

ACTA PANGRATIA

Istorie și patrimoniu ecleziastic

I

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL
„MOLDOVA” IAȘI
MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

MĂNĂSTIREA PÂNGĂRAȚI

ACTA PANGRATIA

ISTORIE ȘI PATRIMONIU ECLEZIASTIC

I

IAȘI
2023

COMITETUL DE REDACȚIE

Petroniu MARIN

Senica ȚURCANU

Costin CLIT

Costică ASĂVOAIE (redactor șef)

Cosmin NIȚĂ (secretar de redacție)

Traduceri realizate/revizuite

Alexandra NIȚĂ-VUZA

Adresa redacției

Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași

Muzeul de Istorie a Moldovei

Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1

Iași, RO-700028

Telefon: 04 0232218383

Mănăstirea Pângărați

Com. Pângărați, RO-617305

Jud. Neamț

Telefon: 0723247833

ISSN 2972-192X

EDITURA PALATUL CULTURII

Iași

CUPRINS

Cuvânt către cititori	5
Cuvânt înainte	7
Abrevieri	9
Emil DRAGNEV, Sfântul Mare Mucenic Dimitrie și actul ctitoririi în Moldova medievală / <i>The Saint Great Martyr Demetrius and the act of foundation in medieval Moldova</i>	11
Sever-Petru BOȚAN, Alexandru BERZOVAN, Contribuții la monografia istorică a comunei Gorban (Jud. Iași) / <i>Contributions to the historical monograph of Gorban commune (Iași County)</i>	27
Iustin LEHONSCHI-MESEȘMIT, Biserica cu hramul „Duminica Tuturor Sfinților” din satul Miron Costin, Județul Neamț / <i>Church dedicated to „Sunday of All Saints” from Miron Costin village, Neamț county</i>	53
Mihai GICOVEANU, Răzeșii din Vârtop. Evoluția proprietății într-un sat nemțean / <i>The răzeși inhabitants of the Vârtop. The evolution of property in a Neamț county village</i>	63
Costin CLIT, Din documentele Mănăstirii Pângărați (1649-1706) / <i>From the documents of the Pângărați Monastery (1649-1706)</i>	75
Cristiana CHIRCU, Ctitorirea și înzestrarea Mănăstirii Cașin / <i>The founding and endowment of the Cașin Monastery</i>	113
Daniel DIEACONU, Bisericile țărănești de pe cursul mijlociu al Bistriței. Studiu de istorie religioasă / <i>The peasant churches situated on the middle course of the Bistrița river. Study of religious history</i>	123
Ioan GRĂMADĂ, Lucia LECA, Biserica „Sfinții Voievozi” din satul Costești, comuna Costești, județul Iași. Repere identitare / <i>„Holy Archangels” church in the village of Costești, Costești commune, Iași county. Identity marks</i>	137
Mihai PURICI, Date istorice privitoare la biserica „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” din satul Ciorna, Raionul Rezina / <i>Historical data regarding the church „Saints Archangels Michael and Gabriel” in the village of Ciorna, Rezina District</i>	153
Cosmin NIȚĂ, Aspecte privitoare la obștea Mănăstirii Pângărați și a Schitului Tarcău în perioada 1838-1872 / <i>Aspects regarding the community of the Pângărați Monastery and the Tarcău hermitage in the period 1838-1872</i>	161
Costin CLIT, O catagrafie a Mănăstirii Pângărați din 1844 / <i>A catagraphy of the Pângărați Monastery from 1844</i>	179
Costică ASĂVOAIE, Cosmin NIȚĂ, Tamalia-Elena MARIN, Ioan GRĂMADĂ, Repere istorice și arheologice ale Mănăstirii Pângărați / <i>Historical and archaeological marks of the Pângărați Monastery</i>	193
Arcadie M. BODALE, Observații asupra procesului secularizării averilor mănăstirești din Principatul Moldovei, bazate pe câteva documente păstrate la Arhivele Naționale din Iași (1858-1860) / <i>Observations on the secularization process of monastic assets in the Principality of Moldavia, based on some documents kept at the National Archives in Iași (1858-1860)</i>	229

Ion GUMENĂI, Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la Mănăstirea Noul Neamț / <i>The miracle-working icon of the Mother of The Lord from The New Neamț Monastery</i>	249
Mihail BULMAGA, Rolul Congresului Eparhial Extraordinar al preoților și mirenilor din Eparhia Chișinăului și Hotinului (19-25 Aprilie 1917) în mișcarea pentru eliberarea națională din Basarabia / <i>The role of the Extraordinary Diocesan Congress of priests and laymen from The Diocese of Chișinău and Hotin (19-25 april 1917) in the movement for the national liberation of Bassarabia</i>	261
Lucia LECA, Florentina MUREA-MATACHE, Biserica de la Mărăști. Martor și simbol în peisajul cultural al bătăliei din Primul Război Mondial / <i>The church from Mărăști. Witness and symbol in the cultural landscape of The First World War battle</i>	269
Valentin IOAN, Mănăstirea Pângărați în perioada 1924-1927 / <i>Pângărați Monastery between 1924-1927</i>	291
Emanuel BALAN, Un deviz de măsurătoare și lucrări de reparații strict necesare la Schitul Pângărați din 1930 / <i>An estimate for measurements and strictly necessary repair work at the Pângărați Hermitage in 1930</i>	299
Anca FILIP, Arhitectul Ștefan Balș, cercetător și restaurator al monumentelor nemțene / <i>Architect Ștefan Balș, researcher and restorer of Neamț county monuments</i>	307
Mirela HRENIUC, Conduita etică în conservarea și restaurarea patrimoniului cultural / <i>Ethical conduct in the conservation and restoration of cultural heritage</i>	323
Restituiri	
Ioachim MORUZZI, Monumentele istorice din județul Neamț. Mănăstirea Pângărați, uitată și ruinată	331
Recenzii și note de lectură	
Costin Clit, Bisericile parohiei Crețști de Sus , Editura Horeb, Huși, 2023, 334 p. (Cristiana CHIRCU)	337
Ludmila Părnău, George Bilavski, Luminița Bejenaru, Vasilica-Monica Groza (editori), Alimentație și demografie în Moldova din Evul Mediu până în Epoca Modernă: abordări interdisciplinare , Editura MEGA, Cluj-Napoca. 2022, 319 p. (Marcela IFRIM)	340
Adrian Constantin Florescu, Cetăți traco-getice pe teritoriul Moldovei anterioare epocii Burebista-Decebal , editor Alexandru Berzovan, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, 178 p. (Costică ASĂVOAIE)	343
Jean-Claude Larchet, Mic ghid teologic și duhovnicesc pentru vreme de pandemie , București, Editura Sophia, 2021, 244 p. (Valentin ARAPU)	345

CUVÂNT CĂTRE CITITORI

Cu ajutorul lui Dumnezeu și pentru rugăciunile Sfântului Mare Mucenic Dimitrie, Izvorătorul de Mir, ocrotitorul mănăstirii noastre ne-am învrednicit, având alături pe colaboratorii de la Muzeul de Istorie a Moldovei din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova” Iași, să inițiem și să ducem către un bun sfârșit un prim număr al unei reviste consacrate cu precădere istoriei și patrimoniului bisericesc.

Lucrarea aceasta nu s-a făcut nici de la sine, nici pe loc sterp; în zilele de 6-7 mai 2022 s-a organizat, în mănăstirea noastră, sub aceeași oblăduire, prima ediție a Simpozionului Național *Istorie și patrimoniu ecleziastic* în al cărui program au fost înscrise 21 de titluri, ale unor lucrări care au fost susținute, cu excepții motivate prin situații neprevăzute.

Participanții și-au expus punctele de vedere în discuții vii, în final fiind de acord să-și aducă contribuțiile la întocmirea acestei reviste.

Cum se poate deduce și din *Cuprinsul* acestui prim număr, se arată un interes deosebit al specialiștilor și amatorilor de istorie împătimiți față de lăcașul nostru; nu mai puțin de șapte materiale se referă în mod direct la mănăstirea Pângărați. Nădăjduim că același interes se va regăsi și în viitoarele ediții ale Simpozionului și în paginile viitoarelor numere anuale ale revistei.

Titlul amintește de întâiul monah viețuitor pe locurile actualei mănăstiri, Pangrație, și la umbra sa văd lumina tiparului pagini privind cele expuse în subtitlu. Cititorul va regăsi dezvoltate aici frânturi privind monumente, lucruri sacre, icoane ale slujitorilor Bisericii noastre și acțiuni ale lor precum și noutăți din domeniul protejării și păstrării patrimoniului mobil sau imobil. Și fiindcă Biserica este a noastră, a tuturor, iar Muzeul reprezintă o poartă de cunoaștere a trecutului deschisă tuturor, onorantul cititor va observa că pe lângă cei consacrați, revista găzduiește – întru încurajare – și tinerii ce vor fi specialiștii de mâine. În sfârșit, se includ și studii și note referitoare la realități istorice mai apropiate sau mai îndepărtate, menite să ne deschidă mintea și provoace întrebări la care omul să-și găsească mai cu agerime răspunsuri.

Fie ca această lucrare începută de noi să aibă drum lung și binecuvântat.

Doamne Ajută!

Arhimandrit Petroniu MARIN
Stareț al Mănăstirii Pângărați

CUVÂNT ÎNAINTE

În cursul anului 2019 o echipă de arheologi de la Muzeul de Istorie a Moldovei din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova” Iași a realizat cercetări de specialitate în incinta mănăstirii Pângărați. În perioada în care a realizat cercetările arheologice, echipa de la Iași a beneficiat atât de sprijinul și amabila găzduire a obștei mănăstirii, cât mai ales de interacțiunea specială cu oamenii locului, fie ei gazde sau vizitatori. Starețul acestui așezământ, sfinția sa părintele arhimandrit Petroniu Marin și călugării pe care-i păstorește, dar și fețe bisericești venite din toată țara și, nu în ultimul rând mirenii, mai tineri sau mai vârstnici, mulți dintre cei care au intrat în curtea mănăstirii și au interacționat cu vestigiile scoase la iveală de munca colegilor mei, și-au arătat interesul și curiozitatea pentru istorie și trecut.

Interesul lor a fost sămânța care, în timp, a germinat și a dus la apariția acestui volum. Părintele stareț Petroniu Marin și arheologii Costică Asăvoaie și Cosmin Niță au gândit împreună că a face posibilă întâlnirea specialiștilor care sunt interesați de moștenirea noastră religioasă, se poate dovedi extrem de benefică atât pentru patrimoniu, cât și pentru minte și suflet. Reuniți într-un cadru potrivit de dezbatere, ierarhi, arheologi, istorici, arhitecți, restauratori sau conservatori, ingineri de diferite specialități, cu toții cercetători dedicați, pot aduce la lumină aspecte de interes privind moștenirea noastră culturală și spirituală.

Primul pas în această direcție a fost organizarea – sub egida Muzeului de Istorie a Moldovei din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova” Iași și a mănăstirii Pângărați – a Simpozionului Național „Istorie și patrimoniu ecleziastic”. Prima ediție a acestei întruniri nou intrate pe agenda manifestărilor științifice naționale s-a desfășurat la Mănăstirea Pângărați, în zilele de 6-7 mai 2022. Simpozionul a propus tuturor celor interesați o tematică generoasă care acoperă întreg spectrul de preocupări științifice aflate în conexiune cu istoria și patrimoniul ecleziastic, fie el mobil sau imobil. Încă de la prima ediție, Simpozionul a reușit să reunească specialiști de marcă din România și Republica Moldova care activează în muzee, arhive, universități, biserici sau diferite institute de cercetare.

„Verba volant, scripta manent”, au gândit organizatorii, astfel încât apariția volumului „Acta Pangratia. Istorie și patrimoniu ecleziastic”, s-a impus firesc. Volumul include în principal lucrările primei ediții a Simpozionului Național „Istorie și patrimoniu ecleziastic”.

Așa cum veți putea constata toți cei care veți avea plăcerea și curiozitatea de a-l parcurge, volumul cuprinde contribuții diverse vizând aspecte variate de istorie ecleziastică, culturală și socială semnate de specialiști recunoscuți în domeniu.

Câteva studii de substanță sunt dedicate Mănăstirii Pângărați permițând conturarea unei mai bune cunoașteri a evoluției în timp a acestui important așezământ

monahal. Remarcăm, de asemenea, prezența recenziilor și a notelor de lectură care permit acestui volum, a cărui frecvență o sperăm anuală, să includă în paginile sale referințe la noi apariții editoriale de interes pentru tematica abordată în paginile sale.

Încă de la acest prim număr, volumul „Acta Pangratia. Istorie și patrimoniu ecleziastic” se recomandă ca un volum important în peisajul istoriografic românesc. Scrieri despre cei și cele care au fost. Abordări din perspectiva mileniului III. Sperăm că editorii vor reuși, în timp, să consolideze prestigiul acestui periodic reușind să aducă și să mențină în paginile sale contribuții de referință, valoroase din punct de vedere științific.

Dorim acestui volum viață lungă și, bineînțeles, cât mai multe citări!

Dr. Senica Țurcanu
Șef al Muzeului de Istorie a Moldovei
Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași

ABREVIERI

AARMSI	<i>Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice</i> , București
AIIAI	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”</i> , Iași
AMM	<i>Acta Moldaviae Meridionalis. Anuarul Muzeului Județean „Ștefan cel Mare”</i> , Vaslui
ANA - DGAN	Agencia Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Naționale, Chișinău.
ANIC	Arhivele Naționale Istorice Centrale, București.
ArhGen	<i>Arhiva Genealogică</i> , Iași.
BCMI	<i>Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice</i> , București.
BNR	Biblioteca Națională a României, București.
BMI	<i>Buletinul Monumentelor Istorice</i> , București.
CDM	<i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a statului</i> , vol. I-V, București.
CI	<i>Cercetări Istorice</i> , Iași.
CMI	Comisiunea Monumentelor Istorice, București.
DIR	<i>Documente privind istoria României</i> , seria A, Moldova, București.
DMI	Direcția Monumentelor Istorice, București.
DRH	<i>Documenta Romaniae Historica</i> , seria A, Moldova, București.
ICSOR	Institutului Central pentru Sistematizarea Orașelor și Regiunilor, București.
INP	Institutul Național al Patrimoniului, București.
IPL	Institutul pentru proiectare de laminoare, București.
ISPROR	Institutului de Sistematizare și Proiectare a Orașelor din România, București.
MCA	<i>Materiale si cercetări arheologice</i> , București.
MEF	<i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău.
MMS	<i>Mitropolia Moldovei și Sucevei</i> , Iași
MemAntiq	<i>Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis</i> , Complexul Muzeal Național Neamț.
RI	<i>Revista Istorică</i> , Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București
RIAF	<i>Revista pentru Istorie, Arheologie și filologie</i> , București
RMM-MIA	<i>Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă</i> , București.
SCIV	<i>Studii și Cercetări de Istorie Veche</i> , București
SJAN	Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (Iași, Neamț, Bacău).
SMIM	<i>Studii și Materiale de Istorie Medie</i> , București.

SFÂNTUL MARE MUCENIC DIMITRIE ȘI ACTUL CTITORIRII ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ

Emil DRAGNEV¹

Cuvinte cheie: Sfântul Dimitrie, actul de întemeiere, Mănăstirea Pângărați, moștenirea bizantină, apariții miraculoase

Keywords: Saint Demetrius, the foundation act, Pângărați monastery, Byzantine heritage, miraculous appearances

Exceptând pisanile bisericești, și mențiunile cronicărești deloc abundente, sursele suplimentare privind actele de ctitorie în Țara Moldovei din secolele XV-XVI sunt o raritate, fapt ce impune o atenție specială și o permanentă revenire la aceste mărturii, furnizoare de amănunte semnificative și nuanțe sugestive. În acest context, revenirea la un text, intitulat – *Cuvânt pentru zidirea mănăstirii Pângărați*, destul de special în contextul literaturii noastre medievale, pe care-l cunoaștem în versiunea română, publicată de viitorul episcop al Dunării de Jos, Ioan Antonovici (în forma completă la 1909), reactualizat de către Petre Năsturel și, mai recent, în monografia Mănăstiri Pângărați².

Acest text, în cadrul manuscrisului din care face parte *Adunări din Scripturi*, se păstrează actualmente la Muzeul Arhiepiscopiei Craiovei, codicele fiind adunat și scris la mănăstirea Bisericieni de caligraful Methodie, monah de la mănăstirea Agapia (care din 1803 devine mănăstire de maici), între anii 1808-1814³. Copistul nu menționează limba

---

¹ Universitatea de Stat din Moldova, CHIȘINĂU.

² Inițial, cu comentarii, a fost publicat doar fragmentul relatând episodul legat de ctitorirea bisericii de lemn de la Pângărați de către Sf. Ștefan cel Mare, precum și de recuperarea moaștelor starețului: Ioan Antonovici, *Venerația Marelui Ștefan pentru moaștele sihastrului Simion preotul, de la Pângărați, după cele aflate într-un manuscris vechi*, în „Făt Frumos”, 7-8, 1904, p. 124-125 (reeditat în *Ștefan cel Mare și Sfânt, Sfânta Mănăstire Putna / Suceava*, Editura Mușatinii, 2003, p. 168-369), iar peste 5 ani, textul complet: Idem, *Un manuscris din Mănăstirea Pângărați, județul Neamțului*, în RIAF, X, 1909, ianuarie-martie, p. 70-76, reeditat în cadrul unui studiu special de către Petre Năsturel (originalul în română și traducerea în franceză realizată de autor), *Le „Dit” du Monastère Moldave de Pângărați. Premières recherches*, în „Buletinul Bibliotecii Române (Freiburg i. Br.)”, X (XIV), 1983, p. 387-420, reeditat în Idem, *Etudes d'histoire byzantine et post-byzantine*, ed. par Emanuel Constantin Antoch, Lidia Cotovanu, Ionuț-Alexandru Tudose, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2019, p. 933-952; Ierom. Vasile Birzu, *Mănăstirea Pângărați. Monografie. Studiu istoriografic și aghiologic*, Mănăstirea Pângărați, Cluj-Nepoca, Editura Gedo, 2004, p. 91-96. Textul *Cuvântului* a fost analizat din diverse perspective de către Matei Cazacu, *Minuni și vedenii și vise premonitории, în trecutul românesc*, București, Editura Sigma, 2003, p. 89-91 și Maria Magdalena Székely, *„Cuvântul pentru zidirea Sfintei Mănăstiri Pângărați” și figura ctitorului ideal în Moldova secolelor XV-XVI*, în SMIM, XXXI, 2013, p. 275-298.

³ Al. Bădăuță, D. Bălașa, *Valori muzeale și cărturărești din Arhiepiscopia Craiovei*, în „Mitropolia Olteniei”, XXII, nr. 5-6, 1970, p. 465.

originalului, cea ce înseamnă că eventuala traducere din slava veche nu-i aparține, el preluând textul în forma pe care o cunoaștem din publicația lui Ioan Antonovici.

Petre Năsturel, în baza analizei lexicale a textului și reieșind din prezumția că textul era destinat pentru lecturi comemorative în biserica și trapeza mănăstirii, de ziua pomenirii Sf. Simion, întemeietorul vieții monahale la Pângărați, care la vremea redactării textului nu puteau fi decât în slava veche, insistă că textul actual este o traducere din slava veche, presupunând că acest lucru a fost realizat în secolul al XVIII, probabil de marele cărturar și bun cunoscător de slavă veche – arhimandritul Putnei, Bartolomeu Măzăreanu⁴.

Datarea originalului slavon, ar fi cuprinsă între decesul lui Amfilohie, fost stareț la Pângărați, apoi intrat în schimă la mănăstirea Moldovița cu numele Enoh, pe 7 septembrie 1570 și alungarea de pe tronul Moldovei a fiului lui Alexandru Lăpușneanu – Bogdan, în februarie 1572⁵.

În jurul istoriei dublei întemeieri a mănăstirii Pângărați, în textul *Cuvântului*, care-i are drept protagoniști pământești principali pe voievodul Alexandru Lăpușneanu și starețul Amfilohie, se plămădește o legătură între Alexandru și bunicul său, Sf. Ștefan voievod, pe mai multe direcții. În primul rând, cei doi suverani sunt plasați într-un plan de continuitate prin calitățile lor de ctitori ai aceleiași așezământ, Sf. Ștefan cel Mare înzestrând comunitatea monahală de la Pângărați, condusă de Simion, cu o biserică de lemn, iar Alexandru, pe cea condusă de Amfilohie, de asemenea la Pângărați, prin ridicarea unei biserici de piatră.

Scoaterea în evidență a acestei succesiuni ctitoricești, se face în două rânduri, mai întâi, în vis, Sf. Dimitrie îi spune să zidească biserica în numele său pe locul unde ia fost mai înainte consacrată o biserică „*făcută de bătrânul Ștefan voievod, în zilele starețului Simeon ieromonah, pe care o au ars spurcații turci, când au venit în pământul acesta ticălos cu război asupra lui Ștefan voievod, și l-au biruit la Valea Albă*”⁶, apoi, la întrebarea voievodului Alexandru: „*fost-au înainte vreame, și mai înainte de tine, viețuitori călugări (pe locul) acesta, au n-au fost?*”, prin răspunsul lui Amfilohie, care „*prin amăruntul i-au povestit pentru viața sfântului Simon preotul, și cumcă avea Biserică mititică de lemn întru numele sfântului Dumitru izvorătorul de mir, făcută de bătrânul Ștefan voievod, și spurcații turci o au ars, când au venit la Valea Albă*”⁷.

Al doilea moment de legătură, este relația specială cu oamenii sfinți, Simeon și Amfilohie. Despre prima, între Ștefan cel Mare și Simeon, în *Cuvânt*, pe lângă actul de ctitorie menționat, se mai spune că, după ce starețul Simion s-a refugiat împreună cu ucenicii săi „*în țara Ungurească la cetatea Gurghiu, la mănăstirea Cașiva, unde iaste hramul Adormirea Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, și acolo s-au pristăvit și l-au îngropat*

---

⁴ Petre Năsturel, *Le „Dit” du Monastère Moldave de Pângărați*, p. 948-950.

⁵ *Ibidem*, p. 947; Maria Magdalenă Székely, *Cuvântul pentru zidirea Sfintei Mănăstiri Pângărați*, p. 276.

⁶ Petre Năsturel, *op. cit.*, p. 937.

⁷ *Ibidem*, p. 939.

ucenicii cu cinste”, Ștefan, după plecarea turcilor și instaurarea păcii, „au trimis ... și i-au adus sfințele lui moaște, într-o raclă cinstită și le ținera în visteria Sa cu cinste. Și apoi, luând o parte din moaște, le-au poprit pentru blagoslovenie, și cu arome și bune mireasme și cu tămâie le tămâia totdeauna, spre credință [...], dar mai vartos pentru dragostea și căldura duhovnicească ce avea mai nainte către dânsul, iar rămășița stintelui lui moaște cu cuviință și cu cinste le-au îngropat în cetatea Soceviu”.

Continuitatea între cei doi domni este accentuată și pe această linie: „Și dintr-aceia vream [a lui Ștefan cel Mare – N. N.] și până acum [vremea lui Alexandru Lăpușneanu – N. N.] să țin călugării aici [la Pângărați – N. N.] aducând aminte și de o altă pereche de sfinți pustnici, ambii în relație cu principalele ctitorii-necropole, ale celor doi voievozi: Sf. Cuv. Daniil Sihastru și Putna⁸ și un sfânt cuvios, numit în cuvânt: „un sihastru, numele lui Leontie”⁹, pomenit și de Neculce, cu mai multe detalii, dar fără a i se menționa numele¹⁰.

Cu trimitere la această consemnare a lui Ion Neculce, în tradiția locală și *Pomelnicul ctitoresc al Mănăstirii Slatina*, sihastrul apare cu numele Pahomie (de altfel, nume sub care s-a călugărit Alexandru Lăpușneanu¹¹), despre care se mai spune că ar fi fost „unul din cel mai aleși ucenici a Sfântului Daniil Sihastru”. Narațiunea conține de asemenea, precum la Ion Neculce, episoadele cu paltinul minunat și apariția Maicii Domnului în vis cu îndemnul de a zidi mănăstirea, iar potrivirea cu hramul Slatinei este asigurată prin mențiunea că: „În fiecare noapte spre Duminici și sărbători, ... vedea cuviosul lumini aprinse într-un palatin mare ... iar deasupra lui auzea cor îngeresc, cântând troparul Schimbării Domnului la Față”¹².

Azarie și Eftimie nu-l pomenesc pe stareț, primul rezumându-se la aprecierea superlativă a ctitoriei lui Alexandru Lăpușneanu¹³, iar al doilea, atrage atenția asupra

---

⁸ Pr. Gh. I. Popovici, *Sfântul Daniil Sihastrul (+ 1496)*, în *MMS*, LX, 1984, nr. 1-3, ianuarie martie, reeditat în *Ștefan cel Mare și Sfânt. Biserica. O lecție de istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 152.

⁹ Petre Năsturel, *op. cit.*, p. 937.

¹⁰ „Alexandru-vodă Lăpușneanu, fiind domnu, au făcut mănăstirea Slatina. Și așe dzicu oamenii că, trăind un sihastru acolo și fiind un paltin, copacu mare, unde este acmu prestolul în oltariu, *vide* acel sihastru spre duminici și spre alte dzile mari multe lumini întru acel paltin la vremea slujbii bisericii. Și i s-au arătat Maica Preista în vis și i-au dzis să meargă la Alecsandru-vodă, să-i dzică să facă mănăstirea. Și mergând săhăstrul la Alexandru-vodă, s-au îndemnat Alecsandru-vodă de săhastru de au făcut mănăstirea Slatina întru acel loc, unde au fost paltinul. Și au dus și capul Sfântului Grigorie Bogoslov, de stă până astăzi la sfânta mănăstire la Slatina, ferecat cu argint și cu pietri scumpe” (Ion Neculce, *O seamă de cuvinte*, în *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 271).

¹¹ *Croniclele Slavo-Române din sec. XV-XVI publicate de I. Bogdan: Cronica lui Azarie*, p. 135, 147: „a îndrăgit viața cu tundera capului și și-a schimbat și numele, după rândul îngeresc, în Pahomie”.

¹² Ioanichie Bălan, *Pateric românesc ce cuprinde viața și cuvintele unor sfinți și cuvioși părinți ce s-au nevoit în mănăstirile românești (secolele IV-XX)*, ediția a II-a, Galați, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și a Dunării de Jos, 1990, p. 187-188.

¹³ *Croniclele Slavo-Române din sec. XV-XVI publicate de I. Bogdan: Cronica lui Azarie*, p. 130, 140: „și dacă Dumnezeu ar trăi în cele ridicare de mâini omenești, ar rămâne mereu în aceasta, numită Slatina”. Actul de

intervenției diavolești¹⁴, care va reapare și în *Cuvânt*, dar în raport cu mănăstirea Pângărați. În același timp, ecoul tradiției, consemnate de Neculce, în special despre arătarea Maicii Domnului în vis sihastrului, se întrevide și la acest cronicar, care menționează eronat hramul Slatinei, în numele Maicii Domnului¹⁵.

Cu toate că textul *Cuvântului*, în continuare insistă asupra cazului de la Pângărați, prin tradiția cronicărească se evidențiază și un alt moment ce-i apropie pe cei doi suverani și este legat de aparițiile Sf. Dimitrie în contextele actelor ctitoricești.

Letopiseșul Anonim, amintind de susținerea Sf. Ștefan cel Mare în bătălia din Codrii Cosminului (a avut loc în ziua de pomenire a Sf. Mare Mucenic Dimitrie), care nu sugerează nici o legătură cu actul de ctitorie: „Și i-a ajuns la marginea făgetului Cozminulu. Și a luat în ajutor pe Dumnezeu cel prea înalt și i-a lovit, joi, luna octombrie 26. Și din mila lui Dumnezeu și cu rugăciunea sfântului și slăvitului mare mucinic și izvorător de mir, Dimitrie, a biruit atunci domnul Ștefan voievod și i-a bătut”¹⁶. Aproape identică este și știrea din *Letopiseșul Putna II*: „Și luând pe Dumnezeu în ajutor și pe Preacurata lui Mamă și pe Sfântul Mare Mucenic Dimitrie, i-a lovit și i-a învins și a fost mare măcel între ei”¹⁷.

Într-o primă relatarea a evenimentului, în cronica lui Grigore Ureche, regăsim o expunere a evenimentului, asemănătoare celei din *Letopiseșul Anonim*: „Și a patra zi i-au ajunsu în pădure, joi, octomvrie în 26 zile, luundu ajutoriu pre Dumnezeu și cu ruga Preacistii și a sfântului Dimitrie și lovindu-i din toate părțile și coborându copacii cei înținați asupra lor, multă oaste leșască au peritu ...”¹⁸.

Aceste știri cronicărești, sunt aproape simetrice, cu mențiunile privind ajutorul alui sfânt, acordat Sf. Ștefan cel Mare în faptele sale de arme. *Letopiseșul Anonim* relatează despre bătălia de la Râmnicul-Sărat împotriva lui Țepeluș (8 iulie 1481): „și au biruit iarăși

---

ctitorie, menționat ca atare, fără detalii suplimentare și la Grigore Ureche: „Întru lauda lui Dumnezeu au zidit mănăstirea Slatina, cu multă cheltuială și osârdie” (*Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1987, p. 87).

¹⁴ „Alexandru voievod s-a aprins de dragoste și de căldură dorinței către dumnezeu ... și a binevoit să-și întemeieze o atot cinstită mănăstire și un preafrumos hram în numele preasfintei stăpânei noastre născătoare de Dumnezeu și pururea fecioarei Maria și cinstitului ei Acatist. Dar cel ce din vechime pune piedici și este dușman neamului omenesc, preavicleanul și cel ce urăște binele, diavolul, nu era bucuros să rabde, ci precum un nor întunecos acopere lumina soarelui strălucitor, în același chip a încercat să otrăvească cu săgeata supărării și a întristării și a suferinței pe domnul iubitor de dumnezeu și preacinstit Alexandru voievod, ca să-l oprească și să-l întoarcă de la bunăvoința și sânguința cea bună. Vezi cum a meșteșugit răutăciosul diavol: Mergând, după cum s-a spus mai înainte, Alexandru voievod spre Slatina, fiind între satele Corlătești și Toderești, la mijlocul râului Moldova, calul său s-a împiedicat și a căzut cu voievodul în apă, căci râul era umflat” (*Cronicile Slavo-Române, Cronica lui Eftimie*, p. 116, 125).

¹⁵ În istoriografie s-a atras atenția asupra faptului că autorul *Cuvântului*, este mai informat decât Eftimie: Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, Editura Universității A. I. Cuza, 1994, nota 172 la p. 212, indicând corect hramul ctitoriei lui Alexandru Lăpușneanu: „au început a zidi mănăstirea întru numele Schimbării la Față a Domnului nostru Iisus Hristos” (Petre Năsturel, op. cit., p. 937).

¹⁶ *Cronicile Slavo-Române din sec. XV-XVI: Letopiseșul Anonim al Moldovei*, p. 10, 19.

¹⁷ *Ibidem*, *Letopiseșul Putna II*, p. 59, 65.

¹⁸ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, p. 48.

Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu, și cu rugăciunile preacuratei maicii lui Dumnezeu și ale tuturor sfinților și cu rugăciunea sfântului și slăvitului mare mucenic Procopie”¹⁹, *Letopisețul Putna I*, mărturisește mai direct, dar de asemenea foarte concis despre ajutorul Sf. Procopie „și cu voia lui Dumnezeu și cu mijlocirea și ajutorul sfântului mucenic Procopie, a biruit Ștefan voievod și i-a bătut și i-a măcelărit și a făcut moarte mare între dâșii...”²⁰. La Grigore Ureche prima mențiune de asemenea este destul de lapidară: „Fu război în Țara Muntenească, de s-au bătut Țăpăluși-vodă cu Ștefan-vodă la Râmnicu și au biruit Ștefan-vodă cu mila lui Dumnezeu și cu ruga Preacistii și a tuturor sfinților și cu ajutorul sfântului și a marelui mucenic a lui Hristos Procopie, fură biruiți muntenii...”²¹.

Pisania de la Milișăuți, a bisericii cu hramul Sf. Procopie, edificată în comemorarea izbânzii militare amintite și ca mulțumire pentru ea, ceva mai generoasă în informații decât știrile cronicărești, doar sugerează ajutorul Sfântului Mucenic Procopie în bătălie, prin mențiunea zilei de pomenire a sa, în care s-a dat bătălia victorioasă pentru Sf. Ștefan cel Mare, la care se alătură relatarea despre consacrarea bisericii acestui martir: „În anul 6989 (1481), luna iulie 8, în ziua Sfântului mare Mucenic Procopie, Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, și cu preaiubitul său fiu Alexandru, a făcut război la Râmnic cu Basarab voievod cel Tânăr, domn al Țării Românești, poreclit Țepeluș. Și a ajutat Dumnezeu pe Ștefan voievod și a biruit pe Basarab voievod; și a fost pieire foarte mare printre Basarabi. De aceea Ștefan voievod a binevenit, cu a sa binevoință și cu gând bun, a zidi casa aceasta întru numele Sfântului mare mucenic Procopie în anul 6995 (1487); și s-a început în luna lui luna și s-a sfârșit în același an, în luna noiembrie 13”²².

Simetria se păstrează și în cele două reveniri asupra bătăliilor de la Râmnicul-Sărat și Codrîi Cosminului în cronică de la Grigore Ureche. De remarcat și argumentarea identică a autenticității acestor știri prin actul de ctitorire. Referitor la prima bătălie, mai întâi este invocat ajutorul în bătălie adus de Sf. Procopie, iar apoi, actul de ctitorie, ca mulțumire pentru acest ajutor: „Zic să fie arătat lui Ștefan-vodă sfântul mucenic Procopie, umblându deasupra războiului călare într-armatu ca un viteazu, fiind într-ajutoriu lui Ștefan-vodă și dându vâlvă oștii lui. Ci este de a-l crederea acestu cuvântu, că dacă s-au întors Ștefan-vodă cu toată oastea sa, cu mare pohvală, ca un biruitoriu, la scaunul său, la Suceava, au zidit biserica pre numele sfântului mucenic Procopie, la satu la Badeuți, unde trăiește și astăzi”²³.

¹⁹ *Croniclele Slavo-Române din sec. XV-XVI: Letopisețul Anonim al Moldovei*, p. 10, 19.

²⁰ *Ibidem*, *Letopisețul Putna I*, p. 46, 51.

²¹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 53.

²² *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Academiei R. P. Române, p. 57-58.

²³ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 49. Aproape identic episodul este reprodus și în *Cronica paralelă, Letopisețul Țării Românești și a Țării Moldovei, în Ștefan cel Mare și Sfânt. Portret în cronică*, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 122.

Relatarea privind a doua bătălie, începe cu actul de ctitorie, după care urmează explicația motivației: „Iară Ștefan-vodă, după izbânda cu noroc ce au fost făcut la acest războiu, s-au întorsu înapoi la scaunul său, la Suceava, cu mare pohfală și laudă, ca un biroitoriu și au ziditu biserica pre numele sfântului Dimitrie, în târg la Suceava. Care trăiește și până astăzi. Zic unii să fie arătat lui Ștefan-vodă la acest războiu sfântul mucenicu Dimitrie, călare și într-armatu ca un viteazu, fiindu-i întru ajutoriu și dând vâlhvă oștii lui, ce ieste de a și crederea, de vreme ce au zidit biserica”²⁴.

Cercetările arheologice întreprinsă în zona curților domnești din târgul Sucevei, relativizează confuzia din cronica lui Grigore Ureche. Desigur, biserica „care trăiește și până astăzi”, este cea edificată de Petru Rareș, dar și faptul că Sf. Ștefan cel Mare „au ziditu biserica pre numele Sfântului Dimitrie, în târg la Suceava”, pare de asemenea să se confirme, de altfel, ne fiind nici ea prima pe acest loc.

Evitând implicația în discuția privind apartenența confesională a primei fundații ecleziastice, catolică, catolică de la început apoi adaptată cultului ortodox, sau ortodoxă din start, amintim de posibilitatea consacrării inițiale a acestui locaș Sfântului Dimitrie.

Mărturia indirectă a fost semnalată de Petre Năsturel, notița rezumativă a unui act patriarhal din 1395, în care sunt menționate în calitate de dar Patriarhiei, două mici mănăstiri (μοναστήριον), din partea ctitorului lor, Iscos (Iașco) din Maurovlachia (Moldova), consacrate Panaghiei și Sf. Dimitrie²⁵. Prima, fiind cu destulă siguranță identificată cu mănăstirea Adormirii Maicii Domnului din Ițcani, cea de-a doua, ar putea fi anume biserica, fundația căreia a fost descoperită în urma investigațiilor arheologice (din anii 1967-1969) spre est (și o ușoară deplasare a axei centrale spre sud) de actuala biserică a Sf. Dimitrie²⁶.

Peste această fundație a primei biserici, ipotetic fondată sau refondată de Iașco, cu hramul Sf. Dimitrie, parțial se aplică alta, de plan triconc, cu absidele semicirculare, datarea căreia constituie subiectul unor controverse. Primii exploratori ai acestor fundații au avansat presupunerea precum că biserica Sf. Dimitrie II și este acea construcție realizată de meșterul Johannes Murator (Ioan Zidarul) din Bistrița pentru Petru Rareș, zidită și năruită înainte de 1534²⁷. Cristian Moisesescu, emite ipoteza edificării acestei

---

²⁴ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, p. 54.

²⁵ Petre Năsturel, *D'un document byzantin de 1395 et de quelques monastères roumains*, în „Travaux et Memoires. Hommage a Paul Lemerle”, VIII, 1981, p. 345-351, reeditat în Idem, *Etudes d'histoire byzantine et post-byzantine*, ed. par Emanuel Constantin Antoché, Lidia Cotovanu, Ionuț-Alexandru Tudosie, Brăila: Ed. Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2019, (p. 379-387), p. 380.

²⁶ M. D. Matei, Al. Rădulescu, Al. Artimon, *Bisericile de piatră de la Sf. Dumitru din Suceava*, în SCIV, 20, 1969, nr. 4, p. 541-565; M. D. Matei, *Două descoperiri de la Suceava și implicațiile lor istorice*, în MMS, XLVIII, 1972, p. 38-48.

²⁷ M. D. Matei, Al. Rădulescu, Al. Artimon, *op. cit.*, p. 551-552; M. D. Matei, *op. cit.*, p. 42-44.

biserici de către Sf. Ștefan cel Mare după bătălia din Codrîi Cosminului²⁸, susținută de Emil Emandi, Stela Cheptea și Paraschiva-Victoria Batariuc²⁹.

De asemenea s-a atras atenția asupra unor particularități ale pisaniei, plasate pe actuala biserică a Sf. Dimitrie din Suceava, cea zidită de Petru Rareș la 1534-1535, precum, pomenirea că biserica se zidește „în mijlocul orașului Suceava, unde este hramul sfântului slăvitului mucenic și purtător de biruință, Dimitrie, izvorătorul de mir”. Indicația că în centrul orașului, unde se zidește noua biserică, este hramul Sf. Dumitru, pare să facă trimitere la biserică/bisericile precedentă/precedente în acest loc, iar folosirea epitetului de *purtător de biruință*, în mod obișnuit atribuit Sf. Gheorghe, probabil este expresia unei memorii vii a evenimentului din Codrîi Cosminului, în contextul ajutorului acordat de către Sf. Dimitrie în această bătălie moldovenilor lui Ștefan cel Mare³⁰. E necesar de precizat, totuși, că observația privind epitetul de *purtător de biruință*, ar putea fi valabilă doar pentru ocurențele iconografice și textuale din Moldova (dar și aici cunoștințele noastre fiind incomplete), pentru Bizanț, însă, acest epitet i se aplică pe larg, mai multe dintre minunile sale fiind legate de faptele de arme³¹.

Din păcate, nu s-a păstrat pisania bisericii Sf. Dimitrie din Hârlău, atribuită de Grigore Ureche lui Petru Rareș³². S-ar putea ca și aici, această consacrare să fie în legătură cu strălucita victorie asupra polonilor repurtată de către tatăl său, în contextul menținerii actualității confruntărilor cu vecinul nordic, dar și a memoriei locului unde s-a dat marele ospăț în cinstirea acestei renumite fapte de arme. Poate a fost o realizare a năzuinței neîmplinite a Sf. Ștefan cel Mare, care pe 6 decembrie: „a poruncit tuturor vitejilor și boierilor săi să se adune în ziua Sfântului Nicolae în târgul numit Hârlău. Și acolo atunci domnul Ștefan voievod a făcut mare ospăț tuturor boierilor săi, de la mare până la mic și atunci

---

²⁸ Cristian Moiescu, *Mănăstirea Săraca – secolul al XIV-lea – din Șemlacul Mic (județul Timiș)*. Considerații privind arhitectura monumentului, în RMM-MIA, XX, 1989, nr. 2, p. 70-71; Idem, *Arhitectura Românească veche*, Vol. I, București, Editura Meridiane, 2001, p. 157.

²⁹ Emil-Ioan Emandi, Mihai-Ștefan Ceașu, *Să nu dărâmi, dacă nu știi să zidești (contribuții de morfologie urbană la cunoașterea istoriei orașului Suceava, 1388-1988)*, Rădăuți/Iași, Editura „Glasul Bucovinei”, 1991, p. 188-189, 197; Stela Cheptea, *Monumente din timpul lui Ștefan cel Mare în lumina ultimelor cercetări*, în *Monumentul. Cercetare-Proiectare-Conservare-Restaurare*, Lucrările Simpozionului Național Monumentul – Tradiție și viitor, Ediția a V-a, Iași, 2003, Iași, Editura Trinitas, 2004, p. 59-64; Paraschiva-Victoria Batariuc, *Biserici din timpul lui Ștefan cel Mare la Suceava*, în „Ars Transilvaniae”, XII-XIII, 2002-2003, p. 13-25; Eadem, *Din istoria bisericii „Sfântul Dumitru” din Suceava*, în *Monumentul. Cercetare-Proiectare-Conservare-Restaurare*, Lucrările Simpozionului Național Monumentul – Tradiție și viitor, Ediția a VI-a, Iași, 2004, Iași, Editura Trinitas, 2005, p. 54-55.

³⁰ *Ibidem*, p. 55.

³¹ De asemenea, în Rusia Moscovită, după bătălia de la Kulikovo, se instituie obiceiul de a pomeni oștenii căzuți în prima sâmbătă înainte de 26 octombrie, care mai târziu se transformă într-o zi de pomenire a morților, numită ziua părintească a lui Dimitrie: О. В. Иванова, Дмитрий Солунский, în *Православная Энциклопедия*, том 15, Москва, Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», p. 155-156, 2007.

³² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 84: „și biserici de piatră în Hârlău și în Bae și încă și alte lucruri bune multe se află de la dânsul făcute”.

a instituit mulți viteji și i-a dăruit atunci cu daruri scumpe, fiecare după vrednicia sa”³³. În aceeași localitate, unde era biserica consacratului purtător de biruințe, Sf. Gheorghe, era firesc să apară și una închinată celui ce s-a adeverit ca purtător de biruințe și pentru suveranii acestei țări (precum era de fapt în textele hagiografice în raport cu Salonicul și, precum s-a menționat în pisania bisericii menționate din Suceava) – Sf. Dimitrie, precum sunt reprezentați ambii sfinți militari tronând, pe zidul sudic, lângă iconostasul bisericii Sf. Gheorghe din Hârlău (Fig. 1).

Revenind la raporturile și paralelisme în actele de ctitorie dintre cei doi suverani ai Țării Moldovei, Sf. Ștefan cel Mare și Alexandru Lăpușneanu, menționăm și o schimbare de context. Dacă Sf. Dimitrie îi apare lui Ștefan cel Mare, precum anterior și Sf. Procopie, pe câmpul de luptă, vedenia în vis a lui Alexandru Lăpușneanu este în afara oricărui context militar. Ne egalându-l nici într-un fel pe ilustrul său bunic în faptele militare, Alexandru se apropie de el în actul de ctitorie, însoțit de proximitatea față de lumea sacră, cu care de asemenea intră în contact direct. Momentul confruntării de asemenea există, însă, iar în locul inamicul venit cu oștiri din afară, este cel care întotdeauna e alături, „vrăjmașul cel vechiu, diavolul cel ce urăște binele împiedicătorul și împletitorul de zavistie, care dintru început iaste ucigaș de oameni”³⁴, cel care s-a opus, precum s-a menționat mai sus și realizării precedentei ctitorii a lui Alexandru, mănăstirea Slatina: „cel ce din vechime pune piedici și este dușman neamului omenesc, preavicleanul și cel ce urăște binele, diavolul”³⁵.

Actele de ctitorie, cauzate și însoțite de intervențiile sfinților, cu toată diversitatea lor se plasează în continuitatea tradiției bizantine, care în cazul Cuvântului, se manifestă din primele propoziții: „Același Domnul Dumnezeu au ales pre Domnul Alexandru voievod din pântecele maicii sale, să fie stăpânitorul pământului Moldovei”, o adaptare de fapt, a binecunoscutei formule a porfirogenezei imperiale bizantine.

O regăsim exprimată în *Viața Sfintei Teofano* prin cuvintele sfintei adresate lui Leon al VI-lea: „Tu ai fost uns din uterul matern”³⁶, sau cele destinate de către Constantin Al VII-lea Porfirogenetul către fiul său Romanos: „întrucât El Însuși te-a ale și încă din pântecele maicii tale”, sau cele declarate de Andronic al II-lea Paleologul într-o năvelă: „Dumnezeu, purtându-l din pântecele maicii sale, l-a pus pe tron și la ridicat la putere”³⁷.

---

³³ *Cronicile Slavo-Române din sec. XV-XVI: Letopiseșul Anonim al Moldovei*, p. 12, 21-22; text aproape identic și la Grigore Ureche: „au tau datu datu cuvântu... a toată oastea, să se stringă la Hârlău, la zioa lui sfeti Nicolae. Și așa s-au s-au adunatu la Hârlău într-aceia zi și acolo Ștefan-vodă au făcut ospăț mare tuturor boierilor și tuturor vitejilor săi și cu daruri scumpe i-au dăruit pre ei” (Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, p. 54).

³⁴ Petre Năsturel, *Le „Dit” du Monastère Moldave de Pângărați*, p. 939.

³⁵ *Cronicile Slavo-Române: Cronica lui Eftimie*, p. 116, 125.

³⁶ Gilbert Dagron, *Empereur et prêtre. Ésur le „césaropapisme byzantin”*, Paris, Editura Gallimard, 1996, p. 58, 61-62.

³⁷ Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, Greek text edited by Gyula Moravcsik, English translation by Romilly J. H. Jenkins, New, Revised Edition, Dumbarton Oaks: Center for Byzantine Studies, Trustees for Harvard University, 1967, p. 46-47, trad. rom. Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură*

La rându-l său, aceste formule, urmează tradiției veterotestamentare, adresate profeților și regilor: „Fier n-a trecut peste capul meu, căci eu sunt sfințit lui Dumnezeu încă din pânțele mamei mele” (Jud. 16.17); „Căci Tu ești Cel care m-ai scos din pânțele[mamei], nădejdea mea de la pieptul maicii mele. Spre Tine fost-am aruncat cum m-am născut, din sânul maicii mele Tu ești Dumnezeul meu” (Ps. 21.10-11); „Pe Tine am fost întemeiat din pânțele, din sânul mamei mele îmi ești ocrotitor, în Tine este lauda mea de-a pururi” (Ps. 70.6) „Din pânțele maicii mele m-a chemat pe nume și a făcut gura mea ca o sabie ascuțită” (Isaia, 49.1-2); „Dinainte ca Eu să te plăzmuiesc în sân[ul mamei] te știu și dinainte ca tu să ieși din pânțele te-am sfințit, profet pentru neamuri te-am pus” (Ieremia, 1.5)³⁸.

Nu știm dacă s-a realizat vreo cercetare în acest sens, dar complexul de scrieri privind viața, martiriul și minunile Sf. Dimitrie, pare să înfățișeze cea mai amplă istorie de intervenții și apariții postume a unui sfânt.

Scrierile consacrate Sf. Dimitrie cuprind numeroase texte: *Viața și martiriul* (în câteva redacții), de la limita secolelor VI-VII până în a doua jumătate a secolului al IX-lea apar succesiv, completându-se, trei culegeri cu Minuni postume, cu ajustarea adusă de Ioan Stavrachie în a doua jumătate a secolului al XIII a 4 episoade noi (despre: Vitalie, Radomir, Mantia lui Manuel Comnenul și Caloian), la care se adaugă numeroase cuvinte de laudă, omilii, texte de slujbe, mențiuni în cronici și alte surse etc., dar care până acum n-au fost editate în totalitate într-un Corpus special³⁹. De asemenea nu dispunem nici de un Corpus de texte consacrate Sf. Dimitrie care au circulat în spațiul nostru⁴⁰, fapt care nu ne permite să constatăm, fie și parțial, în ce măsură și în ce componență, corpusul dimitrian bizantin a fost cunoscut cărturarilor noștri medievali.

Oricum, episoadele din Moldova, cu aparițiile Sf. Dimitrie lui Ștefan cel Mare și oștirii sale și lui Alexandru Lăpușeanu, urmate de acte de ctitorii. Printre numeroasele episoade ale minunilor postume ale Sf. Dimitrie, relatate în textele bizantine, sunt de menționat multiplele intervenții militare ale Sf. Dimitrie, extinse pe un imens diapazon cronologic: minunile 13-15 din prima culegere (totalizează 15 episoade), atribuită

---

pentru fiul său Romanós, trad. de Vasile Grecu, București, Editura Academiei R. S. România, 1971, p. 14 (= *Scriptores Byzantini*, VII).

³⁸ Referințele biblice sunt repertoriate în Gilbert Dagron, *Empereur et prêtre*, p. 62, nota 119 la p. 352, cit. după *Septuaginta*, vol. 2, coord. de Cristian Bădiliță, Francesca Băltăceanu, Monica Broșteanu, Dan Slușanschi, București/Iași, Editura Colegiul Noua Europă/Polirrom, 2004, p. 196.2; vol. IV/1, coord. de Cristian Bădiliță, Francesca Băltăceanu, Monica Broșteanu, 2006, p. 85-86, 189; vol. VI/1, coord. de Cristian Bădiliță, Francesca Băltăceanu, Monica Broșteanu, 2011, p. 238-239, 334-335.

³⁹ O. В. Иванова, *Дмитрий Солунский*, p. 159.

⁴⁰ Pe lângă textele din *Prologuri* și *Minei*, menționăm manuscrisele miscelane din secolul XV ce conțin *Pătimirea Sfântului și marelui mucenic al lui Hristos, Dimitrie* din colecția Bibliotecii Academiei Române: ms. slav. nr. 301 (f. 196^v-200^v, scris în Țara Românească) și ms. slav. 302 (fol. 135^v-138^v, scris în Moldova), precum și prezența Minunii sf. mucenic Dimitrie în *Mineul* pe luna octombrie, scris în Moldova în sec. XVI, provenind de la Dobrovăț (ms. slav. 546 în aceeași colecție, fol. 228^v-229^v): P. P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, ediție îngrijită de Dalila-Lucia Aramă și revizuită de G. Mihăilă, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 12, 20, 394.

arhiepiscopului de Salonic Ioan (limita secolelor VI-VII), despre implicările directe ale Sf. Dimitrie în luptele legate de asediul Salonicului, împresurat de slavi și avari, în echipamentul greu de hoplit (13), în veșminte albe și călare pe un cal alb (14)⁴¹.

În a doua culegere (6 episoade în total), apărută ca continuare a primei, Sf. Dimitrie apare de asupra zidurilor Salonicului în hlamidă albă (1), însoțit de alți sfinți (3), cu sceptrul în mână alungând dușmanii de la porțile orașului (4)⁴², iar în culegerea lui Stavrachie, călare intră în confruntare cu Radomir, pe care-l doboară și-l împunge cu sulita, și de asemenea pe cal alb îi apare lui Caloian pe care-l străpunge cu sulita în inimă⁴³.

Aceste apariții „militare” au continuitate și-n afara culegerilor menționate. Astfel, arhiepiscopul Salonicului Simeon, relatând despre asediul otoman din 6 martie 1425 (sau 1426), spune că acesta a fost zădărnicit prin intervenția Sf. Dimitrie, care apare de asupra zidurilor pe cal, descurajând asediatorii⁴⁴. Apariția Sf. Dimitrie, *călare și într-armatu ca un viteazu* în lupta din Codrii Cosminului se așează într-o perfectă continuitate cu episoadele menționate, mai ales, dacă ținem cont de faptul că, cel puțin începând cu culegerea a 3-a (de fapt chiar cu minunea a 6-a din a 2-a culegere), aria de intervenții a sa se extinde departe de perimetrul Salonicului.

Aparițiile Sf. Dimitrie, în legătură cu anumite enunțuri și porunci, sunt de asemenea destul de multiple. Unele sunt insistente, deci, repetate, dacă cele spuse la prima apariție nu se execută. În minunea a 6-a din prima culegere, Sf. Dimitrie apare unui preot ca să-i spună arhiepiscopului Eusebiu să nu topească tronul de argint din biserică, pentru a restabili chivotul de argint de deasupra mormântului Sf. Dimitrie, distrus în urma incendiului. Neîncrederea arhiepiscopului în mărturia preotului la făcut pe Sf. Dimitrie să mai intervină de două ori. În minunea a 7-a din aceeași culegere, pălamarul Onisifor, care fura lumânări din biserică, n-a ascultat de mustrarea Sf. Dimitrie, care-i apare în vis, ceea ce a provocat a doua intervenție⁴⁵.

În cazul Pângăraților, conform *Cuvântului*, după o primă apariție în vis a Sf. Dimitrie, „*un voinic cu veșminte albe îmbrăcat și foarte frumos, cu dumnezeiască slavă împodobit*”, în timpul cărei îi poruncește lui Alexandru Lăpușneanu: „*scoală-te voievodule și degrab să mergi la Pângărați, unde petreace un sihastru Amfilohie de aproape 50 de ani, și să zidești întru numele meu biserica [...]*”⁴⁶. Fiind asigurat de boieri că această vedenie de

---

⁴¹ Paul Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration de slaves dans les Balkans*, I, Le Texte, Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1979, 130-158.

⁴² *Ibidem*, p. 169-179, 190-221.

⁴³ O. В. Иванова, *Дмитрий Солунский*, p. 165.

⁴⁴ D. Balfour, *Politico-Historical Works of Symeon Archbishop of Thessalonica (1416/17 to 1429)*, Vienne, 1979 (= Wiener Byzantinische Studien, XIII), p. 62, apud: Tudor Teodeoi, *L'hagiographie et culte des saint au Moyen Âge roumain*, în: Septième Congrès International d'Études du Sud-Est Européen (Thessalonique, 29 août – 4 sept. 1994), Rapports, Athènes, 1994, p. 603-638, reeditat în Idem, *Byzantina et Daco-Romana. Studii de istorie și civilizație bizantină și românească medievală*, București, Editura Omonia, 2008, p. 389.

⁴⁵ Paul Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius*, I, p. 90-99.

⁴⁶ Petre Năsturel, *Le „Dit” du Monastère Moldave de Pângărați*, p. 937.

de la Dumnezeu, Alexandru pleacă la Pângărați și după discuția cu Amfilohie, „îndată au tocmnit zidari meșteri și calfe, și oameni de salahorie, și toate ceale ce sânt spre trebuința zidirii”⁴⁷. Însă intervenția călugărilor bistrițeni, prin uneltirile vrăjmașului cel vechi, îl face pe Alexandru să abandoneze construcția. În anul următor, de ziua pomenirii sale, 26 octombrie, Sf. Dimitrie îi apare voievodului a doua oară, de această dată „mânios și cu ochii posomorâți, și nu puțină bănuială asupra lui, și frică mare și cutremur l-a cuprins, și pentru zidirea bisericii îl silea”. Insistența era întărită prin prorocirea prin care lui Alexandru i se anunța: „din scaunul tău vei fi izgonit cu Doamna ta și cu fiii tăi, și într-o țară depărtată vei fi surgunit, și apoi, nu după multă vreme iarăși vei lua scaunul tău – precum mai pe urmă au și fost”. După a doua intervenție, Alexandru îndeplinește porunca⁴⁸.

Profeția despre viitor și actul de ctitorie sunt asamblate în relatarea din *Viața Sf. Teofano*, despre apariția Sf. Dimitrie lui Leon al VI-lea în temniță, prevestindu-i viitoarea reabilitare. Devenind împărat, Leon al VI-lea edifică în perimetrul palatului imperial, lângă biserica Maicii Domnului din Faros un paraclis consacrat Sf. Dimitrie, a compus trei omilii în cinstea sa și a înzestrat catedrala Sf. Dimitrie din Salonic cu mari venituri de pe urma comerțului cu bulgarii⁴⁹. Aceiași legătură între profeții și actele ctitoricești transpare și în faptele relatate de Theophanes Continuatus și Ioan Skylitzes, privind cele trei apariții în vis a Sf. Diomid egumenului mănăstirii constantinopolitane consacrate acestui sfânt, cu îndemnul de a-l adăposti la mănăstire pe tânărul Vasile, care va deveni împărat și va restaura mănăstirea⁵⁰. Ca urmare, nu numai mănăstirea a beneficiat de toată susținerea împăratului Vasile I, dar și familia egumenului⁵¹. De consemnat în aceeași ordine de idei și apariția în vis mamei viitorului împărat Vasile I, a Sf. prof. Ilie Tesviteanul, care ia prorocit despre viitorul strălucit al fiului său⁵² și care devine un sfânt protector al dinastiei macedoniene, iar Vasile consacră faimoasa biserică *Nea* din palatul imperial, Sf. Ilie și Sf. Arhanghel Gavriil⁵³.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 938-939.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 939-940. Ecoul celor relatate în *Cuvânt*, revine în scrierea lui Grigore Ureche, care menționează: „Mai apoi și Pângărațul au făcut, mai mult de frică, decât de bună voie, că de multe ori arătându-i-să în vis sfântul mucenic Dimitrie, de-l îngrozia ca să-i facă biserică pre acel loc, s-au apucat cu toată osârdia și o au făcut” (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 87).

⁴⁹ Gilbert Dagron, *Empereur et prêtre*, p. 208. De asemenea sărbătoarea din 26 octombrie este integrată calendarului imperial, fiind prevăzută derularea unei ceremonii speciale (p. 215).

⁵⁰ Продолжатель Феофана. Жизнеописание византийских царей, изд. 2-е исправленное и дополненное, Санкт-Петербург: Алерея, 2009, p. 147; Jean Skylitzès, *Empereurs de Constantinople*, Texte traduit par Bernard Flusin et annoté par Jean-Claude Cheynet, Paris: Éditions P. Lethielleux, 2003, p. 105 (= Réalités byzantines, 8).

⁵¹ Andrei Timotin, *Vision, Prophéties et pouvoir à Byzance. Étude sur l'hagiographie méso-byzantine (IX-XI siècle)*, Paris, Centre d'études byzantine, néo-helléniques et sud-est européennes. École des Hautes Études en Sciences Sociales, 2010, p. 96.

⁵² Продолжатель Феофана. Жизнеописание византийских царей, p. 146.

⁵³ Gilbert Dagron, *Empereur et prêtre*, p. 214-215.

Textul *Cuvânt pentru zidirea mănăstirii Pângărați*, prin istoria actului de ctitorie a bisericii Sf. Dimitrie, face o legătură pe mai multe paliere între devoțiunea voievozilor, Sf. Ștefan cel Mare și Alexandru Lăpușneanu, conexiunea lor cu sacrul și oamenii sfinți, toate acestea fiind plasate într-o continuitate a tradiției bizantine. Această continuitate se arată prezentă, atât prin particularitățile cultului Sfântului Mare Mucenic Dimitrie, cât și prin ideologia imperială, la nivelul sfinților protectori ai suveranilor și a acțiunilor ctitoricești ai celor din urmă. Textul *Cuvântului* este o imagine a realității tradițiilor bizantine ancorate în cele ale spațiului românesc, precum imaginea (icoana) Sf. Dumitru reflectă prototipul său, după care este recunoscut, ca în minunea a 8-a (din prima culegere), când sfântul apare căpitanului Stefanos, care salvează Salonicul de foamete, întorcând corabia cu grâne spre oraș, și care l-a recunoscut pe sfânt grație faptului că i-a văzut mai înainte icoana în catedrala Sf. Dimitrie⁵⁴. Din vechea pictură murală de la biserica Sf. Dimitrie a Mănăstirii Pângărați se mai păstrează decupată, în muzeul mănăstirii, icoana de hram a Sf. Dimitrie tronând (Fig. 2). Precum și în miracolul relatat mai sus, chipul său este ușor de recunoscut și se înscrie în marea serie de icoane bizantine și din tot spațiul ortodox.

De menționat că dintre toți sfinții martiri, anume Sf. Dimitrie este cel mai frecvent reprezentat tronând⁵⁵. Iconografia acestui fragment de frescă corespunde deja tipului de reprezentare, care se stabilește în perioada postbizantină. Dacă în cele bizantine, Sf. Dimitrie așezat pe tron, ține în mână spada, pe jumătate scoasă din teacă⁵⁶, ca de exemplu în icona bizantină din sec. XV de la mănăstirea Dionisiu (Fig. 3)⁵⁷, în cele postbizantine, în mână sa dreaptă apare lancea, iar spada este ascunsă în teacă și întoarsă cu ascuțișul în sus (a se vedea: icoana din sec. XVI de la mănăstirea Karakalu (Fig. 5) și icoanele din sec. XVII de la mănăstirile Iveron (Fig. 6) și Pantokrator (Fig. 7))⁵⁸.

Starea de conservare a fragmentului de la Pângărați, nu ne permite să deslușim clar poziția spadei, și dacă este ea în general reprezentată. De altfel în iconografia postbizantină este cunoscut și tipul de reprezentare doar cu lancea (icoana de la 1507 de la mănăstirea Pantokrator (Fig. 4)). În ceea ce privește trăsăturile portretistice ale Sf. Dimitrie, mai apropiată de ocurența de la Pângărați este cel pe icoana din sec. XVII de la mănăstirea Dokiariu (Fig. 8)⁵⁹, poate nu întâmplător, dacă ținem cont de faptul că Alexandru Lăpușneanu a fost ctitor și la această mănăstire atonită⁶⁰.

⁵⁴ Robin Cormack, *Icones et société à Byzance*, Paris: Gérard Monfort, 1993, p. 98.

⁵⁵ А. С. Преображенский, [Дмитрий Солунский]. Иконография, in: Православная Энциклопедия, том 15, p. 184.

⁵⁶ *Ibidem*, loc. cit.

⁵⁷ Εὐάγγελος Κυριακούδης, *Φορητές καὶ χάρτινες εἰκόνες, εἰκονογραφημένα χειρόγραφα*, in: Ὁ ἅγιος Δημήτριος στήν τέχνη τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Θεσσαλονίκη: Ἐκδόσεις Ἀγιορειτικῆς Ἑστίας, 2005, fig. 34 la p. 93.

⁵⁸ *Ibidem*, fig. 35, 39 și 40 la p. 94, 98 și 99.

⁵⁹ *Ibidem*, fig. 42 la p. 101.

⁶⁰ Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leur relations du milieu du XIVe siècle à 1654*, Roma, Pont. Institutum Studiorum Orientalum, 1986, p. 208-209.

THE SAINT GREAT MARTYR DEMETRIUS AND THE ACT OF FOUNDATION IN MEDIEVAL MOLDOVA

(Abstract)

The text known as the „Word for the construction of the Pângărați monastery”, written between 1570-1572, reflects a series of continuities between the reigns of St. Stephen the Great and Alexandru Lăpușneanu, at the level of relationships with sacred characters (St. Demetrius), of holy men (Leontie) and in connection with them, at the level of the founding documents. At the same time, certain differences emerge in the circumstances of the miraculous apparitions of St. Demetrius. In the case of St. Stephen the Great, this occurs in the context of military actions, of countering an external invasion (the battle against the Poles in Codrîi Cosminului, 1497), which resulted in victory and, as a consequence, the founding of the church of St. Demetrius in Suceava (according to the majority opinion of archaeologists, near the royal courts in this city). Alexandru Lăpușneanu, is to face the opposition of the enemy who is always by his side, the devil, a fact that causes the double appearance of St. Demetrius. The act of foundation, that of the Church of the Stained Monastery, consecrated to St. Demetrius, crowns this history. All these varieties of the miraculous posthumous appearances of St. Demetrius (particularly specific to his cult), can be found in the collections of Byzantine texts dedicated to the Miracles of St. Demetrius, as well as in historical texts, the Moldavian occurrences being placed in perfect continuity of this tradition. Regrettably, the wall paintings from the time of the construction of the church of St. Demetrius of Pângărați Monastery have not been preserved, which means that we lack important data regarding the evolution of its cult in medieval Moldova. The only preserved fragment of the rub, with the face of St. Demetrius enthroned, belongs to the post-Byzantine iconographic tradition, illustrated by a number of examples in icon painting from the 10th century XVI-XVII, preserved in the collections of the Atonite monasteries.

Fig. 1. Sfinții Gheorghe și Dimitrie, pictură murală, biserica Sf. Gheorghe din Hârlău

Fig. 2. Sfântul Dimitrie, Fragment din pictura murală, Muzeul Mănăstirii Pângărați

Fig. 3. Sf. Dimitrie tronând, icoană din sec. XV, Mănăstirea Dionisiu

Fig. 4. Sf. Dimitrie tronând, icoană din 1507, Mănăstirea Pantokrator

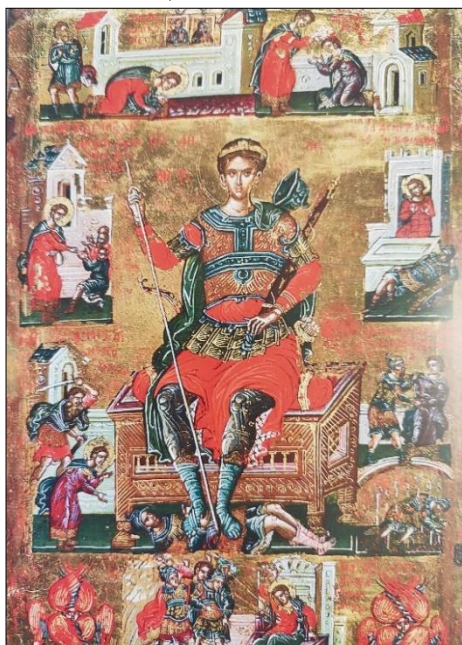

Fig. 5. Sf. Dimitrie tronând, icoană din sec. XVI, Mănăstirea Karakalu

Fig. 6. Sf. Dimitrie tronând, icoană din sec. XVII, Mănăstirea Iveron

Fig. 7. Sf. Dimitrie tronând, icoană din sec. XVII,
Mănăstirea Pantokrator

Fig. 8. Sfinții Dimitrie și Gheorghe, icoană din secolul XVII,
Mănăstirea Dokiariu

CONTRIBUȚII LA MONOGRAFIA ISTORICĂ A COMUNEI GORBAN (JUD. IAȘI)

Sever-Petru BOȚĂN¹, Alexandru BERZOVAN¹

Cuvinte cheie: comuna Gorban, istorie medievală și modernă, Valea Prutului, Județul Iași

Keywords: commune of Gorban; medieval and modern history; Pruth Valley; Iași County

1. Introducere

Cercetările de teren realizate în ultimii ani de către membrii Institutului de Arheologie din Iași în mai multe comune de pe raza județului Iași și a unor județe învecinate, au permis strângerea unor informații prețioase privind localizarea, gradul de conservare și soarta unor situri arheologice și monumente istorice mai mult sau mai puțin cunoscute.

Istoria statului medieval moldovenesc, ca și istoriile marilor orașe și târguri din cadrul acestuia reprezintă subiecte bine cunoscute, aflându-se în prim-planul istoriografiei, și care au beneficiat, de-a lungul vremii, de atenția a numeroși specialiști consacrați. În schimb, istoria comunităților rurale a rămas cumva în umbră, puțin dezbătută și puțin cunoscută în afara monografiilor sătești, multe de o valoare științifică inegală. Din aceste motive considerăm util să valorificăm în scris informațiile adunate până la acest moment, ele fiind de interes nu doar pentru specialiști cât și pentru publicul larg pasionat de trecutul acestor meleaguri.

Prin studiul de față, ne-am propus să aducem câteva contribuții privind istoria comunei ieșene Gorban, prezentând o serie de informații privitoare la trecutul satelor componente dar și câteva date despre o serie de monumente interesante aflate în hotarul ei. Dorim să subliniem de la bun început, că demersul nostru *nu are și nici nu își dorește să aibă un caracter exhaustiv*², fiind gândit, în primul rând, ca un punct de pornire pentru viitoare investigații mai ample.

2. Cadrul geografic

Comuna Gorban se află situată în extremitatea sud-estică a județului Iași, la limita cu județul Vaslui și la granița cu raionul Hâncești din Republica Moldova, la vărsarea

---

¹ Academia Română, Filiala Iași – Institutul de Arheologie, IAȘI.

² Nu știm să existe vreo monografie publicată a comunei Gorban. Cunoaștem o lucrare cu caracter general dedicată unei zone ceva mai largi, Vicu Merlan, *Contribuții monografice asupra Văii Bohotinului și Văii Moșnei*, Editura Lumen, Iași, 2006. Autorul tratează în detaliu descoperirile arheologice, discutând și unele aspecte privind istoria modernă și contemporană a localităților din zonă. Din păcate, în această lucrare bogata istorie medievală a acestei regiuni este tratată cât se poate de succint.

Bohotinului, Jijiei și Moșnei în Prut, pe malul drept al celor din urmă ape. Comuna se compune, din punct de vedere administrativ-teritorial din cinci sate: Gorban (reședința comunei), Gura Bohotin, Scoposeni, Podu Hagiului și Zberoaia. Teritoriul comunei Gorban se învecinează la nord cu comunele Răducăneni și Grozești (jud. Iași), în partea de sud cu Drânceni (jud. Vaslui), în partea de est cu comunele Nemțeni și Cotul Morii din raionul Hâncești (Republica Moldova), iar în partea de vest cu comunele Moșna și Cozmești (jud. Iași).

Din punct de vedere geografic, teritoriul comunei este situat la limita estică a Podișului Central Moldovenesc, în zona Văii Prutului și a Jijiei. Acest fapt, ca și apropierea de zona joasă a luncii Jijiei și Prutului, generează un peisaj variat și totodată armonios, dominat la vest de dealuri domoale, cu platouri largi, și la est de mlaștini (în cea mai mare parte desecate), cu mici grinduri fluviatile. În ciuda antropizării puternice, nu lipsesc locurile atractive, chiar pitorești.

Principalele ocupații ale locuitorilor se leagă în special de agricultură, mari suprafețe fiind cultivate cu grâu, porumb, floarea soarelui, sfeclă de zahăr, lucernă, etc. Fiind o zonă deluroasă, ea este de asemenea propice cultivării viței de vie, de aici fiind originară celebra *Busuioacă de Bohotin*. Din păcate, și aici – ca și în multe alte comune de altfel - condițiile economice și sociale instabile specifice României ultimelor decenii au generat o migrație a tineretului către diaspora dar și către orașele învecinate (îndeosebi Iași, dar și spre Huși).

3. Braniștea domnească de la Bohotin

În perioada medievală, teritoriul actual al comunei Gorban a fost parte integrantă a importantei Braniști domnești de la Bohotin din cadrul Ținutului Fălciului.

Cuvântul „braniște” are la bază un verb de origine slavonă ce se traduce prin – „a lupta”, „a împiedica”, „a opri” și care desemnează un loc de graniță, inițial țară a nimănu, intrată apoi în patrimoniul domnului³. Primele atestări ale acestui vast domeniu domnesc ce cuprindea păduri, câmpii, fânețe, prisăci, mori, ape curgătoare și iazuri, apar în documentele interne de cancelarie încă de la jumătatea secolului al XV-lea, constituind un important fond funciar din care erau făcute danii atât către boierii credincioși cât mai ales către mănăstiri. Aceste danii „gândite inițial, nu ca proprietăți depline, ci mai curând uzufructare și care se cereau mereu reconfirmate de noii domni au ca obiect locurile de prisăci și de mori din această regiune. Multe dintre acestea au fost nucleele în jurul cărora s-au cristalizat viitoarele sate”⁴.

---

³ Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului* în AARMSI, XXVIII, 1905, p. 160; Sorin Ifțimi, *Evoluția istorică a Braniștii de la Bohotin*, în „Ioan Neculce”, serie nouă, VIII-IX, 2002-2003, p. 7.

⁴ Sorin Ifțimi, *op. cit.*, p. 13. Acesta este și cazul moșiei Scoposeni după cum vom vedea din actele de danie prezentate.

Braniștea domnească de la Bohotin se întindea de la nord la sud, conform lui Radu Rosetti, de la Ungheni până aproape de Drânceni, în județul Vaslui⁵. Conform opiniei lui Constantin Cihodaru, braniștea de la Bohotin „cuprinde o întinsă regiune la sud de Iași, pe ambele maluri ale Prutului începând de la o linie care trece pe lângă satele Chiperești, situat la vărsarea Bahluului în Jijia, și Morenii din stânga Prutului Se întindea spre sud până la satul Podoleni. În partea de apus hotarul ei mergea pe dealurile împădurite de lângă pâraiele Vasluț și Crasna. Nu se pot preciza limitele până unde se întindea spre răsărit”⁶.

Teritoriul actual al Gorbanului constituia partea de sud (după unele opinii, chiar limita sudică) a braniștei iar dezvoltarea primelor nuclee de locuire sătească a fost facilitată tocmai de această așezare geografică propice precum și de statutul teritoriului ca parte a pământurilor domnești.

Despre primii locuitori ai satelor, informațiile documentare sunt destul de puține. Prezența hidronimelor Bohotin și Moșna, de certă origine slavă, ar putea indica prezența unor elemente rutene în zonă, asimilate în timp. În schimb, alte toponime, precum Scoposeni - după cum vom arăta mai jos – par să indice migrații de populație românească din zona Ardealului.

4. Scoposeni

Cea mai veche și mai importantă așezare (luând în calcul documentele de cancelarie medievale) pare să fie satul Scoposeni și moșia aferentă. Acest toponim pare să își aibe originea în numele personal Copos, provenit la rândul său de la maghiarul *kopasz* = chel. Antroponimul este des răspândit în Transilvania, denotând, în cazul de față, o veche imigrație de ardeleni⁷. În acest caz, numele inițial al localității s-ar putea să fi fost *Coposeni*. O altă ipoteză, mai puțin probabilă, ar viza originea toponimului din verbul „a scopi”, de origine slavă, ceea ce ne duce cu gândul la importanța pe care a jucat-o în trecutul îndepărtat creșterea marilor turme de vite.

Din păcate, cele mai vechi documente medievale care fac referire la zona noastră de interes nu denumesc în mod direct satul Scoposeni ci fac referire la *gura Jijiei*, mai precis la locul în care aceasta își unește apele cu Prutul. Identificarea acestui loc cu viitoarea vatră a satului Scoposeni este însă acceptată de specialiști⁸. Astfel, cel mai vechi document identificat datează din 23 februarie 1438 și reprezintă un act de danie a domnitorului Iliăș I (1432-1433 și 1435-1443) a unor teritorii din braniște către Mănăstirea Neamț.

---

⁵ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 161.

⁶ Apud Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 2.

⁷ Dragoș Moldovanu, D. Butnaru, D. Moscal, A. M. Prisacaru, V. Cojocaru, *Tezaurul toponimic al României. Moldova*. Volumul II – Partea a 1-a. Toponime personale, Editura „Universității Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014, p. 368-369.

⁸ Costin Clit, *Moșiile Mănăstirii Neamțului din Braniștea Bohotinului (secolele XV-XVIII). Documente inedite*, în „Carpica”, L, 2021, p. 62.

„Din mila lui Dumnezeu, noi, Ilie voievod, domn al Țării Moldovei. Facem cunoscut, cu această carte a noastră, tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se, că am cugetat cu gândul nostru bun și am dat mănăstirii noastre, sfânta Înălțare de la Neamț, un sat la gura Cracăului, anume Seucăuți, unde este Samoil vătăman, și o prisacă la gura Tatarcăi și **moara de la gura Jijiei**. Toate acestea să fie acestei mai sus-scrise mănăstiri a noastre uric, cu tot venitul, pentru sufletul sfîntrăposăților noștri părinți și pentru sufletul sfîntrăposatului nostru părinte, cel după Sfântul Duh, Iosif mitropolit, și pentru sănătatea noastră și pentru sănătatea cneaghinei noastre, Marena, și pentru sănătatea iubiților noștri copii. Toate acestea să fie sfintei Înălțări neclintit niciodată, în vecii vecilor.

Iar hotarul acestui sat să fie cu toate hotarele sale vechi, pe unde au folosit din veac.

[...]

Iar pentru mai mare întărire a tuturor celor mai sus-scrise, am poruncit slugii noastre credincioase, pan Dienis logofăt, să scrie și să atârne pecetea la aceasta carte a noastră.

Și a scris Pașco grămătic, la Suceava, în anul 6946 (1438) februarie 23⁹.

Acest uric este extrem de important, fiind prima danie a moșiei Scoposeni către Mănăstirea Neamțului, ce va fi confirmată, după cum vom vedea, de diverși domnitori de-a lungul veacurilor următoare. Astfel, la 10 ianuarie 1599 domnitorul Ieremia Movila a întărit Mănăstirii Neamțului „niște mori așezate la gura Jijiei”, iar la 3 iulie 1599 „un loc de moară la gura Jijiei, unde se varsă în Prut, pentru care a avut pâră cu Misco”. La 17 august 1600, Mihai Viteazu întărește din nou mănăstirii moara de la gura Jijiei¹⁰.

De asemenea, moara de la gura Jijiei a fost cea mai veche moară din braniște, deținând un monopol până târziu, după 1632, atunci când logofătul Dumitru Buhuș¹¹ a primit de la Alexandru Iliaș un alt loc de moară în apa Jijiei, intrând în conflict cu interesele călugărilor nemțeni¹². Prezența acestei importante surse de venit a reprezentat și nucleul viitorului sat Scoposeni care s-a dezvoltat aici.

În primii ani ai secolului al XVII-lea moara de la Scoposeni și teritoriul aferent este de mai multe ori confirmată Mănăstirii Neamțului. Un prim document din 1 August 1606 amintește un dregător moldovean, pârcălabul Buzul, care este însărcinat de către domnul Simion Movilă (1606-1607) să traseze hotarul moșiei Scoposeni de la gura Jijiei, la rugămintea călugărilor de la Neamț, datorită stabilirii în zonă a unor „oameni răi” veniți din altă parte și care, probabil, refuzau să plătească dările. Pârcălabul ia în considerare o mai veche delimitare a vornicului Roșca, făcută din porunca lui Ieremia Movilă și cere

---

⁹ DRH, A. Moldova, vol. I (1384-1448), nr. 180, p. 254-255.

¹⁰ A se vedea Costin Clit, *op.cit.*, p. 65.

¹¹ Dumitru Buhuș, căsătorit cu Ileana și a doua oară cu Dafina, fiica lui Ionașco Jora, care va deveni soție domnului Eustratie Dabija. Dumitru Buhuș a avut mai mulți copii: Nicolae mare logofăt, Lupașco mare spătar, Ursul, Anastasia - căsătorită cu voievodul Gheorghe Duca, Andrei, Tudosca, Irina - căsătorită cu Vasile Ceaurul-Ștefan mare vornic, Alexandra - căsătorită cu Grumăzea Lozonschi marele armaș și cu Necula vistier. Dumitru Buhuș a murit la 15 martie 1647 (*Ibidem*, p. 65).

¹² Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 165.

confirmarea acestei stări de fapt de la oamenii buni și bătrâni ai satului, pentru a descoperi vechea rânduială.

„Iată eu, Buzul, mărturisim cum au venit rugătorii domnului nostru, monahii dela mănăstirea numită Neamțul, cu cinstita carte a domnului nostru Io Simion Moghilă voevod, ca sa le facem hotar în Braniște pentru niște oameni care vor fi șezători lângă niște **mori pe care le au în gura Jijiei**, fiind socotiți de ei acei oameni ca oameni răi, lângă, morile lor, precum le-a facut hotar Roșca vornic, cu cinstita carte a răposatului Io Eremia Moghilă voevod.

Astfel, eu am și strâns mulți oameni buni și bătrâni de prin prejur și i-am întrebat : pe unde știți că a mers Roșca vornic și a însemnat hotarul acestor mori, în zilele răposatului Io Eremia Moghilă voevod.

Iar ei astfel m-au înștiințat, cu sufilele lor, că le-a făcut hotarul **mai jos de gura Jijiei, dela Prut în sus**, până la o piatră cu bour și de acolo, drept la deal, în sus, pe deasupra vârfului voloacei lui Gârlan și de acolo tot pe sub bucovină în sus, până la voloaca Bohotinului și de acolo pe deal, până la o piatră cu bour, între drumuri și de acolo drept peste Jijia și peste câmp, până la Prut, la cotul lui Manciu și de acolo pe Prut, la vale, până, la gura Jijiei, cum am aflat cu acei oameni buni, că pe acolo a mers Roșca vornic. Și noi tot pe acolo am mers și am lăsat să fie hotarul lor, precum a lăsat și răposatul Eremia Moghilă voevod, pe urma pe care a mers Roșca vornic.

Astfel noi am mărturisit, să se știe.

Și la aceasta au fost cu noi: Marco hotnog și Toader Rango și Drulici și Tărăță aprod și Boldușco hotnog și Maxin și Ștefan aprod și Lelea și Ifrim Nasoe și mulți alți oameni buni de prin prejur.

Atât scriem.

Eu Buzul am iscălit¹³.

Trei ani mai târziu, la 14 Iulie 1609, călugării de la Neamț se înfățișează de această dată domnului Constantin Movilă (1607-1611), cerând dreptate pentru abuzurile brânișterului (dregătorul domnesc ce administra teritoriul braniștei) care le ia abuziv pământurile de lângă mori. Uricul amintește de activitatea anterioară a vornicului Roșca ce nu mai apucă să delimiteze proprietatea „pentru că l-a apucat moartea” și a pârcălabului Buzu, confirmând mănăstirii limitele de proprietate conform vechilor acte de danie.

„Io Costantin Moghilă voevod, din mila lui Dumnezeu, domn al țării Moldovei. Iată au venit, înaintea noastră și înaintea boierilor noștri, rugătorii noștri călugării dela sfânta mănăstire Neamț și s-au jeluît înaintea noastră asupra brânișterului și astfel au zis înaintea noastră că a luat el dela dâșii un loc pe care îl au ei **lângă niște mori, care sunt la gura Jijiei, unde cade Jijia în Prut** și le-au lăsat numai morile.

Deci, când a fost mai înainte de această vreme, în zilele sfântrăposatului părinte al domniei mele Io Eremia voevod, a trimis pe Roșca vornic de gloată ca să le aleagă și să le

---

¹³ DIR, A, XVII/2, nr. 62, p. 58-59.

stâlpească acel loc. Deci l-au ales și le-au făcut și semne, dar stâlpi nu le-a ridicat, pentru că l-a apucat moartea.

După aceia, unchiul domniei mele, răposatul Simeon voevod, a făcut carte și a trimis la sluga noastră Buzul fost pârcălab, ca să caute acel loc, cu oameni buni, care se vor afla. Deci a umblat Buzul și cu Marcu hotnog și cu Toader Ranco și Drulici și Maxim și cu alți oameni buni și iarăși au aflat urmele lui Roșca vornic și le-au ridicat stâlpi, **începând hotarul din jos de gura Jijiei**, din malul Prutului, drept la deal, până la o piatră cu bour, iar de aici, iarăși drept spre vârful dealului și peste voloacă, mai jos de rediul Cârlanului, iar de aici drept la deal, până la voloaca Bohotinului, apoi la vale până la altă piatră cu bour, între drumuri și de aici peste Jijia, drept peste câmp la Prut și de acolo în jos pe Prut, până la gura Jijiei, la cotul [...] Acesta este tot hotarul lor cu bălți și cu vaduri de mori pe amândouă părțile Jijiei.

De aceia și dela noi am dat și am întărit rugătorilor noștri călugări de la sfânta mănăstire Neamț, acele mai sus scrise **mori dela gura Jijiei și acel loc, pe unde li s'a stâlpit**, ca să fie sfinte mănăstiri și de la noi, uric și ocine, cu tot venitul, cum l-au avut de la părintele domniei mele și de la unchiul domniei mele, domnii mai sus scriși. Și altul să nu se amestece niciodată, în veci.

Scris la Iași, în anul 7117 (1609) Iulie 14.

Însuși domnul a zis.

Io Costantin voevod <m.p.>

Stroici mare logofăt a învățat. Si a iscălit, troici logofăt

Serghe (a scris)¹⁴.

Un alt document extrem de interesant provine din cancelaria domnitorului Ștefan II Tomșa (1612-1615 și 1621-1623). Deși este un uric de reconfirmare a posesiunilor Mănăstirii Neamț, după cum am arătat că era o practică obișnuită la schimbarea domniei, acest document este primul care arată explicit că Scoposenii făceau parte din braniștea domnească - în capătul de jos al braniștei, ca să-și așeze acolo sat și să se numească... , care acel mai sus scris loc a fost al nostru drept domnesc, ascultător de braniște. Faptul că este un loc pustiu poate sugera, după cum arăta Sorin Ifțimi, că acolo era limita de sud a posesiunilor domnești¹⁵.

În numele tatălui și al fiului și al sfântului duh, troiță sfântă, de o ființă și nedespărțită.

Iată eu, robul stăpânului meu, domnul dumnezeu și mântuitorul nostru Iisus Hristos, închinător al troiței, Io Ștefan voevod, din mila lui dumnezeu, domn al țării Moldovei.

Iată am binevoit domnia mea, cu bunăvoința noastră și cu dragoste din inimă și din tot cugetul nostru și din tot sufletul și cu ajutorul lui dumnezeu, împreună și cu sfatul domniei mele și cu binecuvântarea celor trei ierarhi moldoveni, chir Anastasie Crimcoviți arhiepiscop și mitropolit de Suceava și chir Pavel episcop de Roman și chir Efrim episcop de Rădăuți, și am dat și am miluit ruga noastră, sfânta mănăstire numită Neamțul, unde este hramul Înălțarea

---

¹⁴ Ibidem, nr. 302, p. 227.

¹⁵ Sorin Ifțimi, *op. cit.*, p. 4.

domnului Dumnezeu și mântuitorului nostru Iisus Hristos, cu **un loc de pustie la gura Jejei, unde cade Jeja în Prut**, în capătul de jos al braniștei, ca să-și așeze acolo sat și să se numească... , care acel mai sus scris loc a fost al nostru drept domnesc, ascultător de braniște.

Și am trimis domnia mea pe credincioșii noștri boieri, Sturzea postelnic și Ionașco al treilea logofăt și le-au hotărnicit și au ales și au stălpit acel loc tot cu semne.

De aceea, să fie mai sus zisei sfinte mănăstiri Neamțul acel mai sus scris **loc de pustie dela gura Jejei**, și de la noi, danie și miluire și întărire și uric și ocină, cu tot venitul, neclintit lor, niciodată în veci.

Și la aceasta, deasemeni dăm și întărim mai sus numitei sfinte mănăstiri Neamțul o moară, care este acolo la gura Jejei din diresa de danie și miluire pe care le-a avut sfânta mănăstire dela Ilie voevod. Pentru aceea, să le fie și acea moară și de la noi cu tot venitul, care este în același hotar.

[...]

Și spre mai mare putere și întărire a tuturor celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului și cinstului nostru boier, pan Voico mare logofăt, să scrie și să atârne pecetea noastră la această adevărată carte a noastră. 33

A scris la Iași Arsenie Nebojatco, în anul 7121 (1613) Martie 30.

Ștefan voevod

<Pe verso rom. sec. XVIII> [...] mării sale Alexandru Movilă voevod acest ispisoc s-au aneresit [...] de nici o treabă și s-au făcut învă... celor bune a **moșii Scoposeni**¹⁶.

Următorul document provine de la Radu Mihnea (1616-1619 și 1623-1626) și amintește satul de la gura Jijiei (din păcate fără nume), oferind autoritate administratorului numit de către egumenii de la Neamț.

„Io Radul voevod, din mila lui Dumnezeu, domn al țării Moldovei. Am dat această carte a domniei mele, rugătorului nostru egumenului și întregului sobor de la sfânta mănăstire Neamț și pe cine vor pune ureadnic **în satul lor, ce este la gura Jijiei**, el să fie tare și puternic, cu această carte a domniei mele, a ține și apăra toată partea lor de ocină din acel sat, cu tot hotarul lor și cu tot venitul lui.

Pentru aceea, nimeni să nu aibă a se amesteca, să intre în hotarul aceluia sat, înaintea acestei cărți a domniei mele.

Scriș la Iași, în anul 7125 <1616> Septembrie 14.

Însuși domnul a zis.

Darie <a scris>”¹⁷.

Domnitorul Gaspar Graziani (1619-1620) a avut o domnie extrem de scurtă și un destin tragic cauzat de implicarea sa într-o alianță anti-otomană. Cu toate acestea el întărește privilegiile și hotarele moșiei Scoposeni de la gura Jijiei aceleiași Mănăstiri de la Neamț, după cum o dovedește un act din 21 Octombrie 1619.

¹⁶ DIR, A, XVII/3, nr. 203, p. 129-131.

¹⁷ DIR, A, XVII/4, nr. 58, p. 40.

„Io Gașpar voevod, din mila lui dumnezeu, domn al țării Moldovei.

Iată domnia mea am dat și am întărit rugătorilor noștri, călugărilor de la sfânta mănăstire Neamțu, dreapta lor ocină și danie din direse pe care le-au avut ei de danie și miluire de la domni de mai înainte, **un loc ce au lângă niște mori, care este la gura Jijiei, unde cade Jijia în Prut**, care le este stâlpit, hotarul din jos de gura Jijiei, de la malul Prutului, drept în sus până la o piatră cu bour și de acolo iarăși drept la vârful dealului și peste voloacă în jos de Rediul Cârlanului și de acolo iarăși drept dealul până la voloaca Buhotinului și la vale până la altă piatră cu bour, între drumuri, și de acolo peste Jijia la unghi.

Acesta le este tot hotarul cu bălțile și cu vaduri de moară, pe amândouă malurile Jijiei, care acest mai sus scris loc le este dreaptă danie și miluire de la domni de mai înainte.

Pentru aceea, să-i fie și de la noi <sfintei> mănăstiri aceste mai sus scrise **mori de la gura Jijiei** și cu tot hotarul, cum s-a stâlpit, cu tot venitul, neclintit niciodată în veci.

Și nimeni altul să nu se amestece înaintea acestei cărți a noastre.

Scris la Iași, în anul 7128 <1619> oct<ombrie> 21.

Însuși domnul a poruncit.

Mihăilă <a scris>¹⁸.

În fine, ultimul document de întărire a privilegiilor Mănăstirii Neamț provine de la Alexandru Iliș (1620-1621 și 1631-1633) și amintește din nou hotarele moșiei.

„Io Alexandru, fiul lui Iliș voievod, din mila lui dumnezeu, domn al țării Moldovei. Iată domnia mea am dat și am întărit rugătorilor noștri, călugărilor de la sfânta mănăstire Neamț, dreapta lor ocină și danie din dresale ce ei au avut de danie și miluire de la alți domni de mai înainte, **un loc ce au împrejurul unei mori, ce este în gura Jijiei, unde cade Jijia în Prut**, ce le este stâlpit, începând hotarul din jos de gura Jijiei, din malul Prutului, drept la deal, până la o piatră cu bour și de acolo iarăși drept la vârful dealului și peste Voloacă mai jos de Rediul Cârlanului și de acolo iarăși drept peste dealul Voloca Bohotinului apoi la vale, până la altă piatră cu bour între drumuri și de acolo peste Jijia până la unghi. Acesta le este tot hotarul cu bălți și cu vaduri de mori pe amândouă părțile Jijiei.

Ce acest mai sus scris loc este lor dreaptă danie și miluire de la alți domni de mai înainte.

Pentru aceea, ca să fie și de la noi sfintei mănăstiri aceste mai sus scrise **mori de la gura Jijiei** și cu tot hotarul, cum le este stâlpit, cu tot venitul, neclintit niciodată în veci. Altul nimeni să nu se amestece înaintea acestei cărți a noastre.

La Iași, în anul 7129 <1621> ianuarie 8.

Însuși domnul a poruncit¹⁹.

Moara de la vărsarea Jijiei în Prut și implicit satul Scoposeni vor rămâne în posesiunea Mănăstirii Neamț până la începutul secolului al XIX-lea, însă, așa cum am arătat anterior perioada de prosperitate datorată veniturilor aduse de moară începe să

---

¹⁸ Ibidem, nr. 520, p. 405.

¹⁹ DIR, A, XVII/V, nr. 5, p. 3-4.

apună încă din secolul al XVII-lea. Un rol nefast l-au jucat și o serie de evenimente istorice nefericite de la finalul secolului al XVIII-lea. Astfel, în timpul domniei lui Ioan Teodor Callimachi (august 1758-mai 1761) moara a fost arsă în timpul unei invazii tătărești. Episcopul Hușilor Inochentie (1752-1782) a construit o nouă moară, ce va sfârși la rândul ei distrusă cu ocazia confruntărilor ruso-turce²⁰.

Atunci când Dumitru Buhuș a primit de la Alexandru Iliaș, în 1632, un loc de prisacă și un loc de moară pe apa Jijiei întemeind satul și mai apoi moșia Bohotin, morile sale au devenit un competitor direct al morii de la Scoposeni. După cum arată Radu Rosetti „el (n.n. – Dumitru Buhuș) nu pierduse vreme pentru a se folosi de dania lui Alexandru Iliaș; iezii Prutul și făcu pe Jijia niște mori ce fură de mare folos satelor de pe împrejur, cari până atuncea erau silite să se mulțumească cu morile mănăstirii Neamțului de la Scoposăni”²¹.

Sub Vasile Lupu, Dumitru Buhuș își consolidează statutul și își sporește averea acaparând în zonă numeroase moșii din fosta braniște domnească. După moartea sa în 1647, urmașii săi se luptă să țină acest patrimoniu funciar extrem de întins însă, după 1672 acesta intră în posesia boierilor din marea familie Rosetti²².

Moșia Scoposeni este și ea legată, pentru o scurtă perioadă, de istoria Roseteștilor. Astfel, dacă *Condica liuzilor* din anul 1803 arată că această moșie încă era sub ascultarea Mănăstirii Neamț, având nu mai puțin de 32 de plătitori de bir²³, *Condica vistieriei Moldovei* din anul 1816 arată că deja Scoposenii aparțineau Hatmanului Răducanu Roset, cu doar 27 de birnici²⁴.

Despre viața și personalitatea Hatmanului Răducanu Roset (Rosetti), bunicul istoricului Radu Rosetti, vom aminti la schița istorică a satului Gura Bohotin. Revenind la destinul moșiei Scoposeni, putem presupune că aceasta a fost înstrăinată după moartea hatmanului de către numeroșii săi urmași.

Fiind cea mai veche așezare dintre satele ce compun astăzi comuna Gorban, nu este surprinzător faptul că Scoposenii apar însemnați pe hărțile vremii încă din secolul al XVIII-lea. Astfel, harta din 1771 a lui Cristoph Melchior Roth tipărită la Sankt Petersburg în vremea conflictelor ruso-otomane indică *Scoposceny* la vărsarea Jijiei în Prut (Pl. 1/1). Satul apare și pe harta lui F. W. Bawr de la 1781 (Pl. 1/3).

Scoposenii (numiți *Scoposzeny*) apar ca punct de trecere peste Prut spre Căpriană în Basarabia pe harta Moldovei a lui Pierre-Gilles Chanlaire din anul 1807, realizată în vremea și în contextul campaniilor napoleoniene (Pl. 1/2). Tot ca punct de

---

²⁰ Costin Clit, *op.cit.*, p. 69.

²¹ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 166.

²² *Ibidem*, p. 169-171.

²³ Theodor Codrescu, *Uricariul sau colecțiune de diferite acte care pot servi la Istoria românilor*, volumul VIII, Tipografia Buciumului Român, Iași, 1886, p. 349.

²⁴ Corneliu Istrati, *Condica vistieriei Moldovei din anul 1816*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, Supliment I, Editura Academiei RSR, 1979, p. 112.

frontieră apar Scoposenii și pe *Harta Socec a drumurilor publice din Regatul României* (1898) (Pl. 2/2).

Un document de la jumătatea secolului al XIX-lea ne oferă câteva date despre numele unor familii din Scoposeni. Astfel, pe data de 16 mai 1856, obștea locuitorilor din satul Scoposeni, ținutul Fălciu, cere ca slujitor la biserica din sat pe preotul Ioan de la Duda. Îl reproducem în cele ce urmează²⁵:

Înalt preo sfințite și mult milostive stăpâne

Opștia lăcuitorilor satului Scoposăni

Jalubă

Fiind că di cătră protopopii(e) ni s-au luat preutul ci până acum l-am avut, apoi noi ne-am alcătuit cu sfinția sa părintele Ioan din satul Duda a ne ocupa celi după legi în satul nostru și cu întru tot supusă metanii(e) cădem la mila preosfințiilor voastre să binevoiți a ave(a) blagoslovenie preosf(inției) voastre.

1856 maiu în 16

Eu Grigori Azoiițăi

Eu Ioan Azoiițăi

Eu Isiru Crăciun

Eu G(h)eorg(h)i Obanu(?)

Eu G(h)eorg(h)i Vânătoriu

Eu Imirie Bănțescu

Eu Mihalac(e) Carp

Eu Gavril Carp

Eu Prohib Obanu (?)

Eu G(h)eorg(h)i Dulce

Eu Ioan Macari(e)

Eu Cozma Macari(e)

Eu Tiron Asavei Pascal

Eu Ursac(h)e Sopn(..)

Și noi toată opștia satului

Scoposeni.

La începutul secolului trecut, *Marele Dicționar Geografic al României* ne arată că Scoposeni este „sat, în jud. Fălciu, pl. Podoleni, com. Zberoaia, așezat pe malul Prutului, în partea de S. a satului Zberoaia, cu care formează un trup. Suprafața teritoriului moșiei e de 1270 hect., din care 628 hect. ale locuitorilor, iar 22 hect. vatra satului, cu o populație de 142 familii, sau 633 suflete. Este reședința com. Are o școală înființată la 1860, frecventată de 36 elevi; o biserică făcută la 1840, deservită de 1 preot, care servește și la biserica din satul Zberoaia. Scoposeni făcea parte din domeniul satului Zberoaia, ce aparținea mănăstirii Neamțu. Acum moșia este proprietatea moștenitorilor răp. Mihail Cogălniceanu.

În partea de S. a satului se varsă râul Jijia în râul Prutul. Aci se află o sucursală a biurolui vamal din târșușorul Fălciu, pentru trecerea în Basarabia.

În coprinșul moșiei se află 72 hect. pădure de răchită și plop”²⁶.

Observăm că din punct de vedere administrativ, satul este unit cu Zberoaia și este reședința comunei. În ceea ce privește regimul de proprietate al pământului, dicționarul arată că acesta aparține urmașilor fostului prim-ministru din vremea lui Alexandru Ioan

²⁵ Arhiva Episcopiei Hușilor, Fond Episcopia Hușilor, dosar 51/1856, f. 27, Pachet 10, după Costin Clit, *Documente hușene*, vol. II, Editura PIM, Iași, 2011, p. 446-447.

²⁶ *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. V, 1902, p. 358.

Cuza, Mihail Kogălniceanu. Încă din anul 1860 localitatea avea școală; tabloul școlilor comunale din districtul Fălciu din 1863 ne arată pe Ioan Joldescu ca învățător la Scoposeni²⁷.

În perioada interbelică „Anuarul Socec” pe anii 1924-1925 arată comuna Scoposeni care este alcătuită din satul omonim și din Gorban, ca făcând parte din plasa Răducăneni, cu 1452 de locuitori. Ca proprietar de moșii este amintit Petre D. Costea, cu 520 de hectare de pământ în Scoposeni²⁸.

Pe harta topografică a Moldovei de la 1892 - 1895 putem vedea satul Scoposeni, localizat în zona bălților dintre Prut și Jijia (Pl. 3/1). Situat în mijlocul unei zone mlăștinoase, prezintă o tramă stradală nesistematizată, specifică satelor vechi.

În anul 1969, marile inundații din lunca Prutului au făcut ca satul vechi să fie definitiv abandonat. Noua așezare, Scoposenii Noi este alipită satului Gura Bohotinului și mutată pe o poziție mai înaltă.

Vechea biserică a satului Scoposeni, ridicată la 1820 a fost și ea distrusă de inundații odată cu restul așezării. Pe locul acesteia se mai păstrează astăzi o mică cruce metalică cu următoarea inscripție *„Pe acest loc a fost zidită biserica din satul Scoposenii vechi cu Hramul Sf. Voievozi la data de 12 Aprilie 1820 cu cheltuiala credincioșilor satului din acel timp. În anul 1969 a fost distrus satul și odată cu el și biserica datorită inundațiilor râului Prut. În anul 1974 s-a zidit în amintirea bisericii vechi, noua biserică situată la 3 km departe de această Sfântă cruce în satul Scoposenii noi suportând total cheltuiala enoriașii timpului de azi”*.

Mica biserică actuală cu Hramul Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril din Scoposenii noi a fost sfințită abia în anul 1977 și nu poate fi încadrată în categoria monumentelor istorice sau de arhitectură.

5. Zberoaia

Al doilea sat din punct de vedere al vechimii atestării este Zberoaia. Numele acestei așezări provine de la numele de familie al vornicesei Chirena Zberoa ce a stăpânit satul la începutul secolului al XVII-lea²⁹.

Cea mai veche atestare documentară este reprezentată de un act de danie din cancelaria domnului Ștefan II Tomșa (1612-1615 și 1621-1623) datat la 18 decembrie 1621, prin care acesta îi dă logofătului Lupu o bucată de loc domnesc din braniște, în dreptul Zberoaiei lângă Prut pentru drept credincioasă slujbă.

„Suret di pi ispisoc vechiu pe sârbie, de la Ștefan Tomșa vodă, dom<n> țării Moldavii, scris de Vasilie in Iaș<i> din let 7130 <1621> dech<em>v<rie> 18.

²⁷ ANIC, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 6/1863, f. 16, original, după Costin Clit, *Documente Hușene IV (1631-1865)*, Editura Pim, Iași, 2016, p. 478.

²⁸ *Anuarul Socec*, vol. II-provincia, 1924-1925, p. 336.

²⁹ D. Moldovanu, D. Butnaru, D. Moscal, A. M. Prisacaru, V. Cojocaru, *op. cit.*, p. 455-456.

Fiindcă acest adivărat boieriul nostru Lupul al treilea log<o>f<ă>t ne-au slujit noi și țării noastre cu dreptate, a cărui văzând noi ce cu dreptate și cu credinți cătră noi slujbă, ni-am milostivit domniia me, de i-am dat și 1-am miluit de la noi cu o bucată de loc domnesc din braniște, **în dreptul Zberoaiei, din sus de sat și pe apa Prutului**, în dreptul vârtoapilor ce sânt piste Prut, în capul malurilor din sus și drept locul piste șas, la Buric, spre bălțile celi din sus, ce să numești Creminoaie și de acolo la movila ce să numești Cetățuia, iar acolo drept în apa Jăjii, în jos până undi stă locul în dreptul Spinilor Bogzăi, iar de acolo drept în apa Prutului, cu bălți de pești, cu loc de fânați și cu vadu de moară în Jăjie. Această bucată de loc să fie dreaptă ocină și danie, cu tot venitul, nestrămutat niciodinioară, în veci.

Iar după viața și domnie noastră, cine va fi domnu, din fii<i> noștri, sau din niamul nostru, sau pre cine și 1-ar alege d<u>mnezeu a fi domnu țării noastre Moldavii, acela să aibă a înputernici această întăritură și miluiri <a>noastră. Și altul să nu să amestice înpotriva cărții noastre acestiia.

Însuș<i> domnul au poruncit.

Ghianghea mare log<o>f<ă>t au iscălit³⁰.

Luând în calcul faptul că aceasta este prima atestare documentară a satului dar și plecând de la presupunerea că vorniceasa Chirena Zbiroaia care a dat numele satului l-a și întemeiat, putem considera că la începutul secolului al XVII-lea satul era unul nou format în braniștea de la Bohotin. Chirena Zbiroaia este amintită într-un document din 24 Iunie 1634 atunci când nepoții și stră-nepoții săi își împart proprietățile acesteia³¹.

Cățiva ani mai târziu, la 15 Iunie 1639 nepoții ei vând pământurile din Zberoaia unui boier pentru suma de 50 de taleri bătuți, așa cum arată actul de vânzare-cumpărare.

„Adecă eu, Costantin, și fratele meu, Dumitru, feciorii Agahii, nepoții Chirénii Zbiroaii, mărturisim cu est zapis al nostru cum noi, de bunăvoia noastră, de nimene nevoiti, nici înpresurați, de bunăvoia noastră, am vândut a noastră direaptă ocină și moșii ce am avut **în Slobodzéia ai Zbieroeae, ce iaste pre Prut**, din giumatate de sat doa părți, câte a șeptea parte, dumisali Banului medelniciéiul și giupînésăi sale, Alexandrii, dereptu cindzeci de taleri bătuți.

Deci, de acmu, ca să-i hie direapt(ă) ocin(ă) și moșie dumilor sali, ca sa aib(ă) a-ș(i) faci și dirés(e) domnești de pre acesta adevăr(a)t zapis a nostru. Și am vândut denaintea fraților noștri, Ionașco Talpă și Gutul, și Simion pârcălabul, și a Focșii și alți oameni buni.

Și, pre mai mari credință, am iscălit și ne-am pus și pecetili noastre, să s(e) știe³².

Radu Rosetti amintește că în secolul al XVII-lea în împrejurimile Bohotinului erau atestate câteva sate – Tămășeni, Poncești și Drânceni – care mai târziu s-au contopit și au fost asimilate în satul Zberoaia³³.

³⁰ DIR, A, XVII/V, nr. 115, p. 84.

³¹ DRH, A. Moldova, XXII, nr. 167, p. 189-190.

³² DRH, A. Moldova, XXV, nr. 148, p. 163-164.

³³ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 165, nota 1.

Putem presupune că moșia satului Zberoaia era destul de întinsă de vreme ce, un document din 16 august 1741 arată că aceasta se întindea pe ambele maluri ale Prutului, spre răsărit până în ținutul Lăpușnei³⁴. În această perioadă „*satul Zberoaie ce iaste pe apa Prutului în braniște, în ținutul Lăpușnii*” era sub stăpânirea vel logofătului Sandu Sturdza, străbunicul Smarandei Balș³⁵.

Astfel, nu este surprinzător faptul că în *Condica liuzilor* din anul 1803, proprietar al moșiei Zberoaia (cu 149 de birnici) este chiar soțul Smarandei, vistiernicul Alexandru (Alec) Balș, situație confirmată mai apoi și de *Condica visteriei Moldovei* din anul 1816³⁶.

O localizare precisă a moșiei este menționată într-un zăpis din 22 mai 1832, prin care Smaranda Balș vindea moșia Zberoaia³⁷ marelui logofăt Grigore Sturdza (pentru 4000 de galbeni olandezi), vărul primar al tatălui ei. Moșia se afla în ținutul Iași, întinzându-se pe ambele maluri ale Prutului așa cum am amintit mai sus, în actul de la 1741. După o hotarnică din 12 iunie 1779, partea din Moldova era delimitată de râul Jijia (latură care măsoara 2.170 de stânjeni) la vest, unde se învecina cu moșia Bohotin, și de râul Prut (540 de stânjeni) la est. La sud, se învecina cu moșia Scoposeni a Mănăstirii Neamț (1.350 de stânjeni), iar la nord, cu moșia Poicești (1.440 de stânjeni), proprietate tot a Smarandei Balș³⁸.

Pe lângă localizarea precisă, sursa evidențiază clar faptul că moșia se întindea și peste Prut, în Basarabia, partea respectivă fiind mai mare decât cea din principatul Moldovei. După 1812, moșiile care se întindeau pe ambele maluri ale Prutului se vor desface, treptat, prin vânzări și schimburi, însă faptul că unele dintre ele au constituit inițial domenii funciare unitare poate fi ușor dedus și după cele câteva perechi de localități cu nume identice, aflate de o parte și de alta a Prutului, care se mai păstrează în prezent. Așa se face că pe ambele maluri ale Prutului există câte un sat Zberoaia, unul în județul Iași, România, și altul în raionul Nisporeni, Republica Moldova³⁹.

Marele logofăt Grigore Sturdza este tatăl domnitorului Moldovei Mihail Sturdza (1834-1849) și putem presupune că moșia a rămas pentru o vreme în patrimoniul funciar al Sturdzeștilor.

La începutul secolului trecut, Marele Dicționar Geografic al României ne arată că Zbieroaia este „*sat, cu 478 locuitori, în jud. Fălciu, pl. Podoleni, comuna Zbieroaia, așezat în șes, pe malul Prutului, unit în partea de S. cu satul Scoposeni, cu care formează un trup. Dimpreună cu Satul-Nou și Copăceanul, se află pe domeniul statului, fost al mănăstirii Sf.*

---

³⁴ Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 4.

³⁵ Dan Dumitru Iacob, *Testamentul și inventarul averii visternicesei Smaranda Balș (1833/1848)*, în Dan Dumitru Iacob (ed.), *Avere, prestigiu și cultură materială în surse patrimoniale. Inventare de averi din secolele XVI-XIX*, Editura „Universității Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015, p. 377.

³⁶ Theodor Codrescu, *op. cit.*, p. 350; C. Istrati, *op. cit.*, p. 118.

³⁷ Trebuie menționat faptul că obiectul vânzării a fost doar moșia din dreapta Prutului, din România, moșia omonimă din Basarabia rămânând în patrimoniul fiilor ei – vezi Dan Dumitru Iacob, *op. cit.*, p. 380.

³⁸ *Ibidem*, p. 378.

³⁹ *Ibidem*, p. 378.

*Sava din Iași. Suprafața moșiei e cam de 1371 hect. Are o biserică, făcută la 1820 și 93 hect. pădure de răchită și plop*⁴⁰.

Astfel, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, conform dicționarului, moșia era a Mănăstirii Sfântul Sava din Iași, satul fiind și reședință de comună, unit cu Scoposenii.

Pe harta topografică a Moldovei de la 1892 – 1895 (Pl. 3/2) se observă satul Zberoaia (marcat ca Sberoaia), situat în zona de luncă joasă dintre Jijia și Prut. Acesta prezenta o structură dezorganizată, specifică satelor vechi.

În 1968, vechiul sat Zberoaia a fost desființat și comasat cu satul Scoposeni, în vreme ce un sat mai recent, denumit până atunci Zberoaia Nouă, a luat denumirea de Zberoaia și i s-a alipit și satul Podu Hagiului de la comuna Podoleni, desființată⁴¹.

Singurul obiectiv de interes istoric este vechiul cimitir al satului Zberoaia ce a fost parțial mutat după inundațiile din 1969. Acesta reprezintă un loc deosebit în peisajul comunei, deși greu accesibil, fiind aflat într-o mică pădure aproape de malul Prutului. Majoritatea monumentelor din piatră reprezintă stele funerare îngrijit lucrate, unele fiind decorate cu cruci de Malta sau cruci de tip grecesc, cu brațele egale (Pl. 8/5-7). Monumentele datează de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până în perioada interbelică. Este posibil ca celelalte monumente ulterioare (din lemn sau metal) să fi fost strămutate odată cu osemintele atunci când s-a schimbat locația cimitirului iar pietrele să fi rămas pe loc, datorită dificultăților ridicate de transportul lor.

6. Gura Bohotin

Cel de-al treilea sat ca vechime ce alcătuiește comuna Gorban este Gura Bohotin. Denumirea sa vine de la așezarea vetrei satești aproape de gura de vărsare a râului Bohotin în Prut. Una din cele mai vechi atestări ale locului, anterior formării așezării, este anul 1675, atunci când, pe teritoriul satului de astăzi se dă o luptă de mică anvergură între Dumitrașcu Cantacuzino ajutat de turci și tătari și Ștefan Petriceicu sprijinit de poloni, pentru tronul țării Moldovei⁴².

Istoria satului nu este atât de veche precum în cazul Scoposenilor sau a Zberoaiei. Conform lui Radu Rosetti, satul a luat ființă cândva în perioada 1739-1805, pe moșia boierilor Rosetești cu centrul la Bohotin⁴³. De altfel, *Marele Dicționar Geografic al României* ne spune că „satul (n.n. – Gura Bohotin) este înființat cam de vr'o sută de ani, de către Hatmanul Răducanu Rosetti, fost proprietar. El a adus 25 familii din jud. Vaslui, unde construind case în gura pârului, **a întemeiat satul cu numele de Gura Bohotinului**, după numele localității, căci aici se termină valea și pârul Bohotinul ce trece în șesul Jijiei. Mai înainte era aici numai un bordeiu de cârciumă în marginea șleahului ce duce la Huși, prin Drînceni⁴⁴.

⁴⁰ *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. V, 1902, p. 787.

⁴¹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Comuna_Gorban,_Ia%C8%99i

⁴² Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 174-175, preluând informații din Cronica lui Nicolae Costin.

⁴³ *Ibidem*, p. 193.

⁴⁴ *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. III, 1900, p. 664.

Hatmanul Răducanu Rosetti este una din figurile emblematice ale importantei familii boierești a Rosetteștilor și bunicul viitorului istoric și militar Radu Rosetti. Datorită surorii sale Zoe care era soția domnitorului Moldovei și ulterior al Țării Românești, Alexandru Moruzzi, Răducanu ajunge hatman și mare logofăt al Moldovei. Din această postură el își sporește averea funciară, fiind mare proprietar al mai multor moșii, precum: Bohotin, Răducăneni, Bazga sau Cozia. La începutul secolului al XIX-lea, hatmanul reușise să reconstituie aproape în totalitate întinsa moșie a lui Dumitru Buhuș din braniștea de la Bohotin⁴⁵.

După moartea lui Răducanu Rosetti în anul 1838, averea se împarte între fiii săi, satul Gura Bohotinului împreună cu întreaga moșie a Bohotinului revenind celui de-al patrulea fiu, Dimitrie Rosetti. *Cronica Bohotinului* a lui Radu Rosetti ne oferă în continuare informații valoroase despre traseul ulterior al satului și pământurilor de la Gura Bohotin. Astfel, aflăm că în anul 1857, Dimitrie vinde Gura Bohotinului lui Gheorghe Prăjescu⁴⁶.

În anul 1875 vedem că Gura Bohotinului (sau o parte din moșie) aparține unui moșier grec numit Andriopoulos, pentru ca, după moartea sa, să ajungă în proprietatea bancherului evreu Michel Daniel⁴⁷.

Pe Harta topografică a Moldovei realizată între anii 1892 - 1898 se poate observa satul Gura Bohotin (Pl. 4/1). Acesta prezintă o tramă stradală neregularizată, specifică satelor vechi.

Marele Dicționar Geografic arată Gura Bohotinului drept „com. rur. sat, în centrul plăsei Podoleni, județul Fălciu. E mărginită la N-V cu com. Isaiea; la S-V, cu com. Cornești ; la E., cu Zboroia și la V. cu Moșna. Este așezată la gura văii pîrîului Bohotinul. Vatra satului are o suprafață cam de 13 hect., iar întreaga comună este de 1072 hect., cu o populație de 86 familii, 306 suflete, din cari 71 contribuabili.

Prin partea de N-V. a satului trece pîrîul Bohotinul, formînd aci iazul cu același nume. Satul e așezat la poalele dealului Voloaia, pe loc podiș. Pe dealurile dinprejurul satului se află pădure și vii.

Budgetul com. e de 1200 lei la venituri și de 1150 lei la cheltueli.

Vite mari cornute sunt 258, oi, 400; cai, 27 și porci, 70.

.....

*Are o biserică construită la 1841*⁴⁸.

Din păcate biserica din anul 1841, menționată și de Nicolae Stoicescu⁴⁹, nu se mai păstrează și astăzi. O mică biserică din lemn, adusă din satul Ghermănești, la stăruința

---

⁴⁵ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 192.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 198.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 198.

⁴⁸ *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. III, 1900, p. 664.

⁴⁹ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 339.

lui Iorgu Prăjescu (poate aceeași persoană cu Gheorghe Prăjescu amintit anterior), proprietar de pământ în Gura Bohotin, a fost dată în folosință în anul 1894. În această biserică mică de lemn cu hramul Sfântul Ierarh Spiridon s-a slujit până în anul 1927, când satul s-a mărit la un număr de 80 de familii, fiind păstoriți de preotul Gavril Tiron. Epitropia parohiei prin procesul verbal 20 din 27 mai 1925 ia hotărârea de a zidi o nouă biserică alături de bisericuța din lemn, mai mare și cu zid de piatră. Actul este aprobat de primăria Bohotin și înaintat spre binecuvântare către Episcopia Hușilor, sub a cărei oblăduire se afla. Au mai trecut patru ani, timp în care s-au adunat materialele necesare și prin munca și strădania credincioșilor, în frunte cu harnicul preot Gheorghe Dumitrescu, a ajuns la finalizarea lucrării.

Odată cu numirea preotului iromonah Nicodim Loznovanu ca slujitor la parohia Gura Bohotin, după trecerea la cele veșnice a preotului Gheorghe Dumitrescu, în ziua de 31 mai 1931, Duminica Pogorării Duhului Sfânt, s-a sfințit noul lăcaș de către venerabilul episcop Iacov Antonovici, însoțit de un sobor de preoți și diaconi, iar biserica a primit un al doilea hram alături de „Sfântul Spiridon” și „Pogorârea Duhului Sfânt”. Trecând la cele veșnice părintele Nicodim Loznovanu, în 1937, este numit ca nou slujitor preotul Marin Bogos, care a înfrumusețat și a gospodărit toate cele necesare Bisericii până în anul 1980⁵⁰.

Actuala biserică este astăzi îngrijit renovată și restaurată atât pe interior cât și pe exterior (Pl. 5-6), lucrările începând încă din anul 1992, conform unei inscripții de pe exteriorul bisericii, cu ajutorul financiar al familiei Barbălată.

În apropierea bisericii din Gura Bohotinului se găsește casa parohială, o construcție a cărei arhitectură se încadrează între sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX (Pl. 5/4). Conform unor informații obținute de la săteanul Marcu Hriscu în vârstă de 86 de ani, bun cunoscător al istoriei acestor locuri, casa a aparținut unui om înstărit numit Gheorghe Agrigoroaiei – stăpânitor de pământuri prin aceste locuri - care aduce 10-15 familii de la Brădicești, ca să muncească pe domeniile sale.⁵¹ Despre acest Gheorghe Agrigoroaiei ne vorbește și Radu Rosetti, care spune că acesta era un țăran îmbogățit din Bunești ce ajunge să cumpere și să stăpânească moșia Isaiia de la urmașii familiei Rosetti⁵².

Tot în apropiere, pe șoseaua care duce spre Iași se găsește și o clădire cunoscută de localnici drept Hanul lui Burghilea (Pl. 7/3), datând de la începutul secolului XX. Săteanul Marcu Hriscu ne spune că între anii 1943-1944 în acest loc a funcționat un mic lagăr de prizonieri sovietici care erau folosiți pentru diverse munci în sat.

Tot Marcu Hriscu ne povestește și o întâmplare la care a fost martor direct, petrecută în vara anului 1944 atunci când pe aceste locuri bântuia urgia războiului. Acesta, pe atunci în vârstă de 8 ani povestește că, în timpul retragerii spre vest a trupelor germane, un soldat german răătăcit de unitatea sa, s-a ascuns în pivnița rateșului boieresc cunoscut

---

⁵⁰ <https://gurabohotin.mmb.ro/>

⁵¹ Informații de istorie orală aflate de la săteanul Marcu Hriscu la data de 21.09.2022.

⁵² Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 199.

drept Casa lui Burghilea. La un moment dat se aude motorul unei mașini ce venea dinspre Iași. Crezând că sunt trupe germane în retragere, acesta părăsește ascunzătoarea și face semn mașinii. Aceasta însă era un jeep decapotabil (model american) folosit de armata sovietică în care se găseau trei soldați și o femeie ofițer. Văzând neamțul, femeia îi spune „pași” și îi face semn să plece apoi, în timp ce acesta se îndepărta, scoate pistolul și îl împușcă de două ori în spate, plecând mai departe. Soldatul german mort este cules de pe drum de un sâtean și aruncat mai departe într-o râpă, unde ar fi fost devorat de câini. Acesta nu a fost singurul soldat german mort pe teritoriul comunei, din spusele localnicilor aici existând câteva gropi comune (una fiind într-un dig din localitatea Scoposeni) unde au fost îngropați la rezezeală cei uciși în timpul retragerii din fața rușilor. Deși mărturiile orale sunt numeroase, până acum aceste gropi nu au fost localizate cu exactitate⁵³.

Tot în satul Gura Bohotinului am avut prilejul să vedem o veche casă țărănească cu pereți din lut și nuiiele și acoperiș de țiglă, aflată din păcate într-o stare de conservare destul de precară, fiind nelocuită (Pl. 7/1-2). Casa are fundație de piatră, un pridvor deschis și formă dreptunghiulară, cu o mică anexă pe una din laturi. Ea reprezintă un exemplu tipic de arhitectură rurală din această zonă a Moldovei din prima jumătate a secolului XX.

7. Satele Gorban și Podul Hagiului

Satele Gorban (care este și actuala reședință de comună) și Podu Hagiului au luat ființă la o dată mai recentă, cândva în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu locuitori strămutați din satele de pe valea Prutului de frica inundațiilor frecvente ale zonei. Cu toate acestea, acest areal a fost locuit în perioada medievală, cel puțin până în secolul al XVI-lea, după cum ne arată o salbă de situri arheologice cu vestigii medievale care se întind până în hotarul comunei Cozmești⁵⁴.

Pe harta topografică a Moldovei de la 1892 - 1898 se poate surprinde unul din momente importante ale fondării satului Gorban. La vest de Balta Vladnic, pe pantele deluroase dinspre est, se formează primele nuclee de locuințe, ce apar cu numele de Satu Nou (Bârd) (Pl. 4/2).

Anuarul Socec amintește comuna Scoposeni din plasa Răducăneni, formată din satele Scoposeni și Gorban, cu 1452 de locuitori și chiar o bancă populată denumită Prut-Jijia⁵⁵.

---

⁵³ Informații de istorie orală aflate de la sâteanul Marcu Hrisu la data de 21.09.2022.

⁵⁴ Aceste situri arheologice – de la suprafața cărora s-a recoltat o cantitate însemnată de materiale ceramice medievale – vor fi prezentate într-un studiu dedicat.

⁵⁵ *Anuarul Socec*, vol. II-provincia, 1924-1925, p. 336.

În ceea ce privește satul Podu Hagiului, nu avem informații precise legate de apariția sa însă dacă luăm în calcul că aici exista o biserică undeva după 1860, atunci putem presupune că și acest sat s-a format în acea perioadă⁵⁶.

Actuala biserică din Podu Hagiului, cu Hramul Sfânta Treime a fost ridicată între anii 1978-1983 (Pl. 8/1-2), pe fundațiile bisericii vechi afectate grav de cutremurul din 1977. Vechea biserică a fost ridicată de către un Ieromonah cu numele Nicodim, fiind construită din piatra și având două turle, 1 pe pridvor și una pe naos, cea situată deasupra pridvorului având și rolul de clopotniță, aici fiind 6 clopote.

Dezvoltarea celor două sate, Gorban și Podul Hagiului, a atras, în perioada interbelică, și familii din zona Iașilor, care au întemeiat conace și case de vacanță. Un exemplu în acest sens este fosta casă Dornescu (sau Dorinescu), situată în zonă de sud-est a Gorbanului, o frumoasă mostră de arhitectură românească interbelică (Pl. 8/3-4).

Evoluția și dezvoltarea celor două sate - Gorban și Podul Hagiului în perioada de după cel de-al doilea război mondial poate fi urmărită destul de bine și cu ajutorul hărțile topografice 1:25 000 din anii 1970.

Astfel, la nivelul anilor 1970, satul Gorban era deja apropiat de forma actuală, dezvoltat de-a lungul drumului de legătură dintre Iași și vama Albița. De asemenea, se observă și satul Podul Hagiului, dezvoltat într-o manieră sistematizată.

8. Concluzii

Deși în comuna Gorban nu există numeroase monumente istorice și de arhitectură deosebite, aceasta are însă un trecut bogat iar cunoașterea acestuia poate fi utilă pentru a înțelege mai bine specificul și tradițiile acestei frumoase zone a județului Iași. Peisajele naturale armonioase pot transforma comuna Gorban într-o zonă de interes turistic.

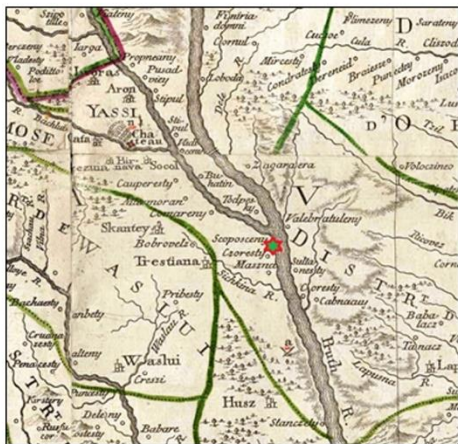
CONTRIBUTIONS TO THE HISTORICAL MONOGRAPH OF GORBAN COMMUNE (IAȘI COUNTY).

(Abstract)

The present study aims to discuss a series of aspects regarding the historical evolution of the commune of Gorban, in Iași County. With a long history and tradition beginning in the 15th century, the territory of Gorban witnessed many events from the Middle Ages to the horrors of the Second World War which are still present in the memory of its inhabitants.

---

⁵⁶ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 652.

1

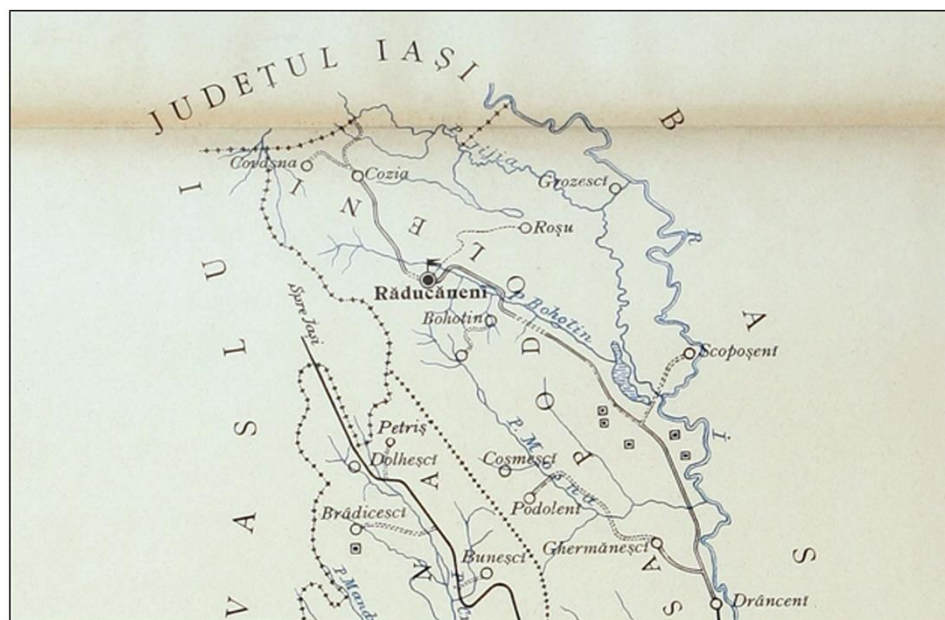

2

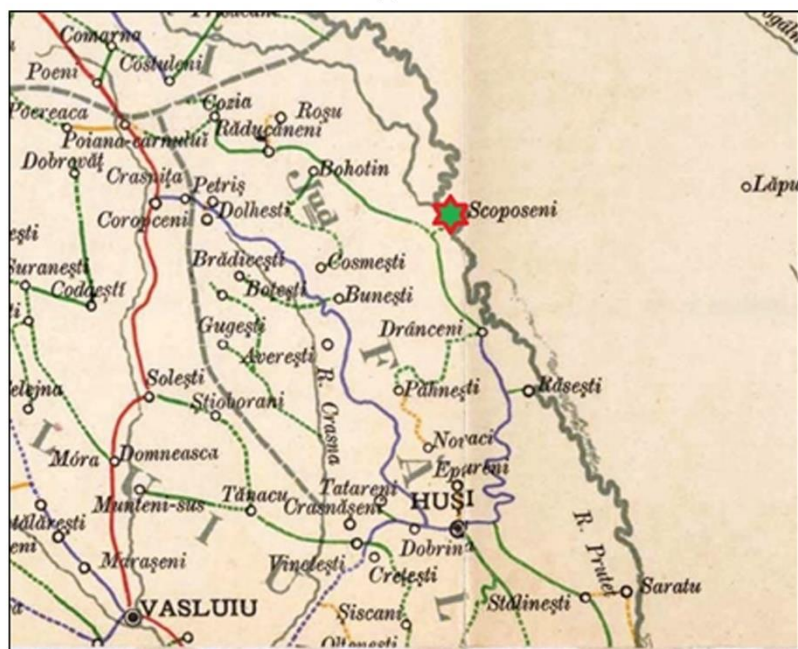

3

Planșa 1. 1. Scoposeni pe harta lui Cristoph Melchior Roth (1771); 2. Scoposeni pe Harta Principatului Moldovei a lui P. G. Chanlaire (1807); 3. Zgiroje (Zberoaia) și Skoposen (Scoposeni) pe harta Moldovei realizată de F. G. Bawr la 1781

1

2

Plansa 2. 1. Teritoriul actualei comune Gorban pe Harta Căilor de Comunicație din Județul Fălciu, 1897. Este marcat un singur sat, Scoposeni; 2. Scoposeni pe Harta Socec din anul 1898

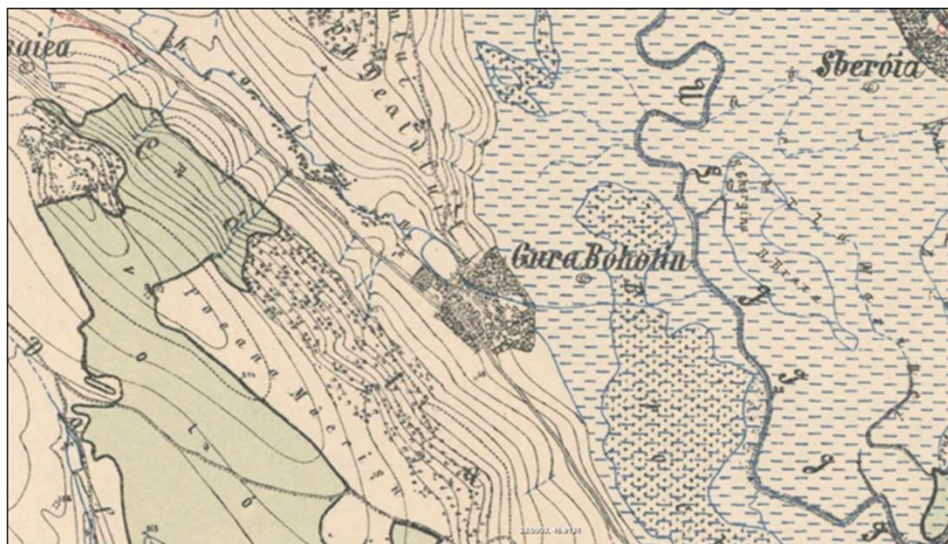

1

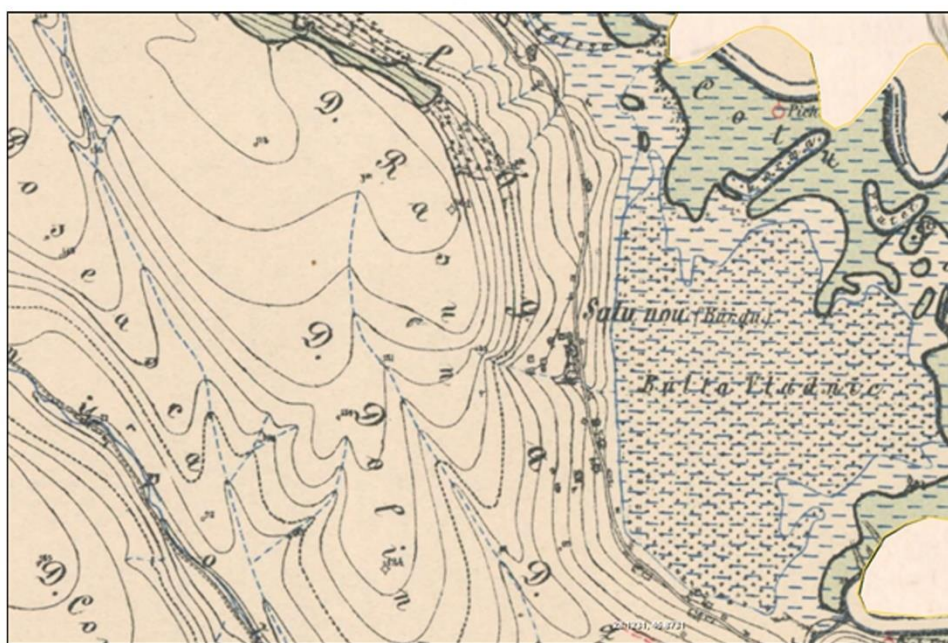

2

Planșa 3. 1. Satul Scopoșeni pe harta topografică a Moldovei de la 1892 – 1895 (www.mapire.eu); 2. Satul Zberoaia pe harta topografică a Moldovei de la 1892 – 1895 (www.mapire.eu)

1

2

Planșa 4. 1. Gura Bohotin pe Harta topografică a Moldovei de la 1892 – 1898 (www.mapire.eu);
2. Zona viitorului sat Gorban pe harta topografică a Moldovei de la 1892 – 1898
(www.mapire.eu)

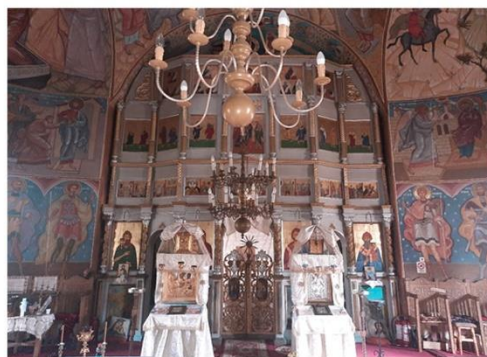

1

2

3

4

5

6

Planșa 5. Biserica cu hramul Pogorârea Sfântului Duh din Bohotin. 1-2. Arhitectură și aspect exterior; 3. Catapeteasma bisericii; 4. Casa Parohială; 5. Pictura interioară. Sf. Voievod Ștefan cel Mare și Sf. Cuv. Daniil Sihastrul; 6. Pictura interioară. Sf. Muceniță Filofteia și Sf. Cuv. Maria Egipteanca

1

2

3

4

Planșa 6. Biserica cu hramul Pogorârea Sfântului Duh din Bohotin. 1-2. Diverse cărți bisericești;
3. Pictura interioară. Sf. Mare Muceniță Hristina; 4. Icoană cu Sfântul Ieromonah Spiridon

1

2

3

Planșa 7. 1-2. Casă țărănească veche din Gura Bohotin; 3. Hanul lui Burghilea din Gura Bohotinului

1

2

3

4

5

6

7

Planșa 8. 1-2. Biserica cu hramul Sfânta Treime din Podul Hagiului; 3-4. Conacul Dornescu și anexă gospodărească; 5-7. Cruci de piatră ornamentate din vechiul cimitir al satului Zberoa

BISERICA CU HRAMUL „DUMINICA TUTUROR SFINȚILOR” DIN SATUL MIRON COSTIN, JUDEȚUL NEAMȚ

Iustin LEHONSCHI-MESEȘMIT¹

Cuvinte cheie: Biserică, Brănișteni, Miron Costin, Eremia vistiernic, „Duminica tuturor Sfinților”

Keywords: Church, Brănișteni, Miron Costin, Eremia treasurer, „Sunday of All Saints”

Demersul de față își propune analiza și punerea în valoare a bisericii cu hramul „Duminica Tuturor Sfinților” (Fig. 1) din satul Miron Costin, județul Neamț din punct de vedere istoric și arhitectural.

Elaborarea studiului a fost impusă de importanța monumentului istoric, unic între bisericile de zid din Țara Moldovei, prin vechimea și complexitatea sa, prin multitudinea de intervenții suferite de structura sa în decursul celor cinci secole de existență.

Satul Brănișteni, astăzi purtând denumirea de Miron Costin, este situat în Podișul Moldovei, la aproximativ 10 km, vest, de municipiul Roman. Locul este și a fost favorabil pentru dezvoltarea, încă din vechime, cel puțin pentru comunitățile țărănești. Prima atestare documentară a satului Brănișteni se află într-un document emis de către domnul Alexandru cel Bun, la data de 1 august 1400, când îi întărește boierului Nicula „un sat a lui Berea având drept hotar podul lui Dragomir brănișterul”². Esențial pentru formarea denumirii satului a fost toponimul hotarului stabilit de domn care, cu trecerea timpului, a devenit denumirea oficială a satului. Acest lucru se observă câteva decenii mai târziu, când, la 23 august 1455, domnul Petru Aron îi oferea lui Tador al lui Limbădulce satul Brănișteni, „acolo unde își are și curtea”³. Sintagmele documentare prezentate anterior reprezintă punct de referință important în procesul de înțelegere a dezvoltării comunității satului.

La începutul secolului XVI apare un nou stăpân în acea zonă în persoana vistiernicului Ieremia. În anul 1520, Ștefăniță voievod întărea lui Ieremia satul Brănișteni după ce, cu aproximativ două decenii mai devreme, în 1499, primea din partea domnului Ștefan cel Mare satul Giulești⁴, tot în Ținutul Neamțului, în apropiere de Brănișteni. Întărirea cu această moșie, alături de funcția de mare vistiernic, poate fi considerată drept

¹ Episcopia Romanului și Bacăului, ROMAN.

² DRH, A, Moldova, I, nr. 11, p. 17.

³ *Ibidem*, II, nr. 51, p. 74.

⁴ Mihai Costăchescu, *Documentele Moldovenești de la Ștefăniță Vodă (1517-1527)*, Iași, Institutul românesc de arte grafice „Brawo”, 1943, nr. 50, p. 269.

răsplată pentru finalizarea unei misiuni diplomatice la Veneția, din 1507, unde fusese trimis cu solie de către domnul Bogdan III⁵. Nu s-au păstrat date despre posesorii satului de înaintea de vistiernicul Ieremia, în afară de pomenitul pan Tador al lui Limbădulce care își avusese aici și reședința.

Stabilirea curții boierești în satul aflat în proximitatea teritorială a Episcopiei de Roman, generează de la sine ideea existenței unei vieți bisericești intense și – totodată – a unui lăcaș de cult. O legendă locală găsită într-un scurt istoric al bisericii redactat în anul 1961 consemnează că pe locul actualei biserici ar fi existat un lăcaș de lemn care a fost incendiat de hordurile otomane în jurul anului 1476, dovadă fiind urmele de cărbune găsite în jurul lăcașului de cult⁶. Din pisania amplasată în pridvorul bisericii (Fig. 2) aflăm că, lăcașul de cult a fost zidit în apropierea anului 1520, în timpul domnului Ștefăniță Vodă, și a fost sfințită la data de 11 iunie 1520 sub ocârmuirea Mitropolitului Teoctist. Textul pisaniei se redă integral în cele ce urmează:

„Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și săvârșirea sfântului Duh Robul lui Dumnezeu, Eremia Vistiernic, a făcut această biserică în numele Duminicii Tuturor Sfinților, în vremea blagocestivului și de Hristos iubitorului Domn Io Ștefan Voevod, în anul 7028 (1520) luna Iunie 11 și când ocârmuia Mitropolitul Kir Teoctist”⁷.

După cum s-a precizat anterior, este posibil ca această nouă ctitorie să înlocuiască o biserică mai veche aflată în incinta reședinței ce avea în posesie satul Brănișteni. Biserica cu hramul „Duminica Tuturor Sfinților” din Brănișteni nu a fost singura ctitorie a vistiernicului Ieremia, despre care avem informații că, în urma implicării în mișcarea boierească contra lui Ștefăniță din 1523, probabil pentru a scăpa de pedeapsă, se călugărește primind numele de Evloghie⁸. Despre cea de-a doua ctitorie a sa se pomeneste într-un document emis la 27 mai 1546, de către domnul Petru Rareș, prin care întărește Mănăstirii Sălăgeni, ctitorită de Eremia, fost mare vistier, în monahism Evloghie, satul Sălăgeni⁹. Tot acolo se precizează că această ctitorie a fost închinată Mănăstirii Moldovița pentru a se alege egumeni și obște de aici fără a se amesteca în administrația mănăstirii și a satului. Informații despre Eremia vistiernic și ctitoria lui din satul Brănișteni sunt foarte puține. Deși apare în multe documente ale vremii ca martor în Sfatul domnesc ori primind diferite proprietăți devenind sau fiind stăpân peste multe sate. Se pare că a murit în preajma anului 1546 și a fost înmormântat la ctitoria sa – mănăstirea Sălăgeni¹⁰. Informațiile sporadice despre biserica din Brănișteni de după data ctitoriei nu exclud existența unei vieți bisericești mărturie stând piatra funerară din 1555 cu următoarea

⁵ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 304.

⁶ Arhiva Parohiei Brănișteni, dosar 3/1961, f. 10.

⁷ Gheorghe Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 12.

⁸ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 304.

⁹ *DIR*, A, XVI/1, nr. 473, p. 527.

¹⁰ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, nr. 18, p. 117.

inscripție: „Robul lui Dumnezeu Pan (...)litici s-a preaslăvit către vecinicile lăcașuri la leat 7063 (1555)”¹¹ (Fig. 3). Există posibilitatea ca în biserică sau curtea din jur să fi existat sau să mai fie și alte pietre de mormânt care, din pricina timpului, a neglijenței și a modificărilor aduse bisericii, să fi dispărut sau să fie acoperite.

Alte date lacunare cu privire la biserica din Brănișteni apar în secolul al XVII-lea când, familia marelui cronicar Miron Costin se află în stăpânirea satului. Reședința Costineștilor a fost foarte probabil în Bărboși, aflat în imediata apropiere a satului Brănișteni, lucru demonstrat prin descrierea morții marelui logofăt Miron Costin: „... l-au luat de acolo, de la casa lui, de la Bărboși...”¹². Din documentele moșiei Brănișteni, cercetate de V. A. Urechia s-a relevat că prima mențiune păstrată a stăpânirii Costineștilor peste satul Brănișteni este din 22 septembrie 1674 când domnul Dumitrașco Cantacuzino a dat o carte de întărire lui Vasile Costin, fratele cronicarului Miron Costin, pentru o parte din satul Brănișteni¹³. Cu trecerea timpului, prestigiul familiei Costin a crescut și a ajuns și să stăpânească mai multe proprietăți alături și de părți din acest sat. Importanța pe care a avut-o familia Costin, mai cu seamă cronicarul Miron Costin, în viața Țării Moldovei, au determinat pe mulți cercetători să scoată la lumină detaliile vieții lor. În acest context V. A. Urechia a demarat ample căutări în încercarea de a descoperi mormântul lui Miron Costin. Primele încercări eșuate debutează prin căutarea satului dispărut Bărboși sau a urmelor sale, satul fiind dispărut. Rezultate concrete apar odată cu descoperirea bisericii din Brănișteni și - totodată - a pietrei de mormânt a familiei Costin¹⁴ care cuprinde următoarea inscripție: „Acestă peatră o au făcut(o) Velico Costin hatman pe mormîntul fratelui dumisale Vasilie Costin care s-au pristăvit către sălașele vecinice în anii de la zidirea lunei 7193 luna februarie 20 zile”¹⁵ (Fig. 4). Tot din cercetarea lui V. A. Urechia aflăm că în mormânt, câțiva ani mai târziu, au fost înmormântați Miron Costin și soția lui.

Descoperirea mormântului familiei lui Miron Costin aduce detalii importante pentru istoricul bisericii cu hramul „Duminica Tuturor Sfinților” din Brănișteni. Identificarea mormântului în incinta bisericii susține ipoteza conform căreia lăcașul din Brănișteni a deservit, o perioadă și comunitatea din Bărboși. Poziționarea pietrei de mormânt în incinta lăcașului de cult poate sugera opinia că familia Costin a susținut biserica prin acte ctitoricești, detaliu relevant pentru dăinuirea ei peste secolul XVII. Totodată, investigațiile lui V. A. Urechia, făcute spre finalul secolului XIX, au lăsat descrierea pardoselii bisericii ca fiind aproape prăbușită din cauza numeroaselor morminte¹⁶. Descrierea precedentă sugerează o notă inedită pentru biserică, întrucât

---

¹¹ Gheorghe Baș, *op. cit.*, p. 544.

¹² V. A. Urechia, *Miron Costin. Opere complete*, Tomul 1, Tipografia Academiei Române, București, 1886, p. 337.

¹³ *Ibidem* p. 135.

¹⁴ Gheorghe Baș, *op. cit.*, p. 565.

¹⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 342.

¹⁶ *Ibidem*, p. 343.

puținele persoane înmormântate în interiorul lăcașului de cult, sugerează o relație strânsă a indivizilor cu biserica, chiar dacă acest lucru nu este redat în documente.

După moartea cronicarului Miron Costin și a fraților săi, moșia Brănișteni revine descendenților acestei familii. La începutul secolului XVIII, este stăpân hatmanul Nicolae Stratulat care, prin căsătoria cu Victoria, fiica lui Nicolae Costin, nepotul lui Miron Costin, moștenește moșiile Bărboși și Brănișteni¹⁷. Acest Nicolae Stratulat, probabil din dorința de a cinsti neamul Costineștilor înmormântați în biserica „Duminica Tuturor Sfinților” din Brănișteni, face un important adaos arhitectural lăcașului de cult prin ridicarea turnului-clopotniță¹⁸ ce are un clopot pe care este următoarea inscripție: „*Acest clopot au fost dăruit de Nicolae Stratulat hatman la anul mântuirii 1716*”¹⁹ (Fig. 5). Despre ctitorul înnoitor al acestei biserici și activitatea sa în satul Brănișteni nu se cunosc multe informații. Este posibil ca acesta să fi făcut și alte lucrări de îmbunătățiri fiind, foarte probabil, înmormântat în incinta acestui lăcaș. Spre finalul secolului XVIII apar noi informații folosite pentru înțelegerea dăinuirii bisericii din satul Brănișteni. Recensământul din anii 1772-1774 consemnează prezența a șase clerici slujitori în acest sat: popa Ion, popa Simion, popa Vasile, diaconul Vasile, diaconul Toader și diaconul Mihai²⁰. Numărul mare de slujitori se poate justifica prin faptul că enoriașii și urmașii ctitorilor puteau susține biserica, lucru care denotă și importanța cultului divin.

Alte informații despre biserica din Brănișteni apar abia spre finalul secolului XIX. Vizita lui V. A. Urechia cu scopul de a cerceta mormântului lui Miron Costin s-a soldat cu reținerea altor informații esențiale despre starea lăcașului de cult. În anul 1886, cărturarul poposește pentru prima dată în biserica din Brănișteni. El relevă vechimea lăcașului de cult și, totodată, importanța bisericii în viața neamul Costineștilor. În descrierea acestuia se arată și dezinteresul preoților din acea vreme pentru istoria locului. În acest sens, Urechia descoperă pisania bisericii căzută și aruncată în curte iar împreună cu însoțitorul său, sub-prefectul Tulbure, poziționează din nou pisania în locul său inițial, în interiorul lăcașului²¹. Este posibil ca pisania să fi fost înlăturată odată cu adăugarea turnului clopotniță de către hatmanul Stratulat. Tot din memoriile lăsate de către V. A. Urechia, aflăm despre dorința preotului de a înlocui pardoseala veche din piatră, prăbușită din pricina mormintelor, cu una nouă din scândură²².

Dezvoltarea teritorială a satului, prilejuită de evenimentele de după Unirea din 1859, atrage după sine și dorința unei biserici mai încăpătoare pentru comunitate. În acest context, în anul 1894 este construit și adăugat bisericii existente un pridvor de piatră²³ care

---

¹⁷ *Ibidem*, p. 739.

¹⁸ Gheorghe Baș, *op. cit.*, p. 180.

¹⁹ Gheorghe Agafiței, Aurica Agafiței, *Biserica „Duminica Tuturor Sfinților”, Satul Miron Costin. 500 de ani de atestare documentară. (1520-2020)*, Roman, Editura Filocalia, 2020, p. 14.

²⁰ *MEF*, vol. VII, partea II, p. 71.

²¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 341.

²² *Ibidem*, p. 343.

²³ INP, Arhiva CMI, dos. 465, f. 2.

avea să întrească ctitoria inițială de la 1520 (Fig. 6). Până la această dată pot fi recunoscute trei etape principale de construcție și dezvoltare arhitecturală ale bisericii. Prima etapă este reprezentată de ctitoria inițială a vistiernicului Ieremia, o biserică de curte, simplă, cu arhitectură moldovenească și fără turn. O a doua etapă este marcată prin adăugarea la biserica inițială a unui turn clopotniță în jurul anului 1716. Cea de-a treia și totodată ultima etapă, este cea menționată anterior, când se prelungește biserica prin adăugarea unui pridvor. Arhitectura edificiului de cult, potrivit lui Gheorghe Balș, este specifică secolelor XVII-XVIII²⁴, în timp ce ctitoria de la 1520 rămâne ascunsă sub modificările succesive pe care biserica le-a suferit. În forma sa actuală, biserica se prezintă ca o construcție de piatră și cărămidă având zidul gros de 1,5 m, lungimea este de 28 m, lățimea de 9 m și înălțimea de 20 m. Un lucru inedit despre biserica din Brănișteni este faptul că în unele locuri apare sub titulatura de Mănăstirea Brăniștenilor²⁵ sau Mănăstirea Bărbești²⁶, fapt care sugerează o posibilă așezare monahală pe acest loc. Până în prezent nu s-au efectuat săpături arheologice care să scoată la lumină posibile dovezi ale existenței unei vieți monahale în jurul acestui edificiu.

Dezvoltarea satului a prins o amploare deosebită spre finalul secolului XIX și începutul secolului XX astfel încât, în anul 1925, comuna Brănișteni era formată din satele Brăniștenii de Sus, Brăniștenii de Jos și Felești²⁷. În cinstea și amintirea marelui cronicar Miron Costin, la cererea locuitorilor comunei, aceasta a primit numele Miron Costin, parohia pastrându-și vechea titulatură – Parohia Brănișteni. Și în secolul XX apar informații noi despre biserica cu hramul „Duminica Tuturor Sfinților” păstrate în arhiva parohială. Bunăoară, în anul 1923, întrucât catapeteasma veche era în stare de degradare, lăcașul de cult a primit una nouă sculptată de Iorgu Spătaru din Roman. Totodată, biserica a fost pictată din nou de către un pictor din Focșani pe nume Zarna²⁸. În anul 1932, preot paroh fiind Toader Popovici, lăcașul de cult a primit un acoperiș nou, din tablă. Pe baza documentației întocmită pentru reparații aflăm că suma totală cheltuită a fost suportată de credincioșii din sat în frunte cu membrii consiliului parohial²⁹. Un an mai târziu, la inițiativa preotului paroh, se va înființa un comitet parohial special pentru problemele ce țin de reparațiile edificiului³⁰. Această inițiativă poate fi urmată și în zilele noastre de către parohiile ce dețin biserici de patrimoniu și nu numai.

La mijlocul secolului XX, biserica parohiei Brănișteni ajunsese într-o stare puternică de degradare ca urmare a cutremurului din 9/10 noiembrie 1940. Evenimentele celui de-al Doilea Război Mondial nu au permis organizarea necesară pentru reparația

---

²⁴ Gheorghe Balș, *op. cit.*, p. 179.

²⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 343.

²⁶ Arhiva Parohiei Brănișteni, dosar 3/1961, f. 10.

²⁷ Gheorghe Agafiței, Aurica Agafiței, *op. cit.*, p. 16.

²⁸ *Ibidem*, p. 24.

²⁹ Arhiva Parohiei Brănișteni, dos. 4/1932.

³⁰ *Ibidem*, f. 42.

bisericii fapt pentru care, preț de câțiva ani, s-a deteriorat și mai mult. În anul 1946, preotul paroh Mircea Constantin a început demersurile necesare pentru reparația pagubelor produse de cutremurul din 1940. În acest context, s-a înaintat o cerere către Comisia Monumentelor Istorice, alături de un chestionar cu privire la istoricul și evoluția bisericii³¹, prin care se explică starea în care se găsește lăcașul și – totodată – se solicită aprobarea pentru începerea lucrărilor de renovare³². În această solicitare se arată că anumite porțiuni majore din tencuiala bisericii au căzut, iar în interior, la baza pereților, din cauza igrasiei, pictura a fost afectată major. Ca urmare a solicitării înaintată de parohia Brănișteni, Comisia Monumentelor Istorice aproba reparațiile necesare și înaintează un set de condiții speciale ce trebuie respectate în timpul lucrărilor, responsabil fiind renumitul arhitect Ștefan Balș³³. În timpul lucrărilor ies la iveală câteva detalii semnificative pentru înțelegerea arhitecturii bisericii. Firidele și îngroșarea zidului în dreptul ferestrelor sunt doar o simplă îmbrăcăminte aplicată pe mai vechiul zid. Totodată, în urma îndepărtării tencuiei, s-a putut observa zidirea bisericii din blocuri de piatră mari și pe – alocuri – din cărămidă³⁴.

Cu trecerea timpului, datorită vechimii și a cutremurelor majore, edificiul a fost afectat de multe deteriorări. Începând cu anul 1987, preotul Gheorghe Agafiței a început demersurile necesare pentru reabilitarea integrală a bisericii. După întocmirea documentației și primirea avizului favorabil, lucrările au început în jurul anului 1990. Pentru început, s-au consolidat zidurile, bolțile și turnul clopotniță, s-a retencuit integral – atât în interior cât și în exterior – și a fost schimbat întreg acoperișul. Tot în timpul lucrărilor pridvorul construit în 1894 a fost înălțat și adus într-o formă proporțională cu dimensiunea bisericii. Interiorul a fost pictat din nou de către pictorul Macovei Dumitru din Moinești, au fost schimbate și toate stranele, cu unele noi³⁵. La finalizarea acestor lucrări în anul 1998, după aproape cinci secole de dăinuire, biserica a fost sfințită din nou de către P. S. Eftimie Luca. În prezent, edificiul se află într-o stare bună de conservare deservind ca biserică parohială pentru o comunitate de aproximativ 300 de suflete (Fig. 7).

---

³¹ INP, Arhiva CMI, dosar 465, f. 1-4.

³² *Ibidem*, f. 5.

³³ *Ibidem*, f. 10-11.

³⁴ *Ibidem*, f. 12.

³⁵ Gheorghe Agafiței, Aurica Agafiței, *op. cit.*, p.25.

CHURCH DEDICATED TO „SUNDAY OF ALL SAINTS” FROM MIRON COSTIN
VILLAGE, NEAMȚ COUNTY

(Abstrat)

At the beginning of the 16th century, the treasurer Eremia built a brick church in the village of Brănișteni that would serve the church life in this community. According to the local legends, the church was built on the site of an older wooden church. During its 5 centuries of existence, the church underwent several changes that embellished the place of worship, being among the few remaining churches from that period. The church stands out for the presence inside it of the tomb of the illustrious chronicler Miron Costin.

Fig. 1. Biserica cu hramul „Duminica tuturor Sfinților” din satul Miron Costin, jud. Neamț

Fig. 2. Pisania bisericii cu hramul „Duminica Tuturor Sfinților”

Fig. 3. Piatra de mormânt din anul 1555 (*Apud Gheorghe Balș, Bisericile și mănăstirile Moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, București, 1933, p. 544*)

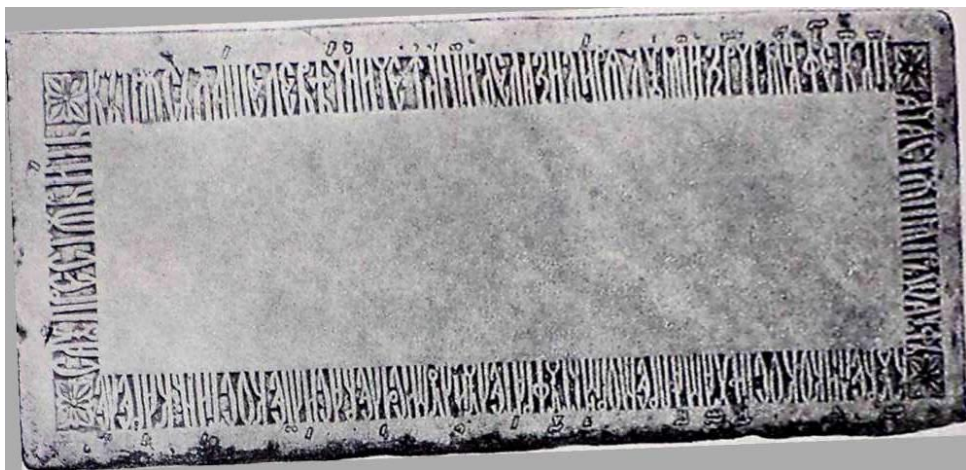

Fig. 4. Piatra de mormânt din anul 1555 (*Apud Gheorghe Balș, Bisericile și mănăstirile Moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, București, 1933, p. 544*)

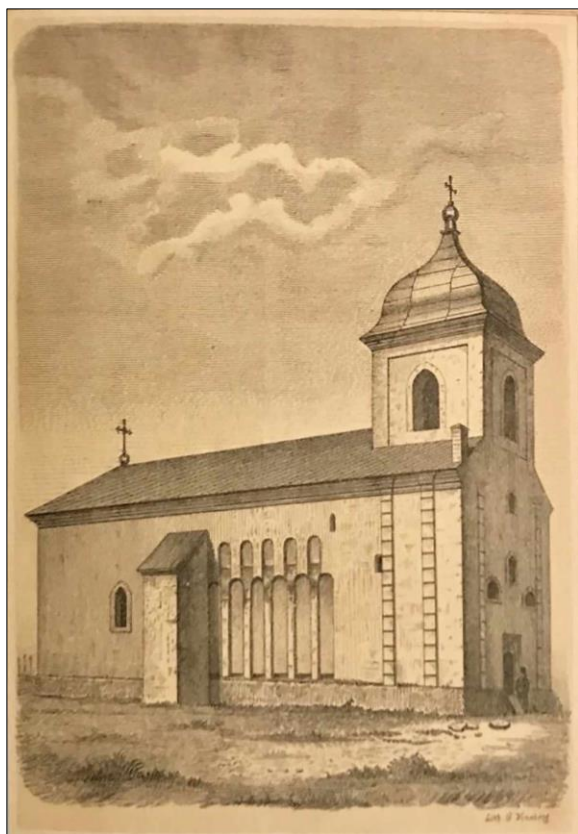

Fig. 5. Biserica cu hramul „Duminica Tuturor Sfinților” (1887)

Fig. 6. Biserica cu hramul „Duminica Tuturor Sfinților” (*Apud* Gheorghe Baș, *Bisericele și mănăstirile Moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 179)

Fig. 7. Biserica cu hramul „Duminica Tuturor Sfinților” în prezent

RĂZEȘII DIN VÂRTOP.

EVOLUȚIA PROPRIETĂȚII ÎNTR-UN SAT NEMȚEAN

Mihai GICOVEANU¹

Cuvinte cheie: *Vârtop, Neamț, familii boierești, mici proprietari, fragmentare*

Keywords: *Vârtop, Neamț, boyar families, small owners, fragmentation*

La începutul veacului al XVII-lea, diacul Nechita din Vârtop consemna într-un document câteva detalii referitoare la evoluția proprietății din acest sat nemțean, după cum urmează: „Aicea am scris să știe de Vârtop în câte părți să înparte. Întăiu să înparte în patru părți: o parte iaste a Bașoteștilor cu frații lor, o parte iaste a Prăjeștilor, o parte iaste a Uscăteștilor, o parte iaste a Beșeteștilor. Și să înparte a Beșeteștilor în trei bătrâni (...); iară partea Uscăteștilor să înparte pre cinci bătrâni (...). Iară partea Prăjeștilor să înparte în trei frați”². Acestor explicații le urmează altele care, împreună cu documentele de epocă, sprijină o mai bună înțelegere a evoluției acestui sat românesc de la răsărit de Carpați.

În Evul Mediu, Depresiunea Cracăului a fost o zonă cu o locuire intensă. Pe o lungime de 50 de km din cei 66 de km ai văii, între Crăcăoani și Roznov, sunt menționate 47 de sate. Unul dintre acestea a fost satul Vârtop. Era situat pe terasa înaltă de pe malul drept al râului Cracău, între Bodești și Dăncești, la nord, Soci și Dușești, la est, Verșești la sud, și cursul râului, la vest. Numele așezării a fost inspirat de la configurația terenului pe care se afla vatra sa, peste care treceau mai multe râpe săpate de torenți³. Satul nu trebuie confundat cu Hârtop, de lângă Bârgăoani, și nici cu o moșie omonimă, de lângă Șerbești.

Vârtopul era o așezare veche despre care documentele de la sfârșitul veacului al XVI-lea și cele de la începutul secolului următor amintesc de o continuitate a stăpânirii în acest loc începând cu Neagotă și Murgu, ce au beneficiat de o recunoaștere a posesiei în vremea lui Iliaș, fiul lui Alexandru cel Bun⁴. Nu este clară legătura dintre acești proprietari și Mihăilă Bărbosul, căruia îi era întărită așezarea la 17 februarie 1436⁵. Nu excludem o relație de rudenie sau chiar o posesie pasageră a lui.

---

¹ Liceul Tehnologic „Ștefan cel Mare și Sfânt”, VORONA.

* Lucrarea a fost prezentată în ședința din 14 februarie 2023 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, filiala Iași.

² DRH, A. Moldova, XIX, p. 500-501, nr. 411.

³ Margareta Constantinescu-Neamțu, *Depresiunea Cracăului și a Bistriței din punct de vedere antropogeografic*, Piatra-Neamț, 1940, p. 17.

⁴ DRH, A. Moldova, VIII, p. 409-410, nr. 329; DIR, A, XVII/1, p. 160, nr. 229.

⁵ DRH, A. Moldova, I, p. 201, nr. 145.

Stăpânirea în indiviziune a satului Vârtop a funcționat până în vremea lui Petru Rareș⁶. Într-o conjunctură necunoscută nouă, urmașii lui Șandru pârălabul și-au împărțit moșiile acestuia, care mai cuprindeau și satele Bodești și Dăncești, pe Cracău, în ținutul Neamț⁷. Vârtopul a fost fragmentat în patru⁸, cifră care ar putea induce părerea că acesta era numărul moștenitorilor boierului. În realitate, beneficiare ale acestei fragmentări erau fetele pârălabului, căsătorite cu membri din familiile Bașotă, Prăjescu, Uscatul și Beșetea. Au mai existat și alți copii.

De la jumătatea secolului al XVI-lea, împărțirea moșiei satului Vârtop s-a accentuat. A patra parte care a revenit lui Toader Prăjescu vistiernic, ca zestre de la socrul său Șandru pârălab, a fost vândută pe bucăți de către copiii și nepoții săi. Astfel, Nicoară, călugărit Neofit, și Todosia Samoileasa și-au vândut pământul lui Ion Ciolpan, moșul lor⁹; alte două părți ale Prăjeștilor au ajuns în posesia lui Petru Dupniță vătăf¹⁰, care, la rândul său, le-a vândut fraților lui, Ion, Bârlibaș și Armanca¹¹.

Ion Ciolpan, cumpărătorul a două părți din a patra parte din Vârtop, era fiul lui Șandru pârălabul și frate cu Dumitru și Trifan Ciolpan¹². A mai fost cunoscut și cu supranumele de „cel Orb” și „cel Bătrân”¹³. El a îndeplinit demnitatea de vistiernic¹⁴ și, probabil, vameș¹⁵. A fost un boier de încredere al lui Alexandru Lăpușneanul, care l-a trimis cu daruri la Muntele Athos¹⁶. Pentru fidelitate, voievodul și-a răsplătit demnitarul domnesc prin restituirea satului Vlădești, din ținutul Cârligătura, care fusese confiscat „de fratele domniei mele, de Ștefan vodă, pentru că a prins pe un lotru care s-a numit pe sine cu numele de Alexandru și s-a ridicat peste capul fratelui domniei mele, Ștefan voievod cel Tânăr”¹⁷. Cu aceeași ocazie, i-a mai dat și o parte a unei moșii din vecinătate¹⁸, Totoești. Totodată, același domn i-a mai dăruit și niște țigani¹⁹. Ion Ciolpan a mai stăpânit părți ale satelor Coliceni și

---

⁶ *Ibidem*, VII, p. 420, nr. 352.

⁷ *Ibidem*, VIII, p. 158, nr. 125.

⁸ *Ibidem*, XIX, p. 500-501, nr. 411.

⁹ *Ibidem*, VI, p. 438, nr. 236 și p. 507, nr. 283.

¹⁰ *Ibidem*, VI, p. 431, nr. 239, p. 448, nr. 247.

¹¹ *Ibidem*, p. 530, nr. 299.

¹² *DIR*, A, XVII/2, p. 89-90, nr. 106. Trifan Ciolpan a condus delegația boierească ce s-a întâlnit la Suceava, în septembrie 1538, cu sultanul Soliman Magnificul (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, ESPLA, 1958, p. 144). El era considerat „bunic” și coproprietar al unor părți de sate moștenite de copiii fraților săi, ceea ce ne determină să credem că nu a avut urmași direcți.

¹³ *DRH*, A. Moldova, VI, p. 573, nr. 336.

¹⁴ *Ibidem*, p. 472-473; BNR, Documente istorice, I/17.

¹⁵ *DRH*, A. Moldova, VI, p. 299, nr. 166.

¹⁶ Gheorghe Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanul*, Iași, Editura „Universitatea Alexandru Ioan Cuza”, 1994, p. 216.

¹⁷ *DRH*, A. Moldova, VI, p. 473, nr. 264.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *DIR*, A, XVII/5, p. 86, nr. 117.

Fauri²⁰. Ion Ciolpan a fost căsătorit cu Agafia, fiica lui Lupe Ciohoreanul²¹. Dintre copiii săi, cunoaștem doi băieți, Drăgan și Gheorghită²².

Părțile cumpărate de Ciolpan în Vârtop au fost transmise copiilor săi. Drăgan Ciolpan a fost diac, ureadnic de Bacău și Hârlău și pârcălab de Neamț și Roman²³. S-a căsătorit cu Nastasia, fiica lui Dan hatman și a Todosiei²⁴, ce îi avea ca înaintași pe Glăvan și Cozma Șarpe. Soția sa i-a adus o zestre consistentă²⁵. Dintr-un act scris la 20 februarie 1580, referitor la satul Davideni, reiese faptul că Nastasia mai fusese anterior căsătorită cu Dragotă, mare vătaf, având și copii din căsnicia cu acesta²⁶. Drăgan Ciolpan i-a avut ca descendenți pe Pătrașco, Dumitru, Alexandra, Salomia, Mărica și Cornilie²⁷. Cel de-al doilea frate, Gheorghită, este mai puțin cunoscut²⁸.

Cei doi ciolpani și-au vândut moștenirea din Vârtop unei rude, Andreica²⁹, rămânând cu posesie comună doar în satele Bodești și Dăncești, pe Cracău. Pe parcursul a două decenii, Andreica a reușit să achiziționeze 18 bucăți din Vârtop ce însumau aproximativ jumătate din moșia satului³⁰. Ușurința cu care a dobândit aceste părți și faptul că mai multe documente le atribuie copiilor săi calitatea de nepoți, respectiv strănepoți ai lui Șandru pârcălab și Neagotă și Murgu, ca și în cazul ciolpăneștilor, ne determină să credem că el era la rândul său un ciolpan sau ginere al acestora. Andreica a îndeplinit demnitatea de miedar (1586-1589) și pârcălab de Roman (1591), în vremea domniilor lui Petru Șchiopul³¹. Aron vodă i-a vândut satele Vercești și Murgucești³². A fost căsătorit cu Gherușa și a avut cinci copii: Nechita diac, Donici comis, și trei fete, Grozava, Urâta și Mărica³³. Nechita diacul și fratele său, apoi doar cel dintâi și soția sa, Palaghia, au concentrat moștenirea părinților săi prin cumpărarea părților surorilor lor³⁴. De asemenea, au cumpărat și de la alte rude. Un urmaș al lui Nechita a familia fondat Nichițele, ai cărei membri au prestat diverse slujbe pentru domnie în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

---

²⁰ *Ibidem*, XVII/2, p. 89-90, nr. 106.

²¹ DRH, A. Moldova, VI, p. 573, nr. 336; VII, p. 307-308, nr. 247.

²² Mihai Costăchescu, *Neamul lui Oană, vornic de Suceava, și satele lui*, în CI, V-VII, 1929-1931, p. 48; DIR, A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). *Indicele numelor de persoane*, întocmit de Alexandru I. Gonța. Ediție îngrijită și cuvânt înainte de I. Caproșu, București, Editura Academiei, 1995, p. 170 și 241.

²³ *Ibidem*, p. 170

²⁴ *Ibidem*, XVII/4, p. 63, nr. 90.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ DRH, A. Moldova, VIII, p. 95-97, nr. 77. V. și *Ibidem*, p. 432, nr. 270.

²⁷ DIR, A. Moldova, XVII/4, p. 63-64, nr. 90.

²⁸ Este menționat prima oară cu prilejul tranzacționării satului Bodești, pe Cracău (DRH, A. Moldova, VII, p. 353, nr. 281).

²⁹ *Ibidem*, VII, p. 311-312, nr. 250; VIII, p. 136, nr. 108, p. 409, nr. 329.

³⁰ DRH, A. Moldova, VIII, p. 409-410, p. 649, nr. 527.

³¹ *Ibidem*, p. 136, nr. 108, p. 410, nr. 329, p. 563, nr. 457, p. 615, nr. 491.

³² *Ibidem*, p. 218-220, nr. 169.

³³ DIR, XVII/1, p. 157, nr. 224; XVII/2, p. 31, nr. 32; DRH, A. Moldova, XIX, p. 218-220, nr. 169.

³⁴ *Ibidem*, XVII/2, p. 392, nr. 501; XVII/4, p. 392, nr. 501.

O parte din Vârtop a aparținut Bașoteștilor³⁵. Așa cum sugera Gheorghe Ghibănescu, Bașotă bătrânul, tatăl lui Toader și Anton, s-a căsătorit cu o fată a lui Șandru Ciolpan³⁶. Înrudirea dintre bașotești și ciolpănești este consemnată de mai multe înscrisuri și are ca început mariajul amintit. Ulterior, între cele două familii s-au mai perfectat căsătorii care au consolidat această legătură.

La 18 septembrie 1603, Simion Beșetea și fiii săi au vândut o treime din a patra parte din Vârtop³⁷. Printre cumpărători s-a aflat și Mărica Mironeasa clucereasa, adică Mărica, soția lui Miron clucer³⁸. „Și acei bani pe care îi scriem mai sus, jumătate din bani i-a dat cneaghina Marica clucereasa și jumătate i-a dat Lupul și Dochia, femeia lui”, se arată în zapis³⁹. Ulterior, clucereasa a rămas singura posesoare a acestei părți. Unii dintre cercetătorii spațiului rural au concluzionat că Miron clucerul, soțul Măricăi, mort imediat după anul 1600, era un Ciolpan⁴⁰. Realitatea este însă alta. Astfel, la 30 septembrie 1612, ureadnicul de Cotnari, împreună cu șoltuzul și pârgarii din acel loc, au judecat litigiul dintre Ionașcu Gligorcea și nepoata sa, Eftimia, cu Todosia Oncioaie și fetele ei din târgul Sucevii, pentru o vie situată în dealul Mândru din Cotnari. Din cercetarea documentelor a rezultat că via aparținuse Agripinei călugărița care a lăsat-o moștenire nepoților săi, Grigore clucer și sorei sale, Sora, cu scopul de a-i face cele creștinești la moarte, și după aceea. „Deci noi, vădzând acel zapis cu procleciune mare, de la Gripina călugărița, noi n-amu îndrăznit altă lege a mai faci, ce-amu lăsat pre aceiasi tocmală ca să ție Eftimii, fata lui Miron, nepoata lui Gligorie și a Sorei, cum și până acmu au ținut moșie și părintii ei și ca să aibă a griji adetiul mătușe-sa Gripinei călugăriței, la beserecă la Sfinții Arhanghel<i> în Suciav<a> și la Dioniseie la Svetagora”⁴¹.

Gligorie clucerul, tatăl lui Miron clucerul, socrul Măricăi clucereasa și bunicul Eftimiei, era fiul lui Ioan Crimca și rudă cu vestitul mitropolit al Moldovei Anastasie Crimca⁴².

³⁵ DRH, A. Moldova, XIX, p. 500-501, nr. 411.

³⁶ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade* (Bașoteștii și Pomârla), XXIII, Iași, 1929, p. 5. Pătrașco, fiul lui Anton Bașotă, se considera nepot al lui Ciolpan bătrânul (DIR, A, XVII/2, p. 37, nr. 42).

³⁷ *Ibidem*, XVII/2, p. 116-117, nr. 168.

³⁸ *Ibidem*, XVII/1, p. 115-117, nr. 168.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ I. Tanoviceanu, *Începuturile Cantacuzineștilor în țările românești și înrudirile cu Vasile Lupu*, în „Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași”, III, 1892, p. 19; N. Iorga, *Despre Cantacuzini. Știri istorice bazate în parte pe documente din arhiva d-lui G. Gr. Cantacuzino*, București, 1902, p. LIII; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, spița genealogică; Aurel Golimas, *Un domnitor, o epocă. Vremea lui Miron Barnovschi Moghilă, voievod al Moldovei*, București, Editura Sport-Turism, 1980, p. 28; *Familiele boierești din Moldova și Țara Românească*. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică, I (Abaza-Bogdan). Coordonator și coautor Mihai Dim. Sturdza, București, Editura Simetria, 2004, p. 372 și 375; Sergiu Bacalov, *Aspecte din viața și activitatea marelui vornic Toma Cantacuzino (secolul al XVIII-lea)*, în „In honorem Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor”, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2012, p. 54.

⁴¹ DIR, A, XVII/3, p. 101-102, nr. 165.

⁴² Eugen Pavelescu, *Economia breslelor*, București, 1939, p. 508; Ștefan S. Gorovei, *Anastasie Crimca. Noi contribuții*, în „Dragomirna. Istorie, tezaur, ctitori”, II. Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2014, p. 108.

A stăpânit moșii la Lopatinți, Valea Mare, Logofeteni, Vercești și Murgucești⁴³. Proprietățile sale au fost moștenite de Miron clucerul care le-a adăugat achiziții proprii la Drislive și Dănești⁴⁴. De la tată, averea a trecut pe seama fiicei sale, Eftimia, Așa se explică de ce, în 1640, după moartea celei din urmă, în lipsa unor urmași direcți ai acesteia, rudele sale paterne au revendicat averea tatălui ei.

După căsătoria lui cu Mărica, fiica lui Toader Bașotă⁴⁵, Miron clucerul a stăpânit temporar părți din satul Bodești, pe Cracău⁴⁶. În vremea lui Ieremia Movilă și-a cumpărat satele Vercești și Murgucești, din preajmă⁴⁷, care erau amplasate aproape de Vârtop.

Prin mariajul său cu Eftimia, fiica lui Miron clucer și a Măricăi Bașotă, Toma Cantacuzino a devenit coproprietar la Bodești, proprietar la Vercești, Murgucești și în alte locuri, și cu drept de a cumpăra bunuri ale rudelor soției sale⁴⁸. La 16 octombrie 1635, acesta arăta: „cum au învățat și au grăit cătră noi răposata giupâniasa Mărica cluceroaie, la datul sufletului, zicând că s-au prilejiit nepotul său, popa Vasilie den Șerbești, de au pricestuit și au făcut masle și rugă, înaintea morței dumisale, și au scris la moartea dumisale”⁴⁹. Boierul mai consemna deasemenea, că a recompensat efortul nepotului său cu partea bașoteștilor din Vârtop și cu partea achiziționată de soacra sa în același loc⁵⁰.

Despre partea Beșeteștilor documentele ne oferă puține date. La începutul veacului al XVII-lea, pe a patra parte din Vârtop care aparținea lor, stăpâneau, printre alții, Simion Beșetea, cu fiii săi, Pavel și Filip, Lupul șetrărel și Dochia, copiii Magdei⁵¹. Cât privește Uscăteștii, referirile la ei sunt sporadice.

Nu este clar căreia dintre cele patru ramuri aparținea familia Dupniță, desprinsă din Dupniță armașul, care a cumpărat mai multe părți din Vârtop, de la Prăjești, Ciolpănești și Uscătești, începând cu anul 1559⁵².

Documente din secolul al XVII-lea surprind la Vârtop o diversitate de mici proprietari, între care dieci, ca Nechita și Ursu, preoți, precum Andrușco, Ion și Vicol, dascăli, precum Vasile, mici slujbași domnești, ca Dumitrașcu Nichițele, vornic de gloate, Gavril vistiernicul, dar și localnici fără nume care se regăsesc în termenul general de „răzeș”⁵³. Fragmentarea repetată a moșiei este dovedită de unitățile de măsură tot mai mici ce se utilizau cu prilejul vânzărilor și cumpărărilor: părți de sat, pământuri, ogoare, stânjeni. Creșterea

⁴³ DIR, A, XVII/4, p. 136-137, nr. 176; DRH, A. Moldova, XXV, p. 311-314, nr. 301-306.

⁴⁴ Ibidem, XXI, p. 261, nr. 204, p. 264, nr. 206.

⁴⁵ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II/1, Iași, 1909, p. 141-142, nr. 109.

⁴⁶ DIR, A, XVII/1, p. 123, nr. 177, p. 161, nr. 177, p. 174-175, nr. 249; XVII/2, p. 61, nr. 66.

⁴⁷ Ibidem, XVII/2, p. 173, nr. 225; XVII/4, p. 136-137, nr. 176.

⁴⁸ Ibidem, XVII/5, p. 372, nr. 497; DRH, A. Moldova, XIX, p. 218-220, nr. 169.

⁴⁹ Ibidem, XXIII, p. 297, nr. 254.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ DIR, A, XVII/1, p. 116-117, nr. 168.

⁵² DRH, A. Moldova, VI, p. 431, nr. 239, p. 447-448, nr. 248, p. 530, nr. 299, p. 572, nr. 335; VII, p. 420, nr. 351; DIR, XVII/1, p. 141-144, nr. 207, p. 166, nr. 235.

⁵³ Ibidem, XVII/1, p. 116-117, nr. 168; XVII/4, p. 45, nr. 67, p. 60, nr. 88, p. 392, nr. 501; DRH, A. Moldova, XXVIII, p. 3.

numărului membrilor familiilor a fost principala cauză care a dus la împărțirea deasă a terenurilor satului Vârtop. Acestui fenomen i s-au adăugat și evenimentele conjuncturale care au marcat existența comunității. Astfel, un act din 3 iunie 1619 amintește că, Buculeiu, fiul lui Dupniță, a fost nevoit să renunțe la o parte din moșia sa pentru a plăti „un cal prețuit (la) patruzeci de taleri bătuți” luat „când a mers cu boierii la Țarigrad, în zilele lui Alexandru voievod”⁵⁴. Mai târziu, la 17 ianuarie 1645, se arată că Andronic, fiul Magdei din Vârtop, a trebuit să-l despăgubească pe preotul Vasile pentru un cal împrumutat cu scopul de a merge la ținutul Suceava. „Deci într-aceia, fiindu pre la Sfetii Petrii, au înblat tari și fără ispravă și i-au omorât calul, că au crăpat asuprit de cali”, se arată într-un act⁵⁵. Pentru cei 12 ughi la cât a fost evaluat animalul, Andronic a dat o parte dintr-o moară, fânașul din „Groapă” și pomii din vatra satului⁵⁶. Trei documente inedite aflate în custodia Bibliotecii Naționale a României evidențiază vânzarea în 1661 a unor părți din Vârtop marelui vistiernic Iordache Cantacuzino⁵⁷ de către Ianăș Boțul, de către nepoții popei Andrușco și alții. Copiii lui Vasile și Gheorghe Vârtopeanul arătau într-unul din aceste acte că și-au dat părțile lor boierului „fiindu noi peritori întru aciale lipsă mare ce au trimis Dumnezău asupra noastră pentru lipsă de pâne”⁵⁸. În 1669, Dumitru Grecul și soția sa, Nazaria Silion, au dat 34 de pământuri în Vârtop și teren în Dușești în schimbul unei case din Iași, pe care au primit-o de la Alexandra, soția lui Iordache Cantacuzino.⁵⁹

Documente din Fondul „Spiridonie” evidențiază cumpărarea masivă de teren agricol la Vârtop de către Mihai Racoviță, după anul 1720. Astfel, preotul Vicol i-a vândut 143 de pământuri, diaconul Toaderi-a dat 53 de pământuri, Vasile Barbă 100 de pământuri, Ioan, fiul popei Ilie de la Cotnari i-a dat 43 de pământuri etc.⁶⁰.

După ctitorirea mănăstirii Precista din Roman, Racovițeștii i-au donat locașului de cult moșiile de la Bodești, Verșești și Murgucești, moștenite de la cantacuzini. Acelorași monahi le-au asociat și cea mai mare parte a moșiei satului Vârtop, care se depopulase între timp. Ulterior, moșiile amintite au ajuns în patrimoniul mănăstirii Sfântul Spiridon din Iași, în urma subordonării acesteia a Mănăstirii Precista⁶¹.

Azi, de Vârtopul de altădată, nu mai amintesc decât niște tăieturi adânci prin care, în timpul ploilor, apele se prăvălesc în cursul Cracăului. Urme ale vieții de odinioară sunt trădate de pâlcurile de copaci care s-au încăpățânat să supraviețuiască prin mai multe generații, deși au fost sistematic distruse pentru a mări suprafețele agricole. Oamenii, cei care au dat sens acestui loc, au supraviețuit doar în memoria documentelor. Prea puțin.

---

⁵⁴ DIR, A, XVII/4, p. 355-356, nr. 452.

⁵⁵ DRH, A. Moldova, XVIII, p. 3, nr. 5.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ BNR, documente istorice, XLI/8-9 și 11.

⁵⁸ *Ibidem*, XLI/15. (v. anexa).

⁵⁹ Teodor Codrescu, *Uricariul*, XXV, Iași, 1895, p. 71-72.

⁶⁰ SJAN Iași, Documente „Spiridonie”, II, 30/5(2441)

⁶¹ *Ibidem*.

THE RĂZEȘI INHABITANTS OF THE VÂRTOP. THE EVOLUTION OF PROPERTY
IN A NEAMȚ COUNTY VILLAGE

(Abstract)

On the Cracău valley, in Neamț county, was the village of Vârtop. It has a documented history of four centuries. The estate once belonged to the boyars. Over time, the land was divided among many descendants of a few families. The rigors of life led most of them to sell their estates, which passed into the possession of a few monasteries. Today the village no longer exists.

ANEXE

1.

22 februarie 1661 (7169), Iași

Adecă eu, Ianăș Boțul, feciorul lui Ghiorghe Boțul, scriem și mărturisescu cu cestu zapis al meu, cum eu de bunăvoie, de nime nevoitu nici silit, ce de a mia bună voe, m-am sculat și am vândut a mia dreaptă ocină și moșie, optudzeci de pământuri din sat din Vârtop, pre apa Cracăului, și din vatra satului și din fânațu și din apă, și cu vadu de moară în apa Cracăului, și cu tot venitul. Aceasta am vândut dumisale lui Iordachii Ctacuzino vel vist(iernic), dereptu optudzeci de galbeni, bani buni. Și am luat acei bani toți deplin la mână mia și am dat dumisale aciale optudzăci de pământuri, din sat din Vârtop, și cu tot venitul, și cu partia de vad de moară din sus și cu partia de moară din gios, denaintia lui Vas(i)lie Rășpop, și denaintia lui Ioniță Bucim, și Ștefan Brăescul, și Ghiorghe Talpă, și Constantin Ciolan și alți ficiori de boiari.

Și eu, Vasile Gorovei logofăt ot vistierie singur am scris. Pre mai mare credință am și iscălit să știi.

Въс, лѣт(ѣ) *зрѣѣ <7169/1661> ф(е)в(р)аріе) кѣ <22>.

† Із, Басиліе Стар от Врътоп, искал <m.p.>.

Із, Шефан Бръеск'л, искал <m.p.>.

Із, Иониц(ъ), искал <m.p.>.

Гуровен лѡг(ѡ)фет) <...> сам пис(ал).

BNR, Documente istorice, XLI/8. Original (Fig. 1).

2.

12 martie 1661 (7169)

Adecă eu, Ianăș, și cu frate-mieu, Gligorie, și cu frate-nostru cel mai mare, Ștefan, și Vartic și Neculaiu, feciorii lui Vas(i)lie și ai lui Gheorghe Vărtopanul, nepoți lui Gavril a Anghelinei din sat din Vârtop¹, scriem și mărturisimu cu cest zapis al nostru cum am vândut a noastră dreaptă ocină și moșie din sat din Vârtop¹, partea noastră toată ce s-au ales de pre direasele de înnpărțare acestor cinci frați, ce sintem mai sus scriși. Aceasta am vândut dumisale marelui vistearnic Iordachie, și anume doadzeci de pământuri arătoare, și vatra satului, și cu partea din moar(ă) în apa Cracăului, și din fânaț în groapi, și cu pomeate și cu tot venitul, din tot hotarul. Și dumnealui ne-au dat bani gata întru mânnule noastre, doadzăci și patru di

galbeni, bani buni, și ne-au socotit dumnealui și cu alte socotințe, fiindu noi pieritori întru cea lipsă mare ce-au tremis Dumnedzău asupra noastră, pentru lipsa pâinei. Deci să fie dumisale dreaptă ocină și moșie, și s(ă) aibă dumnialui a-ș face și direase domnești.

Și s-au tămplat cându ne-au dat banii giupânul Zosim Bașot(ă) de Bodești și Vas(i)lie Bran, și Ștefan, și Ghervasii Ilicești, și Andriiu Neameșul și Gligorcea Hârță și mulți oameni buni din megiași, ca să s(ă) știe.

Λ(Ϛ)τ(ϙ) *ⲥⲣⲩⲭ <7169/1661> ⲙⲁⲣⲧⲓⲉ ⲃⲓ <12>.

Gligor(i)e².

Ⲗⲗ, ⲗⲱⲥⲓⲙ ⲃⲁⲩⲱⲧ(Ϛ), ⲓⲥⲕⲁⲗ <m.p.>.

<...>.

† ⲁⲛⲉⲣⲓⲟ ⲛⲉⲙⲉⲩ.

BNR, Documente istorice, XLI/9. Original.

---

¹ În text „Vrătop”.

² Pătat.

3.

28 mai 1662 (7170)

† Adecă eu, Ștefan snă Andrei de Cățelești, și Toader, așijderil(ea), ficiorii lui Andrei, și Arsenie, tij, și Tudosca și Mărica, featele lui Andreiu, nepoții popei lui Andrușco din satu din Vârtop, din ținutul Neamțului, scriem și mărturisim noi cu cestu zapis al nostru cum noi de bună voia noastră, de nime nevoiți și nesiliți, am vândut a noastră dreaptă ocină și moșie ce am avut noi de la înmă noastră, de la Mălana, fata popei lui Andrușco, den sat den Vârtop, treisprădzece pământuri. Și am vândut dumisale lui Iordachie marele spătar, dreptu 20 lei, din țarin(ă) și din vatra satului și din fânațe și dintr-apă și din pădure și cu tot venitul, din tot locul.

Și într-aciasta tocmală s-au tămplat dumnealui Ghiorghit(ă)¹ Roșca, ci-au fost vistearnic, și dumnealui Neaniul biv logofet, și Rugină vornicul și Dumitrașco uricariul. Și ni-au dat plata deplin, ce mai sus scrie, <20>¹ lei. Să-i hie dumisal(e) ocină dreaptă în veki. Și pentru credința, am iscălit și ne-am pus și pecețile.

Ⲙ ⲙⲥ, ⲙⲁⲧ *ⲥⲣⲩ <7170/1662> ⲙⲁⲛ ⲕⲓ <28>.

Mărica.

Todosca.

Ⲗⲗ, ⲱⲉⲑⲁⲛ, ⲓⲥⲕⲁⲗ <m.p.>.

Ⲗⲗ, (...).

BNR, Documente istorice, XLI/11. Original.

---

¹ Rupt.

² Loc gol.

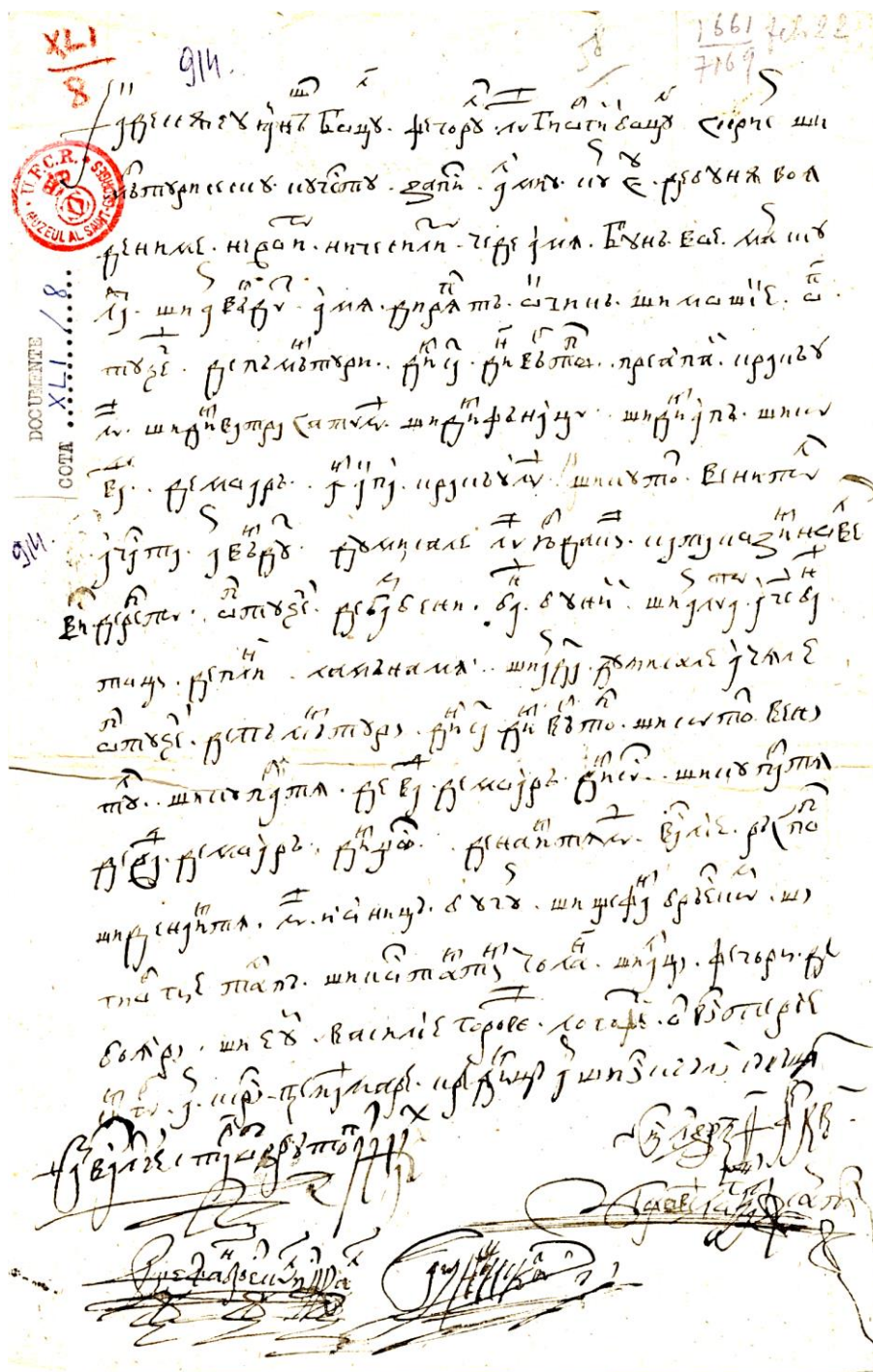

Fig. 1. Biblioteca Națională a României, Documente istorice, XLI/8

XLI
9

DOCUMENTE
COTA... XLI... 9/9

Handwritten text in Cyrillic script, likely a historical document. The text is written in a cursive style and is partially obscured by a red circular stamp on the left side. The stamp contains the text "U.R.C.R. - ROMANIA" and "BIBLIOTECA NATIONALA". The document is numbered "XLI" and "9" in the top left corner. The text is written on a piece of paper with some stains and a small hole at the bottom left.

Fig. 2. Biblioteca Națională a României, Documente istorice, XLI/9

DIN DOCUMENTELE MĂNĂSTIRII PÂNGĂRAȚI (1649-1706)

Costin CLIT¹

Cuvinte cheie: Moldova, mănăstirea Pângărați, domni, egumeni, viețuitori, dani, vânzări

Keywords: Moldova, Pângărați monastery, lords, abbots, monks, danes, sales

Mănăstirea Pângărați, fortăreață a viețuirii duhovnicești isihaste ce este situată în preajma Târgului Pietrei de la ținutul Neamțului, a stat în atenția cercetătorilor care s-au aplecat mai ales asupra începuturilor ei. Evoluția istorică a mănăstirii, segment istoric asupra căruia din păcate, nu s-a insistat prea mult, poate fi cunoscută mult mai bine prin publicarea de către istoricul Petronel Zahariuc a pomelnicului întocmit de hagi Gherasim Putneanu, fostul egumen al mănăstirii Agapia. În prezent pomelnicul este păstrat în colecția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, însoțit de bibliografia actualizată². Dintre cei care s-au ocupat de descifrarea trecutului lăcașului monahal, inspirați de muza Clio, se pot aminti Ioan Antonovici, viitorul episcop al Hușilor Iacov Antonovici, originar din Simlișoara, membru al Academiei Române³, Ioanichie Balan⁴, Petre Ș. Năsturel⁵, Maria Magdalena Székely⁶, Nicolae Iorga⁷, Nicolae Stoicescu⁸, Gheorghe Pungă⁹, Gheorghe I. Cantacuzino¹⁰, Vasile Bârză¹¹ și chiar autorul acestor rânduri¹².

---

¹ Colegiul Național „Cuza Vodă”, HUȘI.

² Pomelnicul Mănăstirii Pângărați, în SMIM, XXXVIII, 2020, p. 101-143.

³ A se vedea nota 7.

⁴ Patericul românesc, ce cuprinde Viața și Cuvintele unor Sfinți și Cuvioși Părinți ce s-au nevoit în mănăstirile românești (secolele III-XX), ediția a IV, Roman, Editura Episcopiei Romanului, p. 131-132 (Cuviosul Simeon Sihastrul); respective p. 162-163 (Ieromonahul Amfilohie).

⁵ Petre Ș. Năsturel, *Le Dit du monastère moldave de Pângărați (I). Premières recherches*, în „Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg”, X (XIV), 1983, p. 387-420.

⁶ Maria Magdalena Székely, *Cuvântul pentru zidirea Sfintei Mănăstiri Pângărați și figura ctitorului ideal în Moldova secolelor XV-XVI*, în SMIM, XXXI, 2013, p. 275-298.

⁷ Vechea artă moldovenească din ținutul Neamțului, în BCMI, XXXII, 1939, p. 1-14.

⁸ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, Direcția Patrimoniului Cultural Național, București, 1974, p. 645-646; respectiv p. 688, notele 48 și 49.

⁹ Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1994.

¹⁰ Date arheologice și istorice privind mănăstirea Pângărați, jud. Neamț, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 227-252.

¹¹ Mănăstirea Pângărați: monografie (studiu istoriografic și aghiologic), cu un Cuvânt înainte de starețul protos. Teofil Lefter, Mănăstirea Pângărați, 2004; idem, Mănăstirea Pângărați: monografie (studiu istoriografic și aghiologic), ediție revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Astra Museum, 2016; idem, *Studiu de aghiologie argumentând canonizarea oficială a Sfinților Simeon și Amfilohie de la Pângărați*, în „Revista teologică”, 2008, nr. 3, p. 138-173.

¹² Costin Clit, *Un opis al documentelor mănăstirii Pângărați din 1849*, în Constantin Manolache (editor), *Istorie și cultură. În onorăm academician Andrei Eșanu*, Chișinău, Editura Bibliotecii Științifice „Andrei Lupan”, 2018, p. 306-329.

Varnava, starețul Mănăstirii Pângărați, în istoricul realizat la 28 martie 1857, afirma existența lăcașului de la 1432, „și că s-a numit pe rând sihăstria lui Silioan, schitul lui Silioan, m-rea lui Amfilohie și apoi m-rea Pângărați”¹³.

Cuvântul pentru zidirea Sfintei Mănăstiri Pângărați¹⁴, scris pe la 1570-1572 de ieromonahul Anastasie, egumenul Moldoviței, despre cele ce aflase de la Amfilohie, starețul Pângăraților (născut pe la 1487-1488 și decedat la 7 septembrie 1570 sau 1571), consemnează că „înaintea mănăstirii lui Alexandru Lăpușneanu, a existat o „biserică mitică de lemn, cu hramul Sfântul Dimitrie, făcută de Ștefan cel Mare”, care la 1476 a fost incendiată de „spurcății turci, când au venit în pământul acesta ticălos, cu războiu asupra lui Ștefan voevod, și l-au biruit la Valea Albă, și toată țara o au ars și au robii, și mulțime fără de număr de noroade au luat cu dânșii robi, și de atunci s-au început a li se da bir”, context în care starețul Simeon și ucenicii săi s-au refugiat la Mănăstirea Cașiva, lângă cetatea Gurghiu”¹⁵.

Documentele atestă ridicarea bisericii cu hramul Sfântul Dumitru a Mănăstirii Pângărați de către domnul Alexandru Lăpușneanu la mijlocul veacului al XVI-lea¹⁶, fiind sfințită de mitropolitul Grigorie în 1560, așa cum glăsuia pisană: „Cu bunăvoința lui Dumnezeu și cu sporierea Prea Sfântului Duh și cu ajutorul marelui mucenic Dimitrie Izvorătorul de Mir s-au zidit și s-au sfințit Sfânta Mănăstire întru numele Sfântului Mucenic și s-au sfințit de acesta Grigorie Mitropolit al Socevei la leat 7068 din porunca lui Alexandru Voievod”¹⁷.

Alexandru Lăpușneanu miluiește la 29 iulie 1565 „pre rugătorii noștri de la Pângărați, care se numește Amfilohie, cu toate poienile Pângăraților împreună cu un loc de prisacă ce este mai sus de târgul Bacăului și râul, care poiană de prisacă este acolo lângă Bistrița și se dă sf(i)n(tei) mănăstiri cu tot venitul”¹⁸.

Potrivit cărții domnului Aron vodă din 25 decembrie 1591 s-au prezentat în fața sa și a boierilor „rugătorul nostru Teodor egumen și toți rugătorii noștri împreună cu el, călugării dela ruga noastră a sfintei mănăstiri Pângărați, unde este hramul sfântului și slăvitului mare mucenic ostaș al lui Hristos, izvorătorul de mir, Dimitrie, să-și ceară și să-și roage dela noi întărire pe toate poienile ce sunt în jurul acestei mănăstiri Pângărați, care este zidită de răposatul și bunul părinte al domniei mele, Ioan Alexandru voevod, din ispoasele de dănie, ce a avut deasemeni dela părintele domniei mele, Io Alexandru voevod”¹⁹. După sfințirea Mănăstirii Slatina de mitropolitul Grigorie la 14 octombrie 1557 „mai apoi și Pângărațul au făcut, mai mult de frică, decât de bună voie, că

¹³ Nicole Stoicescu, op. cit., p. 688, nota 48.

¹⁴ I. Antonovici, *Venerația Marelui Ștefan pentru moaștele sihastrului Simion preotul, de la Pângărați, după cele aflate într-un manuscris vechi*, în „Făt-Frumos”, 7-8, 1904, p. 124-125; preluat în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt. Portret în istorie*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalț Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, Editura Mușatinii, 2003, p. 168-169; idem, *Un manuscris din Mănăstirea Pângărați, județul Neamțului*, în RIAF, X, 1909, ianuarie-martie, p. 70-76; Petre Ș. Năsturel, op. cit., p. 387-420.

¹⁵ Maria Magdalena Székely, op. cit., p. 276-277.

¹⁶ Nicole Stoicescu, op. cit., p. 646.

¹⁷ <https://pangarati.mmb.ro/istoria-manastirii-pangarati>

¹⁸ DRH, A. Moldova, vol. VI, p. 566, nr. 327.

¹⁹ DIR, A, XVI/4, p. 39-40, nr. 44.

de multe ori arătându-i să în vis sfântul mucenic Dimitrie, de-l îngroziia ca să-i facă biserică pre acel loc, s-au apucat cu toată osârdia și o au făcut”²⁰.

În introducerea („înștiințare”) opisului arhimandritul Varnava în explicațiile pe care le oferă în privința redactării veleturilor și rezumatelor face referire și la începuturile lăcașului monahal: „când au început Alecsandru Lăpușneanul v(oie)v(od) a zidi Monastire(a) Pângărații era anul de la Adam 7066, iară de la H(risto)s 1558, iar când s-au sfințit această monastiri de pre sfințitul mitropolit al Sucevei chirio chir Grigorie era anul de la Adam 7068, iară de la H(risto)s 1560, apoi după trecire de cinci ani au făcut Alecsandru Lăpușneanul v(oie)v(o)d, ctitorul Monastirii Pângărații do(u)a documenturi, unul pentru toate po(i)enile Pângăraților împreună cu un loc de prisacă la Bacău și altul pentru scutelnici, ca să nu fie supuși la nici o dare, amândo(u)a acesti documenturi cu veletul de la Adam 7073 iulie 29, iară de la H(risto)s 1565”²¹.

În lucrarea sa, ieromonahul Vasile Bârză face apel la documentul din 16 iulie 1576, prin care Petru Șchiopul întărea mănăstirii Bistrița braniștea mănăstirii cu două poieni²², pe care îl și republică în a sa Addenda²³. Documentul este suspectat ca unul fals din cauza formularului diplomatic, a componenței Sfatului domnesc (părcălabi de Neamț erau Andronic și Gavril, nu Gheorghe; portar de Suceava era Slăvilă nu Gheanghea; vistiernic era Gheorghe nu Iane; stolnic era Nicula nu Pațe, iar comis era Borciul nu Popăscul) și lipsei blestemului²⁴.

Înainte de 1 septembrie 1637-31 august 1638 (7146) mănăstirea Vizantea, situată în podgoriile de la Panciu, în partea de nord-vest a județului Vrancea, intră sub ascultarea mănăstirii Pângărați. Schitul Vizantea a fost ridicat între 1584-1612 de către Broștoc staroste de Putna Ștefan Tomșa întărește la 9 martie 1612 călugărilor „de la sfântul schit ce să cheamă Vizantie locul cumpărat de Broștoc”²⁵. Închinarea la Pângărați a fost săvârșită de către ctitorul Broștoc²⁶. Rudele lui Broștoc – Axinia, fiica lui, luată roabă de turci, împreună cu soțul ei, Andrei, Simion Broștoc căpitan de dărăbani, împreună cu monahul Avram de la Vizantea se judecau la 22 iunie 1646 cu mănăstirea Pângărați, pentru stăpânirea lăcașului de cult situat pe locul dintre „amândoo Vizăuțile” de la ținutul Putnei. Călugării de la Pângărați vor avea câștig de cauză, „pentru că Ioan Broștoc călugăr, ela fost de postrig de acea sfântă mănăstire”²⁷. Vasile

²⁰ Grigore Ureche, *Letopisețul țării Moldovei*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu, Ediția a II-a revăzută, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, p. 171.

²¹ Costin Clit, *op. cit.*, p. 307.

²² DIR, A, XVI/3, p. 74-75, nr. 93 (copie din sec. XIX)

²³ *Mănăstirea Pângărați – monografie – Studiu istoriografic și aghiolologic*, Mănăstirea Pângărați, 2004, p. 111-112.

²⁴ C. Cihodaru, *Acte false în colecția „Documente privind istoria României” Seria A (Moldova)*, I, în AIIAI, XXIII/1, p. 431-432; Nicolae Stoicescu, *Lista marilor dregători*, p. 406, col. I, p. 408, col. II, p. 420 și 421, col. I și, respectiv, p. 422, col. II); DRH, A. Moldova, VII, p. 690-692, nr. IX.

²⁵ DRH, A. Moldova, XIX, p. 16, nr. 11.

²⁶ Cătălina Chelcu, *Un așezământ monahal din ținutul Putna – mănăstirea Vizantea*, în Petronel Zahariuc (editor), *Relațiile românilor cu Muntele Athos și cu alte locuri sfinte (secolele XIV-XX)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017.

²⁷ DRH, A. Moldova, XXVIII, p. 362, nr. 420.

Lupu împluternicește la 23 iulie 1646 egumenul și soborul mănăstirii Pângărați să-și apere „tot hotarul sfintei mănăstiri a Vizantie; nime să n-aibă a umbla cu dobitoace prin fânațu, nici să aibă a cose pre acel hotar”²⁸.

Pe verso-ul documentului din 20 aprilie 1650 este notat: „Carte de apăratură în Munte de braniște a Vizantie; Tpaμavέστυ <Tramănești>”²⁹.

Mănăstirea Vizantea a stat sub ascultarea Pângăraților până la 1662, când călugării de aici s-au rugat domnului Eustratie Dabija să le cumpere poiana Pângărațul, aflată în stăpânirea mănăstirii Bistrița, dându-i în schimb metohul de la ținutul Putnei, unde încă din timpul boieriei și-a avut proprietăți.

La 11 august 1678, Leontie egumenul și soborul mănăstirii Bistrița, ar fi făcut schimb cu mănăstirea Pângărați, deturnând actul săvârșit de Eustratie Dabija³⁰.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mănăstirea Vizantea va fi închinată comunității athonite de la mănăstirea Grigoriu de la Muntele Athos³¹.

Pomelnicul mănăstirii Pângărați așează în frunte pe domnul Alexandru Lăpușneanu, urmat de Petru Șchiopul, Ieremia Movilă, Miron Barnovschi Movilă și Eustratie Dabija. Documentele publicate și cele inedite atestă și alți domni care s-au îngrijit de mănăstirea de pe valea Bistriței: Aron Tiranul, Ștefan Tomșa, Alexandru Iliaș.

Folosindu-ne de inițiativa editării unei noi publicații cu titlul „Acta Pangratia. Istorie și patrimoniu ecleziastic”, propunem spre publicare documentele Mănăstirii Pângărați identificate de noi în fondul păstrat la Arhivele Naționale din Iași. Credem cu tărie că în paginile revistei ce urmează să vadă lumina tiparului le este locul, pentru a putea fi folosite de cercetători laici și bisericești preocupați de trecutul vetrei monahale de la Pângărați.

În demersul nostru, am fost ghdați de munca înaintașilor, a celor care au trudit la editarea volumelor din colecția *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale* (I-V și Supliment), de unde am preluat descrierea arheografică a fiecărui document.

Primul document este din 17 noiembrie 1649, când Vasile Lupu judecă pricina dintre „rugători(i) noștri călugării” de la Mănăstirea Pângărați „cu tot satul Dărmănești” pentru niște poieni și curățituri, mai sus de Streaja, pe care sătenii considerau că „le-au făcut și le-au descălecat moșii și strămoșii lor, și părinții lor, fiindu acolo de straj(ă)”. Disputele cu satul Dărmănești sunt reluate, așa cum ne edifică și documentele de față, cum ar fi cele din 22 aprilie 1650, 26 iunie 1654, 7 mai 1658, 22 iulie 1659, 11 ianuarie 1660, 8 ianuarie 1662, 28 mai 1667.

Documentul din 12 aprilie 1650 face referire la poiana Pângărați, dania lui Alexandru Lăpușneanu „cela ce au zidit sfânta mănăstire Pângărații”. Se adaugă și alte danii. De pildă, în iunie 1654 popa Gligorie, fratele lui Matei și mama lor, Ioana, din satul Dărmănești fac danie „o poiană cumpărată de tată-nostu de popa Ion de la Dumitru Vlaicul, și iaste din sus de gura

---

²⁸ *Ibidem*, p. 380, nr. 445.

²⁹ SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/82.

³⁰ Cătălina Chelcu, *op. cit.*, p. 171-172.

³¹ *Ibidem*, p. 175.

Tarcăului”, pentru a fi trecuți în pomelnicul cel mare. Gheorghe Ciolpan și Maria dăruiesc la 26 octombrie 1664 „o falce de vie în țarina Cârjeștilor”.

Găsim și acte de vânzare. Astfel, Pătrașco Larguș cu femeia lui Todosiia din satul Dărmănești vând mănăstirii în septembrie 1654 „o curătură din sus de Strâmtura Străjăi”, iar Dumitrașco Dunavăț „o curătură sus la mu(n)celul Străjăi”, Ionașco Bogatul, vătămanul din sat, fratele lui Dumitrașco Dunavăț, „o poiană din sus de strâmtura Străjăi”, Dan cel bătrân cu feciorii lui „o poiană în gura Tarcăului”; Simion și Ștefan, feciorii Oprii vând la 5 aprilie 1674 o livadă, a lor „dreaptă muncă și cur(ă) turi o poian(ă)”. Gligorie, feciorul Storii din Dărmănești, vinde mănăstirii la 17 martie 1691 „2 fălci de loc în Crivaia”.

O notă aparte fac sigiliile, pe care le-am reprodus la sfârșitul documentelor în cauză.

Documentele de față atestă:

Egumeni: Dosothei (15 decembrie 1663), Iorest (26 octombrie 1664), Aftanase (5 aprilie 1674);

Viețuitori: ieromonahii Pandratie, Ghelasie, Sălevestru, Sarapion, Iosith (15 decembrie 1663); Ghelasie călugărul (29 septembrie 1667, 12 ianuarie 1678, 10 ianuarie 1681);

Preoți: Pătrașco, Vasile în târgul Piatra (septembrie 1654), popa domnesc Pătrașco, diaconul Nicor (15 decembrie 1663); Nicoară preot din Piatra, diaconul Simion (5 aprilie 1674);

Șoltuzi: Isac (septembrie 1654; 5 aprilie 1674).

FROM THE DOCUMENTS OF THE PANGARATI MONASTERY (1649-1706)

(Abstract)

Editing of the new periodical entitled „Acta Pangratia. Ecclesiastical history and heritage” can only be ennobled by publishing the documents of the Pângărați Monastery, collected from various archival locations, to constitute a Corpus of the foundation of Alexandru Lăpușneanu from the secular woods near the city of Piatra Neamț, a hesychast and spiritual hearth, which suffered due to the events of the times: wars, secularization, calamities or the atheist-communist regime that was foreign to the Romanian nation.

We offer to the printer 37 documents from November 17, 1649 and February 13, 1706 that capture various moments in the evolution of the monastic place, trials for estates, deeds of donation and purchase, ruler's books for reconfirmation of privileges.

DOCUMENTE

1.

1649 (7158) noiembrie 17, Iași

† Но Басиліе воевода, Б(о)жію м(и)л(о)стію г(о)сп(о)д(а)ръ Земле Молдавскон. Adecă s-au pârât de faț(ă) înaintea domniei meali rugători(i) noștri călugării de la sv(â)ntaa m(ă)n(ă)stire de la Pângărați, unde-i hramul Sv(â)ntul Marele M(u)cenic Dimitrie, cu tot satul Dărmăneștii pentru niști poeni și curățături ce sintu în munte mai sus de Streași, dzicându rugători(i) noștri călugării de la Pângărați cum acea(1)i poeni și aceale curăț(i)turé sintu pre hotarul sv(i)ntei m(ă)n(ă)stiri, și li s-au venit în partea lor cându s-au hotărât și s-au ales hotarul și braniști svintei m(ă)n(ă)stiri despre alte hotară.

Iară satul Dărmăneștii așea au dat samă înaintea noastră cu aceale poeni și curățături, le-au făcut și le-au descălecat moșii și strămoșii lor, și părinți lor, fiindu acolo de straj(ă).

Deci domniia mea și cu tot Svatul nostru am socotit câte poeni să vor afla făcute de moșii lor și părinții Dărmăneștilor pre hotarul călugărilor, ei să s(e) tocască cu călugării, ori să le vândă cum să vor putea tocmi, ori să-și ia călugări(i) a dzecea din fân. Iară altă treabă să nu aibă a să amesteca, nici a mai lărgi poenile, nici a curăți, nici cu dobitoacele, ca să nu aibă a intra într-acealé poeni, nici a călca braniște(a) sv(i)ntei m(ă)n(ă)stiri, ce numai să fie precum mai sus scriem, nici să s(a) mai pârască de aceasta pâr(ă) nici o data prest(e) carti(a) domnii meale. Инак не вѣдет.

✠ Ис, л(ѣ)т(о) *Зрнѣ <7158/1649> ноемв(р)іе зѣ <17>.

† Сам г(о)сп(о)д(и)нъ велѣл.

Тодерашкѣ вел лѡг(о)ф(е)т, искал <m.p.>.

† Дѣмитрѣ <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: N° 79; 7158/1649 noem(brie) 16; Zapis de pără de rămas cu Dărmăneștii.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/79. Original difolio (31 x 21,5 cm.), filigran, sigiliu în chinovar (Fig. 1).

EDIȚII: CDM, II, p. 407, nr. 2093 (rezumat).

2.

1650 (7158) aprilie 12

† **ИѠ БѦС(И)ЛІЕ ВОЕВОДА, Б(Ѡ)ЖІѠ М(И)Л(Ѡ)СТІѠ Г(Ѡ)СП(Ѡ)ДАРЪ ЗЕМЛЕ МОЛДАВСКѠИ.** Dat-am cartea domnii mele rugătorilor noștri călugărilor de la sfânta mănăstire de la Pângărați, spre acéia ei să fie tare și puterneci cu cartea domnii mele aș ține și aș apăra a lor dirépte ocine ce au ei, Poiana Pângăraților, ce au ei de danie și de miluire de la Alecsandru vod(ă), cela ce au zidit sfânta mănăstire Pângărați, nime să nu cosască, nice să calce cu dobitoacele acea poian(ă). Iar cui va părea cu strâmbul, ei să vie să stea de faț(ă) cu călugării de la Pângăraț(i).

De aceasta scriem domniia mea. **ИНАК НЕ БЪДЕТ.**

✠ **Ис, в(ѣ) л(ѣ)т(Ѡ) »Зрѣи <7158/1650> априліе вѣ <12>.**

† **СѦМ Г(Ѡ)СП(Ѡ)Д(И)НЪ ВЕЛѣЛ.**

БѦЛ ЛѠГѠФ(Е)Т СЧ(И).

† **ДѦМИТРАШКО <ПИСАЛ>.**

<Pe verso>: Carte pe Poiana. Vasilie vodă. Nimini să nu cosească la Pângăraț(i); 81/7158/1650 april(ie) 12; N° 81.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/81. Original (31 x 21 cm.), filigran, sigiliu în chinovar; Arhivele Naționale Istorice Centrale, Achiziții Noi, MMCCCXCVI/7, nr. 37, cu data de zi aprilie 2.

EDIȚII: CDM, II, p. 411, nr. 2114 (rezumat).

3.

1650 (7158) aprilie 20

† **ИѠ БѦСИЛІЕ ВОЕВОДА, Б(Ѡ)ЖІѠ М(И)Л(Ѡ)СТІѠ Г(Ѡ)СП(Ѡ)Д(А)РЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКѠИ.** Dat-am cartea domniei mele rugătorilor noștri egumenului și a tot săborul de la svânta mănăstire de la Pângărați, ca să fie tari și puternici cu cartea domniei mele aș apăra hotarul și braniștea pre unde iaste hotarul sventei mănăstiri în Munte să nu lase pre nime să-ș(i) pască dobitoacele nice să înble nime vânându pren braniște.

Așijdere și oameni din Dărmănești numai carii au poenițe făcute mai demultu aceia să-ș(i) ție poenițele cât le-au scris Neaniul vornicul în zapis acélea să le ție și să le curățească, iară mai mult să n-aibă a curăți măcar un copaci să n-aibă a mai largi nemică mai multu decâtu-i iaste poenița făcută mai demultu. Iară pre cine vor găsi călugării tăindu și curățindu, să aibă ai certa și să le ia topoarăle.

Și nime să nu cutedze a opri preste cartea domniei meale.

Ѓ Ис, в(ъ) л(ѣ)т(ѡ) *зрни <7158/1650> априліе кѣ <20>.

† Слалм г(ѡ)сп(ѡ)д(и)нѣ велѣл.

† Інаки Палоп <писал>.

<Pe verso>: 7158/1650 april(ie) 20. Carte de apăratură în Munte de braniște a ~~Vizantie~~; Τραμάνεστι <Tramănești>.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/82. Original (30,5 x 21 cm.), filigran, sigiliu în chinovar (Fig. 2).

EDIȚII: CDM, II, p. 411, nr. 2116 (rezumat).

4.

1650 (7158) aprilie 22, Iași

† Ио Басиліе воевода, Б(ѡ)жію м(и)л(ѡ)стію г(ѡ)сп(ѡ)д(а)рѣ Зѣмли Молдавскои. Scriem domniia mea la slugile domniei meale la pârcaľabii de ținutul Neamțului. Dămu-vă știre că domniei meale s-au jeluít rugătorii noștri călugării de la svântaa mănăstire de la Pângărați pre oameni din sat din Dărmănești, dzicându că intră în hotarul mănăstirei în Munte de tae pădurea și-și fac poeni și curături, și-și bagă dobitoacele prin braniștea mănăstirei.

Pentru acéea deacă veți vedea cartea domniei meale să aveți a mérge acolo să socotiți la acéle hotară a mănăstirei, numai care oameni vor avea poenițe făcute mai demult pre hotarul mănăstirei, numai acéia să-și ție poenițele cătu-s făcute mai demult, atâta să ție, iară mai multu să nu le mai lărgescă, să nu mai tae măcar un lemnu. Iară pre cine veți găsi tăindu și curățindu mai multu, să aveți a-i certa și a le lua topoarăle.

Așjdere și în braniștea pre cine veți găsi vânând sau cu dobitoace înblându sau pădurea tăindu, să aveți a-i certa și a-i scoate den locul mănăstirei.

De aiasta vă scriem domniia mea. Într-alt chip să nu faceți.

Ѓ Ис, в(ъ) л(ѣ)т(ѡ) *зрни <7158/1650> априліе кѣ <22>.

† Слалм г(ѡ)сп(ѡ)д(и)нѣ велѣл.

† Інаки Палоп <писал>.

<Pe verso>: 7158/1650 april(ie) 22; N° 83; Carte de oprit poenițele de la Straje în sus; De la Vasilie vodă; Pentru pădure să nu le pască, nici să le vâneaze nimic; No. 38; 142.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/83. Original (30,5 x 21 cm.), rupt la îndoituri, filigran, sigiliu în chinovar; Arhivele Naționale Istorice Centrale, Achiziții Noi, MMCCCXCVI/7, NR. 38. Rezumat.

EDIȚII: CDM, II, p. 412, nr. 2118 (rezumat).

5.

1654 (7162) februarie 1, Iași

† Иѡ Гиѡрги Стефанъ воевода, Б(о)ж(и)ю м(и)л(о)ст(и)ю г(о)сп(о)д(а)рѣ Земли Молдавской. Dat-am cartea domniei mele rugătorilor noștri egumenului și a tot săborul de la sv(ă)nta m(ă)n(ă)stire de la Pângărați spre acéia să hie tare și puternici cu cartea domniei meale a-și ține și a-și apăraa braniști sv(i)ntei m(ă)n(ă)stiri pre unde le spun direasele în seamne și pre unde au ținut și până acmu. Pre nime să nu las(e) cu dobitoacele să le strânce braniști, nici să o calce, nici vânători, nici păscari, nici altu nime să nu-i las(e) să înble în braniști, nici cu viti, nici la peaști, nici la altă heară, făr(ă) voia săborului.

Iară pre carii vor prinde acoloa în braniști svintei m(ă)n(ă)stiri cu dobitoaceli strâcându și vâându peaști pre văile lor sau cu alti măistrii prindzindu heară, pre unii ca aceea să-i prindză să le ia topoarali și măistriile, și să hie și de gloabă la părcălabi, și nime să nu cutedză a ține sau a opri carte(a) domnii mele.

V Иѡ, в(ъ) л(ѣ)т(о) *Зрѣѣ <7162/1654> ф(е)в(р)уаріе а <1>.

† Самъ г(о)сп(о)д(и)нъ велѣа.

<Pe verso>: 7162 / 1654 fevr(uarie) 1 ; N° 85 ; + Carte dé rămas cu Dărmănești de la Gheorghie Stefan vodă; Τραμάνεστι <Tramănești>.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/85. Original (30,5 x 21,5 cm.), filigran, sigiliu mijlociu în chinovar.

EDIȚII: CDM, III, p. 34, nr. 48 (rezumat).

6.

1654 (7162) iunie <f. z.>

Adecă eu popa Gligorie și cu frati-miu cu Matheiu, și cu îmă noastră cu Ioana, di sat din Dărmănești, scriem și mărturisim că am avut o poiană cumpărată de tată-nostru de popa Ion de la Dumitru Vlaicul, și iaste din sus de gura Tarcăului.

Deci noi de bună voia noastră, nesiliți de nime, o am dat sventei mănăstir(i) Pângăraț(u)lui de ne-am scris părinții la pomealnicul cel mare. Deci acmo să hie în veaci a mănăstirei și să aibă a s(e) face și direase domnești.

Și mulți oamen(i) bun(i) a a(u) fostu acolea când am dat, ce mai gios sintu scriși. Adecă și eu Gligorie Veardeșu, și cumnații mii, Sirghie și Gligorie Potinteu din sat din Dărmănești, scriem și mărturi(si)m că au fostu o poiană făcută de socru nostru de Vasilie a Todosiei Rășpop.

Deci noi încă o am dat de i-am scris la pomeanicul cel mare și iaste în Crivaia. Deci să hie în veaci a mănăstirei dinaintea a mulți oameni buni din târgu din Piiatră, anume preuții cei domnești, popa Vasilie, și popa Pătrașcă, și șoltudzul Toader Ordzea, și Dumitrașco Miron, și Ion(a)șco a Martei, și mulți oameni buni. Pre mai mare credință ne-am pus și peceteile, dé-a(ia)s(ta) scriem și mărturisim.

ВѢЛѢТ *ЗРЗВ <7162/1654> юн(іе).

<Pe verso>: N° 87; 7162/1655 iuniu; Poiana Pântii din Tarcău.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/87. Original (31,8x21,7 cm.), filigran, 6 sigilii în fum, 2 mici și 4 inelare (Fig. 3); sigiliul mănăstirii Pângărați având în centru pe Sfântul Dimitrie, iar în exergă legenda în limba slavonă **† СѢН ПЕЧАТЪ С(В)Л(О)Г(О) МЪЧЕН(И)К ДИМИТРИЕ** („Acestă pecete a Sfântului Mucenic Dimitrie”)¹.

EDIȚII: CDM, III, p. 40, nr. 101 (rezumat).

¹ După Petronel Zahariuc, *Note de sigilografie ecleziastică moldovenească*, în „Herb. Revista română de heraldică”, I (VI), 1999, nr. 1-2, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, p. 178.

7.

1654 (7162) iunie 26, Iași

† Иѡ Гиѡрги Стефан воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю г(о)сп(о)д(а)ръ Земли Молдавскѡи. Dat-am cartia domnii mele rugătorului nostru egumănuului și a

tot săborul de la sv(â)nta mănăstire de la Pângărați ca să fie tare și puternici cu carte domnii mele a cheema și a soroci pre sat pre Dărmănești, să vie să stea de faț(ă) să-și întrebe pentru o pâra ce-au avut și la Vasilie vodă pentru nește poeni. Deci să vie să stea de faț(ă) cându va fi voia călugărilor, și să-și aducă și uricile cu toții, iară penile să nu le cosaască nice ei, nice călugării, până nu-ș(i) vor alege. Într-alt chip să nu fie.

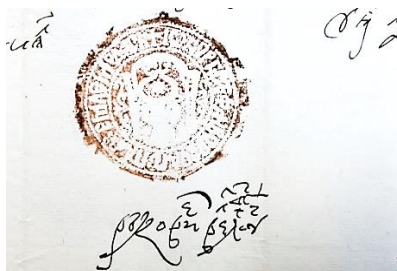
V ІѦс, л(ѣ)т(о) *зрѣв <7162/1654> юн(іе) кѢ <26>.

† СЛАМ Г(О)СП(О)Д(И)НЪ ВЕЛАЛ.

РЪКОВИЦ ВЕЛ ЛОГ(О)Ф(Е)Т ѸЧИ.

† ИѦН <ПИСАЛ>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Carte de oprit poenile de la Stefan vod(ă) din Straje
în sus

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/130. Original (31,5 x 21, 5 cm.), difolio, filigran, sigiliu mijlociu în chinovar.

8.

1654 (7162) iulie 21, Iași

† ИѦ ГиѦрги Стефан воевода, Б(о)ж(і)ю м(и)л(о)ст(і)ю Г(О)СП(О)Д(А)РЪ Земли Молдавскон. Dat-am cartea domnii mele rugătorilor noștri egumânului și a tot săborul de la sv(â)ntaa mănăstiri de la Pângărați, ca să fie tare și puternici cu cartea domnii mele a tine ș-a opri a lor poeni de la Straji în sus, precum îi vor spune direasăle, nime ca să n-aibă acoli sau a înbla cu vitele pre locul lor. Iar cui va părea cu strămbul să vie de faț(ă). Тои пишем.

V ІѦс, в(ѣ) л(ѣ)т(о) *зрѣв <7162/1654> юли(е) кѢ <21>.

† СЛАМ Г(О)СП(О)Д(И)НЪ речи.

РЪКОВИЦ ВЕЛ ЛѦГ(О)Ф(Е)Т ѸЧИ.

<Pe verso>: 7162 / 1654 iulie 21 ; N° 86 ; Carte pe poene de la Strajă în susu de la Ștefan vodă să s(e) scrie.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/85. Original (30,5 x 19, 2 cm.), filigran, sigiliu mijlociu în chinovar.

EDIȚII: CDM, III, p. 41, nr. 83 (rezumat).

9.

1654 (7163) septembrie <f. z>

† Adecă eu Pătrașco Larguș cu făméia mea Todosiia din sat din Dărmănești, scriem și (mă)rturisim căm avut o curătură din sus de Strâmtura Străjăi. Deci noi de bună voia noastră, nesiliți de nime, o am vândut mănăstirei Pângăraților 6 lei ca să hie în veaci mănăstirei și să-și f(a)că < direase > domnești. Și în tocmala noastră mulți oameni buni au fostu, ce mai gios simtu scriși.

Adecă și eu Dumitrașco Dunavăț cu făméia mea din sat din Dărmănești scriem și mărturisim c-am avut o curătură sus la mu(n)celul Străjăi. Deci noi de bună voia noastră am vândut mănăstirei Pângăraților drept 5 lei ca să hie în veaci a mănăstirei și să-și facă direase domnești.

Și în tocmala noastră au fostu mulți oameni buni din târgu din Piatră, popa Vasilie, și popa Pătrașco, și șoltuzul Isac, și Dumitrașco, și Ionașco a Martei, și mulți oameni buni. Și pre mai mare credință ne-am pus și pecețile. De-aiast(a) scrim.

В(ъ)л(ѣ)т *392Г <7163/1654> сеп(тембріе).

<Pe verso>: 7163/1655 sept(embrie); No. 88; Curături pe Straj(ă).

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/88. Original (32 x 22, 3 cm.), filigran, șase sigilii (2 mici și 4 inelare în fum).

EDIȚII: CDM, III, p. 44, nr. 101 (rezumat).

† Adecă eu Ionașco Bogatul, vătămanul din sat din Dărmănești, scriu și mărturisesc c-am avut o poiană din sus de strâmtura Străjăi. Deci noi cu frate-miu Dumitrașco Dunavăț, de bună voia noastră, nesiliți de nime o am vândut mănăstirei Pângăraților dreptu 14 tal(eri) buni. Și în tocmala noastră mulți oameni buni și bătrâni au fostu di târgu din Piatra, ce mai gios sintu scriși. Dămu să aibă a-și face direase domnești să hie în veaci a mănăstirei.

† Adecă și eu Dan cel bătrân cu feciorii Vasilie și Ursul din sat din Dărmănești, scriem și mărturisim c-am avut o poiană în gura Tarcăului din cea parte. Deci și noi de bună voia noastră nesiliți de nime o am vândut Sfentei Mănăstiri Pângăraților dreptu 12 lei bătuți, ca să hie a mănăstirei în veaci, și să-și facă direase domnești. Și în tocmala noastră au fostu preuții cei domnești, popa Vasilie, și popa Pătrașco, și șoltudzul Isac, și Dumitrașco Miron, și Ionașco a Martei, și mulți oameni buni. Pre mai mari credință ne-am pus¹ și peceți. De-aiasta scriem și și mărturism.

Б(ѣ) лѣту *зрѣгъ <7163/1654> септ(емвріе).

<Pe verso>: N° 87; 7163/1655 sept(embrie). N° 89; Poiana la Straj(ă).

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/89. Original (31, 7 x 21, 7 cm.), filigran, 6 sigilii în fum, 2 mici și 4 inelare; sigiliul mănăstirii Pângărați având în centru pe Sfântul Dimitrie, iar în exergă legenda în limba slavonă † СѢН ПЕЧАТЪ С(ВЛ)Т(О)Г(О) МЪЧЕН(И)К ДИМИТРИЕ” („Acestă pecete a Sfântului Mucenic Dimitrie”)².

EDIȚII: CDM, III, p. 44, nr. 102 (rezumat).

¹ În document: „sus”.

² După Petronel Zahariuc, *Note de sigilografie ecleziastică moldovenească*, p. 178.

† Ію Гиѡрги Гика воевода, Б(о)ж(ію) м(и)л(о)ст(ію) г(о)с(п)д(а)рѣ Земли Молдавской. Scriem domniia mea și dăm știre cum au avut pără în câteva rânduri

rugătorii noștri călugării de la svânta mănăstire de la Pângăraț(i) cu satul cu Dărmăneștii pentru loc ce iaste acolo la Straje, unde au ținut Dărmăneștii, și s-au aflat că acel loc iaste a călugărilor.

Deci am lăsat domnia mea de az mai înainte acea Straj(ă) să ție și să păzască călugării de la acea svântă mănăstire de la Pângăraț(i), iar Dărmăneștii să numai aibă treabă cu Strajea, ce să fie grije călugărilor. Într-alt chip să nu fie. **Тоє пишем.**

Ѓ **Ис,** л(ѣ)т(о) ***зрѣз** <7166/1658> **ми** **з** <7>.

† **Сам** г(о)сп(о)д(и)нъ **казал.**

И **Иорги** **Гика** **введе** **да** <m. p.>.

† **Корлат** <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7165/1657 maiu 6; N° 90; Carte de Straja(a); Gheca vod(ă); Straza; Iona voavoda.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/90. Original, difolio (30,8 x 19, 5 cm.), filigran, sigiliu inelar în ceară roșie, căzut.

EDIȚII: CDM, III, p. 92, nr. 334 (rezumat).

12.

1659 (7167) iulie 22, Iași

† **И** **Ииургие** **Гика** **введе** **да**, **Б(о)жїю** **м(и)л(о)стїю** **г(о)сп(о)да**¹**ръ** **З(емл)и** **Молдавскон.** Adecă s-au pârât de fați înaintea domnii meli rugătorii noștri călugării de la sv(â)nta m(ă)n(ă)stire de la Pângăraț, unde-i hramul Sv(â)ntul Marele M(u)cenic Dimitrie, cu tot satul Dărmăneștii, pentru niște poeni și curățituri ce sintu în munte mai sus de Straji, dzicându rugătorii noștri de la Pângărați cum aceali poeni și aceale curățituri sintu pre hotariul svintei m(ă)n(ă)stiri și li s-au vinit în partea lor cându s-au hotărât și s-au ales hotarul și branești sv(i)ntei m(ă)n(ă)stiri despre alte hotară.

Iar satul Dărmăneștii așea au datu samă înaintea noastră, cum aceale poeni și curățituri le-au făcut și le-au descălecat moșii și strămoșii lor, și părinții lor, fiindu acolo de straji.

Deci domnia mea și cu tot Svatul nostru am socotit câte poeni să vor afla făcute de moșii lor și părinții Dărmăneștilor pre hotarul călugărilor, ei să s(e) tocmască cu călugării, ori să le vândză, cum să vor putea tocmi, ori să-și ia călugării a dzeacea din fân, iar altă treabă să nu aibă a să amesteca nici a mai largi poenile, nici a curăți, nici cu dobitoaceli ca să nu aibă a intra într-aceale poeni, nici a călca braneștea sv(i)ntei m(ă)n(ă)stiri, ce numai să fie precum mai sus scriem, nici să s(e) mai pârască de aceasta pâr(ă) niciodată preste cartea domnii meali. **И** **нак** **не** **вѣдет.**

V **Ис,** л(ѣ)т(о) ***зрѣз** <7167/1659> **юл(їе)** **кѣ** <22>.

† **Сам** г(о)сп(о)д(и)нъ **велал.**

Ръковни **Чехан** **в(е)л** **(а)вг(о)фет** **счи**¹.

Τραμάνέστου (...) <Tramănești>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Zapis Ghica voevod cu Dărmănește.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/91. Original, difolio (31,3 x 20, 3 cm.), filigran, rupt la indoituri, sigiliu mijlociu în chinovar.

EDIȚII: CDM, III, p. 110, nr. 428 (rezumat).

¹Rupt.

13.

1660 (7168) ianuarie 11, Iași

† Иѡ СТЕФАН ВОЕВОДА, Б(О)ЖІЮ М(И)Л(О)СТІЮ Г(О)СП(О)ДАРЬ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ. Scriem domniia mea și dăm știre cum au venit pâra în câteva rânduri rugătorii noștri călugării de la sv(ă)nta mănăstire de la Pângărați cu satul cu Dărmăneștii, pentru un loc ce iaste acolo la Straje, unde au ținut Dărmăneștii, și s-au aflat că acel loc iaste călugărilor.

Deci am lăsat domniia mea de acmu înaintea acea Strajă să o ție și să o păzască călugării de la acea sv(ă)ntă mănăstire de la Pângărați, iar Dărmăneștii să nu mai aibă treabă cu Strajă, ce să fie grijă călugărilor. Într-alt chip să nu fie. Тое пишем.

ОУ Иѡ, Л(Ѣ)Т(О) *ЗРѢИ <7168/1660> ГЕН(А)РІЕ ІѢ <10>.

† СЛАМ Г(О)СП(О)Д(И)НЬ ВЕЛѢЛ.

Иѡ ШТЕФАН ВОЕВОДА <m. p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7168/1660 ianuar 10; † Carte de Straji, Stefan vod(ă) sin Vasilie voevod.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/98. Original, difolio (31,5 x 20 cm.), filigran, sigiliu inelar în ceară roșie, deteriorat.

EDIȚII: CDM, III, p. 118, nr. 473 (rezumat).

14.

1660 (7168) ianuarie 11, Iași

† Иѡ СТЕФАН ВОЕВОДА, Б(О)ЖІЮ М(И)Л(О)СТІЮ Г(О)СП(О)ДАРЬ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ. Scriem domniia mea la toți slujitorii carii veți înbla cu toate slujbele domniei mele la ținutul Niamțului. Dămu-vă știre deacă veți vedea cartea domniei mele, iar voi ca să aveți a lăsa în paace optu poslușnici Sv(i)ntei M(ă)n(ă)stiri Pangaraților de dajde și de zloți, și de lei, și de taleri, și de galbeni, și de orți, și de alte dări și angherii de toate de câte vor hi pre alți mișei în țara domniei mele. Nime întru nemică să nu-i învăluiască,

pentru că au cărți și de la alți domni ce-au fostu mainte de noi, să fie în pace acei poslușnici ce mai sus scriem.

Pentr-acéia și domniia mea m-am milostivit și-am ertat pre acești poslușnici de toate de câte mai sus scriem, numai să aibă ei grije a sluji ce vor hi treabele sventei m(ă)n(ă)stiri, iar cine-i va învălui preste cartea domniei meale, de mare certare va fi de la domniia mea. **ТѢИ ПИШЕМ.**

✠ **Ис, л(ѣ)т(о) *Зрѣи <7168/1660> ген(аріе) аѣ <11>.**

✠ **Слава г(о)сп(о)д(и)нѣ велѣа.**

И ѡ Цѣфан воевода <m. p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 8 poslușnici; Carte de poslușnici de la Ștefan vodă sin Vasilie voevod; 7168 / 1660 ianuar(ie) 11; N° 94.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/94. Original, difolio (31,3 x 20 cm.), filigran, pătat, lipsă 1/3 din fila a doua, sigiliu inelar în ceară roșie.

EDIȚII: CDM, III, p. 119, nr. 476 (rezumat).

15.

1660 (7168) ianuarie 11, Iași

✠ **И ѡ Стефан воевода, Б(о)ж(и)ю м(и)л(о)ст(и)ю г(о)сп(о)дарѣ Зѣмли Молдавскѣи.** Adecă s-au pârât de faț(ă) înaintea domniei meali rugători(i) noștri călugării de la sv(ă)nta mănăstire de la Pângăraț(i), unde-i hramul Svântului Marele M(u)cenic Dimitrie, cu tot satul Dărmăneștii pentru niște poeni și curățături ce sintu în munte mai sus de Straj(a), dzicându rugători(i) noștri călugării de la Pângărați cum acele poeni și acele curățături sint pre hotariul sv(i)ntei mănăstiri și li s-au vinit în partea lor cându s-au hotărât și s-au ales hotariul și braniști(a) svintei mănăstiri despre alte hotară.

Iar satul Dărmăneștii așea au dat sam(ă) înaintea noastră, cum acele poeni și curățături le-au făcut și le-au descălecat moșii și strămoșii lor, și părinții lor, fiindu acolo de straj(ă).

Deci domniia mea și cu tot Svatul nostru am socotit câte poeni să vor afla făcute de moșii lor și părinții Dărmăneștilor pre hotariul călugărilor, ei să s(e) tocască cu călugării, ori să le vândză cum să vor putea tocmi, ori să-și ia călugării din fân a dzeacea, iar altă treabă să nu aibă a să amesteca nici a mai largi penile, nici a curăți, nice cu dobitoaceli ca să nu aibă a intra într-aceale poeni, nici a călca braniște svintei m(ă)năstiri, ce numai să fie precum mai sus scriem, nice să mai pâască de aceasta pâra niciodată preste cartea domniei meali. **И НАК НЕ БЪДЕТ.**

✠ **Ис, л(ѣ)т(о) *Зрѣи <7168/1660> ген(аріе) аѣ <11>.**

✠ **Слава г(о)сп(о)д(и)нѣ велѣа.**

<Pe verso-ul filei a doua>: 7168/1660 ianuar 11; N° 93; Carte de la Ștefan vodă de rămas din sus de Straje.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/99. Original, difolio (31,2 x 20 cm.), filigran, sigiliu mijlociu în chinovar.

EDIȚII: CDM, III, p. 119, nr. 477 (rezumat).

16.

1662 (7170) ianuarie 8, Iași

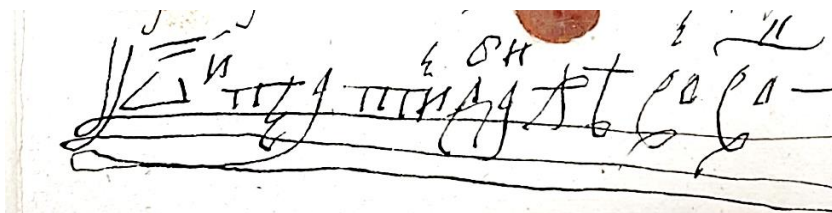
† Ио Евстратіе Давижа воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю г(о)сп(о)д(а)рѣ Земли Молдавской. Scriem domniia mea și dăm știre cum au avut pâra în câteva rânduri rugătorii noștri călugării de la svânta mănăstire de la Pângărați cu satul Dărmăneștii pentru un loc ce iaste acolo la Straje, unde au ținut Dărmăneștii, și s-au aflat că acel loc iaste a călugărilor. Deci am lăsat domniia mea de acmu înaintea acea Straje să ție și să păzască călugării de la acea svântă mănăstire de la Pângărați, iar Dărmăneștii să nu mai aibă treabă cu Strajea, ce să fie grijea călugărilor. Într-alt chip să nu fie.

Оу Іис, л(ѣ)т(о) *зрѣ <7170/1662> ген(ар)іе и <8>.

† Сам г(о)сп(о)д(и)нѣ речи.

Ию Истратїи Давижѣ воевод <m.p.>.

† Соиміе <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7170 / 5508 / 1662 ianuar(ie) 8; N° 84; Carte de Straje de la Dabijea vodă; Straza.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/84. Original, difolio (31, 5 x 19, 7 cm.), filigran, sigiliu inelar în ceară roșie.

EDIȚII: CDM, III, p. 171, nr. 746 (rezumat).

17.

1662 (7170) ianuarie 12, Iași

† Ио Евстратіе Давижеа воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю г(о)сп(о)д(а)рѣ Земли Молдавской. Adece au vinit înaintea noastră egumenul și tot săborul de la svânta mănăstire de la Pângărați unde iaste hramul Svântul i slăvitul mai marele Mucenic

Dimitrie, și au adus o carte cum s-au pârât de față cu oamenii din sat din Dărmănești pentru nește poeni ce sintu mai sus de Straje la Ștefan Vas(i)lie voevoda, și i-au fost rămas călugării pre oamenii din Dărmănești pentru căci aceale poeni sint făcute pre hotarul s(fin)tei mănestiri a Pângăraților.

Deci care poeni sint făcute de Drămănești pre hotarul sf(in)tei mănăstiri, de nu să vor putea tocmi să le plătească pentru căci le-au făcut să aibă a le lua a dzeacea din fân, iar Dărmăneștii într-alt chip să nu aibă a să amesteca, nici poenile să nu aibă a le mai lărgi Dărmăneștii.

Pentru acéia și domniia mea am dat și am întărit călugărilor de la acea svântă mănăstire ce mai sus scriem Pângărații ca să le fie lor dreaptă ocină și moșie pre unde li s-au hotărit, și să aibă a lua a dzecea Dărmăneștilor dintr-aceale poeni de unde le-au făcut ei. Iară într-alt chip să nu mai aibă a să amesteca Dărmăneștii nici dănăoară.

✠ Иѣ, л(ѣ)т(ѣ) *зрѣ <7170/1662> ген(аріе) вѣ <12>.
✠ ГЛАМ Г(О)СП(О)ДИНЪ речн.

<Pe verso-ul filei a doua>: Carte de a dzeace la Straje din poeni de la Dabijea voevoda; No. 95; 7170/1662 ghen(uarie) 12; Траманѣсту <Tramanești/Trămănești/Dărmănești (?)>; Рамама <Ramama>.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/95. Original, difolio (31 x 19, 4 cm.), filigran, sigiliu mijlociu în chinovar.

EDIȚII: CDM, III, p. 172, nr. 753 (rezumat).

18.

1662 (7170) mai 1, Iași

(✠ Ио Евстратіе Давижеа воєвода, Божію милостію господаръ)¹ Земли Молдавскон. (...) ¹ (rugăt) ¹ orii noștri călug(ării) ¹ (...) ¹ (D) ¹ răgușan Păcurariul (...) ¹ că i-au mâncat 307 d(...) ¹ (...) ¹ în dzile(le lui) ¹ (Vasili) ¹ e vod(ă), și Vasilie vod(ă) i-au dat platnici de i-au plătit oili. Acmu a ve(ni) ^t și la domniia mea de s-au pârât. Deci domniia mea încă i-am dat rămas pre Drăgușan Păcurariul să las(e) în pace pre pre² rugătorii noștri călugării, să nu mai aibă a să mai pâri de această pără nici dănăoară în veaci preste cartea domnii mele altă jalobă să nu mai vie.

✠ Иѣ, в(ѣ) л(ѣ)т(ѣ) *зрѣ <7170/1662> мли а <1>.
✠ ГАМ Г(О)СП(О)ДИНЪ речн.

<Pe verso>: Carte de rămas pe Dră(gu)șan; 7170/1662 mart(ie) 1; N° 96.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/96. Original (30, 5 x 20, 5 cm.), filigran, rupt și lipsă începutul documentului, sigiliu mijlociu în chinovar.

¹ Rupt.

² Repetiția, conform documentului.

19.

1663 (7172) decembrie 15, Pângărați

† Ermonah Dosotheiu, eg(u)men ot Pângărați, ermonah Pandratie, ermonah Ghilasié, ermonah Sălevestru, ermonah Sarapion, ermonah Iosith i ves săbor ot Pângărați, scriiam și mărturisim cu cest zapis al nostru precum am avut o sut(ă) de lei bătuți datorie la părinteli mitropolitul Sav(a).

Deci părintele s-au apucat să acoperi bistriceanilor nește chili a părintelui Athanasie, să le acoperi pentru aceai bani pân(ă) va înplia soma acealor bani, iar bistriceanii ne-au dat nouă o bocat(ă) de loc în Pângărăciur, loc de stănnă și șășul cu dumbrava și fața despré Bistriț, și ne-au făcut bistricenii nouă și zapis cu seamne.

Deci să înceap semnele din apa Pângărăciurului, s-au făcut boăr, iar de acolo dreptu întru pisuleț pe din gios de nești pomi, s-au făcut boăr întru ștejar, iar de acoloa din pisuleț dreptu în Piciorul Părului s-au făcut boăr în doi ștejeri mari, iar de acoloa Peciorul cel mare tot din boăn în boăr pe hotarul cel bătrân.

Pentru aceia am făcut și noi acest zapis de la mănule no(a)stră bistriceanilor cini va fi pe orma noastră ca s(ă) numai lăcomască mai multu decât ne-am făcut noi semne înde noi, și ne-am făcut și zapis unii altor, iar cini va vrea să mai lăcomască să fie de rușin(e) la giudeț.

Și cându s-au făcut aceas(tă) tocmal(ă) și zapis cu semne au fost eg(u)menul de Besăricani, și Do(si)theiu, și Macarié, și Iorest de Schit, și popa cel domnesc Pătrașcă, diiaconul Nicor, Dumitraș Curtu și mulți o(a)meni bon(i) meagiiăș. Și pentru credința ne-am pus pecetîl(e) sv(e)nteî mănăstiri și (i)scălituril(e)să fie de credință.

Пис в Пънгърацъ, в(ъ)леатъ „Зрѣвъ <7172/1663> м(ѣ)с(ѣ)ца дек(емв)ріе) еї <11> д(ѣ)нѣ.

† Ермонахъ Дос(и)ѡв ег(ѡ)мен, искал.

Varnava igumăn.

(...).

Из, попа Пътрашкѣ, искал.

† Из, Макариѣ, иск(а)л.

† И(ѡ)рестъ де Скитъ ...

† Ермонахъ Пангратіѣ, искал.

† Ермонахъ Геласіѣ, искал.

† Ермонахъ Силивестръ.

† Ермонахъ Сарापіонъ.

† Иѡсифъ.

† Бродіаконъ Некоаръ, искал.

Дѣмитрашъ Кѡртъ.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/93. Original, difolio (31, 5 x 20, 2 cm.), filigran, 2 sigilii iconografice, mici, în fum; Sigiliul mănăstirii Pângărați având în centru pe Sfântul Dimitrie, iar în exergă legenda în limba slavonă „† СѢИ ПЕЧАТЬ С(В)АТ(О)Г(О) МѢЧЕН(И)Ж ДИМИТРИЕ” („Acestă pecete a Sfântului Mucenic Dimitrie”); Sigiliul Mănăstirii Bisericani având în centru Buna Vestire – Arhanghelul Gavril aducând vestea cea Bună Maicii Domnului, iar în exergă legenda în limba slavonă: „† ПЕЧАТ УТ МОНАСТИР БЕСЕРЕКАНИ” („Pecetea de la mănăstirea Bisericani”)³.

EDIȚII: CDM, III, p. 227, nr. 1016 (rezumat).

¹ Иосиф.

² bour.

³ După Petronel Zahariuc, *Note de sigilografie ecleziastică moldovenească*, p. 178; respectiv 177 (Bisericani).

20.

1664 (7172) aprilie 11, Iași

† Ио Евстратіе Давижа(а) воевода, Б(о)жією мил(о)стію г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскон. Adeacă domniia mea facem știre cu acesta adevărat zapis al nostru, precum au avut tocmală cu tot săborul călugării de la sv(ă)ntaa mănăstire de la Bistrițe și cu tot săborul de la sv(ă)nta m(ă)n(ă)stire de la Panagarațai.

Datu-li-au călugării de la Pangaraț(i) un metoh anume Vezantia cu tot venitul și cu moșii ce le-au fost lor de moșie, și pentru acest metoh au cerșut schimbu la domniia mea să le cumpăr o poian(ă) de fânaț de la bistriceanii, ce iaste în Pângărați în gura Stejarului, ce le-au fost lor danie de la bătrânul Stefan vodă.

Deci așa am sosit la tocmală cu cu bistriceanii și am cumpărat acea poiană. Dat-am pre dânsa doao sute oi și o sută de lei bani gata. Acéea poiană o am daat pângăreceanilor pentru acel metoh ce scriem mai sus schimbu drept schimbu ca să fie acéea poiană pângăreceanilor dreaptă moșie în în veacii neschimbată, cu tot vinitul în seamne pre cât au ținut și bistriceanii.

Așjidirea au venit înaintea noastră și înaintea a tot Svatul nostru iarăș aceștea ce scrie mai sus călugări de la Bistrițe și cu călugării de la Pâng(rați)¹ (...) ¹ de bună voia lor, de nime nevoișisau îndemnați și s-au învoit și s-au tocmit (...) ¹ pentru altă bucată de loc ce să chiamă în Gura Pângărociorului (...) ¹ (...) ¹rava, și fața despre Bistriță. Pre

aceasta au dat călugării de la Pa(ngarați)¹ 110 lei bani gata și un poloboc de miiare și un cal călugărilor de la Bistrița, și să fie seamnele aceștii bucăți de loc dintr-apa Pângărăciului unde s-au făcut bour, iar de-acolo dreptu în pisculeț pr(e)¹ din gios de niște pomi la un boăru într0un stejar, iar din pisculeț drept în piciorul părului la niște boări în doi stejari mari, iar de-acolea pre piciorul mari tot din boăr în boăr culme(a) pre hotarul cel bătrân.

Așea s-au tocmnit și ș-au făcut și zapise o mănăstire altii mănăstire de tocmală cu bună aședzare. Pentr-acéea domniia mea vădzându de bună voia lor tocmală și schimbu și și plată deplin dinnaintea noastră am credzut, și de la domniia mea încă am dat ș-am întărit s(fi)ntii m(ă)n(ă)stire Pangarații cu acealé poiani ca să le fie lor și de la domniia mea dreaptă ocină și moșie, uric și întăritur(ă) cu tot vinitul din tot locul, **непорѣшенном никплиж(е) на вѣки . И ин да с(а) не ѡмишаєт.**

У Исох, в(ъ) л(ѣ)т(о) *зрѡв <7172/1664> април(іе) аѣ <11> д(ъ)ни.

† Сам г(о)сп(о)д(и)нъ велѣл.

И ѡ Истрати Давиж(а) во(е)вода <m.p.>.

† Апостол Тек(ѡ)чан <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Zapis Dabij(a) vovod cu bistriceanii; ~~No. 41~~; 7172 / 1664 april(ie) 11; N. 99 / 92.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/92. Original, difolio (43, 8 x 28, 8 cm.), rupt, lipsă din document și pătat, sigiliu inelar în ceară roșie, căzut.

EDIȚII: CDM, III, p. 234, nr. 1052 (rezumat).

¹ Rupt.

21. 1664 (7173) octombrie 26, Mănăstirea Pângărați

† Adecă eu Ghiorgii Ciolpan și cu feméia mea cu Mariia scriem și mărturisim cu cestu adevărat zapis al nostru cum¹ avut o falce de vie în țarina Cârjeștilor ce iaste pre lângă viia ai Marcocio(a)e den gios, o am dat sfintii Mănăstiri Pângăraților ca să fie sfintii mănăstiri de la noi moșie în veaci și să fac(ă) și direase domneștii.

Și când o am dăruit sfintii mănăstiri s-au prilejit Eorestu egumenul de la sfânta mănăstire de la Bistriț(a), și denainte și altor părinți. Și pentru credința am și iscălit ca să s(e) știe. Și acestu zapis l-am scris eu Andriiaș Năvrăpăscul o H(risto)s, amin.

Ѡ Мънѣстири Пънгѣрац ок(томвріе) кѠ <26>.

В(ъ) л(ѣ)т(о) *зрѡг <7173/1664>.

Аз, Гиѡрги Чиолпан, искал <m.p.>.

Mariia.

Ер(о)мѡнах Їѡрест егѡмен, искал <m.p.>.

Андрѣиаш Нѣврѣпѣскѣл, искал <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: N. 15. Zapis de la Ciolpan pre vie ot Crăjăști; N° 97; 7173/1664 octombrie 26.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/97. Original, difolio (33, 5 x 21, 5 cm.), filigran, un sigiliu iconografic mic în fum și unul inelar în tuș; Sigiliul Mănăstirii Bistrița având în centru Adormirea Maicii Domnului, iar în exergă legenda în limba slavonă: „† Печат Пресвѣт(ѡ)и Бла(дн)ч(и)цѣи наш(е) Б(о)г(о)ро(д)ице” („† Pecetea Preasfintei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoare)”².

EDIȚII: CDM, III, p. 241, nr. 1085 (rezumat).

¹ Așa în text.

² După Petronel Zahariuc, *Note de sigilografie ecleziastică moldovenească*, p. 177.

22.

1665 (7173) iulie 27, Iași

† Ио Евстратіе Давижа(а) воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскон. Scriem domniia mea la toț(i) slujitori(i) carii veț(i) înbla cu toate slujbele domniei mele la ținutul Hârlăului. Dămu-v(ă) știre deaca veț(i) vedea cartea domniei mele, iar voi toți ca să aveți a lăsa foarte în pace un om strein ce ș-au adus rugători(i) noștri călugării de la sfânta mănăstiri de la Pângărați la nește vii a mănăstiri(i) ce sintu în Cârjești, să fii în paci de dajde, și de zloți, și de lei, și de taleri, și de galbini, și de orți, și de bezmăn, și de alte dări și angării, de toate câte sintu pre alți mișei în țara domniei mele. Nime întru nemică să nu-i învăluiască. Așjdirea și voi târgoveți de Cotnari, și voi viiari, și voi sățeani, întru nemică să nu-l învăluiți cu voi, pentru căci iaste om strein, nu-i

de la voi, numai să fie de treaba viilor mănăstirii. Iar cine-l va învălui priste cartea domnii meale, bine să știi că va fi de certare de la domniia mea. И пак не вѣдит.

V Исо, л(ѣ)т(о) *зрѣ <7173/1665> юли(е) кѣ <27>.

† Салм г(о)сп(о)д(и)нѣ велал.

Иѡ Ив(стра)¹тиѣ Давижи воевода <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: N. 21; Poslușnici; Pângărați; V(o)lost Roman; N° 100 / 7173/1665 iulie 27.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/100. Original, difolio (31, 8 x 20, 5 cm.), filigran, rupt puțin, sigiliu inelar în ceară roșie, jumătate căzut.

EDIȚII: CDM, III, p. 271, nr. 1229 (rezumat).

¹ Rupt.

23.

1667 (7175) ianuarie 8, Iași

† Иѡ Илияш Пелеѡандрѣ воевода, Б(о)ж(і)ю м(и)л(о)ст(і)ю г(о)сп(о)д(а)рѣ Земли Молдавскон. Scriem domniia mea la toate slugile noastre, la zlotași, și la gălbănaș(i), și la tălerași, și la leoaș(i), și la ortaș(i), și la dajnici țărănești, și la ilișeri, și la slugeri, și la alți dăbilarî țărănești, la toți câț(i) veț(i) înmbla cu toati slujbele domnii mealela ținutul Neamțului. Dămu-vă știre deaca veț(i) vedea cartea domnii meale iară voi să aveți a lăsa foarte în pace toate bucatele și dobitocul sv(i)ntei m(ă)n(ă)stiri a Pângăraților, să nu le trageț(i) nici pentru vecini, nici pentru poslușnici, nici pentru alți oameni, ce să le lăsaț(i) foarte în paci și să căutaț(i) să luaț(i) bucate țărănești, iar mănăstirei val și trăsură să nu le faceț(i). Iar carele să va ispiti să facă vrun val sau trăsură din bucatele m(ă)n(ă)stirei, bine sé știe că de mare certare va hi de la domniia mea. Aceasta vă scriem, într-altu chip să nu faceț(i) preste cartea domnii meale.

V Исо, л(ѣ)т(о) *зрѣ <7175/1667> ген(ѡ)ріѣ и <8>.

† Салм г(о)сп(о)д(и)нѣ реч(и).

Илияш Пелеѡандрѣ воевода <m.p.>.

† Лека <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7175/1667 ianuar(ie) 8; Pângărații să nu le tragă bucatile mănăstirei.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/101. Original, difolio (31, 3 x 19,7 cm.), filigran, sigiliu inelar, octogonal, în chinovar.

EDIȚII: CDM, III, p. 308, nr. 1425 (rezumat).

24.

1667 (7175) mai 28, Iași

† Иѡ Иліашъ Іліѡандръꙋ воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю г(о)сп(о)д(а)ръ Земли Молдавскѡи. Adeacă au vinit înaintea noastră și înaintea alor noștri moldovenești boiari, a mari și a mici, toți săteanii din sat din Dărmănești și au pârât de față pre rugătorii noștri egumenul și tot săborul de la sv(â)nta mă(năs)¹tire de la Pângărați, unde iaste hramul Sv(â)ntul Marele Mucenic Dimitrie, pentru neșt(e) poeni ce sintu în hotarul sv(i)ntei mănăstiri în munte mai sus de Straje, dzicănd satul Dărmăneștii cum aceale poeni le-au făcut moșii și părinții lor din codru mereu, și acmu călugării nu-i las(ă) să s(e) hrănească cu aceale poeni, ce vor să-i scoață să n-aibă treab(ă).

Iară rugătorii noștri călugării așa au dat sam(ă) înaintea noastră cum aceale poeni ce-au făcut Dărmăneștii sintu făcute pre hotarul lor precum ne-au arătat și direas de danie de la Irimia Moghila vod(ă), și direasă de întărituri de la răpăosat părintele domnii meale Alixandru Iliăș vodă, scriind în seamne precum le-au hotărât Prăjescul, ce-au fost hatman, și direas de pâră și de întărituri de la Vasilie vodă, precum le-au hotărât Neaniul, ce-au fost log(o)f(e)t. Și i-au tocmnit Vasilie vodă să-ș(i) ție Dărmăneștii poenile ce-au făcut ei într-acel munte, iară călugării să le ia de-a dzecea din tot vinitul.

Deci și domnia mea dinpreună cu tot Sv(a)tul nostru n-am vrut să stricăm giudețul lui Vasilie vodă, ce iarăș și noi așa i-am giudecat și i-am tocmnit să-și ție călugării hotarul precum le scriu direasăle în seamne și să mai ție călugării și nește poeni carile le-au cumpărat ei și carile le-au dat danie la sv(â)nta mănăstire nește oameni din Dărmănești de le-au făcut sărăcuste și i-au scris la pomealnic în sv(â)nta mănăstire, iară alte poeni câte vor hi a Dărmăneștilor nevândute și nedate la sv(â)nta mănăstire să și le ție Dărmăneștii cu tot vinitul, iară călugării să le ia de-a dzecea din tot vinitul. Și iarăș Dărmăneștii să nu hie volnici a mai lăți poenile, nici a le mai lungi, ce să le las(e) așa cum sintu.

Așjderia și hiarea mare, răși, jderi, vulpi, cerbi, ciute, peaște, să nu vâneadză Dărmăneștii de acesta vânat, ce să aibă treab(ă) numai călugării, iară dintr-alt vânat mai mic ei vor vâna și Dărmăneștii.

Așjderia dintr-acei oameni din Dărmănești carii vor avea poeni făcute în munte pre locul călugărilor carii vor vrea de voia lor să-ș(i) vândză poenile sau să le dea danie, să nu hie volnici a le vinde sau a le da altora streini, ce numai călugărilor să hie volnici a le vinde sau a le da danie, precum s-or putea tocmi pre dreptate, iară alte poeni nouă din

codrii merei pre hotarul mănăstirei să nu mai hie volnici a face făr(ă) voia călugărilor. Iar carii dintr-aceia cu poenile vor prinde dobitoace vara călcând fânațele din poeni, ori dobitoacele lor, ori călugărești, să le scoață acialé dobitoace giudeț și să aibă gloabă, și să plătiască și paguba ce-or face în fânațele din poeni, iară carii nu să vor tine de acesta giudeț și de aceasta tocmală ce i-am tocmiț și carii vor călca giudețul nostru să fie certare și de gloabă mare. Într-alt chip să nu hie.

V Ис, л(ѣ)т(о) *зрѣе <7175/1667> м(ѣ)с(а)цаа маи кѣ <28> д(ь)ни.

† Салм г(о)с(о)д(и)нѣ велал.

Și unul ca acesta ispisoc s-au făcut tot pre o poveaste și s-au dat și la mâna Dărmăneștilor.

Из, СѡΛΩΜΩΝ Бѣрлѣден вел л(о)гѡф(е)т, искал <m.p.>.

Стратѣл <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7175 / 1667 maiu 28; Hotarul cu tot aş(ezămă)²ntul la munte înprotiva Dărmăneștilor și să nu vâneadze niminea pe uscat sau pe apă; Исписок за тѣжбѣ wt Илияш Илиѡандрѣ воєвода что сътегали сѡ калѣгери и съ вес село Дѣрмѣнеши ради нѣкихъ учиненіе что сѣт въ хотар с(в)ѣтѣи монастир у планинѣ (Traducere: Ispisoc de judecată de la Iliaș Alexandru voievod precum s-au judecat călugării cu tot satul Dărmănești pentru niște curături, care sunt în hotarul sfintei mănăstiri în munți); διά τε τες πογενές ὅπου γιρέβι ὁ ταρμανέστι / despre poienile pe care le revendică Dărmăneștii.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/102. Original, difolio (45 x 29,3 cm.), filigran, sigiliu mijlociu timbrat, bine păstrat (Fig. 4).

EDIȚII: CDM, III, p. 320, nr. 1483 (rezumat).

¹ Rupt.

² Șters.

† Иѡ Стефан Петръꙋ воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю г(о)сп(о)д(а)ръꙋ Земли Молдавской. Scriem domnia mea la zlotași, și la gălbănași și la alți slujitori, la toți carii veți înbla hie cu ce slujbă a domniei mele la ținutul Romanului. Dămu-v(ă) știre dacă veți vedea cartea domniei mele, iar voi toți să aveți a lăsa în paci un om strein ce ș-au adus rugătorii noștri călugării de la svânta mănăstire ce să cheamă Pângărați, carii iaste la nești vii la Cârjești, să fie în paci de dajde, și de zloți, și de lei, și de galbeni, și de alte dări și angherii, de toate câte sântu pre alți mișei în țara domniei mele, nime întru nemică să nu-i învăluiască.

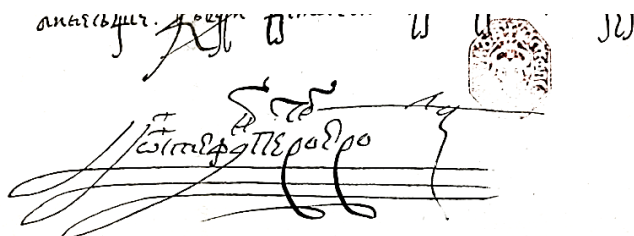
Așijderea și voi sățeani de acoloa, și târgoveți de Cotnari, și viiari, întru nemică să nu-i învăluți, nici să-l trageți cu vii, pentru căci iaste om strein, numai să fie el de treaba vielor mănăstirii, pentru căci ei au cărți și de la alți domni ce-au fost mai denainte vreame. Iar cine-l va învălui înaintea cărții domniei mele, acela bine să știe că va hi de mare certare de la domnia mea. Într-acestu chip va hi.

V Ис, л(ѣ)т(о) *зрпа <7181/1673> фев(р)аріе мѣ <11>.

Иѡ Стефан Петръꙋ воевода <m.p.>

† Спрѣ <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7181/1673 februarie 11; † Pângărați; Poslușnic.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/102. Original, difolio (30 x 20,9 cm.), filigran, sigiliu inelar, octogonal, în chinovar.

EDIȚII: CDM, III, p. 465, nr. 2230 (rezumat).

Adec(ă) noi, Ștefan și cu frate-miu cu Misail, ficii Oprii, din sat din Dărmăniști, scriem cu cest adevărat zapis al nostru, cum noi de nim(e) siliți, nici de o nivee, ce de a noastră bun(ă) voe, am vândut a noastră dreaptă muncă și cur(ă)huri o poian(ă) ce este pre hotarul S(fi)nteii Mănăstiri Pângăraților din sus de Straj(a). Aceasta livadă o am vândut a tot săborul s(fin)ții mănăstiri, tâmplându-s(e) eguminu(1) părinteli Aftănase, o am niguțat dreptu șes(e) lii bătuți, și mi-au dat toți bani(i) deplin

Și aceasta tocmai(ă) o am făcut denainte preutului Nicoară(ă) din târgu din Piiatră, și diiaconul Simion, și Isac șoltuzul, și Pavăl, ficiorul lui Isac, și Roșca Dumitrașcu din Piatră.

От Пиятръ, л<ѣ>т<о> ^{*}зрпв <7182/1674> ап<рилѣ> ѿ <5>.

† Ştefan.

† Misail.

† Из, по па Никоар, искал.

† Pavăl sin Isac.

Isac.

Roşca.

† Simion diacon.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7182/1674 april(ie) 5; N° 104; † Zapis de la Oprești pe poiană; Zapis pe poiana din sus de Straj(a) de la Opre.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/104. Original, difolio (32,5 x 21,5 cm.),
filigran.

EDITII: CDM, III, p. 489, nr. 2250 (rezumat).

27.

<1677 (7186)> septembre 29

Miron Costin vel logofăt, Neculaiu Racovița logofăt, scrie la dumne(a)lui Gheorghiță postelnic și la Cărlig vornicul. Vă facem știre că au venit Ghelasie călugărul de la mănăstire de la Pângărați cu un uricu de la Irimia vodă ce-i scrii că o parte de moșie de la Băloșăști, din giumătăti de sat parte din giosu a șasa parte, care moșie o au ținut tot Ghelasie călugărul mai de multu, iar de la o vreme încoace Gavril Moga și cu frații săi să apucă de ace parte de ocină, și zici că ari și elu dires și ia de-a zece fără de giudețu.

Pentru aceasta lucru să socotești cu oameni buni și să alegi ace a șasa parte din giurătați de sat din parte din giosu, și să spuneți lui Gavril Mogăi și fraților lui în doo săptămâni să-și aducă diresul de unde o hi, și să-i dați zi să vie aice cu deresul de față. Iar de nu ș-or aduce ei deresul în doao săptămâni să dați ace parte de ocină să o țae Ghelasăe călugărul pe cum o au ținut, și cât va hi luat Moga de a zăcile di pi moșia lui Ghelasăe călugărul, tot să pliniți lui Ghelasăe călugărul de la Moga, pe cum veți afla mai dreptu, să faceți și o mărturie de la oameni buni. Aceasta vă scriem.

Miron vel logofătu.
Neculaiu Racoviță logofăt.
Fără velet. sept(embrie) 29.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/105, nr. 2. Copie. Datat după documentul din 1678 (7186) ianuarie 12; Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Achiziții Noi, MMCCCXCVI/7, nr. 115. Rezumat.

EDIȚII: CDM, IV, p. 70, nr. 221 (rezumat).

28.

1678 (7186) ianuarie 12, Iași

† Иѡ АНТОНІЕ РЪСЪТЪ ВЪЕВОДА, Б(О)ЖІЮ М(И)Л(О)СТІЮ Г(О)СП(О)Д(А)РЪ
Земли Молдавскон. Dat-am cartea domnii mele lui Ghelasăe călugărului de Pângărați,
spre acăea ca să hie tare și putérnic cu cartea domnii mele a-ș(i) ține și a opri a lui
direaptă ocină și moșie din satu din Băloșăști precumu-i spun direasăli și uricul de la
Irimia vodă despre Gavril Moga de acolo din Băloșăști, carile să léagă de acea moșie
fără de ispravă neavându nice o treabă. Pentru care lucru ș-au luat ei și dzi cu Ghelasăe
călugărul să vie să stea de față înaintea domnii mele. Și Ghelasăe au venitu la dzi la
Bogoiavlenie, precum ș-au pus și ne-au arătat și hârtie cea de dzi dată și au așteptat
patru dzili preste dzi, și Gavril Moga tot n-au mai venit.

Pentru acăia ca să aibă Ghelasăe călugărul a-ș(i) ține moșie cu tot venitul
precumu-i spun direasăle și nimea să nu cutédze a ți(ne)¹ și a oprii preste cartea
d(o)mi(ii)¹ (m)él(e)¹ în véci. Iară cu-i va părea cu strâmbul să vie să ste(a) de faț(ă) și
să-și aduc(ă) și direasă, cine ce va avea. Тоѡ пишем.

С Иѡ, Л(Ѣ)Т(О) 3785 <7186/1678> ген(аріе) вѣ <12>.

Некѡлаи Ракѡвицѡ вел лѡг(о)ф(е)т <m.p.>.

Иѡн <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Băloșăști; Un rezumat în limba greacă.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/107. Original, difolio (30,8 x 20,6 cm.),
filigran, rupt, lipsă 2/3 din fila a 2-a, sigiliu mijlociu în chinovar; Ibidem, III/105, nr. 3. Copie;
Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Achiziții Noi, MMCCCXCVI/7, nr. 112. Rezumat.

EDIȚII: CDM, IV, p. 73, nr. 234 (rezumat).

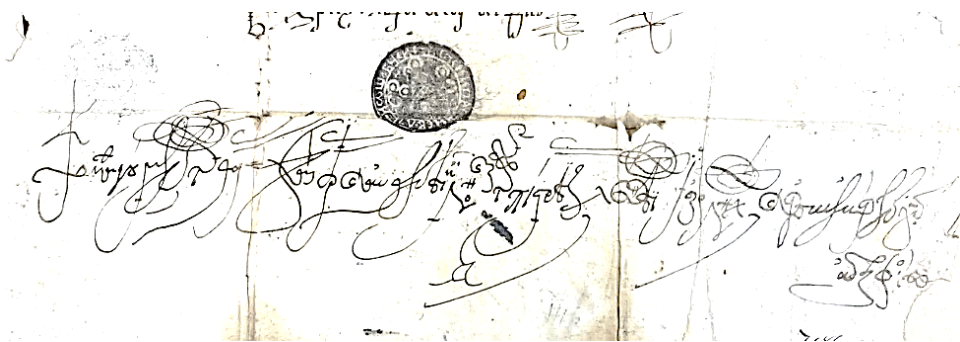
---

¹ Rupt.

Ermonah Leontie egumen и **всѣмъ съборъ отъ свѣдѣнѣи Монастирѣ** Bistrița scriem și mărturisim ~~cu cest adevărat~~ cu cest adevărat zăpis al nostru precum ne-am tocmiț și-am făcut schimbătură cu pângărăcenii: noi le-am dat o poiana ce avem la Pângărați și ei ne-au dat mă(nă)stirea Vezantiia. Acea poiana am schimbat și li o am dat (c)¹a s(ă) fie lor moșie în véci, neclătită, cu tot vinitul și pre urma noas(t)¹ră nime dintr-alți călugări ai noștri ca să n-aibă a să scula să întoarcă sau să facă vreo gâlceav(ă), ce să stea acest lucru precum l-am tocmiț și l-am aședzat. Așjidere ei ne-au dat mănăstirea Vezantiia ca să ne fie moșie în veaci cu tot hotarul mănăstirei și cu tot venitul ei. Și mai mare credință am pus pécetea sv(i)ntei mănăstiri și iscălitura noastră.

Вѣ) ЛѢТ(О) *ЗРѢС <7186/1678> М(Ѣ)С(А)ЦА АВГΟΥСТ ДѢ <11> Д(Ь)НИ.

† Ο καθηγούμενος τῆς θείας καὶ ἱερᾶς αὐθεντικῆς μονῆς τῆς Πίστριτσας Λεόντιος ἱερομόναχος [...] ¹ ἀδελφός <† Egumenul sfintei și sacrei mănăstiri domnești Bistrița, Leontie, ieromonah [...] ² frate>.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/106. Original (44 x 28,8 cm.), rupt, pătat, amprentă sigilară a mănăstirii Bistrița, în exergă legenda în limba slavonă: † Печат Пресѣт(ѣ)и Вл(а)д(и)ч(и)цен наш(е) Б(о)го(р)о(д)ице” („† Pecetea Preasfintei Stăpânei

noastre de Dumnezeu Născătoare”³; idem, Manuscrise, nr. 580 (Condica mănăstirii Vizantea), f. 9v.-10r, nr. 7. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 84, nr. 291 (rezumat); Cătălina Chelcu, *Un așezământ monahal din ținutul Putna – mănăstirea Vizantea*, în Petronel Zahariuc (editor), *Relațiile românilor cu Muntele Athos și cu alte locuri sfinte (secolele XIV-XX)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017, p. 172 (transcriere din Manuscrise, nr. 580 (Condica mănăstirii Vizantea)).

---

¹ Rupt.

² Indescifrabil; Transcriere și traducere Lidia Cotovanu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

³ După Petronel Zahariuc, *Note de sigilografie eclesiastică moldovenească*, p. 177.

30.

1681 (7189) ianuarie 10

Adec(ă) eu Ghelasie călugărul de la sv(ă)nta mărăstire¹ de la Pângărați scriu și mărturisescu cu cest adevărat zapis al miu, precum am dat svintei mănăstiri Pângăraților unde iaste hramul Cinstitului și marelui Mucenic Dimitrie, direaptă ocină și moșie a mia, ce iaste la sat la Bălușești, cindzăci de pământuri, și-n vatra satului hăleștiu, în pârâu ce mearge pen mijlocul satului. Și am dat svintii mănăstiri râmnic în valea Gradiști(i)² înprotiva muvilii, care moșie iaste alease, ce-i partea mea împreună cu toți răzeășii, și din păduri de la Bălușești, ce-m(i) va hi partea, încă-i dată sv(i)nteii mănăstiri, precum îmi scrie și uricul de la Irimia vod(ă).

Deci o am dat aceast(ă) moșie ce mai sus scrie, sv(i)nteii mănăstiri să fie moșie în veaci, o am dat pentru sufletul și ca să-m(i)² pue mie pamente din an în an la dzua Slăvitii și luminatii Cruci în luna lui săptemvrii în patru(s)²prădzeaci dzile. Iar din săborul sv(i)nteii mănăs(tiri) carii s-ăară ispiti să o vândză sau să o schinbe cu altă moșie sau hii cu ce, să fie trecleat, și procleat, și afurisit de trei sute 18 ot(e)ți. Amin.

† МѢС(А)ЦА ГЕНАРЪ 10 Д(Ь)НИ.

ВѢ) ЛѢТ(О) *ЗРПѢ <7189/1681>.

Из, Геласіе, искал <m.p.>.

<Pe verso>: † Bălușește.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/156. Original, difolio (32 x 19,5 cm.), foarte rupt; idem, III/105, nr. 1. Copie; ANIC, Fond Achiziții Noi, MMCCCXCVI/7, nr. 113. Rezumat,

EDIȚII: CDM, IV, p. 141, nr. 568 (rezumat).

---

¹ mănăstire.

² rupt.

† Adecă eu Gligorie, ficiorul Storii din Dărmănești, scriu și mărturisăscu cu cest zăpis a mieu précum am avut 2 fălci de loc în Crivaia, ce mi-au fost curătură, ce-au fost pré locul mănăstirii Pângărațului.

Deci eu m-am scolat, de lipsa mea am vândut-o călugărilor de la Pângărați derept șesă orți, că alți oamin(i) n-au încăput să cumpere căce este pre locul mănăstirii.

Deci să n-aibă treabă nime den ruda mea sau de ficiori(i) miei, ce să le fie călugărilor moșie în véci. Și pentru crédința mi-am pus și degetul ca s(ă) să creadză.

† М(Ѣ)С(А)ЦА М(А)Р(Т)ІЕ ЗІ <17> А(Ъ)НЬ.

В(Ъ) АѢТ(О) *ЗРЧФ <7199/1691>.

† Gligorii.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/110. Original, (19, 7 x 15, 8 cm.), filigran.

EDIȚII: CDM, IV, p. 299, nr. 1331 (rezumat).

† Иѡ КОСТАНТИН ДЪКА ВОЕВОДА, Б(О)Ж(І)Ю М(И)Л(О)СТІЮ, Г(О)СП(О)ДАРЬ ЗИМЛИ МОЛДАВСКОИ. Scriem domnia mea la boiari și la toți slujitorii carii viț(i) îmbla ori fii cu cé féliu di slujbi a domnii méli la ținutul Niamțului. Dămu-v(ă) știri tuturor pintru poslușnicii satul svintei mănăstiri a Pângăraților unde iasté hramul a Sv(ă)ntului Marele Mucenic Dimitrii.

Iată că domnia mea m-am m(i)l(o)stivit ș-am așădzatu acei poslușnici cum s-au așădzat poslușnicii ș-altor sv(i)nte m(ă)n(ă)stiri să dea di doă ori într-un an doi, și aceștia poslușnici i-am tocmit să dea cinsprădzăci lei la Sviti Ghiorgii și cinsprădzéci lei la Sv(e)tii Dimitrii iar altă nimic să nu dea, nici iliș, nici sulgiu, nici unt, nici miéri, nici braniște, nici la unili câte or hi pe altă țar(ă) n-or hi amestecați.

Așjdirea și voaă pârcălabi de acil ținut și olăcari și podvodari vă dăm a înțălégi pentru acești poslușnici ca s(ă) vă feriți de dâșii foarte bună pace să le dați de acésti di toati și di alti glo(a)bi și deșugubini să-i lăsați; făr(ă) cât de moarte de om de să va faci va avea triab(ă) vornicul cel mar, și de furtușaguri va avea triab(ă) pârcălabii iar di alții nici di unii să n-aibă triab(ă).

Așjdirea și voi gorștinari de oi și dēseatnici di stupi și gorștinari di mascuri să aviț(i) a li da paci de dēseatin(ă) di stupi și di gorștină de mascuri și di gorștină di oi, căci câti bucate vor avea ei or da gorștină de mascuri și dēseatin(ă) de stupi și gorștină de oi sv(i)nte mănăstiri precum au dat ș-altă dată.

Iar cini s-ar ispiți a li faci val mai mult peste cartea domnii méli va fi di certare di la domnia mea. Într-altu chip n-a fi.

8 Ис, л(ѣ)т(ѡ) *зсг <7203/1695> дв(г)ст) д <1>.

Иѡ Константин Дска воевода <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Poslușnicii Pângăraților; 7203/1695 august 1; N°

111.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/111. Original, difolio (29, 3 x 21, 4 cm), filigran, rupt puțin la îndoituri, sigiliu inelar octogonal, în chinovar (Fig. 5).

EDIȚII: CDM, IV, p. 385, nr. 1736 (rezumat).

33.

1702 (7211) septembrie 21

† Иѡ Константин Дска воевода, Б(ѡ)ж(ію) м(и)л(ѡ)стїю, г(ѡ)сп(ѡ)даръ Зимли Молдавскон. Scriem domnia mea la boiarii noștri la starostii de Putna și pe la vătăși, și pe la toți pârcălabii di pen toate târgurile. Cătră aceasta vă facem știre tuturor. Iată că aicea la domnia mea au făcut jaloabă rugătoriul nostru egumenul de Pângărați, dzicându precum aduc vinurile m(ă)n(ă)stirii din gios, iar voi le luați câte doi potronici de car, și câte o tidvă de vin, care acel obicēju n-au fostu.

Deci iat(ă) că vă scriem tuturor, pe câte vasa de vin or fi a svintii m(ă)n(ă)stirii să aveți a-l lăsa în pace de vadra cia de vin și de vamă și de tidvă, nime nemic nice la un târgu să nu le ia, pe cum li-au fost obicēju de vac, că cine s-ar ispiți a le faci mai mult val peste cartea domnii méli, bine să știi că unii ca aceia de mari certare or hi de la domnia mea. Într-alt chip n-a hi.

V Ис, л(ѣ)т(ѡ) *зсдї <7211/1702> сѣп(т)емвріе) кд <21>.

<Pe verso-ul filei a doua>: N° 113. 7211/1702 septembrie 21; ~~N. 23~~. Nedescifrabil; De vinuri să nu să globească pe cale.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/113. Original, difolio (32 x 20 cm), filigran, inel sigilar, octagonal în chinovar.

EDIȚII: CDM, V, p. 40, nr. 158 (rezumat).

34.

1706 (7214) februarie 13

† Иѡ Антиох Константин воевода, Б(ѡ)ж(ію) м(и)л(ѡ)стїю, г(ѡ)сп(ѡ)даръ Зимли Молдавскон. Dat-am carte domnii meli rugătoriului nostru eguemenului de Pângărați. Și pe cini va trimite, să fie volnic cu carte domnii méli a căuta ș-a cerca în țara domnii meli unde are afla dripti vicini a a svintii m(ă)n(ă)stiri a Pângăraților din Ivăniști unde-i va găș(i) în sat, domniscu sau boeriscu, sau călugăriscu, sau prin slobodzii, sau pin târguri, sau pe la boeri, sau pin sluj(i)tori, sau ori măcar unde și-i vor găș(i), pe toți să aibă a-i lua cu tot ci or ave ei, și să-i ducă să-i aședză la urma lor. Și pe unde-i vor găș(i)

și or hi cu bani, să aibă a-i lua cu bani cu tot, iar carii ari ave ceva să răspundă, să-i de pe chizeșie, să vie la Divan. Și nime să nu ste împotriva cărții domnii meli.

V Ис, л(ѣ)т(о) *ЗСАІ <7214/1706> ф(ев)р(у)аріе гѣ <13>.

Белици волеѣо 8ч(и).

<Pe verso>: 7214 / 1706 fevr(uarie) 13; Vecini.

SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/114. Original (29,3 x 20,7 cm.), filigran, pătat, sigiliu mare în chinovar.

EDIȚII: CDM, V, p. 133-134, nr. 516 (rezumat).

FACSIMILE

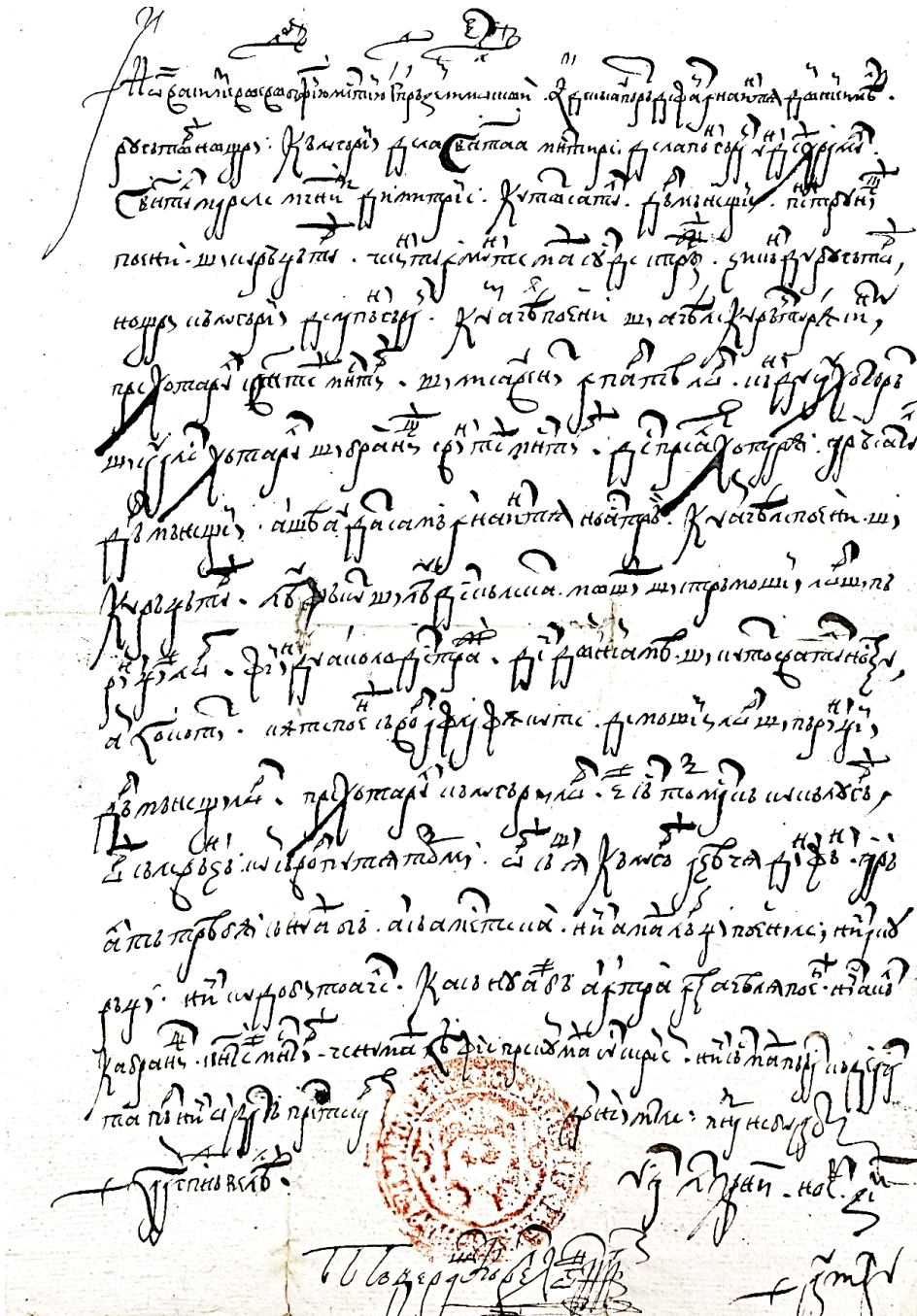

Fig. 1. SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/79

133

III / 83

+ 1912.10.10

<https://biblioteca-digitala.ro>

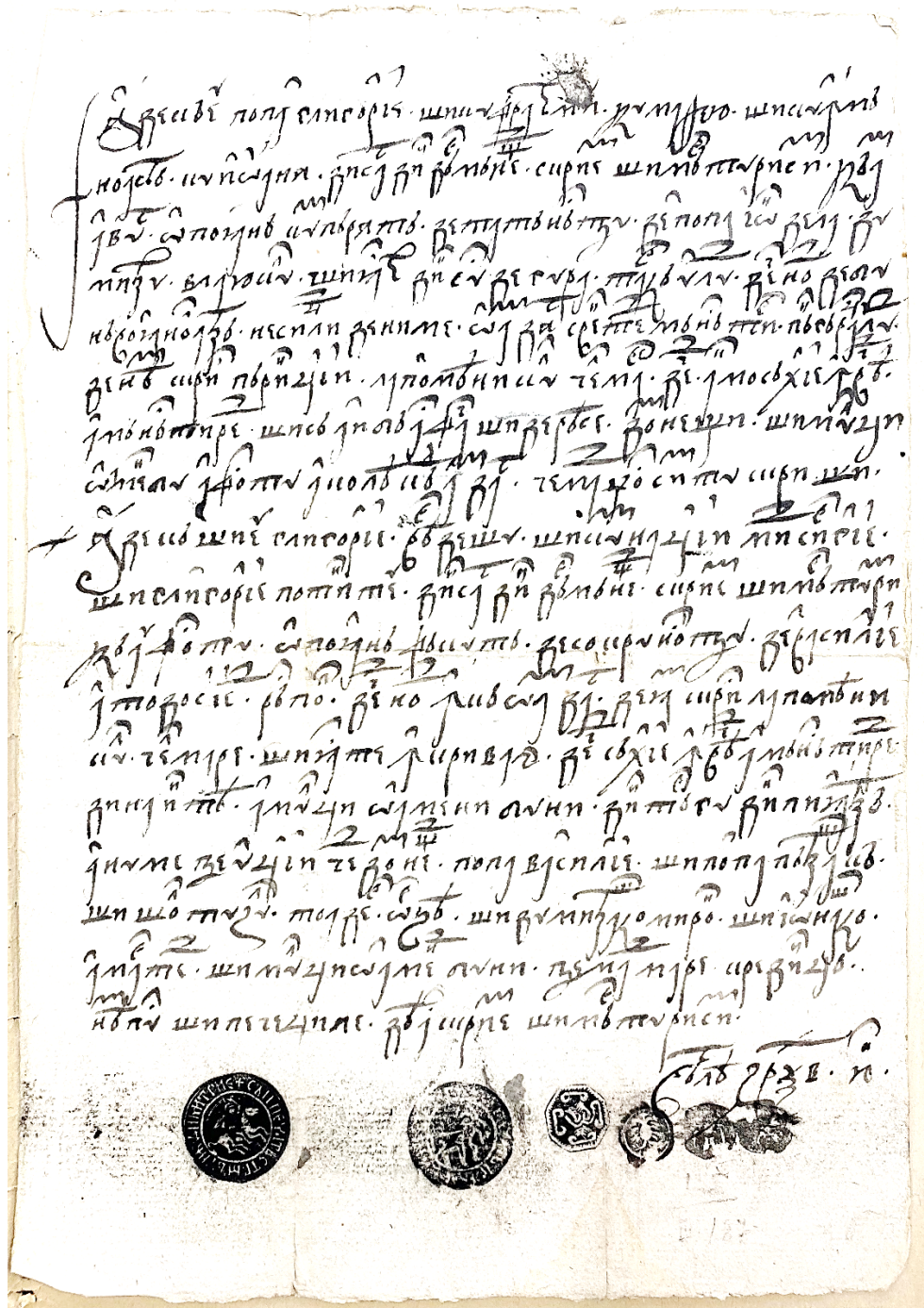

Fig. 3. SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/87.

f. 10 v. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

Fig. 5. SJAN Iași, Fond Mănăstirea Pângărați, III/111

CTITORIREA ȘI ÎNZESTRAREA MĂNĂSTIRII CAȘIN

Cristiana CHIRCU¹

Cuvinte cheie: Gheorghe Ștefan, Mănăstirea Cașin, secolul XVII, Moldova, ctitorie, biserică

Keywords: Gheorghe Ștefan Voivode, Cașin Monastery, 17th century, Moldavia, foundation, church.

1. Activitatea ctitoricească

Dreptul la ctitorire în Țările Române a fost inspirat de modelul bizantin, într-un context confirmat de cuvintele lui N. Iorga, atunci când se referă la spațiul nord dunărean ca la un *Byzance après Byzance*. Construcția unui lăcaș de cult aducea un incontestabil prestigiu, precum și *pomenirea din neam în neam* a ctitorului, fie că era domn sau boier², actul fiind unul deosebit de costisitor, implicând o serie de drepturi și obligații³. Ridicarea unei mănăstiri nu se putea rezuma, de pildă, la finalizarea bisericii, ctitorul trebuind să asigure chiliile obștii, alături de resursele și spațiul gospodăresc care să acopere necesitățile respectivei comunități monahale.

Ctitoriile domnești dobândesc un caracter reprezentativ, prin care conducătorul statului își arată buna-credință față de Dumnezeu. Totodată, chiar și după ieșirea din scaun, memoria domnului era păstrată în amintirea poporului și a urmașilor prin pomenirea lui în calitate de ctitor al lăcașului respectiv la fiecare Sfântă Liturghie și slujbă pentru cei adormiți⁴.

Astfel, Dumitrașco Ștefan, tatăl domnului Gheorghe Ștefan, oferă pildă de boier cu evlavie față de lucrurile sfinte, atitudine ce reiese din ctitoriile sale; bisericile ridicate de el, la Rădeana și Buciulești⁵ întăresc, în același timp, informațiile despre generoasa avere

---

¹ Universitatea din București, Facultatea de Istorie, BUCUREȘTI.

² Gheorghe Cronț, *Dreptul de ctitorie în Țara Românească și Moldova. Constituirea și natura juridică a fundațiilor din Evul Mediu*, în SMIM, IV, 1960, p. 78.

³ Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, p. 159.

⁴ Voica Maria Pușcașu, *Actul de ctitorie ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova, în secolele XIV-XVIII*, București, Editura Vremea, 2001, p. 35.

⁵ Curțile și averea lui Dumitrașco Ștefan au impresionat în atare măsură încât a devenit sursă de ficțiune literară în vremuri mult mai târzii. În *Măria-Sa Burduja-Vodă*, naratorul povestește despre cum „atâta întindere de pământ adunată în miinile unui singur om îl făcea pe logofătul Dumitrașcu să cugete ades că asupra averilor sale n-ar putea sta decât desfătatele grădini ale raiului ceresc”. Alexandru Ștefanopol, *Măria-Sa Burduja-Vodă*, în *Hangița Tudora. Măria-Sa Burduja-Vodă*, Editura Eminescu, București, 1970, p. 281.

adunată de bătrânul logofăt⁶. Fiul său, în vremea în care slujea la curtea lui Vasile Lupu, a fost martor la construirea unor edificii care au rămas puncte de reper în istoria arhitecturii ecleziastice din Moldova. Vasile Lupu definitivează biserica Sfântul Ioan Botezătorul din Iași – începută de Miron Barnovschi (1626-1629; 1633)⁷ – dispune construirea bisericii Sfântul Atanasie din Copou și pe cea a Sfântului Gheorghe din Șerbești, județul Bacău⁸. Inovațiile arhitecturale sunt evidente în cazul bisericii Sfinții Trei Ierarhi din Iași, care armonizează motivele întâlnirii dintre Orient și Occident. Minunându-se de măiestria cu care a fost construită, arhidiaconul sirian Paul din Alep nota: „Toată lumea spune într-un glas că nici în Moldova, nici în Țara Românească și nici la cazaci nu este vreo biserică comparabilă cu aceasta, nici prin podoabe, nici prin frumusețe, căci ea minunează mintea celor ce o vizitează”⁹.

Încurajat de succesul noii biserici zidite, Vasile Lupu a mai rectitorit un lăcaș, impunător prin dimensiuni și inovator prin elementele arhitectonice: biserica mănăstirii Golia. Fațadele din piatră finisată completează friza decorată italienește, trădând apariția unui stil intermediar renascentisto-baroc, ce ajunge în Moldova cel mai probabil prin intermedierea culturală a Poloniei. Fascinantă se prezintă și construcția rusească a bolților ce include și elemente leșești și grecești¹⁰, alături de un interior în tipare bizantine¹¹. Același călător, Paul din Alep, poposește și la Golia, închinându-se și vizitând și această măreață ctitorie a domnului moldovean și concluzionând că nimeni „în lume n-a izbutit atât de bine în arta de a clădi biserici și mănăstiri din blocuri de piatră fățuită și sculptată ca voievodul Vasile”¹².

Activitatea ctitoricească a lui Vasile Lupu s-a dovedit a fi una vastă, bine cunoscută și documentată în creștinismul ortodox răsăritean, întrucât el nu se limitează la a milui cu danii lăcașurile moldovene, ci evlavia sa depășește granițele țării de la est de Carpați, câștigându-i un puternic renume și în statele vecine, dar și în Muntele Athos. Dintre acestea, un gest cu mari repercursiuni pentru viața Bisericii Ortodoxe în Moldova a fost aducerea moaștelor Sfintei Parascheva, de la Patriarhia Ecumenică la biserica Sfinții Trei Ierarhi din Iași¹³.

⁶ Marele logofăt Dumitrașco Ștefan a inventariat într-un catastif numeroasele sate și moșii moștenite și adunate de el. Petronel Zahariuc, *Catastiful lui Dumitrașco Ștefan – cronică de familie*, în *ArhGen*, III (VIII), 3-4, 1996, p. 191-192.

⁷ Viorel Bolduma, *Activitatea ctitoricească internă a domnului Țării Moldovei Vasile Lupu (1634-1653)*, în „Revista de științe socioumane”, nr. 1 (44), Chișinău, 2020, p. 63.

⁸ Mihaela Costache, *Ctitoriile ecleziastice ale lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, în „Analele Buzăului”, II, Buzău, 2010, p. 79.

⁹ *Călători străini despre Țările Române*, VI, îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Mustafa Ali Mehmet, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 50.

¹⁰ Petronel Zahariuc, Florin Marinescu, *O manifestare a moștenirii bizantine în diplomatica medievală moldovenească și câteva note despre biserica mănăstirii Golia*, în *SMIM*, vol. XXIII, 2005, p. 86.

¹¹ Mihaela Costache, *op. cit.*, p. 80.

¹² *Călători străini*, VI, p. 39.

¹³ Viorel Bolduma, *op. cit.*, p. 71.

Ca succesor al lui Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan s-a asigurat ca grija și față de viața bisericii să nu treacă neobservată nici de către contemporani, nici de către generațiile viitoare. Pentru aceasta, fostul logofăt a hotărât să înalțe o biserică impunătoare, care să poarte spre veșnicie renumele familiei și domniei sale și, mai ales, să îi servească drept necropolă. Dorind a nu fi cu nimic mai prejos față de Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan pare să fi înțeles vorbele cronicarului atunci când spunea că „den cinci simțiri ce are omul, anume vederea, audzul, mirosul, gustul și pipăitul, mai adevărat de toate simțiri iaste vederea”¹⁴. De aceea, ctitoria lui Gheorghe Ștefan trebuia să se ridice la înălțimea construcțiilor lui Vasile Lupu prin impresia vizuală pe care o crea. Cea mai la îndemână metodă pentru a obține efectul dorit era copierea a ceea ce stârnea atâta admirație. La momentul luării deciziei de a înălța ctitoria de la Cașin meșterii nu finalizaseră lucrările la mănăstirea Golia¹⁵, iar transferul lor nu trebuie privit doar din perspectiva dorinței lui Gheorghe Ștefan de a văduvi biserica lui Vasile Lupu de finisajele ce îi erau necesare, ci din rațiuni mult mai pragmatice. Astfel se poate explica de ce mănăstirea Cașin este o reproducere a mănăstirii Golia din Iași. Asemănările dintre cele două sunt evidente în ochii oricărui privitor și vor fi detaliate și în paginile următoare.

Gheorghe Ștefan, alături de doamna sa, Safta, a înzestrat bisericile și mănăstirile cu cărți de cult, printre care *Tetraevanghele* și un *Tipic*, alături de alte odoare de preț¹⁶. Domnul dăruiește Bisericii Sfântului Mormânt, în 1656, un aghiasmatar deosebit, lucrat în argint masiv, având aplicații de aur și purtând o inscripție în slavonă ce înconjoară capul bourului încoronat¹⁷. Tot aici trimite, alături de doamna sa, un frumos epitrahil¹⁸. La ctitoria lui Dumitrașco Ștefan de la Rădeana, catapeteasma pusă în 1658 păstrează o inscripție de mari dimensiuni care demonstrează că cel care a comandat-o era fiul ctitorului. Inscripția, scrisă cu litere albe pe un fundal albastru, se desfășoară pe întreaga lungime a catapetesmei¹⁹.

Perechea domnească este pomenită pentru milele sale nu doar în Moldova, unde a ajutat la reconsolidarea sfintelor așezăminte care au suferit de pe urma atacurilor tătarilor și cazacilor în perioada 1650-1653²⁰, ci și la biserica Sfântului Nicolae din Șcheii Brașovului, la locurile sfinte de la Ierusalim, și în Athos și Epir, unde a trimis ajutoare

---

¹⁴ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei dela Aaron-vodă încoace*, ediție critică de P. P. Panaitescu, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1944, p. 139.

¹⁵ Lucrările au fost finalizate de fiul lui Vasile Lupu, Ștefăniță, în 1660. Petronel Zahariuc, Florin Marinescu, *op. cit.*, p. 79.

¹⁶ Petronel Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 489.

¹⁷ Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, ediția a II-a, mărită cu numeroase adăugiri în text și ilustrații, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1937, p. 111. Anexa 12.

¹⁸ *Ibidem*, p. 108. Anexa 13.

¹⁹ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, Institutul de arte grafice „E. Marvan”, 1933, p. 96.

²⁰ Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 489.

financiare. Relația cu mitropolitul Ghedeon și ceilalți ierarhi se dovedește a fi una bună, domnul îngrijindu-se încă de la venirea sa în scaunul Moldovei a da de înțeles că este și un vrednic fiu duhovnicesc al Bisericii întărind proprietățile și veniturile Mitropoliei²¹.

2. Ridicarea Mănăstirii Cașin

De departe, însă, cea mai importantă lucrare ctitoricească a lui Gheorghe Ștefan a fost ridicarea Mănăstirii Cașin, în Țara de Jos, la granița dinspre Transilvania. Paul din Alep a găsit drumul de la Bogdana la Cașin deosebit de periculos: „Pentru ca să pătrunzi până aici iei pe o vale îngustă care – fie din spate sau din față, fie din orice altă parte, din jur sau din apropiere – este singura trecere spre mănăstire, căci aceasta este așezată într-un colț al târgului, în fundul unei văi înspăimântătoare... și este înconjurată de munții Ungariei și de păduri și de un râu mare în partea din față; în el sunt pești frumoși și gustoși. De cum am trecut de vale și ne-am apropiat de mănăstire, am ajuns într-un câmp verde și neted, cu șanțuri de jur împrejur, în fundul căruia se afla mănăstirea, înconjurată de numeroase fântâni cu apă dulce”²².

Descrierea arhidiaconului vorbește despre un loc bine apărat natural, de văile și pădurile ce înfricoșează pe străini, dar și antropic, prin ziduri ridicate de domn, în scopul de a ține departe „pelerinii” nepoțiți. Se crează impresia unei adevărate fortărețe, al cărei rol de apărare, în cazul unei situații de criză, este bine „învelit” în scopul duhovnicesc. De altfel, existența numeroaselor mănăstiri fortificate din țara Moldovei se explică și prin faptul că acestea au preluat funcțiile cetăților, după dezafectarea parțială a acestora din porunca turcilor, la mijlocul secolului al XVI-lea. Așa se face că modul de fortificare al mănăstirilor ajunge să reproducă chiar arhitectura și aspectul exterior al cetăților, așa cum se întâmplă și la Sucevița, Secu, Dragomirna sau Trei Ierarhi – care era prevăzută inclusiv cu un turn impunător²³.

Având în vedere și relațiile întreținute de către Gheorghe Ștefan cu principele Transilvaniei, se poate deduce că nici amplasarea la granița cu țara din interiorul arcului carpatic nu este întâmplătoare, facilitând accesul rapid înspre și dincolo de munți în caz de nevoie. Totodată, Cașinul asigura și supravegherea unui segment foarte important de drum, care ulterior se bifurca spre Transilvania și Țara Românească. De amintit este și faptul că, probabil, domnul era atașat spiritual de aceste locuri, care erau și ținutul său de baștină; nu departe de valea Cașinului, la Rădeana, se găsea ctitoria tatălui său, Dumitrașco Ștefan, care purta același hram ales de Gheorghe Ștefan pentru biserica sa – Sfinții Arhangheli – după cum dezvăluie pisană pusă la sfințire, în 1628: „Cu voința Tatălui și cu conlucrarea Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh. Această sfântă biserică o făcu panul Dumitrașcu Ștefan, marele logofăt și cneaghina lui Maria Zenica și fiii lor, unde este serbarea Sfântului Arhanghel Mihail. În zilele Evlaviosului și iubitorului de Christos

---

²¹ *Ibidem*, p. 482-485.

²² *Călători străini*, VI, p. 157.

²³ Corina Nicolescu, *Case, conace și palate vechi românești*, Meridiane, București, 1979, p. 14.

Ioan Miron Barnovschi Moghila voevoda domnului Țării Moldovei. S-a început în anul 1736 April 4. Și s-a săvârșit în luna noembrie 8”²⁴.

Alegerea hramului de la Cașin mai poate fi înțeleasă și într-o altă cheie, având în vedere că Arhistrategii oștilor cerești sunt reprezentați în iconografie într-o ținută militară. Cultul Arhanghelilor cunoștea, deja, o veche tradiție în Moldova. În timp ce Gavriil este perceput ca mesager divin, intercesor și vindecător, Mihail apare în Noul Testament în ipostaza războinică, luptându-se cu vrăjmașul cel nevăzut. Încă din creștinismul timpuriu, Arhanghelul Mihail este văzut ca psihopomp și conducător al oștilor cerești, pentru ca în Bizanț, de intervenția sa să depindă succesul împăratului. Atributele primite de arhanghel sunt *ἀρχιστράτηγος* și *ταξίαρχος*, iar evlavia față de ajutorul său face ca Mihail să ajungă la „un asemenea grad de particularizare încât el atinge dimensiunea hagiografică”²⁵. Atât în Moldova, cât și în Țara Românească, Sfinții Mihail și Gavriil sunt „venerați și în ipostaza lor justițiară”, în conformitate cu atribuțiile care le „reveneau în momentul judecării de apoi”²⁶. Gheorghe Ștefan nu era, însă, un domn care să concureze cu imaginea războinicului, asemenea ipostazei iconografice în care se găsește și Sfântul căruia îi poartă numele. Gheorghe Ștefan a câștigat tronul prin intrigile pe care le-a ținut, prin ascuțimea minții sale, și nu a sabiei. Singurul portret posibil al său care a ajuns până în zilele noastre sugerează, mai degrabă, un chip extenuat, cu trăsăturile grave dominate de doi ochi mari, încadrați de grele cearcăne și sprâncenele întrebătoare – o privire care nu inspiră tocmai teamă²⁷. Desigur, nu este exclus ca artistul să fi desenat portretul în perioada pribegiei extenuante, pline de încercări a domnului prin Europa.

Mai mult decât atât, o coincidență – sau nu – este și faptul că „primul ascendent cunoscut al lui Gheorghe Ștefan vodă este Gavril”, logofăt în timpul lui Bogdan Lăpușneanu²⁸. Fie că e vorba despre un atașament al familiei față de acești Sfinți, fie că intervin alte motive la mijloc, întrebarea *de ce a ales Gheorghe Ștefan acest hram și nu un altul* poate naște o serie întreagă de discuții și speculații. Așadar, există o paletă generoasă de argumente care să susțină alegerea lui Gheorghe Ștefan de a ridica o biserică fortificată cu hramul sfinților arhangheli, la limita de vest a țării Moldovei, în calea spre Transilvania, nu departe de ctitoria părintelui său.

Intenția sa se cunoaște din 1655, datorită unei scrisori adresate principelui Transilvaniei, în care domnul de la Iași îl anunță că va pleca la moșia sa de la Troțuș, pentru a ridica acolo o mănăstire²⁹. Construcția mănăstirii Cașin ar fi început în februarie 1656 și

²⁴ Apud G. Balș, *op. cit.*, p. 94. Vezi și Grigore Tabacaru, *Bisericile Bacăului*, Bacău, Tipografia „Gutenberg”, 1932, p. 12.

²⁵ Vlad Bedros, *Cultul arhanghelilor – surse literare și iconografice. Moldova secolelor XV-XVI*, în *Arhangheli și îngeri*, Andrei Pleșu et alii, Deisis/Stavropoleos, 2011, p. 102.

²⁶ Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 39.

²⁷ Anexa 32.

²⁸ Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 14.

²⁹ Marin Dumitrescu, *Istoricul a 40 de biserici din România*, IV, București, Stabilimentul de arte grafice „Energia”, 1915, p. 49.

s-ar fi făcut pe locul unei biserici mai mici și mai vechi refăcute de el în satul Poienile, pe care îl cumpărase la începutul domniei sale³⁰.

Lucrările s-au desfășurat cu mare avânt în lunile ce au urmat iernii din 1656. De sărbătoarea Sfintei Parascheva, la 14 octombrie 1656, Paul de Alep a ajuns la mănăstirea domnului de la Cașin, alături de patriarhul Macarie³¹. Acolo îl așteptau Gheorghe Ștefan, alături de doamna Safta și câțiva boieri. Cu ocazia acestei vizite, Paul din Alep descrie existența unui impunător zid de apărare, acompaniat de turnuri pe colțuri și clopotniță deasupra porții; biserica, deși era ridicată, nu fusese încă finalizată: „Este înconjurată de un zid foarte înalt, cu patru turnuri, câte unul la fiecare colț, în afară de clopotniță, care este deasupra porții. Tot ce s-a clădit s-a ridicat numai în vara aceasta și se spune că ar fi lucrat peste opt sute de lucrători dintre ȧigani robi ai acestei țări; dar construirea bisericii nu s-a terminat. Este închinată celor două căpetenii ale cetelor îngerești, Sf. Mihail și Gavril, și celorlalte oști cerești”³².

Existența unui pericol iminent este sesizată și adânc înrădăcinată în conștiința domnului, care dorește a finaliza cât mai curând mănăstirea sa, spre a-i sluji, probabil, ca loc de refugiu, de unde să își poată gândi mișcările următoare. Muncitorii au fost aduși în 1653 din afara satului, având statutul de robi și fiind adăpostiți în proximitatea bisericii. Odată cu finalizarea lucrărilor, aceștia nu s-au întors în locurile lor de baștină, ci au rămas în slujba mănăstirii, îndeplinind diferite servicii pentru obștea monahală de la Cașin și învățând diverse meserii³³.

Sutele de robi ȧigani (romi) menționați în sursa citată mai sus, deși reprezintă o imagine vizuală impresionantă pentru cititor, nu erau singuri pe șantier. Meșterii tocmiți de domn trebuie să fi fost foarte bine familiarizați cu arhitectura bisericii Mănăstirii Golia din Iași, fiind vorba, cel mai probabil, de un transfer al acestora de la Iași, la Cașin³⁴. Graba cu care s-a ridicat ctitoria lui Gheorghe Ștefan, dar și ieșirea sa neprevăzută din scaun sau imposibilitatea de a investi mai mulți bani în marea construcție – având în vedere datoria față de principele Transilvaniei care îl apăsa, în continuare, pe domnul de la Iași – pot servi drept răspuns pentru aspectul „neterminat” și mult mai modest al elementelor arhitecturale de la biserica lui Gheorghe Ștefan.

Așadar, în vara lui 1656, la Mănăstirea Cașin s-a lucrat cu mare însuflețire. În același timp, la Moscova se afla delegația formată din mitropolitul Ghedeon și logofătul

---

³⁰ Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 502-503.

³¹ Evlavia familiei domnului pentru Sfânta Parascheva, este cunoscută și dovedită prin aducerea unui deget din moaștele ei la biserica de la Buciulești, de către Dumitrașco Ștefan; Mitropolitul Dosoftei notează că scumpul odor a fost adus de la Constantinopol. *Mărturii documentare privitoare la viața și activitatea mitropolitului Dosoftei*, lucrare alcătuită de Prof. N. A. Ursu și Pr. Nicolae Dascălu, cu un cuvânt înainte al Înaltpreasfințitului Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Trinitas, Iași, 2003, p. 37.

³² *Călători străini*, VI, p. 158.

³³ Gheorghe I. Simion, *Cașin – Mănăstirea Cașin: monografie*, Magic Print, Onești, 2003, p. 155.

³⁴ Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 507.

Grigore Neaniul, care învățase „buchele căpătând și ceva cunoștințe de slavonește”³⁵ și de la care Gheorghe Ștefan cumpărase câteva sate, cu intenția de a le dăruia ctitoriei sale. Delegația avea sarcina de a încheia, în numele lui Gheorghe Ștefan, tratatul moldo-rus. De pe urma negocierilor, ierarhul și logofătul s-au întors în Moldova însoțiți de zugravul iconar Sofronie Karpov, care urma să își arate măiestria la mănăstirea ridicată de domn³⁶. Din păcate, pictura inițială de la Cașin, în cazul în care a avut una, nu s-a păstrat.

Contextul politic în care se ridică mănăstirea face lesne de înțeles ritmul alert al desfășurării lucrărilor de construcție. Deși, la începutul lui 1655, domnia s-a confruntat cu mai puține griji în comparație cu anii anteriori³⁷, alungarea lui Vasile Lupu nu însemna și sfârșitul său; el se găsea la Constantinopol unde, având în vedere firea sa, nu se obișnuise cu gândul trădării suferite. La Țarigrad, fostul domn avea statutul de „prizonier politic de mare interes pentru Imperiu”³⁸, bucurându-se din partea otomanilor de un tratament și îngăduință nesperate. Vasile Lupu profită, în perioada martie 1653 – septembrie 1656 de crizele interne care măcinau Imperiul Otoman, condus de sultanul minor Mehmed al IV-lea; în intervalul citat, la conducere s-au succedat 9 (!) mari viziri, până la venirea lui Mehmed pașa Köprülü³⁹.

Pentru Gheorghe Ștefan, care cunoștea bine nărvurile și energia cu care fostul său stăpân lupta pentru a-și vedea concretizate ambițiile, era limpede că atâta vreme cât Vasile Lupu era în viață, domnia sa nu era sigură. Așa se explică de ce, chiar dacă nu isprăvisese a plăti datoria către Rákóczy, pe care a amânat-o cât mai mult cu putință, domnul Moldovei s-a angajat la ridicarea mănăstirii de la Cașin, pe care o concepe dintru început ca o fortăreață, loc bun de adăpost în caz de primejdie. La aceasta se adăuga, probabil, și gândul câștigării bunăvoinței și ajutorului Celui de Sus. Chiar dacă din 1656 se auzea că Vasile Lupu ar avea intrare la marele vizir și că uneltea pentru redobândirea tronului⁴⁰, Gheorghe Ștefan avea spioni trimiși către toate zărilor și întreținea relații foarte bune cu Constantin Șerban, domnul Țării Românești⁴¹.

Evenimentele au escaladat, însă, în defavoarea domnului de la Iași, iar ieșirea neprevăzută din scaun a lui Gheorghe Ștefan a făcut, probabil, ca lucrările să nu fie finalizate după cum își propusese acesta, chiar dacă în 1657 meșterii au muncit cu aceeași energie și intensitate ca în anul precedent⁴². Din fericire pentru obștea monahală și viitorul mănăstirii, înainte ca noul domn să intre în țară, Gheorghe Ștefan a înzestrat ctitoria sa cu

---

³⁵ *Documente Moldovenești privitoare la familia de boeri Neaniul – cu un studiu*, ed. de Alex I. Băleanu, C. A. Stoide, Iași, 1938, p. 7.

³⁶ Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 321.

³⁷ *Ibidem*, p. 502.

³⁸ Constantin Șerban, *Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653)*, Editura Academiei Române, București, 1991, p. 215.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 321.

⁴² *Ibidem*, p. 503.

stăpâniri însemnate și i-a securizat statutul juridic. Deși domnul întreținea bune relații cu episcopul Anastasie al Romanului⁴³, Mănăstirea Cașin fusese declarată, printr-un *istatikon* trimis la Constantinopol, stavropighie⁴⁴ a Patriarhiei Ecumenice, astfel încât ea nu intra sub jurisdicția Mitropoliei Moldovei⁴⁵. Gestul prevenea atitudini răzbunătoare ale succesorilor la tron, orchestrate prin intermediul autorității bisericești, după cum și Gheorghe Ștefan nedreptățise ctitoriile lui Vasile Lupu la venirea în scaun⁴⁶. Deși intenția a fost una bine calculată, ea nu a scutit Mănăstirea Cașin de răzbunările domnești.

3. Înzestrările și viața mănăstirii în timpul ctitorului

Ridicată printr-un efort semnificativ și într-un timp relativ scurt, mănăstirea Cașin a fost miluită de ctitorul ei cu moșii care să asigure traiul obștii și buna funcționare a gospodăriei pe care o implica existența ei. Astfel, la 22 martie 1656, domnul înzestrează mănăstirea sa cu sate vecine Cașinului, de la Trotuș: Rădiul, Benești și Pleșești, luate de la logofătul Neaniul în schimbul satelor Cricovul și Goianul din ținutul Orhei⁴⁷. Acestor moșii li se adaugă, la 20 iunie 1656, satul Poienile de pe apa Cașinului, dăruit de același domn care stabilise hotarul cu vornicul Neaniul și sătenii⁴⁸. Satele mănăstirii Cașin sunt întărite de Gheorghe Ștefan anul următor, la 20 ianuarie, notând stăpânirea peste Poienile, Stănești și Rediul, toate acestea fiind așezate în ocolul târgului Trotuș. De această dată, domnul se înțelege cu Mihai pisariul, care le primise drept danie de la Ștefan Tomșa și Radu vodă; pentru a încheia schimbul, domnul îi oferă o listă mai lungă de proprietăți, din mai multe ținuturi: „Cricovul de la Orhei, Călimănești de la Tecuci, pe apa Bârlad, părți de ocină de Boicești, la Trotuș, Cărbunești la Adjud, Conțăști, Șândreni, de pe Bârlad și Pașcani, de pe malul Prutului”⁴⁹. Faptul că toate aceste proprietăți au fost date la schimb pentru cele trei sate sugerează dimensiunea și importanța satelor Poienile, Stănești și Rediul.

Sunt consemnate mai multe vizite ale domnului la Cașin, care se asigură că lucrările decurg după cum își dorea. În preajma Rusaliilor din mai 1657, Gheorghe Ștefan se

---

⁴³ Episcopul Anastasie a păstorit din scaunul de la Roman în perioada 1644-1657, sub Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan. În timpul domniei ctitorului de la Cașin, episcopul primește de două ori vizita patriarhului Macarie al Antiohiei și a fiului său, diaconul Paul din Alep. Anastasie s-a retras din scaun și a murit în 1660 la mănăstirea sa de metanie, Moldovița. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, ediția a 3-a, Iași, 2006, p. 97.

⁴⁴ Statutul de stavropighie nu însemna că obștea era una de sine stătătoare – ca în cazul unei „samovlastii”, ci răspundea direct în fața mitropoliei căreia îi era închinată, iar nu celei locale. Ene Braniște, Ecaterina Braniște, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Editura Diecezană Caransebeș, 2001, p. 423.

⁴⁵ *Călători străini*, VI, p. 158.

⁴⁶ Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 507.

⁴⁷ CDM, III, întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanța Negulescu, Veronica Vasilescu, Cornelia Crivăț, București, 1968, p. 59, nr. 177 (și în *Documente Moldovenești privitoare la familia de boieri Neaniul*, p. 49-50, nr. 21).

⁴⁸ CDM, supliment I, ed. Maria Soveja, Mihai Regleanu, Doina Tincușcu, Marcel Ciucă, Gabriela Birceanu, București, 1975, p. 239, nr. 734.

⁴⁹ CDM, III, p. 69, nr. 224.

îndreaptă spre mănăstirea sa, după ce turcii pregătiseră ofensiva în Moldova și Țara Românească, pentru a pedepsi ajutorul oferit principelui Transilvaniei⁵⁰; cu această ocazie, domnul aduce și o danie bisericii, în speranța câștigării bunăvoinței Celui de Sus, miluind mănăstirea, la 5 mai 1657, cu două camene mari în Iași și direcționându-i profitul podului de la Vadul Turcilor întărit cu blestem pentru cei care ar fi nesocotit porunca domnească⁵¹.

În același timp, egumenul numit la Cașin, Theona, se îngrijește ca mănăstirea să nu ducă lipsă de resursele necesare pentru a se întreține și cumpără de la Ștefan, fiul lui Bratea, un pogon de vie la Crucea de Jos, prelungind astfel viile mănăstirii cu care aveau hotar, înțelegându-se pentru 12 galbeni de argint⁵². În octombrie 1656, același egumen cumpără o vie în satul Crucea, de la Simeoneasa și copiii ei, cu 40 de ughi⁵³. Tot de numele lui Theona este legat un zapis de vânzare de la 25 septembrie 1657, prin care Toderășco Țimiraș lasă mănăstirii partea lui din satul Conțăști, pentru 60 de lei „ca să fie lui dreptă ocină și moșie și sfintei mănăstiri neclătită de alt nime în veaci”⁵⁴.

Pentru proprietățile Cașinului a existat pricină de gâlceavă și cu Vasile Lupu care, adăpostit fiind la Constantinopol, trimite la 20 octombrie 1657, o scrisoare către fostul său logofăt, prin care îl înștiințează că a aflat despre ridicarea mănăstirii Cașin. Vasile Lupu este de acord ca munții Zboina și Clăbuciu, pe care îi dăruise mănăstirii Soveja⁵⁵, să treacă în ispisocul Cașinului, întrucât recunoaște cumpărătura făcută de Gheorghe Ștefan cu 1300 de lei.⁵⁶ Încuviințarea lui Vasile Lupu vine pe fondul promisiunii domnului de la Iași că va trimite la Constantinopol pe doamna Ecaterina și pe Ștefăniță⁵⁷, soția și fiul lui Vasile, care până atunci fuseseră ținuți la Buciulești, unde Gheorghe Ștefan „multă groază le făce, și umbla noaptea cu luntrea pre apa Bistriții, de-i spărie că-i vor răsturna în Bistriță”⁵⁸.

Acestora li se adaugă o întăritură și danie din 1657, de la Iași, care redă o imagine impresionantă a proprietăților mănăstirii. Domnul, în prezența mitropolitului Ghedeon al Sucevei și a episcopilor Anastasie al Romanului, Sava de la Rădăuți și Teofan al Hușilor, lasă mănăstirii sale mai multe sate cu heleștee și vad de moară în ținutul Neamț, la Buciulești – unde se găseau curțile și biserica tatălui său –, Roznov și Cracău. Același document arată

---

⁵⁰ Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 344.

⁵¹ CDM, III, p. 75, nr. 255.

⁵² *Ibidem*, p. 55, nr. 155.

⁵³ *Ibidem*, p. 66, nr. 209.

⁵⁴ *Surete și izvoade (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu, VII, Tipografia „Dacia” Iliescu, Grossu & Comp., Iași, 1908, p. 256, nr. 253

⁵⁵ În urma reconcilierii dintre Vasile Lupu și Matei Basarab, acesta din urmă ctitorește mănăstirea Dobromira la Soveja, în timp ce domnul Moldovei ridică biserica Stelea din Târgoviște, în semn de bună prietenie și învecinare a celor două țări. În 1646, Vasile Lupu dăruiește mănăstirii Soveja munții Zboina și Clăbuciu, din a căror pricină se vor isca neînțelegeri cu egumenul de la Cașin. Anton Paragină, *Ctitoria lui Matei Basarab de la Soveja*, în „Vrancea. Studii și comunicări”, V-VII, 1982-1984, p. 46-47.

⁵⁶ CDM, III, p. 80, nr. 279.

⁵⁷ Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 359.

⁵⁸ Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1982, p. 215.

stăpânirea Cașinului și asupra satelor Răcăciuni și Conțăști și a unor părți de moșie din Buzăși și Cărbunești, din ținutul Adjud. Acestora li se adaugă și alte stăpâniri în ținutul Troțușului – satele Poieni, Stoenesti, Răuseni, Costești, Mihnești, Hiltiul, Rădiul și părți de ocină din Boiște – alături de Cămilești din ținutul Tecuci, Șendreni de la Covurlui, „Pașcani din malul Prutului și jumătate din satul Tarasova de la Soroca”⁵⁹.

O încurcătură se ivește în preajma anilor 1657-1658, în privința moșiei de la Șendreni, menționată și în documentul anterior, când domnul, în prezența înaltelor fețe bisericești, o întărește ctitoriei sale. Toader Ungureanu, pârcălabul de Galați prin care s-a făcut cumpărătura, reprezintă factorul de dezordine⁶⁰, însă situația pare să fie rezolvată la 26 aprilie 1660, după plecarea lui Gheorghe Ștefan în exil, când semnătura și sigiliul domnului de la Iași apar pe un document prin care Ștefan voievod întărește mănăstirii Cașin satele Șendreni din ținutul Covurlui și Pașcani de pe Prut, alături de bălțile lor de pește, viile și întregul venit. Domnul insistă, se pare, pe zeciuiala cuvenită mănăstirii Cașin, de pâine, fână și pește din bălțile satelor Șendreni și Pașcani⁶¹.

Toate aceste generoase înzestrări vin pe fondul unei domnii în permanență tensionate. Cu o situație externă dificilă și fostul domn alungat din țară, dar prezent la Constantinopol, Gheorghe Ștefan dorește a se asigura că, în cazul unei plecări în pribegie – așa cum se și întâmplă, de altfel – mănăstirea sa ar dispune de toate cele necesare pentru a se întreține. Domnul pare să se îngrijească nu doar de cele ale trupului, ci și de cele ale sufletului, aranjând ca la Cașin să fie trimiși oameni învățați, în spiritul școlii întemeiate de Vasile Lupu la Sfinții Trei Ierarhi din Iași⁶². Școala de la Mănăstirea Cașin despre care au ajuns informații până în zilele noastre este, însă, o construcție mult mai târzie.

THE FOUNDING AND ENDOWMENT OF THE CAȘIN MONASTERY

(Abstract)

In the middle of the 17th century, Gheorghe Ștefan decided to send Vasile Lupu away from the Moldavian throne and thus, he became the new ruler. The present article aims to analyze how Gheorghe Ștefan built his voivode foundation at Cașin, near the mountains of Transylvania, in order to preserve the memory of his family. Similar to a real fortress, the monastery's church, dedicated to the Holy Archangels, is built hastily alongside a princely court, cells of the monks and battlements. All this suggests the monastery's defensive role.

---

⁵⁹ CDM, III, p. 79, nr. 272.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 84-85, nr. 299 și p. 98, nr. 365.

⁶¹ *Ibidem*, p. 135, nr. 556.

⁶² Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 340.

BISERICILE ȚĂRĂNEȘTI DE PE CURSUL MIJLOCIU AL BISTRİȚEI. STUDIU DE ISTORIE RELIGIOASĂ

Daniel DIEACONU¹,

Cuvinte cheie: Valea Muntelui, domeniu domnesc, mănăstiri, biserici, plăieși, imigraționism

Keywords: Valea Muntelui, princely domain, monasteries, churches, frontier guards, immigration

Cursul mijlociu al Bistriței este în cea mai mare parte de tip montan și s-a aflat o lungă perioadă de timp la granița cu Ungaria, apoi cu Imperiul habsburgic sau Imperiul Austro-Ungar. S-a caracterizat printr-o zonă mai puțin propice agriculturii, dar locuită mai târziu, satele întemeindu-se după cele din „ulucul subcarpatic”, fiind cuturi ale acestora, care aveau îndatoriri de strajă a hotarelor și trecătorilor². Primele comunități permanente s-au format pe vechile vetre neolitice sau ale epocii bronzului, în ulucurile subcarpatice sau în zona de podiș, aflată în imediata apropiere a culmilor subcarpatice. Locurile ofereau pământ pentru agricultură, fânețe și pășuni, lut, lemn și sare. Așezările stabile în zona cercetată au apărut mai târziu, spre sfârșitul veacului al XVII-lea, hrisovul de ctitorire a mănăstirii Hangu de către voievodul Miron Barnovschi arătând că locul „este de mare pustie”³.

Lipsește informații despre această regiune în perioada de după părăsirea Daciei de către romani și în timpul „Evului mediu întunecat”, fiind păstrate doar unele tradiții despre evenimente din timpul marii invazii mongole sau din timpul „descălăcărilor”. Tradiția locului arată că, la Izvorul Alb, a fost înființat o mică sihăstrie ctitorită de Dragoș Vodă din Maramureș, dar urme arheologice ale unui lăcaș de cult nu s-au aflat. Lângă Stânca Dochiei a fost ridicat în secolul al XVI-lea un schit numit Schitul Sahastru sau Sihăstria Ceahlăului, care a rezistat până în anul 1704, când a fost distrus de o avalanșă. Un nou schit a fost ridicat de un călugăr supraviețuitor în Poiana Cerebuc⁴.

---

¹ Centrul de Cercetare pentru Integrare Europeană și Dezvoltare Regională al Universității din București.

² Constantin Cihodaru, *Satele din regiunea Hangu-Bicaz* (sec. XIV-XVIII), în „Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza” Iași, Seria Istorie-Filozofie, nr.12, 1966, p. 13. Spre exemplu, satul Grințieș este amintit sub forma *Grințieșul Bălțăteștilor*, după opinia noastră, aici fiind un cut al locuitorilor din satul Bălțătești din ulucul subcarpatic al județului Neamț, sat existent și astăzi, care aveau atribuții de pază a hotarelor Moldovei (CDM, *Supliment 1403-1700*, Editura Academiei RSR, București, 1975, p. 155).

³ Constantin Cihodaru, *Evul mediu și începutul epocii moderne*, în „Cercetări arheologice și istorice din zona Lacului de acumulare Bicaz”, Editura Constantin Matasă, Piatra-Neamț, 2003, p. 154.

⁴ Constantin Turcu, *Schiturile de sub Ceahlău, Sahastru și Cerebuc*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Brawo” 1943, p. 6

Un lăcaș monastic menționat într-un prim document oficial de cancelarie este „Mănăstirea Hangu”, în anul 1458⁵, dar locul ei nu este bine definit și în acea vreme, Hangu era denumirea unei zone largi întinse de la Bicz până la hotarele cu Transilvania și până la Borca. În 1626, Miron Barnovschi Movilă începe construcția pe moșia mănăstirii Poienile a unei biserici pentru un nou lăcaș de cult monastic, căruia îi oferă hrisov de întemeiere la 20 martie 1627, dar și de așezare, stabilind reguli stricte pentru viețuirea călugărilor⁶. Din 23 februarie 1627, datează primul document care atestă o danie către mănăstirea Hangu, ce primise hramul „Vovidenia”. Daniile au continuat apoi: din domeniul domnesc, din moșile proprii ale domnului sau din ale mănăstirilor Poienile sau Bisericanii⁷. La 1639, s-a ridicat pe pârâul Schit o biserică pentru Mănăstirea Pionul, biserică ridicată de Gheorghe Lupu⁸. Cele două mănăstiri, împreună cu Bistrița, Neamțul sau Bisericanii, precum și boierii Cantacuzini și apoi Sturdzești, au deținut proprietățile agricole și forestiere ale zonei în care s-au fondat satele aflate în atenția noastră cu bisericile lor de enorie.

Satele din regiune s-au format în secolul al XVIII-lea, un aport important avându-l imigranții ardeleni și bucovineni, care s-au alăturat autohtonilor pe moșile mănăstirilor sau boierilor. Atunci când au fost într-un număr îndeajuns de mare, au ridicat biserici din lemn, adevărate monumente ale artei populare. Meșterii dulgheri și tâmplari au fost localnici, la fel și pictorii („zugravi”, cum se autodenumesc în pomelnice sau pe icoane).

Cea mai veche biserică țărănească cunoscută este cea din satul Răpciuni, comuna Ceahlău, aflată astăzi la Muzeul Satului din București. Este considerată un adevărat prototip al bisericilor de lemn din regiune, o bijuterie arhitectonică, care a influențat construirea celorlalte biserici de pe valea Bistriței, inclusiv cea de la Broșteni. Biserica de la Răpciuni a fost ridicată în 1773, după o însemnare săpată pe grinda de deasupra pridvorului⁹. Pomelnicul ctitoricesc datează de mai târziu, din 1834, când este menționat și sprijinul boierului Gheorghe Cantacuzino, stăpânul moșiei Hangu¹⁰. Un anume Gheorghe Zugravul a pictat icoanele, unele dintre ele purtând iscălitura sa din 1767, pictura fiind refăcută și completată de Ioan Zugravul la 1834¹¹. Meșterul sau meșterii care au lucrat la biserica din Răpciuni, au lucrat și la biserica de lemn din Broșteni și la biserica din Farcașa, poate și la celelalte de acest tip, la fel și „zugravii”, cunoscuți sau necunoscuți, au pictat sau repictat pereți sau icoane la mai multe biserici din regiune.

---

⁵ DIR, A, XIV-XV/1, p. 235.

⁶ Nicolae Iorga, *Studii și documente*, VI, București, 1904, p. 414; A. Golimas, *Miron Barnovschi Movilă*, Iași, 1933, p. 28-29).

⁷ CDM, II, nr. 353, 359; SJAN Iași, Fond Schitul Hangu sau Pionul, op. 400, dosar 6/1627, f. 1-2.

⁸ D. Dieaconu, A. Fabian, V. Nicolau, *Mănăstirea Pionul și Palatul Cnejilor Cantacuzini de la poalele Ceahlăului*, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2009, p. 39.

⁹ *Cercetări arheologice și istorice din zona Lacului de acumulare Bicz*, Editura Constantin Matasă, Piatra-Neamț, 2003, p. 304.

¹⁰ *Ibidem*, p. 304-305.

¹¹ *Ibidem*, p. 308.

Considerăm că s-a creat un adevărat stil de arhitectură populară în care sunt îmbinate în mod fericit elemente locale sau provenite din Transilvania.

1. Biserica de lemn „Sfânta Paracheva” din satul Farcașa

Așezată la poalele unui codru din munții Stânișoarei, la mai puțin de un kilometru de dreapta drumului național, bisericuța se impune încă de la prima vedere prin grația și proporționalitatea sa desăvârșită. Ceea ce individualizează acest monument arhitectural în contextul întregii Văi a Bistriței presărate cu ctitorii religioase din lemn, este bogata sa ornamentație care împodobește brăul de scânduri de sub acoperământ, extremitățile în consolă ale bârnelor de susținere, ușile cu ancadramentele lor și cele trei cupole ce acoperă pronaosul, naosul și altarul.

„Biserica a fost ridicată la 1774, ctitorii ei fiind, cu siguranță, meșterii satului. Poartă în ea multă suferință, jertfelnicie, îndemn la credință și speranță”, ne-a spus preotul Coșula. Lăcașul de închinăciune s-a născut atunci când românii transilvăneni au fost nevoiți să treacă munții și să se stabilească în Moldova, la frații lor, pentru a-și păstra credința ortodoxă. În Primul Război Mondial a fost bombardată, pe aici trecând linia frontului, iar, în cel de-Al Doilea Război, armata germană a transformat-o în grajd¹². Preotul Ioan Preutu, imediat după război, a refăcut-o prin cheltuială proprie, ajutat într-o oarecare măsură și de gospodarii fărcășeni, astfel încât, în 1955, într-un sobor de preoți, avându-l în frunte pe episcopul Teofil al Romanului, a putut fi resfințită¹³.

Ca plan și aspect general, biserica se aseamănă cu cea din Râpciuni și Galu, fiind construită din bârne groase de brad, cu absidele laterale de formă pentagonală și turnul clopotniță situat la sud-vest, deasupra pridvorului. La exterior predomină rozetele incizate și arcele pirogravate, iar la înfrumusețarea bolților interioare apare frecvent punctia cu vopsea și tablă de șah în două culori.

Patrimoniul bisericii cuprinde mai multe obiecte de valoare, dintre care atrag atenția câteva icoane pe sticlă executate în stilul școlii de la Nicula, la începutul secolului XIX, și o *Psaltire* care a aparținut lui David Creangă, bunicul marelui povestitor humuleștean, Ion Creangă. Lăcașul de cult are și o frumoasă catapeteasmă, ale cărei icoane au fost pictate pe lemn de paltin în 1837 de către pictorul Ioan Zugravul, același care, cu 19 ani mai înainte, pictase și iconostasul de la biserica din Galu și care în 1834 pictase și la Râpciuni. *„Bisericuța are dimensiuni modeste fiind admirabil proporționată. Ornamentația este deosebită, cupolele de pe altar, naos și pronaos au fost realizate într-un mod original, lucrătorii încercând să sugereze bolta cerească. În ciuda vicisitudinilor vremii, a bombardamentelor și altor factori distructivi, biserica a păstrat aproape intacte ornamentațiile, figurile geometrice și motivele florale. Apoi, au rezistat stranele și colecția de obiecte liturgice,*

---

¹² Informații primite de la preotul Cătălin Coșula. Menționăm faptul că meșterii care au ridicat biserica de lemn din Farcașa au construit anterior biserica din Râpciuni și cea din Broșteni, specialiști ai zonei, nu neapărat originari din Farcașa.

¹³ *Cercetări arheologice și istorice din zona Lacului de acumulare Bicaz*, p. 304.

toate fiind acum frumos expuse în pronaos pentru a fi cunoscute publicului interesat de valorile de patrimoniu ale bisericii noastre”, a menționat preotul Cătălin Coșula. Biserica este acoperită cu draniță în cioc de rață, iar îmbinările la colțuri, în durătură. Bărnele cioplite sunt din lemn de brad, iar cuiele tot din lemn, dar de tisă¹⁴.

2. Biserica de lemn din satul Galu

În partea de nord-vest a comunei Poiana Teiului, într-un mic cimitir, se păstrează unul dintre cele mai frumoase și mai reprezentative monumente de arhitectură populară religioasă din întreaga zonă: Biserica de lemn din Galu, care are hramul „Sf. Gheorghe”. Acest monument stârnește admirația prin câteva caracteristici pe care numai în foarte rare cazuri le găsim reunite în arhitectura aceleiași construcții: folosirea exclusivă a lemnului, chiar și la îmbinări, proporțiile miniaturale de un impresionant echilibru, puritatea stilului și măiestria execuției.

Biserica este realizată în spiritul celui mai curat stil moldovenesc, pe trunchiul căruia s-au altoit cu deplin succes unele influențe ardelenesti, lucru explicabil dacă avem în vedere transferul masiv de populație, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, din Transilvania spre Valea Bistriței moldave. Planul cruciform a fost dezvoltat spre sud cu un pridvor deschis, având câte patru colonete de lemn pe laturile ce străjuiesc intrarea. Învelitoarea de șită lasă să se citească toate elementele de bază ale edificiului: altarul, absidele laterale și încăperea pătrată a clopotelor situată deasupra pridvorului, iar pereții din bărne de brad îmbinate în „coadă de rândunică” pun în evidență măiestria meșterilor care au lucrat aici folosind numai cuie de lemn. Interiorul, căptușit cu scânduri de brad, este împărțit printr-un perete de dulapi în care a fost tăiat un gol în arcadă, reliefând mai bine structura sistemului de boltire cu planșeu drept în pronaos și bolți cu fâșii curbe în plan octogonal în naos și altar. Ancadramentul ușii de la intrare este împodobit cu un brâu încrustat, neterminat, iar catapeteasma realizată de către Ioan Zugravul, unul dintre cunoscuții meșteri de la Râpciuni, etalează în ornamentica sculpturală o splendidă îmbinare de motive populare specifice Văii Bistriței¹⁵. În ceea ce privește data construirii edificiului, însemnarea de deasupra pridvorului trimite la anul 1818, dar o notă de pe o *Evanghelie* tipărită la București menționează că aceasta „... a fost dăruită... la biserica din satul Galu... anul 1780, noiembrie 8”.¹⁶ Ar rezulta deci, că actuala biserică s-a construit la începutul veacului al XIX-lea, pe locul unui lăcaș mai vechi de anul 1780, care a fost distrus în împrejurări încă necunoscute. Biserica se consideră a fi o copie cât se poate de fidelă a bisericii vechi, care, e posibil să fi fost construită odată cu cele din Râpciuni și din Farcașa de către același iscusit meșter popular.

¹⁴ *Pelerin în județul Neamț*, coord. Viorel Nicolau, Constantin Pațilea, Daniel Dieaconu, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2013, p. 89.

¹⁵ *Itinerarii spirituale la muntele Ceahlău*, coord. Daniel Dieaconu, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2012, p. 68.

¹⁶ *Cercetări arheologice și istorice din zona Lacului de acumulare Bicaz*, p. 321.

3. Biserica de lemn din satul Grințieșu-Mare

Biserica de lemn din satul Grințieșu Mare, cu hramul „Duminica tuturor Sfinților”, ridicată într-o poiană de pe malul pârâului cu același nume, este cel mai vechi monument de arhitectură religioasă de pe cuprinsul comunei. Este biserica primei parohii din Grințieș și cea mai importantă până la ridicarea bisericii din satul Poiana la 1864. Despre vechimea ei vorbește pomelnicul ctitoricesc păstrat și astăzi în altar, scris cu litere chirilice, de către pictorul bisericii, Teodosie Zugravul. Pomelnicul este datat 1794 și apare sub forma unui triptic scris și pictat pe lemn de paltin și enumeră pe toți cei care au contribuit la ridicarea acestei biserici. Citirea lui ne arată faptul că, acest sat și această biserică s-au ridicat de către români ardeleni, numiți îndeobște „ungureni”, care au fugit din calea opresiunii, a catolicizării și deznaționalizării inițiate de autoritățile habsburgice.

Primul preot al bisericii a fost Grigorie, sosit împreună cu mai multe familii din Ardeal, și care, la început a susținut serviciul religios într-una dintre case. Atunci când locuitorii au fost destul de numeroși, au purces la ridicarea unui locaș de cult, imigranții ardeleni alăturându-se autohtonilor în această necesară întreprindere¹⁷.

Ca mai toate bisericile țărănești de pe valea Bistriței și Bistricioarei, ridicate în veacul al XVIII-lea (biserica din Galu, cea din Dreptu, biserica din Răpciuni, azi la Muzeul Satului din București, biserica din Tulgheș, Bistricioara, Ceahlău-Schit), biserica din Grințieșu-Mare impresionează prin frumusețe și simplitate, operă a meșterilor locali. A fost construită din bârne de brad, în planul triconc specific acestei perioade; pridvorul și clopotnița s-au dovedit o adăugire reușită realizată odată cu operațiunile de renovare de la sfârșitul secolului al XIX-lea, conform unui al doilea pomelnic ctitoricesc datat 1891. Meșterii au respectat părțile componente ale unui lăcaș de cult, deși în proporții reduse: pridvor, pronaos, naos, altar; în pronaos și naos, meșterii au realizat un plafon cu calotă sferică din opt laturi la bază din scânduri îmbinate în coadă de rândunică. Stranele sunt sculptate din lemn de paltin. Valoarea bisericii este întregită de pictura originală a iconostasului și a icoanelor mari executate în ulei, pe lemn de către Teodosie Zugravul, un pictor cu renume în regiune, lucrarea sa păstrându-se în condiții excelente și astăzi. Biserica păstrează icoane vechi din perioada ridicării lăcașului, dar și din 1852, 1891, la care se adaugă mai multe cărți religioase vechi: *Evangelistiar* (1826), *Liturghier* (1860), *Octoih* (1912) etc.¹⁸

4. Biserica de lemn din satul Bistricioara

Lăcașul de cult ortodox face parte din categoria bisericilor din lemn cu turn separat și planul în formă de cruce. Datele, cu precădere orale, arată că, lăcașul de închinăciune ar data de pe la 1750-1775. Apariția sa a fost consecința evenimentelor de la cumpăna celor două secole, XVII și XVIII, din Ardeal, când românii au fost nevoiți să ia

¹⁷ Arhiva Primăriei Grințieș, *Descrierea Comunei Rurale Bistricioara*, 1941, dosar 1, f. 8.

¹⁸ *La hotarele Moldovei – pe urmele plăieșilor și haiducilor. Grințieșul prin imagini și mărturii orale*, coord. Daniel Dieaconu, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2012, p. 35.

drumul pribegiei, trecând munții, pentru a-și păstra graiul, tradițiile și religia ortodoxă. Atunci, o parte dintre ei, 15-20 de familii, s-au așezat pe malul drept al râului Bistricioara. Și-au întemeiat o comunitate încercând să-și regăsească liniștea, dar cum liniștea trupească nu este deplină fără cea sufletească, și-au întemeiat o bisericuță din lemn în care să se închine, să se reculeagă, după două secole și jumătate de istorie zbuciumată¹⁹.

Prin forma ei de treflă și-a păstrat caracteristicile arhitecturale ale bisericilor din Ardeal. Acoperișul în patru ape suprainălțat prin intercalarea unui registru vertical în partea mediană a învelitorii, a căpătat forma actuală, cel mai probabil cu prilejul lucrărilor de refacere din 1831. Absidele laterale sunt bine pronunțate, având forma pentagonală, iar absida altarului cu fereastra în ax și sistemul de îmbinare a bânelor, constituie elemente specifice acestui gen de biserici.

În general, grație concepției constructorilor de atunci, avem aici de-a face cu o relație aparte între forma și dimensiunile bolților din pronaos, naos și altar, care în unele cazuri merge până la identitate. Asta, pentru că bolțile celor trei spații interioare sunt cu totul diferite. Pronaosul are un plafon drept, altarul este adăpostit de cele două pante rezezi ale unei bolți unghiulare și doar bolta naosului are forma obișnuită a unui trunchi de con sprijinit pe nervuri de lemn dispuse radial.

Ceea ce particularizează în mod cu totul deosebit acest monument este însă pictura și mai cu seamă cea de pe peretele nordic, executată într-un stil popular plin de naivitate, dar cu o imaginație debordantă. Cel mai sigur, credem că a fost vorba despre un zugrav anonim, cel mai probabil local, care, deși nu se familiarizase decât într-o foarte mică măsură cu formele canonice ale iconografiei ortodoxe, se implică în realizarea pe peretele de la nord, într-o viziune profană, sugestivă și interesantă descriere plastică a unei picturi ce surprinde cele trei sectoare biblice care alcătuiesc Lumea de Apoi: Sânul lui Avraam, Raiul și Iadul. Întregul ansamblu impresionează prin expresivitate și dinamism, dar mai ales prin sentimentele contradictorii precis nuanțate pe care le generează fiecare compoziție. Contorsionarea trupurilor supuse chinurilor veșnice și îngrijorarea celor care așteaptă greul examen al ultimei judecăți, umanizează scenele și le coboară într-o realitate imediată de un dramatism zguduitor. Pe de altă parte, concepția meșterului zugrav în legătură cu acele tărâmurile ale făgăduinței și supremei fericiri s-a materializat în compoziții dominate de un peisaj exotic cu vegetație luxuriantă, plăsmuire a unei lumi ce se naște și se dezvoltă în fiecare conștiință, dintr-o statornică trăire creștină. Pictura este realizată pe pânză aplicată pe lemn. Atât catapeteasma cât și icoanele sunt din două perioade, fapt identificat și de către specialiști. Și asta, se poate constata prin coloritul lor. De altfel, aceiași specialiști, au afirmat nu de puține ori, că în biserică noastră se mai află Icoana Maicii Domnului de asemeni valoroasă prin execuția artistică și vechimea sa²⁰.

---

¹⁹ *La poalele Pionului – crâmpie din istoria comunei Ceahlău*, coord. Mihai Bulai, Daniel Dieaconu, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2013, p. 135.

²⁰ *Itinerarii spirituale la muntele Ceahlău*, p. 74. Informații de la preotul Irina Ioan.

Până în 1920, această ctitorie a fost folosită ca biserică de parohie. În 1889, bistriciorenii, la propunerea preotului de atunci, Constantin Alexandrescu, au luat hotărârea de a ridica o nouă biserică din piatră, la care s-a început zidirea în 1900. La finalizare, în 1920, oficierea slujbelor au fost mutată în noul lăcaș, rămânând ca aici, în biserica veche, cum îi spun localnicii, să aibă loc doar slujbele de înmormântare, dat fiind că, tot aici, se află dintotdeauna și singurul cimitir al satului²¹.

5. Biserica „Sfinții Trei Ierarhi” Poiana Largului

Până în anul 2011, Biserica „Sfinții Trei Ierarhi” din Poiana Largului sau Biserica din Luncă, cum este cunoscută de localnici, a fost cunoscută ca și monument istoric. În acel an, un incendiu a distrus întreg edificiul, într-o manieră irecuperabilă, tot ansamblul fiind construit din lemn, excepție făcând acoperișul din tablă subțire. Incendiul a fost raportat pe data de 27 februarie 2011, ora 17.00, iar cauza pare să fi fost un coș de fum neizolat termic. Din păcate, au fost distruse atât icoane de mare însemnătate istorico-patrimonială, cât și catapeteasma, precum și strane și alte obiecte de cult.

Se pare că, vechea biserică de lemn a fost adusă din cimitirul Mănăstirii Durău, fiind datată înainte de 1835, când, în acel loc a fost ridicată un lăcaș din zid. Aspectul bisericii este cel de capelă, clopotnița fiind separată la intrare, fapt ce întărește această afirmație²².

La 4 iunie 2012, IPS Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, însoțit de pr. Damian Mihai, protopopul Protopopiatului Ceahlău, de pr. paroh Mihai Ursache și un sobor de preoți din zonă, au sfințit locul unde urma să se ridice un nou edificiu. Prin contribuția majoră a enoriașilor, deja biserica este ridicată și este pregătită pentru resfințire în momentul de față.

6. Biserica „Sfântul Gheorghe” Petru Vodă

Satul Petru Vodă a aparținut pentru mult timp moșiei Mănăstirii Neamț. În zonă au fost construite multe schituri, metocuri ale Mănăstirii Neamț. Încă din vremea lui Petru Rareș (secolul al XVI-lea) se spune că exista un schit la gura pârâului Coroiu. Ulterior, schitul a devenit și locul de rugăciune al gospodarilor ardeleni stabiliți în zonă. În 1886, la biserica Coroiu erau 64 de enoriași.

Prima construcție pe locul actualei biserici a fost una de lemn. La începutul secolului al XIX-lea a fost demontată și transportată cu carele în satul Blăgești, de pe Siret, unde a fost reasamblată. De la această biserică se cunoaște locul unde a fost Sfântul Altar și o parte din ruinele temeliei de piatră.

În locul vechii biserici din lemn a fost ridicată una de zid, ctitorie a unui preot ardelean, refugiat aici cu soția sa. După ce au ajuns la aceste locuri, preotul s-a călugărit

---

²¹ Arhiva Primăriei Grințieș, *Descrierea Comunei Rurale Bistricioara*, 1941, dosar 1, f. 12.

²² Cristian Vatamanu, *Mănăstiri, schituri și biserici din județul Neamț*, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2022, p. 167. Informații de la preotul Ionel Bondar.

sub numele de Ieromonahul Toma și monahia Iuliana. Monahul Toma moare la sfârșitul secolului al XVIII-lea (înainte de 1798), iar monahia Iuliana în anul 1824. Printre ctitori se numără și boierul moldovean Ioan Coroiu, care a făcut o mare danie pentru fiul său, răpus de holeră²³.

Slujitori ai altarului bisericii sunt: Ioan Stamati (care a avut ca frate pe Iacob Stamati, mitropolit al Moldovei) și fiul lui Ioan, Teodor (Toader), în timpul căruia a fost ridicată clopotnița de zid. Au urmat fiii acestuia: Ioan, Gavril și Ștefan, ce slujeau cu rândul la biserică, apoi a urmat preotul Gheorghe Gavrilesu (n. 1796, fiul pr. Gavril). În 1866 vine ca slujitor, alături de preoții Gheorghe și Ștefan, preotul Gheorghe Coroamă. Acestora le urmează preotul Vasile, fiul preotului Gheorghe Coroamă, apoi frații Bârliba, din Tg. Neamț. Între 1912-1926 slujește preotul Ioan N. Petrescu (Humușești), care era și învățător al satului. Îi urmează preotul Constantin Coroamă (fiul pr. Gheorghe Coroamă), Gheorghe Mihăianu, Gheorghe Dumitriu, Vasile Păvăleanu și Cezar Gheorghe Iețcu.

Profilul zvelt și elegant al edificiului a suferit modificări succesive. Astfel, între 1847 – 1861 s-a adăugat foișorul de pază primelor patru niveluri, s-au montat apoi ceasurele, dintre care primul a fost adus de la Viena în 1861, și s-a construit scara interioară de lemn. În prezent, lăcașul se bucură, de asemenea, și de un spațiu expozițional²⁴.

7. Biserica cu hramul Sfântul Mare Mucenic Gheorghe din Bicaz

Actuala biserică a fost ridicată între anii 1821-1837 pe locul unui schit de lemn construit de călugărul Damaschin Neagu în jurul anului 1700, aparținând mănăstirii Bistrița până în anul 1864, când a devenit biserică de „mir” a comunei Bicaz. Biserica datează deci, potrivit pisaniei, din anul 1837, din timpul domniei „Voievodului Mihai Sturdza, având binecuvântarea Mitropolitului Veniamin Costachi”, fiind sfințită la data de 8 noiembrie 1837. Construcția este din piatră și cărămidă, cu ziduri groase, contraforți, având o singură turlă unde se află și încăperea clopotelor.

Primul clopot de 85 kg datează din anul 1791, iar al doilea, de 210 kg din 1845. Până în 1900 s-a mai adăugat în turlă un clopot mare de 300 kg. Dintre cele mai importante lucrări de restaurare amintim: adăugarea pridvorului în anul 1924, acoperirea cu tablă zincată a întregii biserici în anul 1936, iar după 1960 s-a pictat interiorul bisericii, refăcută în timpul preotului Ion Butnaru (1972 - 1979), când s-a pus marmură în biserică, construindu-se și casa de prăznuire²⁵.

8. Biserica de lemn din Chirițeni

Această biserică a fost mutată odată cu apariția lacului de acumulare într-o frumoasă poiană din satul Chirițeni, din satul Hangu. Este o ctitorie din 1821-1829

---

²³ Arhiva Bisericii Coroiu; informații de la preoții Vasile Păvăleanu și Cezar Iețcu.

²⁴ Cristian Vatamanu, *op. cit.*, p. 167.

²⁵ *Ibidem*, p. 168.

conform mai multor însemnări aflate în arhiva bisericii și conform mărturiilor parohilor bisericii.

Se consideră că prima biserică de la Gura Hangului ar fi fost distrusă la 1821, cu ocazia „Zaveriei”, când turcii au urmărit pe „volintiri” și au dat foc bisericii de la Palatul Cnejilor.

S-au folosit materialele rezultate din demontarea vechii biserici din Hangu, desăvârșită în 1829. Remontată după planul acesteia în stilul specific moldovenesc, biserica de la Chirițeni e construită din bârne de brad pe temelie joasă de piatră, cu acoperământ de draniță. Nu s-au putut salva, însă, picturile murale despre care își mai amintesc bătrânii și care au fost sumar descrise de cercetătorii „Șantierului arheologic Bicaz” înainte de strângerea apelor lacului.

Turnul-clopotniță a fost construit din piatră în anul 1870 și are la colțurile bazei patru contraforți rotunjiți, fiind amplasat la intrarea în incintă. Se pare că, biserica de la Chirițeni nu a avut pictură, iar catapeteasma adusă de la Boura-Fârțăgi prezintă caracteristicile stilistice specifice începutului de secol XIX²⁶.

9. Biserica de lemn din satul Poiana Largului

Tot în Poiana Teiului, pe o terasă limitată de drumul național ce duce spre Pipirig, se află Biserica „Buna Vestire”, fost metoc pe moșia Mănăstirii Neamț. Prin tradiție, acest monument este identificat cu vechiul schit „Poienile”, ctitorie a Mitropolitului Gheorghe Movilă, fratele lui Ieremia Movilă (atestat de documente încă de la 1599) și strămutat aici din valea Hangului pe la începutul secolului al XVIII-lea sau, după alte surse, la 1741. În starea actuală a bisericii, după mai multe refaceri și adăugiri realizate la întâmplare este greu să se stabilească elementele ce s-au păstrat de la cel mai vechi așezământ monastic din această zonă. Constructiv - și făcând abstracție de modificările recente - biserica se aliniază celor ce aparțin secolului al XVIII-lea, fiind de presupus că, în momentul strămutării de la Boura-Fârțăgi (unde se crede că s-a aflat schitul „Poienile”), a fost refăcută fără a se mai ține seamă de vechea arhitectură. Făcută din bârne de brad căptușite cu scânduri, biserica actuală are un acoperiș simplu în două ape, cu marginile larg evazate mai ales deasupra altarului unde se aseamănă cu un clopot. Probabil, cu prilejul reparațiilor din 1892-1894, s-au adăugat pronaosul și pridvorul, iar pe axul median acoperământului s-au plasat trei turlă învelite cu tablă, în flagrantă contradicție cu spiritul constructiv și cu estetica întregului edificiu. Cele mai vechi obiecte de cult și cărți din patrimoniul acestui lăcaș, aparțin în întregime secolului al XVIII-lea: o icoană a Sfinților Apostoli din vechea catapeteasmă, un *Triod* tipărit la Iași, în 1747, și un *Antologhion* din 1752²⁷.

O altă tradiție povestește că, un vechi schit ridicat de Petru Rareș ar fi fost reclădit „acum mai bine de 200 de ani”, tradiție sprijinită pe spusele cronicarului despre fuga

---

²⁶ *Ibidem*, p. 221.

²⁷ *Cercetări arheologice și istorice din zona Lacului de acumulare Bicaz*, p. 312.

domnitorului peste munți la 1538, ajutat fiind de niște călugări. O mărturie documentară nu avem, iar brâul lui Petru Rareș aflat la biserică s-a dovedit că este un simplu brâu preoțesc din secolul al XVIII-lea²⁸.

Un document bisericesc ne arată că „nu se știe începerea zidirii, dar la 1741 s-a reînnoit cu osârdia lui Ion Bălan și soția sa Ecaterina”. În zestrea bisericii se află o icoană a „Catrinei Bălăneasca” de la 1741 și, de asemenea, și alte odoare datând din secolul al XVIII-lea, clopotul și cărți bisericești. Catapeteasma pare a fi opera zugravilor din Răpciuni, în frunte cu Ion Zugravul²⁹. Istoria bisericii este învăluită în legendă, dar știm, cu siguranță, că ne aflăm în fața unui monument istoric, o biserică țărănească din secolul al XVIII-lea.

10. Biserica de lemn „Sf. Ana” din satul Schit, comuna Ceahlău

În cimitirul satului Ceahlău, s-a ridicat în jurul anului 1830 biserica de lemn „Sf. Ana”, o construcție foarte interesantă din punct de vedere arhitectural, cu multe elemente care o individualizează. Se presupune că biserica s-a construit în urma dezafectării „schitișorului” iar întemeierea este descrisă în pomelnicul ctitoricesc. Aflăm că s-a ridicat în timpul lui Veniamin Costache, mitropolit al Moldovei, iar „igumen al mănăstirii Pionul era Gavril” și preoți ai noului lăcaș erau Grigorie și Teodor. Construcția s-a încheiat la 1830 și sunt amintite eforturile lui “erei Theodor care a dat 100 de lei și au fost alergătoriu și ostenitoriu de când s-a început zidirea temeliei bisericii”. Semnatarul pomelnicului era „erei Grigorie”³⁰.

Biserica este realizată din bârne care se îmbină „în coadă de rândunică”, exceptând absida altarului unde îmbinarea se face prin suprapunere, după o prealabilă “tăiere la jumătate” a grinzilor. Planul este cruciform, cu un pridvor cu perete drept adăugat la vest și cu intrarea pe latura de nord (și nu la sud cum se procedează de regulă).

Acoperișul de șifă prezintă o frântură perimetrală de pantă pentru a asigura scurgerea rapidă a apei, iar clopotnița de zid este separată, străjuind intrarea în incintă. În mod cu totul neobișnuit, și cazul pare unic în această parte a Moldovei, naosul cu absidele laterale dreptunghiulare prezintă un dublu decroș, iar absida altarului este rotunjită, având formă semicirculară.

Pridvorul închis, cu tavan drept, căptușit cu scânduri, comunică printr-o ușă cu pronaosul, acesta fiind și el separat de naos printr-un perete cu o largă deschidere în arcadă. Deosebit de interesant este și sistemul de boltire al acestei biserici. Pronaosul este acoperit cu o boltă în plan octogonal, trecerea de la planul dreptunghiular la cel pătrat realizându-se prin bârne suprapuse pe laturile de nord și sud, iar trecerea de la planul

---

²⁸ *Ibidem*, p. 313; *Mitologie și creștinism la muntele Ceahlău*, coord. Daniel Dieaconu, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2010, p. 80.

²⁹ Cristian Vatamanu, *op. cit.*, p. 226. Informații de la preotul Ciprian Metocariu și de la Grigore Cerbu (n. 1931), sat Poiana Largului, comuna Poiana Teiului.

³⁰ *Cercetări arheologice și istorice din zona Lacului de acumulare Bicaz*, p. 332.

patrat la cel octogonal fiind asigurată prin trompe de colț. Naosul prezintă o boltă din fâșii curbe pe plan dreptunghiular, supraînălțată cu o boltă din fâșii curbe, racordarea între cele două sisteme de boltire făcându-se tot prin intermediul unor trompe de colț. În sfârșit, altarul are o boltă din fâșii curbe pe plan hexagonal. Iconostasul are trăsături stilistice care îl încadrează mai degrabă veacului al XVIII-lea decât secolului al XIX-lea. Biserica „Sf. Ana” din Ceahlău se numără printre puținele biserici de lemn din Moldova care a avut pictură interioară. Aceasta s-a realizat direct pe scândura ce căptușește pronaosul, iar în altar, pereții au fost acoperiți de o pânză, peste care s-a aplicat pictura. Biserica este unul dintre cele mai frumoase monumente de arhitectură țărănească de pe valea Bistriței și astăzi se află în cadrul unui ansamblu bisericesc în centrul comunei Ceahlău³¹.

11. Biserica fostului Schit Schitișorul

„Schitișor” i se spunea unei mici bisericuțe ce se afla la nici un km mai la vale de Mănăstirea Pionul de care a ținut din vechime. S-a considerat că s-a ridicat la sfârșitul secolului al XVII-lea, când boierii Cantacuzini au început să facă din Mănăstirea Pionul o cetate și un loc de refugiu. O tradiție locală spunea că biserica a fost construită pe temelii uneia mai veche care a ars; numele ei a fost la început „Schitul din Poiană”³².

Documente despre „Schitișor” nu sunt și înțelegem aceasta prin faptul că depindea de mult mai însemnatul Schit Hangul sau Pionul și avea o importanță redusă și o obște mică. Se prea poate că aici se retrăgeau călugării de la Pionul când mănăstirea și curtea întărită era implicată în evenimente politice și militare. Cercetările arheologice efectuate în anii 1956-1957 arată un nivel de locuire din secolul al XVII-lea și, de asemenea, mai multe morminte de călugări și călugărițe din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu inventar modest³³.

După anul 1844, când „cneji” au avut câștig de cauză în procesele intentate mănăstirii, maicile care fuseseră aduse aici de la Mănăstirea Vâratic, au fost scoase din biserică și din chilii. Cu primul avut pe care l-au luat, s-au oprit la Schitișor, unde nu pentru mult timp a fost schit de maice. După risipirea obștii de maici a devenit o biserică parohială, până în 1965. În acel an, biserica a fost mutată pe Pârâul Mare, unde se află și în prezent. Din când în când, se țineau slujbe și aici, iar din 2013 a devenit biserică de sine-stătătoare și un preot a fost numit aici³⁴.

---

³¹ Informații de la preotul Mihai Damian (n. 1944) și ing. Mihai Bulai, n. 1929.

³² *La poalele Pionului – crâmpoie din istoria comunei Ceahlău*, coord. Mihai Bulai, Daniel Dieaconu, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2013, p. 149.

³³ C.S. Nicolăescu Plopșor, M. Petrescu-Dâmbovița, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la Bicaz*, în MCA, 1959, V, p. 55-56.

³⁴ Daniel Dieaconu, Andrei Fabian, Viorel Nicolau, *Mănăstirea Pionul și Palatul Cnejilor Cantacuzini de la poalele Ceahlăului*, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2009, p. 94.

12. Biserica de lemn din Bicazul Ardelean

Pe valea Bicazului, în comuna Bicazul Ardelean, se păstrează Biserica de lemn „Sf. Dumitru” de la Valea Bradului. Se crede că ar fi fost construită la 1692³⁵, dar nu s-a aflat nici un document sigur, iar arhitectura sa nu o arată ca fiind din această perioadă. Specialiștii au opinat că a fost ridicată la începutul secolului XIX, fiind de aceeași factură cu bisericile de tip Râpciune: Farcașa, Galu și Tulgheș.

Este o reușită creație a arhitecturii populare în lemn, cu un plan trilobat și abside bine conturate, de formă poligonală. Pereții din bârne aparente se ridică pe un soclu tencuit, iar pronaosul prezintă la exterior tot o formă poligonală. Pe latura de sud, intrarea este protejată de un pridvor închis iar acoperișul este străpuns de o turlă situată deasupra pronaosului, întărind impresia de suplețe și eleganță pe care o degajă întreaga construcție. Pronaosul prezintă un planșeu de grinzi aparente, iar naosul este acoperit cu o boltă în fâșii curbe pe plan octogonal. În ceea ce privește altarul, acesta este acoperit de o ingenioasă boltă semicilindrică, racordată cu fâșii curbe și nervuri aparente.

Construită în 1829³⁶, biserica de lemn de la Valea Bradului pune în evidență preocuparea obștei sătești de aici și a meșterilor care au ridicat-o pentru înfrumusețarea edificiului. Mărturie stau ornamentele sculpturale de pe ancadrame și de pe stâlpii pridvorului, precum și pictura ce se mai păstrează în interior.

13. Biserica de lemn din Boboteni

Documentar, despre această biserică aflăm pe o însemnare: „Acest Ceaslov s-au dat de mine starițul iromonah Daniil bisericii din Fundul Hangului unde să prăznuiește sfinții Împărați Constantin și Elena, ca să fie pentru slujba bisericii... Anul 1854 iunie 12, monastirea Durău”. Data 1855, înscrisă un an mai târziu pe icoana împărătească a Maicii Domnului, amintește probabil de sfințirea noului lăcaș³⁷.

Catapeteasma cu icoanele datează din 1855-1857³⁸. Astăzi, exteriorul bisericii și acoperișul nu mai sunt cele originale. Clădirea nu se deosebește de acestea prin elementele de plan. Ceea ce dă bisericii din Boboteni un caracter original sunt cele trei turlă masive, de dimensiuni inegale, care se înalță (în ordinea mărimii) pe naos, pronaos și altar. Turlăle, înșirate pe coama acoperișului, după tipul foarte răspândit în regiunea vecină, nu răspund în interior. Forma lor complicată, rezultând din supraînălțarea turlei propriu-zise cu o a doua turlă în miniatură, precum și din înmulțirea streșinilor, vădește o influență ruteană³⁹.

---

³⁵ Conform informațiilor prof. C. Duculescu, citând o monografie veche relizată de preotul Victor Barna în 1943, în prezent pierdută.

³⁶ Cercetări arheologice și istorice din zona Lacului de acumulare Bicaz, p. 309.

³⁷ Cristian Vatamanu, *Mănăstiri, schituri și biserici din județul Neamț*, p. 241.

³⁸ Cercetări arheologice și istorice din zona Lacului de acumulare Bicaz, p. 331.

³⁹ Xenia Sârbu, Mihai Apopei, *Biserica de la Boboteni, în Ținutul Neamțului, manual de istorie pentru discipline opționale*, coord. D. Dieaconu, I. Săndulache, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2018, p. 66.

Biserica, cu anexele ei – gardul de bârne cu strașină de șindrilă, poartă de intrare, fântâna monumentală, clopotnița cu acoperiș în formă de bulb (iarăși o influență ruteană), după care urmează trapeza de 15 m lungime – toate îmbrăcate de sus până jos cu șindrilă ca de niște solzi, cu crucile ornamentate pe ele, alcătuiesc un ansamblu masiv de arhitectură de lemn cu caracter rustic pronunțat, dominând în mod pitoresc casele din jur.

Concluzii

Pe cursul mijlociu al Bistriței, numit simbolic Valea Muntelui, comunitățile însemnate cu locuiri permanente s-au format în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pe moșii mănăstirești sau boierești. O dovadă a acestor întemeieri sunt și bisericile țărănești ridicate, unele pe locul altor lăcașe mai vechi, dar nu anterioare secolului al XVIII-lea.

Bisericile de pe cursul mijlociu al Văii Bistriței au avut ca prototip-reper lăcașul de cult de la Răpciuni, aflată în prezent la Muzeul Satului din București, meșterii ridicând bisericuțe asemănătoare la Broșteni, Bicazul Ardelean, Galu, Farcașa, Grințieș sau Tulgheș. Constructorii nu sunt știuți, dar pictorii sunt, în mare parte, cunoscuți, semnând pomelnice ctitoricești sau icoane. Bisericile sunt de lemn, excepție făcând biserica de zid de la Coroiu și cea de la Bicaz, ridicate și ele pe locul unor vechi așezăminte de lemn. Bisericile sunt deosebite prin meleul arhitectural moldovenesc și ardelenesc, dată fiind situarea, dar și faptul că, în perioada în care s-au ridicat, se înmulțiseră în sate familiile de „ungureni” pe care îi găsim în pomelnice sau în catagrafii, cu porecle sau cu nume. Ctitorii sunt săteni, preoți și, rareori, boieri sau arendași. Bisericile arată puterea economică a comunităților, creșterea demografică și dorința de frumos.

Îmbinarea bârnelor este realizată cu măiestrie, dranița are forme deosebite și completează pereții de lemn, sculpturile și traforurile arată migală, specializare și experiență din partea meșterilor. Deși mici ca dimensiuni, armonia și proporționalitatea le transformă în adevărate capodopere ale artei populare și cele mai multe dintre ele sunt și monumente istorice cărora însă, nu li se acordă atenția și grija pe care o merită. Astfel, acest articol devine o pledoarie pentru aceste biserici țărănești cu valoare istorică, artistică și, totodată, de mare importanță pentru turismul cultural.

THE PEASANT CHURCHES SITUATED ON THE MIDDLE COURSE OF THE
BISTRIȚA RIVER. STUDY OF RELIGIOUS HISTORY

(Abstract)

This study of religious history focuses on the period between the end of the 18th century and the middle of the 19th century, when peasant churches were built in the villages situated on the middle course of the Bistrița river. The villages in this mountain area were founded starting from the middle of the 18th century, when immigrants from Transylvania and Bucovina were added to the natives. When the inhabitants had the necessary economic power, they built wooden churches (with one exception, the one in Coroiu, made out of stone), of modest proportions, but true works of folk art. The churches from Farcașa, Galu, Grințieșu-Mare, Chirițeni, Poiana Largului, Bistricioara, Ceahlău-Schit have been preserved until today, while the church from Râpciuni is at the Village Museum in Bucharest. Others have been modified or destroyed. The village churches situated on the middle course of the Bistrița river are testimonies of regional history, micro-history, testimonies of religious history and, at the same time, true masterpieces of popular art.

BISERICA „SFINȚII VOIEVOZI” DIN SATUL COSTEȘTI, COMUNA COSTEȘTI, JUDEȚUL IAȘI. REPERE IDENTITARE

Ioan GRĂMADĂ¹, Lucia LECA²

Cuvinte cheie: biserici de lemn, ctitorie, familia Secară, biserica cu hramul „Sfinții Voievozi”, Costești, Mădârjești, Mădârjac, Iași

Keywords: wooden churches, founded, Secară family, „Holy Archangels” church, Costești, Mădârjești, Mădârjac, Iași

Bisericile de lemn – un capitol de istorie în pericol

Bisericile de lemn reprezintă unul din cele mai neglijate segmente ale patrimoniului cultural din România. Deși bisericile de lemn sunt extrem de răspândite pe tot teritoriul țării noastre, acestea nu s-au bucurat de aceeași atenție de care, spre exemplu, au beneficiat bisericile de zid din partea istoricilor, a arhitecților, a restauratorilor sau a altor specialiști. Prin natura perisabilă a materialului, datorită diferitelor contexte politice, culturale, sociale și economice și a unui interes scăzut manifestat în majoritatea cazurilor, multe biserici de lemn au pierit. Printre cele mai cunoscute cauze sunt fie degradarea lăcașului până la starea de ruină și apoi eliminarea completă, cum a fost cazul bisericii din satul Brăiești³, județul Iași, fie prin distrugere în urma unor incendii sau a unor dezastre naturale, cum este cazul bisericii de lemn „Adormirea Maicii Domnului” din satul Mărăști⁴, comuna Filipeni, județul Bacău, mistuită de flăcări în anul 2022.

Cu toate acestea, în ultimii anii, o serie de specialiști au început să își aplece interesul asupra acestui fragment din istoria noastră, pe cât de fragil, pe atât de interesant. O primă inițiativă de anvergură a fost cea a *Fundației ProPatrimonio* care, prin proiectul *60 de Biserici de lemn*⁵, își propunea atât inventarierea bisericilor de lemn din județele Sibiu, Hunedoara, Gorj și Vâlcea, cât și intervenții de tip „Smurd”. Ulterior au luat naștere campanii de salvare concentrate însă punctual, pe câteva biserici. Cel mai de amploare proiect de acest tip a fost dedicat, până la acest moment, bisericii cu hramurile „Buna Vestire” și „Arhanghelul Mihail” din satul Urși, comuna Popești, județul Vâlcea, proiect⁶

¹ Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” – Facultatea de Istorie, IAȘI.

² Institutul Național al Patrimoniului, BUCUREȘTI.

³ După spusele localnicilor, biserica a fost desfăcută în anii 1970, deoarece se afla în stare avansată de degradare. Pe locul acesteia fost construită o capelă.

⁴ <https://ziaruldebacau.ro/foto-incendiu-la-o-biserica-din-comuna-filipeni-pompierii-inca-se-lupta-cu-focul/>, consultat în data de 01.03.2023.

⁵ <https://www.propatrimonio.org/home/60biserici/>, consultat în data de 08.03.2023.

⁶ A făcut parte inițial din proiectul de inventariere „60 de biserici de lemn”, desfășurat de Fundația Pro Patrimonio, apoi a devenit un proiect de conservare și restaurare. De-a lungul timpului, în proiectul de conservare au fost implicate universități, organizații profesionale, muzee și s-a derulat pe parcursul a 10 ani,

ce a câștigat două premii, Marele Premiu la secțiunea Conservare și Premiul la secțiunea Alegerea Publicului, în cadrul *European Heritage Awards*⁷, acordate de către Comisia Europeană și *Europa Nostra*. Alte exemple de bună practică cunoscute în România vizează biserica cu hramul „Buna Vestire” din satul Crivina de Sus⁸, comuna Pietroasa, și biserica cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” din satul Povergina⁹, aparținător al orașului Făget, ambele în județul Timiș.

O amploare mai mare a demersului de inventariere a început în anul 2021, când a fost inițiată cartarea bisericilor de lemn din întreaga țară. Prima campanie a avut loc în județul Arad¹⁰, coordonată de *Asociația Vernacular*, urmată de județul Iași în 2022¹¹, organizată de *Asociația Biserici Înlemnite*, și pentru anul 2023 aceasta are în vedere o parte a județului Gorj.

În cadrul etapei de inventariere a bisericilor istorice de lemn din județul Iași¹² au fost descoperite adevărate bijuterii arhitecturale datând din secolul XVII până la începutul secolului XX. De menționat sunt, spre exemplu, pentru valoarea lor arhitecturală, istorică și memorială, bisericile din Brădicești, Șcheia, Păușești, Miroslovești și Jigoreni.

Familia răzășească Secară și biserica de la Costești

Obiceiul ctitoririi unui lăcaș de cult nu reprezintă doar o afirmare a puterii economice, ci dezvăluie percepția omului asupra limitelor vieții și faptul că după moarte averea strânsă rămâne urmașilor – familiei și comunității. Ctitorul oferă prinos pentru cele agonisite, acesta și familia sa urmând să primească veșnica pomenire. Este și cazul familiei

---

cu lucru efectiv pe timpul verii, cu permanenta susținere a Parohiei Popești, Biserici Ortodoxe Române, și cea a comunității din satul Urși.

⁷ <https://www.europeanheritageawards.eu/winners/wooden-church-ursi-village/>, consultat în data de 08.03.2023. *European Heritage Awards* celebrează și promovează cele mai înalte standarde la nivel european prin intervenții în domeniul patrimoniului, cercetare și educație, formare și conștientizare, precum și dedicarea de lungă durată a profesioniștilor și voluntarilor.

⁸ Biserica de lemn din Crivina de Sus este centrul unui proiect multidisciplinar (*Biserici Înlemnite din Banat*), ce se desfășoară începând din anul 2013 la inițiativa *Asociației Peisagiștilor din România, Filiala Teritorială Vest*.

⁹ *Școala de la Povergina* este tot un proiect multidisciplinar de restaurare, protejare și punere în valoare, organizată de *Asociația Biserici Înlemnite* și *The Prince's Foundation*, în parteneriat cu institute de cercetare, universități, muzee, actori locali și din mass-media.

¹⁰ <https://biserici-inlemnite.ro/>, consultat la data de 03.02.2023.

¹¹ *Ibidem*. Anterior, în județul Iași avusese loc o campanie în anul 2006, anume „Întocmirea fișelor monumentelor istorice din județul Iași, etapa I”, Biserici de lemn, desfășurată de dna. arh. Smărândița Gălea (S.C. Genesis S.R.L.), cu finanțarea Consiliului Județean Iași.

¹² Proiectul cultural „Biserici Înlemnite – Inventarierea bisericilor de lemn din România – proiect pilot: bisericile de lemn din județul Iași” a fost desfășurat de *Asociația Biserici Înlemnite*, în parteneriat cu Mitropolia Moldovei și Bucovinei, Institutul Național al Patrimoniului, Complexul Muzeal Național „Moldova”, Facultatea de Silvicultură din cadrul Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava prin Laboratorul de Biometrie Forestieră, Departamentul Artă murală, Conservare-Restaurare, Istoria și Teoria artei, Facultatea de Arte Vizuale și Design, Universitatea Națională de Arte „George Enescu” Iași, Facultatea de Arhitectură „G. M. Cantacuzino”, Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi” Iași, Direcția Județeană pentru Cultură Iași, Trinitas TV.

de răzeși Secară. Amintiți în unele documente din secolul XVIII (întâlniți și în variantele Săcară, Săcără), unii membri ai familiei sunt menționați în secolul al XIX-lea ca boieri¹³ și proprietari în satele Mădârjești, Costești și Prostești, dar și în Iași¹⁴. Cu toate acestea, neamul Secară este puțin cercetat.

Biserica cu hramul „Sfinții Voievozi” din satul Costești, din comuna omonimă, este ctitoria „preotului Palade Secară și a fratelui Andrei sîn, (a) lui Ștefan Săcară și a ficiilor lui Ioan Săcară, fratele lui Ștefan Săcără” (Fig. 1, 2). Edificiul este important pentru valoarea tehnică și artistică a arhitecturii, a structurii și a picturii. O documentare aprofundată privind neamul Secară ar putea aduce la lumină aspecte relevante și pentru istoricul edificiului eclesiastic, sporind-i valoarea memorială.

Istoria acestei familii a fost legată de cea a moșilor Costești¹⁵, Mădârjești și Mădărjac. Printre membrii săi s-a remarcat Palade Secară, care a fost preot în satul Mădârjești¹⁶.

Un anume Iosib Băgul, răzeș din satul Mădârjești, a cumpărat, la 1709, împreună cu frații lui, Gligor (Grugor) și Cotorce (Cutorce), de la Damaschin și Ignatu, trei părți dintr-o jumătate din satul „Mădârjeci”¹⁷. La 23 decembrie 1724, Mihail Racoviță a întărit stăpânirea lui Ștefan Săcară, nepotul lui Iosip Băgul, pe care o avea asupra unei pătrimi din satul „Mădârjeci”¹⁸. Opt ani mai târziu, acesta a intrat într-o dispută cu Mihalachi Mădărjac (fiul lui Ștefan Postulache, poreclit Mădărjac), cei doi deținând părți din satul „Mădârjeci”. Disputa este consemnată în documentul emis la 1 noiembrie 1732 de Grigore Ghica voievod, care îi îndemna să folosească moșiile frățește¹⁹. Îndemnul la pace și faptul că Mihalache Mădărjacul moare câțiva ani mai târziu, fără a se putea baza pe singurul său urmaș pe linie masculină²⁰, va conduce la unirea prin căsătorie celor două familii. Andrei și Palade Secară, fiii lui Ștefan Secară, au avut frați/surori care s-au căsătorit

---

¹³ Mihai Răzvan Ungureanu, *Marea Arhondologie a Boierilor Moldovei (1835-1856)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 246.

¹⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași, acte interne (1791-1795)*, editat de Ioan Caproșu, vol. IX, Editura „Dosoftei”, Iași, 2007, nr. 271, p. 260.

¹⁵ Prima atestare documentară a moșiei Costești apare în timpul domnului Moldovei Alexandru Iliaș, care întărea stolnicului Grama, la 9 iunie 1632, stăpânirea asupra unei moșii „din hotarul Țîrgului nostru Frumos. Și să începe hotarul acelu loc din Valea Bunei cu Năvoloacele și de acolo Valea Bunei în sus, pe lângă muncel, la hotarul Costeștilor”. (*DRH*, A. Moldova, XXI, p. 144). Printre reperele menționate în această sursă, se face referire și la satul Costești din ținutul Cărligătura, pe lângă Țîrgu Frumos.

¹⁶ Mihai Costăchescu, *Satele Bălțați, Codrești, Mădârjești, Mădărjacul și Bojila din județul Iași în „Ioan Neculce” Buletinul Muzeului Municipal Iași*, fasc. 7, Iași 1928:

- Zapis „din 7253 (1745), April 18, [...] preotul Paladie sîn Ștefan Săcară și Toader, fic(i)orul Irinăi și eu Andreiu tij sin lui Ștefan Săcară”, p. 69.

- Zapis „d...n 7263 (1755), Iulie 10, [...] Păladie Săcară, moșan din sat din Mădărjaci, din parte(a) de sus”, p. 75.

¹⁷ *Ibidem*, p. 66.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 67.

²⁰ *Ibidem*, p. 72.

cu rude de grad secund (frați/surori) ale soției lui Mihalache Mădărjac, acest lucru reieșind dintr-un zapis scris de Maria, soția răposatului Mihalache, la 5 iulie 1743: „Adecă eu, Maria so(ți)a răposatului Mihalachi Mădărjacul, ficiorul lui Ștefan Postulachi, din Mădărjaci, de(m)preună cu ficiorii mei Gavril și fetili meli Anița și Iliana făcut-am acestu adevărat zapis al nostru la mâna cumnaților mei **Paladi diacon** (s.n.) și frățin său lui Andrii, ficiorii lui Ștefan Săcară”²¹. Astfel, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, familia Secară stăpânește a „patra parte din jumătatea Mădărjeștilor” și, prin alianță, și părți din Mădărjac.

O primă mențiune a lui Palade Secară apare în anul 1737, la 24 mai, când este menționată o dispută la Mădărjești între călugărul Secară, care se plânge lui Mihalachi Luca postelnicul că vitele lui Sămordza i-au mâncat 22 de clăi de grâu, iar Domnul Grigore Ghica îi cere boierului rezolvarea situației²². Acest călugăr este Palade Secară, amintit în anul 1741²³ ca diacon și în 1745 ca preot, răzeș din satul Mădărjești²⁴. Acesta, împreună cu fratele (Andrei Secară) și cu vărul său (Mihalache Secară) sunt menționați în documente până în anii 1765-1767, Palade Secară fiind „preot bătrân și vechi moșnean” din Mădărjești²⁵.

Primul amintit în pomelnicul bisericii de la Costești între cei adormiți este „erei Paladie”, adică Palade Secară. Fratele său, Andrei Secară, precizat de asemenea în pomelnic, a murit pe la 1765²⁶. Se cunoaște faptul că Mihalache, vărul lui Palade Secară, a fost înmormântat la Costești, păstrându-se și astăzi în cimitir o piatră de mormânt care îi este atribuită (Fig. 7), dar și că acesta a contribuit la edificarea bisericii²⁷ și că a dăruit obiecte de cult²⁸. Astfel, cei trei ctitori ai bisericii de la Costești pot fi considerați a fi Palade, Andrei și Mihalache Secară.

Nu sunt cunoscute cu exactitate cauzele mutării familiei Secară din Mădărjești în satul Costești (în intervalul 1765-1777) sau contextul ctitoririi bisericii din Costești.

---

²¹ *Ibidem*, p. 69.

²² *Ibidem*, p. 68.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 69.

²⁵ *Ibidem*, p. 83.

²⁶ Ipoteza conform căreia Andrei ar fi decedat undeva între anii 1765-1766 are la bază următoarele: 1. În documentele din perioada respectivă, frații Andrei și Palade erau menționați mereu împreună, fiind co-stăpâni ai moșiiilor familiei, însă în ultima mențiune a lui Palade, acesta apare singur ca proprietar. (*Ibidem*. p. 83) 2. Andrei este precizat în pomelnic doar în titlu, dar nu și în lista celor vii sau adormiți, sugestiv pentru faptul că el ar fi decedat înaintea lui Palade. Faptul că Palade l-a trecut ca și ctitor la biserica din Costești poate fi interpretat ca un gest de comemorare a fratelui său. 3. În sinodul bisericii, Andrei este trecut ultimul în lista înzestrărilor, posibil pentru a marca faptul că în momentul în care Palade Secară se hotărăște să fie ctitor la biserica, Andrei nu mai era în viață, dar partea din averea sa care nu a fost separată de cea a fratelui său ar fi putut fi folosită în acest scop. (SJAN Iași, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei - Sinodice, dosar 184, fila 4.)

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Pe colțul unei icoane se găsește redactată inscripția de danie: „Această icoană a plătit-o Mihalache”.

Printre reperele istorice importante pentru satul Costești, pe lângă prima atestare, se remarcă anul 1639, când moșia boierului Grama²⁹ începe să se fragmenteze. După aproape un secol, o parte din sat ajunge să fie stăpânită la 1709 de vornicul Gligorașcu „ot Costești”³⁰ (acesta fiind martor, în același an, la vânzarea unor moșii din Mădârjești către bunicul lui Ștefan Secară³¹), în timp ce alte părți ale Costeștilor aparțineau răzeșilor. În recensămintele întocmite între anii 1772-1773 și 1774³², printre plătitorii de taxe sunt menționate 12 persoane³³ cu numele de Secară în satul Costești-Răzeși. Interesant este că în satul Costești mai există și astăzi familii care poartă numele de Secară³⁴.

Toți răzeșii consemnați în recensăminte sunt precizați și în pomelnicul bisericii (Fig. 1, 2). Printre aceștia se găsește și Dumitrașcu Secară, care la 1760 stăpânea moșii în Mădârjești³⁵ și care este fiul lui Mihalache Secară și nepotul lui Andrei și Palade³⁶. Acest Mihalache Secară este cel a cărui piatră de mormânt se găsește în cimitirul bisericii (Fig. 7) și care se presupune că se mută în Costești între 1765-1777, anul decesului nefiind cunoscută. O ipoteză privind un fragment de descendență genealogică pentru familiei Secară din Mădârjești a fost realizată în baza zăpiselor și a altor documente privind secolul XVIII (Fig. 3).

Privitor la edificarea bisericii, se poate emite ipoteza că Palade Secară a cedat o parte din avere pentru a ajuta biserica de la Costești, pe de o parte fiind înrudit cu răzeși de seamă, pe de altă parte comemorând numele fratelui său decedat, Andrei, dar și pentru a deveni el însuși ctitor. Din sursele consultate până în acest moment, nu se poate determina dacă acesta s-a mutat pentru o perioadă din Mădârjești la Costești sau s-a retras direct în viața monahală. La 1794, este precizat „erei (preot) Palade” (Fig. 1).

Andrei și Palade Secară sunt deci amintiți în pomelnicul de la biserica „Sfinții Voievozi” din satul Costești, datat la 1794, precum și alți membri ai familiei, printre care Mihalache și Dumitrașcu (Fig. 1, 2). Relevante pentru susținerea ctitoriei bisericii „Sfinții Voievozi” de la Costești de către Palade Secară mai sunt atât sinodicul dedicat acestui

---

²⁹ DRH, A. Moldova, vol. XXV, nr. 162 p. 174.

³⁰ Mihai Costăchescu, *op.cit.* p. 66.

³¹ *Ibidem.*

³² MEF, vol. VII, partea I, p. 259.

³³ Numele răzeșilor din Costești Răzeși: Dumitrașcu Săcară, Ioniță Săcară, Ion sîn Dumitrașcu Săcară. Solomon Săcară ruptaș (plătitor de taxă), Ion Săcară, Măriuța Săcară, Paraschiva Săcară, Anița Săcară, Catrina Săcar, Maria Săcară, Irina Săcară.

³⁴ Conform relatărilor preotului paroh, Robert Chirilă.

³⁵ „1760 Săptămărie 20, prin cartea domnului Ioan Teodor voievod, dată preotului Palade Secară și frățanesei lui Andrei și lui Dumitrașcu și Mihalache și altor veri a lor, toți nepoți lui Iosip Băguli de Mădârjești ca să fie volnic cu care atâne și a stăpâni a lor dreaptă și moșie ce ziseră cu au la ținutul Cărligăturii anume Madărjaci”. Mihai Costăchescu, *op.cit.* p. 80.

³⁶ Din 1760, există cartea de judecată care spune: „s-au judecat preotul Palade Secară și nepotul său Dumitrașcu, sîn Mihalache Secară (s.n.), cu Anița femeii, fata Mădărjacului ...”. Mihai Costăchescu, *op.cit.*, p. 79.

locaș, cât și inscripția de pe una dintre strane. Sinodicul, redactat de preotul V. Cringa la 1872, precizează că „Biserica cu patronul Sf. Voievozi din satul Costești anecsa comunei Ruginoasa, Plasa Siretului, județul Suceava, este durată di lemn inițial la 1777 luna noiembrie 8 zile. De către cine s-a sfințitu nu să știe. ***Aciastă Biserică s-au făcut cu cheltuiala Preotului Paladi și a D. Mihailă Săcară*** (s.n.)”³⁷ (Fig. 4). „Editorii și înzeștrătorii sfintei biserici” au fost Preotul Palade, Mihalaci Secară și Andrei Secară. Inscripția realizată cu dalta în lemnul de pe una din stranele bisericii (Fig. 5) cuprinde mai multe prescurtări cum ar fi literele transliterate A:S:E:A:P:P:S: 22 OC(TOMVRIE) 1777. Este posibil ca A:S să fie o prescurtare a numelui Andrei Secară, iar P:P:S: - Preotul Palade Secară. Nu se cunoaște până în acest moment al cercetării semnificația certă a inscripției de pe strană³⁸.

Interesant pentru evenimentele din jurul anilor '70 ai secolului al XVIII-lea este faptul că în satul Costești-Răzeși apare ca slujitor popa Nechita, menționat de asemenea în cel mai vechi recensământ al populației, întocmit în 1774³⁹. Aceasta poate fi confirmarea faptului că Palade Secară, fost preot în satul Mădârjești, a fost doar ctitor al bisericii din Costești, că la momentul sfințirii bisericii din Costești preot era Nechita și că la 1774 Palade Secară ori era în continuare preot la Mădârjești, ori era deja retras în viața monahală.

Biserica „Sfinții Voievozi” din Costești

Pe baza surselor arhivistice, dar și ca urmare a analizei stilistice și tehnice a componentelor artistice⁴⁰, se poate afirma faptul că în satul Costești a existat o altă biserică înainte de 1777. Cea mai veche atestare amănunțită a satului din anul 1774 menționează atât prezența aici a unui preot, cât și a unui diacon⁴¹.

Două dintre icoanele din biserică cu hramul „Sfinții Voievozi” din Costești poartă însemnări edificatoare privind date istorice. Una din acestea se referă la semnătura zugravului și datarea care corespunde anului 1752: „leat 7260 mar[tie] 12 zile”. Pe cealaltă icoană este redactată însemnarea de danie, nedată: „Această icoană a plătit-o Mihalache”⁴².

³⁷ SJAN Iași, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei - Sinodice, dosar 184, fila 4.

³⁸ Urmele de intervenție prezente pe suprafețele stranei indică faptul că aceasta a fost mutată de-a lungul timpului. Prin urmare, poziția ei actuală nu poate sugera un rang bisericesc asociat posibilelor persoane indicate de inscripție.

³⁹ MEF, vol. VII, partea I, p. 258.

⁴⁰ Realizată în cadrul „Biserici Înlemnite – Inventarierea bisericilor de lemn din România – proiect pilot: bisericile de lemn din județul Iași” în luna august 2022. Informațiile privind componentele artistice au fost detaliate de restauratorii Mirela Hrinciuc și Marta Klus și sunt disponibile în platforma <https://biserici-inlemnite.ro/>.

⁴¹ MEF, vol. VII, partea I, p. 258.

⁴² Cel menționat în sinodic și, în urma corelărilor, vârul lui Palade și al lui Andrei Secară.

În curtea bisericii se mai păstrează fragmentar câteva pietre de mormânt date în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, una dintre acestea cu inscripția: „Care esti ctitor a(i)ce let zslod <7274/1765 septembrie 1-1766 august 31> / Marie” (Fig. 6), iar pe o alta se poate indentifica „Aice odihnește robu (lui) Du(mnez)ău... Mihălachi Săcară (?)” (Fig. 7)⁴³. Este deci posibil ca pe parcursul anilor 1752– 1777 să fi avut loc o serie de evenimente importante pentru biserica răzeșilor din Costești.

La începutul secolului al XIX-lea, biserica va trece în grija preotului Vasile. Acesta este menționat la 1809⁴⁴ și este posibil ca în cataografiile întocmite în anii 1820⁴⁵ și 1831⁴⁶ referirea la preotul slujitor din satul Costești să fie legată tot de numele acestuia. Între 1873-1929, preot a fost Costache Neculau⁴⁷ (Fig. 8).

Alte posibile evenimente importante privitoare la existența bisericii s-au petrecut în jurul anilor 1841 și 1861 (Fig. 9). Acești ani sunt inscripționați în jumătatea superioară a montanților de lemn ai golului de ușă dintre pridvor și pronaos⁴⁸.

Din analiza arhitecturală realizată în anul 2022⁴⁹ reiese faptul că în secolul al XIX-lea biserica a fost blănuită la exterior și că șarpanta a fost modificată, *in situ* existând martori pentru aceste schimbări (succesiuni de straturi, scânduri de lemn și căpriori istorici).

În 1938 a fost adăugat pridvorul din zidărie de piatră, iar pereții bisericii au fost blănuți atât pe exterior (al doilea strat), cât și pe interior⁵⁰. În 1964, biserica era încă acoperită cu șindrilă⁵¹ (Fig. 10).

Conform relatărilor enoriașilor, în jurul anilor 2000, a fost înlocuită învelitoarea cu tablă și tot atunci au fost făcute modificări la șarpantă. Din corelarea analizei de arhitectură și starea relatată în fișa de monument⁵², reiese că în perioada 2000-2006 au

---

⁴³ A ajutat la transliterarea inscripțiilor Cosmin Niță.

⁴⁴ Tomescu, Const. N., *Stiri catagrafice din Biserica Moldovei in 1809*, în „Arhivele Basarabiei”, an. 3, nr. 3, 1931, p. 175.

⁴⁵ Corneliu Istrati, *Catagrafia Fiscală a Moldovei de la 1820*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011, p. 123.

⁴⁶ Idem, *Catagrafia Fiscală a Moldovei de la 1831*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 94

⁴⁷ Mormântul acestuia se află în cimitirul biserici, iar în pridvor încă se mai păstrează o fotografie a acestuia (Fig. 7).

⁴⁸ Între cei doi montanți, deasupra ușii, blănuirea prezintă un locaș de formă dreptunghiulară, fiind locul în care este de obicei amplasată pisană sau icoana de hram.

⁴⁹ Biserica de lemn „Sfinții Voievozi” din satul Costești a fost cercetată în cadrul proiectului de inventariere a bisericilor de lemn de către: arh. Amalia Ignuță, ist. Celina Gora, rest. Mirela Hriniciuc, rest. Marta Klus, etnograf Dan Șuvăială, antropolog Irina Dobrița și stud. ist. Ioan Grămadă.

⁵⁰ Proiect „Întocmirea fișelor monumentelor istorice din județul Iași, etapa I”, Biserici de lemn, S.C. Genesis S.R.L., 2006 - Fișa de monument: Biserica de lemn „Sfinții Voievozi” Costești, 2006, arh. Smărăndița Gălea, ist. Lucian Lefter, în web-site https://www.monumenteiasi.ro/monument_de_arhitectura.php?id=217

⁵¹ Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, Fond Direcția Monumentelor Istorice, *Fișă de monument Biserica „Sfinții Voievozi” Costești*, 1964, foto.

⁵² Lucian Lefter *op. cit.*

avut loc o serie de intervenții necorespunzătoare precum sprijinirile (stâlpi și grindă) peretelui despărțitor între pronaos și naos și tencuirea pridvorului cu ciment.

Concluzii

Biserica de lemn „Sfinții Voievozi” din satul Costești, comuna Costești, reprezintă una din multele biserici de lemn din județul Iași a cărei istorie merită descoperită. Bisericile de lemn reprezintă martorii unui capitol mai dificil de cercetat și adesea omis, acestea oglindind istoria oamenilor de rând, a preoților de sate și a boierilor mici, pentru care devotamentul pentru cele sfinte era la fel de puternic precum cel al marilor dregători și al voievozilor, reprezentat prin bisericile de zid.

Prezentul articol și-a propus să fie doar un prim pas pentru descoperirea istoriei bisericii de lemn de la Costești (Fig. 11, 12), dorind să aducă în discuție noi informații privind edificarea acesteia, aplecându-se mai mult asupra celor referitoare la datare și la contextul ctitoririi, dar și asupra etapizării modificărilor și a reparațiilor realizate încă din primele veacuri de existență până astăzi. Pentru lămurirea acestor aspecte este desigur necesară o cercetare aprofundată, completată și de alte studii de specialitate.

Aceste demersuri sunt firești pentru cunoașterea monumentelor istorice, indispensabile pentru conlucrarea între specialiștii implicați în proiectele de conservare și de restaurare, dar și pentru conștientizarea valorilor istorice, arhitecturale și memoriale ale bisericii.

„HOLY ARCHANGELS” CHURCH IN THE VILLAGE OF COSTEȘTI, COSTEȘTI COMMUNE, IAȘI COUNTY. IDENTITY MARKS

(Abstract)

Wooden churches represent a less studied area of our history. Although so abundant especially in Moldova and Wallachia, these edifices have almost never shown a major interest for the large public or for the research sector. Due to the perishable nature, different political, cultural and social contexts and in the recent situation of low interest, many wooden churches have disappeared. This led to a major loss regarding the architectural, artistic and memorial witnesses, which could have contributed to the enrichment of the knowledge of the history of the region of Moldavia.

In this context, a national inventory campaign started in 2021 and in 2022 was developed in Iași County. One of the most interesting wood edifices is the "Holy Archangels" church in Costești village. It was built in 1777 by Palade and Andrei Secară. They were part of a wealthy peasant's family, with origins from Mădârjești village. The context of building the church can bring new truthfully information to the Costești and Mădârjești villages, contributing to the dissemination of the local story based on real facts, scientifically documented, among the large public and the local community.

Fig. 1. Cel mai vechi pomelnic al bisericii „Sfinții Voievozi”
din satul Costești, comuna Costești, județul Iași

© Ioan Grămadă

**Pomelnicul ctitorilor biserici de la Costești a preotului Palade și a frăține-său
lui Andreiu săn lu(i) Ștefan Săcară, și a feiciorilor lui, Ioan Săcară frate lui
Ștefan Săcară. Să știe anumea 1794.**

Vii

Mafei¹

Solomia, Gheorghi, Alecsa(n)dru,
Marie și fi(ii) Io(r) Ioniță, Mihălachi,
Safta, Dumitru, Marie, (...) Marie,
(...) Catrina, (...) Pavel, Catrina și fi(ii)
A(n)drei, Toader, Vasilie, Nicolae,
Ioniță, Lupul, Marie, Bălașa, ves rod¹,

Vii

(...), Ioana, Năstasii, Dumitru, Catrina,
fii(i) lor Ioan, Io(r)dachi, A(n)dreeș,
Anica, Ioana, ves rod¹, Enache fi(ii) lor
Lupu, Nicolae, ves rod¹, To(a)der,
Acsiniae, f(iii) lor) I(o)niță, Bălașat,
Zanhira (?), Ereon² Vasilie, Smăranda,

¹ Altă mână.

Ana, fii(i) lor Costadin, Smărandă, Marie, fii(i) lor Cone (?), Ioan, Marie, ves rod¹, Mihălachi, Ioan, Costachi ereiu, (F)ilip, scr(...)
 Marie, ves rod¹, Avrămie, Dumitru, ves rod¹, Safta, fii(i) lor Ioniță, Elena, Nastasie.

Morți lui ere(i) Pălade și a frații său Andrei și a toți acest ... de mai sus arată

Ereon² Pălădie, monah Theodosie,

Morți

Al(e)csandra, Mănăilă, Săverica, Vasilachi, erei Vasile, Eleana, Ili(n)ca, Stefana, Stefană, ereon² Enache, Ioana, Nicolae, Catrina, Bălașa, Bălașa, A(n)tohie, Marie, Paraschiva, Anița, Catrina, Zoița, ves rodo¹, † A(n)dreon, Că(l)iena, Gheorghiașe (?), Safta, Toader, Marie, Ileana, Măriuța, Ioniță, Ioana, Toader, Marie, Ioniță, Stefan, I(o)rdachi, Ili(n)ca, ves rod¹, a Lupul ves rod¹ † Ioan, Ili(n)ca, Măriuța, Stefan, Gligorașu, Ili(n)ca, Teodora, Vasile, Ili(n)ca, A(n)tohie, Andrei, Safta, Stefan, Macoveiu, Vârvara,

Morți

Ancuța, Ili(n)ca, Ileana, Marie, Toader, Enachi, Anița, Bălașa, Ileana, Catrina, Catrina, Marie, Toader, ves rod/coneț³, Timofte, Paraschiva † Gheorghie, Vasile, Căsandra, Paraschiva, † Ioan, Ilinca, † R(?) Nechifor, Ili(n)ca, Marie, Catrina, Ileana, Marie, erei Stefan, Mihălachi, Marie, Andrei, Paraschiva, Gheorghie, Axenie, Solomon, † v<es rod> Ilinca, Ioana, Marie, Marie⁴, Marie, Enachi, Nicola(i), Gligorie, Nicolae, Gligorie, Anița ves <rod> Sandul, Ioana, Gavril, I(e)r(o)monah Nechifor, Marie.

Vii

Ioniță, Catrina și fii lor

Morți

¹ <întregul neam>

² ereiu.

³ <întregul neam/sfârșitul>

⁴ șters.

Fig. 2. Pomelnicul bisericii „Sfinții Voievozi” din satul Costești, comuna Costești, județul Iași

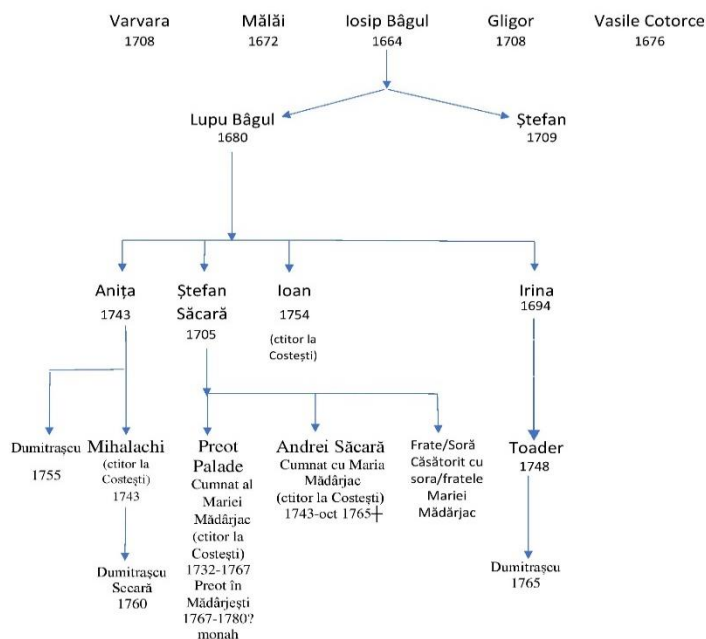

Fig. 3. Ipoteză privind un fragment de descendență genealogică a familiei Secară de la mijlocul secolului XVII până la ctitorirea biserici „Sfinții Voievozi” din Costești² (sfârșitul secolului XVIII).

² În această spiță genealogică, anii menționați reprezintă primele atestări documentare a fiecărui membru surprinse în documentele publicate de Mihai Costăchescu în lucrarea *Satele Bălțați, Codrești, Mădărjești, Mădărjacul și Bojila din județul Iași* în „Ioan Neculce” Buletinul Muzeului Municipal Iași, fasc. 7, Iași 1928, p. 38-95.

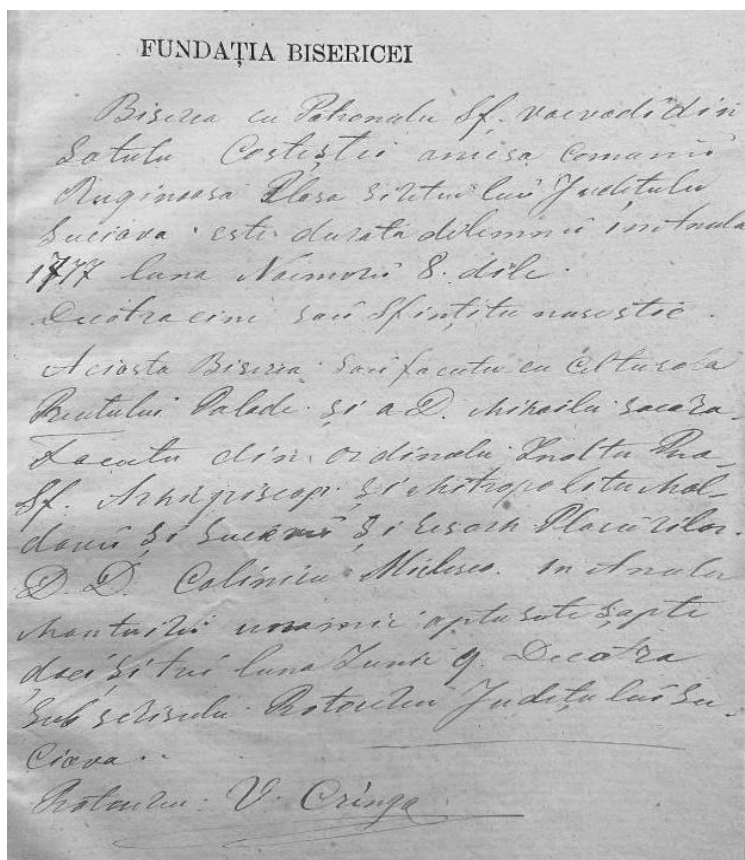

Fig. 4. Sinodicul biserici „Sfinții Voievozi” Costești.
SJAN Iași, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei, Sinodice, dosar 184, fila 4.

Fig. 5. Inscripție strănă cu literele: A:S:E:A:P:P:S: 22 OC(TOMVRIE) 1777”.

© Ioan Grămadă

Fig. 6. Fragment piatră de mormânt cu inscripția:
 „Cari esti ctitor a(i)ce Лет ЗСА <7274/1765 septembrie 1-1766 august 31> Marie”
 din curtea cimitirului
 © Ioan Grămadă

Fig. 7. Fragment piatră de mormânt cu inscripția: „Aice odihnește robu (lui)
 Du(mnez)ău... Mihălachi Săcară (?)”, amplasat în curtea cimitirului
 © Ioan Grămadă

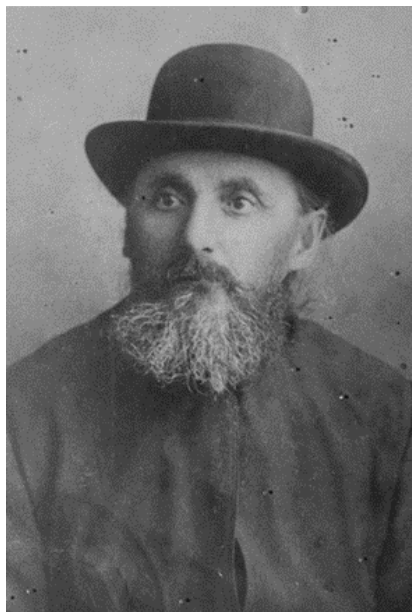

Fig. 8. Preotul Costache Neculau (a slujit la parohia Costești între 1873-1929)
Sursa: Fotografie alăturată scurtului istoric afișat în biserică, Parohia Costești

Fig. 9. Inscripția din pridvor „1861 iuni 5”.
© Ioan Grămadă

Fig. 10: Biserica „Sfinții Voievozi”, 1964
Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument Biserica „Sfinții Voievozi” Costești, 1964

Fig. 11: Fațada de sud a Bisericii „Sfinții Voievozi”, 2023
© Ioan Grămadă

Fig. 12: Vedere asupra iconostasului bisericii „Sfinții Voievozi”, 2023
© Ioan Grămadă

DATE ISTORICE PRIVITOARE LA BISERICA „SFINȚII ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIIL” DIN SATUL CIORNA, RAIONUL REZINA

Mihai PURICI¹

Cuvinte cheie: Ciorna, Republica Moldova, biserică, preoți, istorie locală

Keywords: Ciorna, Republic of Moldova, church, priests, local history

Satul Ciorna este parte componentă a raionului Rezina din Republica Moldova, situat între râul Nistru și pârâiele Ciorna și Rezina, astfel încât în părțile de nord și sud este mărginit de câte un defileu natural. Este incertă prima atestare documentară. Unii au interpretat greșit și au asociat prima atestare a acestei localități cu cea a Rezinei din 5 februarie 1495², deși documentul se referă clar la Rezina. Se poate admite că acea așezare cuprindea și gospodăriile din actualul sat Ciorna, însă nu este menționat expres acest lucru. Conform legendei, pan Negrea a descălecat aici în prima parte a sec. XV și așa satul s-a numit Valea lui Negrea sau Valea Neagră. Mai verosimilă pare opinia, care susține că numele vine de la pârâul Ciorna și defileul pe care acesta îl formează, adică de la „apa neagră” sau „valea neagră”, în formă slavizată, satul aflându-se la gura de vărsare a acestuia în Nistru. În Evul Mediu a făcut parte din extremitatea sudică a ținutului Soroca sau conform unor alte surse în extremitatea nordică a ținutului Orhei. Din perioada modernă a făcut parte din județul Orhei, iar în prezent din raionul Rezina.

Pomenirea localității în perioada medievală se face în context funciar și comercial, ca element ce aparținea diversilor boieri. Există o mențiune de la 29 martie 1552, când Valea Neagră, la Fântână, trecea în posesia lui Gheorghe Diac în urma unui schimb de moșii. La 30 martie 1611 preotul Filip și frații săi stăpâneau o treime din ocina satului Ciorna. Domnul Ștefan Tomșa întărește, la 12 mai 1622, lui Dumitru Buhuș un număr de sate, dar și o parte a moșiei Ciorna³. La 16 iunie 1775 Grigorie Alexandru Ghica, printr-o carte de întăritură, le dă mazililor din Rădeni, ținutul Iași - Savin Racoviță, Grigoraș Dontul și Polimăr Darii dreptul de a stăpâni „a lor dreaptă ocină și moșie, anumi Ciorna și Solonețul, de la ținutul Sorocii și să aibă dreptul de a lua dejmă din țarini cu pâine, den fânați, din prisăci cu stupi, însă din cincizăci și unul. Iar fiind mai puțini, va lua

---

¹ Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași - Facultatea de Istorie, IAȘI.

² *** *Localitățile Republicii Moldova: întinerar documentar – publicistic ilustrat*, vol. 4, Chișinău, Editura Fundația „Drăghieștea”, 2002, p. 120. (în continuare *Localitățile...*).

³ *Ibidem*, p. 122.

câți o para de stup de bălți cu pești, din grădini cu legumi, din cele ce vor fi pentru negoțatorie”⁴.

Satul era deja subiectul unui litigiu la 28 noiembrie 1775 când este amintită stăpânirea domniței Rocsanda Racoviță asupra moșiilor Ciornei, ținutul Soroca și Viteleuca din Cernăuți și altele de la tatăl său răposat domnul Mihai Racoviță. Inițial, soțul său Grigoraș Costache era proprietarul însă exista un litigiu cu vistiernicul Toader Paladi cu privire la aceste moșii. Domnul a dat câștig de cauză Rocsandei. Procesul a continuat și Constantin Paladi, fiul lui Toader, se judeca pentru moșii, prezentând dovezi că tatăl său le primise de la domnie. Domnul își menține hotărârea inițială⁵. Conform recensământului din 1773 mănăstirea Căpriană, închinată mănăstirii Zografu de la muntele Athos, încă din 1698, de către Antioh Cantemir, avea în stăpânire satul Ciorna cu 15 capi de familie sau contribuabili⁶.

Biserica din Ciorna cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” a fost ridicată în 1791; fiind din lemn, nuiete, lipită cu lut, acoperită cu stuf și se menționează că are foarte puține cărți de cult⁷. În 1817, în cadrul recensământului desfășurat de Imperiul Rus, în satul Ciorna erau 2 preoți, 2 dieci, și doi pălămari; 41 de stăpâni și o văduvă, fiind vorba probabil doar de capii familiilor, adică o populație de enoriași relativ redusă. Existența anterioară a satului sugerează și pe cea a unui mai vechi lăcaș de cult, dar nu este consemnat. Starea socială și economică era destul de modestă. În 1817, când îi aparținea lui Alecu Ghica, „satul nu are suficient pământ pentru a se întreține, așa că oamenii mănâncă pește, au câteva livezi și 3 mori pe râulețul Ciorna”⁸. În 1835 Ecaterina Ghica devine proprietara satului alături de vornicul Carp Moșneaga⁹. Evlavioasa Ecaterina Ghica, în 1849, a reclădit din piatră biserica cu hramul „Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril” din Ciorna, în forma care se păstrează și astăzi¹⁰. În 1873, Ciorna apare iarăși pe lista moșiilor deținute de mănăstirea Căpriană, depozitată tot în acest an de majoritatea posesiunilor¹¹.

---

⁴ Larisa Svetlicinai, Demir Dragnev, Bociarov Eugenia, *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în sec. XVIII-lea*, Colecția Moldova în epoca feudalismului, vol. X, Editura Civitas, Chișinău, 2005, p. 27-28.

⁵ *Ibidem*, p. 32-36.

⁶ Gheorghe Postică et alii, *Mănăstirea Căpriană cu Schitul Condița (secolele XV-XXI). Studii, documente și materiale*, Editura Cartdidact, Chișinău, 2019, p. 106, 194.

⁷ Ion Halipa, „Сведения о состоянии церквей Бессарабии 1812—1813 гг.” в Труды Бессарабской губернской учёной архивной комиссии // „Mărturii despre starea bisericilor Basarabiei în anii 1812-1813” în *Lucrările Comisiei științifice arhivistice din gubernia Basarabia*, Vol. 3, Chișinău, 1907, p. 241.

⁸ Idem, *Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года в Труды Бессарабской губернской учёной архивной комиссии* // „Listă cu proprietarii de pământuri și structura socială a populației Basarabiei, conform datelor recensământului din anul 1817” în *Lucrările Comisiei științifice arhivistice din gubernia Basarabia*, vol. 3, Chișinău, 1907, p.124-125.

⁹ *Localitățile ...* p. 123.

¹⁰ Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului, 1922, p. 154.

¹¹ Gheorghe Postică, *op.cit.*, p. 110.

Biserica de piatră din satul Ciorna face parte din tipul bisericilor moldovenești în formă de navă, cu influență neoclasică, separată în pridvor, pronaos, naos și altar; cu toate că pridvorul pare adăugat mai târziu. Turla bisericii, situată deasupra pronaosului, este de formă pătrată. Pridvorul este scund și formează un fronton de formă triunghiulară, pe care se afla în trecut icoana hramului, iar în vârf are o turlă mică cu acoperișul în formă de bulb, o expresie a influenței rusești. Frontoane triunghiulare sunt prezente și la baza acoperișului în formă de piramidă patrulateră a turlei mari, unde sunt și clopotele bisericii, pe fiecare latură este reprezentată câte o cruce, la baza turlei este câte un geam pe fiecare latură de formă dreptunghiulară, iar în partea superioară ia forma triunghiulară; turla are în vârf o cruce. Pe peretele de vest al pronaosului este o fereastră rotundă de dimensiuni mici. Biserica are câte două ferestre dreptunghiulare pe pereții de nord și sud ai naosului și are două ferestre în altar, pridvorul este mai bogat în geamuri, fiind o anexă specifică gospodăriilor locului, în care pătrunde multă lumină naturală. Naosul are o formă alungită, cu boltă semicilindrică. Deasupra naosului se află o turlă mică în formă de bulb, specific rusească, care pare adăugată mai târziu, în timpul unei reabilitări. Absida altarului este semicirculară, în partea dreaptă se află o încăpere adițională diaconiconul, care pare adăugat ulterior zidirii lăcașului (Fig. 1). Biserica are cafas deasupra pronaosului, prin care se face acces în turla mare. În 1895 a fost instalată o nouă catapeteasmă, în 1913 biserica a trecut printr-o renovare totală, acoperișul de șindrilă fiind înlocuit cu tablă¹². În curtea bisericii se află și casa parohială, care pare a fi din perioada sovietică, estimativ din anii 1960. Este interesant faptul că biserica are forma de navă, specific bisericilor din zona Moldovei și nu are caracteristicile bisericilor rusești, chiar dacă a fost ridicată în timpul dominației Imperiului Rus în Basarabia și are influență neoclasică. La momentul actual interiorul este complet renovat, pereții sunt de culoare albă, catapeteasma este din lemn și are aceeași nuanță, în partea centrală este intrarea în altar, pe lângă cele două intrări din părți, intrarea centrală este flancată de trei icoane, care formează partea de jos a catapetesmei; în partea centrală a catapetesmei este reprezentată Cina cea de Taină, cu câte trei icoane prin părți, care formează al doilea nivel. Exteriorul este tencuit, dar nu a mai fost revopsit după renovare și păstrează nuanța de gri, doar la nivelul turlei se poate observa culoarea originală, adică galbenă cu margini albe și cu brăuri albe la geamuri și la cornișa turlei. Strana se află în partea dreaptă a naosului, lângă altar; tetrapodul, la fel, este nou și are reprezentată câte o cruce pe fiecare latură. Curtea bisericii este destul de spațioasă, împrejmuată, astăzi, cu un gard de fier. În fața intrării în biserică este o troiță mare de piatră, ce poate data de la începutul sec. XX, tema reprezentată fiind cea a Răstignirii (Fig. 2).

În 1872, pe lângă biserica din sat, s-a deschis o școală de alfabetizare, la care învățau 56 de băieți și 5 fete sub îndrumarea învățătorului Dumitru Cojuhar¹³. Populația satului și numărul enoriașilor a crescut destul de mult. În 1859, satul Ciorna avea 291 de

¹² Alexandru Cerga, *Bisericile Basarabiei. Dicționar enciclopedic*, vol. 2, Chișinău, Editura Civitas, 2016, p. 448.

¹³ *Localitățile...*, p. 123.

locuitori, în 1897 deja 763 de locuitori, pentru ca în perioada interbelică în 1923 să ajungă la 1628 de oameni¹⁴.

Biserica a fost descrisă de către călătorul care a ajuns în 1938 prin părțile Rezinei, Joachim Botez, astfel: „Ciorna, satul cu bisericuța ce răsare din grădini, portocalie, cu brăie și chenare albe și două turle verzi ca doi castraveți de sămânță”, e dificil să spunem dacă cea de-a doua turlă este cea mică, de deasupra altarului, din prezent sau a existat alta pe locul ei¹⁵.

Odată cu instaurarea autorității sovietice în Basarabia, după încetarea celui de-Al Doilea Război Mondial, s-a încercat închiderea bisericii din sat. În anii 1947-1948, un grup de localnici, în frunte cu Ivan Rusu, consilierul local din sovietul sătesc, au încercat să închidă lăcașul de cult. Ivan Rusu a deținut funcția de șef al comisiei cultural-științifice din sovietul sătesc și pe cea de șef al colhozului. Cei amintiți în primul rând au vrut să dea jos crucea de pe biserică; o persoană s-a urcat, dar a căzut și a suferit o fractură, fără să reușească să scoată crucea. A îndoit-o, însă, ea rămas strâmbă pentru o lungă perioadă de timp. Populația satului s-a adunat în preajma bisericii și s-a opus închiderii, astfel că autoritățile locale au renunțat la idee. Ulterior au existat alte presiuni: în anii 1950 au fost interzise înmormântările cu steaguri și cu cântări bisericești, s-a interzis prohodul, o perioadă se permitea săvârșirea slujbei doar în biserică, iar pe drumul de la biserică spre cimitir nu se purtau steaguri și nu se cânta. Mai târziu s-a renunțat la măsurile restrictive¹⁶.

Inundațiile au afectat de mai multe ori biserica, amplasată în imediata vecinătate a Nistrului și despărțită de un șes inundabil, diferența față de nivelul apei, variază în funcție de anotimp, precipitații ș.a. Sunt menționate deversări ale Nistrului în 1871 și 1891, atunci fiind afectate o parte din locuințele satului, dar și biserica¹⁷. Lăcașul a avut de suferit mai ales după construirea hidrocentralei de la Dubăsari în 1956, astfel că la nord Nistrul și-a lărgit considerabil albia, inundând și o mare parte a satului, populația fiind mutată mai departe de râu, spre dealul Ciornei, existând tot atunci și un plan de demolare a bisericii. În urma inundației din 1967 a existat o altă încercare de a închide biserica, din partea executivului raional Rezina. Sătenii s-au împotrivit și în acest caz, reușind să-și păstreze biserica deschisă pe toată perioada stăpânirii sovietice asupra Basarabiei¹⁸.

Legea anti-bisericească din 1960 s-a soldat cu închiderea treptată a numeroase biserici din RSSM, către anul 1968 au rămas deschise doar 194 de biserici din 898 câte fuseseră în Basarabia în 1941 după eliberarea ei de către armata română¹⁹. În pofida politicii de stat, biserica din satul Ciorna nu a fost închisă de comuniști și a activat pe toată

---

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ „Curentul”, nr. 3692, 15 mai 1938, p. 1.

¹⁶ Raisa Cebotar (localnică de 85 de ani), interviu realizat de Mihai Purici în data de 20.03.2023, în satul Ciorna, raionul Rezina.

¹⁷ *Localitățile...*, p.123.

¹⁸ Alexandru Cerga, *op.cit.*, p. 448-449.

¹⁹ Valeriu Pasat, *Biserica ortodoxă și puterea sovietică în RSS Moldovenească*, Editura Cartier, Chișinău, 2019, p. 95, 414-415.

perioada ocupației sovietice, fiind una din cele 4 biserici din raionul Rezina, care au rămas deschise, celelalte fiind lăcașele din satele Bușăuca, Cinișeuți și Peciște²⁰.

După 1990 s-au demarat lucrări de reabilitare a bisericii. A fost repictată, iar mai târziu i s-a înlocuit acoperișul și geamurile. Ultima mare inundație a avut loc în anul 2008 când Nistrul a inundat porțiuni din drumul central al satului, la intrare și la ieșire, în zona podețelor care leagă localitatea cu orașul Rezina și cu satul Boșernița. Au fost inundate o parte din gospodăriile aflate în apropiere de Nistru. Biserica, așa cum s-a păstrat pe locul inițial, în apropierea râului, a fost puternic afectată, impunându-se a fi scoase icoanele, cărțile, obiectele de cult²¹. În același an, la 27 decembrie, a fost reparată și sfințită datorită parohului Eugen Boboc, cu participarea P. S. Mitropolitului Vladimir al Moldovei. Pereții interiori ai bisericii au fost vopsiți în culoarea albă, acoperindu-se integral pictura existentă, pe pereți rămânând agățate doar unele icoane. A fost instalată o nouă catapeteasmă din lemn, iar pereții exteriori au fost tencuiți și biserica nu a mai fost revopsită în culoarea galbenă cu brăuri și colțuri albe, așa cum era întipărită în ochii tuturor localnicilor. Biserica a pierdut mult din elementul său autentic, interiorul fiind complet renovat, mobilierul a fost înlocuit, în altar se mai păstrează cruci și icoane mai vechi, una dintre care, din spusele starețului Mănăstirii Saharna, din același raion, ar fi o troiță dedicată Eroilor Ardeleni care au eliberat Basarabia și zona Rezinei în 1941, datând din acea perioadă, la fel cum este și troița din curtea mănăstirii pomenite²². Nu am reușit, până acum, să vedem și să analizăm această troiță, însă pe viitor va reprezenta subiectul unui alt articol științific.

Alexandru Cerga a reușit să adune date despre parohii bisericii, listă care va fi redată aici: 1774 - *papa Alexii*; 1803-1830 - *Nicolae Novîțchi*; 1823-1828, 1837-1847 - *Fedosei Simion Scurtu*; 1830-1837 - *Andrei Ștefan Crajevschi*, 1847-1849 - *Cornel Afanasie Dacinschi*, în 1848 era în urmărire penală pentru vătămare corporală; 1849-1851 - *Teodor Vasile Mihalache*; 1851-1852 - *Moisei Șostacovschi*; 1866 - *Constantin Nicolae Cozac*; 1867-1870 - *Grigore Constantin Cegan*; 1870-1875 - *Iacob Popov*; 1875-1884 - *Gheorghe Manuil Bejan*; 1883-1905 - *Gheorghe Nicolae Moșanu*; 1905-1909 - *Pavel Ioan Afanasiev*; 1909-1910 - *Vladimir Cemârtan*; 1911-1933 - *Iosif Franț Samec*; 1933-1941 - *Mihail Tanov*; 1941-1942 - *Ioan Tomega*; 1942-1944 - *Traian Gogoncea*; 1946-1947 - *ieromonahul Andrei Mamont Voiținski*; 1947-1949 - *Ioan Petru Chiorescu*; 1958-1963 - *Grigore Hanchevici, Nicolae Climovici, Leon Trofimov*; 1968 *Serghei Doina*; 1990- *A. Benzari, Ioan Bâtcă*. Din februarie 1996 preot paroh este Eugen Boboc²³.

În curtea bisericii Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din Ciorna se află un mic cimitir, unde au fost înhumați parohii și alți slujitori ai Domnului din comunitate. Despre

²⁰ Nicolae Proca, *Rezina. File din istorie*, Ediția a II-a, Tipografia Avi-print, Chișinău, 2018.

²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=KunWP3wI8gg>, accesat: 01.03.2023.

²² Starețul mănăstirii Saharna, arhimandritul Adrian Baciuc, interviu realizat de Mihai Purici în data de 20.02.2023.

²³ Alexandru Cerga, *op.cit.*, p. 449-452.

trei dintre parohii menționați mai sus se poate spune, cu certitudine, că își au mormintele în curtea bisericii: Gheorghe Nicolae Moșanu, Pavel Ioan Afanasiev și Iosif Franț Samec, fiecare mormânt fiind împrejmuț cu câte un grilaj de fier. Gheorghe Nicolae Moșanu a slujit între anii 1883-1905, a decedat la 8 iulie 1905 la Ciorna. A fost fiu de preot, născut la 1849 în satul Novaci, jud. Chișinău. În 1882 a fost hirotonit preot pe seama bisericii din Izvoare, iar la 14 august 1883 a fost transferat la biserica din Ciorna²⁴. Are un mormânt bogat, cu un fanar sub în formă de bulb de culoare albastră în zona capului și o piatră de mormânt incizată în formă de cruce pe partea superioară și un text în limba rusă despre răposat, este menționat faptul că a deținut funcția de paroh timp de 23 de ani, iar drept încheiere scrie: „Миръ праху твоему, дорогой отецъ” în traducere fiind „Pace cenușii tale, drag părinte”, semn al înaltei aprecieri și a dragostei de care a beneficiat parohul din partea enoriașilor, având în vedere și perioada lungă în care acesta a deținut funcția.

Pavel Ioan Afanasiev a fost paroh în perioada anilor 1905-1909. Născut în 1883 în Cojușna, era fiu de nobil, absolvent al Școlii spirituale și al Seminarului Teologic din Chișinău la 1904; La 15 septembrie 1905 a fost hirotonit diacon, iar la 16 octombrie 1905 a fost hirotonit preot²⁵. A decedat în data de 18 noiembrie 1909, la 26 de ani. Acesta are un monument funerar cu o compoziție sculpturală interesantă, alcătuită dintr-o cruce, care se sprijină pe o bază unde este sculptată o *Evangelhie* deschisă pe un analog cu acoperământ; pe fila din dreapta este versetul din *Evangelhia după Ioan* în limba rusă și anume: *Пастырь добрый души свою полагает за овец своих*, în traducere fiind *Păstorul cel bun își pune sufletul pentru oile sale*. Pe acest ansamblu se regăsesc informații sumare despre parohul defunct, pe o latură, iar pe alta scrie în aceeași limbă rusă: „Dormi în pace, cinstite, om silitor pe câmpurile lui Hristos”.

Iosif Franț Samec a fost paroh între anii 1911-1933. Născut la 11 ianuarie 1880 în Novograd, județul Ismail, era fiu de țăran, absolvent al Seminarului din Chișinău în anul 1903. La 14 decembrie 1903 a fost hirotonit pe seama bisericii din satul Izvoare, iar în 1911 a fost transferat la biserica din Ciorna. A murit la 7 septembrie 1933²⁶. La mormântul său este o cruce de fier, pe care scrie în limba rusă: „Protoiereul Iosif Samec, decedat la al 52-lea an al vieții. Pace cenușii tale, drag soț și părinte”. E curios faptul că inscripția nu este în limba română, având în vedere faptul că a activat în perioada interbelică. Numele acestuia sugerează însă că nu era român, iar inscripția de pe cruce este comandată de familie, din moment ce menționează: „drag soț și părinte”. În 1922 este menționat diaconul cântăreț al bisericii, Luca Margină, de 56 de ani, care practică serviciul din 1883²⁷. Pe o altă cruce mai modestă sunt însemnele Isus Hristos Nika și apare numele mamei Maria, foarte probabil fostă preoteasă. Mai există și alte cruci care poartă inscripții indescifrabile astăzi.

---

²⁴ *Ibidem*, p. 450.

²⁵ *Ibidem*, p. 451.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului, 1922, p. 154.

Biserica din Ciorna a beneficiat de-a lungul timpului de foarte puțină atenție, chiar dacă are o anumită vechime, în comparație cu multe alte biserici basarabene și un trecut zbuciumat. Este un lăcaș a cărui activitate a rezistat presiunilor autorităților sovietice de nivel local, raional și republican, care îl voiau închis, enoriașii apărându-și biserica, ce a rămas deschisă și funcțională în plin regim ateu. Populația satului și-a demonstrat caracterul creștin și a păzit cea mai importantă clădire spirituală a satului, ca aceasta să nu-și schimbe destinația și să servească scopului său inițial, astăzi din păcate doar forma sa păstrează elementul autentic, pentru că interiorul a fost complet modificat în urma inundației din 2008 și multe elemente s-au pierdut; pereții interiori au fost vopsiți în alb, mobilierul, icoanele și catapeteasma sunt noi, pereții exteriori nu au mai fost revopsiți în culoarea galbenă și albă, așa cum ar fi fost normal pentru a-i reda bisericii aspectul anterior. Este deosebit de importantă valorificarea istoriei locale și a monumentelor, clădirilor laice sau ecleziastice care nu s-au bucurat, până acum, de interesul cuvenit. Măcar pasionații de istorie din localitățile respective ar trebui să se ocupe de patrimoniul local. Demersul de față se dorește a fi o pildă și un îndemn în acest sens.

*HISTORICAL DATA REGARDING THE CHURCH „SAINTS ARCHANGELS
MICHAEL AND GABRIEL” IN THE VILLAGE OF CIORNA, REZINA DISTRICT
(Abstract)*

Church of the Holy Archangels Michael and Gabriel from Ciorna village, the Rezina district, Republic of Moldova, was built in 1791 from wood, smeared with clay and a reed roof and had insufficient books in the beginning. In 1849, the owner of the village, pious Ecaterina Ghica, built the stone church. The church is part of the category of Moldavian churches in the shape of a ship, with neo-classical influence, separated into a porch, narthex, nave and altar. The spire of the church is square in shape, and above the nave is a small bulb-shaped spire. On the right is the diaconicon, which was added later. In the yard is the parish house, which was also added later than 1849. During the Soviet period, there were several attempts to close it, but the village population protested and managed to keep the church open. It has been affected by floods several times. In the churchyard, there are several graves, of which 3 can be said to belong to the former parishioners.

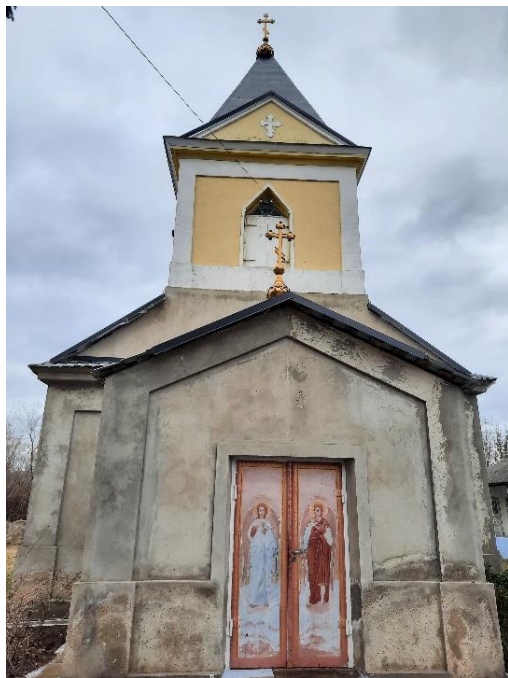

Fig. 1. Biserica „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”
din satul Ciorna, raionul Rezina

Fig. 2. Troița din curtea bisericii
„Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”

ASPECTE PRIVITOARE LA OBȘTEA MĂNĂSTIRII PÂNGĂRAȚI ȘI A SCHITULUI TARCĂU ÎN PERIOADA 1838-1872

Cosmin NIȚĂ¹

Cuvinte cheie: *documente, catagrafii, călugări, Mănăstirea Pângărați, schitul Tarcău*

Keywords: *documents, catagraphs, monks, Pângărați Monastery, Tarcău Hermitage*

Mănăstirea Pângărați, situată în județul Neamț, este un vechi ansamblu monahal, înființat în secolul XVI și rectitorit în jurul anului 1560 de către Alexandru Lăpușneanu. De-a lungul timpului, aceasta a avut parte de o atenție redusă din partea cercetătorilor fapt pentru care, aspecte importante din istoria sa au rămas învăluite în mister până în prezent. Astfel, un prim aspect semnificativ necercetat al așezământului monahal este cel privitor la obștea sa precum și cea a schitului Tarcău, ridicat în perioada 1831-1832². În fondul Mitropoliei Moldovei și Sucevei de la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași se regăsesc două condici ale mănăstirii Pângărați³ și Schitului Tarcău⁴, datând din octombrie 1838, care conțin însemnări despre călugări ce viețuiau în cele două așezări. În alte documente de arhivă sunt consemnate informații despre obștea existentă în anul 1859⁵, 1863⁶ și 1872 când, mănăstirea Pângărați a fost transformată în Penitenciar⁷.

În „Condica monastirii Pângărații din ținut(ul) Neamțului, în care s-au însămnat ieromonahii și monahii ce să află petrecători. 1838 oct(omvrie). Cu hram Sfânt(ul) Dimitrie”, se poate observa că erau un număr de 15 viețuitori din care 13 călugări și doi monahii⁸. Din rândul călugărilor se poate observa faptul că, patru erau ieromonahi și nouă monahi, în rândul ieromonahilor era și starețul mănăstirii, egumenul Varnava, despre care se consemnează: „Varnava ieromonah, moldovean, fiul lui Ioan Emandi din sat Budeștii, țin(u)t(ul) Neamț, venit la viața monahicească din copilărie, călugărit în Sf(ânta) Mon(astire) Râșca, de 20 ani, preoțit de 15 ani tot pentru acea mon(astire), are vârsta 41 ani, igumen la această mon(astire)”⁹. Despre ceilalți viețuitori, s-a putut observa faptul că, 10 dintre aceștia proveneau din ținutul Neamț, trei din Ardeal, unul din ținutul Covurlui

¹ Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași – Muzeul de Istorie a Moldovei, IAȘI.

² Victor G. Cădere, *Însemnări despre unele mănăstiri și schituri din Moldova, după cronică Mitropoliei Moldovei și Sucevei, din anul 1857*, în MMS, nr. 9-10, 1964, p. 517-518.

³ SJAN Iași, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei, inv. 605, Condici, nr. 24.

⁴ *Ibidem*, nr. 16.

⁵ SJAN Iași, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice-Moldova, dosar 103/1844, f. 223 v - 225.

⁶ *Ibidem*, dosar 382/1960, f. 15 v, 19 v-21, 38-39, 43.

⁷ SJAN Neamț, fond Mănăstirea Secu, dosar 4/1935, f. 167.

⁸ SJAN Iași, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei, inv. 605, Condici, nr. 24.

⁹ *Ibidem*. Varnava a fost numit egumen în martie 1836 cu cartea mitropolitului nr. 265 (*Ibidem*, dosar 99/1844, f. 57.) iar ultimul document semnat de acesta datează din 21 august 1863 (*Ibidem*, dosar 382/1960, f. 12).

și unul din Basarabia. Din punct de vedere al vârstei, se poate observa că, șapte dintre ei aveau vârsta cuprinsă între 21 și 40 ani, șase între 41 și 60 de ani iar cele două monahii aveau 80 și 85 de ani, fapt ce arată că, viețuitorii erau în putere și puteau desfășura activitățile specifice vieții monahale (Fig. 1). Chiar dacă unii dintre membrii obștii proveneau din alte teritorii din afara Țării Moldovei, în condică, aceștia erau trecuți la naționalitate ca fiind moldoveni.

În „Condica schitului Tarcău din țin(u)t(ul) Neamțului în care s-au însămnat ieroschimonahii, ieromonahii, ierodiaconii, schimonahii, monahii și frații ce să află petrecători” se arată informații despre cei 51 de viețuitori, din care erau: doi ieroschimonahi, doi ieromonahi, doi ierodiaconi, doi schimonahi, 34 monahi și nouă frați¹⁰. Ca și în *Condica* amintită anterior, s-au găsit noi informații despre egumenul schitului, „Avramie ieroschimonah, moldovan, fiul preotului Ioan din sat Almăș, țin(u)t(ul) Neamțu, fost preot de mir în sat Largu, țin(u)t(ul) Neamțu, călugărit la schitul Durău de 15 ani, are vârsta 45 ani, năcealnic la acest schit”¹¹. De asemenea, se pot menționa informații și în privința provenienței călugărilor, mai puțin pentru trei dintre ei pentru care nu există însemnări. Astfel, 37 proveneau din ținutul Neamț, patru din ținutul Sucevei, doi din ținutul Iașilor, unul din ținutul Putnii, unul din ținutul Romanului, unul din Basarabia, unul din Ardeal și unul din Imperiul Otoman, de la Silistra. Despre cei 48 de monahi, informațiile consemnate indică faptul că, 6 dintre aceștia aveau vârsta până în 20 de ani, 13 aveau între 21 și 30 de ani, 11 între 31 și 41 de ani, șapte între 41 și 60 de ani iar șapte peste 61 de ani (Fig. 1). În această listă s-a mai observat că, o parte din viețuitori erau înrudiți între ei. Astfel, Ioan din satul Almăș avea în schit pe fiul său, Avramie, egumenul mănăstirii, în vârstă de 45 de ani și pe nepotul Athanasie, fiul lui Avramie, de 23 de ani¹². Ioaniț Voaitș din satul Bicaz, avea pe fiul Parthenie, de 63 ani și pe cei doi fii ai acestuia, Nifon, de 30 ani și Ionathan, în vârstă de 23 ani¹³. Ilarie monah, fiul lui Andrei Oltean, din satul Tarcău, era în schit împreună cu fiul său, Nicodim sau monahul Teofilact, fiul lui Simion Andronic din satul Largu, cu fiul Iordachi¹⁴. În cazul monahului Pantelimon, de 24 de ani, se precizează că, este fiul monahului Ilarion dar acesta din urmă avea doar 30 de ani. În acest caz, pare să fie o eroare în consemnarea vârstei la cel din urmă. Tatăl lui Ilarion era Simion Năfărean din satul Gura Văii, ținutul Neamț care este probabil același cu tatăl fraților Theofan, Vasilie și Petriu, din același sat¹⁵.

---

¹⁰ SJAN Iași, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei, inv. 605, Condici, nr. 16.

¹¹ *Ibidem*. Avramie a fost egumen al schitului Tarcău din momentul ridicării șii până la 8 februarie 1839, când a decedat (Vasile Bârz, *Mănăstirea Pângărați – monografie – Studiu istoriografic și aghiologic*, Cluj-Napoca, Editura Gedo, 2004, p. 100-101).

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*. În cazul lui Ilarion tatal avea numele de familie Năfărean iar tatăl celor trei frati, Theofan, Vasilie și Petriu, era Năvărean.

După secularizarea averilor mănăstirești din vara anului 1859, în toamna aceluiași an, mănăstirii Pângărați i s-a pus în vedere să întocmească catagrafia monahilor și să arate modul prin care aceștia erau întreținuți. Astfel, prin *Referatul* întocmit de către arhimandritul Melhisedec și D. Matcaș, din 25 noiembrie 1859, s-a arătat că, la mănăstirea Pângărați erau 23 de monahi și trei frați, în afară de doi frați ce erau trimiși, unul la mănăstirea Neamț pentru a învăța croitoria și altul la Seminarul de la Socola. La schitul Tarcău erau 19 monahi și trei frați¹⁶. La ambele lăcașuri monahale, chiliile monahilor erau în stare bună pentru locuit. Despre alimentația viețuitorilor de la mănăstirea Pângărați se arată că: „Masa părinților să cuprindă din mămăligă la cășligi, la post pita i de popușoi amestecat cu hrișcă, iară la sărbătorile cele mari pâne de grâu, legumi făcute în grădina m(o)n(astirei), la a cărora strângere agiută și părinții, fructul alb de la vitile monastirei, la praznice pește, vin li să dă sămbăta, duminica și la sărbători câte o litră pe zi, pe lângă care la praznice li să dă și câte un păhăruți de rachiu”¹⁷ iar la schitul Tarcău situația se prezenta astfel: „[...] pentru hrană mai dă de la monastire făină de popușoi, vinul pentru duminici câte o litră, eară la părinți câte un păhăruți de rachiu, brânză pentru earnă, eară vara să țin cu fructul de la vacile schitului. La praznicile li să dă pește tot de la m(o)n(astire). Legumile și le fac monahii în grădina schitului, pentru biserică să dă cele trebuitoare tot de la monastire”¹⁸. Tot în acest Raport se preciza că, la mănăstirea Pângărați exista o încăpere mare și două săli mai mici pe care așezământul monahal le-a pus la dispoziție în vederea amenajării unei școli satești. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, s-a solicitat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice trimiterea unui profesor și includerea în bugetul mănăstirii a hranei pentru 20 de copii săraci¹⁹.

Alături de Raportul menționat anterior s-au atașat și listele cu părinții care viețuiau în cele două așezăminte monahale. Dintre cei 26 de monahi de la mănăstirea Pângărați, doar egumenul Varnava se regăsește și în condica din 1838²⁰. Ceilalți, deși aveau o vechime mai mare în monahism, așa cum este cazul lui Irinah Negruțu, de 27 de ani slujind ca monah, cu metania la Pângărați, nu figurează în această condică. În general, viețuitorii din mănăstire erau intrați în viața monahală de mai puțin de 20 de ani. Din datele consemnate în listă, se mai poate observa faptul că, toți erau de naționalitate „romîn” iar ca proveniență, 18 erau din ținutul Neamț și câte unul din ținuturile Roman, Botoșani, Iași, Huși și Basarabia. Aici se regăsește pentru 24 dintre ei și metania lor, majoritatea fiind de la Pângărați (11), mănăstirea Neamț (trei), schitul Durău (doi) și câte unul de la

¹⁶ SJAN Iași, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice-Moldova, dosar 103/1844, f. 222-22v, 226-226v.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ În anul 1859, Egumenul Varnava avea vârsta de 62 de ani din care, 41 i-a petrecut în monahism (*Ibidem*).

mănăstirile Slatina, Râșca, Tarcău și Bisericiani²¹. Lista mai cuprinde alături de aceste informații, și date privind ascultările, treptele în monahism și salariile viețuitorilor²².

Lista părinților petrecători în schitul Tarcău cuprinde informații despre 22 de călugări de naționalitate „romîn” și unul „rus”, Venedict Chelaru din Basarabia. În document se precizează că, nacealnic este arhimandritul Varnava iar ecomon era ieromonahul Daniil Nichita. Dintre monahii prezenți la 1859, monahul Irinarh Olărenu făcea sigur parte din vechea obște existentă și în anul 1838. Deși există o asemănare evidentă de nume și de proveniență, se remarcă o neconcordanță în privința vârstei. Astfel, în 1838 avea 29 de ani iar la 1859 avea 45 de ani iar în urma unui calcul rezultă că, era născut în 1809 conform condiții din 1838 dar, după lista din 1859, ar rezulta că este născut în 1814! Din lista se mai poate observa că, viețuitorii proveneau din ținuturile: Neamț (nouă), Roman (trei), Suceava (trei), Bacău (unul), Botoșani (unul), Ardeal (unul) și Basarabia (trei)²³. Din punct de vedere al metaniei, reiese faptul că, monahii erau veniți de la mai multe mănăstiri și schituri precum: mănăstirile Pângărați (cinci), Neamț (doi), Bogdana (unul), Bisericiani (unul) și schiturile Tarcău (cinci), Hangu (doi), Horaița (doi), Crasna (unul), Rarău (unul)²⁴. Lista cuprinde alături de aceste informații și date privind ascultările, treptele în monahism și salariile viețuitorilor²⁵.

În comparație cu anul 1838, se poate observa că, în 1859 obștea mănăstirii Pângărați a crescut de la 15 viețuitori la 26. În cazul schitului Tarcău se remarcă în schimb un regres de la 51 de viețuitori în 1838, la 22 în 1859. În privința vârstelor, la mănăstirea Pângărați, 8 dintre ei aveau vârsta cuprinsă între 20 și 30 de ani, pe când la Tarcău existau doar 3 cu același interval de vârstă. Cu vârsta cuprinsă între 31 și 40 ani erau șase la Tarcău și doi la Pângărați, între 41 și 60 de ani erau 11 la Tarcău și 6 la Pângărați (Fig. 2). Cu vârsta de peste 61 ani, erau doi la Tarcău și 7 la Pângărați. Despre cinci dintre călugării de la Pângărați nu sunt consemnate date referitoare la vârsta lor. Cert este faptul că, la schitul Tarcău erau 20 de viețuitori valizi pentru ascultările specifice vieții monahale iar la Pângărați erau 16 (Fig. 2).

Din anul 1863 s-au păstrat două liste cu *State de serviciu* în care erau consemnate numele călugărilor din ambele așezăminte monahale dar și ale argaților ce primeau salarii de la stat pentru lunile aprilie, mai și iunie²⁶. La mănăstirea Pângărați se aflau 11 călugări, în frunte cu arhimandritul Varnava, precum și cinci argați, cuvenindu-se tuturor un total de 3125 lei²⁷. În aceeași perioadă, la schitul Tarcău se aflau șase monahi, în frunte cu

---

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, pentru trei dintre viețuitori nu sunt consemnate locurile de metanie.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, dosar 382/1960, f. 15 v, 19 v-21, 38-39, 43.

²⁷ *Ibidem*.

Dumetiiian ieromonah, iconomul schitului, și un văcar, cărora li se cuvenea pentru cele trei luni, suma de 475 de lei²⁸.

Referitor la situația Mănăstirii Pângărați se mai păstrează o Adresă de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice trimisă egumenului Mănăstirii Pângărați, la 15 noiembrie 1872, prin care, acesta era înștiințat că, mănăstirea va fi transformată în penitenciar iar pentru întreținerea bisericii, conform înțelegerii cu Mitropolia Moldovei și Sucevei, aveau să rămână doar doi preoți, doi cântăreți și un paraclisier, restul călugărilor fiind mutați la schitul Tarcău²⁹. Tot prin acest document, ieromonahul Stratonice Constantin avea să fie numit superior la mănăstirea Pângărați. Dintre călugării rămași la Pângărați, se pot aminti ieromonahul Daniil Nechita, ieromonahul Iezechiel Popovici, ca preoți, ieromonahul Isichie Iorgulescu, cântăreț întâiu, ierodiaconul Chrichentie Teodorescu, cântăreț al doilea, și ierodiaconul Isaia Manoliu, paraclisier³⁰.

Informațiile documentare din prezentul articol se doresc a fi utile atât pentru reconstituirea și completarea istoriei mănăstirii Pângărați și a schitului Tarcău din perioada 1838 – 1872 cât și pentru o mai bună cunoaștere despre viețile celor ce au slujit în aceste așezăminte monahale din ținutul Neamțului.

ASPECTS REGARDING THE COMMUNITY OF THE PÂNGĂRAȚI MONASTERY AND THE TARCĂU HERMITAGE IN THE PERIOD 1838-1872

(Abstract)

The publication of the lists and documents that refer to the community of the Pângărați monastery and the Tarcău hermitage aims to bring to light new information that completes the history of these two monastic settlements. In the fund of the Metropolitanate of Moldavia and Suceava, from the National Archives of Iași, there are two registries of the members of the community from 1838. In other archive files, lists of monks who lived in these settlements were discovered in 1859 and 1863. Latest information about the community of the Pângărați monastery come from 1872, even before it was transformed into a penitentiary. In these documents you can find data regarding the provenance, age, years of monasticism, place of residence, monastic rank and obedience of each one.

---

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ SJAN Neamț, fond Mănăstirea Secu, dosar 4/1935, f. 167

³⁰ *Ibidem*, f. 167-168. Informații despre preoții slujitori ai bisericii din cadrul Penitenciarului Pângărați se găsesc sporadic în documente. Astfel, conform procesului verbal nr. 6668 din noiembrie 1893 al Protoieriei județului Neamț, se anunța instalarea ieromonahului Costandi Popa ca îngrijitor al mănăstirii Pângărați (*Ibidem*, f. 152). Preotul Gheorghe Baltă a fost numit îngrijitor la 1 iulie 1904 (*Ibidem*, f. 132) și apare în documente până la 22 iunie 1920 (INP, fond CMI, dosar 2668, f. 5).

DOCUMENTE

1.

1838

Condica monastirii Pângărații din ținut(ul) Neamțului, în care s-au însămnat ieromonahii și monahii ce să află petrecători. 1838 oct(omvrie). Cu hram Sfânt(ul)

Dimitrie

- 1 Varnava ieromonah, moldovean, fiul lui Ioan Emandi din sat Budeștii, țin(u)t(ul) Neamț, venit la viața monahicească din copilărie, călugărit în Sf(ânta) Mon(astire) Râșca, de 20 ani, preoțit de 15 ani tot pentru acea mon(astire), are vârsta 41 ani, igumen la această mon(astire).
- 1 Veniamin ieromonah, moldovean, fiul lui Ilie Mancaș din sat Almaș, țin(u)t(ul) Neamț, călugărit în schit Durău de 10 ani, preoțit pentru schitul Nechit de 9 ani, venit la această mon(astire) de 4 ani, are vârsta 42 ani.
- 1 Gherasim ieromonah, moldovean, fiul lui Vasili Herțăscu mazil, din sat Herțăști, țin(u)t(ul) Neamț, fost preot de mir la numitul sat, călugărit în Sf(ânta) Mitrop(olie) de 25 ani, venit în această mon(astire) de 23 ani cu înalta poruncă din 1815 mart(ie) 25, are vârsta 60 ani.
- 1 Galaction ieromonah, moldovean, fiul preotului Grigorie Hiliuț din sat Măluștenii, țin(u)t(ul) Covurluiul, venit la viața monahicească de 21 ani, călugărit în mon(astirea) Coșula de 18 ani, venit aici de 4 ani, preoțit pentru această mon(astire) în acest an 1838 apr(ilie) 30, are vârsta de 38 ani.

Monahii

- 1 Gherontie monah, moldovan, fiul lui Miron Dagftu(?) din sat Zahorna, țin(u)t(ul) Bălțile, în Besarabiia, venit în această mon(astire) de 12 ani, călugărit aici în acelaș an, are vârsta 35 ani.
- 1 Gavriil mon(a)h, moldovean, fiul lui Ioniță Ivanovici din Târgul Petrii, călugărit în schit Dărmănescului de 12 ani, venit la această mon(astire) de 3 ani, cu porunca iconomiceștii ocârmuirii a Sf(intei) Mit(ropolii) din (1)835 sept(emvrie) 19, are vârsta 40 ani.
- 1 Ioachim mon(a)h, moldovean, fiul lui Petru Fodur din sat Tîmpeștii, țin(u)t(ul) Neamț, venit la viața monahicească de 9 ani, călugărit în schit Horaia de 4 ani, venit aici de 2 ani, are vârsta 26 ani.
- 1 Macarie mon(a)h, moldovean, fiul lui Grigorie sin preotului Ioan din sat Turturești, țin(u)t(ul) Neamț, venit în această mon(astire) de 8 ani și călugărit de 3 ani, are vârsta 25 ani.
- 1 Vitalie mon(a)h, moldovan, fiul lui Oprea Livan, din sat Săliștea, țin(u) Sibiu în Ardeal, venit în Moldavii de 25 ani, fost frate în mon(astirea) Secul, venit aici de 6 ani, călugărit de un an, are vârsta 35 ani.

- 1 Filothei mon(a)h, moldovan, fiul lui Ioan Stroe din Pângăraț, țin(u)t(ul) Neamțu, venit în această mon(astire) de 6 ani, călugărit de un an, are vârsta de 51 ani.
- 1 Arsenie mon(a)h, moldovan, fiul lui Ioan Băținae din sat Crăstestii, țin(u)t(ul) Neamț, venit în această mon(astire) de 4 ani, călugărit de un an, are vârsta 25 ani.
- 1 Marcu mon(a)h, mold(ovean), fiul lui David Codrean din sat Drăguș, țin(u)t(ul) Făgăraș în Ardeal, venit în această țară din copilărie, călugărit în Sf(ă)n(tul) Munte, venit în această mon(astire) de 17 ani, ari vârsta 60 ani.
- 1 Rafail mon(a)h, mold(ovean), fiul lui Dumitru Voinea din Brașov, venit în această țară de 37 ani, călugărit în această mon(astire) de un an, ari vârsta 54 ani.

13 adică treispăzăci pisti tot

Monahii

- 1 Sevastia monahia, moldovancă, din sat Pângărați, țin(u)t(ul) Neamțu, priimită și călugărită de 15 ani de păr(intele) vlădica Athanasie Sevastias, în vremea când să afla igumen; în ascultare la facerea prescurilor, are vârsta 85 ani.
- 1 Efrosina mon(a)h(ia), mold(ovancă), din acest sat Pângărați, țin(u)t(ul) Neamțu, agiutătoare la facerea prescurilor, bătrânii mai sus arătate de 10 ani, călugărită la vreme de boală de un an, ari vârsta 80 ani.

15 adică cinsprăzăci pisti tot

Varnava ieromonah <ss>

SJAN Iași, Mitropolia Moldovei și Sucevei, Condici, nr. 24.

2.

1838

Condica schitului Tarcău din țin(u)t(ul) Neamțului în care s-au înșămnat ieroschimonahii, ieromonahii, ierodiaconii, schimonahii, monahii și frații ce să află petrecători.

1838 oct(omvrie). Cu hramu Duminica tuturor sfinților.

- 1 Avramie ieroschimonah, moldovan, fiul preotului Ioan din sat Almaș, țin(u)t(ul) Neamțu, fost preot de mir în sat Largu, țin(u)t(ul) Neamțu, călugărit la schitul Durău de 15 ani, are vârsta 45 ani, năcealnic la acest schit.
- 1 Arsenie ieroschimonah, moldovan, fiul lui Petriu sin Ion din sat Hărmăneștii, țin(u)t Sucevii, fost preot de mir în același sat, venit la viața monahicească de 30 ani, călugărit la schit Giurgeni, țin(u)t(ul) Roman de 29 ani, ari vârsta 63 ani.
- 1 Leon ieromonah, moldovan, fiul lui Simion Brânză din sat Buhalnița, țin(u)t(ul) Neamțu, fost diacon de mir în sat Pângărați, călugărit și preoțit de 16 ani tot în Pângărați, venit aici de 4 ani, are vârsta 40 ani.

- 1 Nifon ieromonah, moldovan, fiul lui Petriu Ciocan din sat Schit Hangu, venit la viața monahicească de 17 ani, călugărit în schit Hangu de 14 ani, preoțit pentru acel schit de 12 ani, venit aici de 2 ani, ari vârsta de 32 ani.

Ierodiaconi

- 1 Serafim ieroshidiacon, moldovan, fiul lui Grigori Chirița din Târgul Chișinău în Basarabiia, venit în această țară de 12 ani, călugărit în schitul Urgueștii de 11 ani, schimnicit în Căldărușani în Valahiia, venit în acest schit de 2 ani, ari vârsta 28 ani.
- 1 Athanasie ierodiacon, fiul ieroshimonahului Avramie, venit la viața monahicească din copilărie, călugărit în acest schit de 5 ani, diaconit tij, ari vârsta 23 ani.

Schimnicii

- 1 Epifanie shimonah, moldovan, fiul lui Ioniți Andronic din sat Galbinii, țin(u)t(ul) Roman, venit la viața monahicească de 6 ani, călugărit și s(c)himnicit în acest schit de 3 ani, ari vârsta 65 ani.
- 1 Elisei shimonah, moldovan.

Monahii

- 1 Polievit(?) mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Ioniți Andronic din sat Largu, țin(u)t(ul) Neamțu, venit la viața monahicească de 17 ani, călugărit de 10 ani, la schit Cir(e)buc, venit la acest schit de 6 ani, ari vârsta 78 ani.
- 1 Sevastian mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Petriu Ciocan din sat Schit Hangu, venit la viața monahicească de 16 ani, călugărit de 14 ani în schit Hangu, venit aici de 6 ani, ari vârsta 35 ani.
- 1 Ilarion, mon(a)h mold(ovan), fiul lui Ioniță Andronic din sat Largu, venit la viața monahicească de 14 ani, călugărit la mon(astirea) Văratice de 4 ani, venit aici de 6 ani, ari vârsta 56 ani.
- 1 Ghenadie mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Crăciun Călugărean din sat Largu, țin(u)t(ul) Neamțu, călugărit în schit Hangu de 14 ani, venit în acest schit de 6 ani, ari vârsta 40 ani.
- 1 Parthenie mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Ioniți Voaitș, din sat Bicz, țin(u)t(ul) Neamțu, călugărit în acest schit de 3 ani, ari vârsta 65 ani.
- 1 Nifon mon(a)h, mold(ovan), fiul monahului Parthenie din sat Bicz, călugărit în acest schit de 3 ani, ari vârsta 30 ani.
- 1 Isaiia mon(a)h, mold(ovan), fiul diaconului Theodor Crudu din sat Valea Sacă, țin(u)t(ul) Neamțu, călugărit în mon(astirea) Agapiia de 40 ani, venit în acest schit de un an, ari vârsta 70 ani.
- 1 Daniil mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Toader Ciocan, din sat Largu, țin(u)t(ul) Neamțu, venit în schit și călugărit de 2 ani, ari vârsta 32 ani.
- 1 Ilarie mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Andrei Oltean, din sat Tarcău, țin(u)t(ul) Neamțu, călugărit la schitul Lepșa, țin(u)t(ul) Putnii de 12 ani, venit aici de un an, ari vârsta 40 ani.

- 1 Gherasim mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Vasile Cojoc din Târgul Foleștii, țin(u)t(ul) Eșii, venit în această țară de 5 ani, călugărit în acest schit de 2 ani, ari vârsta 37 ani.
- 1 Filaret mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Grigorii Atimuș, din sat Largu, țin(u)t(ul) Neamțu, călugărit în acest schit de 3 ani, ari vârsta 86 ani.
- 1 Siluan mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Dimitrachi Hasnaș, din Eș, călugărit în mon(astirea) Neamțului de 13 ani, venit în acest schit de 2 ani, ari vârsta 38 ani.
- 1 Ipolit mon(a)h, mold(ovan), din Ardeal, fiul lui Vasili Năfărean, venit din copilărie în sat Fundul Bicașul, călugărit în mon(astirea) Pângărați de 13 ani, venit aici de 4 ani, ari vârsta 35 ani.
- 1 Iosif mon(a)h, mold(ovan), fiul preotului Vasile Miron din sat Crucea de Sus, țin(u)t(ul) Putnii, venit la viața monahicească de 12 ani, călugărit rasofor în schitul Dumbrăveni iar în mantie în schitul Tarcău, unde esti venit cu adeverința și pecetea schitului Braz(i), țin(u)t(ul) Putnii de 2 ani, ari vârsta 28 ani.
- 1 Irinarh mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Toader Olaru, din sat Tarcău, țin(u)t(ul) Neamțu, călugărit mantie aici de un an, ari vârsta 29 ani.
- 1 Iosif mon(a)h, mold(ovan), negustoru din Târgu Fălticeni, fost vătav la mon(astirea) Râșca venit aici cu cartea preaosf(inției) sali de un an i pol, călugărit la vremi de boală de un an într-acest schit, ari vârsta 65 ani.
- 1 Veniamin mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Simion din sat Gura Văii, țin(u)t(ul) Neamțu, venit aici și călugărit de 2 ani, ari vârsta 45 ani.
- 1 Iosaf mon(a)h, mold(ovan), din sat Dorna, țin(u)t(ul) Sucevii, din părinți mireni, călugărit aici de un an, ari vârsta 45 ani.
- 1 Ilarion mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Simion Năfărean, din sat Gura Văii, țin(u)t(ul) Neamțu, călugărit în schitul Cir(e)buc de 8 ani, venit aici de 6 ani, ari vârsta 30 ani.
- 1 Gherman mon(a)h, mold(ovan), fiul dascălului Grigorii de la Episcopiia din Cetatea Silistra, călugărit tot acolo de 14 ani, venit aicea cu stăpâneasca poruncă de 2 ani, ari vârsta 42 ani.
- 1 Calistrat mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Petrea Andronic, din sat Largu, țin(u)t(ul) Neamțu călugărit la schit Durău de 6 ani, venit aicea de 3 ani, ari vârsta 20 ani.
- 1 Serafim mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Ioniți Dascăl, din sat Răpciuni, țin(u)t(ul) Neamțu, venit la viața monahicească de 3 ani, călugărit de un an aici, ari vârsta 23 ani.
- 1 Jonathan mon(a)h, mold(ovan), fiul monahului Parthenie din acest schit, venit la viața monahicească de 6 ani, călugărit de un an, ari vârsta 24 ani.
- 1 Manuil mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Vasile Marcoci, din sat Schitu Hangu, țin(u)t(ul) Neamțu, venit la viața mona(hi)cească de 3 ani, călugărit aici de un an, ari vârsta 25 ani.

- 1 Theodosie mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Vasili Marcoci, din sat Schitu Hangu, țin(u)t(ul) Neamțu, venit la viața mona(hi)cească de 3 ani, călugărit aici de un an, ari vârsta 26 ani.
- 1 Theodorit mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Grigorii Ursul, din sat Iapa, țin(u)t(ul) Neamțu, venit în schit de 6 ani, călugărit de 2 ani, ari vârsta 28 ani.
- 1 Nicodim mon(a)h, mold(ovan), fiul monahului Ilarie de aici, venit în schit din copilărie, călugărit de 2 ani, ari vârsta 22 ani.
- 1 Theofilact mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Simion Andronic din sat Largu, venit la viața monahicească de 6 ani, călugărit de 2 ani, ari vârsta 62 ani.
- 1 Pantelimon mon(a)h, mold(ovan), fiul monahului Ilarion din acest schit, venit la viața monahicească din copilărie, călugărit de un an, ari vârsta 24 ani.
- 1 Ierothei mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Ioan Negruț din sat Dragomireștii, mazil, venit la viața monahicească de 6 ani, călugărit de 2 ani, ari vârsta 38 ani.
- 1 Varnava mon(a)h, mold(ovan).
- 1 Irinarh mon(a)h, mold(ovan), din sat Călugăreni, fiul lui Crăciun, țin(u)t(ul) Neamțu, venit în schit de 6 ani, călugărit de 2 ani, ari vârsta 60 ani.
- 1 Nathanail mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Mihail din Ardeal, din sat Ceda, venit la viața monahicească de 4 ani, călugărit de un an, ari vârsta 40 ani.
- 1 Ioil mon(a)h, mold(ovan), fiul lui Stefan din sat Moîșa, țin(u)t(ul) Sucevii, venit la viața monahicească de 5 ani, călugărit de 4 ani, ari vârsta 35 ani.

Frații

- 1 Vasilie, fiu dascălului Grigorie din sat Uricheni, țin(u)t(ul) Neamțu, venit aici de 4 ani, ari vârsta 20 ani, ascultător la năcealnicul.
- 1 Dimitrie frate lui Vasile, din sat Uricheni, țin(u)t(ul) Neamțu, venit aici de 3 ani, ari vârsta 18 ani, ascultător la năcealnicul.
- 1 Grigori, din sat Baia, venit în acest schit de 4 ani, ari vârsta 60 ani, ascultător la obștie.
- 1 Costantin fiul lui Ioniță dascăl din sat Uricheni, venit în acest schit de 2 ani, ari vârsta 20 ani, ascultător la obștie.
- 1 Theofan fiul lui Simion Năvărean din sat Gura Văii, venit în acest schit de 2 ani, ascultător la obștie, ari vârsta 25 ani.
- 1 Vasilie fiul lui Simion Năvărean din sat Gura Văii, venit în acest schit de un an, ari vârsta 20 ani, ascultător la obștie.
- 1 Petriu fiul lui Simion Năvărean din sat Gura Văii, venit în acest schit de un an, ari vârsta 18 ani, ascultător tij.
- 1 Theodor fiul lui Gheorghi Albu din sat Galu, țin(u)t(ul) Neamțu, venit în acest schit de 5 ani, ari vârsta 50 ani.
- 1 Iordachi fiul monahului Theofilact, venit în acest schit de 4 ani, ari vârsta 19 ani, ascultător la obștie.

51 adică cincizăci și unul piste tot

3.

25 noiembrie 1859

Referat

1859 noemvri 25 zile

Conform procesului verbal no. 1369 prin care se pune îndatorire suscrișilor de a face catagrafia monahilor petrecători în m(o)n(astirea) Pângărații și în schitul Tarcău alăturându-să aici lista cuprinzătoare de asemenea catagrafia, cu onoare să referează totodată și următoarele înpregiurări atingătoare de chipul întreținerii petrecătorilor atât din m(o)n(astirea) Pângărații cât și din schitul Tarcău.

I. Monastirea Pângărații

1. În această m(o)n(a)s(tirea) să află de față 23 monahi și 3 frați osăbit de doi care să află unul la m(o)n(a)s(tirea) Neamțului spre a învăța croitoria și altul la seminariul din Socola, cărora după arătarea egumenului li să plătesă lefi de la această monastire.

2. Chiliile monahilor sunt bune toate fiind făcute din nou afară de trii chilii din aceli vechi în care petrec trii monahi.

3. Masa părinților să cuprindă din mămăligă la cășligi, la post pita i de popușoi amestecat cu hrișcă, iară la sărbătorile cele mari pâne de grâu, legumi făcute în grădina m(o)n(astirei), la a cărora strângere agiută și părinții, fructul alb de la vitile monastirei, la praznice pește, vin li să dă sămbăta, duminica și la sărbători câte o litră pe zi, pe lângă care la praznice li să dă și câte un păhăruți de rachiu.

4. Lemnile și lumânările și le procură părinții din lefile lor cu osebite că cele dintâi li să învoește a le tăia din pădurea monastirei.

5. Biserica veche este în proastă stare iar ce nouă neisprăvită însă de zidit și urmează neapărată trebuință a să isprăvi.

6. În privire că satile de prin pregiurul m(o)n(astirei) nu au școală și în m(o)n(astire) sânt încăperi pentru acest sfârșit, apoi suscrișii sânt de socotință a să scrie onor ministeriu ca fără întârziere să trimită un profesor careli așazăndu-să în m(o)n(astire) să deschidă școala satească. Pentru clas este potrivită oada cea din capătul arhondaricului vizavi cu biserica veche unde lipsăsc numai băncile eară cele două odăiți de piste sală pentru locuința profesorului. Osăbit de acesta la buget să să aibă în vedere hrana a 20 copii saraci între care să să numere pe lângă băieții din această monastire și doi băieți saraci ce să află la schitul Tarcău, anume Dimitrie Marțun și Vasilie Ionescu.

II. Schitul Tarcău

1. Aici să află 19 monahi și trii frați a cărora întreținere este de la m(o)n(a)s(tirea) Pângărații pe a căreia moșie să află schitul și anume pentru hrană mai dă de la monastire făină de popușoi, vinul pentru duminici câte o litră, eară la părinți câte un păhăruți de rachiu, brânză pentru eamnă, eară vara să țin cu fructul de la vacile schitului.

La praznicile li să dă pește tot de la m(o)n(astire). Legumile și le fac monahii în grădina schitului, pentru biserică să dă cele trebuitoare tot de la monastire.

2. Lemnile și le procură monahii singuri din pădurea m(o)n(a)s(tirei), pe lângă cari este datori fiecari a face pe anu câte un stânjăn de lemni pentru kuhnea schitului.

3. La schit sânt 23 vite, acele arătate în catagrafie și cu pripașii lor, anume: 2 boi de giugu, 1 buhai, 3 vaci (...) ¹ sterpe, 3 vaci a fâta, 3 gonitori a fâta, 1 gonitoras, 1 buhai de un anu, 3 mănzățali de un anu, 2 vițele din astă vară, 1 vițel tot de astă vară, 2 gonitorasi, 10 mănzate gonitoare. Monahii s-au rugat să li să lase toate vacile în numer de 9 fiindcă ei vara trăesc numai cu fruptul de la ele, deasemene a li să mai lăsa doi giuncani fiindcă pentru greutatea locului nu să pot sârvi numai de doi boi.

4. Aceste vite vara să pasc pe imașul de prin pregiurul schitului ear nutrețul pe eamnă să face în poenile de lângă schit și în altă poiană mai depărtată numită a Marcului. Iarba să cosăști de fălcerii monastirei și apoi să strânge de cătră călugări.

5. Chiliile monahilor sânt bune, însă la trapeză trebuie a să faci o sobă precum și fereștile care lipsesc cu totul, din care cauză masa obștească este în o chiliuță strâmtă și nu curată, la arhondaric de asămine trebuiesc făcute două sobe și trii ferești.

Monahii să jăluesc că nu le agiunge leafa pentru înbrăcăminte precum și de aceia că posesorul nu le îngăduie a păscui pe păraele din pri(a)jma schitului.

Iscăliți arhimandritul Melhisedec și D. Matcaș.

Pentru întocmai cu originalul

D. Morțun

SJAN Iași, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice-Moldova, dosar 103/1844, f. 222-22v, 226-226v.

---

¹ Tăiat; ilizibil.

Copia catagrafiei părinților petracători în monstirea Pângărații și schitul Tarcău

N o.	Numele și familia	Vârsta	Anii în monastire	Unde s-au născut	Naționalitatea	Metania	Ascultarea	Leafa	Treapta	Observații
1.	Varnava Iamandi	62 ani	41 ani	Budeștii, țin. Neamțu	român	Mons. Rîșca	egumen		arhimandrit	
2.	Stratoniu Ștefănescu	57	3	Gărcina, țin. Neamțu	idem	Mons. Tarcăul	iconom	300 lei	duhovnic	
3.	Izechiil Vasilescu	26	1 ½	Hangu, țin. Neamțu	idem	Mons. Pângărații	paraeclesiarh	222	monah	
4.	Dionisii Rusu	23	6	Politia Hușii	idem	schit Durău	chelariu la murături		idem	nou venit în Pângărați
5.	Sofronii Pusu	25	11	Brăteștii, țin. Sucevii	idem	M. Pângărații	cîntărețu al II le	400	ierodiacon	
6.	Iosif Dimitriu	22	7	Politia Piatra	idem	M. Slatina	liturghisitor	400	ierodiacon	
7.	Varsanufii Matei	28	11	Rediu lui Tatar, țin. Iași	idem	M. Neamțu	cîntărețu I iu	400	monah	
8.	Silvestru Șoimir	73	11	Dragomireștii, țin. Neamțu	idem	M. Pângărații		200	idem	bătrîn slab
9.	Nichifor Mihăileță	62	9	Bozienii, țin. Neamț	idem	idem	prisăcar	148	idem	
10.	Tarasie Leureanu	75	2	idem	idem	idem	chelariu la brînză	250	idem	
11.	Pangrație Toma	50	7	idem	idem	idem	chelariu la făină	250	idem	
12.	Nicanor Ionescu	46	14	idem	idem	idem	bucătar	200	idem	
13.	Pahomii Georgiescu	74	15	idem	idem	idem	liturghisitor	250	duhovnic	
14.	Irinarih Negruțu	67	27	Dragomireștii, țin. Neamțu	idem	idem	de obște	148	monah	
15.	Neofit Chelsosu	45	11	Șerbeștii, țin. Neamțu	idem	idem	prisăcar	300	idem	
16.	Iulian Botezatu	38	20	Sulița, țin. Botoșanii	idem	M. Mogoșeștii	bucătar	148	idem	
17.	Iosaf Iuțișu	57	13	Chircu, țin. Neamțu	idem	M. Pângărații	liturghisitor	260	duhovnic	eclesiarh mare
18.	Veniamin Mancaș	57	37	Almașu, țin. Neamțu	idem	Schit Durau	idem	260	idem	
19.	Isachi Hultan	36	22	Grașii, țin. Neamțu	idem	M. Neamțu	idem	250	ieromonah	
20.	Teodosie	-	-	-	idem	-	tipicar	-	-	dus spre a se curarisi pentru boala și prescurar
21.	Crisciept Ungureanu	26	11	Preuteștii, țin. Neamțu	idem	M. Neamțu	paraeclesiarh	222	monah	
22.	Calinic	-	-	-	idem	-	Mitocu din piatra	300	-	
23.	Varsanufii	66	2	Doarenii, țin. Neamțul	idem	M. Bisericiani	-	-	monah	nevolnic
24.	Costantin Mihailovici	29	1 ½	Beserabia	idem		paraeclesiarh	200	frate	
25.	Ioan Mansliu	22	3	Valenii, țin. Roman	idem	poslușnic la chelarie	poslușnic la chelarie	148	frate	
26.	Ioan Toma	-	-	Bozienii, țin. Neamțu	idem		de obște	148	frate	

După arătare egumenului se mai țin de această monastire: 1. Monah Dosotei trimis la monastirea Neamțu ca să învețe croitoria; primește de la această monastire 296 lei pe an. 2. Ierodiaconul Ghenadie, dat la Seminarul de [la] Socola, primește anual de la această monastire 300 lei.

Subscriși: Arhimandritul Melhidesec, iconomul Dimitrii Matcaiu. Pentru întocma N. Schivie <ss>

SJAN Iași, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice-Moldova, dosar 103/1844, f. 223v-224.

Lista părinților petrecători în schitul Tarcăul, 1859

No.	Numele și familia	Vârsta	Anii în monstire	Unde s-au născut	Naționalitatea	Metania	Ascultarea	Leafa	Treapta	Observații
1.	Daniil Nichita	28	7 ani	Valenii, țin. Roman	Romin	M. Pângărații	iconom	222	ieromonah	
2.	Dometian Ioan	41	9	Botoșanii	idem	M. Neamțul	liturghisitor	222	ieromonah	
3.	Ignatii Eni	54	38	Valenii, țin. Roman	idem	M. Pângărații	de obștie	100	ierodiacon	
4.	Venedict Chelaru	57	8	Beserabia	rusu	Schit Tarcăul	idem	100	monah	
5.	Gherasim Grosu	50	22	Liova din Beserabia	romin	Schit Crasna	idem	100	idem	
6.	Ionichii Șoșa	34	17	Băceștii, țin. Bacaul	idem	M. Bogdana	idem	100	idem	
7.	Sofronii Sava	33	14	Pașcanii, țin. Sucevii	idem	Schit Horaița	liturghisitor	148	ierodiacon	
8.	Lavrenție Gugea	34	6	Beserabia	idem	M. Pângărații	de obștie	100	monah	
9.	Nictarie Popovici	36	15	Piatra	idem	idem	paraclisiah	100	idem	
10.	Teodosie Popescu	60	30	Ardeal	idem	M. Bisercani	cîntărețu II ^{le}	100	idem	
11.	Nicodim Brandanuru	54	34	Hărlăul	idem	M. Neamțul	cîntărețu I ^u	148	idem	
12.	Ionichii Lostunescu	53	26	Dorna, țin. Sucevii	idem	schit Rarău	de obștie	100	idem	
13.	Gherman Ionescu	58	15	Largu, țin. Neamțu	idem	schit Tarcăul	chelar	100	idem	
14.	Gherontie Cașineanu	64	8	Pângărații, țin. Neamțu	idem	M. Pângărații	de obștie	100	idem	
15.	Irinarh Olăreanu	45	25	Tarcăul, țin. Neamțu	idem	schit Tarcău	idem	100	idem	
16.	Sevastian Hotenescu	45	11	Bourenii, țin. Sucevii	idem	idem	paraclisiarh	100	idem	
17.	Ghenadie Calugăreanu	68	37	Hangu, țin. Neamțu	idem	schit Hangu	de obștie	74	idem	
18.	Chesarie Fedeleșu	50	3	Bozienii, țin. Neamțu	idem	schit Tarcău	arhondar	100	idem	
19.	Ilarion Ionescu	34	20	Grintieșii, țin. Neamțu	idem	schit Hangu	bucătar	74	idem	
20.	Ioan Istrati	35	2	Calu, țin. Neamțu	idem		bucătar	100	idem	
21.	Pavăl Lingurar	30	22	Buciumii, țin. Roman	idem		de obștie	148	frate	
22.	Matei Cococar	30	3	Tazlau, țin. Neamțu	idem		idem	74	frate	bolnav de epilepsie

Nacealnic este arhimandritul Varnava, egumenul Monastirii Pângărații, carele diriguește schitul prin iconomul petrecător în acest schit.

Subscrisii: arh Melhisedec, iconomul D. Matcaș

Pentru întocma cu originalul Matcaș <ss>

SJAN Iași, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice-Moldova, dosar 103/1844, f. 224v-225.

Statu de sârviciu
a onorarilor personalului aflător în monastirea Pângărați pi trilunia t:2: april, mai și iunie, anul 1863

No.	Numile fiecăruia funcționar	funcțiunea	salarile pe tri lunia :2: April, mai și iunie 1863		pr ? zăci?		iconomie		Cuveniți pe timpul sârviit		sub sămnătura de prezanță în sârviciu
			lei	părale	lei	părale	lei	păr(ale)	lei	parale	
1	Varnava arhimandrit	egumen mon(a)s(tirii) și membru comitetului	1250	-					1250		
2	Veniamin duhovnicu	duhovnicu mon(a)s(tirii)	150		15						
3	Iosaf duhovnicu	eclisear mari și membru	150		15						
4	Isachi duhovnicu	leturghisătoru	112	20	11	10					
5	Daniil ieromonah	leturghisătoru	112	20	11	10					
6	Isaia ierodiacon	leturghisătoru	112	20	11	10					
7	Varsanufie monah	cântărețu	150	"	15						
8	Ioan diacon	cântărețu	150	"	15						
9	Ezachiil monah	paraeclesiarh	75	"	7	20					
10	Stratonic duhovnic	iconom mon(a)s(tirii) și membru comitetului	250	"	25						
11	Iosif ierodiacon	secretaru comitetului	200	"	20						
			2712	20	146	10			1250		
		transportu	2712	20	146	10	1250		2712	20	soma urmei
									1462		
12	Gheorghii Acristinei	argat la mon(a)s(tire)	75		7	20			75		Eu Gheorghii Acristinei
13	Ioan Amăriuțai	argat la mon(a)s(tire)	75		7	20			75		Eu Ioan Amăriuțai
14	Gheorghii Chelărescu	argat la mon(a)s(tire)	75		7	20			75	20	Eu Gheorghii Chelărescu
15	Petre lui Dumitru	văcar la mo(a)s(tire)	87	20	8	30			87	20	Eu Petru lu(i) Dumitru
16	Iordachi Rusu	vezătiu la mo(a)s(tire)	100		10	"			190		Eu Iordachi Rusu
			3125	-	187				1875		
									3125		
									1250		se scade onorariul arhimandritului Varnava egumenul m(onasti)rei, care urmează a se face venit de către cassierul general al districtului Neamț în căștiuriloru cu care datorește pentru posesia moșiei Tarcău ce au ținut-o în posesie.
									1875		ramâne de plată
											Acest statu de plată fiind în margini ce Budgetului și în regula cuvenită se adiverește de către comitetu cu ...

Adică una trei mii opt una sută șapți două zăci și cinci lei, cursul finsului (?), alcătuescu salarile onorarilor personalului ei sănt în funcțiuni în mon(astirea) Pângărați arătată prin acest statu cari să adiverește și di către comitetul cu sub sămnătura cuveniți și punirea șigelului.

Varnava arhimandrit <ss> Iosaf duhovnic <ss>, Stratonic duhovnic <ss>

Secretar comitetului Iosif ierodiacon <ss>

7.

iulie 1863

Statul de servicii pe tri luni a: 2 a lunilor April, mai și iunie 1863 a schitului Tarcău
 Statul de service a onorariilor personalului aflători în schitul Tarcău pe trlunia a 2: april, mai și iunie 1863

No.	Numele fiecăruia sârvitor	funcțiunea	salarile pe tri luni: 2: April, mai și iunie		salarile de vâcant		cuvenție pe timpul sârvit		sub semnătura de prezânță în sârviciu
			lei	părale	lei	părale	lei	parale	
1	Dumintean ieromonah	iconom schitului	200	"	"	"	200		Dumintian ieromonah <ss>
2	Pahomi duhovnicu	leturghisător	37	20	"	"	37	20	Pahomie duhovnic <ss>
3	Serafim ieromonah	leturghisător	37	20	"	"	37	20	Sarafim ieromonah <ss>
4	Necodimu monahu	cântăreț	50	"	"	"	50	"	Necodim monah <ss>
5	Theodosie monah	cântăreț	50	"	"	"	50	"	Teodosie monah <ss>
6	Varlam monah	paraeclesiearh	37	20	"	"	37	20	Varlam monah <ss>
7	Ioan Ungurean	văcar	62	20	"	"	62	20	Ioan Ungurenu <ss>
			475	"	-	-	475		

Adică patru sute șapți zăci și cinci di lei, cursu fiasului (?) alcătuiști salarile onorariilor personalului ci sânt în funcțiuni în schitul Tarcău arătat prin acest stat cari să adiverești și di cătră comitetu cu sub semnăturile cuveniti și punirea sâgiliului

Varnava arhimandrit <ss> Ioasaf duhovnic <ss> Stratonic duhovnic <ss>

Secretar comitetului Iosif ierodiacon

SJAN Iași, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice-Moldova, dosar 382/1860, f. 15 v, 43.

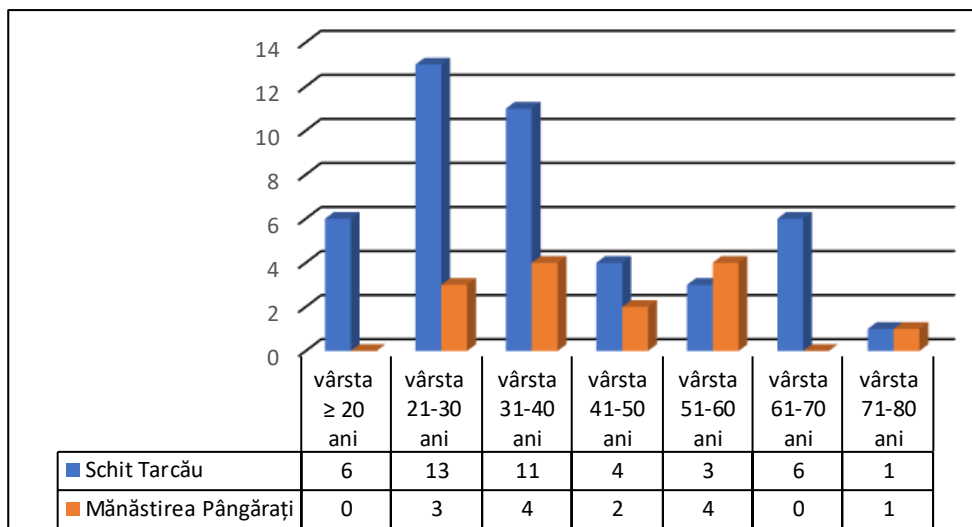

Fig. 1. Grafic de comparație a vârstelor viețuitorilor în anul 1838.

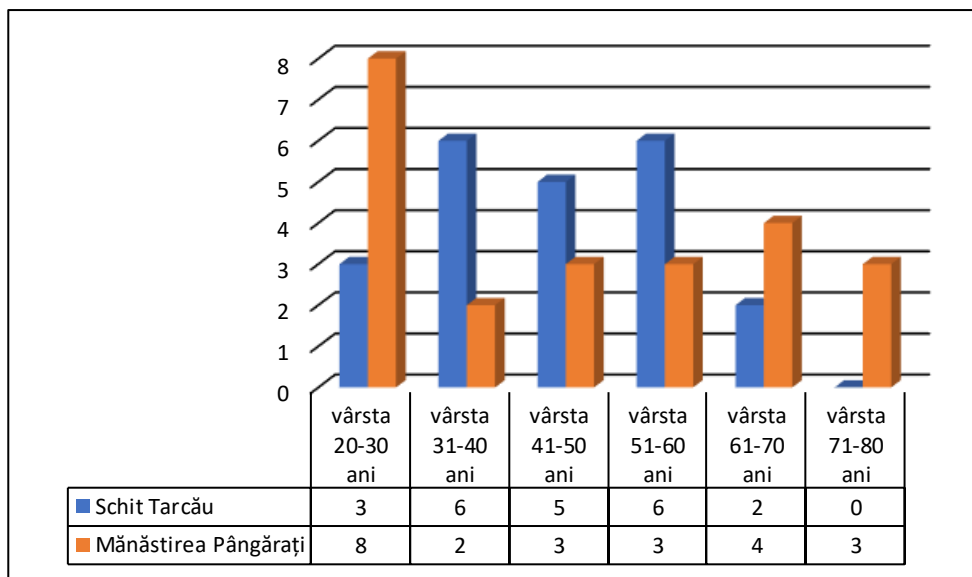

Fig. 2. Grafic de comparație a vârstelor viețuitorilor în anul 1859.

O CATAGRAFIE A MĂNĂSTIRII PÂNGĂRAȚI DIN 1844

Costin CLIT¹

Cuvinte cheie: mănăstire, inventar, obiecte de cult, cărți, veșminte, chilii, unelte, vite

Keywords: monastery, inventory, cult objects, books, vestments, cells, tools, cattle

Publicarea surselor istorice necesare reconstituirii cu amănunțime a trecutului istoric al lăcașului monahal situat în apropierea Târgului Pietrei din ținutul Neamțului se impune ca o necesitate. Catagrafia de față, alături de alte numeroase documente ce stau prăfuite în arhive și biblioteci, oferă informații despre zestrea materială și spirituală a Mănăstirii Pângărați de la 1844, alături de corespondența purtată în preajma secularizării. Cei interesați găsesc informații privitoare la obiectele de cult din biserica mănăstirii, unele poleite cu aur și argint, cărțile de cult, printre care și *Evanghelia* îmbrăcată în argint, sigiliul din „alamă”, icoane, veșmintele preoțești, pomelnicul ctitorilor, inventarul auster al chiliilor. Monahii se rugau în biserica din piatră cu hramul Sfântul Dimitrie și paraclisul cu hramul Sfinților Voievozi, acoperișul vechi și spart la 1844, la fel ca și cel al clopotniței din piatră, străjuită de două clopote. Viața duhovnicească și spirituală era dublată de una economică pentru întreținerea monahilor și a întregului ansamblu de la Pângărați, dovedită de inventarul uneltelor și cel animalier. Este înregistrat imobilul din partea răsăriteană cu patru chilii, antret și cămări, ridicat în timpul lui Vasile Lupu, pe la 1642-1643, conform sursei noastre. Se adaugă alte rânduri de chilii, alături de cele egumenești din piatră, cu beci și pod din lemn, cuhnea egumenilor și cea a slugilor, trapeza cherhana, pităria, hambar, șopron pentru trăsuri. Încercăm să valorizăm și corespondența păstrată în dosarul cu inventarul de la 1844 și redăm și alte două catagrafii de la 1839.

Arhimandritul Varnava este numit egumen în martie 1836 cu cartea mitropolitului nr. 265¹, fiind atestat și în adresa mitropolitului Sofronie Miclescu din 2 iunie 1860 trimisă Departamentului Averilor Clerului², sau în răspunsul acestuia din 6 iunie 1860³ sau la 12 iunie. La 23 decembrie 1840 se plângea Divanului Apelativ în pricina cu comisul Leon Radu pentru 154 de oi, îndemnat și de mitropolitul Veniamin Costachi la 19 septembrie 1840⁴. Arhimandritul Varnava, egumenul Mănăstirii Pângărați și a Schitului Tarcău, primea la 12 iunie 1860 prin subprefectul ocolului Muntelui din districtul Neamț „vitele zăstre a m(ă)n(ăstirii)”, conform dispoziției Ministerului⁵.

---

¹ Colegiul Național „Cuza Vodă”, HUȘI.

² SIAN Iași, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 99/1844, f. 57.

³ *Ibidem*, f. 67.

⁴ *Ibidem*, f. 68.

⁵ *Ibidem*, f. 70-70v.

⁵ *Ibidem*, f. 71; respectiv 74.

Episcopia așezându-se după dezbateri mișc. Sup. conat. -
Arhimandritul Varnava
 1860 Iunie 12
 Mo: Hongkong

Semnătura arhimandritului Varnava (12 iunie 1860, Mănăstirea Pângărați)

Aga Dinu Catargiu, ispravnicul ținutului Neamț, și serdarul Iancu Pavlov, raportează Departamentului averilor bisericești la 5 noiembrie 1844 despre deplasarea la mănăstirea Pângărați și „catagrifisirea” stării „calității monastirii, a acareturil(o)r aflate în cuprinsul ogrăzii și a tuturor lucruril(o)r, anumi arătătoare cât și moșâil(o)r dinpregiur pe cari să află monastirea înființată, cu arătare tuturor acareturil(o)rși a folosului ci fișticare produce pe an după prețurile pe aice politice”. Odată cu raportul întocmit, transmit și catagrafia pe care o publicăm în materialul de față. În docladul (raportul) din 13 noiembrie 1844, medelnicerul C. Mardare sesizează catagrafierea corectă a venitului moșiei, a averii din interiorul mănăstirii, însă își exprimă îndoiala în privința pădurii, nefiind adeverită de isprăvnicie, ci numai de locuitori și de privighetorul ocolului⁶.

Ieroschimonahul Avramie, ctitorul și nacealnicul schitului Tarcău, construit între 1832 și 1833 pe moșia mănăstirii Pângărați, care adunase un sobor de 60 de călugări, lasă lăcașul monahal îndatorat. Ieromonahul Aftanasă, fiul lui Avramie, viețuia la 29 iulie 1851 la mănăstirea Secu. După moartea nacealnicului întâmplată 8 februarie 1839⁷, mitropolitul Veniamin Costachi acceptă vânzarea „a o samă vite pentru plata datoriilor” ce se ridicase la suma de 1602 lei și 27 parale. Arhimandritul Varnava, starețul mănăstirii Pângărați (1833-1857), plătește astfel creditorilor datoria lăsată de nacealnicul Avramie, pe care „până astăzi <15 octombrie 1851 – n.n.> nici l-am mai îndatorit”. Prin raportul din 29 iunie 1851, urmat primirii catagrafiei afierosirilor către schitul Tarcău, Stamatie Hâncu, revizorul Departamentului în ținutul Neamțului, îl acuză pe arhimandritul Varnava de înstrăinarea vitelor mănăstirii – boi, oi, vaci, cai. Departamentul cere explicațiile necesare arhimandritului Varnava la 29 august 1851. Arhimandritul Varnava, acuzat, se disculpă la 15 octombrie 1851: „samă precum mi să ceri nici au fost răgule pe atuncea a să ține, nici s-au făcut ca să o pot acum înfășoșă, decât atâta știu că eu cu acest schit am întrebuiințat cheltueli cari n-au fost toate de datoria mea, numai ca să-l țin în bună stare”. Neplăcerile provocate le pune pe seama fostului revizor Hâncu care „un haos de scorniri au stârnit asupra me”. Revizorul Departamentului insinuiază „împrăștierea”

⁶ Ibidem, f. 1-1v.

⁷ Vasile Bârză, Mănăstirea Pângărați – monografie – Studiu istoriografic și aghiologic, Cluj-Napoca, Editura Gedo, 2004, p. 100-101.

călugărilor de la Tarcău de către arhimandritul Varnava după moartea lui Avramie, aducând în loc 8-10 monahi. Ieromonahul Nifon, fost monah la Tarcău în timpul lui Avramie, viețuia la 29 iulie 1851, la mănăstirea Buhalnița⁸.

La 1 iulie 1853 se cere o nouă catagrafie. Arhimandritul Melchisedec, prezidentul Comisiei reglatoare a averilor mănăstirești, solicită la 25 martie 1859 catagrafia din 1844 iscălită de „egumenul actual” sau pe cea de la 1 iulie 1853, iscălită de Costachi Coțoni, revizorul Departamentului⁹, cerere reînnoită la 27 noiembrie 1859¹⁰. Noi relații despre zestrea mănăstirii sunt cerute Mitropoliei Moldovei prin depeșa telegrafică din 30 noiembrie 1859 de arhimandritul Melchisedec, înștiințând „că dacă o asemenea nu se va primi cel mult până în două zile de la data acestuia, atunci rămâne a se face prețaluirea vitelor acestei monastire numai prin Prefectură”¹¹. La mitropolie nu se găsea însă nicio catagrafie a Mănăstirii Pângărați¹².

Până la 6 decembrie 1859 Comisia reglatoare a averilor mănăstirești nu reușise evaluarea vitelor mănăstirii Pângărați și trimite Ministerului copiile procesului verbal cu nr. 1520 din 5 decembrie 1859 și inventarul vitelor Mănăstirii Pângărați și a Schitului Tarcău, arătat în catagrafia prezentată de egumen. Adresa era semnată de arhimandritul Melchisedec, prezidentul Comisiei, și secretarul D. Morțun¹³. Procesul verbal consemnează lipsa catagrafiei semnată de egumen. Din document aflăm de proiectata deplasare a Comisiei la Mănăstirea Neamțului „spre înaintirea lucrărilor celor mai urgente privitoare în monastirile chinovii”. Comisia propune lăsarea unui număr de 40 de capete de vită la Mănăstirea Pângărați și 9 la Schitul Tarcău, realitate atestată în 1860¹⁴.

Arhimandritul Varnava se adresa cu mahnire Ministerului la 17 aprilie 1860, „care într-o vreme îmi arăta numai recunoștință și încurajare, până și prin organul publicității pentru zelul și credința cu care me-am îndeplinit cu prisosință sarcina pusă asupra-mi cu rădicarea din ruină a monast(irei) Pângărații, prin edificarea ei din nou”. Arhimandritul s-a plâns și anterior datei de 17 aprilie „de asuprire și nedreptate ce mi s-au făcut”. La 14 aprilie 1860 a sosit la mănăstire o comisie a Ministerului formată din candidatul judecătoreiei, subprefectul ocolului și profesorul de la Școala publică din Piatra Neamț pentru inventarierea și evaluarea vitelor deținute „de proprie avere”, în vederea vânzării lor la 20 aprilie 1860¹⁵.

Ministerul Trebilor Străine a fost împuternicit de Consiliul miniștrilor să „urmărească prin locurile competente aflarea” inventarului prin care arhimandritul Varnava a primit averea mănăstirii Pângărați, așa cum reiese din adresa semnată de A.

⁸ SJAN Iași, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 99/1844, f. 14-17.

⁹ *Ibidem*, f. 24.

¹⁰ *Ibidem*, 31.

¹¹ *Ibidem*, f. 29.

¹² *Ibidem*, f. 30.

¹³ *Ibidem*, f. 44.

¹⁴ *Ibidem*, f. 40-40v; f. 46.

¹⁵ *Ibidem*, f. 60.

Fotino și trimisă Ministerului Cultelor la 13 aprilie 1860¹⁶. Emanoil Luponi, plenipotentul arhimandritului Varnava, prezintă Ministerului la 17 mai 1860 condica și inventarul „de zestrea în vite” a mănăstirii Pângărați ce i-a fost încredințată. Vitele mănăstirii se aflau sub sechestru¹⁷.

Raportul lui A. Manoliu, subprefectul ocolului Muntelui din 20 iunie 1860 glăsuiește: „În conformitatea ofiții N° 7192, M. II, urmată acei a Ministeriului de cult și al instrucții publice, N° 5527, prin care se ordoniază că din vitele Monas(tirii) Pângărații date supt privighere de cătră disolvata comisiei regularisitoare averilor monastirești să se diosăbască din îndată pe acele arătate în catagrafie triimasă în copie litera I), și din aceste să se încredințeze precuvioșii sale arhi(mandritului) Varnava, egumenul monas(tirii) pe acele cuprinsă la litera v) hotărâte a se lăsa pentru trebuința casei, și tot cu asemenea rândueală și cele a Schitului Tarcău să se reguleze după lista litera s) și d), și restul să se triimată din îndat(ă) la Monas(tirea) Niamțului, unde să se trădei în priimire(a) comisii însărcinată cu regularia vitelor monas(tirii) chinovii i schitului, pășind la zisa monas(tire); cât privește pentru vitele cornorate (...) și mascuri a monas(tirii) s-au urmat întocmai ofiții și a catagrafii, osebindu-se după cum prin alăturata listă să arată acele cu litera a), din a cărie numer s-au și încredințat sub cfitanție arhi(mandritului) Varnava, egumenul monastirei acele cu litera v), dinpreună cu cinci capite viță sugători a vacilor cu lapte, cu osebite însă că în locu de 24 capite mascuri i s-au încredințat numai 22 în felul arătat în alăturata listă din înpregiurare că tot în atâta număr și sânt prevăzute prin catagrafiea litera a), priimit pe lângă citata oficie, eară nu mai multe. Ear cât priivește pentru numărul oilor și caprilor ci sântu cuprinsă tot în catagrafie litera a) la zăstria a monastirii somă de 354 capite mari și mici ...”. Subprefectul constată în continuare lipsurile din inventar și cere egumenului „grabnica întregime”, iar pentru zestrea schitului Tarcău „a giura ca preot și monah că la priimirea schitului nu au priimit alte vite decât pe acele arătate prin catagrafie litera s)”. Varnava primise doi boi mari, șapte vaci cu lapte, doi mânzați, șase mănzate, șapte viței mici, doi cai de ham (în total 26 de capete mari și mici) Arhimandritul Varnava și-a justificat lipsurile de la schitul Tarcău prin împosesuirea în 1839 a comisului Leon Radu cu moșia Pângărați, „dinpreună cu aceleaș oi și capre de cătră cârmuire bisericească de atunci, numit Comitetul central prin organul și mijlocirea chiriarhului țării”. După întreruperea posesiei, mănăstirea nu a mai primit oile amintite de la comisul Leon Radu. De altfel, mitropolitul Veniamin Costachi cerea în 1840 arhimandritului Varnava „a stărui la giudecătoria ținută pentru îndestularia monas(tirii) din averea numitului Radu pentru aceleaș(i) oi”. Nemulțumit de hotărârea judecătoreiei, egumenul se adresează Divanului de apel al Țării de Sus, așa cum indică adeverința din 1841¹⁸.

În urma secularizării, în fruntea lăcașelor monahale sunt numiți superiori, dintre care amintim la Pângărați pe arhimandritul Nichita Darie, care la 28 martie 1867 trimite

---

¹⁶ *Ibidem*, f. 61.

¹⁷ *Ibidem*, f. 50.

¹⁸ *Ibidem*, f. 73-73v; respectiv 78-78v.

ministrului Instrucțiunii Publice și Cultelor o listă a vitelor existente la data respectivă de la Pângărați¹⁹. Mănăstirea deținea 12 capete de vite mari; cinci boi de jug, un buhai, folosit și la jug, trei vaci cu viței mici, o vacă stearpă și doi cai²⁰.

osebitul meu respect
Superiorului Monast. Nichita Dancu Arhimandrit

Un alt superior, Stratonic Constantinescu, făcea cunoscut ministerului la 6 februarie 1870 nevoia a trei perechi de boi pentru înlocuirea celor bătrâni. „Vă rog să binevoiți a încuviința din juncanii ce s-au ridicat la schitul Tarcău prin îngrijirea subsemnatului ca superior și acolo și care sânt ca sporiu, a se lua 3 părechi ....”²¹. Acceptul ministerului este transmis superiorilor schitului Tarcău și al mănăstirii Pângărați la 26 februarie 1870²².

credințelor și prețioasă considerăm
Superiorul (episcop) Ioan Antonescu

A CATAGRAPHY OF THE PÂNGĂRAȚI MONASTERY FROM 1844

(Abstract)

It is undoubtedly necessary to publish the historical sources necessary for the detailed reconstruction of the historical past of the monastic place located near Târgul Pietrei in the Neamț region. The current catagraphy, along with other numerous documents that are dusty in archives and libraries, provides information about the material and spiritual endowment of the Pângărați Monastery from 1844, along with the correspondence carried around the secularization.

Those interested will find information about the religious objects in the monastery church, some polished with gold and silver, the religious books, including the Gospel covered in silver, the "brass" seal, icons, priestly vestments, the diptych of the founders, the austere inventory of cells, the existence of the chapel, monastic and hegumen cells, some accompanied by chronological data, tools and the animal inventory.

¹⁹ *Ibidem*, f. 107.

²⁰ *Ibidem*, f. 108.

²¹ *Ibidem*, f. 109.

²² *Ibidem*, f. 110.

ANEXA

1.

1844 noemvrie 30

Lit(e)r(a) a.

Catagrafie cuprinzătoare de stare monastirii Pângărații de lucrările aflate într-însa, de binale și de tot soiul de vite ci are monastirea.

Prescriere di stare mănăstirii Pângărațil(o)r di lucrurili aflătoare într-însa și a acareturilor din cuprins(ul) mănăstirii.

- No. Anumi arătători
- 1 *Evangelii* înbrăcată cu argint
  - 1 Potir argintu poliitu cu aur.
  - 1 Discos di argintu cu scaun, poliitu cu aur.
  - 1 Zvezdă argintu.
  - 1 Panaghieriu argintu poliitu cu aur.
  - 1 Cadelniți argintu.
  - 4 Cruci argint.
  - 1 Cruci mari di lemn Răstignire(a) Domnului.
  - 1 Cruci mică di tiparosul săpată.
  - 2 Părechi paftale argint, din cari una esti poliită cu aur, cu colanili l(o)r, unul di fir bun și unul prostu.
  - 6 Candili argintu.
  - 1 Candilă madim cu 7 fofezi.
  - 1 Potir cu discosul și zvezdă di cos(i)tor.
  - 4 Candili alamă.
  - 1 Cadelniți alamă.
  - 1 Cățui madem săpatu pi coada ei Sf(ân)t(ul) Dimitrii.
  - 1 Pecete alamă a măn(s)t(i)r(ii).
  - 1 Chivotu di argintu pi dinăuntru poliitu cum și cu beluța.
  - 4 Sfeșnici mici di alamă.
  - 3 Policandri, unul di alamă cu dousprizici fofezi și dou di madem, unul cu 16 fofezi și unul cu 3.
  - 4 Coroani argint a icoanil(o)r împărătești.
  - 1 Miruitor argint.
  - 1 Litelnicu di madem.
  - 2 Cristelniți, una aramă și una di lemn zugrăvită.
  - 11 Icoani Praznicili împărătești zugrăvite pe mușamali.
  - 5 Icoani în pridvor osăbit di celi patru împărătești.
  - 1 Tiploță argintu.

Celi ci să găăsescu în paraclis.

- 4 Candili di marmură.
- 1 Cruci alamă di mersu la morți.
- 1 Talgir cos(i)toriu.
- 1 Înbrăcămintē di pirivii pentru pristol.
- 2 Feți di citu la proscomedii.

Veșmintele.

- 2 Feloani di stofă galbănă cu chinaruri înpregiur.
- 4 Epitrahiri di asămine stofă, dou(ă) au chinaruri înpregiur și dou(ă) cu șirături albu prostu.
- 2 Feloani di pirivii verdi cu chinaruri înpregiur, unul ruptu.
- 1 Felon adămască roșii cu spetili di adămască galbănă cu chinaruri galbini.
- 2 Felo(a)ni albastri di materii lână cu flori și șirături di citu roș.
- 2 Epitrahiri di pirivii verdi și cu chinaruri înpregiur.
- 1 Epitrahir adămască roșii cu șirături di fir prostu.
- 1 Epitrahir cu câmpul verdi cusut cu mătasi.
- 1 Epitrahir di pirivii albastră și șirături di bunbacu cam galbini
- 2 Epitrahiri albastri de materii lână cu flori.
- 2 Stihari preuțăști, unul di cânăvați neagră cusut cu mătasi și cu fluturi, și altul di taclâz lați verdi cu flori roșii
- 2 Tij, di citu, unul lați verdi cu flori roșii și altul cu dungi galbini.
- 1 Tij, diiaconescu di ștofă albă și cu aurar(ul) lui, di asămine stofă cu chinaruri înpregiur și cu aurar di pirivii verdi.
- 1 Tij, di citu galbin.
- 1 Tij, cu aurar(ul) lui di materii lână.
- 2 Tij, preuțăști di citu cu flori galbini.
- 1 Părechi rucaviți di ștogă galbănă cu șirături albi pro(a)ste.
- 2 Tij, di ștofă ghiorghilii cu șirături di fir albu prostu.
- 1 Tij, di ștofă verdi cu șirături di fir bun.
- 2 Părechi rucaviți di dimii, una albastră și alta cu dungi galbini.
- 1 Tij, di ștofă cam roșii cu șirături de fir albu.
- 2 Tij, di materii lână cu flor.
- 1 Văzduh di aclaz albu cu privazurili di ștofă ghiurghilii cu șireturi albi pro(a)ste.
- 1 Văzduh di ștofă galbină cu privazurili di plisi neagră și cu șirături di fir albu prost.
- 1 Văzduh di pirivii roșii cu chinaruri înpregiur.
- 1 Văzduh di pirivii vechiu cu privazurili di maltin.
- 2 Procoveți di catife roșii cu șirături.
- 2 Tij, di pirivii roșii cu tacâm(ul) lui.
- 3 Tij: 1. di pirivii cu privazuri di matasi în jur în furculiți; 2. Vechi di adămască.
- 2 Tij, di ștofă ghiurghilii.
- 2 Înbrăcăminți di pristol, una di pirivii roșii și alta di citu.

- 3 Prostiri di acoperit Sf(ă)n(tul) Pristol di pânzi.
 1 Înbrăcăminte de Pristol di mătasi roșii.
 2 Perdeli la vderili împărătești și di dimii roșii cu săgiacuri di fir roșii, una de citu.
 2 Antimisi: 1. nou cu cu Sfinteli mo(a)ște și altu vechi.
 1 Băsma di mătasi cu dungi roșii și albi.
 3 Proso(a)pi di șters preuții.
 1 Poală la iconostas di dimii albă cu dungi galbini cu privazu di maltin roș cu chinaruri înpregiur căptușită cu maltin ro.
 2 Poali di așternutu când scoati *Evanghelîa*.
 1 Mantii.
 1 Aer zugrăvitu pi mușama.
 1 Aer di catife neagră zugrăvitu Mântuitoriu(l), iar coro(a)na patru sarafimi și slovili înpregiur cusuti cu fir galbin și albu i cu săgeacuri di fir albu înpregiur.
 1 Nibiderniți di buhur roșii cu șirături galbini di hir bunu.
 1 Poiazu di ștofă galbănă.
 1 Antimis nou.
 1 Liton di ghermasitu di Lipsca.
 2 Tretapodi, unul nou.
 2 Analoghii.
 6 Sfeșnici di lemnu boite.
 4 Făclii di ceară cu fofezili l(o)r di tiniche la paraclis.
 4 Fofizi la icoanili împărătești

Carțili

- 2 *Evanghelii*, una mare și una mai mică.
 1 *Apostol*.
 12 Tomuri *Viețili sfințil(o)r* di piste an.
 2 Tomuri a *Sfântului Efrem Siru*.
 1 Tomu a *Sfântului Isacu Sir(u)*.
 1 Tom a *Sfântului Ioan Scărar(ul)*.
 2 *Leturghii*, una nou(ă) și una vechi.
 2 *Pisaltiri*.
 1 Carte cu Bogorodicianicili ci să pun la Pavicerniți
 1 *Catavasieriu*.
 1 Carte *Mântuire(a) păcătosului* scrisă di mână.
 2 *Ohtoihî*, unul mari și unul micu.
 1 *Triod mari*.
 12 *Minii* pe lună.
 1 *Pindicostariu nou*.
 3 *Ceaslo(a)vi*, însă unul nou.
 1 *Anfiloghion* în dou(ă) tomuri.

- 1   *Moliftenicu.*
- 3   *Filezi pintru Molebnic.*
- 1   *Filadă pentru Panahidă.*
- 1   *Chiriadodromion.*
- 1   *Tâlcuire(a) Evanghelii.*
- 1   *Sinopsis.*
- 1   *Prohogari di dou(ă) luni.*
- 1   *Pomelnicu(l) ctitorilor.*
- 1   *Tipicon.*

Celi aflăto(a)ri în chilii egumenești.

- 1   *Măcatu di hram roș.*
- 2   *Mindiri di lână.*
- 7   *Perini di păreti cu lână.*
- 3   *Perdeli di citu cu vergili di her.*
- 6   *Părechi cuțite cu furculiți.*
- 4   *Garavi.*
- 10   *Păhară.*
- 1   *Sfeșnicu di alamă cu măsuri și tăbliți.*
- 6   *Păhăruți di rachiu.*

Pojjiia casii.

- 1   *Țuhal di cânipă.*
- 5   *Saci.*
- 3   *Căldări mari di aramă.*
- 2   *Oali mari di aramă*
- 6   *Șărvite.*
- 2   *Fiți di masi.*
- 3   *Tingiri mici.*
- 1   *Tăva mică.*
- 1   *Părechi chiuliți di alamă sparti, cu chilug(ul) éi di her..*
- 2   *Tigăi.*
- 3   *Blidi di cos(i)toriu.*
- 2   *Părechi heră di plug cu opălali lor di her.*
- 2   *Cântari.*
- 2   *Topo(a)ră.*
- 2   *Căzmali.*
- 3   *Sapi di prășit usturoi.*
- 3   *Coasi.*
- 20   *Săciri vechi.*
- 4   *Cară cu optu giuguri.*
- 5   *Lăcăți.*

- 14 Polobo(a)ci.
 4 Buți mari.
 3 Siti.
 40 Merți varu.

Acareturile din ograda mănăstirii.

- 1 Bisărică di piatră cu hramul Sfânt(ul) Dimitrii și cu un paraclis hramul Sfinților Voivozi a căruia acoperimânt este vechiu și spartu.
 1 Clopotniți în po(a)rtă tot di piatră a căriia acoperimânt esti vechi și stricatu.
 3 Clopoti, dou(ă) mici și unul mai mari.
 1 Toacă di her.
 1 Trapezi cherhane și pităriia, păreții di piatră acoperită cu șindilă, cari esti vechiu și spartu.
 1 Rându odăi dispre răsărit cu patru chilii, antretul și cămărilor lor di lemn durati din le(a)tu 7151 <1642 septembrie 1-1643 august 31>, cu acoperimânt draniți în fo(a)rte pro(a)stă stari și stricatu
 1 Rându odăi di bărni pi timilii di piatră cu optu chilii, antreul și cămărilor l(o)r, la cari fiind că în curmezis păreții la șaliți l(o)r nu sintu făcuți pi temelii, ci numai pi tâlpoi, sintu porniți spre dărâmari, iar acoperământul esti bun.
 1 Rându chilii egumenești cu trii odăi înlăuntru cămăril(o)r cu o șofragerii și cu șală pin mijlocu, cu beciu didisupt, păreții di piatră, iar podul di lemn.
 1 Rându casi cu dou(ă) odăi, adică una cuhne pintru egumenii și una pentru slugi.
 1 Hânbariu di lemn cu racleli di dulapi, acoperimântul putred.
 1 Șopron pentru trăsuri fără păreți, putred cu totul.

Viteli cu co(a)rne

- 16 Boi mari.
 2 Buhai.
 8 Vaci cu vițai.
 2 Vaci mânzate.
 5 Văcuți gonitori.
 2 Vaci stărpi.
 6 Vițai din iastă vară.
 2 Vițali din iastă vară.
 2 Mânzați.
 4 Mânzate.
 1 Vacă de un vițal.

Mascurii

- 22 Mascuri ... însă:
 13 mascuri(a)ici.
 2 mascuri mari di sămânță.
 5 mascuri curățați de câte un anu.

2 mascuri mari curăta(i).

22

Oi

200 Oi ... însă:

110 oi mari.

11 mioari.

3 tarții.

29 meluți sugari.

27 meluți sugari.

3 berbeci mari.

2 berbeci stogomani.

4 berbeci mari țigăi.

6 capri mari.

1 capră stărpă.

2 vătui.

2 vătuiți.

200 Adică dou(ă) sute s-au găsatu fați bezi

152 Oi ..., însă:

55 oi mari.

16 mioari.

17 tarții.

40 meluți și berbecuți.

5 oi țigăi.

5 miei țigăi.

2 oi mari stogomeni.

2 mei sugari.

2 oi mari stărpi țigăi.

4 vătui și vătuiți capri.

6 ezi

154 Adică o sută cinzecișipatru , pentru care după arătare(a) egumenului mănăstirii și copiiia prahticalii giudecătorii țin(u)t(u)lui Niamț din anul 1840, luna săp(tem)vrii în 9 zili cu Nr. 244, ci s-au văzut la mâna sa, urmeazi proțăs asupra averii dișăratului comis Leon Radu, ci au fostu posăsoru moșiilor aceștii mănăstiri și care la înapoire celorlalte oi pi aceste nu le-au datsupt cuvântu că au peritu.

1 Bisăricuți di lemnu durată, acoperită cu draniți pe cotuna Stejarul

Lucrurili aflăto(a)ri în ea.

1 Potir di alamă poliitu cu cos(i)toriu.

1 Discos di cos(i)toriu poliitu.

1 Zvezdă.

- 3 Rânduri veciminte di citu buni.
- 1 Tij un rându veciminte di citu vechi.
- 3 Poiazuri, 2 di citu cu pafali di alamă și una di ștofă cu pafali tot di alamă vechi.
- 3 Patrahiri, 2 di citu și unul di mătasi.
- 3 Părechi năracliți di citu.
- 1 Înbrăcăminte di citu pe Sfântul Pristol.
- 1 *Ivanghelii.*
- 1 *Apostol.*
- 1 *Oftoigu.*
- 1 Un *Minei.*
- 1 *Pisaltirii mică.*
- 1 *Ceaslovu micu.*
- 1 *Catavasier micu.*
- 1 *Molitfenicu.*
- 1 *Panahidă nou(ă).*
- 1 Cruci di alamă poliită cu cos(i)toriu.
- 1 Lingurița tij.
- 1 Sfântul Aer di mușama.
- 1 *Căzaniei Tilcul Sfintei Evanghelii.*
- 1 *Liturghii vechi.*
- 2 Sfecinici di alamă mici.
- 1 Prapur.
- 1 Cadelnița alamă.
- 5 Candelii, 4 alamă, una argint.
- 2 Clopoțali.

Aceasta prisciri a lucrurilor di mai sus făcându-să după ce mai di apro(a)pi
luoari aminte a suptiscăliților să adeverești.

1844 noemvr(ie) 30 zile.

(...) <m.p.>.

Iancu Pavlov serd(ar) <m.p.>.

Arhivele Naționale Iași, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar
99/1844, f. 3-9. Original.

2.

1839 aprilie 23

Zăstre vitelor Schitului Tarcău ci s-au aflat după moarte(a) răposatului nacealnic
ieroschimonahul Avramii. (1)839 apr(ilie) 23.

- No.
- 257 Adică două sute cinzecișisăpti oi cu mari cu mică.
- 42 Adică patruzăcișidoă capri cu mari cu mică.
- 41 Adică patruzăcișiuuna vitecu coarni cu mari cu mică.
- 7 Adică șapți cai.
- 11 Adică unsprezăci stupi.
- 358
- 2 Mascuri.
- 360 Adică trei sute șaizăci capete fac vitele cari să află acum după vâ(n)zari, cari au rămas pentru trebuința schitului. (1)839 iun(ie) 15
- 2 Boi mari.
- 7 Vaci cu lapte.
- 2 Mâ(n)zați.
- 6 Mânzate.
- 7 Vițai.
- 24 Adică douăzeci și patru capete fac.
- 5 Cai.
- 4 Epi sterpi.
- 7 Adică șapte capete fac.
- 11 Adică unsprezăci stupi.
- 2 Mascuri.
- 44 Adică patruzăcișipatru capete fac.
- Lei Par(ale)
- 7428 27 Adică șapte mii patru sute douăzeci și opt lei, 27 parali s-au aflat datorii după moarte răposatului nacealnic.
- 5824 Adică cinci mii opt sute douăzeci și patru lei s-au priimit pi vâ(n)zare vitelor, cari bani s-au dat la creditorii.
- 1602 29 Adică una mii șasă sute și doi lei douăzeci și șapte parali fac, cari bani sânt a să mai plăti di acum înainte la unii din creditorii, cari aice s-au însămnat toate în scurt ca un perelipis, iar pre larg li am toate scrisă osăbit. Pentru care fiind două condici și scriindu-li pe curat, atât aceste însămnate, precum și toată pojăjăe schitului, cari condici le voi înfăoșa la sf(ânta) mitropolii, din cari una să va înapoi la schit.
- <ss>

Arhivele Naționale Iași, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 99/1844, f. 12-12v. Original.

3.
Copie.

1839 mai 14
Litera A

Adeverință.
De priimirea oilor zestre Monas(tirii) Pângărații.

No.

165 oi mari, din care 96 cu m(i)ei.

27 mioare.

20 terții.

49 meluță sugare.

47 berbecuți sugari.

3 berbeci mari.

311 treisute unsprezăce.

Oile țigăi

5 mari cu miei.

5 miei sugari.

2 stogomane.

2 miei sugari.

2 sterpe.

2 berbeci stogomani.

4 berbeci mari țigăi.

333 trei sute treizăcișitrei capete fac.

Num(ărul) caprilor.

6 mari cu ezi.

1 stearpă.

2 vătueți.

6 vătui.

6 ezi.

21

333 suma din urmă

354 adică treisute cincizăcișipatru capete oi ordinare de munte, cu mare, cu mică, și capre i ezi, precum să arată prin acest izvod, am priimit, și la împlinirea contractului voiu răspunde capetele în asemenea stare.

1839 mai 14.

Iscălit Leon Radu comis.

Fiindu întocmai cu originalul să adiverești.

Subpref(e)c(t) (...) <m.p.>.

SJAN Iași, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 99/1844, f. 81-81v.
Copie.

REPERE ISTORICE ȘI ARHEOLOGICE ALE MĂNĂSTIRII PÂNGĂRAȚI

Costică ASĂVOAIE¹, Cosmin NIȚĂ¹,
Tamilia-Elena MARIN¹, Ioan GRĂMADĂ²

Cuvinte cheie: Mănăstirea Pângărați, egumenul Varnava, reparații, penitenciar, spital militar, cercetări arheologice

Keywords: Pângărați Monastery, Varnava abbot, repairs, prison, military hospital, archaeological research

Ansamblul Mănăstirii Pângărați este situat la cca. 22 km spre vest de Piatra Neamț, la 2,5 km în amonte de vărsarea pârâului Pângărați în râul Bistrița, pe o platformă înclinată cu cote variabile între +460 m și +480 m, pe un promontoriu de pe panta sudică a dealului Păru. Ansamblul este monument istoric, înscris în LMI ca Ansamblul Mănăstirii Pângărați, sat Pângărați, comuna Pângărați, județul Neamț, cod: NT-II-m-A-10637.

Ctitorul acestui lăcaș este Alexandru Lăpușneanu, zidirea făcându-se în jurul anului 1560, după cum menționează unele documente de la sfârșitul secolului XVI și începutul secolului XVII³. Într-un manuscris din 1809, copiat la Mănăstirea Bisericiani, se păstrează *Cuvânt pentru zidirea sfintei mănăstiri Pângărați*, scris de ieromonahul Anastasie de la Mănăstirea Moldovița, care a redat cele auzite de la starețul mănăstirii Pângărați, Amfilohie⁴. În acest manuscris se menționează că sihastrul Simeon, care a trăit în zonă încă din prima jumătate a secolului XV, ar fi ridicat o biserică de lemn cu ajutorul lui Ștefan cel Mare.

În cataografia Mănăstirii Pângărați, din anul 1844, la capitolul *Acareturile din ograda mănăstirii* sunt inventariate următoarele:

„1. Biserică de piatră cu hramul Sfânt(ul) Dimitriei și cu un paraclis (cu) hramul Sfinților Voievozi a căruia acoperimânt este vechiu și spartu.

1. Clopotniță în po(a)rtă, tot de piatră, a căruia acoperimânt este vechi și stricatu.

1. Trapezi cu hană și pităria, părății de piatră acoperită cu șindilă, cari este vechiu și spartu.

---

¹ Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași – Muzeul de Istorie a Moldovei, IAȘI

² Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași - Facultatea de Istorie, IAȘI.

³ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, Direcția Patrimoniului Cultural Național, București, 1974, p. 645-646.

⁴ Maria Magdalena Székely, *Cuvântul pentru zidirea Sfintei Mănăstiri Pângărați și figura ctitorului ideal în Moldova secolelor XV-XVI*, în *SMIM*, XXXI, 2013, p. 275-298.

1. Rându (de) odăi dinspre răsărit cu patru chilii, antretul și cămărilor lor di lemn, durati din le(a)tu 7151 <1642 septembrie 1-1643 august 31>, cu acoperământ (de) draniți în fo(a)rte pro(a)stă stari și stricatu.

1. Rându (de) odăi din bârni pi timilii di pîiatră cu optu chilii, antreul și cămărilor l(o)r, la cari fiind că în curmezis păreții la șălițili l(o)r nu sintu făcuți pi temelii, ci numai pi tâlpoi, sintu porniți spre dărâmari, iar acoperământul esti bun.

1. Rându chilii egumenești cu trii odăi înlăuntru cămăril(o)r cu o șofragerii și cu șală pin mijlocu, cu beciu didisupt, păreții di pîiatră, iar podul di lemn.

1. Rându casi cu dou(ă) odăi, adică una cuhne pintru egumenii și una pentru slugi.

1. Hănbariu di lemn cu raceli di dulapi, acoperimântul putred.

1. Șopron pentru trăsuri fără păreți, putred cu totul⁵.

După doi ani, Varnava, egumenul mănăstirii Pângărați, a făcut un raport, la 10 octombrie 1846, prin care a arătat starea deplorabilă a ansamblului monahal și a cerut Departamentului Averilor Mănăstirești să trimită un arhitect pentru întocmirea planului și a devizului de reparații⁶. A fost trimis la mănăstire arhitectul Alecu Costinescu care a alcătuit planul și devizul în valoare de 208.882 lei și 10 parale⁷. Se mai păstrează o însemnare din anul 1848 despre starea mănăstirii în care se relatează și următoarele:

„No. 1. Bisărica trebu(i)e acoperită fiind acoperământul putred și pe lângă aceasta înlăuntru, în bisărică, pre(a) multe lucruri făcute, precum argintării și [rupt]le. Iar, mai de nevoie, este pentru veșminte. Pentru a ne apăra trebu(i)e a să face cinci rânduri (de) veșminte preoțești și dou(ă) rânduri (de) veșminte diiaconești. Că nu numai cele vechi s-au împutinat, stricându-se unile și meremetisându-să pe altele. Iar și care am făcut eu s-au (înve)chit.

No. 2. Clopotnița iarăș(i) trebu(i)e acoperită fiind acoperământul (de) asăminea putred; însă clopotnița, de la facirea ei, au rămas neisprăvită de zidit, fiind zidită până la deasupra fereștilor, care ar mai trebui înălțată în zi[d] de un stânjăn și apoi să se acopere. Pe lângă acesta potrivit mo(na)s(tirii) și clopote ar trebui a să face (mai) mari pentru că (și) pe la unile schituri sunt mai mari clopote.

No. 3. Trapeza și pităria iarăș(i) tre [rupt] [fi]ind, tot asăminea, acoperământul [rupt] [rupt] acum arhondaricul anume nu este [rupt]

No. 5. Un rând de chilii de bârne ce sunt despre asfințit, (de la) clopotniță și până în cuhne, deși pentru acoperământ ar mai putea sta, dar, fiind temelia făcută slabă și putrezind tălpile s-au lăsat păreții în gios, încât cu multă supărare numai cu meremeturi să țâne, din care pricină ar trebui făcute din nou, când atuncea la mijlocul acestor chilii, în

⁵ SJAN Iași, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice – Moldova, dosar 99/1844, f. 3-9.

⁶ Idem, dosar 103/1844, f. 6.

⁷ *Ibidem*, f. 13-13 v.

dreptul bisăricii, ar fi potrivit a să face casile egumenești. Tot acolo făcându-să și o sală mare pentru sofragerie, de care neapărat urmează, mai ales la hramul monastirii.

No. 6. Tij un rând de chilii ce sânt spre răsărit din pitărie și până la hambariu, fiind durate de lemn și vechi, piste 200 ani, toate din vremea domnului Vasilie vodă, după cum scrisoarea (de) deasupra unei uși în limba sârbească din le(a)t 7151 (1643) adiverează. Aceste chilii neapărat trebu(i)esc a să face din nou pentru că, fiind acoperământul putred și chiar picându-se de mai multe ori, acum nici [rupt] nu să mai poate că au putrezit și leaț(urile) [rupt] plouă preste tot, pătimind multă [rupt] nele care de a să mai acoperi [rupt] pricina pă... [rupt]⁸.

După întocmirea planului și a devizului de lucrări, la începutul anului 1849, s-a încercat darea în antrepriză a lucrărilor de refacere a mănăstirii Pângărați dar la cele trei licitații legale nu s-a prezentat nici un „mușteriu” care să facă lucrările⁹. Astfel, s-a hotărât ca mănăstirea să execute lucrările în regie proprie, fapt pentru care s-a emis, de către Mihail Sturza, hrisovul din 5 mai 1849 prin care a lăsat la dispoziția așezământului monahal veniturile moșiilor Ivăneștii și Tarcăul pentru 10 ani¹⁰. Conform hrisovului, egumenul avea obligația de a face, conform planului arhitectului Costinescu, următoarele:

„Patrusprizăci chilii de locuință cu cămările lor și de dedesupt patru beciuri de piatră boltite.

Casile egumenești și arhondaricul.

Trapeza, cuhnia și pităriea.

Din sus de ograda monastirii să facă un zădiu în partea arătată pe plan și săpându-să pământul de la dial spre îndreptarea linii chiliilor despre răsărit. Acel pământ să să dea la zidul de mai sus și întocmindu-să să să facă în acest loc, pe temelie de piatră, un grajd și o șură pentru trăsuri.

Pe lângă cele de mai sus să facă o casă mare pentru argați și o căsoae pentru lucrat, asămine și un hambar, toate aceste din nou și în mărimile cuprinsă în planuri.

Osăbit de cari, să mai îndatorești să acoperi din nou bisărica monastirii cu draniță și să înalți zidul clopotniței ce esti făcut numai până desupra ferestrelor, încă de un stânjen în sus, acoperindu-o și pi aciasta cu draniță din nou”¹¹.

După emiterea hrisovului s-au demarat lucrările de reconstrucție a mănăstirii iar până în anul 1857 s-au executat o mare parte din ele dar și altele care nu erau prevăzute inițial. Conform raportului către mitropolit a egumenului Varnava, din 16 noiembrie 1857, situația lucrărilor la mănăstire era următoarea:

„Dar la pășire în lucru, luând aminte că planul arhitectului era rădicat după cuprinsul ogrăzii de atunci și că aceasta îngustă fiind, vinea foarte cu strâmtorire. Eu, în dorință de a face un lucru mai temeinic și pentru ca toate în m(o)n(asti)re să fie cu

---

⁸ *Ibidem*, f. 7.

⁹ *Ibidem*, f. 20.

¹⁰ *Ibidem*, f. 152-152v.

¹¹ *Ibidem*.

îndămănare, am mai cuprins o parte de loc, încă pe atâta loc <cât> ograda de mai înainte, după care apoi și toate binalele s-au croit mai mari, așa fel că trapeza în planul arhitectului era de 3 st(ânjeni), 4 palme ca și ace(a) veche, eu am făcut-o de 7 stânjeni în lungime. Arhondaricul și casele egumenești în planul arhitectului era de 14 stânjeni; eu (le-)am făcut într-o lungime de 28 stânjeni, gătindu-le în totul, iar chiliile de obștie, ce trebuia să le fac în număr de 14, le-am croit în număr de 30, din care 16 chilii s-au și gătit. Pe lângă acestea, clopotnița m(o)n(asti)rei pe care eram datoriu să o rădic numai de un stângen, eu am înălțat-o de 4 stânjeni 4 palme, și în loc de draniță am acoperit-o cu fier alb. Iar cruce(a) de mai înainte ce era de 2 ½ ocă, cruce<a> care am făcut-o după proba crucelor sfintei mitropolii este de 122 ocă, gătind și clopotnița în totul. Biserica veche de astăzi fiind foarte îngustă și mai mică decât toate m(o)n(asti)rile din Moldova, trebuie neapărat a să mări adăogându-să rotunzime stranelor și altarul cu-n turn deasupra și acoperită cu fier alb, precum și catapiteasma făcută din nou. Dar până să se facă o asemenea îmbunătățire dumnezeasca liturgie ar conțeni, pentru aceasta urmează nevoia mai înainte a să face un paraclis atât pentru împlinire(a) pravilei precum și pentru podoaba m(o)n(asti)rei care, gătindu-să în totul, ar fi potrivit a să sluji vara, iar biserica veche, mărindu-să după cum s-au zis și făcându-să două sobe, ar fi pentru iarnă, precum o asemenea rândueală cu îndămănare să urmează și la m(o)n(asti)rea Secului, pentru că în alt chip ar fi cu totul în nepotrivire și desproporție cu zidirile ce am făcut. Însă, pentru mai buna lămurire a Înalț Pre Sfinției Voastre, alăturiez aici lista binalelor ce au trebuit să fac după hrisov și lista acelor în urmă adaose”. Tot prin acest raport se solicita mitropolitului să intervină la autoritățile statului pentru a dispune de veniturile moșiiilor pomenite mai sus pentru încă 5 ani, pentru a avea suportul financiar necesar finalizării lucrărilor¹².

Din anul 1858 se păstrează și planurile Mănăstirii Pângărați, întocmite de către arhitectul Alecu Costinescu, în care este redat planul ansamblul monahal înaintea demarării lucrărilor de reparații (Fig. 1), planul aprobat în faza inițială (Fig. 2) și situația de fapt după lucrările efectuate ce urmau să fie finalizate după anul 1858 (Fig. 3). Din studierea planului care, din păcate, nu conține și explicațiile literelor atribuite fiecărei etape și construcții s-a putut observa că din vechile construcții nu s-au păstrat decât biserica cu hramul „Sfântul Dimitrie” și partea inferioară a turnului clopotniță (Fig. 4). Aceste edificii sunt redată diferențiat pe cele trei planuri. Biserica urma să fie modificată, în plan triconc, cu turlă pe naos, iar compartimentarea avea să conțină: altar, naos, pronaos și pridvor și cu intrarea pe latura de vest (Fig. 5). Arhitectura bisericii avea să capete influențe neoclasiche având pentru iluminarea lăcașului opt ferestre (Fig. 6). Turla nouă avea să capete același tip de arhitectură, cu patru ferestre, iar acoperișul trebuia să aibă influențe rusești, în stilul bulbului de ceapă. Alte modificări urmau a fi efectuate la turnul clopotniță care avea să fie supraînălțat și să capete același tip de acoperiș ca și în cazul bisericii (Fig. 4). Conform dimensiunilor însemnate pe plan, lungimea edificiului trebuia

¹² *Ibidem*, f. 153.

sa fie de 14 stânjeni și 1 palmă iar lățimea de 3 stânjeni, fără absidele laterale. Până în anul 1859 doar la turnul clopotniță s-au făcut lucrările planificate dar în cazul bisericii nu s-a mai apucat a face nici o modificare din cele prevăzute în planul arhitectului Costinescu.

Lucrurile au luat o întorsătură dramatică după anul 1859, când averile mănăstirilor pământene au fost secularizate, iar mănăstirea a fost lipsită de veniturile moșiilor. Conform unui proces verbal întocmit la 19 iunie 1863, de subprefectul plasei Piatra, I. Costinescu, au fost consemnate lucrările ce au fost executate după hrisov precum și cele făcute în plus:

„Despre ceea ce au fost dator preacuviosul egumen a face după hrisovul vechi:

1. 14 chilii cu camerele lor
2. 4 beciuri de piatră boltite
3. Casele egumenești și arhondaricul
4. Trapeza, cuhnea și pităria

Acestea toate după planul arhitectului Costinescu, aprobat de Ministerul Cultelor cuprinzând o împrejurime a zidurilor de 70 de stânjeni.

5. Un grajd și o șură
6. Casă pentru argați
7. Căsoaie și un hambar
8. A acoperi biserica cu draniță
9. A înălța clopotnița de un stângen și a o acoperi cu draniță.

Despre ceea ce au făcut preacuviosul egumen peste rostirea menționatului hrisov executând al doilea plan a arhitectului urban carele este mai greu și de asemenea aprobat de Ministerul Cultelor:

1. Sporire ca de 30 de stânjeni în lungimea zidurilor.
2. 2 beciuri de cărămidă boltite.
3. 10 beciuri de piatră boltite.
4. Subterană de 26 stânjeni de piatră boltită.
5. Au mai înălțat clopotnița peste măsura îndatoririi.
6. Au acoperit clopotnița cu fier alb.
7. Cruce mare la clopotniță, nouă, poleită.
8. Un canal boltit pentru scurgerea ... în lungime ca de 60 stânjeni tot de piatră.
9. Au decorat biserica cu obiectele necesare pentru serviciul divin, precum și cu un număr de ajuns de veșminte preoțești și diaconești.
10. Mobilația tuturor încăperilor și a arhondaricului de o comoditate mulțumitoare.
11. Efectele trebuincioase pentru cuhne, toate de aramă de o greutate simțitoare.
12. Un întreg serviciu de masă îndestulător.
13. Îndreptarea ogrăzii monastirei prin tăerea a unei părți însemnătoare din munte.

14. Punerea drumului urcător la mănăstire în starea practicabilă prin tăerea iarăși în poala muntelui.

15. Au clădit din nou zidirea unei biserici de piatră în lungime peste 11 stânjeni și în lățime peste 3 stânjeni”¹³.

În anul 1865 a fost întocmit un deviz pentru executarea din nou a acoperișului bisericii, a unei șuri de trăsuri și a unui grajd pentru cai în valoare de 7753 lei¹⁴. Întrucât lucrurile s-au tot târăganat din partea autorităților statului și nu s-au alocat fondurile necesare, în anul 1866 a fost întocmit alt deviz în valoare de 6779 lei și 20 bani. Până în anul 1873, când mănăstirea a fost transformată în penitenciar, din lipsă de fonduri, nu s-a mai făcut nici o lucrare de reparație. După anul 1873 și biserica începută și neterminată a fost demolată (Fig. 7).

În 1914 incinta mănăstirii a devenit spital militar, destinație care a fost menținută până la sfârșitul războiului, în 1918¹⁵. În 1917, la inițiativa reginei Maria, s-a construit o nouă clădire având destinația de spital care, după 1990, a devenit paraclisul cu hramul „Buna Vestire”, demolat în anul 2018, așa cum se va arăta și în paginile de față¹⁶. După Primul Război Mondial, între 1918 și 1923, în clădirile mănăstirii a funcționat un sanatoriu condus de Societatea pentru Profilaxia Tuberculozei. Din perioada cât a existat Sanatoriul la Mănăstirea Pângărați s-a păstrat *Planul alimentării cu apă, canalizare, băi și closete* în care se poate observa că la nivelul compartimentării corpului de chilii de pe latura de E mai figurau doar cinci camere și trei holuri de acces (Fig. 8)¹⁷. În 1923 ansamblul a intrat sub administrarea Mănăstirii Secu dar aceasta din urmă nu și-a putut exercita drepturile asupra clădirilor de la Pângărați deoarece sanatoriul, mutat la Mănăstirea Bisericani, nu a predat clădirile, pe care a continuat să le folosească¹⁸.

Din anul 1936 se păstrează un proces verbal întocmit, la solicitarea superiorului mănăstirii, Ioachim Fuiogă, de Scarlat Orzescu, primarul comunei Pângărați, Gh. Onțanu, ajutor de primar, și jandarmul Victor Socolescu. Aceștia au constatat starea deplorabilă în care se afla mănăstirea, care devenise grajd pentru animale iar clădirile erau toate deteriorate, zidurile fiind crăpate, acoperișurile și tavanele prăbușite¹⁹. În cadrul acestui raport se regăsesc mai multe fotografii în care se poate observa corpul de chilii de pe latura de V (Fig. 9, 10).

---

¹³ Idem, dosar 219/1861, f. 14-15. Lăcașul de cult nu a fost finalizat iar după transformarea mănăstirii în penitenciar a fost demolat.

¹⁴ *Ibidem*, f. 25.

¹⁵ *Ibidem*, p. 39.

¹⁶ Mihail Apăvăloae, Costantin Ardeleanu, Ioan Milea, Teofil Lefter, *Pângărați. Studiu monografic*, Piatra Neamț, 2011, p. 403.

¹⁷ SJAN Neamț, fond Mănăstirea Secu, dos. 4/1935.

¹⁸ *Ibidem*, f. 104.

¹⁹ Arhiva INP, fond CMI, dos. 2668, f. 70-70v.

În perioada 1938-1944 clădirile mănăstirii au fost folosite ca depozit de muniție și cazarmă, din 1951 o parte din clădiri au fost predate Ministerului Sănătății, iar în 1958, aici a fost stabilită Stațiunea de cercetări biologice, geologice și geografice „Stejarul” care a funcționat până în 1982²⁰. După 1982 în incinta mănăstirii s-a stabilit laboratorul „Plantavorel” până în 1990 când imobilele au fost redade cultului prin reînființarea Mănăstirii Pângărați, inițial cu statutul de schit dobândind apoi pe cel de mănăstire. Din pricina acestor multe și dese schimbări de destinație ansamblul a suferit foarte multe modificări, adăugiri și demolări.

***

Cu ocazia unor lucrări de reamenajare, în incinta Mănăstirii Pângărați, s-au desfășurat cercetări arheologice în anii 1992, 1993-1995, septembrie 2018 și mai 2022.

În luna septembrie a anului 2018 s-au efectuat cercetări arheologice preventive pentru realizarea obiectivului „Dezafectare capelă și veșmăntar, reamenajare platformă de amplasare a acestora, Mănăstirea Pângărați, comuna Pângărați, județul Neamț”²¹ și a avut, ca scop, identificarea eventualelor vestigii și artefacte mai vechi sau medievale, stabilirea stratigrafiei, a cotelor de fundare și a eventualelor abateri ale unor fundații mai vechi (Fig. 11).

În primă fază s-a decapat suprafața, pe limita vechii clădiri, construite în 1917, fiind păstrate fundațiile clădirii (Fig. 12) care au devenit limitele suprafeței cercetate. Acestea aveau între ele, pe centru, orientate NV-SV două centuri de rezistență din beton armat, dispuse la o distanță de 2,20 m între ele. Această situație a determinat adaptarea planului de cercetare conform noilor realități din teren. Astfel, au fost trasate trei secțiuni și două casete (Fig. 13, 14), după cum urmează:

S 1 = 29,30 × 2 m;

S 2 = 13,10 × 2 m, paralel cu S1, pe latura de sud;

S 3 = 4,50 × 0,40 m, în zona de NE, la trapeză;

C1 = 2,00 × 1,50 m, la scări;

C2 = 2,00 × 1,00 m, paralel cu SI, între m 16-18*.

La suprafață a fost placa de mozaic a clădirii din faza paraclis, cu o grosime de 3 cm. Sub aceasta era un strat de nivelare, cu grosimea de 20 cm, compus din moloz, balast și resturi de cărămizi. Urma o placă de beton, groasă de 7 cm, vizibilă pe toată suprafața cercetată, sub care se găsea un strat de nisip în compoziție cu pietre mici, care se adâncea până la -0,40 -0,45m. În partea de vest a suprafeței, în capătul dinspre scări, sub placa de beton, la - 0,48 m, a fost descoperit un fund de borcan din sticlă inscripționat: IAȘI-1955. Între - 0,40 și -0,65 m sau chiar - 1,20 m – în capătul sudic, unde panta era foarte accentuată și a necesitat amenajare specifică – se afla un strat de nivelare compus din pietre de

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Cercetările s-au efectuat în baza *Autorizației pentru cercetare arheologică preventivă* nr. 416/04.09.2018 emisă de Ministerul Culturii.

* Numerotarea pe Ax s-a făcut de la E spre V.

dimensiuni diferite, moloz și cărămizi sparte. Sub acest strat era pământul de culoare galbenă, nederanjat, de fapt un hlei galben (lut clisos) cu vine albastrii (humă) și rocă nativă. Trebuie menționat că existența celor două centuri poziționate pe centrul suprafeței, și care aparțin fazei Stațiunii de Cercetări „Stejarul”, a perturbat stratigrafia.

Stratigrafia între centuri se succeda astfel:

0 – 0,25 m: șapa de beton și strat vegetal, pământ amestecat;

0,25 – 0,70 m: amestec de moloz, piatră, cărămizi;

– 0,70 – 1,00 m: lut clisos, humă.

În zona dintre cele două centuri de rezistență, solul viu apare la -0,70/-0,80 m, iar în capătul dinspre sud, corespunzător cu accentuarea pantei, solul viu apare la adâncimea de – 1.00 m/ –1,20 m.

S 1, cu dimensiunile: 29,30 × 2 m, a fost orientată NE-SV, fiind trasată pe centrul suprafeței supusă cercetării, din dreptul trapezei, până la scările de acces ale fostei clădiri, aflate în partea sudică (Fig. 13).

Stratigrafia S 1:

În suprafața cercetată, până la adâncimea de – 0,50 m s-a observat fundația vechii clădiri, demolată, constituită din pietre dispuse neregulat, cu umplutură de nisip și pământ. Sub această cotă au fost identificate și cercetate patru complexe, numerotate Complexele 1-4.

Primele două complexe sunt reprezentate de resturi ale sobelor; ambele au fost dispuse pe mijlocul suprafeței și au fost datate, pe baza materialului arheologic, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Prima sobă era suprapusă de pietrele fundației, în timp ce a doua sobă, aflată în zona centurilor de rezistență din beton, a fost puternic afectată de una dintre acestea.

Prima sobă, Complexul 1, avea dimensiunile soclului de 1,16 m × 0,90 m (Fig. 15). La demontarea matorului sub care se afla una din laturile ei s-a putut preciza și forma rectangulară (1,16 × 1,10 m). S-au reperat vatra, focarul și puțin din corpul instalației. Foarte probabil, a fost o sobă de tip „rusesc”, construită din cărămizi așezate în straturi alternative. Soba a fost identificată la adâncimea de - 0,46 m, sub placa de beton a clădirii vechiului laborator, care de altfel o desființase. Focarul, aflat la –0,75 m, cu dimensiunea de 0,75 × 0,30 m, era amenajat din cărămizi așezate „pe cant”. Acest fapt a fost observat pe o treime din suprafața ei, restul fiind distrusă de intervențiile ulterioare. Între materialele aflate în poziție secundară erau cărămizi și fragmente de șamotă (semn de reparații), fragmente ceramice de sec. XIX-XX, iar între cărămizile de la peretele estical sobei, deasupra focarului, se afla un vâtrai din fier. La demontarea ei s-a observat că a fost construită pe un strat de nivelare format din pietre de talie mică; deasupra a fost construită vatra ce era formată din cărămizi, acoperite cu un strat de mortar. Întreg complexul era înconjurat de pietre din platforma ce a servit drept umplutură a fundației clădirii, aflate sub placa de beton, de la adâncimea de -0,50 m. În cadrul acestui complex s-au descoperit: vâtraiul din fier, ceramică de epocă modernă și contemporană, resturi metalice, oase de proveniență animală.

Complexul 2 a fost reprezentat tot de resturile unei sobe, de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de $1,80 \times 0,75$ m, între placa de beton și cota maximă de păstrare a sobei se afla un strat de pământ cu grosimea de 0,33 m (Fig. 16). Partea dinspre nord a acesteia, aflată lângă centura de rezistență, a fost distrusă de această ultimă amenajare. Focarul a fost construit din cărămizi dispuse oblic și pe cant, fiind despărțit la mijloc de un picior/perete. Din interior au fost recoltate resturi de cărămizi, șamotă galben-roz, cenușă, deasupra găsindu-se rama de metal a plitei și cercuri din fier. În apropierea sobei au fost descoperite fragmente ceramice moderne, oase arse. La demontare s-a observat că nivelul de construire al ei era la $-1,15$ m față de actualul nivel de călcare. Vatra sobei era făcută din pat de cărămizi, acoperite de un strat subțire de mortar. În partea de S, spre prima sobă, erau pietre mari, care constituiau un fel de pavaj. Partea superioară a sobei, de la focar în sus, a fost distrusă anterior turnării plăcii de beton iar deasupra resturilor ei, pe o suprafață de 3,80 m, s-a observat un strat gros de arsură (0,25 m). Focarul avea formă concavă, spre deosebire de prima sobă, unde era rectangular. Deschiderea la baza superioară era de 80 cm, îngustându-se spre fund, unde avea 0,47 m. Inventarul complexului 2 a constatat din ceramică de sec. XX, sticlă lucrată industrial, sârme, metal (piroane, cuie, plită).

Complexul 3 a fost identificat și cercetat, în partea sudică a primei secțiuni, în dreptul m 24 – 26, la adâncimea de - 1.00 m și constă dintr-un canal de scurgere, amenajat din pietre, care nu a mai fost reperat și în S II (Fig. 17). Traseul său era oblic, din panta de deasupra bisericii, spre bazinul de colectare a apei, din colțul sudic al secțiunii II. A fost construit în stratul de hlei/humă gri-albăstruie, iar deasupra canalului zona a fost puternic deranjată, observându-se pigment de cărbune, cărămizi, pietre. Traseul canalului de scurgere era de la partea mediană a pantei spre baza acesteia, pe direcția nord-sud. Forma șanțului era concavă, pereții și fundul fiind realizați din pietre de formă aproximativ dreptunghiulară. Lățimea amenajării era de 30/35 cm. Partea superioară fusese, de asemenea, acoperită cu pietre. În umplutura canalului s-a descoperit printre alte bucăți ceramice, un fragment de la o farfurie de faianță englezească victoriană și numeroase fragmente ceramice ce provin de la piese din prima jumătate a secolului XX. Se apreciază că acest canal de scurgere a apelor pluviale a fost în uz în a doua jumătate a sec. XIX, până la începutul sec. XX, fiind amenajat cu scopul de a direcționa apele ce veneau din partea superioară a pantei spre exteriorul incintei mănăstirii.

Complexul 4 a fost descoperit sub a doua sobă, în timpul dezafectării martorului dintre cele două secțiuni (Fig. 18). Este reprezentat de un agheasmatar, surprins la $-1,40$ m față de nivelul actual de călcare, în stratul considerat a fi de rocă nativă. Inițial s-a profilat ca o fântână, cu diametrul interior de 0,70 m, iar cel exterior de aproximativ 1,30 m. La adâncimea de $-1,96$ m față de nivelul actual de călcare s-a constatat că este pardosit de o placă principală, cu dimensiunea de $0,41 \times 0,44$ m, completată către extremități cu pietre potrivite. Până la căpăcuire s-au înregistrat cinci asize de piatră ecarisată cu grosimi de cca. 20 cm. Sub placa de căpăcuire au fost observate pietre mai mici sub forma unui careu. La demontarea lor au fost descoperite două cuțite din fier unul având în zona plăselelor metal

galben (alamă). Între rostuirile de la placa de căpăcuire s-a descoperit un fragment ceramic de sec. XVII. Nivelul inferior al amenajării era situat la adâncimea de – 2,40 m. După cercetarea complexului s-a procedat la demontarea și numerotarea piesă cu piesă a agheazmatarului, pentru a fi reconstituit în noul proiect de amenajare a platformei.

Cota minimă a acestei amenajări ar putea indica / coincide cu nivelul de călcare de dinainte de refacerea mănăstirii de către egumenul Varnava, conform obligațiilor menționate în hrisovul emis de Mihail Sturza, la 5 mai 1849, în care se stipula ca „din sus de ograda monastirei să se facă un zădriu în partea arătată în plan și săpându-să pământul de la dial spre îndreptarea linii chiliilor...”²². Pământul mutat pentru nivelare a fost, desigur, doar rocă nativă care, în timp, s-a satat.

C1, cu dimensiunile: 2,00 × 1,50 m, a fost executată în afara fundației de pe linia vestică, în zona scărilor, după dezafectarea acestora, în continuarea S1 (Fig. 19). S-a observat că, din punct de vedere stratigrafic, șapa de ciment recentă, de 5-7 cm grosime, suprapunea în această zonă un pat de pietre de râu și de carieră, a cărui grosime era de 0,18-0,20 m. Pentru atenuarea pantei, anterior, a fost făcută o umplutură care pornește dinspre zid, la extremitatea sa sudică, având o grosime de 50-60 cm, încadrându-se la -0,80/-0,85 m față de nivelul de călcare descris anterior (pavajul aflat la -0,70 m față de cota maximă păstrată din elevația ultimei construcții. Amenajarea aceasta se pierde între -1,90/-2,30 m spre SV. În adâncime urmează un strat de pământ de umplutură, compus din lut humos de culoare gri-cenușiu cu intruziuni de piatră spartă, clot de cărămidă, pigmenți de mortar de var cu nisip, de slabă calitate (predominant nisipul), cărbune de lemn. Grosimea lentilei este de 0,90-1.00 m, ea pierzându-se spre vest, dispărând spre – 3,20m. După acest nivel urmează solul nederanjat, ce constă din lut nisipos cu granulație mare și cu urme de sedimente feruginoase. În ce privește adâncimea fundației de la nivelul superior al plăcii de beton (ultima amenajare pietonală) până la talpa fundației este de 1,90 m, acesta fiind nivelul de călcare corespunzător primei faze a clădirii. La aceasta se adaugă 0,70 m din elevația păstrată a clădirii din timpul funcționării ca și capelă. Fundația era din piatră de carieră de talie medie, parțial fasonată, turnată în cofraj natural, cu intruziuni accidentale de cărămidă fragmentară, având drept liant ciment în amestec cu nisip, totul de culoare gri închis. S-a observat că liantul a fost turnat neglijent, rezultând numeroase goluri între rosturile de pietre. Solul galben-cenușiu, nederanjat, a fost săpat pe o adâncime de 0,70m.

Stratigrafia C 1, de pe latura de V, se prezintă astfel:

- 0,00 -0,40 m: prag cărămidă pentru ușa de la clădire, nivel contemporan-paraclis;
- 0,40 -1,40 m: asize fundație clădire din pietre mari rectangulare;
- 1,40 -2,75 m: piatră dispusă neregulat pentru temelie;
- 2,75 -3,32 m: pământ galben.

S 2, cu dimensiunile de 13,10 x 2 m și adâncimea de 1,80 m, a fost trasată paralel cu S 1, între ele fiind un martor de 0,50 m. S-a observat aceeași situație stratigrafică ca în S 1.

---

²² SJAN Iași, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice – Moldova, dosar 99/1844, f. 152-152 v.

Zidurile exterioare au fost construite din pietre mari, fasonate, din care elevația s-a păstrat pe înălțimea de 1 m, fundația având 0,70 m (Fig. 20).

Sub șapa de beton a clădirii din timpul funcționării aici a laboratorului, de la adâncimea de $-0,30/-0,45$, se observă un strat de umplutură de pietre de diferite mărimi, așezate neglijent, printre ele fiind pietre mici și cărămizi fragmentare. În unele zone acest strat de umplutură se află până la $-0,80$ m. Între $-0,80$ și $-1,00/-1,20$ m a fost reperat solul nederanjat constituit din lut galben, humă galbenă/gri. În această zonă au fost cercetate, inclusiv după dărâmarea martorului, complexe descoperite inițial în S1: sobele și canalul de scurgere a apei. Au fost descoperite puține materiale arheologice, constând din fragmente ceramice, moderne, din secolul XX.

Caseta 2 (Fig. 21), cu dimensiunile de $2,00 \times 1,00$ m și adâncimea de 1,70 m, a fost trasată perpendicular pe S1, în dreptul m 16, pentru a verifica existența unui alt complex din zona agheasmatarului. Până la adâncimea de 1,40 m era un strat de umplutură urmat de solul viu până la adâncimea de 1,70 m. În profilul nordic a fost surprinsă fundația paraclisului până la adâncimea de 1,50 m iar în profilul estic centura de beton ce are o adâncime de 0,30 m.

S 3 a fost de fapt un șanț săpat pentru poziționarea unui cablu electric, în partea nordică, în vecinătatea trapezei (Fig. 13). Are dimensiunile: $4,50 \times 0,40$ m, aceasta a fost adâncită până la $-0,90$ m. zona, deranjată de intervenții succesive se prezenta stratigrafic ca o depunere de moloz, cărămizi sparte, pietre. Nu a fost descoperit nici un element de inventar arheologic.

Ulterior s-a demontat materialul de umplutură de pe întreg perimetrul fără însă a se mai găsi elemente arheologice în afară de bine cunoscutele spărturi din piatră și cărămidă amestecate cu resturi de diferiți lianți ce s-a descris anterior în mod repetat.

În cadrul cercetărilor a rezultat că corpul de clădire demolat a fost cel construit în anul 1917, cu destinația de spital militar fiind apoi modificat în perioada anilor 1950-1980, când aici a funcționat Stațiunea de cercetări biologice „Stejarul” și Laboratorul „Plantavorel”. Din 1990, când Mănăstirea Pângărați a fost reînființată, a avut destinația de paraclis. Înainte de construcția acestei clădiri, pe latura ei vestică a funcționat un canal de scurgere construit din piatră, iar într-o perioadă anterioară, în secolele XVIII-XIX, în zona relativ centrală a suprafeței cercetate a existat un aghiasmatar ce a fost surprins în martorul ce desparte S1 de S2. În structura acestuia au fost descoperite două cuțite (Fig. 20). În final a fost demolat martorul iar aghiasmatarul a fost recuperat piesă cu piesă, fiind ulterior reconstruit pe același amplasament, la cota actuală de călcare.

***

În luna mai 2022 s-a desfășurat o nouă campanie de cercetări arheologice preventive, de data aceasta, în zona ruinelor corpului de chilii ce este amplasat la V de biserica „Sfântul Dumitrie”. Cercetarea s-a făcut pentru relevarea compartimentării vechiului corp de chilii și descoperirea unor vestigii mai vechi pentru a se colecta date necesare întocmirii proiectului de reabilitare ce poartă denumirea de „Lucrări în urgență de

restaurare și consolidare zid pe latura de vest la Mănăstirea Pângărați, comuna Pângărați, județul Neamț” (Fig. 22). Cercetarea arheologică preventivă s-a desfășurat, în perioada 02 – 15.05.2022, în baza *Autorizației pentru cercetare arheologică preventivă* nr. 113/12.04.2022 emisă de Ministerul Culturii.

În zona corpului de chilii s-au făcut pentru prima dată cercetări arheologice în anii 1993 și 1994, fiind efectuate de Gheorghe I. Cantacuzino. Aici au fost trasate mai multe secțiuni necesare clarificării problemelor legate de corpul de chilii ce a existat pe latura de V a incintei mănăstirii. În anul 1993 au fost trasate: „la vest de biserică (S2 de 1 x 1,50 m), cu profilul vestic la 0,40 m de colțul sud-estic al casei scării, până la zidul modern de sprijin din partea de vest a incintei, unde este continuată de S8/1993, care a fost prelungită până la zidul exterior de incintă); pe latura de vest a incintei, în apropierea colțului nord-vestic al fostului corp de construcții (S 12 de 1,50 x 10 m, paralelă cu S 8 la 5 m nord de acesta”²³ (Fig. 23). În cadrul studiului întocmit de către Gheorghe I. Cantacuzino având ca subiect corpul de chilii din zona de V a mănăstirii s-au constatat următoarele:

„Lângă zidul dinspre est al încăperii cercetate a clădirii săpătura s-a adâncit până la baza fundației, la aproape - 4,50 m sub actuala suprafață (Fig. 24). Fundația zidului străbate straturi subțiri (0,25 - 0,30 m) cu urme de cenușă și cărbune, cu rare pietre de dimensiuni mici, suprapuse stâncii, sprijinindu-se pe roca naturală. Zidăria din piatră spartă legată cu mortar, având grosimea de circa 1 m, a fost ridicată aici, pe terenul care avea o pantă accentuată în vecinătatea râpei, concomitent cu aducerea de straturi de pământ de nivelare cu o grosime totală de peste 2,60 m”²⁴.

În profilul sudic al S 8 trasată de autorul menționat s-a observat că la nivelul decroșului existau resturi ale unei podele din lemn, iar la adâncimea de 0.50 – 0,60 m a fost reperat un pavaj din cărămidă. Un alt pavaj de cărămidă a fost interceptat la o adâncime de cca. 1,00 m, față de decroș. Zidul estic al corpului de chilii are o adâncime de cca 4,50 m față de nivelul actual de călcare.

Și în secțiunea S 12 a aceleiași săpături situația era asemănătoare cu cea din S 8.

Actuala cercetare arheologică preventivă (2022) s-a realizat în vederea întocmirii proiectului „Lucrări în urgență de restaurare și consolidare zid pe latura de sud”²⁵ și a avut ca scop stabilirea compartimentării corpului de chilii ce a existat pe latura de vest, cota de fundare a acestuia, precum și stabilirea stratigrafiei. S-a urmărit și stabilirea relației, tot stratigrafice, dintre biserica „Sf. Dimitrie” și corpul de chilii ce a existat pe latura de sud.

În prima fază a fost trasată secțiunea S 1 (2 x 38 m), paralelă față de zidul situat pe latura de V, la o distanță de cca. 2,50 m spre E (Fig. 25). Amplasarea secțiunii s-a făcut la această distanță deoarece zidul existent este în precolaps și se putea surpa în momentul executării săpăturii arheologice. Totodată s-a urmărit intersectarea optimă a zidurilor de

²³ Gheorghe I. Cantacuzino, *Date arheologice și istorice privind mănăstirea Pângărați*, în „Memoria Antiquitatis”, XXI, Piatra Neamț, 1997, p. 228, 239.

²⁴ *Ibidem*, p. 241-242.

²⁵ De fapt, este zidul de pe latura de V.

compartimentare și evoluția stratigrafică pe lungimea întregului interior a fostului edificiu. Amplasarea S 1 a surprins zidul perimetral de pe latura de E a vechiului corp de chilii ce are o grosime de 1,10 m, fiind alcătuit din piatră fasonată legată cu liant din argilă (Fig. 26). Față de nivelul actual al incintei mănăstirii zidul perimetral se păstrează în elevație cca. 1,50 – 1,80 m (Fig. 27). Față de nivelul curții, fundația coboară până la peste – 3,00 m, cota maximă săpată²⁶. Conform cercetărilor anterioare ar ajunge la adâncimea de – 4,50 m²⁷.

Pe lungimea secțiunii au fost intersectate fundațiile a 10 ziduri interioare, ce au o grosime de 0,80 m. Acestea au fost surprinse la adâncimi ce variază între 0,40 și 0,80 m față de nivelul actual de călcare. Conform dispunerii zidurile arată că au existat 6 încăperi mai mari, ce aveau destinați de chilii, despărțite de 5 holuri de acces. Numerotarea zidurilor transversale și a încăperilor s-a efectuat de la S spre N și sunt dispuse după cum urmează:

Z (zidul) 1 este amplasat la o distanță de 3,75 m față de elevația existentă de pe latura de S; Z 2 este situat la 1,70 m față de Z 1; Z 3 se află la 3,80 m față de Z 2; Z 4 este la 1,80 m față de Z 3; Z 5 este amplasat la 3,80 m față de Z 4; Z 6 se află la distanța de 1,80 m față de Z 5; Z 7 este situat la 3,70 m față de Z 6; Z 8 este la distanța de 1,60 m față de Z 7; Z 9 este situat la 3,80 m față de Z 8; Z 10 se află la 1,40 m față de Z 9;

În privința dimensiunilor încăperilor s-a constatat că acestea au avut dimensiuni diferite după cum urmează:

Camera 1 = 3,75 × 4,74 m; Camera 2 = 1,70 × 4,80 m; Camera 3 = 3,80 × 5,09 m; Camera 4 = 1,80 × 5,20 m; Camera 5 = 3,80 × 5,50 m; Camera 6 = 1,80 × 5,60 m; Camera 7 = 3,70 × 5,20 m; Camera 8 = 1,60 × 5,00 m; Camera 9 = 3,80 × 4,84 m; Camera 10 = 1,40 × 4,80 m; Camera 11 (surprinsă parțial) = 3,00 × 4,77 m (Fig. 28.1-11).

Din punct de vedere stratigrafic în profilul V al S 1, arată astfel:

Între 0 și 0,15 m era stratul de pământ vegetal după care urma un strat de moloz, compus din piatră și cărămidă spartă ce provenea de la demolarea corpului de chilii, și care cobora până la 0,55 m (Fig. 29). După acest nivel în camera 7 se observă vechea pardoseală din lemn putrezit, ce are o grosime de 0,05 m (Fig. 30). Urma un strat de pământ galben amestecat cu piatră spartă ce cobora până la 0,90 m și care suprapunea un strat de cărămidă spartă ce ajunge la adâncimea de 1,00 – 1,10 m. Urmează un nivel de pământ galben amestecat cu piatră spartă până la adâncimea de 1,40 m fiind urmat de un strat ce cărămidă spartă, gros de cca 0,20 m. Ultimul strat este reprezentat de pământul galben purtat amestecat cu piatră spartă ce ajunge la adâncimea de 3,30 m și care reprezintă stratul de nivelare cu pământ săpat „din munte” amintit anterior (Fig. 31).

S 2, cu dimensiunile de 18,20 × 2 m, a fost trasată perpendicular pe S1, pe porțiunea situată între latura de V a bisericii „Sfântul Dimitrie” și zidul estic al corpului de chilii, în

²⁶ Din pricina adâncimii și a riscului ca solul să devină instabil în părțile superioare nu s-a putut continua cercetarea până sub cota de fundare a zidului.

²⁷ Gheorghe I. Cantacuzino, *op.cit.*, p. 241-242.

dreptul camerei 8 (Fig. 25). Trasarea acestei secțiuni a avut rolul de a determina relația stratigrafică dintre cele două construcții.

Profilul S avea următoarea situație stratigrafică:

- În segmentul cuprins între 0,50 și 2 m, pe ax, sub un strat de argilă și piatră spartă, la adâncimea de 0,60-0,70 m, era un strat de arsură ce suprapunea stratul de argilă aparent nativă (Fig. 32). Acesta a reprezentat nivelul inițial de călcare, din momentul ridicării bisericii „Sf. Dimitrie”.
- Între 0,50 și 12 m pe ax și până la adâncimea de 0,20 m a existat un pavaj de piatră de râu prinsă cu ciment iar sub acesta, până – 0,40 m, un strat de balast;
- Între 2,10 și 3 m pe ax, a fost reperat un cămin ce cobora până la adâncimea de 1,00 m în solul nativ și care ce conține racorduri de cabluri electrice (Fig. 33);
- În porțiunea de secțiune cuprinsă între 3 și 9 m, pe ax, solul nativ a fost deranjat de intervenții contemporane care au constat în montarea a două canalizări și a unei țevi de apă care au deranjat solul până la adâncimea maximă de 1,20 m (Fig. 34). Pe lângă aceste lucrări s-au mai descoperit bucăți mari de beton;
- Între 9 și 11,5 m, pe ax, la adâncimea de 0,60 – 1,20 m au fost surprinse două straturi de gunoi de grajd amestecate cu arsură, cu o grosime de 0,10 – 0,20 m intercalate cu lentile de pământ galben amestecat cu piatră spartă. Sub aceste niveluri urmează solul nativ până la adâncimea cercetată, de 1,60 m (Fig. 35);
- În porțiunea cuprinsă între 11,5 și 14,5 m a fost găsită fața nordică a unui zid de piatră cu liant de argilă ce coboară până la 1,50 m în solul nativ (Fig. 36);
- Între 15,5 și 16,40 m s-a surprins zidul de fundație al cerdacului corpului de chilii ce are adâncimea de 2,00 m;
- Între aceste ziduri de fundație, până la adâncimea de 1,70 m, este un strat de argilă amestecată cu piatră spartă după care apare o groapă cu gunoi de grajd ce a fost cercetată până la adâncimea de 3,00 m și care a fost descris anterior.

În profilul N al S 2 s-au observat următoarele (Fig. 37):

- Între 0 și 2,20 m, pe ax, a fost observată fundația cămășuită cu ciment a bisericii ce coboară până la adâncimea de 1,00 m;
- Între 2,10 și 3 m pe ax, a fost reperat căminul de cabluri electrice, descris anterior;
- Între 0,50 și 12 m pe ax și până la adâncimea de 0,20 m se regăsește pavajul de piatră de râu prinsă cu ciment iar sub acesta, până – 0,40 m, același strat de balast;
- În porțiunea de secțiune cuprinsă între 3 și 9 m, pe ax, solul nativ a fost deranjat de intervenții contemporane (două canalizări și o țevă de apă) situate la adâncimea de 1,20 m. S-au mai descoperit bucăți mari de beton;
- Începând de la 9 m pe ax, la adâncimea de 0,40-0,50 m a fost reperat stratul de gunoi de grajd amestecat cu arsură ce merge orizontal până la 13 m după care coboară brusc la adâncimile de 1,5- 3,00 m, până la baza fundațiilor estice ale corpului de chilii. Prezența

acestui strat de depunere arată că fundațiile au fost construite fără ca această zonă să fie suficient consolidată și stabilizată, fapt de a dus la degradarea lor (Fig. 38).

- În porțiunea cuprinsă între 9 și 11,75 pe ax, la adâncimile de 0,70-0,80 m și 0,90-1,00 m, mai sunt două straturi de depuneri de gunoi de grajd intercalate de straturi de argilă cu piatră spată;
- Între 11,75 și 12,75 m pe ax, la adâncimea de 0,50 m, a fost reperat un zid de piatră, pe direcția N-S, cu liant de argilă ce coboară până la 1,40 m;
- Între 12,75 și 14,40 m, la adâncimea de 0,50 - 1,40 m, se afla un strat de argilă amestecat cu piatră spată ce a fost obturat de stratul de gunoi de grajd.
- În porțiunea cuprinsă între 12 și 18,20 pe ax, până la adâncimea de 1,60 m, a fost reperat un strat de argilă amestecată cu piatră spată:
- Între 15,50 și 16,40 m pe ax și la adâncimea de 0,40 m, a fost intersectată fundația cerdacului corpului de chilii cu adâncimea de - 2,00 m;

C 1 – cu dimensiunile de 2,00 × 1,50 m, a fost săpată la baza zidului N al corpului de chilii descoperit odată cu cercetarea S1, caseta a fost trasată pentru a se vedea calitatea fundației precum și cota de fundare. Este amplasată la 20,40 m față zidul S al corpului de chilii. În urma săpării C 1 s-a observat că fundația este realizată unitar, din piatră fasonată și piatră de râu prinsă cu argilă (Fig. 39). Datorită condițiilor impuse de protecția muncii s-a putut săpa doar până la - 2,60 m, fără a se ajunge la talpa fundației.

Din punct de vedere stratigrafic s-a observat că argila amestecată cu piatră nativă spată a fost purtată iar la 2,30 m adâncime a fost găsit un fragment izolat de cărămidă. Și această situație ar putea fi relevantă pentru determinarea nivelului de călcare anterior „amenajării pe verticală” de la jumătatea secolului XIX.

În urma cercetării arheologice preventive în S 1 s-a identificat compartimentarea inițială a corpului de chilii de pe latura de vest a incintei mănăstirii Pângărați. Astfel, în urma săpăturilor s-au descoperit zece ziduri transversale ce delimitau unsprezece camere dintre care șase aveau destinația de chilii și cinci de holuri de acces. Fundațiile acestui edificiu au o adâncime considerabilă ce nu a putut fi atinsă prin săpătura efectuată din rațiuni ce țin de siguranța a muncii. Cota maximă săpată a fost de 3,30 m în interiorul corpului de chilii și de cca. 3,00 m pe exterior. Conform cercetărilor din anii 1993-1994 cota de fundare a zidului perimetral de pe latura de E ar fi de - 4,50 m.

În S 2 s-a observat că fundația bisericii „Sf. Dimitrie” a suferit intervenții contemporane de hidroizolație iar pe o porțiune de 9 m, pe ax (măsurătoare făcută de la E spre V), s-au constatat intervenții noi cauzate de montarea a două conducte de canalizare din beton, a unei conducte de apă dar și a unui cămin de racord a mai multor cabluri electrice. Aceste intervenții au afectat solul până la stratul nativ, la adâncimile de 1,00 – 1,50 m. Un element important a fost reperarea stratului de gunoi de grajd amestecat cu asură sub el putându-se reconstitui panta originală a terenului care, de la 14 m pe ax, coboară brusc până în dreptul zidului de E al corpului de chilii. Foarte probabil această pantă a făcut parte

dintr-un con de dejecție care a fost obturat intenționat cu gunoi de grajd peste care la jumătatea secolului XIX s-a adăugat un strat de argilă cu piatră spartă. Prezența stratului masiv de gunoi a dus la tasarea fundațiilor edificiului și deplasarea parțială a acestora către V. Acest fenomen, de deplasarea a fundațiilor, este vizibil și la zidul perimetral de pe latura de V. Tot în S 2 s-a interceptat o fundație situată la 1,80 m spre E față de frontul estic al corpului de chilii. Aceasta a constituit sprijinul spre exterior a clădirii.

Tot în cadrul acestei secțiuni s-a observat că în apropierea bisericii nivelul anterior de călcare era cu cca. 0,60 m mai jos față de nivelul actual iar supraînălțarea din jurul edificiului de cult a dus la acumularea umidității în interior și la degradarea picturii, fenomen ce persistă și în prezent.

Ca urmare a cercetărilor arheologice desfășurate la Mănăstirea Pângărați și a înregistrării rezultatelor preliminare prezentate se propun următoarele:

1. Continuarea cercetării arheologice în momentul desfășurării lucrărilor de consolidare a fundațiilor corpului de chilii;

2. În privința corpului de chilii se pot adopta măsuri de conservare / restaurare a prezentelor ruine conform soluțiilor date de către proiectant.

3. S-ar impune coborârea nivelului curții, cu cca. 0,50-0,60 m, până la nivelul inițial de călcare pentru eliminarea umidității din biserica „Sfântul Dimitrie”, fapt ce se poate realiza tot numai sub supraveghere arheologică. Ar dispărea astfel și mitul „semiîngropării” dintru început a bisericii și interpretările fantasmagorice generate de actuala situație.

HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL MARKS OF THE PÂNGĂRAȚI MONASTERY (Abstract)

In the years 2018 and 2022, two important archaeological research campaigns were carried out in the premises of the Pângărați monastery. Thus, in 2018, the building that housed the Bunavestire chapel was demolished, and with the redevelopment of the land, archaeological research was carried out, as a result of which the foundations of the building built in 1917 with the destination of a military hospital were discovered, as well as two stoves and a drain. The archaeological material brought to light dates from the 17th-20th centuries. In 2022, the area of the cell body ruins on the N-W side was investigated. Following the excavations, it emerged that the cells were compartmentalized along their entire length.

In parallel with the archaeological research, the historical documentation from the archives was also carried out, which highlighted the fact that the current premises of the Pângărați monastery, unlike the "Saint Dimitrie" church, was built during the time of abbot Varnava. Three plans of the monastery were also discovered in the archive documents, which show how the location of the monastic place underwent changes in the period 1850-1858.

ILUSTRĂȚIE

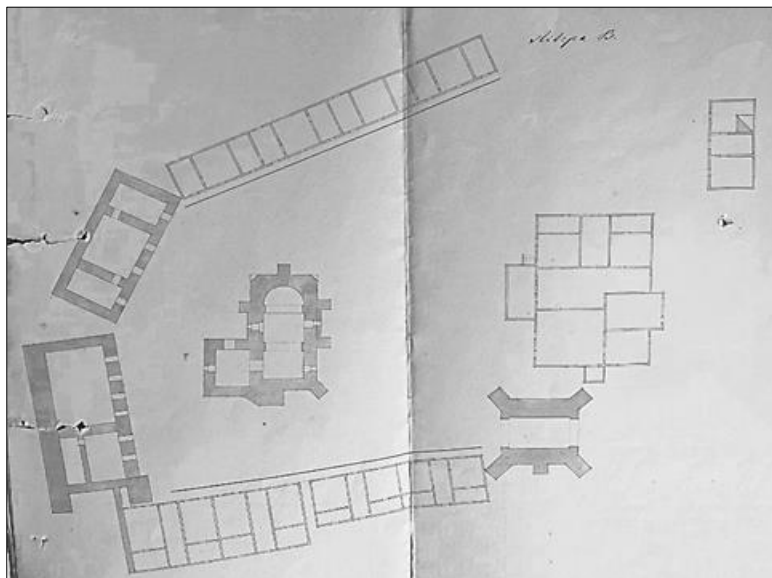

Fig. 1. Planul mănăstirii Pângărați în anul 1849
(SJAN Iași, fond MCIP-Moldova, 103/1844, f. 159)

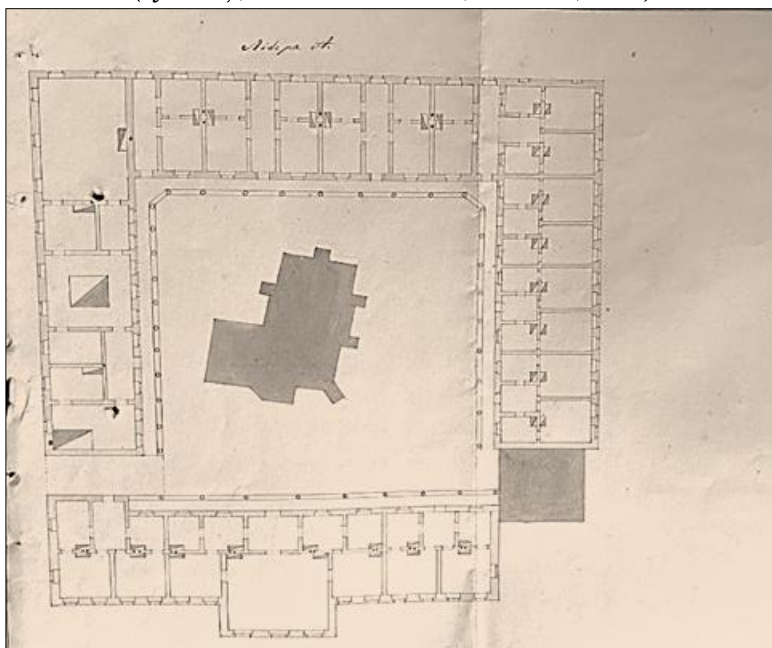

Fig. 2. Planul refacerii Mănăstirii Pângărați aprobat de Departamentul Averilor Bisericești în
anul 1849 (SJAN Iași, fond MCIP-Moldova, 103/1844, f. 159)

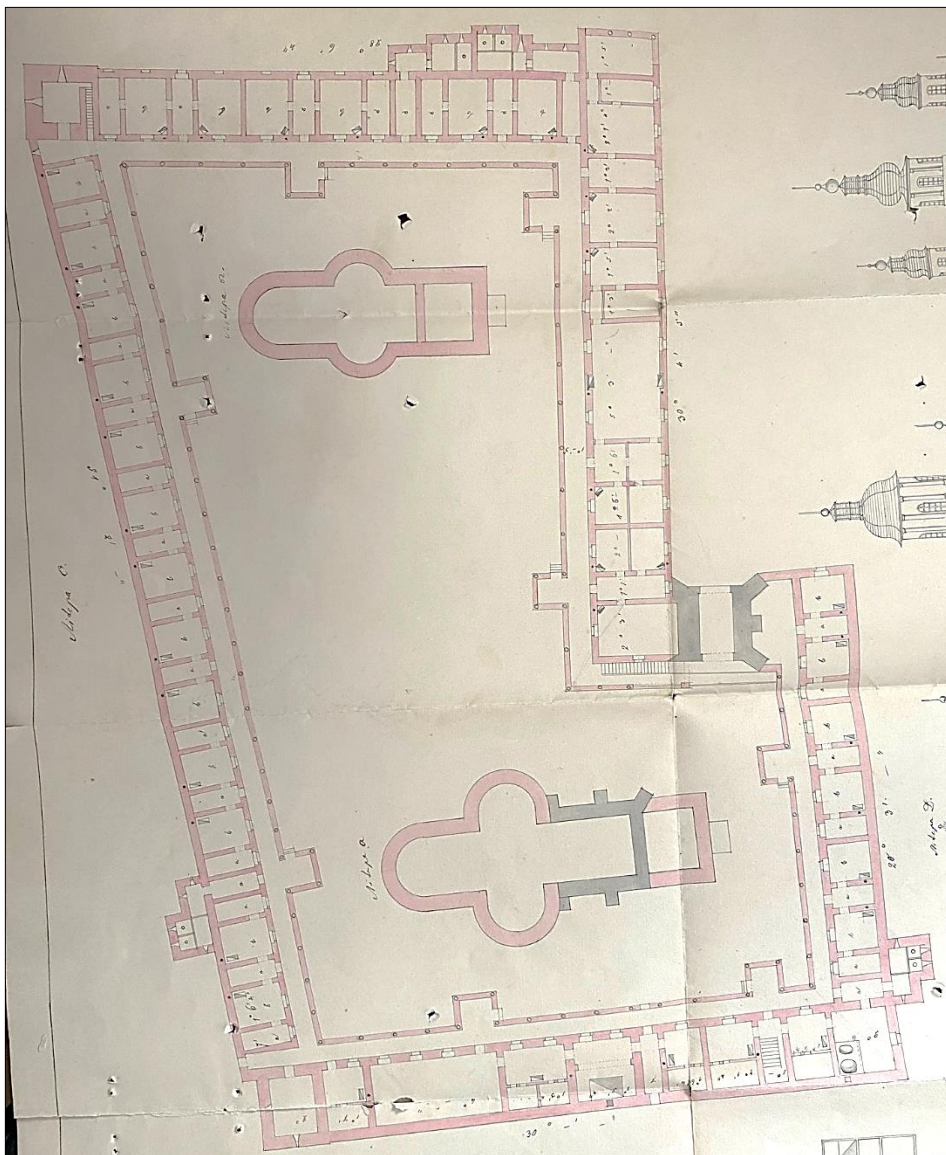

Fig. 3. Planul cu lucrările efectuate la Mănăstirea Pângărați până în anul 1858
(SJAN Iași, fond MCIP-Moldova, 103/1844, f. 159)

Fig. 4. Relevee cu forma inițială a bisericii „Sf. Dimitrie” și turnul clopotniță; turnul clopotniță în faza după refacere (SJAN Iași, fond MCIP-Moldova, 103/1844, f. 159)

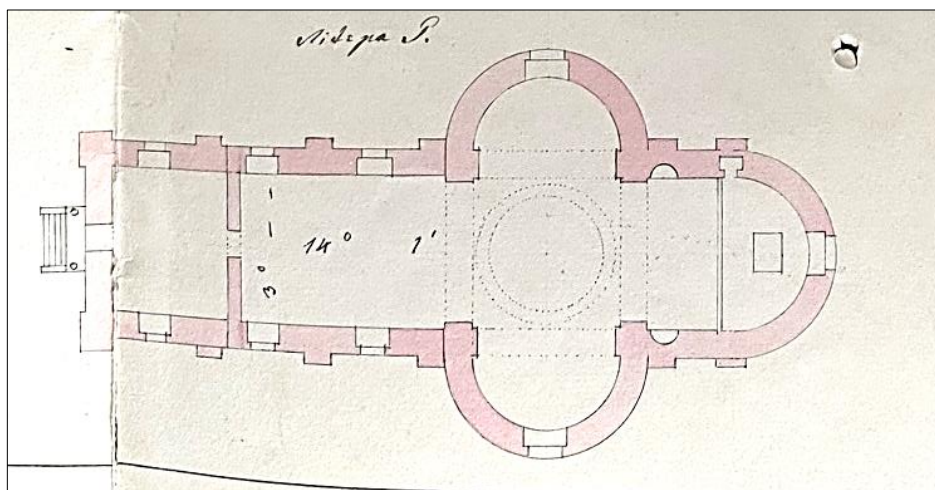

Fig. 5. Planul bisericii „Sf. Dimitrie” după refacere (SJAN Iași, fond MCIP-Moldova, 103/1844, f. 159)

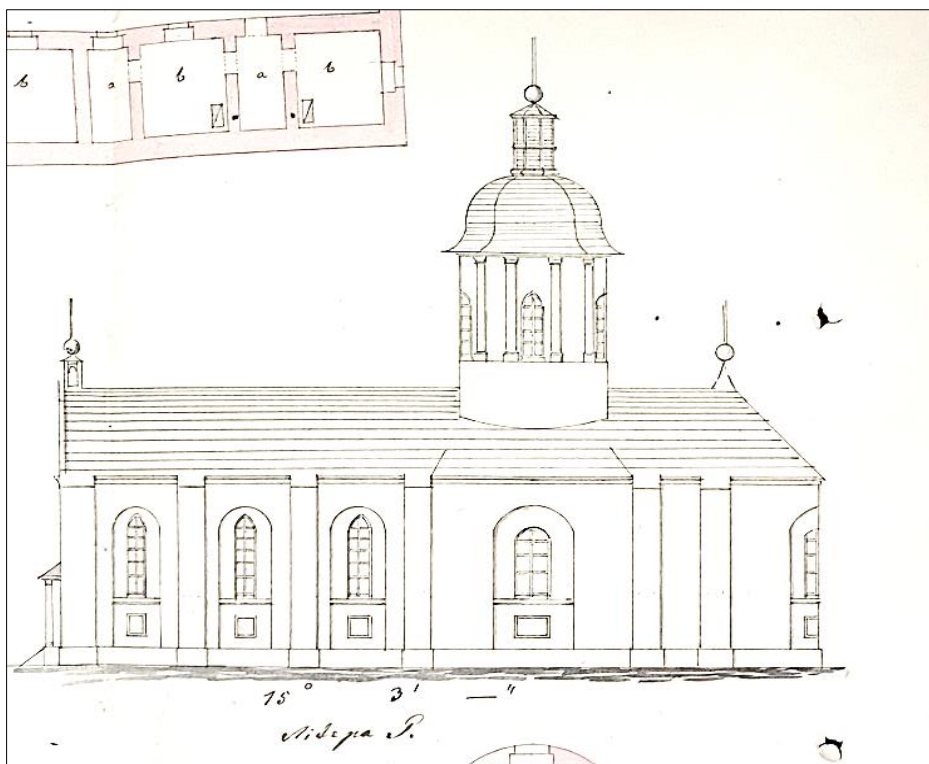

Fig. 6. Releveu biserica „Sf. Dimitrie” (SJAN Iași, fond MCIP-Moldova, 103/1844, f. 159)

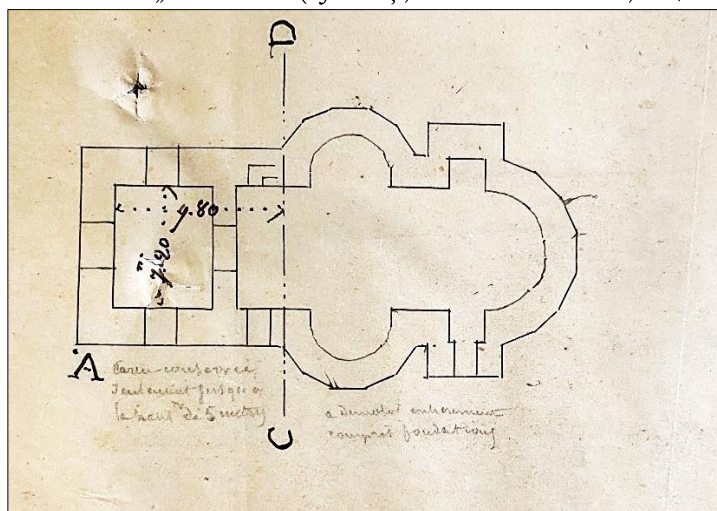

Fig. 7. Planul noii biserici de la M-rea Pângărați (SJAN Iași, fond MCIP-Moldova, 219/1861, f. 154)

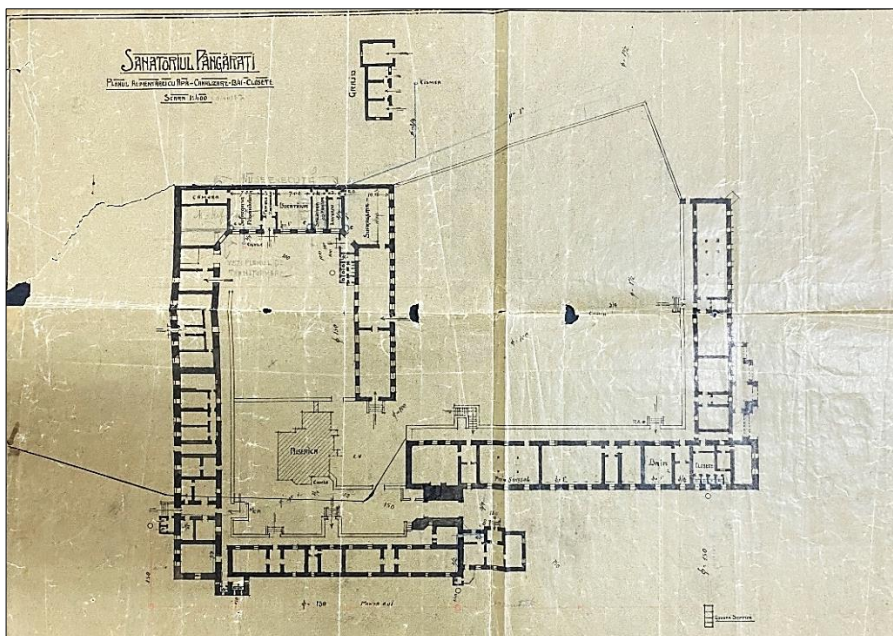

Fig. 8. Sanatoriul Pângărați – Planul alimentării cu apă, canalizare, băi și closete (S.JAN Neamț, fond Mănăstirea Secu, dos. 4/1935, f. 182)

Fig. 9. Mănăstirea Pângărați în anul 1939 (Arhiva INP, fond CMI, dosar 2668, f. 80)

Fig. 10. Mănăstirea Pângărați în anul 1939 (Arhiva INP, fond CMI, dosar 2668, f. 72)

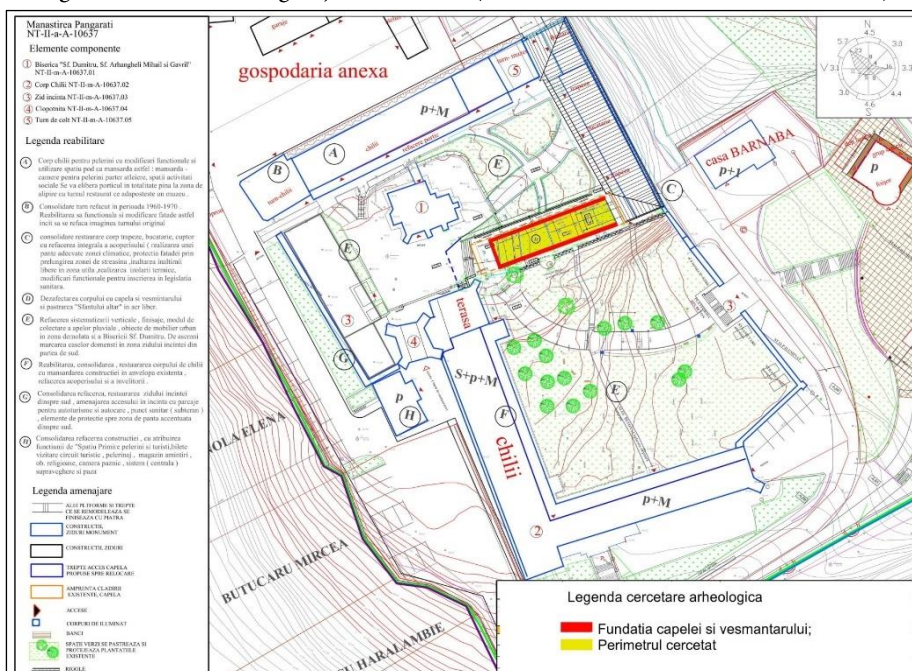

Fig. 12. Mănăstirea Pângărați, Amplasamentul după demolarea capelei

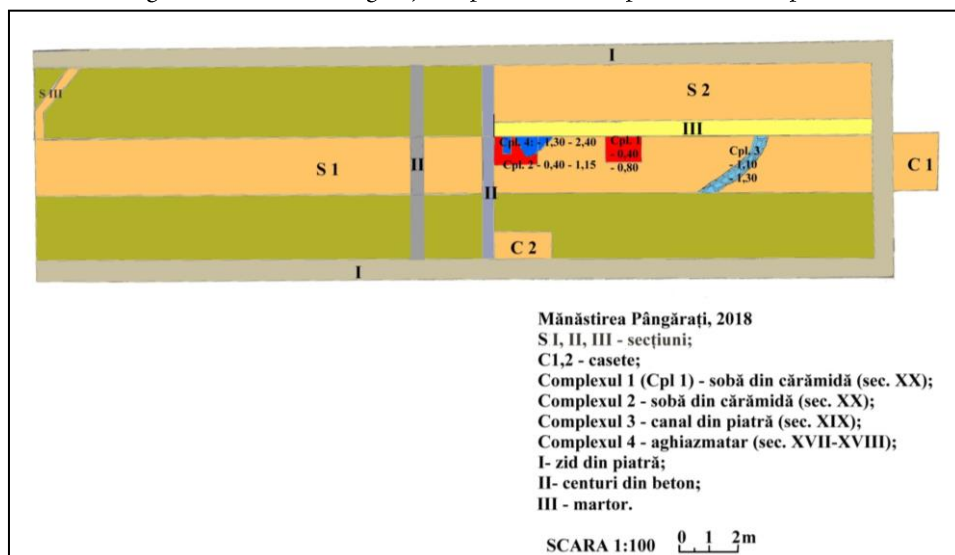

Fig. 13. Mănăstirea Pângărați, Planul general al cercetării arheologice din anul 2018

Fig. 14. Mănăstirea Pângărați, Secțiunile 1, 2 /2018.

Fig. 15. Mănăstirea Pângărați, Secțiunea 1, complexul 1 (2018)

Fig. 16. Mănăstirea Pângărați, Secțiunea 1, complexul 2 (2018)

Fig. 17. Mănăstirea Pângărați, Secțiunea 2, complexul 3 (2018)

Fig. 18. Mănăstirea Pângărați, Secțiunea 1, complexul 4 (2018)

Fig. 19. Mănăstirea Pângărați, Caseta 1 (2018)

Fig. 20. Mănăstirea Pângărați, Secțiunea 2 (2018)

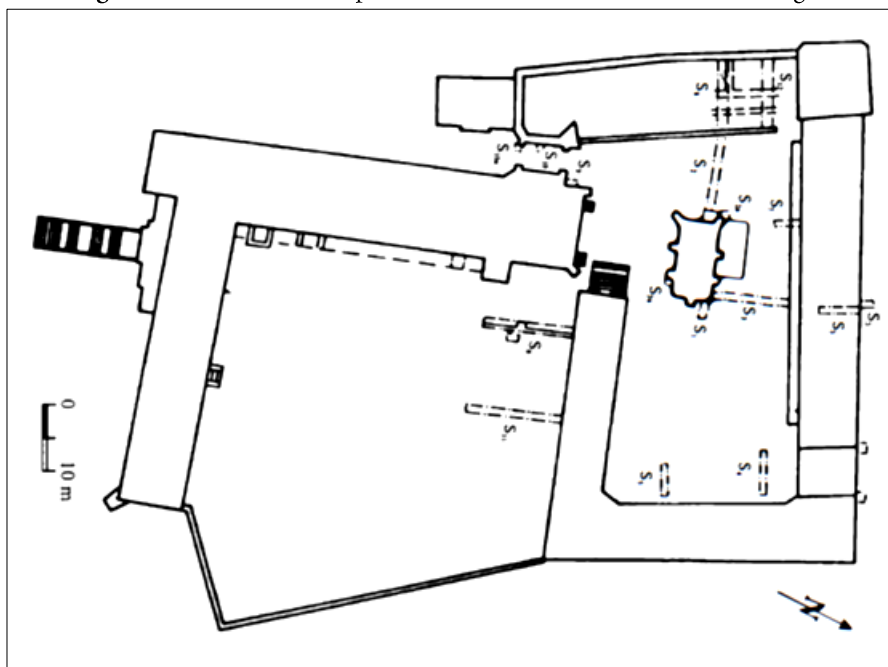

Fig. 21. Mănăstirea Pângărați, Caseta 2 (2018)

Fig. 22. Ruinele chiliilor de pe latura de V înainte de cercetarea arheologică

Fig. 23. Planul general al săpăturilor arheologice din anii 1993-1994
(*Apud Gheorghe I. Cantacuzino, op. cit., p. 228*)

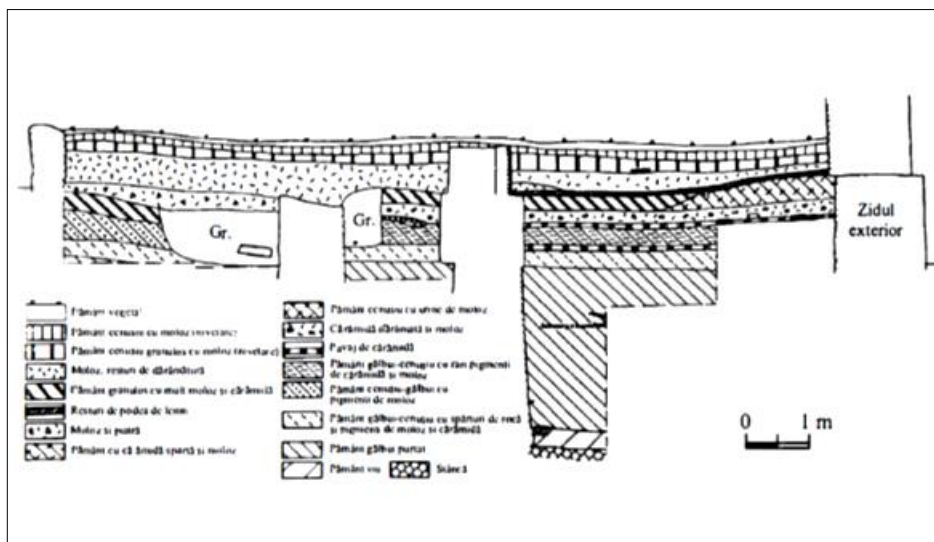

Fig. 24. Profilul S al secțiunii nr. 8 (*Apud* Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 238)

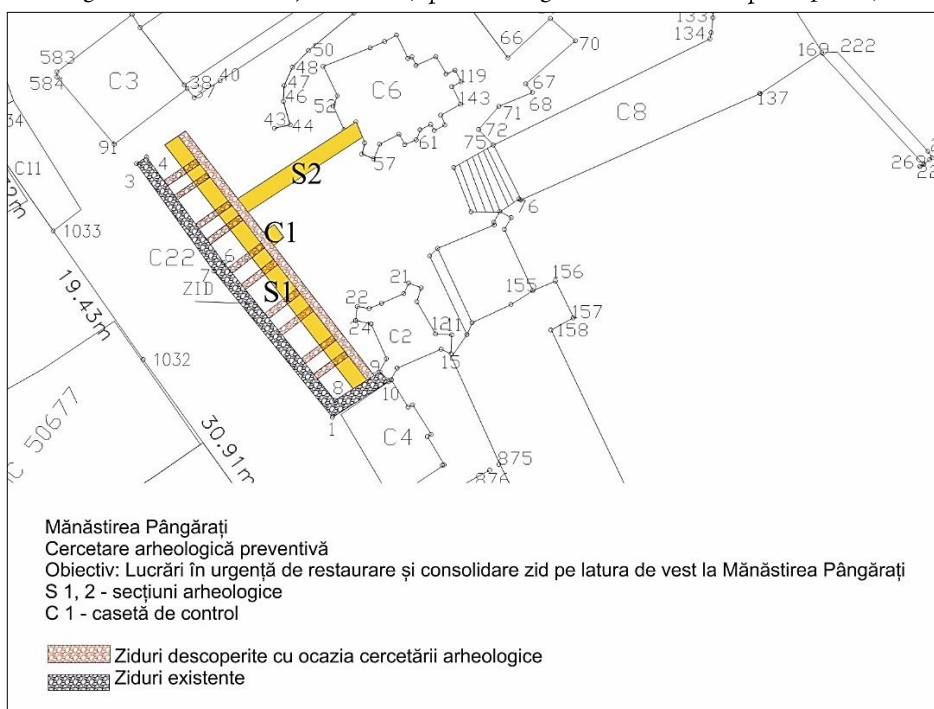

Fig. 25. Mănăstirea Pângărați - planul cercetării arheologice (2022)

Fig. 26. Mănăstirea Pângărați, Secțiunea I (2022), vedere generală

Fig. 27. Mănăstirea Pângărați, zidul perimetral de pe latura de E a corpului de chilii.

Fig. 28.1.

Fig. 28.2.

Fig. 28.3.

Fig. 28.4.

Fig. 28.5.

Fig. 28.6.

Fig. 28.7.

Fig. 28.8.

Fig. 28.9.

Fig. 28.10.

Fig. 28.11.

Fig. 28.1-11. Mănăstirea Pângărați, Secțiunea 1, compartimentarea corpului de chilii.

Fig. 29. Mănăstirea Pângărați, S 1, profil V, detalii.

Fig. 30. Mănăstirea Pângărați, S 1, profil V, detalii.

Fig. 31. Mănăstirea Pângărați, S 1, profil V, detalii

Fig. 32. Secțiunea 2, profil S

Fig. 33. Secțiunea 2, profil S

Fig. 34. Secțiunea 2, profil S

Fig. 35. Secțiunea 2, profil S

Fig. 36. Secțiunea 2, profil S

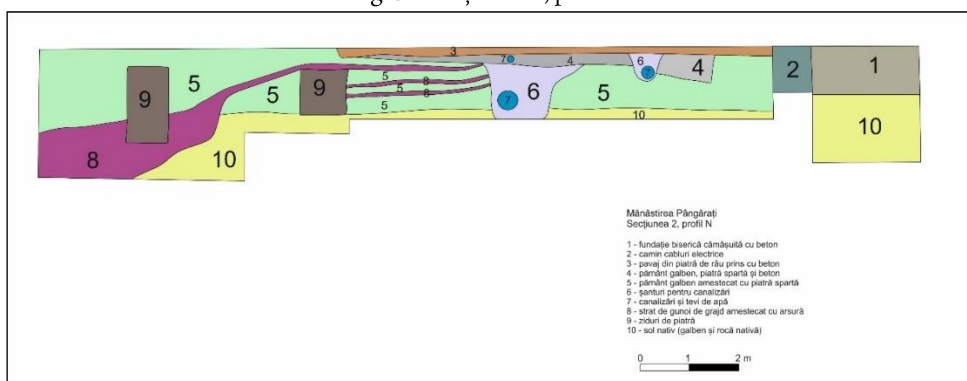

Fig. 37. Mănăstirea Pângărați, Secțiunea 2, profil N

Fig. 38. Mănăstirea Pângărați, Secțiunea 2, profil N

Fig. 39. Mănăstirea Pângărați, Caseta 1, profil V

OBSERVAȚII ASUPRA PROCESULUI SECULARIZĂRII AVERILOR MĂNĂSTIREȘTI DIN PRINCIPATUL MOLDOVEI, BAZATE PE CÂTEVA DOCUMENTE PĂSTRATE LA ARHIVELE NAȚIONALE DIN IAȘI (1858-1860)

Arcadie M. BODALE¹

Cuvinte cheie: mănăstiri, secularizare, Al. I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, patriarhi ortodocși, Muntele Athos

Keywords: monasteries, secularization, Al. I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, Orthodox patriarchs, Mount Athos

Una din cele mai importante probleme ale istoriei românilor o constituie constituirea și evoluția domeniul ecleziastic. Astfel, până acum, nu s-a remarcat faptul că ridicarea mănăstirilor domnești și înzestrarea lor cu bunuri funciare au semnificații politice și militare, care trimit fie la întemeierea Țării Moldovei, fie la unii membri ai familiei domnești.

În schimb, actele de închinare ale mănăstirilor și schiturilor țării către Locurile Sfinte din Răsăritul Ortodox, deși au fost socotite drept acte cîtoricești, au fost determinate mai mult de interesele particulare ale unor domni decât de sentimentele lor religioase. Astfel, aceste închinări sunt, în cea mai mare parte, doar ecoul unor legături/interese personale ale celor care le făceau, fiindcă ele reprezintă mai întotdeauna forme mascate de corupție și de ceea ce astăzi numim trafic de influență, căci, prin intermediul lor, o serie de indivizi mediocri au fost dispuși să înstrăineze o uriașă parte din averea funciară și imobiliară a țării doar pentru a stabili relații personale cu elita ortodoxă din Imperiul Otoman, adeseori cu scopul explicit de a li se deschide calea spre tronul Țărilor Române.

În sfârșit, la fel de importantă este și problema secularizării averilor mănăstirești. Pe lângă faptul că mai mulți juriști și intelectuali ai vremii s-au preocupat de această chestiune încă din perioada înfăptuirii sale², ea a stârnit un interes major de-a lungul

---

¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale IAȘI.

² G. Bengescu, *Memorandum sur les Églises des monastères, les biens conventuels et spécialement sur les monastères dédiés de la Principauté de Valachie*, Bucharest, 1858, p. 1-87; A. I. Comănescu, *Chestia monastirilor închinată pe la Sfintele locuri din Principatele Unite, Moldova și România*, București, 1859, p. 1-36; N. Istrate, *Chestia monastirilor închinată din Moldova*, Iași, 1860, p. 1-28; I. Brezoianu, *Monastirile zise închinată și călugării streini*, București, 1861, p. 1-167; Cezar Bolliac, *Monastirile din România (Monastirele închinată)*, București, Tipografia lui Stefan Bassidescu, 1862, p. 363-624; *** *Memoriu asupra monastirilor românești puse sub invocația Locurilor sfinte din Orient*, București, 1863, p. 1-142.

vremii, fiind reluată de mai mulți istorici români³. Cu toată aceste contribuții științifice, la Arhivele Naționale ale României din Iași, se găsesc mai multe dosare referitoare la secularizarea averilor mănăstirești de către Alexandru Ioan Cuza, ce au fost foarte puțin folosite de istoriografia română care s-a ocupat de acest subiect.

O urmare directă a acestei situații o constituie și faptul că, de curând, secularizarea a fost explicată printr-o grava criză financiară în vremea domniei lui Alexandru Ioan Cuza⁴, deși modul în care erau întreținute lăcașurile de cult și felul în care au fost administrate averile mănăstirilor închinete de către călugării greci au făcut ca autoritățile Principatelor să pună în discuție o astfel de opțiune încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. De altfel, începuturile discuțiilor asupra problemei secularizării averilor mănăstirești din Principatele Române coincide cu perioada în care monarhii din Rusia și Austria realizau secularizarea averilor clerului monahal din propriile lor imperii. Ulterior, după reinstaurarea domniilor pământene, aceste discuții au fost însoțite și de adoptarea unor acte legislative, însă, din pricina coruperii marilor demnitari otomani⁵ și a protecției pe care autoritățile țariste o acordau Locurilor Sfinte din Imperiul Otoman, aceste măsuri n-au putut viza decât, cu rare excepții, mănăstirile pământene.

Ca atare, după încheierea Războiului Crimeii, reprezentanții Principatelor au adus problema averilor mănăstirilor închinete în atenția Marilor Puteri. Din acest motiv, prin raportul asupra stării și reorganizării Principatelor adresat Congresului din Paris de Comisiunea Europeană, încheiat la 7 aprilie și iscălit la 13 aprilie 1858, se stabilea, între altele, ca „bunurile ecleziastice, adică cele ale Episcopilor, ale mănăstirilor fără distincție,

---

³ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. I, Iași, Tipografia Editoare «Dacia» P. Iliescu & D. Grossu, 1903, p. 287-365; Coman Vasilescu, *Istoria mănăstirilor închinete și secularizarea averilor lor (Contribuție la studiul Istoriei Bisericii Ortodoxe Române)*, București, Tipografia Dimitrie Cantemir, 1932, p. 71; C.C. Giurescu, *Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate la 1863*, în „Studii. Revista de Istorie”, an XII (1959), nr. 2, p. 149-157; Constantin C. Giurescu, *Alexandru Ioan Cuza*, București, Editura Militară, 1973, p. 68-78; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 116-121; v. și p. 114-115; Corneliu Popa, *Politica de reforme a lui Alexandru Ioan Cuza. Secularizarea averilor mănăstirești*, în „Studii și Articole de istorie”, vol. LV-LVI (1987), p. 126-135; Costin Murgescu, *Secularizarea averilor mănăstirești*, în idem, *Mersul ideilor economice la români*, vol. II, Ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 373-380; Valeriu Stan, *Un memoriu inedit din preajma secularizării, referitor la problema mănăstirilor închinete din România*, în RI, tom. 7 (1996), nr. 5-6, p. 411-426; Paul Lucian Brusanowski, *Stat și Biserică în vechea Românie între 1821-1925*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2010, p. 48-49 și p. 58-68; Laurențiu Chiriac, Mihai-Cristian Șelaru, *Manolache Costache Epureanu-omul Epocii sale*, în AMM, vol. XXX, 2009, vol II, p. 208-258., Laurențiu Chiriac, *Secularizarea averilor mănăstirești din principatele Române și rivalitățile europene*, în „Iasidava”, anul VI (2015), nr. 10, p. 17-22; Laurențiu Chiriac, *Secularizarea averilor mănăstirești-premisă a modernizării statului român*, în „Carpica”, Onești, Magic Print, vol. XLIII, 2014, p. 159-171; Traian Nojea, *Secularization of Monastic Estates (1863). Some Legal – Historical Aspects*, în „Teologia”, vol. LXVI (2016), nr. 1, p. 155-175 s.a.m.d.

⁴ Paul Lucian Brusanowski, *op cit.*, p. 48.

⁵ În problema protejării averilor mănăstirilor închinete, clerul grecesc a obținut și sprijinul înalților dregători otomani, a căror bunăvoință a fost cumpărată prin mari sume de bani (Mircea Păcurariu, *op cit.*, vol. III, p. 117).

ale schiturilor și ale bisericilor parohiale, nu formează decât o singură casă, administrată prin Ministerul Cultelor”⁶. Cu acest prilej, se arată că bunurile mănăstirilor pământene neînchinat erau, de mai mulți ani, sub administrația directă a Ministerului Cultelor⁷, iar rezolvarea chestiunii mănăstirilor închinat la Locurile Sfinte din Orient era lăsată pe seama viitoarei Adunări legislative a Moldovei, însă cu garantarea drepturilor de proprietate ale acestor Locuri Sfinte⁸. Ca atare, pentru moșiile lor, mănăstirile închinat trebuiau să plătească impozite⁹, așa încât, prin Protocolul XIII al Convenției de la Paris, din 1/13 aprilie 1858, se propunea rezolvarea acestei probleme printr-o înțelegere amiabilă între cele două părți, iar în cazul în care negocierile respective nu s-ar fi încheiat printr-un compromis, problema urma să fie tranșată prin arbitrajul Marilor Puteri¹⁰.

În aceste condiții, la 25 octombrie 1858, reprezentanții Principatelor au ridicat din nou, în fața reprezentanților Marilor Puteri europene, problema refuzului mănăstirilor închinat de a-și achita, sub diferite pretexte, taxele prevăzute prin Regulamentele Organice, dar și faptul că monahii acestor mănăstiri – contrar legislației vremii, a Cuvântului Evangheliei și împotriva „progresului și civilizației” – nu deschid școli pe moșiile lor și își țin spitalele abandonate, în dezordine și în mizerie¹¹.

În fața preocupării autorităților Moldovei de a rezolva această chestiune, la 22 noiembrie 1858¹² și la 9 decembrie¹³ 1858, încălcând grav autonomia Principatelor, Afif Bey transmitea Căimăcămiei Moldovei la Constantinopol dispoziția ca Guvernul de la Iași „să nu facă nimic în ceea ce privește mănăstirile grecești până când această afacere nu va fi definitiv rezolvată printr-un firman al sultanului”. Aceste ingerințe, au atras protestul vehement al Moldovei pe lângă contele Alexandre Walewski¹⁴, ministrul afacerilor externe al Franței.

În același timp, la 2/14 ianuarie 1859, ziarul „Steaua Dunării” din Iași a publicat un program – semnat de Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandrescu, V(asile) Mălinescu și I(on) Codrescu – pentru viitoarele bătălii pe care urmau să le dea „reforme și progresul”, între care erau suveranitatea externă, concretizată prin Unirea Principatelor,

---

⁶ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VI, partea II *Divanul ad-hoc al Munteniei din 1857. Comisiunea Europeană din 1857-1858*, publicate de Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1896, p. 588 și p. 593, nr. 1982.

⁷ *Ibidem*, p. 593, nr. 1982.

⁸ *Ibidem*, p. 597, nr. 1982.

⁹ *Ibidem*, p. 639, nr. 1982.

¹⁰ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. III, p. 117.

¹¹ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VII, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, București, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1892, p. 506 și p. 1333-1338.

¹² *Ibidem*, p. 798, doc. nr. 2191.

¹³ *Ibidem*, p. 1040, doc. nr. 2253.

¹⁴ *Ibidem*, p. 1329-1338.

și suveranitatea internă (autonomia), ce trebuia să garanteze, între altele, îmbunătățirea soartei locuitorilor săteni și „secularizarea averilor mănăstirilor închinată”¹⁵.

Așadar, plecându-se de la acest deziderat și profitându-se de garanția colectivă a Marilor Puteri europene asupra Principatelor, imediat după dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, elita politică românească a reluat discuțiile asupra proiectului privind secularizarea averilor mănăstirești. Cum, în această privință, în cele două Principate, până la Unirea lor deplină din 24 ianuarie 1862, au fost făcute demersuri separate, căci existau două Guverne, chiar dacă aceste măsuri au fost similare, în cele ce urmează nu vom urmări decât situația din Moldova, mai ales că documentele pe care le aducem acum în circuitul științific se referă cu precădere la acest Principat.

Deși programul politic al noului guvern din Principatul Moldovei, expus în ziarul „Steaua Dunării”, era secularizarea averilor mănăstirilor închinată, imediat după dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza (24 ianuarie/5 februarie 1859), din cauza opoziției vehemente a Rusiei și a Imperiului Otoman față de un asemenea demers, cele două guverne de la Iași și București și-au început activitatea reformatoare cu pregătirea secularizării averilor mănăstirilor pământene neînchinată.

Astfel, la inițiativa domnitorului și a lui Mihail Kogălniceanu, șeful Guvernului Moldovei, a fost înființată *Comisiunea regulatoare averilor mănăstirești*. Această Comisie îl avea ca președinte pe arhimandritul Melchisedec Ștefănescu, pe aga Grigorie Cozadini ca membru și pe Constantin Cristodulo Cerchez, ca secretar¹⁶. Dat fiind faptul că acesta din urmă deținea și funcția de șef al Secției a II-a din Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii Publice, atribuțiile sale în cazul *Comisiunii regulatoare* erau suplinite uneori de către un anume Pilat¹⁷.

Această *Comisiune* avea sarcina de a întocmi inventare amănunțite ale tuturor acareturilor, odoarelor, moșiilor, priviziilor din hambare, vitelor și ale uneltelor fiecărei mănăstiri neînchinată în parte. Cum activitatea membrilor acestei *Comisiune* a fost absorbită îndeosebi de averea mănăstirilor din ținutul Neamț și de cea rămasă de la mitropolitul Sofronie Miclescu al Moldovei, în ținuturile („departamentele”) unde mănăstirile erau mai sărace, iar moșiile mănăstirești erau mai puține, președintele *Comisiunii* a poruncit prefecților respectivi să alcătuiască comisii locale, prezidate de subprefecții, care urmau și ele „a catagrafisi și a sechestrui” toată averea pe care o aveau diferitele mănăstiri pe acele moșii¹⁸. Prin urmare, tot ceea ce s-a considerat că este peste trebuințele soboarelor monahale, a fost trecut în proprietatea statului¹⁹.

---

¹⁵ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VIII 1858-1859, publicate de Dimitrie A. Sturdza și J.J. Skupiewski, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1900, p. 278-279, nr. 2423.

¹⁶ SJAN Iași, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar nr. 225/1859, f. 39r-v și f. 48r, f. 41r

¹⁷ *Ibidem*, f. 39r-v și f. 48r.

¹⁸ *Ibidem*, f. 41r; dosar nr. 337/1859, f. 6r.

¹⁹ *Ibidem*, dosar nr. 225/1859, f. 39r-v și f. 48r.

Totodată, urmărind documentele inedite de la Arhivele din Iași, am constatat că activitatea *Comisiunii reguletoare averilor mănăstirești* din Moldova era supravegheată de Mihail Kogălniceanu (șeful guvernului, ce a fost numit, ulterior, și ministru interimar al Cultelor și al Instrucțiunii Publice), direct sau prin intermediul lui Vasile Alecsandrescu, directorul aceleiași Minister al Cultelor. De altfel, acesta din urmă ordona membrilor acestei *Comisii* să compare inventarele lor cu vechile catagrafii ale averilor mănăstirești²⁰, pentru a se descoperi eventualele furturi sau risipiri din averile mănăstirilor pământene. În același timp, membrii *Comisiilor cartagraficești* trebuiau să evalueze și prețul vitelor și pe cel al produselor agricole ale mănăstirilor²¹, în vederea comercializării lor pe piața liberă, de asemenea în beneficiul bugetului statului.

Acest demers de a seculariza averile Bisericii Ortodoxe Române din Moldova, cumulat cu unele excese săvârșite de către membrii *Comisiunii reguletoare* au stârnit opoziția vehementă a egumenilor mănăstirilor pământene și nemulțumirea mitropolitului Sofronie Miclescu. S-a afirmat că, încă din primul an de domnie, guvernul lui Alexandru Ioan Cuza a luat mai multe măsuri împotriva abuzurilor grecilor, între care s-a amintit îndepărtarea a numeroși egumeni din fruntea mănăstirilor pentru nesupunere față de dispozițiile guvernului²². În realitate, aceste demiteri nu au vizat egumenii și stareții mănăstirilor închinat, ci doar pe cei ai mănăstirilor și schiturilor pământene care s-au opus secularizării averilor mănăstirești pământene. De altfel, nici măcar mitropoliul Sofronie Miclescu n-a scăpat de furia domnului pentru opoziția pe care a manifestat-o față de secularizarea averilor mănăstirilor pământene. Astfel, concomitent cu inventarierea bunurilor mănăstirilor pământene, Guvernul de la Iași a declanșat și o anchetă penală față de ierarhul Moldovei, în vreme ce noul principe al Principatelor Unite a hotărât și demiterea mitropolitului opozant. De altfel, la 7 noiembrie 1860, Ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice din Moldova a transmis protoiereului districtului Iași că, prin ordonanța nr. 31, principele Alexandru Ioan Cuza l-a suspendat din funcție pe mitropolitul Sofronie Miclescu pentru că ar fi încălcat art. 413 din *Regulamentul Organic* și ar fi abuzat de puterea spirituală ce i-a fost încredințată, în locul acestuia fiind numit Meletie Sardion, ca „locotenent scaunului Mitropoliei”²³.

Peste puțină vreme, la 10 noiembrie 1860, Damaschin Bojinca, ministrul Justiției din Moldova, scria lui Sandu Dudescu, președintele Secției a II-a a Tribunalului Iași, că principele Alexandru Ioan Cuza, prin înalta sa ordonanță din 7 noiembrie, l-a suspendat din funcție pe mitropolitul Moldovei, Sofronie Miclescu. Cu această ocazie, președintelui Tribunalului i se poruncea să încuie și să sigileze imediat toate „obiectele și hârtiile aflătoare în localul Mitropoliei”, pentru ca acestea să fie predate de către arhimandritul

---

²⁰ *Ibidem*, dosar nr. 95/1844, f. 1r.

²¹ *Ibidem*, dosar nr. 332/1859, f. 74r.

²² Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. III, p. 118.

²³ SJAN Iași, fond Protoieria Iași, dosar nr. 27/1860, f. 4r.

Varahiil (directorul destituit al Mitropoliei) lui Constantin Cristodolo Cerchez, numit locțiitor („locotenentu”) al celui post de director al Decasieriei Mitropoliei²⁴.

Ulterior, la 31 ianuarie 1861, Ministerul Cultelor transmitea Protoieriei districtului Iași că mitropolitul Sofronie și-a dat demisia, motiv pentru care principele Principatelor Unite a aprobat propunerea Consiliului de Miniștri „ca orice procesu sau urmărire penală din partea Guvernului să se curme” și a propus amintitului Consiliu ca „preasfinția sa, în retragerea sa în viața privată, să conserve titlul de mitropolit, putând a rezida oriunde ar voi”²⁵. Totodată, Consiliul de Miniștri informa și Camera Deputaților despre această demisie și îi propunea ca pentru cei 35 de ani pe care sfinția sa i-a servit „ca episcop și mitropolit” să i se încuviințeze „o pensie până la finitul vieții sale, potrivit cu rangul și pozițiunea ce au ocupatu”²⁶.

Din păcate secularizarea averilor mănăstirilor pământene s-a făcut în grabă, adeseori cu ajutorul unor demnitari, funcționari și clerici venali. Ca atare, deși statul administra în mod indirect averile mănăstirilor pământene încă din vremea lui Mihai Sturza, secularizarea nu a adus beneficiile financiare care se cuveneau unui asemenea demers politic.

Dacă secularizarea bunurilor mănăstirilor pământene nu a avut de întâmpinat decât opoziția clerului autohton, în frunte cu mitropolitul Sofronie Miclescu, cea a secularizării lor averilor mănăstirilor închinete a atras în dispută Imperiul țarist și Poarta otomană.

Imediat după încheierea secularizării averilor mănăstirilor pământene, Alexandru Ioan Cuza a început demersurile și pentru finalizarea chestiunii moșiilor mănăstirilor închinete. Din acest motiv, la 26 octombrie 1859, Fuad Pașa, ministrul Afacerilor Străine al Sublimei Porți scria „Alteței sale, Prințul Alexandru Ioan Cuza”, în calitate de domn al Moldovei, că, potrivit cu hotărârea luată de Conferința de la Paris, în ședința sa din 30 iulie 1858, prin Protocolul nr. XIII, Guvernul Moldovei și clerul grec trebuie ca, în decurs de un an, să ajungă la un compromis în privința bunurilor mănăstirilor închinete din Principatul Moldovei²⁷, în caz contrar, chestiunea „aceasta se va decide pe calea arbitrajului”²⁸. De asemenea, după trecerea celui an convenit fără a se putea ajunge la o soluție acceptată de ambele părți, acestea urmau să mai aibă posibilitatea ca, de comun acord, să desemneze un arbitru care să rezolve disputa, căci în caz contrar, acest arbitru urma să fie numit de Sublima Poartă, după consultări cu Puterile Garante²⁹.

În același timp, ministrul de externe otoman îi mai transmitea domnitorului că, potrivit cu o nouă hotărâre luată de Conferința de la Paris în sesiunea din 6 septembrie

---

²⁴ Idem, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar nr. 248/1860, f. 4r.

²⁵ Idem, fond Protoieria Iași, dosar nr. 27/1860, f. 6r.

²⁶ *Ibidem*, dosar nr. 27/1860, f. 6r.

²⁷ Idem, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 264/1860, f. 2r.

²⁸ *Ibidem*, f. 2r-v.

²⁹ *Ibidem*, f. 2r-v.

1859, perioada de un an acordată pentru soluționarea acestui diferend prin compromis a început să curgă din luna „investirii Înălțimii Voastre”³⁰. Totodată, dat fiind faptul că membrii Guvernului de la Iași păreau nerăbdători să treacă moșiile mănăstirilor grecești în administrarea Ministerului Cultelor, Fuad Pașa îi cerea insistent principelui Cuza „să mențineți cu strictețe *status quo*-ul existent anterior acordului mai sus menționat, în ceea ce privește administrarea proprietății acestor mănăstiri”, căci „mă aflu, în aceste momente, în discuții cu șefii egumenilor mănăstirilor de care depind bunurile în cauză”³¹. Acest amănunt, arată clar că Patriarhiile din Orient interveniseră direct pe lângă guvernul Imperiului otoman pentru a împiedica orice demers care viza secularizarea averilor mănăstirilor închinat, așa încât ministrul de externe al Porții își aroga dreptul de a transmite domnului celor două Principate și hotărârile pe care urma să le ia în urma acestor discuții, pentru ca aceasta să le pună în aplicare³².

Acest lucru, a silit guvernele celor două Principate să-și coordoneze acțiunile, în vederea atingerii scopului propus, prin negocieri cu patriarhii și arhimandriții greci din Orient. Astfel, la 21 ianuarie 1860, Alexandru Teriachiu, ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice din Moldova, decidea că, în urma înțelegerii pe care a convenit-o cu omologul său din București în chestiunea mănăstirilor închinat, toate comunitățile monahale grecești la care erau închinat unele dintre mănăstirile românești din Principatele Unite trebuiau să trimită delegați împuterniciți („autorizați”) ca să le reprezinte interesele pe lângă „Guvernământul Principatelor Unite” și să poată negocia orice soluție care putea rezolva problema disputată. Acei delegați trebuiau să aibă cu dâșii actele de închinare ale mănăstirilor închinat, („actele fondatorilor, pe care se readzimă drepturile comunităților grecești”). Această invitație de a trimite delegați urma să fie transmisă mănăstirilor mamă atât prin intermediul reprezentantului din țară al fiecărei asemenea comunități monahale grecești în parte, cât și prin Ministeriul Afacerilor Străine al Principatelor Unite, care o trimitea capucehaiei noastre de la Istanbul pentru a o înmâna reprezentanților Locurilor Sfinte. De asemenea, cu acest prilej, se atrăgea atenția acestor intermediari ca să insiste pe lângă Locurile Sfinte să trimită urgent acești delegați, pentru a nu se prescrie termenul de un an stabilit de Conferința de la Paris pentru găsirea unei soluții de comun acord³³.

În consecință, la 22 ianuarie 1860, Departamentul de Cultului și Instrucțiunii Publice din cadrul Guvernului Moldovei scria Ministerului Afacerilor Străine ca reprezentantul Principatelor Unite la Constantinopol să invite capii Locurilor Sfinte din Orient să-și trimită fiecare câte un delegat în țară, ca să negocieze ca reprezentant al lor atât pentru moșiile mănăstirilor închinat din Moldova, cât și pentru cele din Țara

---

³⁰ *Ibidem*, f. 2v.

³¹ *Ibidem*, f. 2v.

³² *Ibidem*, f. 2v-3r.

³³ *Ibidem*, f. 1r.

Românească, potrivit înțelegerii convenite cu omologul său de la București în chestiunea mănăstirilor închinată³⁴.

Prin urmare, la 23 ianuarie 1860, Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice din Moldova scria colonelului Eugenios Alcazi, reprezentantul Patriarhiei de Constantinopol, protosinghelului Hrotei, reprezentantul Antiohiei; arhimandritului Atanasie, reprezentantul Sfântului Mormânt; arhimandritului Teofan, reprezentantul Alexandriei; arhimandritului Neofit, reprezentantul Mănăstirii Drian; arhimandritului Nil, reprezentantul Muntelui Athos; arhimandritului Anania, reprezentantul Mănăstirii Vatopedului și arhimandriților Antim și Chirilă, reprezentanții Mănăstirii Sinai să-și înștiințeze superiorii pe care-i reprezentau ca să-și trimită delegați în Principatele Unite, care să le reprezinte interesele pe lângă Guvernul Principatelor Unite. Acești delegați „voru avea cu dâșii actele fondatorilor pe care se radzimă drepturile comunităților grecești și voru fi autoridzați a trata despre tot ce privești la regularea mănăstirilor închinată”³⁵.

Ca atare, la 29 ianuarie 1860, arhimandritul Atanasie, arhiereul exarh al Sfântului Mormânt în Principate, confirma lui Alexandru Teriachiu, ministrul „Trebilor Bisericești” din Iași că a transmis patriarhului Ierusalimului traducerea adresei acelui Minister din 22 ianuarie, pentru a desemna delegații care urmează a se înțelege cu Onoratul Guvernământ al Moldovei asupra echitabilei soluții a chestiei atingătoare de proprietățile mănăstirilor din Moldova care sânt închinată Sântului Mormânt, conform protocolului al XIII-lea al Conferințelor de la Paris³⁶.

Tot la 29 ianuarie 1860, și arhimandrit Theofan, egumenul Mănăstirii Buhalnița, confirma ministrului Cultului și al Învățăturilor Publice că a transmis „chiriarhului meu, preafericirea sa patriarhul Alexandriei” tălmăcirea amintitei adrese din 22 ianuarie³⁷.

În schimb, Ministerul Trebilor Străine al Moldovei a putut confirma ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice că arhimandrit Nil, superiorul Mănăstirii Florești, a primit adresa acelui onorat ministeriu cu no. 618, din 20 ianuarie 1860, abia la 29 martie 1860³⁸. Importanța acestei confirmări este extrem de mare, că arată că spre deosebire de mănăstirile pământene, subordonate ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, cele închinată Locurilor Sfinte din Orient aveau statut de reprezentanță diplomatică străină, așa încât arhimandriții lor trebuiau contactați prin intermediul ministerului Afacerilor externe al Moldovei.

Deși nu avem prea multe documente explicite în acest sens, din care să reiasă în mod clar faptul că și ceilalți reprezentanți ai Locurilor Sfinte din Moldova au transmis această adresă mănăstirilor mame de care țineau, documentele păstrate la Arhivele din Iași

---

³⁴ *Ibidem*, f. 7r.

³⁵ *Ibidem*, f. 6r.

³⁶ *Ibidem*, f. 8r.

³⁷ *Ibidem*, f. 9r.

³⁸ *Ibidem*, f. 18r. Confirmarea olografă a arhimandritului Nil se păstrează la *ibidem*, f. 19r.

lasă să se înțeleagă că acest lucru s-a întâmplat. Spre exemplu, dintr-un act aflăm că înainte de aceste solicitări oficiale, la 19 septembrie 1859, soborul Mănăstirii Meteora cu hramul Schimbarea la Față a Domnului nostru Iisus Hristos – alcătuit din arhimandritul Calinicu, duhovnicul și arhiereul Samoil, din ieromonahii Efraim, Antimos, Efimos și Eranimos, precum și din călugării Teofil, Avramios și Deogenios – scriau preasfințitului episcop de Erapolios, părintelui Anania, ce era egumen la Sfânta Monastire Golgota din Țara Românească, că „amu alesu pe fratele nostru arhimandritu’ Atanasie, pe care îl și trimitemu acolo pentru îmbunătățirea metaniei noastre de la Sfânta Mănăstire Gogofta, episcopu plenipotentu cu oficială epistolă. Pentru aceasta, facemu cunoscutu cuvioșiei voastre candidată după ce veți primi această epistolă îndată să vă duceți la administrația locală, dându garanție după regulă ca să poată ieși îndată decretul pentru a pute(a) venim mai curându’ și pentru ca să nu fie zadarnice cheltuieli; și cându va sosi, să-l primiți cu bunătate în Sfânta Monastire Gogofta, umblându totdeauna cuvioșia voastră după actul ce l-ați depusu la Chiriarhie și să recunoașteți pe fratele nostru arhimandritul Atanasie ca pe un trimesu pentru agiutoriu interesele Monastirii. Chiriarhia dorește ca totdeauna să vă aflați în unire cu susu numitul arh(imandrit) Atanasie, umblându totdeauna cuvioșia voastră după făgăduințele critice și regulile chiriarhice. Totodată, preasfinția voastră veți umbla după verbalile și înscrisele instrucții pentru îmbunătățirea intereselor mănăstirești”³⁹.

În schimb, la 3/15 februarie 1860, Constantin Negri, agentul Principatelor Unite la Constantinopol își informa superiorul, ministrul „Trebilor Străine” ale Moldovei, că „în urmarea depeșei telegrafice ce mi-ați adresatu, am făcutu cunoscutu formal tuturor episcopilor a locurilor sfiinte ca să trimită, în celu mai scurtu termen, delegați din partea lor în Moldova, pentru ca, conform protocolului 18 (*sic!*), să se înțeleagă cu Guvernul nostru în obiectul averilor mănăstirești, aflătoare astăzi în stăpânirea lor. Spre aceasta daru, am primitu acum răspunsul patriarhului Ierusalimului, prin care mă înștiințează că preasfinția sa au rânduitu în această misie pe exarhul Sfântului Mormânt, părintele arhimandritu Atanasie, aflătoriu în Moldova. Asemenea, Epitropia Muntelui Athosu mi-au răspunsu că va face în chipul de a se trimite de îndată vreun delegatu din parte-i, pentru acestu sfârșitu’. Aștept întâmpinarea și a celorlalți episcopi, care va fi, fără nici o îndoială, conformă cu ceea ce am mai primit”⁴⁰.

La 18 februarie 1860, Ministerul Trebilor Străine al Moldovei transmitea ministrului Cultelor și al Instrucțiunii Publice această informare primită de la capuchehaia Moldovei la Istanbul⁴¹, în vederea pregătirii negocierilor care urmau să aibă loc între cele două părți.

³⁹ *Ibidem*, f. 33r-v.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 15r.

⁴¹ *Ibidem*, f. 14r.

Ulterior, la 31 martie 1860, Ministerul Trebilor Străine al Moldovei înștiința Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice că agentul Principatelor Unite de la Constantinopol i-a comunicat că arhimandritul Nil a fost delegat din partea Muntelui Athos și din cea a patriarhului de Alexandria ca să-i reprezinte în chestia averilor mănăstirilor închinat, atât în Moldova cât și în Valahia⁴².

În schimb, la 6 aprilie 1860, arhimandritul Atanasie scria părintelui Erondios că a fost rânduit „plenipotensieri asupra tuturor intereselor mănăstirilor noastre”, așa încât îi cerea cu fermitate ca să nu dea documentele ce deține „în mâna altui(a) decât mie”⁴³. Totodată, îl mai ruga „să fie gata veniturile anuale, fiindu că știți că unu frate câte nevoi are monastirea noastră, daru dovezile pentru aceste anuale venituri să află în mâna mea din chiriarchie; celelalte două le amu datu mai înainte la părintele ierodiaconu de preaosfințitu’ arh(imandrit) Araclias”⁴⁴.

Printr-o altă scrisoare a arhimandritului Atanasie, fostul golgotan, adresată agentului Principatelor Unite, Moldova și Valahia, din Constantinopol, că fiind numit „plenipotentu” al Sfintei Mănăstiri Meteorilor cu hramul Sfintei Schimbări la Față, pentru Epitropia ce are a se înființa în Principatele Unite pentru chestia mănăstirilor, „după cum Ecselența Voastră v-ați încredințat din înscrisurile ce păstrezu cu pecețile Mănăstirei Meteorilor, am onoare a vă ruga pe Ecselența Voastră să bine voiască a trimete, prin onorabilul Ministeriu al Valahiei, alăturatele două scrisori cuvioșiei sale egumenului Ieropoleos din Golgota, ca să nu deie înscrisurile mănăstirei nici la arhimandritul Nil, nici la altcineva, până când Guvernul Principatelor a găsit cu cale ca să viu eu în persoană”⁴⁵.

În consecință, la 10/22 aprilie 1860, Costache Negri agentul Principatului Moldovei la Constantinopol, transmitea Ministerului Treburilor Străine „că episcopulu Muntelui Sinai, de la care am primit acuma o comunicație, au rânduit delegat din partea acestui sfânt locu, atât în Valahia cât și în Moldova, pe arhimandritul Nil; episcopulu Drianului din Epir trimete din parte-i delegat tot pe același arhimandrit”⁴⁶. Totodată, mai arăta că „am primit zilele acestea de la doi călugări ce se zic a fi superiori mănăstirelor, situate în Muntele Athos, aceste trii bucăți de hârtie ce le alăturez aicea, din care Excelența Voastră va vieda că ei protestează și se tânguiescu că nu au fost consultați asupra alegere delegatului numit pentru dâșii de patriarhul ecumenic”⁴⁷. Aceste jalbe arată disensiunile și orgoliile personale ale mai-marilor Locurilor Sfinte din Orient, pe care autoritățile române au știut să le exploateze în propriul interes, pentru a-și putea îndeplini depersurile. În sfârșit, cu acest prilej, Costache Negri își mai anunța

---

⁴² *Ibidem*, f. 20r.

⁴³ *Ibidem*, f. 30r.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 31r.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 32r.

⁴⁷ *Ibidem*.

ministrul și „despre pornirea mea apropiată înspre Moldova și care va avea loc în 5 zile de la data acesteia”⁴⁸.

Oricum, urmărind însă rezoluțiile acestei corespondențe, am observat că pe măsură ce primea astfel de confirmări, Vasile Alecsandrescu, directorul Ministerului Cultelor din Moldova, le-a reunit într-un dosar referitor la „ceștiunei mănăstirilor închinată, în așteptarea sosirii sale delegatului”⁴⁹.

Grație acestei rigurozități, odată cu adunarea tuturor acestor confirmări, la 12 aprilie 1860, ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice din Moldova, Alexandru Teriachî semna un referat prin care trimitea Consiliului <Miniștrilor Moldovei (= Guvernul Moldovei) - n. AB> „acta (= dosarul) lucrărilor înaintate de acest ministeriu în chestia mănăstirilor închinată în înțelesul protocolului XIII a Conferințelor de <la> Paris”, ce a fost „încordelată (= șnuruit cu tricolor) și sigilată, cuprinzătoare a douăzeci și trei file, scrise și nescrise”⁵⁰. Prin urmare, cu acest prilej, ministrul îl poftea pe Mihail Kogălniceanu, șeful Guvernului din Iași, ca „să binevoiască a hotărâ modul procedurii întru aceasta, după sosirea împuterniciților respectivi pentru a se putea înainta lucrările cuvenite în înăuntru termenului prescris de citatul protocol”⁵¹. În același timp, conținutul acestui referat și rezoluțiile făcute pe acest referat prezintă o importanță deosebită pentru istoria arhivisticii⁵². Astfel, aflăm că prin termenul „acta” se desemna ceea ce astăzi înțelegem prin noțiunea de „dosar”. Apoi, un dosar era încheiat când era numerotat, poseduit, șnuruit și sigilat cu ceară roșie de instituția creatoare. Atunci când obiectul acestui dosar închis era redeschis, el constituia prima parte a noului dosar, iar

---

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 20r.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 24r.

⁵¹ *Ibidem*.

Conceptul acestui referat către Consiliul de Miniștri ai Moldovei, din 12 aprilie 1860, arată că „Acta lucrărilor înaintate de acest ministeriu în chestia mănăstirilor închinată în înțelesul protocolului XIII a Conferințelor de <la> Paris, subscrisul cu onoare o supune Consiliului odată cu aceasta încordelată și sigilată cuprinzătoare a douăzeci și trei file, scrise și nescrise, și cu onoare adresează poftire să binevoi<asc>ă <a> hotărâ modul procedurii într-o aceasta după asocierea împuterniciților respectivi, pentru a se putea înainta lucrările cuvenite înăuntru termenului prescris deci citatul protocol” [*Ibidem*, dosar 264/1860, f. 26r-v].

⁵² Dosarul acesta cuprinde 23 de file, scrise și albe, și a fost închis prin șnuruire cu șnur tricolor, șnur ce a fost apoi sigilat cu ceară roșie, în care se distinge amprenta sigiliului mare al Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii Publice (v. *Ibidem*, dosar 264/1860, f. 23v). După acest dosar, urmează, mai întâi, referatul de față, după care găsim restul corespondenței din anul 1860 privitoare la problema mănăstirilor închinată.

De altfel, prin prima rezoluție făcută de Vasile Alecsandrescu, directorul ministerului (la 28 mai 1860), pe referatul de față se hotărâ că acest document „se va alătura la act(a) [=dosar], căci s-a înapoiat („înapoiindu-să”) Ministerului Cultelor de la Consiliu<l Miniștrilor Moldovei (= Guvernul Moldovei)-n. AB>, așa precum este a se rândui Comisie din îmbele Principate” [*Ibidem*, dosar 264/1860, f. 24r].

Prin cea de-a doua rezoluție, Constantin Cristodulo Cerchez, șeful Secției a II-a din cadrul Ministerului Cultelor, hotărâ ca „dumnealui archivarul va uni acta, în[n]apoi<ndu>-să de la Consiliu’ cu acest referat, cu aceea a lucrărilor înaintate în chestie, de la data acestui referat și pâ<nă> astăzi, și o va prezenta spr<e> observare” [*Ibidem*, dosar 264/1860, f. 24r].

în continuarea sa se puneau noile documente referitoare la problema dosarului. Când noua pricină era, în cele din urmă, închisă, dosarul astfel constituit era din nou șnuruț și sigilat cu ceară roșie (dar fără a se rupe vechea șnuruire și vechea sigilare a dosarului inițial, șnurul fiind trecut atât prin filele nou atașate, cât și prin cele ale vechiului dosar), în vreme ce numerotarea și posleduirea se continuau începând cu prima filă atașată vechiului dosar. Dacă dosarul era șnuruț cu șnur tricolor, șnuruirea era „încordeală”, căci acel șnur nu mai era o banală sfoară de cânepă, ci o „cocardă” având culorile drapelului național. Această „încordeală” însă era rezervată numai dosarelor care aveau o importanță deosebită pentru afacerile statului (cum este, de exemplu, dosarul de față, referitor la problema secularizării averilor mănăstirești), căci majoritatea dosarelor (adică dosarele cu pricini obișnuite) create de instituțiile statului au fost șnuruite în continuare cu o banală sfoară de cânepă.

Revenind la problema secularizării, un document amintește că, în luna aprilie 1860, Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice a cerut tuturor mănăstirilor închinat să prezinte fiecare în parte, spre aprobare, condițiile necesare arendării moșilor lor, condiții care trebuiau întocmite după modelul celor făcute de Minister pentru darea în arendă a moșilor mănăstirilor pămâtenesc⁵³.

În același timp, printr-o depeșă telegrafică din 16 aprilie 1860, ministrul Cultelor din Moldova transmitea „Domnului Goleșcu”, omologul său din Țara Românească, faptul că de vreme ce „delegații comunităților grecești fiind numiți, sânt de socotință că trebuie să grăbim rânduirea Co<mis>iei prevăzute de protocolul 13 al Conferințelor”⁵⁴. În aceste condiții, îl mai ruga să binevoiască „a ne comunica opinia dumneavoastră: dacă membrii Comisiei⁵⁵ trebuie a fi numiți de Adunare sau de Guvern sau de amândouă în parte”⁵⁶.

Ca atare, la 17/29 aprilie 1860, G. Goleșcu, ministrul Cultelor din București răspundea, printr-o altă depeșă telegrafică, lui Alexandru Teriachiu, omologul său de la Iași, că „până acum [...] n-am primit comunicație oficială decât numai pentru un delegat din partea Sfântului Mormânt”, așa încât „am scris agentului nostru din Constantinopoli ca să invite din nou locurile interesate”⁵⁷. Totodată, G. Goleșcu își exprima opinia „că nu trebuie să amestecăm Adunarea atribuției care nu-i sunt acordate de Convenție într-un mod eficient; nici un cele dinuntru, nici, cu atât mai vârtos, în cele din afară. Altă competență în chestia de față nu poate să aibă Adunarea decât numai a aproba sau a lepăda o soluție chibzuită de Guvern, în cointelegere cu delegații

---

⁵³ *Ibidem*, dosar 64/1860, f. 83r-v.

⁵⁴ SJAN Iași, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 264/1860, f. 25r.

⁵⁵ Este vorba de *Comisia (Comisiunea) ad-hoc* constituită din reprezentanții Principatele Unite pentru negocia cu delegații Locurilor Sfinte în chestiunea mănăstirilor pămâtenesci închinat.

⁵⁶ SJAN Iași, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 264/1860, f. 25r.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 27r.

Locurilor Sfinte, și apoi supunându-să de dânsul în deliberație Camerelor electiv⁵⁸. „Pentru aceea avem Guvernu responsabil, ca să facă singur ceea ce numai el poate și trebuie să facă⁵⁹. A ne descărca de o răspundere oricât de mare pe sarcina Adunărilor ar fi o slăbiciune și o greșeală mare. Deliberațiile Camerelor au să fie foarte animate și patima nu poate decât să compromite izbutirea unor negociații rău apucate dintru început. Părerea mea este că miniștrii respectivi să se întâlnească în orașul unde va fi înălțimea sa, când vor sosi toți delegații și acolo, sub președința domnitorului, să hotărască modul de a negocia cu acești delegați sau de-a dreptul, sau prin Comisiile numite de către miniștrii respectivi. Apoi, ajungând la un rezultat oarecare, să comunice într-un mod identicu Camerelor din Iași din București un proiect de învoire mutuală cu Locurile Sfinte⁶⁰.

Așadar, ministrul Cultelor din Țara Românească era de părere că trebuiau constituite două *Comisii* (*Comisiuni*) *ad-hoc*, una pentru Moldova și alta pentru Țara Românească, ca să negocieze cu delegații Locurilor Sfinte în chestiunea mănăstirilor pământești închinat. Cum acești delegați erau comuni pentru ambele Principate Unite, iar existența a două astfel de Comisii din partea Principatelor ar fi îngreunat foarte mult lucrările lor, în condițiile în care părțile trebuiau să ajungă repede la un acord, pentru a evita arbitrariul Marilor Puteri, în cele din urmă, Alexandru Ioan Cuza a hotărât înființarea unei singure Comisii din partea ambelor Principate.

La 22 aprilie 1860, Vasile Alexandrescu răspundea iar ministrului Goleșcu că a discutat personal cu Negri, agentul principatelor la Istanbul, „carele este în Iași”, așa încât a aflat că „Agenția (=Căimăcămia de la Constantinopol) v-au transmis de mai demultu timp”, prin Ministerul Afacerilor Esterioare, ca și „acestui Ministeriu, comunicațiunea oficială pentru tustrei delegații denumiți de lavre(le) greșești din Levant⁶¹. Totodată, îl mai informa că „Maria Sa crede că nu va putea preseda negociațiunile, tocmai pentru că, după cum însuși bine dziceți, Ministeriulu este singuru’ responsabilu”. În plus, „subscrisulu fiindu însă numai *ad interim* însărcinatu cu funcțiunile de ministru, socoate ca să se urmărească lucrările în această chestiune numai după constituirea noului Cabinet în Iași⁶².

Totodată, observăm că după Unire, reprezentanța diplomatică a Moldovei din Constantinopol a devenit Agenția Principatelor Unite, iar în această calitate ea primea și transmitea către Ministerul Cultelor și al Instrucției Publice din Valahia corespondența pe care o primea de la Mănăstirile Mamă ce aveau metoace la sud de Carpați⁶³.

---

⁵⁸ *Ibidem*, f. 27r-v.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 27r-v.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 27v.

⁶¹ *Ibidem*, f. 28 r, v. și rezoluția de la f. 27r.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, f. 34r.

Prin urmare la 26 mai/6 iunie 1860, Alexandru Goleescu ministrul Cultelor din București, scria lui Mihail Kogălniceanu, președintele Consiliului de Miniștri din Iași că „În conformitate cu ceea ce am convenit la Iași, tocmai am fost însărcinat de Franța să-i prezint un raport făcut în numele dumneavoastră și al meu, pentru a-i recomanda lui Lascar Rosetti pentru Moldova și alții pentru Țara Românească; unul al acesteia din urmă va fi Domnul Poenar, care cunoaște foarte bine problema, după ce a lucrat la ea cu prințul Știrbey, pe vremea lui Kiseleff. Cred că Comisia va avea nevoie și de un secretar cu un ajutor și doi copişti. Credeți că va fi necesar să se închidă misiunea în decretul de numiri care vor fi semnate mâine de către prinț? Înclin mai degrabă să las această chestiune să fie soluționată chiar de Comisie. Raspunde-mi, te rog” și „îți voi trimite actele promise prin posta viitoare”⁶⁴.

Ca atare, printr-o rezoluție din 26 mai 1860, Mihail Kogălniceanu răspundea lui Alexandru Goleescu, ministrul Cultelor din București, că „puteți face raportul pentru ambele Ministere, dar nu menționați Protocolul; faceți demersul în favoarea autonomiei noastre; în privința secretarului și a altor angajați, lăsați asta în seama Comisiei”⁶⁵.

Câteva zile mai târziu, la 30 mai 1860, Mihail Kogălniceanu (în calitate de președinte al Cabinetului din Moldova, de secretar de stat (=ministru) la Departamentul Dinăuntru și de ministru *ad interim* la Departamentul Cultelor și al Instrucțiunii Publice) și C.A. Rosetti (ministrul secretar de stat la Departamentul Cultelor și al Instrucțiunii Publice al Țării Românești) propuneau lui Alexandru Ioan I-ii ca trei „bărbați competenți”, respectiv pe Lascăr Rosetti, din partea Moldovei, pe Alexandru G. Goleescu și pe Constantin Bosianu, din partea Valahiei, să alcătuiască acea *Comisiune ad-hoc* pentru a purta negocierile „ce sunt a se trata cu ecsarhii orânduiri din partea Locurilor Sfinte la chestia mănăstirilor închinată”⁶⁶.

Ca atare, din București, Alexandru Ioan Cuza, „Cu mila lui Dumnezeu și voința națională, domnu’ Principatelor Unite, Moldova și Țara Românească” emitea un decret-lege cu următorul cuprins:

„Art. I) Sunt numiți membri comisari domnulu Lascăr Rosetti din partea Moldovei, domnul Alexandru Goleescu și domnul Constantin Bozianu din partea Țării Românești.

Art. II) Această Comisiune va alcătui statul Canțilerii ce îi va fi trebuincioasă, întrunindu-se cât mai neîntârziatu în orașul Bucureștii.

Art. III) Miniștrii noștri secretari de stat la Departamentul Cultelor și al Instrucțiunii Publice din Moldova și Țara Românească sântu însărcinați cu aducere la îndeplinire a acestui decret”⁶⁷.

---

⁶⁴ *Ibidem*, f. 45r-v.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 45r-v.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 68r.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 69r.

Acest decret era contrasemnat de cei care l-au propus, respectiv de M. Kogălniceanu (președintele Cabinetului din Moldavia, secretar de stat la Departamentul din Launtru și *ad interim* la Departamentul Cultelor și al Instrucției Publice) și de C.A. Rosetti (ministrul secretar de stat la Departamentul Cultelor și al Instrucțiunii Publice din România)⁶⁸.

Totodată, în vederea pregătirii negocierilor cu delegații locurilor sfinte, guvernele de la Iași și București au constatat repede că pentru a apăra interesele celor două Principate au nevoie repede de documente medievale, prin care să anuleze prevederile actelor de închinare făcute de domnii Moldovei și de cei ai Țării Românești.

Ca atare, la 4 iunie 1860, Mihail Kogălniceanu, în calitate de ministru *ad interim* la Culte și Instrucție Publică, întocmea un rescript-verbal, prin care cerea ca „*prin monitoriu' și jurnalele particulare se va înainta publicarea următorului apel*”:

După lucrările înaintite de către Guvernul Principatelor Unite din București și Iași în chestiunea mănăstirilor pământești închinare locurilor de gios, urmează ca monastirile din Levantu să trimită în Principate delegați deplin împuterniciți, care, spre dezlegarea chestiunii în litigiu, să facă a se recunoaște de Guvernământul țării drepturile ce monastirile lor cred a avea în chestiune.

Importanța lucrărilor la care Guvernământul este chemat în acestu caz nimănui nu este necunoscută. Guvernământul, convins cu deplinătate de drepturile ce are de sprijinit ale țării, simte de nevoie în fața actelor și a documentelor cu carii delegații monastirilor grecești l-ar întâmpina de a opune pe lângă puterea autonomiei sale înscrisă în legele ecsistente și acte sau documente relative la chiar fondul letigiului.

Guvernul are îndestule dovezi pentru apărarea cauzei naționale, însă într-o chestiune atât de importanta niciodată dovezile, cât de multe, nu pot fi de prisos.

Ministeriul apelează dar la publicul român. Devastările oardelor străinii și a guvernelor vitrige n-au lăsat urme numai în câmpiile țării, ca monomintele, ca toată avuția națională, arhiva țării s-au răsipit și împrăștiat sub furia negrului șuvoiu. Astfel, se face că multe din documentele naționale îndeobște și în special acele relative la chestiunea monastirilor închinare să află răspândite pe la particulari.

Ministeriul, cu încredere, face apel, prin urmare, la toate persoanele care posedă acte și documente de așa natură și le invită a binevoi să-i încredințeze, sub orice titlu, de dat sau împrumut, niște asemenea acte sau documente.

Când o mare parte din pământul patriei se vede relemat ca proprietate străină, Ministeriul nu crede că s-ar putea afla un singur român care să întârzie de a răspunde la un apel, mai ales așa de puțin costător. Simplii particulari au reușit de a readuna gerbii spicii literari și istorici spulberati de vijeliile trecute. Ministeriul crede, deci, că nu-i va fi mai greu

---

⁶⁸ *Ibidem*, f. 69r.

decât unor asămîine(a) particulari de a readuna documentele și actele întru sprijin(i)rea drepturilor neprescriptibile ale țării”⁶⁹

Două zile mai târziu, la 6 iunie 1860, acest apel public a fost trimis redacțiilor Monitorului Oficial al celor două principate⁷⁰, dar și la jurnalele vremii, „Steaua Dunării” și „Tribuna Română”⁷¹, pentru a fi publică și adus la cunoștința opiniei publice.

Totodată, la 8 iunie 1860, Constantin Cristodulo Cerchez, capul Secției a II-a, fiind însărcinat de Camera Deputaților, scria șefului Secției a III-a din Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice să caute neîntârziat în propria arhivă dacă în dosarele proceselor purtate de acel Minister sau dacă în celelalte documente ale moșiiilor administrate de Minister, ce se megieșesc cu moșiile pomenitelor mănăstiri închinat se regăsesc informații ce privesc, „direct sau indirect”, „chestiunea monastirilor pământești închinat”, căci „această știință se așteaptă cât se va putea mai neîntârziat, pentru ca subscrisul, odată cu lămuririle din actele acestei secții cu a căror a culegere se ocupă, să poată da rezultatul în totul”⁷².

Apoi, la 13 iunie 1860, același Constantin Cristodulo Cerchez informa iarăși Camera Deputaților că „subscrisul, pe lângă amărunta observație ce face tuturor actelor acestei secții relative la chestiunea mănăstirilor pământești închinat, au cerut și de la Secția a III-a lămurire din dosarele de procese și documente”. În același timp, el solicita învoirea „Onoratei Camere” ca să poată „cere și de la Mitropolie acta privitoare pe Mănăstirea Florești, ce i s-au înapoit spre completare încă din anul 1850, și care nu s-au primit nici până acum, precum și alte acte privitoare la chestie ce ar mai fi în Mitropolie”⁷³.

Ca atare, Vasile Alexandrescu încuviința această solicitare a de a se adresa Mitropoliei pentru a obține actele necesare în chestiunea mănăstirilor închinat, însă hotăra să se trimită o adresă și către Arhiva Statului, spre a-i cere să caute în dosarele pe care le are de la Regulamentul Organic încoace și, mai ales, în toate hrisoave și copiile de documente vechi pe care păstrează „lămuririle relative la mănăstirile indigene închinat locurilor de josu și a se scoate întocmai copiii de pe ele; spre a nu se întârzie asemenea lucrare și spre a o facilita Arhiva, se voru pune în dispunerea ei pre doi din scriitorii Ministeriului, și anume unul de la s(ecția) III și altul de la secțiunea a II-a” din cadrul Ministerului Cultelor⁷⁴.

---

⁶⁹ *Ibidem*, f. 46r-v.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 47r-v și 50r și f. 48r-49.

⁷¹ *Ibidem*, f. 47r-v și 50r; f. 53r.

⁷² *Ibidem*, f. 57r-v.

⁷³ *Ibidem*, f. 60r-v.

⁷⁴ *Ibidem*.

Prin urmare, la 16 iunie 1860, Constantin Cristodulo Cerchez a solicitat căutarea documentelor lămuritoare atât în Arhiva Sfintei Mitropolii⁷⁵, cât și la Arhiva Statului⁷⁶.

Chiar în ziua în care a primit această solicitare, adică tot la 16 iunie 1860, Arhiva Statului Moldovii făcea cunoscut Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice că în urma solicitării pe care a primit-o, ea „de îndată au pus în lucrare prin Secretariul ei de a se cerceta prin toate actele aflarea documentelor ce vor fi privitoare pe a mănăstirilor pământești închinatelor locurilor de gios. După care, făcându-se memoarul convenit, se va comunica Onoratul Ministeriu spre a regula copierea a celor ce se vor socoti trebuitoare; însă precum ea păstrează și osebite condici de documente vechi a mănăstirilor pământești închinatelor locurilor de gios ce se socoate de cea mai mare însemnătate, se încunoștințează Onoratul Minister ca să binevoiască a regula trimiterea scriitorilor de a copia pe acele ce ar avea trebuință, cu lămurire că un însemnat număr din acele documente sunt scrise în dialectul sârbesc”⁷⁷.

La 18 iunie 1861, Mihail Kogălniceanu, președintele Consiliului Miniștrilor Moldovei, informa pe ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice din București cu privire la constituirea *Comisiei ad hoc* în chestia mănăstirilor pământești închinatelor, spre „a regula cele de cuviință lucrări”⁷⁸. Totodată, printr-o notă marginală din aceeași zi, Kogălniceanu dispunea că „se va comunica copie de pe alăturata ordonanță dumsale Rosetti, rămânând aici se va comunica în curând ziua întrunirii Comisiei și celelalte acte particulare pe chestie”⁷⁹.

Ca atare, chiar în aceeași zi, 18 iunie 1861, Constantin Cristodulo Cerchez trimitea lui Lascăr Rosetti o copie de pe ordonanța domnească prin care acesta fusese numit membru din partea Moldovei „al *Comisiunii ad hoc* ce urmează a negocia cu delegații orânduieți din partea Locurilor Sfinte în chestia mănăstirilor pământești închinatelor” și îi transmitea că „în curând voi avea onoarea a vă comunica și ziua când Comisia va avea a se întruni în orașul București, precum și toate celelalte acte atingătoare de această chestie”⁸⁰, iar de primirea acestei înștiințări Lascăr Rosetti dădea mărturie scrisă la 19 iunie 1860⁸¹.

Tot la 18 iunie 1860, Constantin Cristodulo Cerchez raporta Camere Deputaților Moldovei că Epitropia Sfântului Mormânt nici până acum n-a înapoiat încă broșura cuprinzând condițiile „împosederii viitoare a moșilor sale”, ce i s-a restituit spre a le reface conform cu cele ale moșilor mănăstirilor pământene administrate de

---

⁷⁵ *Ibidem*, f. 61r-v.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 61v-62r.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 1r.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 67r-v.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 64r-v.

⁸¹ *Ibidem*, f. 65r.

Minister, iar ceilalți egumeni ai mănăstirilor închinat nici n-au prezentat încă astfel de condiții, „ce li s-au cerut tocmai din luna aprilie”. Cum „timpul trece și întârzierea nu poate decât să aducă pagubă monastirilor prin împuținarea concurenților, căci doritorii de a lua moșii se îngrijisi din timp pentru a-și putea face arăturile de toamnă”, șeful secției a II-a din Ministerul Cultelor cerea dezlegare de a lua măsurile cuvenite pentru înaintarea acestor lucrări⁸².

Printr-o completare finală pe acest document, Constantin Cristodulo Cerchez mai cerea încuviințarea Camerei și spre a pune în aplicare măsurile privitoare la acareturile acestor mănăstiri în țară, „precum case și dughene, vii și altele ce ar mai avea”, „care nu sânt cunoscute Ministeriului și care, până acum, nu s-au dat <în arendă-n.AB> prin știrea lui, ca și moșiile”⁸³. Ca atare, tot la 18 iunie, printr-o rezoluție, Vasile Alecsandrescu decidea că „se vor cere de la Ministeriul din Lăuntru științe din statistici despre acaretele de prin târguri, ce sânt proprietăți ale acestor monastiri, pentru a se putea apoi regula cele de cuviință”⁸⁴.

Printr-o depeșă telegrafică din 22 iunie/4 iulie 1860, ministru, C.A. Rosetti scria „domnului prezident al cabinetului din Moldova, ministru interimar la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice Iași” că numai „cu multă durere am fost constrânsu s-o urmezi lucrările începute și chiar sfârșite de onorabilul meu predecesor în chestia mănăstirilor pământene neînchinat. Astfel dar, conform cererei ce am avut onoare(a) să primesc de la dumneavoastră prin depeșă no. 113, am și destinat ziua de trei ale viitoarei luni iuliu, în care să se întrunească la localul acestui Ministeriu persoanele chemate pentru *Comisia ad-hoc* și din parte-mi am și făcut cuvenita invitare atât dumnealor comisari din partea Țării Românești, cât și delegaților cunoscuți până acum din partea Locurilor Sfinte. Nu rămâne dar decât să binevoiți și dumneavoastră a încuviința pe domnul Lascăr Rosetti a veni în București pentru această zi”⁸⁵. Ca atare, în aceeași zi, 22 iunie, Kogălniceanu pune rezoluția: „Se va face cunoscut termenul Domnului Rosetti și arhimandritului Nil. Ministeriului din Țara Românească se va răspunde și se va adresa poftire domnului ministru a veni mâine, la zece oare dimineața [...], spre a avea o convorbire cu subscrisul”⁸⁶, iar la 23 iunie 1860, Lascăr Rosetti confirma că a primit această nouă înștiințare⁸⁷.

Totodată, printr-o altă depeșă telegrafică, din 22 iunie 1860, C.A. Rosetti era informat că „de îndată am comunicat știința domnia lui Rosetti, comisarul Moldovei la Comisia mănăstirilor pământești închinat, despre termenul ce ați ficsat. Totodată, în înțelesul celor ce ecsprimați prin citata depeșă [...], domnule ministru, <trebuie> să

---

⁸² *Ibidem*, f. 83r-v.

⁸³ *Ibidem*, f. 83v.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 83r.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 70r-v.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 73r.

am o convorbire <cu> domnia voastră. Vă rog, deci, dacă este prin putință, să binevoiți a merge la telegraf mâine la zece oare dimineața⁸⁸. Acest pasaj arată cât de greu lucrau cele două Guverne, de la Iași și București, căci pentru a-și putea coordona mișcările în vederea îndeplinirii obiectivului național, miniștrii lor se programau la telegraf în același timp.

De asemenea, la 23 iunie 1860, și arhimandritul Nil, delegat din partea Muntelui Athos și a patriarhului de Alexandria, era înștiințat că Alexandru Golescu și Constantin Bozianu din partea Țării Românești și Lascăr Rosetti din partea Moldovei au fost numiți drept membri ai *Comisiei mănăstirilor pământești închinete*, așa încât era invitat să participe la prima ședință a acesteia, ce urma să se țină la 3 a viitoarei luni iulie⁸⁹. Totodată, arhimandritul Nil mai era rugat „de a se face cunoscut și celorlalți” delegați această informare⁹⁰.

Ca atare, la 24 iunie 1860, arhimandritul Nil confirma că „a primit astăzi adresa [al] aceluia onorabilul ministeriu [...], prin care îi comunică numirea membrilor Comisiei pentru deliberația asupra chestiei mănăstirilor grecești, invitându-l ca să facă cunoscutu aceasta și celorlalți plenipotenți”⁹¹. Totuși, fiindcă acești plenipotenți au fost rânduiți „de către reprezentabilii lor chiriarhi” în urma „adresației făcute acestora din urmă din partea dumisale domnului agentu a Principatelor Unite din Constantinopol, adresației izvorâtă din Protocolul XIII, <aceștia> au făcut cunoscutu Onorabilului Guvernu la 5 a trecutei luni maiu rânduirea lor. Prin urmare însuși onorabilul guvernu se cuvine a se adresa către prea cuvioșiile lor pentru aceasta, ear nu subu-scrisulu, carele nu este competentu”⁹². Ca atare, la 25 iunie 1860, Kogălniceanu cerea, prin rezoluție, Secției a II-a ca să aducă la cunoștința celorlalți delegați termenul fixat pentru începerea lucrărilor Comisiei ad-hoc⁹³.

Din păcate, actele din care am putea reconstitui modul în care s-au desfășurat lucrările Comisiei nu se regăsesc în acest dosar. Cu toate acestea, suntem convinși că aceste discuții au eșuat, iar Principatele n-au acceptat soluția arbitrariului propus de Marile Puteri, așa încât Alexandru Ioan Cuza a decis secularizarea averilor mănăstirilor închinete. Acest lucru a fost împlinit la 17/29 decembrie 1863, când a fost votată *Legea secularizării averilor mănăstirești*, act de voință națională, ce ilustrează încă o dată că, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, românii nu și-au putut apăra interesele naționale decât prin politica faptului împlinit.

---

⁸⁸ *Ibidem*, f. 71r și 76r.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 80r-v.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem*, f. 87r.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*.

OBSERVATIONS ON THE SECULARIZATION PROCESS OF MONASTIC ASSETS
IN THE PRINCIPALITY OF MOLDAVIA, BASED ON SOME DOCUMENTS KEPT
AT THE NATIONAL ARCHIVES IN IAȘI (1858-1860)

(Abstract)

One of the most important problems of Romanian history is the process of secularization of monastic assets. In addition to the fact that several jurists and intellectuals of the time have been concerned with this matter since its creation, it has aroused a major interest over time, being taken up by several Romanian historians. With all these scientific contributions, at the National Archives of Romania in Iași, there are several files related to the secularization of monastic assets by Alexandru Ioan Cuza, which were very little used by the Romanian historiography that dealt with this subject. These documents provide a lot of valuable information regarding the steps taken by the two Governments of the United Principalities regarding the secularization of monastic assets.

ICOANA FĂCĂTOARE DE MINUNI A MAICII DOMNULUI DE LA MĂNĂSTIREA NOUL NEAMȚ

Ion GUMENĂ¹

Cuvinte cheie: *Icoana făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de la Noul Neamț, Mănăstirea Noul Neamț, Basarabia, Andronic Popovici, Teofan Cristea*

Keywords: *Miracle-working icon of the Mother of God from Noul Neamț, Noul Neamț Monastery, Bessarabia, Andronic Popovici, Teofan Cristea*

Cultul Sfințelor moaște și a Sfințelor icoane făcătoare de minuni joacă un rol însemnat în viața religioasă și tradiția creștin ortodoxă, inclusiv în spațiul românesc. Acestea amplifică mult simbolismul credinței ortodoxe îndeosebi prin miracolele pe care le emană și care reprezintă o atracție redutabilă a credincioșilor. Nu în zadar, arhimandritul Teofilact Marinakis afirma că: „În ciuda înțelepților acestei lumi ai căror ochi sunt acoperiți de tină și orbi față de puterea credinței, în Biserica noastră se vor mai întâmpla lucruri minunate și credincioșii ei vor mai gusta din lucrarea ei mântuitoare și izbăvitoare, pe care întemeietorul și susținătorul ei, Domnul nostru Iisus Hristos, a împlinit-o, o împlinește și o va mai împlini până la sfârșitul veacurilor”².

La rândul său, arhimandritul Ioanichie Bălan, menționa că: „Omul legat de pământ vrea întotdeauna să vadă, să pipăie, să înțeleagă mai întâi și apoi să creadă. El mereu caută să vadă minuni, să vadă îngeri, să vadă sfinți, să vadă ce este dincolo de mormânt. De aceea omul este permanent plin de întrebări, bătut de îndoieli, ispitit să nu creadă cu toată inima în Dumnezeu, în viața viitoare”³. Continuându-și gândurile, consemnează: „De asemenea, minunile săvârșite la sfintele moaște sunt mai numeroase, mai cunoscute ca cele săvârșite la icoanele miraculoase. Am putea spune că icoanele miraculoase, și în general icoanele ortodoxe, sunt mai intime, având un rol duhovnicesc mai de taină, personal, legat de fiecare credincios în parte”⁴.

Totuși, înainte de a trece nemijlocit la subiect, credem că este necesar de făcut o serie de precizări. Ne referim aici la faptul că, atât primele moaște cât și prima Icoană făcătoare de minuni a Maicii Domnului au fost aduse în Țara Moldovei, concomitent, în perioada 1401-1402. Tocmai acest lucru a condus la dezvoltarea unei tradiții ortodoxe

---

¹ Universitatea de Stat din Moldova; Agenția Națională a Arhivelor, CHIȘINĂU.

² Sotirios L. Varnalidis, *Prolog la Arhimandrit Teofilact Marinakis, Icoanele făcătoare de minuni ale Maicii Domnului de la Sfântul Munte Athos*, Galați, Editura Bunavestire, 2002, p. 7.

³ Arhimandrit Ioanichie Bălan, *Sfintele moaște din România*, Roman, Editura Episcopiei Romanului, 1999, p. 9.

⁴ *Ibidem*, p. 11.

mai vechi, respectiv cea a pelerinajului. Acesta poate fi clasificat în *pelerinajul mare* (*peregrinationes primariae*), care se referă la călătoria spre Ierusalim, Muntele Athos etc., și *pelerinajul mic* (*peregrinationes secundariae*), care se referă la vizitarea locurilor sfinte din țara natală⁵.

Din cadrul pelerinajelor mici, făcea parte și cel spre Mănăstirea Neamț, poate cel mai vechi lăcaș monahal din Țara Moldovei, amplificat și de prezența aici a Icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului, pe care, evident, îl împlineau și locuitori din spațiul interfluviului dintre Prut și Nistru, întrucât acesta devenise o tradiție și un obicei constant bine înrădăcinate în conștiința și mentalul colectiv.

Deși, arhimandritul Andronic Popovici descrie fenomenul pelerinajului dintr-o perioadă mult mai târzie, intensitatea cu care se petrece acest proces ne demonstrează că se practica de o perioadă îndelungată de timp. Astfel, conform mărturiilor culese de către arhimandrit din perioade mai îndepărtate, la începutul primăverii, poporul simplu, chiar și din cele mai îndepărtate regiuni ale țării, se pregătea să meargă la mănăstirea Neamț pentru a întâmpina sărbătoarea Înălțării Domnului (Ispasul). Pelerinii anunțau intenția lor rudelor și prietenilor, pentru a-i determina și pe respectivii să li se alăture. În cazul în care, persoanele anunțate nu aveau posibilitatea de deplasare, puteau să doneze bani pentru călugări ca să-i pomenească la mănăstire, să le cânte acatiste, să primească apă sfințită și să li se aprindă lumânări la icoanele din mănăstire. Totodată, pelerinul, la rândul său, putea să le dăruiască icoane, cărți, cruciulițe și alte obiecte de cult.

Înainte de începerea pelerinajului, participanții mergeau la biserica din localitate unde se rugau la Maica Domnului, ca să-i apere cu pace și cu sănătate și să ferească casele lor de tot răul. De asemenea, preotul era rugat să le citească rugăciunea pentru călătorie, să-i binecuvânteze cu crucea și cu apă sfințită. Își luau ulterior rămas bun de la rudele și prietenii care îi petreceau până la ieșirea din sat, unde pelerinii se întorceau cu fața spre biserica satului și se închinau și se rugau către sfânta biserică. „...să și iartă iarăși cu cei ce i-au petrecut, și așa, pornind în lunga călătorie, să mai întâlnesc, și cu alții tot cu asemenea dorință împreună călători de prin alte margini ale țării. Cari, ca cu niște aripi de paseri, fiind întraripați de dragoste d(u)mnezeiască, aleargă, carii de carii mai de grab, spre monastire. Pre aceste spuner de la niște asemenea oameni, carii să socotia proști, și pre altele, asemenea, eu ca unul ce eram încă copil pe atunci, le ascundeam pre toate întru inima mea”⁶.

Andronic își continuă povestirea inserând mărturii proprii din perioada în care îndeplinea ascultările de tipic al mănăstirii Secu și eclezialh al mănăstirii Neamț, arătând că, pelerinii odată ajunși în mănăstire, își lăsau bagajele și mergeau să se închine, în primul

---

⁵ <https://dic.academic.ru/dic.nsf/1084301>. Unii specialiști vorbesc despre faptul că această clasificare se referă doar la Biserica Occidentală, lucru cu care nu putem fi de acord, deoarece considerăm că respectiva categorie poate fi aplicată și Bisericii Ortodoxe.

⁶ Arhimandrit Andronic Popovici, *Istoria Sfințelor mănăstiri Neamț și Secu*, vol. VI, Editori: Teodor Candu, Ion Gumenăi, Chișinău, Lexon Prim, 2022, p. 26-27.

rând, la Sfânta poartă cea mare a mănăstirii după care mergeau în biserica mare „la sfânta și făcătoarea de minuni icoană cea mare, a Preasf(i)nteii stăpânei noastre Născătoarei de D(u)mnezeu și Purure(a) Fecioară Mariei, pentru care le este și țălul călătoriei lor cel mai de căpitenie”⁷. După aceste activități se pregăteau pentru a se mărturisi și împărtăși, totodată găsim încă de la poarta mănăstirii și până la cea mai mică biserică locuri de închinare, adică cruci, părți din moaștele sfinților și altele pe care le considerau ca fiind sacre. Concomitent se înscriau în pomelnice, se însemnau pentru a li se cânta acatiste, paraclise, sfințiri de apă, Sfântul Maslu ș.a. Mergeau cu lumânări în mâini, pe care le plasau în zona obiectelor sacre zicând rugăciunea „Preasf(ă)ntă Născătoare de D(u)mnezeu mântuiește-mă pre mine, păcătosul”, sau altă rugăciune. În ziua Înălțării Domnului drumul pe unde era purtată Icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului, de la soborniceasca biserică și până la aghiasmatarul unde se săvârșea sfințirea apei, era împodobit cu brazieri strămutați anume pentru acel eveniment. După ce icoana era purtată de către soborul călugărilor aceasta era readusă în biserică, pelerinii începând a rupe crenguțe din acei brazieri pentru binecuvântare, cumpărau icoane, cruci, cărți și alte lucruri confecționate de către călugări, pentru a le păstra sau a le dărui la rândul lor altor oameni.

La finalul pelerinajului se închinau la locurile sfințite și porneau spre casă, drum care, în linii generale, era asemănător celui de la venire. Totuși, referindu-se la această reîntoarcere, un lucru îl deranja pe Andronic și anume, acele povestiri care erau false sau denaturate arătând că: „șezând așa, încep a să întreba unii pe alții, ce au văzut la monastire, prin biserici și prin lăcuințele și viețuirile monahicești și altele. Și dacă, adevărat, vreunii dintre dânsii să afle mai cu înțelepciune și cărturari, cari au cetit și prin istorii pentru asemenea sf(i)nte d(u)mnezești lăcașuri, îi mai mângâ(i)e cu câte un cuvânt, ceva și le arată și ce însemnătate au d(u)mnezeștile acestea lăcașuri. Iară dacă nu să afle un(ul) asemenea, apoi, ai noștri închinători încep a povesti, numai aceia ce poate o auzit de pre la alți(i) și ei, adevărat cum că aceste monastiri s-au făcut de Ștefan Vodă și altele. Și că sf(ă)nta icoană, (se aduce) în ziua de praznic la acel havuz, ca să se închine ea la Fântâna Ciobanului și altele. Și că pre această monastire Neamțul o au făcut Bogdan Vodă până la ferestri și pentru că nu au voit călugării a lăsa ca să se îngroape femeia lui în monastire, el nu au vrut să isprăvească monastirea de zidit, și, câte niște de asemenea feliurite răstălmăciri și idei greșite să arată prin gurile prostimei eșite, și științele pentru înființarea și întemeierea sf(i)nteii monastiri (a) Secului. Care, unele îmi este și rușine a le scrie cu condeiul, cum să grăia de cătră acei ce nu știia alt fealiu. Că și eu, singur, am auzit asemenea vorbe de multe ori. Și îmi era jale, despre ai noștri închinători, că să sbuciumă, să cheltuiesc și foarte mult să ostenesc, și la casele lor mai nimic nu pot să povestescă temeinic copiilor lor, neamurilor și prietenilor din ceale ce au văzut, sau au auzit pentru aceste sf(i)nte monastiri”⁸.

---

⁷ *Ibidem*, p. 27.

⁸ *Ibidem*.

Analizând din alt punct de vedere se poate observa că, de fapt, mănăstirea Noul Neamț, reprezintă un caz unicat în sensul că, este singurul lăcaș monahal moldav dublat în Basarabia spre deosebire de numărul mare al dubleturilor toponimice, hidronimice etc. din dreapta și stânga Prutului. Acest lucru rezultă limpede din scrisoarea vechilului din acel moment al mănăstirii Neamț în Basarabia, Teofan Cristea. Într-adevăr, problema avea să se rezolve mai târziu, de către vechilul numit de Mănăstirea Neamț, ardeleanul Teofan Cristea. La 29 iunie 1859, ieromonahul Teofan s-a adresat lui Antonie, arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului, printre altele arătând: „toate primejdiile ceale sosite fără de veaste asupra tagmei d(u)hovnicești în Moldaviia și, mai cu osebite asupra a sf(i)ntelor noastre monastiri și a soborului din iale. Și arătând cum că dorirea fraților din Sf(ă)nta Lavra Neamțul și Secu și a Înalt Preasf(i)nțitului Sofronie, Mitropolitul Moldaviei, este spre a să întemeia o nouă monastire în Eparhia Chișinăului, pe una din moșiile Lavrei, ce să află în Bessarabiia, care să se socotească ca fiică a Sf(i)nteii Lavrei Neamțului ceii vechi și să fie ca adăpost fiilor pravoslaviei, pentru turburările ceale asupra bisericii Moldaviei pre care le pătimește despre învăluirea fiilor bisericii apusenești”⁹. Se remarcă deci faptul că ideea întemeierii unei dubluri a Lavrei Neamțului în Basarabia nu era una ce ar fi aparținut doar fugarilor nemțeni veniți în Basarabia, ci a fost schițată și la nivelul conducerii Bisericii Ortodoxe din Țara Moldovei/Principatelor Unite și la nivelul conducerii mănăstirii Neamț.

În faza inițială, soborul monahal era alcătuit din călugări veniți de la Lavra Neamțului fapt ce a generat denumirea de mănăstirea Noul Neamț. Nefiind posibil de a repeta întocmai numele, biserica sobornicească a primit, de asemenea, hramul Înălțării Domnului ca la Lavra nemțeană. Era evident că se impunea aducerea unei copii a principalei icoane din mănăstirea Neamț urmând întru totul tradiția, pe de o parte, iar pe de altă parte se continua și o tradiție statornicită în mentalul colectiv, aceea de a se organiza pelerinaje la Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului. Totodată, credem că arhimandritul Ioanichie Bălan avea perfectă dreptate când afirma: „Prin icoane se înfrățesc mănăstirile între ele; se înfrățesc mănăstirile cu parohiile, călugării cu preoții de mir, bisericile cu casele credincioșilor. Așa cinstim noi sfintele icoane, atât prin mănăstiri și sate, cât și prin casele credincioșilor noștri”¹⁰.

Făcând referire la Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la Noul Neamț, Andronic Popovici menționa că, sub presiunile decretelor lui Alexandru Ioan Cuza, pe de o parte, iar pe de altă parte „părintele ieromonah Teofan Cristea, carele să afla cu ascultarea în Besarabiia, vechil la moșiile lavrei, simțindu-le acestea și luminându-să din

---

⁹ Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Naționale (în continuare ANA DGAN), F. 2119, inv. III, d. 131 (83), f. 9-10. Din aceeași scrisoare se pot afla proprietățile mănăstirii Neamț din Basarabia, Teofan Cristea indicând satele Visoca, Cricicouți, Șolcanii, Cotova din ținutul Sorociei, Vlădenii și Mitocul din ținutul Orheiului, Valea Rusului din ținutul Iașilor, Mireștii și Nemțenii din ținutul Chișinăului.

¹⁰ Arhimandrit Ioanichie Bălan, *Sfintele icoane făcătoare de minuni din România*, Roman, Editura Episcopiei Romanului, 1999, p. 12.

pronie D(u)mnezească, au început a face mișcare, spre a pregăti adăpost fraților Lavrei Neamțului aicea, în Besarabiia; și așa între altele au scris în lavră ieroshimonahului Andronic ca să facă toate chipurile și să pue pe cineva să scoată copie întocma de pe Sf(ă)nta și făcătoarea de minuni Icoană a Preacuratei Maicii lui Dumnezeu”¹¹.

Duhovnicul, împreună cu marele ecleziarh de la Neamț, i-au însărcinat cu acest lucru pe ieromonahul Damian Pavlov și monahul Mitrofan Hamuzu care „... au lucrat așa de mare minune prin aceste organe că i-au înțeleptit de au scos Sf(ă)nta acea închipuire, pe hârtie așa de întocma, cu literele care sânt scrise pe dânsa cu tot și cu toate măsurile, întru cât nimenea carele s-au învrednicit a să închina cu luarea aminte ceii din lavră nu ar putea crede cum că această din Bessarabia este numai copie ai aceia, dacă nu ar ști istorisirea”¹².

Cât privește descrierea Icoanei, într-adevăr, este o copie fidelă, fiind pictată: „Icoana a Preasf(i)nteii stăpânei noastre Născătoarei de D(u)mnezeu și pururi Fecioarei Mariei, care are pre mâna stângă însemnat șezând Pruncul cel mai nainte de veaci, pre D(o)mnul nostru Ii(su)s H(ristos) și în dos are altă față, cu însemnarea a Sf(ă)ntului Marelui Mucenic și făcătorului de minuni Gheorghie, purtătorului de biruință, carele iarăși, șezând în jilțu, este însemnat cu sulița în mâna dreaptă iar în mâna stângă cu sabiia stă, ucigând pre balaur”¹³.

Această copie, adusă de către duhovnicul Andronic în Basarabia, după alți cercetători Icoana ar fi fost executată de fapt de către S. Verhoveții în anul 1862 la Sankt-Petersburg¹⁴. Această ipoteză este eronată deoarece, într-adevăr, Teofan va solicita ca icoana să fie trimisă la Sankt-Petersburg, în 1864, după ce va primi acceptul de a se deschide noul locaș monahal. Ulterior s-a îmbrăcat icoana în argint aurit și au împodobit-o și cu circa 7000 de pietre franțuzești de diferite mărimi. Tot în capitala imperiului, a fost

¹¹ ANA DGAN, F. 2119, inv. III, d. 131 (83), fila 2.

¹² *Ibidem*. De fapt, însăși pictarea acestei Icoane Făcătoare de minuni a fost redată de către Andronic ca fiind o minune, deoarece, după cum arată acesta, nici pictorii nu aveau cunoștințe profunde, pe de o parte, iar pe de alta, toate încercările anterioare de a face o copie de pe Icoana nemțeană, nu au avut succes: „Înpreună și cu însuși acei ce o au însemnat! Căci că ei, nu era niscavai meșteri însemnați de învățați. Și mai înainte decât dânsii, este bine știut, cum că mulți zugrăvi s-au silit a scoate întocmai copie însă, nu au putut, măcar deși era bine învățați. Și așa, de spaimă și de bucurie negrăită umplându-să la suflet zisul duhovnic și puindu-și toată nădejde fără de îndoire, la ajutorul Preacuratei Maicii lui D(u)mnezeu, au luat cu bună cucernicie Sf(ă)nta aceea copie și lăsind monastirea, și chiliile, și Patria pământescă au trecut granița pe taină preste râul Prutul, noaptea spre duminică în Bessarabiia Rossiei, la întâia zi a lunii lui octomvrie”. (F. 2219, inv. III, d. 90, f. 2). Este interesant că Andronic Popovici, în autobiografia sa vorbind despre venirea sa în Basarabia, nu amintește deloc despre această copie. (Schiarhimandritul Andronic Duhovnicul (Popovici), *Aduceri aminte... Oareșcare aduceri aminte despre mine, mult păcătosul Andronic arhimandritul: de la nașterea mea și pînă la anul 1892; și cite ceva științi dintre cele ce am întîmpinat în viața mea pe acest pămînt, și despre oareșcare neamuri ale mele după trup*, Editura frăției Ortodoxe „Sf. Ciprian”, 2002, p. 44).

¹³ *Ibidem*, f. 1v.

¹⁴ Tudor Stăvilă, *Icoana basarabeană din secolul XIX*, Chișinău, Editura ARC, 2011, p.93; Памятники Русской культуры и истории, Кишинев, Фонд «Русский мир», Славян. ун-т Респ. Молдова, 2009, с. 16.

comandat și executat și chivotul, ce reprezintă strana cea mare în care a fost amplasată icoana, cu două icoane, una cu chipul lui Dumnezeu Tatăl și una cu al Maicii Domnului, „Znamenskaia” care, după cum arată Andronic Popovici, ambele au fost pictate de către Feodor Andreivici Verhovețkii¹⁵.

După ce au fost terminate lucrările și au fost văzute pentru prima dată de către Teofan, pictorul ar fi spus: „Să știi părinte Teofane cum că înseși această Sf(ă)ntă icoană, Va întemeia desăvârșit monastirea Neamțului cea Nouă! Pentru că acum mai că nu cred că au lucrat mâinile mele la asemena prea plină de daru închipuire”¹⁶.

„Iară spre a unsprezecea zi a lunii lui octovrie s-au săvârșit și cântarea privigherii de toată noaptea cu soborul, întocma duple așezământul Preafericitului părintelui nostru, starețul Paisie. Și apoi, a dooa zi dimineața, trăgându-să clopotul și înbrăcându-să preoții și ierodiaconii întru toate veșmintele, s-au săvârșit mai întâiu cântarea Acatistului Bunei Vestiri, cu mare țeemonie, cetindu-să icoasele în limba moldovenească și în cea slavenească, de către ieroshimonahul Andronic.

Și pre urmă, sfințindu-să Sf(ă)nta Icoană cu rânduiala cuviincioasă duple predanie, de către Precuvioșia sa părintele arhimandrit Varlaam, Rectorul seminariei de Chișinev și blagocinul monastirilor, s-au cântat și paraclisul către Preasf(ă)nta Născătoarea de Dumnezeu, tot”¹⁷.

După ceremonie icoana a fost scoasă din biserică și dusă pe dealul de lângă mănăstire, unde a fost din nou sfințită, fiind binecuvântat și poporul care era prezent la această slujbă. După această procesiune „Cu aceiași țeemonie, s-au înapoit Sf(ă)nta Icoană, ducându-să de duhovnicii Andronic și Isaachie și tămăindu-să de patru ierodiaconi. Iară când au ajuns în ogradă, încungiurând cu litanie o dată biserica, și în biserică intrând, au mers drept în d(u)mnezeescul oltariu prin dveările împărătești. Și încungiurând și Sf(ă)ntul Prestol o dată cu Sf(ă)nta Icoană, cântându-să de către preoți atunci și condacul: „Apărătoarei D(oa)mne”; pre urmă s-au scos, tot prin dveările împărătești, și s-au așezat în chivot la locul ei. Și apoi tocându-să și trăgându-să toate clopotile de ajuns, s-au început d(u)mnezeasca liturghie de către precuvioșia sa, părintele arhimandritul Varlaam și împreună liturghisitori, ieromonahii Teofan, Andronic,

---

¹⁵ ANA DGAN, Fond 2119, inv. III, d. 90, f. 2 v.-3. Dacă ne orientăm după descriere, icoana împodobită, într-adevăr, arăta superb: „Asemenea au pus și o au și îmbrăcat cu argint preste tot, pe de amândouă părțile, tot în Sankt Petersburg. Însă așa de zarafu, întrucât când vezi, ți să pare cum că nu au lucrat mână de omu. Și i-au poleit cu aur amândoaă veșmintele, de trei ori prin focu, și o au împodobit cu doaă cununi, și cu doaă coroni și cu doaă rucavițe, și cu trei steale mărișoare pe veșmântul Precurarei Maicii lui D(u)mnezeu. Asemenea, și cu altă cunună, la veșmântul Precurarei Maicii lui D(u)mnezeu. Asemenea și cu altă cunună, la veșmântul Sf(ă)ntului Marelui Mucenic Gheorghe...

... Și haina Mântuitorului nostru, li(su)s H(risto)s o au făcut toată de felegant din sârmă de argint, foarte zarif. Asemenea și veșmântul Precurarei Maicii lui D(u)mnezeu, l-au împodobit cu felegant”. (F.2219, inv. III, d. 90, f. 2v-3).

¹⁶ *Ibidem*, f. 3 v.

¹⁷ *Ibidem*, 4 v.

Sevastian și Isaachie”¹⁸. Din descrierea redată se observă că, ceremonia Icoanei Făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la mănăstirea Noul Neamț, respecta întru totul etapele care se petreceau la mănăstirea Neamț ca și toate regulile canonice.

Urmează apoi descrierea minunilor pe care le-a făcut Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la mănăstirea Noul Neamț, prima întâmplându-se chiar înainte de deschiderea mănăstirii, în anul 1862, unde participant nemijlocit a fost și Andronic Popovici care consemna: „În anul 1862, după ce am primit eu, ticălosul Andronic, în stăpânirea monastirii moșiile Copanca și Chișcani (Vezi: Cartea 1 *Istoriia Nooaăi monastirii Neamțul*, Nota lui Andronic Popovici), priimind împreună și pre toate hrisoavele ceale vechi și alte docomeante atingătoare pentru aceste moșii de la plata averilor împărătești, le țineam pre lângă sine-mi întru toată vremea, temându-mă ca nu cumva să le fure cineva, fiindcă nu aveam nici un loc aiurea sigur spre a le lăsa. Și încă, fiind încungiurat la iveală de vrășmași vederăți, osebit de cei nevăzuți, și casă spre lăcuință nu aveam. Deci, spre a unsprezecea zi a lunăi lui octombrie, seara priimind un telegram din Chișinev prin carele eram chiebat ca să merg numaidecât acolo, am luat zisele hrisoave și docomeante cu sine-mi. Și pornind cu cai de poștă am mai primit împreună cu sine-mi în trăsură și pre un tânăr bogoslov, anume Stefan Cotoviciu. Iar diavolul, aflătoriul a toată răutatea și pizmătarețul a tot binele, iată ce au mai măestrit: Că în Benderiu, fiind acum noapte când am ajuns, am voit ca să i-au însumi gemădanul cu țitatele acte din trăsura cu care venisem și să-l așezu în perecladnaia cu care aveam a merge. /f. 14 v./ Dar numitul bogoslov, m-au rugat ca să-l las să-l pui el singur, precum l-au și pus. Și când am ajuns la stanția de la Bolboca iarăși, voind a-l pune în perecladnaia cu care aveam a merge, bogoslovul nu m-au lăsat, ci s-au rugat de l-am lăsat a-l pune el. Așijderea s-au urmat și la stanția de la Țințereni. Însă eu, ca cel cu grijă mergând pe drumu, de nenumărate ori îl tot întrebam zicând „nu cumva, Ștefane, ai uitat gemădanul, a-l schimba din cealaltă perecladnae” și el adeverea că „cum să poate să-l uite”. Și mie iarăși îmi făcea diavolul îngreuiare al căuta singur prin ogrinții din trăsură, fiind foarte întunearec, puind pricină că să nu-mi înghimpu deagetile. Și așa de multe ori îl întrebam, întrucât să mira de aceasta și însuși Mihail Galițkie, spițeriu din Chișinev, pre carele îl luasem cu mine din Benderiu în trăsură împreună și îmi zicea: «ce este aceasta părinte, de îl tot întrebi, au doară el nu este om îndestul de mare?» și altele. Apoi, ajungând la stanția de la Mireni, i-am zis, ca să mute iarăși gemădanul în perecladnaia cu care aveam a merge înainte și însumi m-am dus să beau puțină apă de la fântâna de acolo. Însă în grab am auzit pre Mihail Galițkie ocărând pre acel bogoslov și zicându-i: «ticălosule da de câte ori te-au tot întrebat părintele pe drum, este gemădanul Ștefane și tu tot așa răspundea-i, că este, apoi acum unde este» și altele îi mai zicea. Pre aceste cuvinte, auzindu-le eu, nu am mai putut să /f. 15/ beau apă, că am băut pahar amar de scârbă din auzirea lor!

---

¹⁸ *Ibidem*, f. 5.

Însă nu m-am deznădăjduit nicidecum ci îndată înapoindu-mă, am luat iarăși cai și perecladnae împreună și pe zisul spițeriu și am pornit înapoi fără de cea mai mică întârziare. Cu multe lacrimi rugîndu-mă Preacuratei Maicii lui D(u)mnezeu ca să nu mă lase întru desăvârșită întristare și nici pentru păcatele mele să rămăe monastirea veacinic lipsită de zisele documeante! Spre bucuria vrăjmașilor celor văzuți și a celor nevăzuți, făgăduindu-mă cu mintea înaintea Sf(i)nției sale cum că în veaci nu va fi uitată această zi de facerea de minuni a eii, deacă le voi afla!

Și așa, mergând cu credință neîndoită și cetind icoasele de rost cu mintea, ca cum a-și privi la Sf(ă)nta Icoană cea făcătoare de minuni și ajungând la stanția de la Țințereani și întrebând până și pe cel mai mic copil de acolo, deacă nu cumva au auzit cum că au găsit cineva cemădanul pe drum sau prin trăsurile a aceii stanții, și căutând și însumi nu l-am aflat scociorînd prin toate trăsurile. Și mergând și la stanția de la Bolboca, am îm întrebat pre toți, și am cercat așijderea preste tot locul, și nu am aflat. Și acum, când rămăsesem în cea mai mare deznădăjduire despre aflarea lor oareșicum, Preacurata Maica lui D(u)mnezeu, Mângâitoarea celor scârbiți, care făcuse economie spre a nu mearge acea perecladnae cu care fuseasem eu nicăiurea întru acea noapte aiurea, nu m-au lăsat /f. 15 v./până în sfârșit întru întristare, ci mi-au pus în minte ca încă să mai cerc o dată și prin trăsurile ce sta prin fundul șurii și prin ogrinji de prin iale. Și așa căutând împreună cu Mihail Galițkie, numai iată că s-au aflat întru o trăsură care era vărâtă, ca cum înadins, după niște poloboace ca să nu o i-a cineva atunci noaptea, duple rânduiala ce este pre la stanțiile poștilor și să meargă cemădanul cu documeantele neștiut unde.

Și văzînd eu cu ochii pre această minune, cu adevărat vreadnică de mirare, pre care o au lucrat Preacurata Maica lui D(u)mnezeu întru această întristare nemărginită și nemângăiată a mea, multe lacrimi am vărsat din bucuria inimii, mulțemînd Preasf(i)nteii Stăpânei noastre Născătoare de D(u)mnezeu, nădejdei celor fără de nădejde și mângâitoare de celor fără de nădejde, și mângâitoare de celor scârbiți și necăjiți! Și neîncetat, pe tot drumul mergând înapoi, i-am cântat (pe) de rost acatistul și alte cântări potrivite la asemenea veselie sufletească ce mi-au făcut. Și așa, a dooa zi, la a unsprezecea zi a lunii lui octombrie, pe vremea când să lumina de zioaă, ajungând la orașul Chișinev, am asigurat documeantele acolo, la o casă cinstită a unui om temătoriu de D(u)mnezeu. Și isprăvindumi trebuința pentru care am fost chemat, m-am înapoit la Chițcani, plin de bucurie sufletească despre minunea aceasta pre care o au făcut D(u)mnezeasca maică, asupra mea, păcătosul. /f. 16 /¹⁹. Viitorul stareț al mănăstirii descrie pierderea actelor de întărire a moșilor Chițcani și Copanca, arătînd că, de fapt, numai rugăciunile și credința în puterea Maicii Domnului și a icoanei acesteia aflate la Noul Neamț îl va ajuta, lucru care s-a și întîmplat.

Andronic Popovici va mai descrie minunile Icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la mănăstirea Chițcani, așa cum este ilustrat și în minunea a treia când acesta

---

¹⁹ *Ibidem*, f. 14 v.-16.

a fost salvat de icoană din calea unor tâlhari, care doreau sa-l jefuiască sau chiar să-l omoare²⁰.

În general, majoritatea minunilor descrise de Andronic Popovici enumerate până în anul 1880, în total fiind 48, sunt legate de miraculoase însănătoșiri de diferite boli, de readuceri din „îndrăciri” sau „îneebuniri”, precum se arată în a 48-a minune relatată astfel: „... în anul 1880 s-au adus aicea, la aceași Sf(ă)ntă monastire, legat cu frânghii un om, anume Ioan Dubălariul din satul Apacii, ce este lângă Zaim carele, în vreme de cincisprezece ani, pătimii de îndrăcire și nebunie, cumplită. Și răcnea neîncetat și seara și așa săvârșindu-să pentru dânsul rugăciunile ceale cuviincioase și ungându-să cu Sf(ă)ntul unt de lemn din candelile ceale de la Sf(ă)nta și Făcătoarea de minuni Icoană, a Preacuratei Maicii lui Dumnezeu, s-au însănătoșat desăvârșit și la minte și de îndrăcire. Și mulțemind din inimă cu lacrimi pline de bucurie, Dumnezeestei Maice, s-au înapoit la casa sa sănătos, bucurându-să. În 21 de zile septemvrie”²¹.

Cel mai elocvent caz, de tratament împotriva alienării este redat în minunea a zecea care s-a petrecut „... în anul 1868, la 14 zile ale lunii lui februarie, miercuri, în săptămâna întâiu a Sf(ă)ntului și marelui post. Un om, anume Panteleimon Sulă, în vârstă ca de patruzeci de ani, din orașul Benderiului, viind aicea la Sfânta Nooa monastire Neamțul și aflându-să în bisearică, întru aceeași zi, îndată fără de veaste, în vremea cântării acathistului Bunei Vestiri ce să săvârșăște în fiecare zi duple obiceiul monastirii, au început a striga întru alte glasuri streine, a hămăi ca câinii, a să sluți la față urât, a apuca cu gura pre cine i să înprotrivia, a să descinge de brăul său și al azvârli, a-și dezlega pantaloni înaintea preoților carii să ruga pentru dânsul, a lovi cu mâinile pre cine putea și a seri să gătuiască pre cei ce era înprejurul lui, a seri /f. 23/ în sus, a să da dea curu în capu acolo, în bisearică, a să tăvăli pre pământ ca un ghiemu, a cânta netocmit la glas, a plânge, a chiui, a șuiera înfricoșat! Și în bisearică și întru tot locul, a bate în palme, a seri urât întru tot chipul și că, în scurt să zicem cuprinzetoriu, au nebunit și s-au îndrăcit așa de tare, întrucât mare groază pricinuia nebuniile lui tuturor celor ce venia la biserică. Deci, milistivindu-să părinții din soborul monastirii, au început a face rugăciuni pentru dânsul înainte Sf(i)nteii și Făcătoarei de minuni Icoane, a Preacuratei Maicii lui Dumnezeu, însă el nu voia a să ruga (la) Sf(ă)nta icoană și nici priimii a să mirui din candela eii. Ba încă și așa de tare să înprotrivia la toți cei ce să silea al opri de la nebunii, întru cât nu au fost cu puțință al ținea la Sf(i)nteile rugăciuni întru alt chipu, fiindcă serea, apărându-să cu mâinile și cu picioarele. Ci i s-au făcut un sac, ca în chip de cămeașe, din pânză groasă, de cea pentru țoluri. Și întru aceea vărându-l până în umeri și legându-i mâinile și picioarele, numai așa îl putea ținea femeea sa, Paraschevi Ciobanu cu Chirill Cangea și cu alții. Măcar că și așa tot duple cât putea stupea pe preoți, apuca cu dinții pre cei prinprejurul său și alte nebunii făcea apărându-să. Și au ținut aceasta neprecurmat în vreme de dooaă săptămâni, ziua și

---

²⁰ *Ibidem*, f. 17 – 18.

²¹ *Ibidem*, f. 50 v.

noaptea. Făcându-să pentru dânsul și rugăciuni precum am zis, de cătră /f. 23 v./părinții monastirii soborniceaște, neîncetat în vremea pravelii, și miruindu-l cu Sf(ă)nt unt de lemn, ca să și bea. Însă el de multe ori nu voia să bea, strigând că pentru ce (să) i să de lui dohot ca să bea, și pune fața în jos și, închinând gura tare, să prefăcea ca un mort nesimțitoriu. Îi puneacea ce îl păzia gura lui la Sf(ă)nta icoană și el nu voia să (o) sărute, și își închidea ochii nevoind să vază Sf(ă)nta și făcătoarea de minuni icoană, și nici întru un chip nu să pleca ca să se petreacă pre de desuptul eii. Apoi, între toate acestea, părinții din soborul monastirii au pus și o cămașă a lui curată și una păreache de izmeane deasupra chivotului Sf(i)nteii și Făcătoarei de minuni icoane. Și după patru zile, dezlegând pre bolnav din legături și înbrăcându-l, cu acea cămașă și izmană, și purtându-le el marți spre miercuri, întru a treia săptămână a Sf(ă)ntului și marelui post au șezut și dezlegat. Și așa, încet, au început ai fi mai bine. Iară vineri întru aceeași săptămână, ispovedindu-și păcatele, sâmbătă s-au și împărțășit cu Sf(i)nteile și d(u)mnezeieștile taine ale lui H(risto)s. Și mai șezând la monastire și săptămâna a patra a Sf(ă)ntului și marelui post și simțindu-să cu totul sănătos, duminecă iarăși s-au împărțășit cu prea Sf(i)nteile și de viață făcătoarele taine și apoi, cu lacrimi dintru tot sufletul, mulțemind Preacuratei Maicii lui Dumnezeu, /f, 24/ căci l-au izbăvit dintru acea nevoe cumplită! Și, lăsind monastirii în scris despre această minune, s-au înapoit la casa sa plin de veselie d(u)hovnicească. Și după aceasta, mai pre urmă, s-au tocmit și cioban la oile a acestei Sf(i)nteii Noaăi Monastirii. Și tocma de la stână venia noaptea la utrenie, și la priveghieri, și făcea mulțumiri de metanii înaintea Sfintei și Făcătoarei de minuni icoană în vremea Pravelii, și apoi iarăși să înapoia la slujba sa”²².

Analizând cele 48 de miracole descrise în manuscrisul dedicat minunilor Icoanei Maicii Domnului de la mănăstirea Noul Neamț, se poate observa că au legătură directă cu Andronic Popovici (minunile 1, 2, 3, 7), sau cu persoane care veneau din Basarabia sau din Gubernia Herson, lucru firesc, de altfel, dacă luăm în considerație vecinătatea acesteia cu Basarabia și chiar cu mănăstirea Noul Neamț.

Referindu-ne la sursele de inspirație ale starețului de la Noul Neamț, un indiciu în acest sens se regăsește în ultimul fragment citat: „Și lăsind monastirii în scris despre această minune, s-au înapoit la casa sa plin de veselie d(u)hovnicească”²³. Într-adevăr, în cadrul ANA DGAN, Fond 2119, inventar I, dosarul 65 intitulat „Corespondența cu arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, Consistoriul duhovnicesc, a credincioșilor despre vindecarea bolnavilor și descrierea «minunilor» ce au avut loc în mănăstire”. /”Acte cuprinzătoare de tot felul de mărturii pentru minunile pre care le-au lucrat Preacurata Maica lui Dumnezeu, asupra celor bolnavi în Sfânta Nouă monastire Neamțu” există și o atare mărturie. Cazul lui Panteleimon Sula și a soției sale, Parascovia, descris anterior, este consemnat într-o scrisoare întocmită de Parascovia în limba rusă, fiind amplasată în dosar

²² *Ibidem*, f. 14 v-15.

²³ *Ibidem*, f. 14.

printre primele file. Totodată, această scrisoare este tradusă și în română având următorul început: „Înalt Precuvioșiei sale părintelui Teofan, igumenul Sf(i)nteii Nooăii monastiri Neamțul, și la tot soborul părinților și a fraților viețuitori întru această Sf(ă)ntă monastire.

De la supt iscăliții

În scris.

Eu, Paraschevi Ciobanu, soția lui Panteleimon Sulă din târgul Benderiului, împreună cu Chiril Canțea, dăm acest înscris Sf(i)nteii Nooăii monastiri Neamțului, spre a nu să uita pe viitorime minunea cea mare a Preasf(i)nta sa icoană, cea numită «Neamețcaia» cu noi păcătoșii»²⁴, după care urmează întocmai povestirea redată în minunea a 10-a. Din acest pasaj rezultă clar faptul că fiecare dintre cei asupra cărora s-a pogorât minunea Icoanei, își lăsau mărturiile pentru confirmarea faptei.

Este evident că arhimandritul Andronic Popovici nu a inclus în scrierile sale toate relatările din acest dosar ce au legătură cu minunile Icoanei Maicii Domnului de la Noul Neamț. Pe de altă parte, după cum rezultă din această corespondență, nu toți cei care se adresau mănăstirii erau ajutați de puterea Icoanei.

Unica problemă rămasă deschisă este cea legată de faptul că enumerarea minunilor se oprește la anul 1880. Cel mai probabil duhovnicul Andronic a fost prins cu alte activități. Începând cu anul 1882, devenind și stareț, nu a mai avut posibilitatea de a continua manuscrisul, cel puțin până în anul 1890.

Din cele expuse mai sus se pot contura o serie de concluzii după cum urmează: Mănăstirea Noul – Neamț este unicul exemplu de mănăstire dublet din spațiul prutonistean a unei mănăstiri din stânga Prutului. Evident că, fiind gândită ca o soră a Lavrei Neamțului având și prima obște tocmită din călugări de la mănăstirile Neamț și Secu, s-au făcut eforturi ca întru totul să se asemuiească și să se potrivească cu locașul nemțean din Carpați. Tocmai din aceste considerente la Noul Neamț a fost introdusă viața de obște rânduită de Paisie Velickovski, obștea fiind cunoscută în popor ca fiind „obștea paisiană”. Biserica a primit același hram, „Înălțarea Domnului”, ca și Lavra Neamț. Din aceleași motive a fost adusă și copia Icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului prin care s-a încercat suplinirea golului creat în rândul populației din Basarabia după ruperea de Țara Moldovei.

---

²⁴ ANA DGAN, F. 2119, inventar I, d. 65, f. 14. Toate scrisorile de acest gen aveau aceeași formă. Bunăoară: „Înalt Precuvioșiei sale părintelui Teofan, igumenul Sf(i)nteii Nooăii monastiri Neamțul și la tot soborul părinților și a fraților viețuitori întru această Sf(ă)ntă monastire.

De la supt iscăliții

În scris.

Eu, jos iscălitul, Vasile Grosu, meștanin din pervaia casti a Chișinăului dau acest înscris la Sf(ă)nta Nooa monastire Neamțul, pentru a nu să uita minunile și mila Maicii lui Dumnezeu ce s-au făcut cu noi păcătoșii”. (ANA DGAN, F.2119, inv. I, d. 65, f. 12).

THE MIRACLE-WORKING ICON OF THE MOTHER OF THE LORD FROM
THE NEW NEAMȚ MONASTERY

(Abstract)

The purpose of the article is to elucidate the problems related to the initiative to make a copy of the Miracle-Working Icon of the Mother of God from the Neamț Lavra. The authors of the method transferred it to the New Neamț monastery. A description of the decoration embroidered on the icon made by Teofan Cristea in Saint Petersburg, is also presented. Another important aspect is the placement of this icon at the monastery in Chițcani. The article also narrates the procession that took place at the New Neamț monastery linked to the miracle-working icon of the Mother of God - the copy of the one from the Neamț Lavra. The story of the 48 miracles mentioned by Archimandrite Andronic Popovici was also introduced, allowing therefore a better analysis of these phenomena.

ROLUL CONGRESULUI EPARHIAL EXTRAORDINAR AL PREOȚILOR ȘI MIRENILOR DIN EPARHIA CHIȘINĂULUI ȘI HOTINULUI (19-25 APRILIE 1917) ÎN MIȘCAREA PENTRU ELIBERAREA NAȚIONALĂ DIN BASARABIA

Mihail BULMAGA¹

Cuvinte cheie: *Biserica Ortodoxă, Congres Eparhial, Basarabia, eliberare națională, revoluție*

Keywords: *The Orthodox Church, Diocesan Congress, Bessarabia, national liberation, revolution*

Revoluția izbucnită la Petrograd în februarie 1917 a dus la abdicarea țarului Nicolae al II-lea la 2 martie 1917, iar a doua zi la căderea definitivă a dinastiei Romanovilor, odată cu renunțarea la tron a arhiducelui Mihail. În urma acestor evenimente răsunătoare, la Petrograd puterea fusese încredințată unui guvern provizoriu. La 3 martie 1917, oficialitățile din Chișinău erau informate despre constituirea noului guvern. Guvernatorul Basarabiei, Mihail Voronovici, aducea la cunoștință basarabenilor componența guvernului provizoriu, instituție ce s-a transformat pe 6 martie 1917, în Comisariatul gubernial al guvernului provizoriu, comisar fiind numit, Constantin Mimi². Odată cu noile schimbări, Biserica s-a adaptat circumstanțelor apărute. Conform deciziei Sfântului Sinod, care recunoscuse autoritatea guvernului provizoriu, respectiv ca parte componentă și Eparhia Chișinăului și Hotinului, arhiepiscopul Anastasie Gribanovski aducea la cunoștința clerului basarabean că, la sfintele slujbe urma pomenirea în locul țarului și a familiei imperiale după următorul formular: „Încă ne rugăm pentru că Dumnezeu păzit statul nostru rusesc și cinstitul guvern provizoriu”³. La aflarea veștii că dinastia Romanovilor a căzut, în Basarabia s-au produs tulburări, ca de altfel, pe întreg teritoriul care aparținuse fostului Imperiu Țarist. În scurt timp și fără incidente deosebite, vechea administrație a fost înlocuită de alta.

Cu privire la viitorul bisericii în cadrul noii forme de guvernare au început să apară diferite păreri. Se punea întrebarea dacă biserica ar trebui să se implice în politică și dacă să existe în cadrul statului sau în afara acestuia. O parte a societății, în special intelectualii, erau de părere că odată cu începutul noului regim, se cade să se nască și o nouă viață bisericească mai ales în relația ei cu statul. „Biserica nu este locul pentru

---

¹ Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie, CHIȘINĂU.

² *Отдел Официальный*, în „Кишиневския Епархияльныя Вѣдомости”, nr. 9-10, Chișinău, Tipografia Eparhială, 1917, p. 48-49.

³ *Ibidem*, p. 50.

politică” menționau aceștia. Statul țarist a folosit biserica ca instrument politic, a făcut-o să-i servească interesele, ceea ce nemulțumea societatea dornică de un regim nou, diferit de cel vechi. Se propunea ca, în noua constituție să se menționeze libertatea deplină a conștiinței, adică fiecare să-și aleagă în ce și cum să creadă⁴.

În primele zile ale lunii martie 1917, Pan Halippa reușise deja să convoace o ședință la redacția ziarului „Cuvânt Moldovenesc”, ca să analizeze evenimentele rusești și efectele pe care acestea ar fi putut să le aibă asupra Basarabiei. După aproximativ o lună, la 5 aprilie 1917, a fost înființat Partidul Național Moldovenesc. La data de 9 aprilie 1917, în „Cuvânt Moldovenesc”, s-a publicat programul politic integral al partidului. Era vorba de un manifest programatic împărțit în 10 puncte, care stabilea printre revendicările democratice de ordin general și obiectivul cel mai important: autonomia administrativă, juridică, ecleziastică, educativă și economică a Basarabiei. În linii mari se precizau modalitățile prin care să se atingă acest obiectiv, însă, în mod deosebit, se hotăra constituirea unui Parlament provincial, Sfatul Țării, adică singurul organ administrativ care să dezbata sau să aprobe legile care trebuiau să reglementeze viața politică, socială și economică a Basarabiei⁵.

În programul Partidului Național Moldovenesc, punctul 6 menționa că Biserica trebuie să-și aibă autonomia ei, adică să se ocârmuiască singură, să alcătuiască o mitropolie aparte, frunte cu un mitropolit moldovean. Preoții trebuiau să învețe în limba română în care urmau să fie săvârșite toate slujbele⁶. Hotărârea adunării membrilor Partidului Național Moldovenesc din Bolgrad din 11 aprilie 1917 cu privire la Biserică a avut o viziune mai distinctă. Astfel, se cerea ca biserica, care a fost un instrument de rusificare a moldovenilor, să fie în afara politicii. Limba slavonă neînțeleasă de moldoveni să fie înlocuită cu limba română. Oamenii bisericii urmau să fie băștinași din Basarabia și cunoscători ai limbii române. Se dorea ca Biserica Basarabească să fie independentă⁷. Hotărârea adunării ostașilor moldoveni din Odesa de la 18 aprilie 1917, cu privire la viitorul Bisericii Basarabene, considera că viața bisericească trebuie să fie adaptată după nevoile poporului. Pentru moldoveni, slujba să se facă în limba română, pentru ucraineni în rusă, pentru bulgari în bulgară etc. Biserica Ortodoxă din Basarabia să fie independentă în conducerea ei față de cea rusă, păstrând cu ea legăturile sufletești și canonice. Organizarea internă să fie democratică, pentru ca și mirenii să poată participa la viața bisericească. În fruntea Bisericii urma să fie un mitropolit moldovean, ales de preoți și

---

⁴ Церковь и политический строй, în „Кишиневския Епархияльные Вѣдомости”, nr. 15-16, Chișinău, Tipografia Eparhială, 1917, p. 239-241.

⁵ Alberto Basciani, *Dificila unire. Basarabia și România Mare 1918-1940*, Editura Cartier, Chișinău, 2018, p. 86-88.

⁶ Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Cartea Românească, București, 1929, p. 12.

⁷ *Ibidem*, p. 18.

mireni. Preoții și dascălii bisericilor de asemenea să fie aleși de enoriașii lor⁸. Aceleași viziuni și cerințe au fost înaintate și de adunarea Uniunii Cooperativelor din Basarabia din 6-7 aprilie 1917⁹.

Pentru a discuta această chestiune importantă, care determina viitorul Bisericii Ortodoxe din Basarabia, s-a decis convocarea extraordinară a Congresului Preoților și Miren timer din cuprinsul Eparhiei Chișinăului și Hotinului. Congresul Eparhial extraordinar din aprilie 1917 a fost o manifestare de proporții a clerului și păstoriților basarabeni. Dintre cele 34 de blagocinii, au participat câte 4 reprezentanți ai preoțimii, blagocinul, misionarul și 2 deputați, un staroste bisericesc și un mirean din partea județului. Din orașul Chișinău au luat parte toți preoții, apoi câte trei mireni de la fiecare parohie și câte unul de la fiecare capelă. De la Uniunea pedagogică a școlilor duhovnicești au participat 6 reprezentanți. În total 250 de deputați. Pe lângă delegații clerului și reprezentanții miren timer din eparhie au avut drept de vot reprezentanții instituțiilor eparhiale, organizațiilor obștești și militare, și chiar reprezentanții altor culte¹⁰. Președinte al Congresului a fost ales un laic – membrul judecătorei de ocol Petru Gurschi. Vicepreședinți ai Congresului au fost aleși preoții Ioan Andronic și Teodor Belodanov, secretari – preoții T. Bogos, I. Russul și profesorul de seminar P. Lotoțchi, în prezidiu – preotul T. Ungureanu, diaconul G. Radomschi, cântăreții M. Frățiman, H. Dimitrov, M. Dumitrachi și V. Lupanov¹¹.

Cu privire la starea de spirit în Basarabia, în zilele revoluției, Onisifor Ghibu spunea că după sosirea în Basarabia, a găsit puține elemente locale moldovenești, cu care să înceapă a lupta pentru a obține cât mai multe foloase de pe urma revoluției rusești pentru chestiunea mare românească¹². Iar în „Luminătorul”, într-un articol intitulat *Despre moldovenii înstrăinați* aflăm că fruntașii neamului moldovenesc se adunără la Chișinău, pentru a cere drepturile moldovenești, de care au fost lipsiți de o sută de ani încoace de către stăpânirea veche. Dar, cu părere de rău, constată autorul că „este mic neamul patrioților noștri, căci mulți dintre ei au murit în război”, cu toate acestea continuă autorul „din mijlocul neamului nostru au ieșit sute de doctori, avocați, învățători, preoți, dascăli, ba chiar episcopi și profesori universitari. Ieșiți din poporul moldovenesc, hrăniți și învățați din munca și sudoarea lui. Unde sunt acești oameni? De ce nu se aude glasul lor?”¹³ Prin aceste afirmații, pe alocuri tăioase, doreau să sensibilizeze și să cheme la lupta

---

⁸ *Ibidem*, p. 19.

⁹ *Cooperatorii Basarabiei vreau autonomie*, în „Luminătorul”, nr. 5, Tipografie Eparhială, Chișinău, 1917, p. 39.

¹⁰ Iosif Parhomovici, *Arhiepiscopul Anastasie*, în „Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău”, Tipografia Eparhială, Chișinău, 1929, p. 71.

¹¹ Silvia Scutaru, *Revendicările preoțimii în cadrul Congreselor Eparhiale din anul 1917*, în „Tyragetia”, s.n., vol. III (XVIII), nr. 2, 2009, p. 254.

¹² Onisifor Ghibu, *Trei ani pe frontul basarabean*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 20.

¹³ *Despre moldovenii înstrăinați*, în „Luminătorul”, nr. 5, Tipografia Eparhială, Chișinău, 1917, p. 50.

națională, pentru drepturile basarabenilor, pe toți intelectualii proverniți din rândurile autohtonilor, fiindcă doar o forță mare, puternică și unită putea să obțină ceva¹⁴.

În acest sens, pentru a-i atrage pe preoții basarabeni în lupta pentru drepturile naționale, mai ales că, preoții, aveau o mare influență în societate, în rândurile țăranilor basarabeni, care reprezentau majoritatea populației, Comitetul provizoriu a Partidului Național Moldovenesc s-a adresat preoțimii, cu prilejul adunării clericilor, afirmând că neamul moldovenesc a avut multe de îndurat din partea ocârmuirii vechi. Bietul moldovean a ajuns să se simtă străin în țara lui și adeseori să se rușineze chiar de neamul său. Sub stăpânirea nouă erau cu nădejdea că, în sfârșit, moldovenii vor ajunge stăpâni peste drepturile lor naționale. Dar pentru aceasta era nevoie de luptă cu armele vieții politice, pentru care a fost creat Partidul Național Moldovenesc. Se dorea ca partidul să adune în rândurile sale toată suflarea moldovenească, lucru pe care îl puteau face preoții. Se reproșa că, în trecut „preoțimea moldovenească nu a luptat cum ar fi trebuit pentru drepturile norodului nostru, așa cum au luptat, de pildă, preoțimea din Transilvania, și ei s-au plecat la voia stăpânirii vechi, uitând norodul în întuneric și robie”¹⁵. Comitetul chema preoțimea să fie în fruntea poporului, să lucreze pentru naționalizarea bisericii, să contribuie la introducerea limbii române în seminarii, iar slujbele să fie făcute în limba poporului: „Preoțimea va avea să lucreze pentru naționalizarea bisericii, așa cum cere punctul 6 al programei partidului, adică ea, Biserica moldovenească să ajungă autonomă cu mitropolit moldovean în frunte, în seminar să se învețe învățăturile în limba moldovenească și în toate bisericile să se facă slujbele în limba norodului”. În adresare se mai spunea: „Să ne întoarcem cu toții la norodul nostru, să-l întărim, să-l ajutăm, să-l luminăm, pentru ca să nu ne osândească cei de azi și cei din viitor că l-am fi putut ridica, dar n-am avut destulă dragoste pentru el”¹⁶.

La Congres s-a discutat despre autonomia Basarabiei, care urma să se realizeze, în viziunea delegaților, prin respectarea „unității și integrității Rusiei”. Basarabia avea să fie administrată de un Consiliu Suprem (Divanul), membrii căruia erau aleși de Adunarea reprezentanților populari din toată Basarabia în baza votului universal, egal, direct și secret. Clerul a cerut: „serviciul militar al ostașilor basarabeni – în Basarabia, ... învățarea istoriei Basarabiei, istoriei poporului moldovean, culturii, literaturii, cântării naționale moldovenești, care devin obligatorii pentru elevii moldoveni, iar pentru elevii altor națiuni – la dorință...”¹⁷.

Preoții s-au pronunțat pentru convocarea Soborului bisericesc din Rusia până la deschiderea Adunării Constituante, pentru a elabora o strategie cu privire la raporturile dintre Stat și Biserică. În ceea ce privește atitudinea preoțimii basarabene față de acest

---

¹⁴ Mihail Bulmaga, *Eparhia Chișinăului în contextul noilor realități politice din anul 1917*, în „Valori Perene, Revista Asociației «Visarion Puiu»”, anul 11, nr. 7, Piatra Neamț, 2021, p. 74.

¹⁵ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 14-15.

¹⁶ Silvia Scutaru, *op. cit.*, p. 254.

¹⁷ *Ibidem*, p. 254-255.

subiect, a fost expusă în special de către președintele Congresului, judecătorul Petru Gurschi. Referitor la declarațiile unor delegați despre o eventuală despărțire a bisericii de stat, acesta, în baza istoriei, a explicat că nu a existat și nici nu poate să existe. „În interesul bunului mers al statului, autoritățile nu pot să nu se consulte cu părinții bisericii. Dacă au fost guverne, care au căutat să distrugă autoritatea bisericii, totuși a rămas lumină în biserică. Acum statul trăiește o viață nouă, preoții nu au mers contra, ei sunt pentru conștiință să învețe în păstoriții lor prizonieri până acum, începuturile libertății, ale fraternității, demult propovăduite în biserică. Dacă statul și biserica au aceeași țintă, ca să introducă libertatea, egalitatea, adevărul și liniștea, atunci de ce să se despartă? Iată calea adevărată a Bisericii înnoite. Pe această cale trebuie să dorim nu despărțirea de Stat, cu o unitate trainică și nedespărțită. În așa contopire spirituală, biserica nu poate fi piedică statului”¹⁸, afirma Petru Gurschi, idei pe care le împărtășeau și majoritatea celor adunați în congres.

Preotul Gheorghe Dragancea s-a adresat deputaților cu propunerea de „a se uni pentru a putea fi cu adevărat indispensabili și necesari poporului”. Preoții și mirenii au cerut: „Să ne unim cu toții sub un singur drapel pe care este scris: Republică democratică cu cea mai largă autonomie regională...”. Congresul i-a rugat pe locuitorii Basarabiei „să păstreze unirea duhului în legătura păcii și dragostei”. Deputații au condamnat orice ură națională, religioasă sau de clasă. Reprezentanții județului Soroca au vorbit despre necesitatea slujbelor în limba maternă, în satele moldovenești, Pantelimon Halippa și Paul Gore au povestit despre istoricul preoțimii în trecut și rolul ei în viitor, au expus programul Partidului Național Moldovenesc în ceea privește autonomia Basarabiei și naționalizarea instituțiilor ei.

S-a discutat și despre controversata problemă a pământului, deoarece unii deputați (ofițerul Koley) considerau inoportună deținerea de către preoțime a unor loturi de pământ, invocând motivul că, aceasta îi distrage pe preoți de la cele sfinte. Președintele congresului, Gurschi era de părerea că: „Prelucrând pământul, preoții au aceleași interese cu țăranii, deci mai ușor le pot pricepe nevoile și duc o viață cu ei”. S-a hotărât ca pământul bisericesc să rămână în mâinile preoțimii, până la Adunarea Întemeietoare, iar dacă la această adunare se va hotărî ca pământul bisericesc să fie împărțit țăranilor, atunci preoțimea va susține această hotărâre cu condiția, când vor fi găsite mijloace a-i răsplăti luarea pământului. Deputații au hotărât reactivarea imediată a Comitetului eparhial al tipografiei din fondatorii ei, pentru a optimiza activitatea de culturalizare bisericească, în conformitate cu hotărârile congreselor eparhiale din anii 1905 și 1906. Preoțimea a cerut ca, Comitetul eparhial al tipografiei să facă parte din Consiliul Frăției Nașterii lui Hristos și Consiliul misionar. Deputații au ales o comisie de redactare a unui ziar în „limba moldovenească populară” având următoarea componență: preoții C. Ursu, C. Popovici,

---

¹⁸ Iosif Parhomovici, *op. cit.*, p. 71-72.

C. Parfeniev, A. Baltaga, F. Bogos, V. Gumă și G. Marinescu. Comisia urma să redacteze și broșuri de propagandă în limba română „pentru luminarea poporului”¹⁹.

Un aspect distinctiv al Congresului preoțimii a fost faptul că aici „...s-a desfășurat o acerbă confruntare de idei între cei care se transformaseră într-o „castă cu interese proprii și legată strâns de politica permanentă a țărilor și cei care susțineau necesitatea propovăduirii ideii naționale”. Ca urmare a hotărârii Congresului, în aprilie 1917 este înființat Comitetul executiv al eparhiei Chișinăului cu scopul de „a organiza viața bisericească eparhială pe noi baze și a controla instituțiile eparhiale”, având în componența sa 14 clerici și mireni: președinte, profesorul de liceu N. Popovschi, secretar, profesorul de seminar Al. Ciulcov, vicepreședinți – Pavel Lotoțchi și Teodor Bogos, casier – preotul Ioan Știuca etc. Această reuniune a avut o semnificație deosebită, deoarece a fost „...prima liberă adunare a preoțimii și mirenilor în Basarabia liberă”. Ea a avut susținerea diferitor organizații obștești din Basarabia. Aici s-au adoptat hotărâri importante de ordin politic și religios: raporturile cu guvernul provizoriu, modul cârmuirii, necesitatea convocării urgente a Soborului Înalt, organizarea pe baze noi a popoarelor, problemele războiului etc. Totuși reuniunea a avut un aspect negativ și anume numărul mic al delegaților mireni. Congresul eparhial extraordinar al clerului și mirenilor se încadra în șirul larg de întruniri ale intelectualității, militarilor, țăranimii din Basarabia, unde se discuta despre organizarea și administrarea provinciei în noile condiții, de către un parlament, introducerea limbii române în școli, biserici, administrație²⁰.

Congresele eparhiale din anul 1917 sunt o dovadă convingătoare că revendicările naționale, promovate de Partidul Național Moldovenesc, au fost sprijinite de către clerul basarabean. Preoțimea s-a pronunțat pentru autodeterminarea politică și administrativă a Basarabiei, formulând, în același timp, cerințe cu caracter special, pur bisericesc. Astfel, congresele eparhiale din anul 1917 au adoptat hotărâri de importanță majoră pentru evoluția ulterioară a vieții bisericești eparhiale. Pentru prima dată, în cadrul congreselor, preoții și mireni au colaborat împreună la soluționarea problemelor din eparhie. Clerul a abordat problema relațiilor dintre Biserică și Stat, cerând autonomie, susținând astfel doleanțele de moment ale întregii societăți basarabene.

Preoțimea a pledat pentru ca limba română să ocupe un loc firesc în viața creștinilor basarabeni, manifestând astfel civism și capacitatea de a înțelege problemele Basarabiei. Chiar dacă, din punct de vedere canonic, pe parcursul anului 1917, Eparhia Chișinăului și Hotinului, a rămas mai departe sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Ruse, aceasta a sprijinit mișcarea națională, implicându-se foarte activ în lupta pentru obținerea drepturilor și libertăților poporului român dincolo de Prut. Biserica Basarabeană a susținut proclamarea autonomiei teritoriale și politice a Basarabiei, de către Congresul militarilor moldoveni, care s-a ținut între zilele de 20-27 octombrie 1917, în Casa

---

¹⁹ Silvia Scutaru, *op. cit.*, p. 255.

²⁰ *Ibidem*, p. 255-256.

Eparhială din Chișinău a reprezentat un eveniment politic extrem de important în contextul mișcării de renaștere și eliberare națională, la care s-a pregătit și formarea Sfatului Țării, când delegații la congres au instituit Biroul de organizare a Sfatului Țării, autorizată să urgenteze deschiderea forului legislativ basarabean. Iar după inaugurarea și funcționarea Sfatului Țării, Biserica Basarabeană și-a declarat deschis recunoașterea și sprijinul pentru cauza națională

*THE ROLE OF THE EXTRAORDINARY DIOCESAN CONGRESS OF PRIESTS AND
LAYMEN FROM THE DIOCESE OF CHISINAU AND HOTIN (19-25 APRIL 1917)
IN THE MOVEMENT FOR THE NATIONAL LIBERATION OF BASSARABIA*

(Abstract)

The February Revolution of 1917, and the abdication of the Tsar shook the Russian Empire to its foundations. Along with the political changes, Romanians from Bessarabia organized themselves to demand their rights. One of the key moments of the movement for national liberation was the Extraordinary Diocesan Congress of priests and laymen from the Diocese of Chisinau and Hotin, which took place in 19-25 April 1917. This Congress represented the first free assembly of Bessarabian clergy and laity, where it was discussed the issue of the right to carry out the divine services in the Romanian language, also wanting to introduce the Romanian language in theological and secular education, as well as other issues of national interest.

BISERICA DE LA MĂRĂȘTI. MARTOR ȘI SIMBOL ÎN PEISAJUL CULTURAL AL BĂTĂLIEI DIN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Lucia LECA¹, Florentina MUREA-MATACHE¹

Cuvinte cheie: *biserica „Adormirea Maicii Domnului”, Mărăști, Primul Război Mondial, Societatea „Mărăști”, valoare memorială, peisaj cultural*

Keywords: *„Assumption of the Virgin Mary” church, Mărăști, First World War, “Mărăști” Society, memorial, cultural landscape*

Bătălia de la Mărăști a fost una dintre principalele bătălii de pe teritoriul României din timpul Primului Război Mondial. Desfășurată între 11-24 iulie 1917 și 19 iulie-1 august 1917, a reprezentat o operațiune ofensivă. Armata a II-a română, condusă de generalul Alexandru Averescu, a obținut prin victoria de la Mărăști eliberarea unui teritoriu de aproximativ 500 km², cu 30 de sate, capturând aproape 3.000 de prizonieri și un bogat material de război. Prin alăturarea rezistențelor de la Oituz și Mărășești, a fost răsturnat planul de război al Puterilor centrale. Însă prețul victoriei a fost doar la Mărăști de 1.469 de morți și 3.052 de răniți, sat² marcat de „aproape completa sa distrugere în cursul ofensivei armatei române împotriva celei germane care-și organizase pe acest teritoriu principala poziție fortificată în acest sector al frontului”³.

În contextul în care România trebuia să se refacă după război, a necesității finalizării reformei agrare și electorale (motivarea soldaților, majoritatea țărani, făcându-se prin promisiunea regală fermă de împroprietărire și dreptul de vot la finalul războiului) și a creării unui stat modern, la Mărăști se reflectă încă din 1917 aceste deziderate. „La scurt timp după încheierea bătăliei, principalul comandant român din sectorul de front Mărăști, generalul Alexandru Mărgineanu, comandantul Diviziei a III-a, ofițerii și soldații săi din Armata a II-a, direct implicați în bătălie, au decis la 12 septembrie 1917 să contribuie după încheierea războiului la reconstrucția satului”⁴. La 24 octombrie,

---

¹ Institutul Național al Patrimoniului, BUCUREȘTI.

² Cercetarea satului Mărăști a fost demarată de Institutul Național al Patrimoniului în cadrul proiectului „Câmpul istoric Mărăști”, derulat în 2018 cu ocazia Centenarului Marii Uniri, finanțat prin AFCN. Cercetarea integrată a valorilor arhitecturale, memoriale, peisagistice și culturale ale unui sit istoric legat intrinsec de Primul Război Mondial a adus în premieră la noi în țară interpretarea și punerea în valoare a unui peisaj cultural de tipul „câmp de bătălie”, conectând valorile istorice, arhitecturale, peisagistice și culturale în vederea clasării în Lista Monumentelor Istorice.

³ Raluca Iosipescu, „Câmpul istoric Mărăști” în *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 1, Editura Patrimonia, 2017, București, p. 69.

⁴ *Ibidem*.

generalul Averescu este cel care avansează dorința luptătorilor către generalii Văitoianu și Văleanu și către Regina Maria⁵. La 20 noiembrie 1917 se hotără înființarea Societății „Mărăști”⁶, iar la 30 noiembrie aceasta era constituită. Societatea „Mărăști” este un exemplu de punere în prim plan a *binelui public* (Fig. 1), care a activat de-a lungul existenței sale, aproximativ 30 de ani⁷, prin gestionarea lucrărilor ce au asigurat Mărăștiului condițiile modernității începutului de secol XX și care s-a implicat ulterior în viața așezării pentru păstrarea memoriei eroilor și a locului, ca o îndatorire față de cei decedați și de urmașii lor.

Astfel, „în 1919 se înființa Serviciul tehnic al Societății <Mărăști>, a cărui sarcină era aceea de a proiecta, coordona, verifica lucrările de refacere a satului”⁸. Primele lucrări au fost dedicate alimentării cu apă, urmând uzina electrică, biserica cu turnul clopotniță și zidul de incintă, școala și locuința directorului, case după proiecte tip și casa parohială, arcul de triumf și mausoleul eroilor. Pentru edificarea acestora a avut loc o desfășurare de forțe, realizându-se auxiliar o linie ferată, depozit pentru materiale, șosele, un funicular, ateliere, o fabrică de cărămidă, locuințe pentru lucrători, cantină – practic construcții ce au contribuit la economisirea fondurilor, ținând cont de efortul logistic derulat pe câteva zeci de ani și în condițiile postbelice.

***

„Se spune că generalul Alexandru Mărgineanu a făcut legământ în ziua atacului să refacă biserica și întreg satul dacă va avea parte de victorie în acea zi. [...] Biserica [inițială] fusese transformată de inamici în cuib de mitraliere. În consecință, armata română fusese nevoită să bombardeze din plin această construcție”⁹.

Biserica de până la război se pare că se găsea pe același amplasament și fusese construită de răzeși¹⁰. Fostul lăcaș de cult purta hramul „Sfântul Nicolae”, fiind la 1909 biserică filie a parohiei Răcoasa. Este atestată a fi construită la 1808 și reparată în anii ’90 ai secolului al XIX-lea¹¹. La 1809, preoți erau Ioniță Varlaam și Ioan Eftimie¹², iar în 1909

---

⁵ Generalul Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiul (1916-1918)*, Editura Cultura Națională, 1935, București, p. 239.

⁶ La Bălca, jud. Bacău, în cadrul unei consfătuiri a comandanților de mari unități ale Armatei a II-a. *Ibidem*, p. 255-256.

⁷ A fost desființată în anul 1940.

⁸ Raluca Iosipescu, *op. cit.*, p. 70.

⁹ Andreea Pop, *Arhitectura de veci în România. Cimitire, mausolee, edificii funerare în spațiul extracarpatic (1830-1939)*, Editura Patrimonia, București, 2021, p. 150.

¹⁰ Până în 1884, Mărăști a fost comună separată, ulterior intrând în componența comunei Răcoasa. Coman Vasilescu, *Toponimia comunei Mărăști. Cîmp istoric*, București, 1934, p. 27 și George Lahovari, I.C. Brătianu, Grigore Tocilescu, *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. IV, SOCEC, București, 1901, p. 287

¹¹ *** , *Anuarul Administrațiunii Cassei Bisericii*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1909, p. 394.

¹² Constantin T. Tomescu, *Știri catagrafice din Biserica Moldovei în 1809*, în „Arhivele Basarabiei”, an. 3, nr. 3, Iași, 1931, p. 184.

la toate cele patru biserici filii din parohia Răcoasa („Sf. Voievozi” din Răcoasa, „Sf. Nicolae” din Verdea, „Sf. Voievozi” din Gogoiu și „Sf. Nicolae” din Mărăști) slujea preotul Șerban Ioan¹³. Edificatoare pentru cunoașterea valorilor este o cercetare arheologică, nedemarată până în prezent, pentru confirmarea amplasamentului bisericii de la începutul secolului al XIX-lea (Fig. 2), a cărei imagine o cunoaștem doar din fotografia ce o înfățișează după bombardamentul din 1917 (Fig. 3). De menționat este faptul că în jurul fostei biserici se afla cimitirul satului.

În cadrul Serviciului Tehnic al Societății pentru Reconstruirea Satului și Frontului „Mărăști” lucrau o serie de personalități, la început în sistem de voluntariat, printre care și arhitecții Constantin Cretzoiu, George Cristinel¹⁴, Pandele Șerbănescu. Proiectul pentru noua biserică¹⁵, realizat în 1919, poartă semnătura lui Constantin Cretzoiu¹⁶ (Fig. 4), în calitate de arhitect șef al serviciului menționat. Antemăsurătoarea și devizul au fost asumate de Generalul Alexandru Averescu, Președintele Comitetului Societății „Mărăști”, și de antrepriza inginerilor I. Bleimayer & M. Romașcu. Ulterior, Cretzoiu se retrage din funcție, atribuțiile sale fiind preluate de Pandele Șerbănescu¹⁷, care la 2 februarie 1920, aprobă rectificări ale devizului inițial.

Interesant este caietul de șantier pentru edificarea bisericii, trasarea fundațiilor începând la data de 15 iunie 1920 (Fig. 5). O lună mai târziu lucrările sunt oprite, deoarece nu se găsea în carierele din apropiere piatra pentru zidăria caracteristică, „în exterior[ul zidurilor] piatră, iar în interior cărămidă până la începerea firidelor”¹⁸ (Fig. 6), căci „oamenii refuză a o elibera sub pretext că au nevoie de ea”¹⁹. Piatra urma să fie utilizată inclusiv la contraforți, dar și să fie sculptată pentru bazele și capitellurile coloanelor din interior, ancadramentele ușii principale și ale ferestrelor. Abia un an mai târziu sunt consemnate lucrări la suprastructură.

În 1921, pe data de 11 iulie, este marcat oficial momentul reclădirii lăcașului de cult, în actul de ctitorie al bisericii stând scrisă ziua izbândeii ostașilor români, martori fiind Principele Moștenitor Carol al României și Principesa Elena, Primul Ministru,

---

¹³ ***, *Anuarul 1909*, p. 394.

¹⁴ George Cristinel a făcut serviciul militar în Primul Război Mondial pe linia frontului Mărășt-Mărășești-Oitu. Participă la reconstrucția satului Mărăști, unde îl cunoaște pe Constantin Poponiu. Aceștia vor fi câștigătorii concursului pentru Mausoleul de la Mărășești. Sursa: <https://www.identitate-archi.ro/alegearhitect/cristinel-george.html>, consultată în 8 februarie 2023.

¹⁵ ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar nr. 33/1919, f. 1-4.

¹⁶ Constantin B. Cretzoiu (1879-1984) a făcut studiile de arhitectură la București și Munchen. Opera sa nuse remarcă în cadrul unor programe de arhitectură de anvergură. Sursa: Andrei Birsan, coord., *Dicționar al Arhitecților Români (sec. XIX, XX, XXI). Literele A-C*, UAR, București, 2012, p. 127.

¹⁷ Pandele Șerbănescu este autorul proiectului Mausoleului de la Mărăști, a cărui edificare începe „la mai bine de 10 ani după bătălie și cu patru ani mai târziu decât inaugurarea criptelor de la Mărășești”. Sursa: Andreea Pop, *op. cit.*, p. 151.

¹⁸ ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar nr. 17/1920-1921, f. 2.

¹⁹ *Ibidem*, f. 3.

reprezentanții Guvernului, General de Corp de Armată Alexandru Averescu, Generalul de Divizie Alexandru Mărgineanu, membrii Senatului și Adunării Deputaților, atașații militari, I.P.S.S. Miron Cristea Mitropolitul Primat al României, preoții și locuitorii satelor din regiunea Mărăștilor.

Ulterior sunt consemnate în caietul de șantier informații privind executarea coloanelor, iar în august 1921 începeau lucrările la zidăria bolților²⁰ (Fig. 7). De remarcat sunt și detaliile pentru pardoseala de mozaic, grilajele din fier forjat ale ferestrelor, ușile și crucile. Din sursele arhivistice nu se cunoaște cu exactitate data recepționării lucrărilor la biserică.

Sfințirea noului lăcașului de cult, cu hramul inițial „Sfânta și marea muceniță Maria Magdalena” a avut loc la 10 iunie 1928, într-un cadru oficial, în prezența Reginei Maria și a Principelui regent Nicolae, dar și a altor reprezentanți ai Guvernului, clerului, armatei, delegați din toate regimentele Armatei a II-a, veterani ai războiului și, bineînțeles, în prezența comunității locale.

Pentru întregirea aspectului incintei, arhitectul Pandele Șerbănescu proiectează la începutul anului 1927 clopotnița și prevede împrejmuirea dinspre stradă (Fig. 8). Este posibil ca tot acum să fi demarat și construcția casei parohiale. Aceste construcții vor fi executate sub antrepriza inginerului Gavril Petrescu din Focșani.

Într-un raport al arhitectului, din 22 noiembrie 1940, pentru verificarea degradărilor rezultate în urma cutremurului din data de 10 noiembrie a aceluiași an, era consemnat că biserica nu avea „niciun fel de crăpături. La baza turlei în interior, un mic protaj, fără nici un fel de importanță. Acesta nu este vizibil din exterior.”²¹. În schimb, la clopotniță „s-au crăpat zidurile turnului dela scară și au alunecat foarte puțin în afară, crăpături la cheile bolților și ferestrelor”²², astfel că Pandele Șerbănescu include în devizul ulterior proptirea zidurilor sub titlul de lucrări urgente.

***

Biserica și clopotnița sunt două obiecte arhitecturale reprezentative în planul de restaurare a satului Mărăști.

Biserica este înscrisă într-o tipologie compozițională curentă (Fig. 9-10). Cu plan trilobat (dimensiuni de gabarit de 19.4 x 11 m), cu abside ale naosului și altarului cu trei laturi pe exterior și semicilindrice în interior (cu deschidere de 3.5 m), este urmărită succesiunea obișnuită a spațiilor - pronaos, naos și altar (cu deschidere egală în toate spațiile, de 4.9 m). Pe latura vestică a pronaosului se găsește un pridvor de dimensiuni reduse, deschis către exterior.

---

²⁰ *Ibidem*, f. 4.

²¹ ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar nr. 63/1942, f. 482.

²² *Ibidem*.

Accesul în pridvor se face pe latura vestică, toate golurile de trecere între spații fiind poziționate în axul longitudinal al bisericii (cu excepția ușii spre exterior de pe latura sud-estică a absidei altarului). Din pridvor se accede pronaosul printr-un portal sculptat. Deasupra pronaosului se află cafasul, unde se ajunge pe o scară de lemn, balansată, dispusă pe latura de nord a acestui spațiu, care sprijină pe un planșeu casetat de lemn (H planșeu 2.65 m) (Fig. 11-12). Cafasul se deschide către naos printr-o arcadă și este acoperit de o cupolă plată oarbă (H naștere 5.4 m, H cheie 5.86 m). Separarea pronaosului de naos este marcată prin două coloane masive, de piatră, cu capiteli sculptate. Urmează naosul, cu pilaștrii ce flanchează absidele laterale, acoperite cu semicalote (H naștere 3.6 m, H cheie 4.8 m). Partea vestică a acestuia este acoperită de o cupolă plată oarbă (H cheie 6.48 m), pe când partea centrală prezintă o turlă elansată, în sistem moldovenesc, ce sprijină pe arce în consolă dispuse la 45°, într-un inel cilindric de la care se face trecerea prin pandantivi la planul pătrat (H cheie 13.46 m). Turla este percepută ca fiind cilindrică la interior, dar la exterior este octogonală. Naosul este acoperit tot cu o semicalotă (H naștere 3.6 m, H cheie 5.68 m).

Plastica exterioară urmează direcțiile vocabularului arhitectural vernacular. Registrul inferior prezintă un parament din piatră, suprafața fiind ritmată prin intermediul contraforților și a golurilor de fereastră. Contraforții masivi sunt dispuși atât oblic, în colțurile de vest ale pronaosului și pe fațadele de nord și sud, în imediata apropiere a absidelor laterale, cât și perpendicular, corespunzător coloanelor dintre naos și pronaos. Ferestrele prezintă ancadrame din piatră sculptată. Acest registru orizontal se finalizează cu o profilatură continuă perimetral, deasupra căruia urmează un șir de ocnite. Cornișa este, de asemenea, marcată printr-o profilatură înaltă și masivă. Se remarcă volumul modest al pridvorului. Acoperișul urmează, de asemenea, caracteristici locale, turla „obligând” șarpanta să se „desfacă” în patru volume aproape independente.

Plastica interioară întâlnește în schimb un vocabular occidental. „Se formează astfel o sinteză excepțională între tradiție și inovație, dată de modernitatea secolului XX și regăsită în sens larg în întreaga arhitectură neoromânească. Pentru realizarea elementelor decorative, generalul Mărgineanu a solicitat serviciile sculptorului Aurel Bordenache, acesta fiind și autorul basoreliefurilor de pe fațada Mausoleului. Pentru realizarea frescei interioare a bisericii s-a apelat la un reputat pictor al perioadei, Ionel Ioanid, care a semnat inclusiv portretele Regelui Ferdinand I și a Reginei Maria (Fig. 13), dar și a celor doi generali, Alexandru Averescu și Alexandru Mărgineanu, ce se regăsesc în interiorul bisericii”²³. Iconostasul aparține aceluiași registru stilistic al picturii, structura sa fiind decorată și cu motive sculptate (Fig. 14).

Clopotnița urmează limbajul plastic exterior al bisericii, chiar dacă a fost concepută de arhitectul Pande Șerbănescu (proiectul bisericii aparținând arhitectului

---

²³ Florentina Murea-Matache, *Biserica și clopotnița în Câmpul istoric Mărăști*, Editura Patrimonia, București, 2018, p. 19.

Constantin Cretzoiu). Dispusă la nord-vest de biserică, prezintă două volume alăturate. Cel al turnului este de formă octogonală în plan (pătrat cu colțuri teșite), cu dimensiuni de cca 3.85 x 4 m, cu contraforți oblici la colțuri (cu excepția celui de sud-est). Parterul, masiv ca aspect, cu parament de piatră, are un gang boltit. Etajul, cu camera clopotelor, are aceleași dimensiuni în plan și este tratat cu arcade în tencuială, separat de parter printr-un profil masiv. Volumul turnului este acoperit cu o șarpantă tip coif, cu rupere de pantă. Accesul la etaj se face prin volumul scării, alăturat turnului pe sud-estul acestuia, de formă pentagonală în plan, cu scară circulară în interior (Fig. 15).

***

Planul de restaurare a satului va fi dus la bun final spre sfârșitul anilor '30 ai secolului XX. Clădirile edificate în perioada 1919-1938 se raportează la valoarea urbanistică și arhitecturală, la cea memorială și, odată cu scurgerea timpului, la vechime, urmând ca acestea să împlinească curând 100 de ani de la edificare.

Valoarea urbanistică este relevată prin amplasarea bisericii în centrul satului, la intersecția dintre străzile principale (Eroilor și Victoriei). Parcela bisericii, de formă aproape dreptunghiulară, cu latura lungă (cca 65 m) spre strada principală Eroilor, este alăturată parcelei casei parohiale, mai generoasă pentru grădina de legume, dar cu deschidere către o uliță. Cele două parcele trebuie tratate de fapt ca un tot, în concepția ansamblului fiind importantă relația dintre cele trei clădiri, biserică - clopotniță - casă parohială. Orientarea străzilor pe direcția SE-NV, datorată topografiei zonei, a determinat pentru ansamblul bisericii un ax longitudinal prin cele două parcele menționate, perpendicular pe străzi²⁴ (Fig. 16). Astfel, biserica, cu o orientare SV-NE²⁵, și casa parohială sunt dispuse pe acest ax longitudinal. Înspre colțul de vest al parcelei bisericii este amplasată clopotnița, încadrată de un gard de piatră, desfășurat pe toată latura de SV a incintei, în care se regăsesc două accesuri: cel pentru enoriași, în axul bisericii, și cel pentru care²⁶, prin gangul clopotniței. Un parc cu arbori bătrâni a fost amenajat în incinta bisericii, pe locul cimitirului vechi care a fost afectat de aceleași bombardamente din 1917²⁷. Din păcate, această compoziție planimetrică a fost perturbată de apariția pe latura de NV, în dreptul bisericii și a clopotniței, a prăznicarului de dată recentă (perioada 2019-2023), construcție cu suprafața la sol comparabilă cu cea a bisericii.

Biserica și clopotnița păstrează astăzi caracteristicile inițiale. La nivel arhitectural întrunesc calități arhitecturale caracteristice exprimării plastice de la început de secol XX și tehnici de construcție specifice perioadei interbelice (zidărie de cca 90 cm grosime cu

²⁴ În majoritar, la nivelul țesutului construit al satului, parcelele se dezvoltă perpendicular pe străzi, cu latura scurtă ca deschidere, cu locuința spre stradă, calcan pe una din laturile lungi, anexe și grădini spre spatele lotului. Particular pentru cele două parcele (cea a bisericii și a casei parohiale) este de fapt tratarea lor unitară.

²⁵ Posibil ca biserica de la începutul secolului al XIX-lea să nu fi avut aceeași orientare.

²⁶ Astăzi acces auto.

²⁷ În partea de sud a satului a fost organizat un nou cimitir.

cărămidă la interior, piatră la exterior, cu o mică proporție de ciment introdusă în compoziția mortarelor; plafoane de lemn casetate; scări și parapeți din lemn fasonat, sculptați; mozaicuri; șarpantă cu îmbinări dulgherești etc.).

Societatea „Mărăști”, prin implicarea membrilor săi, a susținut realizarea unor obiecte de arhitectură de cult încadrate în modernitatea secolului XX nu doar la Mărăști, ci „a sprijinit și reclădirea altor lăcașuri de cult, precum schitul Mușunoaiele, biserica din Vizantea Mănăstirească și biserica de la Gogoiu”²⁸.

Valoarea memorială a bisericii este deosebită. Regina Maria, pe lângă implicarea sa în timpul războiului pentru îngrijirea luptătorilor și alinarea durerilor poporului, și-a arătat susținerea pentru Societatea „Mărăști”, fiind prezentă la toate momentele importante pentru construcția edificiilor Mărăștiului memorial, printre care și biserica, dovada fiind în cuprinsul actului de ctitorie al bisericii și în pisania originală. Astfel, în actul de ctitorie este notat:

„Astăzi, 11 iulie 1921, zi aniversară a izbândeii ostașilor români, zi aniversară a înfrângerii dușmanilor și a curățirii satului Mărăști de cotropirea străină, sub Domnia Gloriosului nostru Rege Ferdinand I și a slăvitei noastre Regina Maria, în prezența Altețelor lor Regale, Principele Moștenitor Carol al României și Principesa Elena, de față fiind reprezentanții Guvernului, prezidat de către Primul Ministru, General de Corp de Armată Alexandru Averescu, membrii Senatului și Adunării Deputaților, atașații militari ai puterilor amice și aliate, trimișii și delegații tuturor marilor instituții de Stat și locuitorii satelor din regiunea Mărăștilor, cu binecuvântarea și rugăciunile I.P.S.S. Miron Cristea Mitropolitul Primat al României și a tuturor preoților de față, așezat-am noi, Comitetul Diriguitor al Societății «Mărăști», sub președinția Generalului de Divizie Alexandru Mărgineanu, spre veșnică pomenire a patimilor țării și spre neștearsă amintire a vitejiei armatelor Române, acest pergament în piatra de temelie, a acestui Dumnezeuiesc locaș, reclădit de Societatea «Mărăști» pe locul celui vechi, dărâmat de trupele de ocupație germane, în anul 1917. Cucernică și evlavioasă închinăciune adusă Proniei Cerești de-a pururea ocrotitoare a neamului nostru”²⁹.

În pisania originală, amplasată în stânga ușii de intrare, stă scris:

„Această sfântă și Dumnezeuiască biserică înălțatu-s-au din temelie, în zilele marelui și gloriosului Rege Ferdinand I al României și Maiestății Sale Regina Maria, de către Societatea Mărăști, înființată chiar pe câmpul de luptă în anul 1917 de toți ostașii armatei a IX-a, sub Președinția de onoare a generalului (la acea dată n.n.) Alexandru Averescu, comandantul acesteia și Președinția activă a generalului Alexandru Mărgineanu, comandantul Diviziei a 3-a. Ridicatu-s-au pentru înlocuirea vechii biserici a

²⁸ Florentina Murea-Matache, *op. cit.*, p. 19.

²⁹ <http://www.marasti100.ro/reconstruirea-bisericii-maria-magdalena/>, consultat în 9 martie 2023.

Mărăștilor, surpată de tunuri în bătălia de la Mărăști, pentru deapururi amintirea izbânzii și spre veșnica pomenire a vitejilor morți pentru țară și închinatu-s-au prea cinstitului hram al Sfintei și Marei Mucenițe Maria Magdalena, din 24 iulie 1928, în al 11-lea an de la înfrângerea și alungarea oștilor dușmane și s-a sfințit astăzi, 10 iulie 1928, sub domnia MS Regelui Mihai I al României și cărmuirea Alteței Sale Regale, Principele Nicolae al României, sanctității sale Patriarhul doctor Miron Christea și a d-lui G. Buzdugan, Înalți Regenți fiind cap al Bisericii Ortodoxe Autocefale Române, Prea Fericirea Sa D.D. Dr. Miron Christea, iar pastor și oblăduitor ai creștinilor din acest coprins al țării I.P. Sa D.D.Dr. Pimen, Mitropolit al Moldovei și Sucevei și PS Sa D. D. Lucian, Episcop al Romanului și al Bacăului fiind preot paroh al bisericii” (Fig. 17-18).

Mesajul Reginei Maria, „Să reclădim cu dragoste în amintirea celor căzuți aicea. Maria”, inscripționat în placa de marmură amplasată la intrarea în biserică, sintetizează poate cel mai elocvent gândurile și sentimentele celor ce și-au dedicat mare parte din viață în acțiunea de refacere a Mărăștilor (Fig. 21). Astfel, valoarea memorială se leagă atât de figura personalităților Primului Război Mondial, generalii Alexandru Averescu și Alexandru Mărgineanu, cât și a intelectualilor ce s-au pus în slujba Societății „Mărăști”, ce au denotat o permanentă grijă față de sat.

La 1990, conform noii pisanii, biserica a fost resfințită, purtând astăzi hramul „Adormirea Maicii Domnului”.

***

Câmpul istoric Mărăști este remarcabil, nu doar pentru importanța acțiunii în sine din timpul războiului, dar și pentru valorile urbane și arhitecturale în majoritar prezervate până astăzi. Deoarece aproape întreg satul a fost distrus în campania din anul 1917, după terminarea războiului și pentru a depăși efectele dezastruoase ale atacului inamicilor, ofițerii și soldații implicați în bătălie, în frunte cu generalul lor, au decis să contribuie la reconstruirea Mărăștiului.

În acest context, biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” (Fig. 19, 20, 22), turnul clopotniță și casa parohială fac parte din efortul Societății „Mărăști” de edificare a construcțiilor publice din sat.

Data recentă de edificare a bisericii se relaționează cu un grad mare de autenticitate și integritate, excepție făcând doar înlocuirea învelitorii și reparațiile recente de la parament, intervenții care sunt însă reversibile printr-o abordare corectă în restaurare.

Din punct de vedere al integrității planimetrice și structurale și al concepției tehnice, biserica își menține în cea mai mare parte caracteristicile inițiale nealterate, exprimate prin elemente constructive originare valoroase. Planimetria și volumetria de bază – caracterizate de succesiunea ascendentă altar-naos-pronaos-pridvor – aparțin unei serii tipologice cu largă răspândire, corespunzând exigențelor funcționale proprii

bisericilor ortodoxe moldovenești. Față de această constantă, se adaugă interpretarea pridvorului într-un limbaj caracteristic secolului XX, restrânsă pentru zona menționată.

La nivel urbanistic, ansamblul eclezial reprezintă unul dintre cele trei nuclee de pe axul principal al satului Mărăști, ax generat de Arcul de Triumf (la sud-estul satului), Biserica (în centru) și Mausoleul Eroilor (la nord-vest). Rolul bisericii este fără îndoială polarizator și structurant pentru partea centrală a localității. Contextul natural este de asemenea valoros, descris de coama dealului pe care se întinde satul, cu urmele tranșeelor încă vizibile în afara țesutului construit al acestuia.

Valoarea memorială a bisericii din Mărăști este intrinsecă, reprezentând o componentă importantă privind rememorarea evenimentelor din timpul luptei, dar și un factor identitar al locuitorilor ce se raportează la realitatea subiectivizată și traumele Primului Război Mondial.

Biserica cu hramul actual „Adormirea Maicii Domnului” din Mărăști se înfățișează drept unul dintre cele mai importante edificii de cult din zona Vrancei, cu o mare valoare arhitecturală, istorică și memorială.

THE CHURCH FROM MĂRĂȘTI. WITNESS AND SYMBOL IN THE CULTURAL LANDSCAPE OF THE FIRST WORLD WAR BATTLE

(Abstract)

The Battle of Mărăști represented a crucial moment in the military operations on the Romanian front during the First World War, being the symbol of the Romanian victory. The case of the battle and the historical field of Mărăști is remarkable, not only for the importance of the action itself during the war, but also for the urban and architectural values that are mostly well preserved until today. Because almost the entire village was destroyed in the campaign of 1917, after the end of the war and to overcome the disastrous effects of the enemy's attack, the officers and soldiers involved in the battle, led by their general, decided to contribute to the reconstruction of Mărăști. For this purpose, with the permanent support of Queen Maria, they established the "Mărăști" Society, which proposed a plan aimed at restoring the destroyed buildings on the one hand and modernizing the village on the other.

In this context, the church and the bell tower are part of the "Mărăști" Society's approach to the construction of public buildings in the village, joined by the parish house, the school, constructions (the factory and the tower) and routes of the water distribution system in the village, the electrical plant with all the equipment for lighting up to the mausoleum, an entrance marked by a triumphal arch and, above all, the mausoleum of the heroes. This article aims to address the historical-architectural values of the church dedicated to the "Assumption of the Virgin Mary" in the village of Mărăști, a historical cultural landscape created in the period 1919-1938.

Anexe

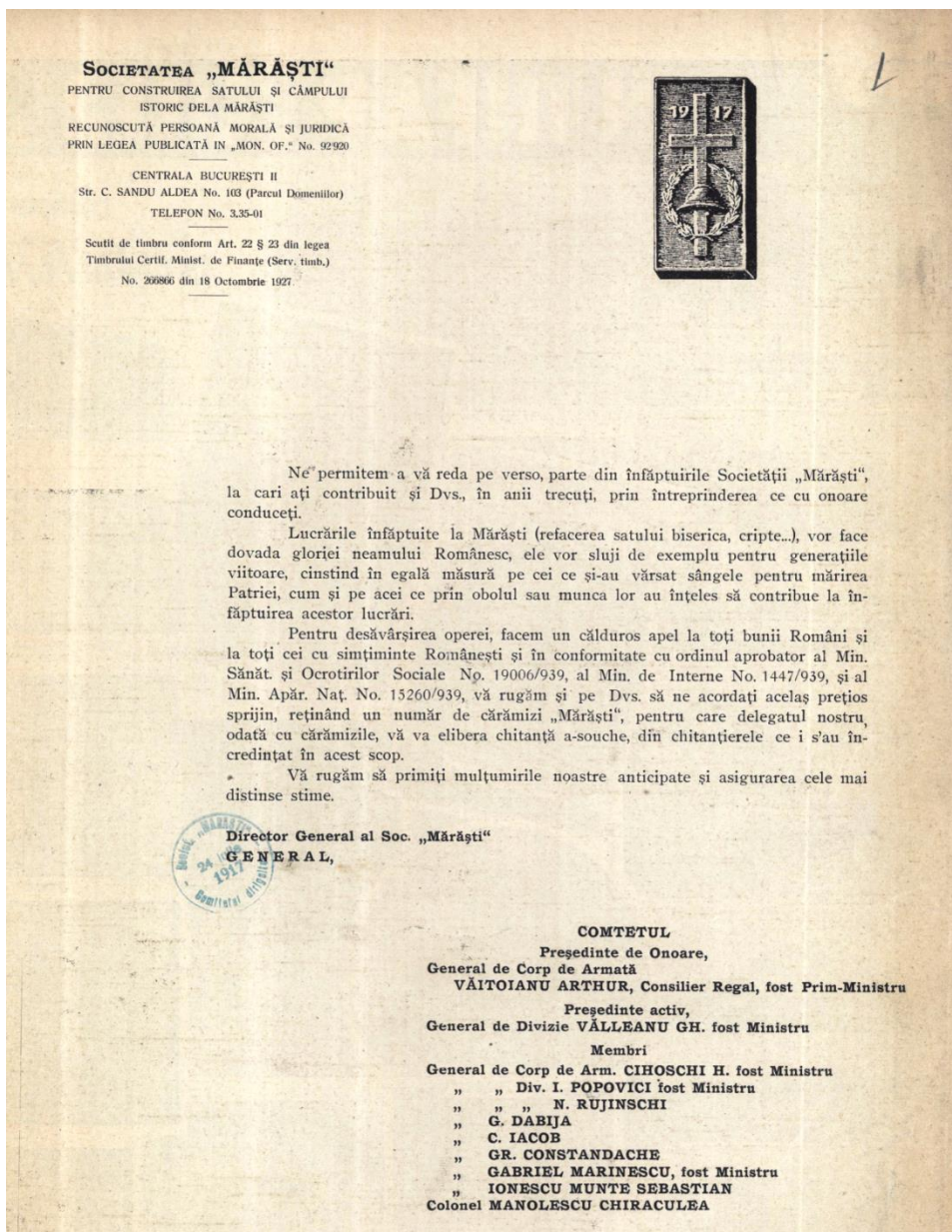

Fig. 1. Scrisoare-apel pentru strângerea fondurilor necesare refacerii satului Măraști
Sursa: ANIC, fond Societatea Măraști, dosar nr. 67/1927, f.1

Fig. 2. Planul localității Mărăști,
A treia ridicare topografică, Serviciul Geografic al Armatei, Moldova, 1892-1898

Fig. 3. Biserica „Sfântul Nicolae” după bombardamentul din 9 iulie 1917 (stil vechi n.n.) al
artileriei Armatei a II-a

Sursa: <https://www.marasti100.ro/reconstruirea-bisericii-maria-magdalena/>

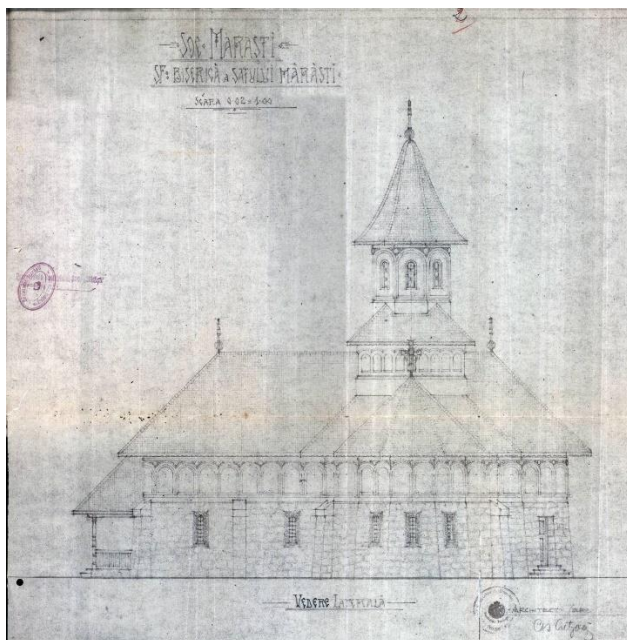

Fig. 4. Proiectul Sfintei bisericii a satului Mărăști, vedere laterală, autor Constantin Cretzoiu
Sursa: ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar nr. 33/1920-1921, f.2

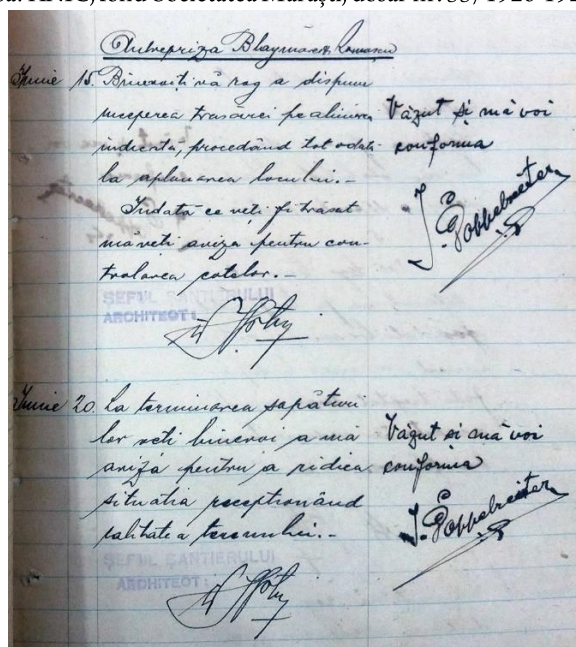

Fig. 5. Biserica. Caet de Ordine la Șantier. Mărăști
Sursa: ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar nr. 17/1920-1921, f. 302

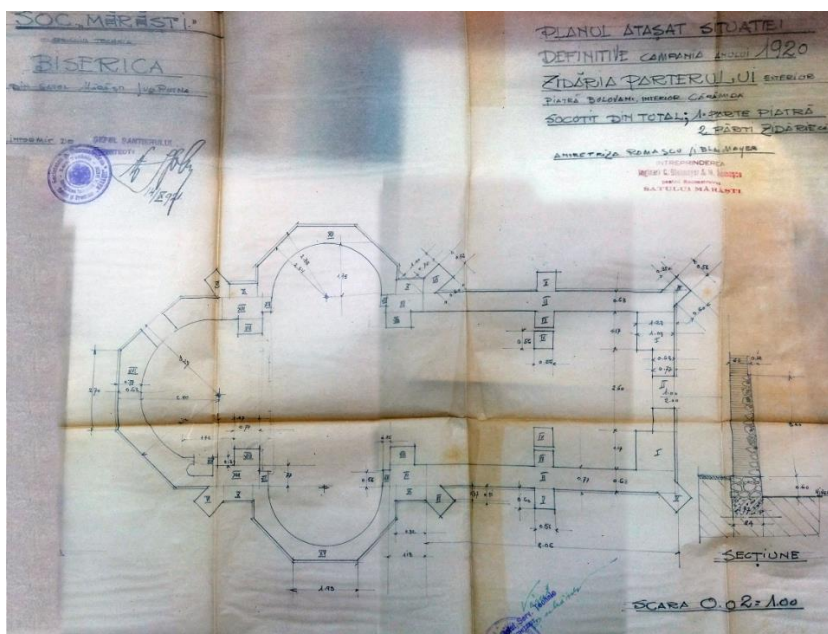

Fig. 6. Planul zidăriei parterului

Sursa: ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar nr. 17/1920-1921, f. 310

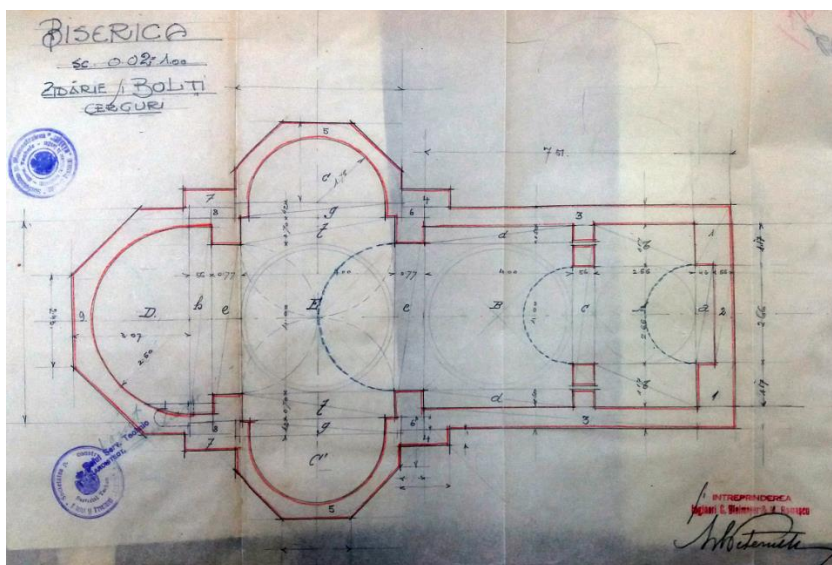

Fig. 7. Planul zidăriei bolților

Sursa: ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar nr. 17/1920-1921, f. 328

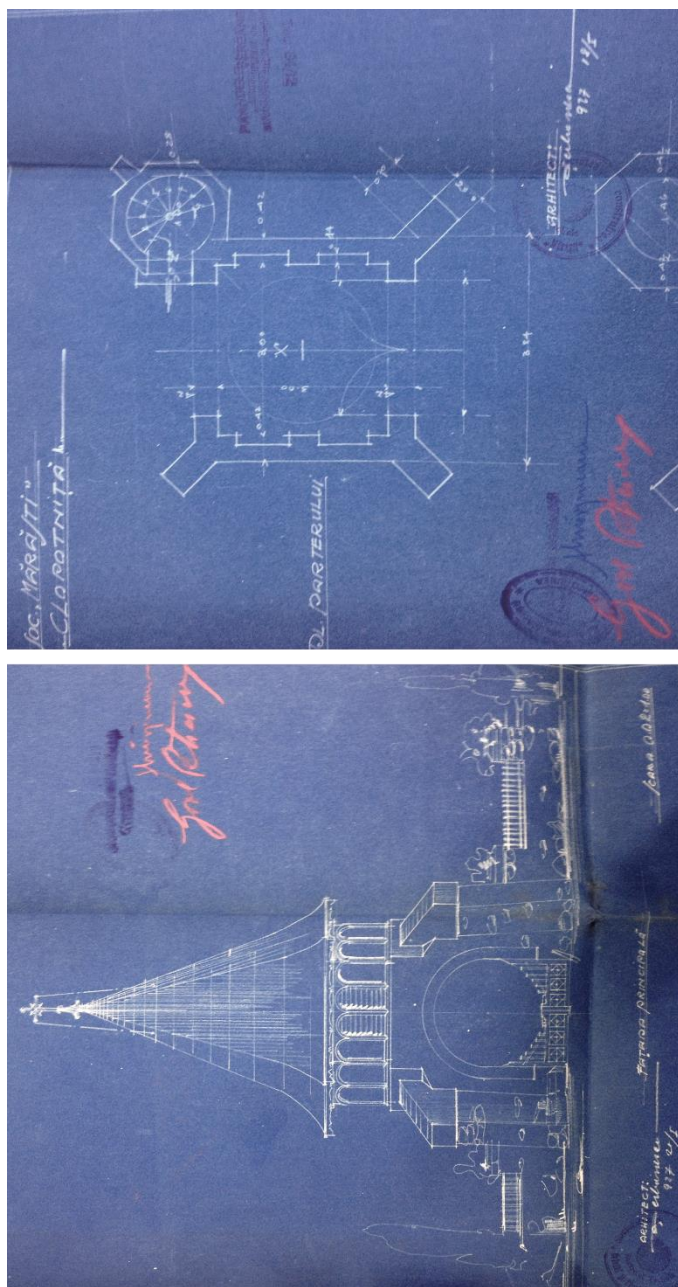

Fig. 8. Fațada principală și planul clopotniței
 Sursa: ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar nr. 27, f. 41, 42

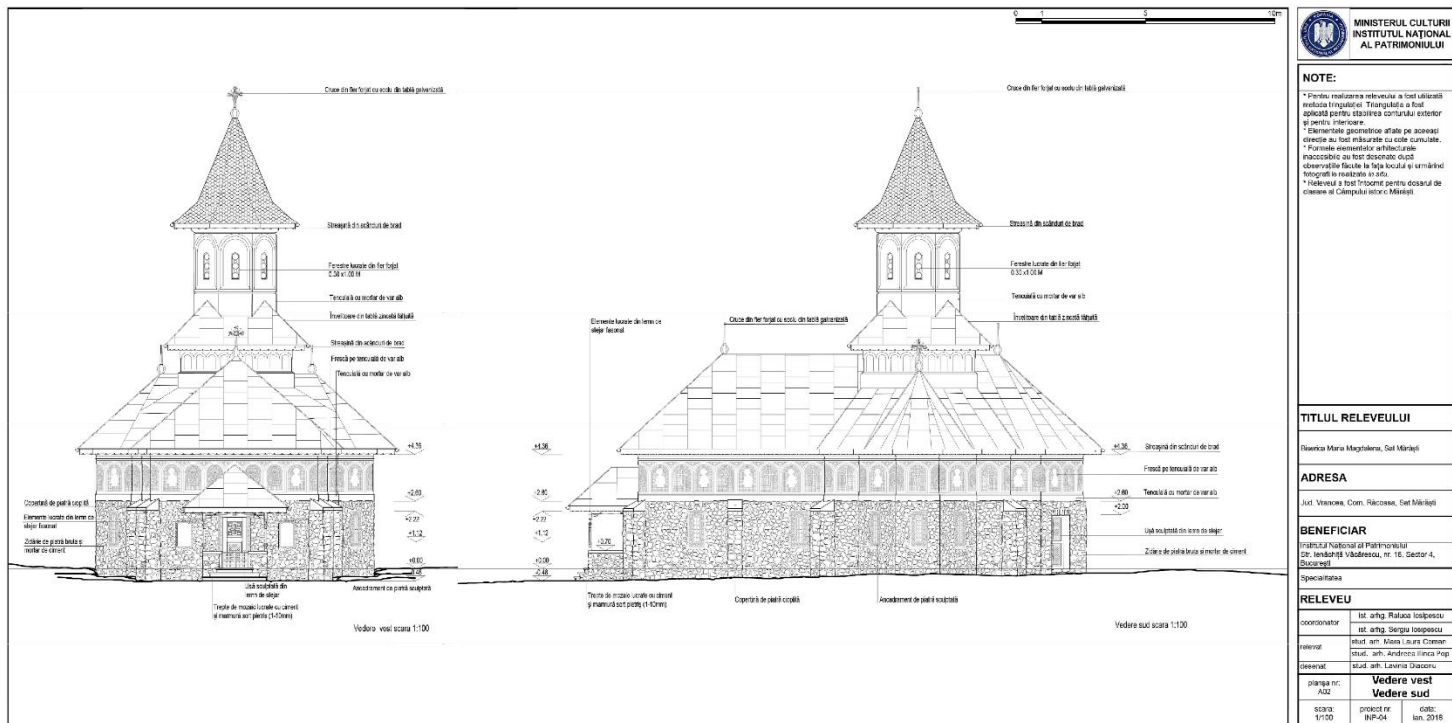
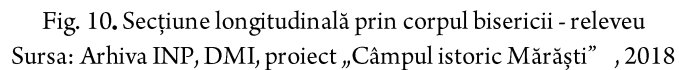

Fig. 9. Relevuul fațadelor de sud și de vest ale bisericii
Sursa: Arhiva INP, DMI, proiect „Câmpul istoric Mărăști” , 2018

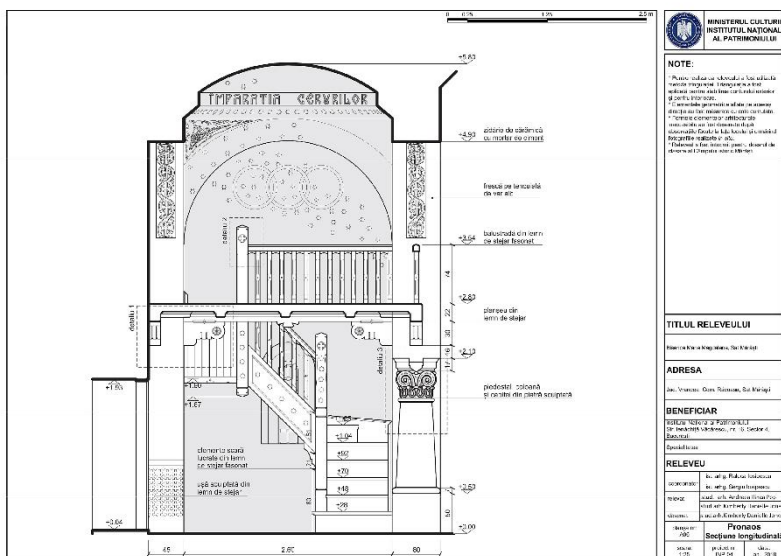

Fig. 11. Secțiune longitudinală prin cafas - relevu
Sursa: Arhiva INP, DMI, proiect „Câmpul istoric Măraști”, 2018

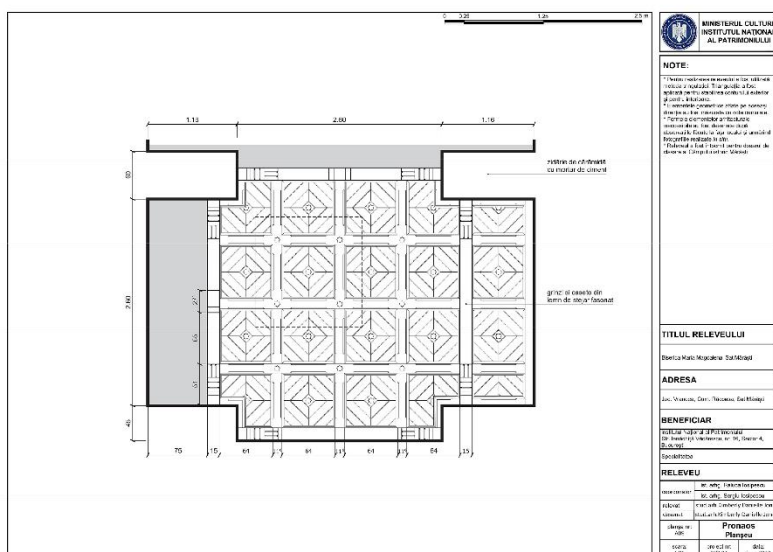

Fig. 12. Planul plafonului casetat peste cafas - relevu
Sursa: Arhiva INP, DMI, proiect „Câmpul istoric Măraști”, 2018

Fig. 13. Portretul Reginei Maria și cel al Regelui Ferdinand
Sursa: ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar nr. 68, vol. I, f. 16

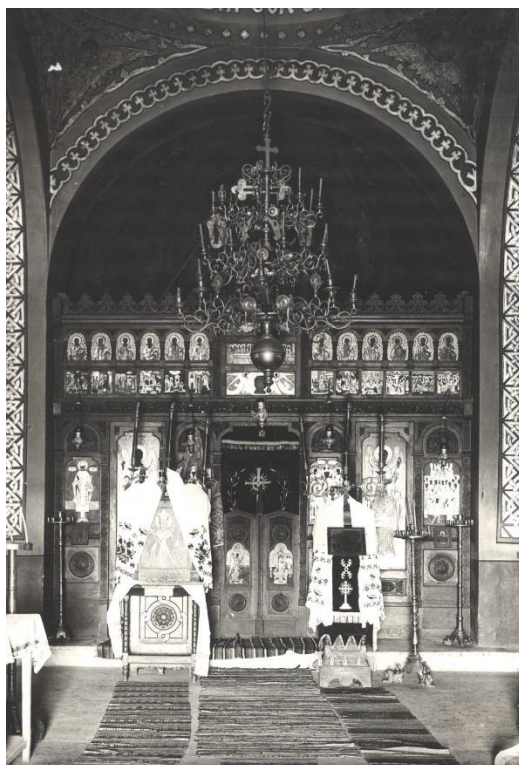

Fig. 14. Vedere asupra altarului bisericii, cu catapeteasma și candelabru
Sursa: ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar nr. 68, vol. III, f. 17

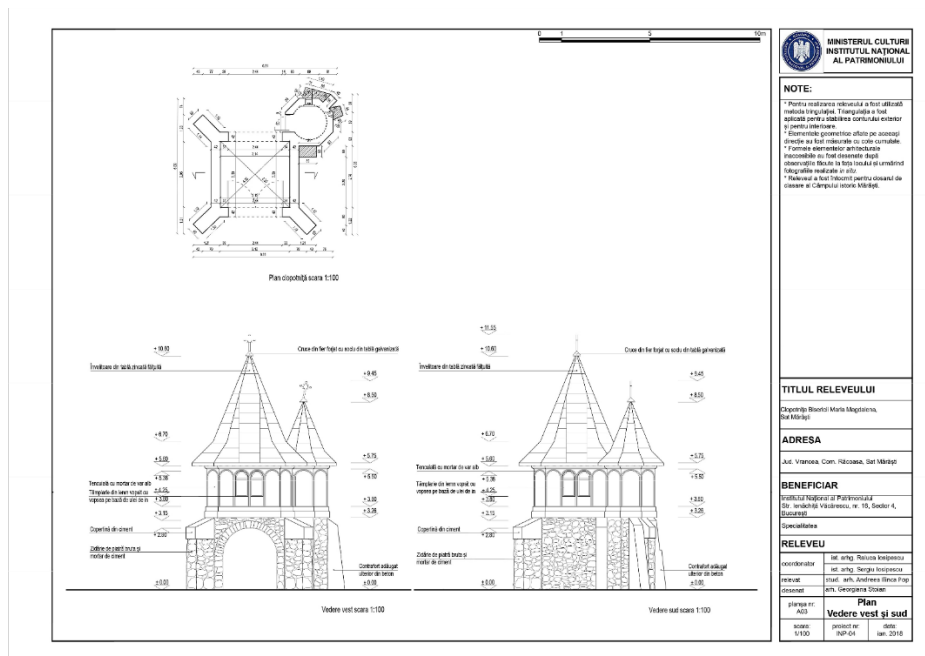

Fig. 15. Planul și fațadele de vest și sud ale clopotniței - relevu
Sursa: Arhiva INP, DMI, proiect „Câmpul istoric Măraști”, 2018

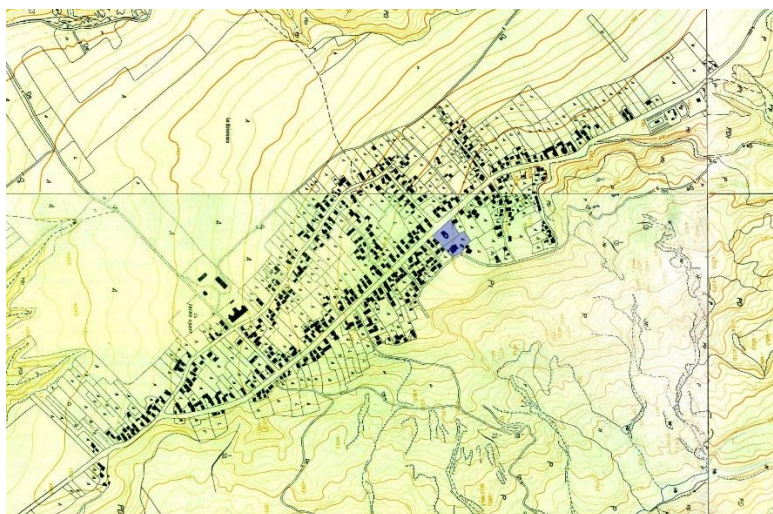

Fig. 16. Planul localității Măraști editat de Institutul de Geodezie, Fotogrametrie, Cartografie și Organizarea teritoriului, 1977

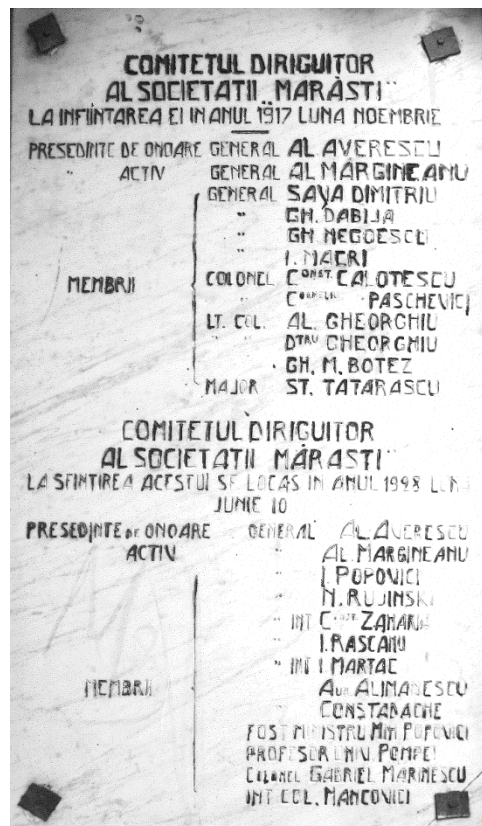

Fig. 18. Inscriptie dedicată Societății „Mărăști” (pe peretele din dreapta intrării). Sursa: Arhiva INP, 2017

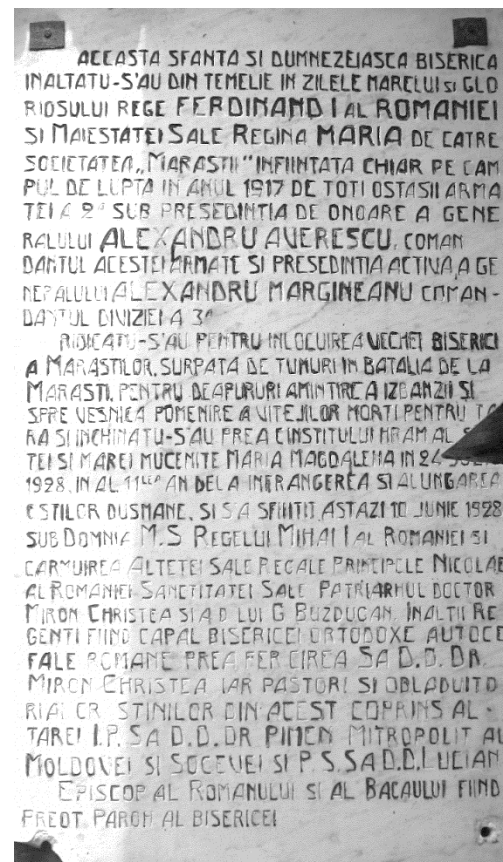

Fig. 17. Pisania bisericii (pe peretele din stânga intrării) Sursa: Arhiva INP, 2017

Fig. 19. Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Mărăști. Sursa: Arhiva INP, 2017

Fig. 20. Clopotnița bisericii din Mărăști. Sursa: Arhiva INP, 2017

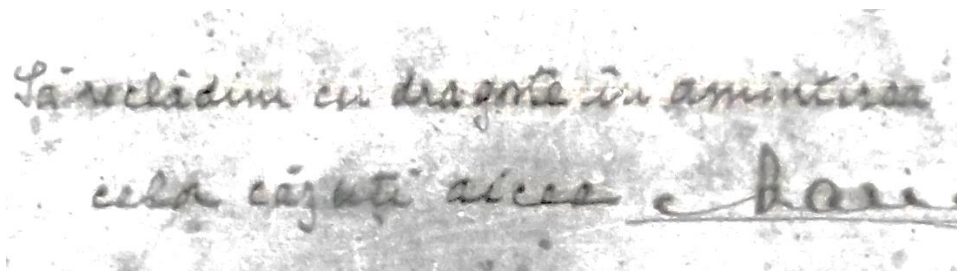

Fig. 21. Epitaful de la intrarea în biserică (pe pardoseală). Sursa: Arhiva INP, 2017

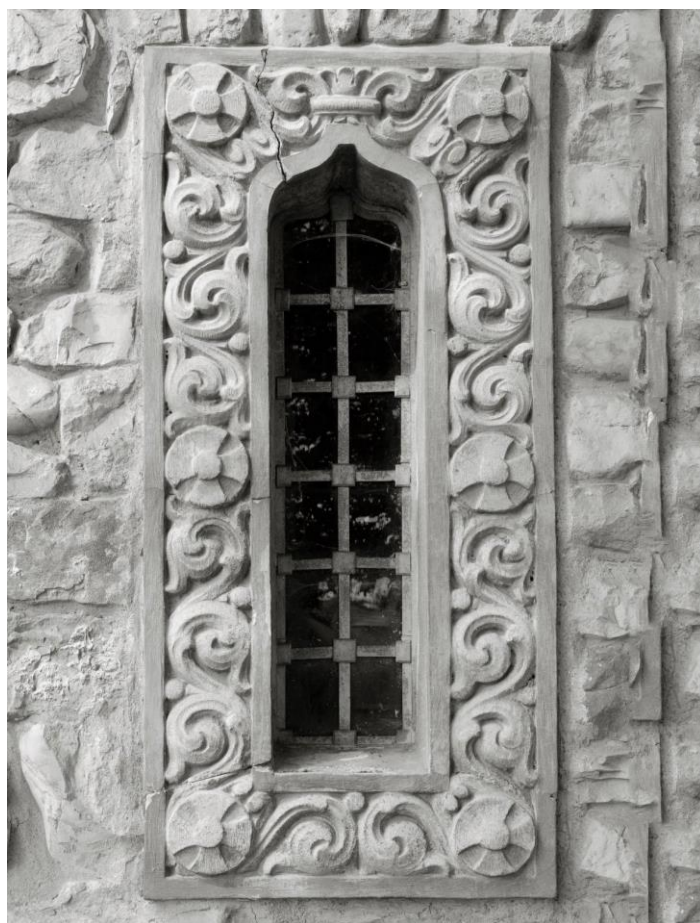

Fig. 22. Ancadramentul ferestrei bisericii. Sursa: Arhiva INP, 2017

MĂNĂSTIREA PÂNGĂRAȚI ÎN PERIOADA 1924-1927

Valentin IOAN¹

Cuvinte cheie: biserică, obiecte, inventar, administrație, mănăstire

Keywords: church, objects, inventory, administration, monastery

În conformitate cu Ordinul Ministerului Cultelor nr. 54032 din 1923, cu adresa nr. 409 din 1923 a Mitropoliei din Iași și delegația nr. 271 a Consiliului Economic al Mănăstirii Secu, județul Neamț, în data de 1 ianuarie 1924, ieromonahul Antipa David din obștea Mănăstirii Secu a mers la Mănăstirea Pângărați pentru primirea obiectelor bisericii de la ieromonahul M. Iezechil, iar după un inventar s-a constatat că lipseau: „două cărți *Liturghii*, unu carte *Ceaslov*, unu *Testament Vechi*, unu *Minei* pentru tot anul, una carte *Viața Sf. Ioan Gură de Aur*, un *Sf. Augustin*, una carte *Prolog*, una carte *Litanie*, una cadelniță de alamă, una pereche paftale alamă, un litier cu trei fofeze de alamă, una perdea damasc sf. uși, două analoage, două sfeșnice de lemn, patru cadelnițe argint, două talgere cositor”².

În baza ordinului Ministrului Cultelor și Artelor din 1923 și în baza instrucțiunilor transmise Mănăstirii Pângărați de Mitropolia Moldovei și Sucevei în data de 16 mai 1924 s-a trecut la realizarea inventarului avutului mobil și imobil la care a luat parte un reprezentant al Ministerului Cultelor și Artelor și unul al Mitropoliei Moldovei și Sucevei. Aceștia s-au întrunit la Mănăstirea Pângărați, iar avutul urma să fie predat arhimandritului Ilarion Bălăiță, stareț al Mănăstirii Secu, întrucât în anul 1925, prin Decretul Regal nr. 3173 din 1923, dat de regele Ferdinand la Sinaia, se stabilea includerea Mănăstirii Pângărați sub administrația Mănăstirii Secu³.

Conform instrucțiunilor privind întocmirea inventarelor cu avutul mobil și imobil acesta cuprindea obiecte sacre, zestrea lăcașului, bunuri imobiliare și altele. Inventarul se realiza respectând o anumită ordine. Se începea cu obiectele sacre și zestrea lăcașului sfânt, altarul, interiorul bisericii, iar apoi bunurile imobiliare (alte case, moșii, han, pădure, dar și unele mențiuni cu privire la modul dobândirii prin donație sau achiziție din veniturile bisericii etc.). Inventarul cuprindea și o rubrică intitulată „diferite alte bunuri”, unde se menționa averea care nu s-a trecut în celelalte rubrici. Când un obiect nu mai putea fi întrebuințat, în sensul că nu mai putea fi menținut în inventar, epitropia întocmea un raport pe care îl transmitea Casei Bisericii prin care solicita autorizarea

---

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare” din SUCEAVA; Serviciul Județean al Arhivelor Naționale BACĂU.

² SJAN Neamț, fond Mănăstirea Secu, dosar 4/1935, f. 131.

³ „Monitorul Oficial” nr. 132 din 19 iunie 1925, f. 7098.

ștergerii din inventar arătând și motivul pentru care se făcea această solicitare. Fără această aprobare nici un obiect nu putea fi scos din inventar⁴.

Inventarul Sfintei Mănăstiri Pângărați, județul Neamț, din anul 1924⁵

No. curent	No. obiectelor	Numirea obiectelor	Descrierea calității și stării obiectelor
Biserica			
1			Una biserică de zid în bună stare, cu pridvor de piatră șase ferești și numai cu un rând de geamuri to(a)te bune. Una ușă de lemn legată cu fer și broască. Biserica este acoperită cu șindrilă zidită în anul 1560, de Al(e)x(andru) Lăpușnianu
Altaru			
2	1	una	Sf. Masă de piatră acoperită cu o stofă de damasc
3	4	patru	Icoane mari pictate
4	13	treisprezeci	Icoane mici cu rame în stare bună
5	12	douăsprezeci	Icoane a prasniciilor
6	1	una	Cadelniță bacfon
7	4	patru	Cadelnițe de alamă
8	4	patru	Evanghelie din care una legată cu argint și trei cu pele
9	4	patru	Cruci de argint cu pedestal și două cu bacfon
10	3	trei	Cruci una de alamă și două de lemn
11	3	trei	Chivote (cutii) unul de bacfon, un(ul) de metal și altul de tablă
12	6	șase	Sfeșnici mici de alamă pe Sf. Masă Proscomidie
13	1	un	Rând Sf. Vasă de argint, linguriță de oțel
14	1	un	Scaun de lemn boit
15	1	una	Lădiță de lemn
16	2	două	Părechi paftale de argint
17	1	un	Păhăruș pentru căldură
18	1	un	Panaghier, în două părți, de argint suflat cu aur gravat
19	1	un	Clopoțel pe Sf. Masă
20	1	un	Iliton pe Sf. Masă pentru învălit Sf. Antimis
21	1	una	Mușama pe sf. jertfelnic
22	1	una	Perdea de pus la ușile împărătești
23	1	una	Iconiță de sidefu sculptată reprezentând <i>Cina ce de taină</i>

⁴ SJAN Neamț, fond Mănăstirea Secu, dosar 4/1935, f. 76.

⁵ *Ibidem*, f. 76v-81.

Veșminte Preotești

24	1	treisprezeci	Feloane difeite stofe două noi bune celelalte uzate
25	12	douăsprezeci	Stihare preotești și diaconești uzate
26	11	unsprezeci	Epitrafire din care două bune
27	5	cinci	Brâe (încingători)
28	5	cinci	Orare diaconești bune
29	13	treisprezeci	Naracliți (mănicuți)
30	1	una	Nebederniță
31	2	două	Epitafe, unul bun, unul uzat

Interiorul Bisericii

32	1	una	Catapeteasma de lemn cu cele patru icoane împărătești având fiecare câte o coroană de argint
33	2	două	Icoane mare de a(m)bile laturi a catapetesmei, una de lemn și una de hârtie, înrămată.
34	1	una	Strană arhierască de lemn si(m)plă
35	1	una	Strană egumeniască
36	28	douăzeci și opt	Străni mici
37	4	patru	Analoage la strană și cântăreți
38	2	două	Tritrapode pe ceti la Psaltire
39	1	un	Colivar de lemn
40	2	două	Filinare cu sticlă
41	2	două	Sfeșnice de lemn mari cu mai mult lum. Unu la iconostas și una la <i>Maica Domnului</i>
42	1	1	Iconostas de lemn și un serafim suspe(n)d(at).
43	2	două	Sfeșnice mari de alamă
44	6	șase	Sfeșnice de lemn
45	2	două	Cruci mari una pentru <i>Sf. Patemi</i> ⁶ și una de fer pentru paradă
46	2	două	Prapori unul nou și unul vechiu
47	19	nouăsprezeci	Candeli din care cinci de argint, una de mărgelie iar treisprezeci de bacfon, metal
48	3	trei	Policandre de alamă din care 1 cu 16 lumini, 1 cu șase și 1 cu 4 lumi.
49	1	un	Litier mic păhăruț de plumb, trei cești mici și un ibric cu talger
50	2	două	Tablale, mari, de aramă pentru coliv(ă), bune

În pridvor

51	5	cinci	Icoane, mari, <i>Maica Domnului</i> de asupra uși de intrare a bisericii și celelalte mai mici

⁶ Patimi.

52	1	una	Perdea de pânză în două la uși intrări din pridvor
53	2	două	Dulapuri, unul pentru veșmi(n)te și unele pentru cărți
54	2	două	Mese de lemn
55	1	una	Sobă teracotă

Clopotnița

56	1	una	Clopotniță de zid
57	3	trei	Clopote un mare și 2 mici
58	2	două	Toace, una de fer și 1 de lemn

Paraclisul

59	1	Un	Paraclis subsolul bisericii cu hramul <i>Sf. Voivozi</i> având o tablă veche de lemn cu 4 icoane împărătești și 38 icoane mici în trei rânduri
60	4	patru	Sfeșnice de lemn
61	2	două	Icoane una pe pânză și alta pe lemn vechi
62	1	una	Icoană de lemn, mare, și una ușă în formă de icoane
63	1	una	Cruci mare de lemn
64	1	una	Sobă de fer
65	1	una	Mucarniță

Obiecte de materie

66	4	patru	Perdele de pânză la icoanele împărătești
67	2	două	Perdele roșii de mătăsă pi icoane
68	2	două	Poale pentru Iconostas cu mai multe cusuturi
69	2	două	Pirostiri vechi de așternut pe sub aer
70	3	trei	Prosoape pentru ster pe mâini și două fețe de masă
71	6	șase	Laicere de lână

Cărți Bisericești

72	1	un	<i>Tipic Bisericesc</i> , mare, tip M-re(a) N(eamț)
73	2	doi	<i>Apostoli</i>
74	3	trei	<i>Octoice</i>
75	24	douăzeci și patru	12 vechi și 12 noi, to(a)te legati p(i)ele, și pânză,
76	2	două	<i>Ciasloave</i> , mari
77	2	două	<i>Psaltiri</i> , mari, legate
78	2	două	<i>Penticostare</i> , legate
79	6	cinci	<i>Leturghii</i> , una mică, legată
80	2	două	<i>Moliftelnici</i> , legate
81	1	un	<i>Aghe(a)smatar</i>
82	2	două	<i>Testamente noi</i>
83	1	una	<i>Cazanie</i> , legat(ă)
84	1	un	<i>Kiriadromion</i> , legat

85	1	un	<i>Minei, peste tot anu, leg(t)</i>
86	2	două	<i>Cărți Ioan Gură de Aur</i>
87	2	Una	<i>Carte pentru to(a)te slujbile</i>
88	1	Un	<i>Hronograf</i>
89	3	trei	<i>Carte Ifrim Siru</i>
90	1	una	<i>Carte Tâlcuirea Evanghelii</i>
91	1	una	<i>Manuscris Mântuirea Păcătoșilor</i>
92	4	patru	<i>Proloage a sfinților, unu lipsă</i>
93	1	una	<i>Carte Bogorodiță⁷</i>
94	3	trei	<i>Cărți Psaltichie 2 a utrenie și 1 a liturghie</i>
95	1	una	<i>Cărți Cântările lui Moisi</i>
96	1	una	<i>Carte Rânduielele Privigherei</i>
97	1	una	<i>Panahidă</i>
98	4	patru	<i>Cărți Prohodu Domnului</i>
99	8	opt	<i>Cărți Tedeum</i>
100	1	una	<i>Carte Sf. Modest</i>
Arhiva			
101	3	trei	<i>Dosare, mari, cu corespunde(n)ță</i>
102	1	una	<i>Condică stat</i>
103	1	un	<i>Registru intrare-ieșire</i>
104	1	una	<i>Registru expediție</i>
105	1	una	<i>Pecetie a bisericii</i>
Biblioteca			
106	1	un	<i>Exemplar din Inciclica Sf Sinod</i>
107	1	una	<i>Carte cu 51 Cuvântari bisericești de Ilarion</i>
108	1	un	<i>Exemplar de Daria în judecată a Mitropolitului Ghenade Petrescu</i>
109	1	una	<i>Carte Cuvântare D.N. Popescu</i>
110	1	una	<i>Carte Cuvântare Mitropolit Pimen</i>
111	1	una	<i>Carte Apelu către tipografi, librari, litografi, profesori, preoți și studenți</i>
112	1	una	<i>Legia înființării și organizării casei Bisericei</i>
113	2	două	<i>Raport către IPS Mitrop(olit) de stareții M-rilor Nemțu și Rașca</i>
114	1	unu	<i>Anuarul Adm(inistrației) Casei Bisericei, 1909.</i>

Averea Imobilă

115	Toate clădirile care să află în jurul Biserici după cum să vede din alăturatul Plan		
116	Grădina din prejurul m-rei în suprafață 26 h după cum să află împrejmuită fiind pe dânsa plantați pomi fructiferi		
117	Lângă satu Pângarați în locu arabil suprafață aproximativă de 8 hectare		

---

⁷ Bogorodiciă.

Să specifică că până la 1914 în tipul campaniei din Bulgariei au fost instalat în casele M-rei un penitenciar când au fost mutat în altă parte; În timpul Rezboiului de Întregire din 1916 m-rea au fost transformată în spital militar și mai apoi în sanator. Sanatorula funcționat până în vara anului 1923 când a fost strămutat la Bisericiani. Deși nu mai este sanatoriul, medicul Vlădescu ține imobilul încuiat iar grădina din prejurul M-rei au arendat Reg. 15 Infater. în luna april(ie) 1924 pe termen de 2 ani”.

În încheierea procesului verbal de predare-primire regăsim următoarea mențiune: „drept pentru care am încheiat procesul verbal (...) pentru care semnăm cu propria noastră mână că am predat și am primit întocmai”⁸. Inventarul a fost întocmit în 3 exemplare: unul din 1924 transmis Ministerului Cultelor și Artelor, reprezentant fiind Toader Popp, unul la Mitropolie și altul la arhiva Mănăstirii Pângărați, reprezentant fiind arhimandritul Ilarion Bălăiță căruia urma sa-i fie predat întregul avut mobil și imobil.

În perioada administrației mănăstirii Secu asupra Pângăraților amintim următorii îngrijitori egumeni: Antipa David, Visarion Crăciunescu⁹, Ambrozie Florescu, Casian Cojoc. La numirea acestora s-a realizat de fiecare dată predarea și primirea întregului inventar al bunurilor mănăstirii.

Din statul de plată din luna octombrie 1926 întocmit de administrația Mănăstirii Secu semnat de starețul Vichentie Mălău se observă faptul că personalul schitului Pângărați era format din Ambrozie Florescu ieromonah și doi cântăreți Dumitru Grigorie și Ion Jitariu. Situația schitului Pângărați, în perioada 1924-1927, a fost una precară deoarece Societatea pentru Profilaxia Tuberculozei, mutată în anul 1923 la Bisericiani nu a eliberat clădirile ansamblului monahal, iar îngrijitorul schitului avea acces doar în biserică.

Din corespondența purtată în 1925 de Societatea pentru Profilaxia Tuberculozei și Asistența Tuberculoșilor Săraci din România și Ministerul Cultelor, Direcția Contabilității, aflăm că aceasta afirma: „societatea are în proprietate sa sanatoriul Pângărați și Bisericiani cedată de Ministerul de Justiție prin Înaltul Decret Regal nr 3375 din 1918 și cel de al doilea de către Ministerul de Interne prin Înaltul Decret Regal nr. 3363 din 1918. În ceea ce privea biserica din sanatoriul Pângărați societatea afirma că a pus întotdeauna în mod grațios preotului o cameră și chiar salariu când făcea slujba pentru bolnavi. Referitor la bunuri ce trebuie să se administreze de autoritățile bisericești, desigur că tot ce este în afara de proprietatea societății nu ne privește iar terenul societății împrejurul sanatoriul Pângărați este închiriat de societatea noastră nu de medicul sanatoriul, ci Regimentului Infaterie din Piatra Neamț în aprilie 1924 timp de 2 ani”¹⁰.

În decembrie 1927 Mitropolia Moldovei și Sucevei oferea sprijin Mănăstirii Secu ca să deschidă procesul de revendicare asupra drepturilor încălcate împotriva Societății

---

⁸ *Ibidem*, f. 81.

⁹ *Ibidem*, f. 148.

¹⁰ *Ibidem*, f. 93.

Profilaxia Tuberculozei „în vedere că nici până astăzi, Schitul Pângărați pendinte de mănăstirea Secu cu toate dependențele sale, cum și cu terenul împrejmuit de livadă și arătură întindere de 32 de ha, n-a fost eliberat de societatea Profilaxia Tuberculozei pe care îl stăpânește în mod samavolnic, vă autorizăm ca imediat să deschideți proces de revendicare a drepturilor încălcate, urmând ca schitul care-i și monument istoric, să devină iarăși liber și deependent de Mitropolia Moldovei așa precum a fost socotit dintotdeauna. Vi se comunică deasemenea ca schitul a fost cedat vremelnic pentru închisoare, Ministerului de Interne și că a revenit iarăși în drepturile sale prin desființarea închisorii”¹¹.

Concluzionăm faptul că în perioada 1924-1927 în atenția administrației Mănăstirii Secu a existat o preocupare în ceea ce privește păstrarea și protejarea obiectelor, odoarelor Mănăstirii Pângărați, dar și dorința de clarificare asupra unor proprietăți.

PÂNGĂRAȚI MONASTERY BETWEEN 1924-1927

(Abstract)

On May 16, 1924, a representative of the Ministry of Cults and Arts and a representative of the Metropolitan of Moldavia and Suceava met at the Pângărați Monastery for the inventory of the movable and immovable property that was to be handed over to Archimandrite Ilarion Bălăiță, abbot of the Secu Monastery, since that, starting with 1925, by Royal Decree, the Pângărați Monastery was to be attached to the Secu Monastery for administration. According to the instructions regarding the preparation of inventories of movable and immovable property, it included sacred objects, dowry of the place, real estate and others. From the archive documents, we learn that, during the administration of the Secu Monastery in Pângărați, the hieromonk Antipa David, the hieromonk Ambrozie Florescu and the hieromonk Casian Cojoc were among the caretakers of this hermitage.

---

¹¹ *Ibidem*, f. 94.

Proces Verbal

Astăzi obișnuiți feci și saptă Martie anul una mie nouă
sute obșnui feci și saptă. Subsemnatul Teromonah Ambrozie
Florescu fost preot ingrijitor al schitului Pângăreș
pendinți de Monastirea Secu. Am predat averea bisuricii
acestui schit Teromonahului Canan Cosoc fiind
admis preot ingrijitor al acestui schit de Monastirea
Secu. prin adresa nr. 72 din 25 Martie 1927 în
urma dăruirii mele din acest post fiind de fapt
și subsemnatul cîntăreț al acestei bisuricii
găsimdura tot după inventar în afara de cele notate
în procesul verbal din 1925 August 22.
Dept care am încheiat prezentul proces verbal semnat de
noi. Tot odată menționăm aici că Terom. Ambrozie
Florescu trebuind să plece din cauza bilei a trebuit
să luăm pe seama.

Am predat. Ambrozie Florescu

Am primit. C. Cosoc

Am asistat la predare H. Grigoriș J. G. J. J.

Fig. 1. Proces verbal de predare - primire încheiat la 27 martie 1927 (S.JAN Neamț, fond Mănăstirea Secu, dosar 4/1935, f. 143)

UN DEVIZ DE MĂSURĂTOARE ȘI LUCRĂRI DE REPARAȚII STRICT NECESARE LA SCHITUL PÂNGĂRAȚI DIN 1930

Emanuel BĂLAN¹

Cuvinte cheie: *deviz, reparații, Schitul Pângărați, Mănăstirea Secu, 1930*

Keywords: *estimate, repairs, Pângărați Hermitage, Secu Monastery, 1930*

După secularizarea averilor mănăstirești începe drama acestei mănăstiri seculare. În 1872, la insistențele Ministerului de Interne, Mitropolia Moldovei și Suceveia acceptat, prin adresa nr. 1320, înființarea în clădirile mănăstirii a unui penitenciar². Cea de a doua biserică neterminată, va fi dărâmată cândva după 1872 de către, probabil, primul director al noului penitenciar, Ion Făgărășanu, om „cu inima haină și fără pic de credință în Dumnezeu”, așa cum ni-l descrie plin de amărăciune sufletească Ilarie Lupașcu, pe care îl regăsim, ca o ironie a soartei, drept donator al unei cruci de lemn ce astăzi se păstrează în muzeu.

În timpul funcționării locului de detenție are loc construirea pridvorului de pe latura nordică a Bisericii monument, de către deținuți, în anul 1909, sub conducerea directorului de atunci al penitenciarului, generalul Palade Constantin, ale cărui rude dețin actualmente o casă în satul Oanțu. Penitenciarul a fost înlocuit în 1914 de un spital militar, ce a funcționat aici până la sfârșitul războiului.

Din cauza lipsei de locuri pentru răniții aduși de pe front, în acești ani s-a construit, din inițiativa reginei Maria, clădirea fostului paraclis „Buna Vestire”, demolat în anul 2018, ce despărțea incinta bisericii monument de incinta creată de starețul Varnava. În 1918 în clădirile mănăstirii se instalează, prin Înaltul Decretul Regal nr. 3375 din 1918, un Sanatoriu condus de Societatea pentru Profilaxia Tuberculozei, ce va funcționa până în 1923, când tot imobilul cu terenurile ce le avea, au fost trecute sub administrarea mănăstirii Secu din județul Neamț, prin Decretul Regal nr. 3175, din 1925³.

---

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare”, SUCEAVA.

² Mărturie a existenței Penitenciarului de la Pângărați este și Ordinul nr. 3161 din 2 oct. 1909, de grațiere a condamnatului Gheorghe Sârghevi de către M. S. Regele Carol I, la rugămintea I.P.S. Mitropolit Pimen al Moldovei.

³ Documentul din 16 mai 1924 prin care inventarul Mănăstirii Pângărați era preluat de arhimandritul Ilarion Bălăiță, starețul Mănăstirii Secu, se specifică că „până la 1914 în timpul campaniei din Bulgaria au fost instalate în casele mănăstirii un penitenciar, când au fost mutat în altă parte. În timpul Războiului de Întregire din 1916 Mănăstirea au fost transformată în spital militar și mai apoi în sanator. Acesta a funcționat până în vara anului 1923 când a fost strămutat la Bisericiani”. Tot din acest proces verbal de inventariere aflăm despre abuzurile săvârșite asupra bunurilor imobile ale mănăstirii, mai precis cele 26 ha teren din jurul lăcașului arendate pentru

În toată această perioadă Mitropolia Moldovei și a Sucevei nu a renunțat la dreptul de proprietate asupra mănăstirii, menținând un personal minim pentru exercitarea continuă cultului, starea generală a mănăstirii fiind însă una de „părăsire și ruină”⁴.

În timpul celui de al Doilea Război Mondial, în perioada 1938 – 1944, construcțiile mănăstirii au fost folosite drept cazarmă militară și depozit de muniție⁵.

După sfârșitul războiului, cele peste 30 ha de teren arabil din jurul mănăstirii, pe care se află și vechiul cimitir monahal, au fost luate în mod samavolnic de către țăranii din satul Pângărați și, încălcându-se Legea împroprietărilor din 1946, ce excepta terenurile mănăstirilor de la expropriere⁶. Mănăstirea a fost transformată o scurtă perioadă din nou în

---

încă 2 ani, după 1923, fără nici un drept, de către medicul Vlădescu ce ținea și imobilul mănăstirii încuiat. Abuzurile și stăpânirea nedreaptă de către Societatea pentru Profilaxia Tuberculozei și de către personalul ei, au continuat și după această dată. Ieromonahul Doroftei Lica, îngrijitorul mănăstirii din partea mănăstirii Secu, relatează în micul său istoric, că nici în 1928 Societatea nu eliberase localul și terenurile mănăstirii așa cum cerea Decretul Regal cu nr. 3175 din 1925. Cf. *Inventar al averii mobile și imobile a Schitului Pângărați* de la SJAN Neamț, Fond Mănăstirea Secu, dosar-4/1935, f. 70-75.

⁴ Constantin Mătase, *Palatul Cnejilor*, București, Editura Cartea Românească, 1935, p. 56. Despre starea jalnică a mănăstirii, scrie un important articol în anul 1933 și istoricul Nicolae Iorga, *Încă o ruină de istorie și artă sub ochii noștri nesimțitori* în ziarul „Neamul Românesc” și „Avântul” Piatra Neamț din 29 octombrie 1939. Vezi mai jos *Addenda*.

⁵ În anul 1939 în mănăstire „se face un depozit de muniție, care se evacuează în primăvara anului 1944”, cf. Adresa Starețului Iulian Danielescu către Prim Ministru Petru Groza nr. 47 din octombrie 23, 1945; vezi *Addenda*.

⁶ Cf. *Ibidem*, vezi *Addenda*: Prin adresa de mai sus, protos. Iulian Danielescu relatează despre modul samavolnic în care în zilele 24, 25 și 26 septembrie și 18 octombrie, țăranii din comună în frunte cu primarul (Ion I. Ghelasă, Vasile Ionaș, Ion Aniței și Ion Morariu, însoțiți de încă vreo 60 alți oameni din sat), au parcelat și au pus stăpânire pe livada mănăstirii deși mănăstirea plătiese până la zi (anul 1945) impozitul datorat către stat pentru acest teren, care de altfel, așa cum arată tot el prin adresa, Legea Agrară din 1945 excludea de la expropriere orice teren aflat în proprietatea mănăstirilor. Răvna protos. Iulian și a Mitropoliei dar și neputința de a împiedica silnicia exproprierii ilegale a livezii mănăstirii transpare din diferite acte cum ar fi adresa din 20 august 1945 trimisă la mănăstire din partea primarului Ion Ghelasă, prin care mănăstirea era somată să prezinte a doua zi actele de proprietate pentru suprafața de 32 ha dimprejurul mănăstirii, adresa nr. 36 din 17 septembrie 1945 a protosinghelului Iulian Danielescu către Mitropolie, prin care informa asupra situației cerând acte pentru a dovedi proprietatea mănăstirii asupra terenului. Din acest înscris rezultă că, atât Comisiunea Județeană de Îndrumători pentru aplicarea Reformei agrare, cât și Comisia Primăriei Pângărați pentru Reformă agrară au interpretat greșit în mod voit textul Legii Agrare din 1945, invocând (prin ascunderea și falsificarea propriilor situații cadastrale și prin minciună vădită) că, pământul din jurul mănăstirii a fost dat încă prin Legea secularizării din 1864, în proprietatea Penitenciarului (ce se înființează abia în 1872) și că, acum (în 1945) este expropriat ca teren aparținând fostului petenciar (sic!).

Faptul că, probabil, în ședința Comisiei Județene de Îndrumători pentru aplicarea Reformei Agrare, jud. Neamț din 15 septembrie 1945 (cf. Hotărârea definitivă nr. 332 din 18 martie 1946) Comisia comunală a înfățișat o situație funciară falsă în care „livada mănăstirii” figurează în „planul comunei” ca livadă „a penitenciarului”, rezultă din adresa Ministerului Afacerilor Interne nr. 19141 din 23 august 1946 prin care acesta, comunicând Ministerului Agriculturii și Domeniilor trecerea Mănăstirii Pângărați (împreună cu Mănăstirea Dobrovăț din județul Vaslui) în folosința Direcției Penitenciarelor, reafirmă clar că: „Mănăstirea Pângărați a fost împroprietărită la 1864 cu 32 ha teren de coasă împrejurul Mănăstirii. În anul 1945 membrii comisiei de reformă agrară, au expropriat Mănăstirea, deși terenurile mănăstirești au fost exceptate de la

temniță, de această dată destinată opozaanților comunismului; mărturie în acest sens fiind nenumăratele scrijeliri ale pereților celulelor din beciul construit în timpul stărețului Varnava, precum și scheletele mutilate ce se găsesc îngropate prin toate canalele și pe la temelile clădirilor la adâncimea de doar o palmă sub pământ, orientate în toate direcțiile, fapt ce atestă o moarte violentă a acestor victime⁷.

Sub presiunea regimului comunist, în primăvara anului 1951, Patriarhul Iustinian a cedat cea mai mare parte din ansamblul schitului Pângărați Ministerului Sănătății, sub formă de comodat, în scopul de a fi folosit ca sanatoriu⁸. În Actul de donație către Ministerul Sănătății întocmit de Episcopia Romanului și Hușilor se stipulează obligația primitorului, în speță a Statului Român, de a „lăsa toată libertatea celor 2-3 călugări care vor locui în imobilul din afara cetății să-și continue slujirea religioasă mai departe în biserica Mănăstirii Pângărați”, obligație pe care Statul Român nu și-a respectat-o interzicând slujbele religioase odată cu schimbarea destinației imobilelor primite ca donație, în anul 1958, în Stațiune de cercetări științifice.

Prin ordinul Ministerului Învățământului nr. 2271 din 5 noiembrie 1958, s-a stabilit aici Stațiunea de cercetări biologice, geologice și geografice „Stejarul” organizată sub egida Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, vara venind aici studenți pentru a efectua aici practică și cercetare⁹.

După instalarea acestei instituții în incinta mănăstirii au urmat, o serie de interdicții impuse personalului mănăstiresc care au dus la interzicerea totală a cultului pentru mai bine de 25 de ani, între 1950 – 1980, pe motiv că locuitorii sunt deranjați de clopote¹⁰.

Schitul Pângărați a rămas închis până în primăvara anului 1981 când Stațiunea „Stejarul”, divizându-se în mai multe unități, a fost nevoită să-și mute sediul la Piatra Neamț. În această situație s-a redeschis biserica pentru oficierea cultului doar ca parohie, iar clădirile mănăstirii – în afară de biserică, turnul clopotniță și casa egumenească – au fost încredințate de către Consiliul Popular Județean Neamț, Laboratorului „Planta Vorel” care le-a transformat în depozit de plante medicinale. Din 1981 lăcașul monument din incinta mănăstirii devine biserică parohială pentru locuitorii din sat.

---

expropriere, ele fiind ale Statului. Din aceste 32 ha trecute în planul Mănăstirii, așa cum conținea și în arhiva Primăriei, com. Pângărați au rămas mănăstirii numai 4 ha cu clădiri cu tot, care este un teren neprielnic pentru agricultură, fiind accidentat și plantat cu pomi”.

⁷ Pentru o privire mai largă asupra martirajului victimelor represiunii comuniste din perioada imediată instaurării comunismului în țară, cf. Neculai Popa, *Represiune și rezistență în ținutul Neamțului*, Editura Vremea, București, 2000.

⁸ Mitropolia Moldovei și Sucevei, Adresa Ministerului Sănătății din 14 mai 1951.

⁹ Ministerul Învățământului, Ordin nr. 2271 din 5 nov. 1956.

¹⁰ *Proces verbal de recepție, Inventarul mănăstirii Pângărați* din 2 mai 1960: adresa nr. 2753 din 14 aprilie 1960 și adresa nr. 1393 din 19 aprilie 1960 a Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași și Adresa din 27 aprilie 1960, a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei.

În anul 1930, în perioada când schitul Pângărați era sub ascultarea mănăstirii Secu, s-au făcut mai multe demersuri pentru obținerea unor fonduri necesare lucrărilor de reparații ce nu mai sufereau amânare. Astfel, Serviciul de poduri și șosele al Județului Neamț, parte a Ministerului Lucrărilor Publice, sub semnătura inginerului șef al acestui serviciu, a realizat un deviz al lucrărilor de reparații strict necesare Schitului Pângărați din comuna cu același nume.

Devizul cuprindea necesarul de materiale și prețul acestora atât pentru biserică cât și pentru celelalte clădiri:

Arătarea lucrărilor	Părțile simple	Dimensiune			Cuburi sau suprafețe	Preț unitar	Obs.
		L	l	h			
1.La biserică							
Dușumea de brad	1	3.14	2.50	0.04	0,785 m ³		
	1	7.00	4.00	0.04	1,120		
Total		1,905 m ³ lemnărie rotundă 3,810 m ³					
2.Acoperiș							
Grinzi pe ziduri	4	10.00	0.20	0.20	16.00		
Popi în pod	5	4.00	0.15	0.15	0.450		
Clești la popi	10	5.00	0.10	0.06	0.300		
Scaune la căpriori	4	8.00	0.15	0.15	0.720		
Tălpi la scaune	4	8.00	0.15	0.15	0.720		
Popi la scaune	18	1.50	0.15	0.15	0.607		
Căpriori	30	7.00	0.08	0.10	1.680		
Coamă	1	10.00	0.10	0.10	0.100		
Asterială	2	10.00	7.00	0.02	2.800		
Total		18,977 m ³ lemn rotund 17,954 m ³					
3. Draniță socotit 80 dranițe la 1 m ² și 800 la m ³ 140 m ² x 80= 11200:800=14 m ³					14.000 m ³ lemn rotund 14.000 m ³		
4. Ferestre de stejar		7	1.20	0.80	0.05	0.268	
Strane	22	1.50	0.40	0.05	0.660		
Dulapuri	12	2.00	0.50	0.02	0.240		
Total		1.168 m ³				2.336 m ³	
5. Refacerea stăreției de 11/7 m							
Tălpi stejar	3	12.00	0.20	0.20	1.440		
	4	8.00	0.20	0.20	1.280		
					2.720 m ³ lemn rotund 38.100 m ³		
Amnari	38	3.50	0.15	0.15	2.992		

Tocuri la uși	14	2.20	0.20	0.08	0.308		
~"~	14	2.20	0.20	0.08	0.308		
Ferestre tocuri	20	1.40	0.20	0.05	0.280		
~"~	20	1.40	0.20	0.05	0.280		
Grinzișoare sub podele	6	11	0.15	0.15	1.485		
Total stejar					8.139 m ³ lemn rotund	16.278	
					m ³		
Lemnărie de brad ecarisată							
Bârne la pereți cuprins ușile și Ferestrele fără așezământ la goluri							
Pereți long.	30	11.00	0.20	0.20	13.200		
Pereți later.	30	7.00	0.20	0.20	8.400		
Pereți interiori	30	7.00	0.20	0.20	8.400		
~"~	15	4.00	0.20	0.20	2.400		
~"~	15	5.00	0.20	0.20	3.000		
Grinzi pe amnari	3	12.00	0.20	0.20	1.440		
~"~	4	8.00	0.20	0.20	1.280		
	2	12.00	0.20	0.10	0.480		
~"~	2	8.00	0.20	0.10	0.320		
Grinzi la pod	15	8.00	0.20	0.20	2.400		
Popi în pod	5	3.50	0.10	0.10	0.175		
					41.495 m ³		54.378 m ³
Scaune sub căpriori							
Grinzi la scaune	4	8.00	0.15	0.15	0.720		
~"~	4	5.50	0.15	0.15	0.495		
Popi la scaune	6	1.50	0.15	0.15	0.202		
~"~	4	1.50	0.15	0.15	0.135		
Clești la popi	10	3.00	0.10	0.04	0.120		
Coamă	1	12.00	0.10	0.10	0.120		
Căpriori	30	6.00	0.10	0.08	1.440		
Asterială	2	12.00	6.00	0.02	2,880		
Șipci pentru pereți	4	11.00	3.00	0.02	2.640		
~"~	8	7.00	3.00	0.02	2.360		
~"~	2	4.00	3.00	0.02	0.480		
~"~	2	5.00	3.00	0.02	0.600		
Podeală dublă în pod	2	11.00	7.00	0.02	3.080		
Dușumea jos	1	11.00	7.00	0.02	3.080		

Total					60.847 lemn rotund 121.697 m ³	
Drănițul pentru acoperiș socotit 80 dranițe la m ² și 800 la m ³ 144 ³² x80= 11520:800=					lemn rotund 15.000	
Total lemnărie rotundă						191.072 m ³

Tabelul nr. 1 Devizul pentru lucrările de reparație la biserică¹¹

Pentru reparația bisericii era necesară înlocuirea dușumelei, înlocuirea acoperișului, a ferestrelor, stranelor și dulapurilor. Era nevoie de 3,8 mc de scânduri de brad pentru dușumea, în timp ce pentru reparația acoperișului, lucrarea era mai amplă, necesitând aproape 19 mc de lemn .

Dranița pentru acoperiș însemna 14 mc adică 11.200 de bucăți; 7 ferestre de stejar; 22 de strane și 12 dulapuri, lemnul necesar însemnând 2,3 mc.

Pentru reparații la stăreție era nevoie de 2,8 mc de lemn de stejar.

Arătarea lucrărilor	Părțile simple	Dimensiune			Cuburi sau suprafețe	Preț unitar	Obs.
		L	l	h			
I.Reconstrucțiunea împrejmuirii terenului din jurul monastirei pe lungime de 1500 ml							
A. lemnărie de stejar							
1.Tumurugi de stejar ecarisați pe 1.75 din lungimea lor și lateral pe cele 4 fețe de câte 0.16 partea din pământ brută așezați și fixați la distanță de 2.00 din ax în ax	750	2.50	0.16	0.16	48.000		
Idem pentru porți	6	3.50	0.20	0.15	1.050		
Total					49.050 m ³		
Total lemnărie brută stejar					40.050 m ³		98.100
B. Lemnărie de brad							

¹¹ SJAN Neamț, fond Mănăstirea Secu, dosar 4/1935, f. 72, 75.

1.Lemnărie de brad ecarisată							
Pazii	2	1500.00	0.07	0.09	18.900		
Tasmale	2	1500.00	0.02	0.15	9.00		
Scânduri așezate în picioare	1	1500.00	0.025	1.75	65.625		
Console și căpriori la streșină	3000	0.60	0.05	0.07	6.300		
Lați	6	1500.00	0.03	0.05	13.500		
Total					113.325 m ³		226.650
Transport					226.650		
2.Învelitoare și draniță la streșină	2	1000	0.60		180 m ² la 144000 total	72.000	298.650
II.Reparațiunea grajdului							
1.Lemnărie de brad ecarisată la construcția șarpantei acoperișului							
Console	2	25.00	0.15	0.12	1.125		
-„-	2	15.00	0.15	0.12	0.675		
Tălpi și pene la scaune	4	17.50	0.15	0.15	1.573		
-„-	4	7.50	0.15	0.15	0.675		
Popi mari	6	6.00	0.15	0.15	0.810		
Căpriori la colțuri	11	14.00	0.12	0.15	1.008		
Popi mici	22	3.00	0.15	0.15	1.485		
Talpă sub popii mari și scaune	2	10.00	0.15	0.15	0.450		
Căpriori	52	11.00	0.10	0.12	6.864		
-„-	8	10.10	0.10	0.12	0.970		
-„-	8	9.20	0.10	0.12	0.883		
-„-	8	8.30	0.10	0.12	0.797		
-„-	8	7.40	0.10	0.12	0.710		
-„-	8	6.50	0.10	0.12	0.624		
-„-	8	5.60	0.10	0.12	0.538		
-„-	8	4.70	0.10	0.12	0.451		
-„-	8	3.80	0.10	0.12	0.365		
-„-	8	2.90	0.10	0.12	0.278		
-„-	8	2.00	0.10	0.12	0.1921		
Lați la acoperiș	110	$\frac{25.00+10.00}{2} \times 0.04 \times 0.60$			4.620		
-„-	110	$\frac{15.00}{2} \times 0.04 \times 0.60$			1.980		

Scânduri la streșine		$\frac{27.00+15.00}{2} \times 1.00 \times 0.025$	1.300		
"-"		$\frac{17.00+15.00}{2} \times 1.00 \times 0.025$	0.800		
Total			29.197 m ³		58.350
2.Învelitoare cu draniță la acoperiș	2	$\frac{27.00+10.00}{2} \times 11.00$	40.700		
"-"	2	$17.00 \times \frac{11.00}{2}$	187.00		
Total			594 m ²		
Total lemnărie brută de brad					102.850
Recapitulațiune					
1.Lemnărie brută de stejar la construcția de împrejmuire		lemnărie de stejar lemnărie de brad 98.100 m³ 298.650 m³			
2. Lemnărie brută de brad la reparația grajdului		lemnărie de brad 102.850 m³			
Total general m. cubi			98.100 m ³	401.500 m ³	
Devizul de față s-a încheiat					

Tabelul nr. 2 Devizul pentru lucrările de împrejmuire a mănăstirii și reparația grajdului¹².

Rezumând documentul se poate reține că lucrările vizau și refacerea gardului mănăstirii pe o lungime de 1500 de metri din lemn de stejar, fiind necesari 49 mc de lemn stejar pentru stâlpi și alți 113, 3 mc pentru paizii și scânduri. Pentru învelitoare și dranița la gard erau necesari alți 18 mc de lemn. Aproape 30 mc de lemn de brad erau necesari pentru repararea acoperișului grajdurilor iar pentru draniță era nevoie de 187 mc de lemn de brad. Total material lemn 594 mc lemn în valoare 401.500 de lei. Din păcate, nu știm dacă aceste lucrări atât de necesare au mai fost realizate.

AN ESTIMATE FOR MEASUREMENTS AND STRICTLY NECESSARY REPAIR WORK AT THE PÂNGĂRAȚI HERMITAGE IN 1930

(Abstract)

The present material brings to light an episode from the tumultuous and dramatic history of the Pângărați Monastery. The history of the monastery, from the place of prayers to the lord, to the penitentiary, military hospital, tuberculosis hospital, hermitage pending the Secu Monastery, military barracks and warehouse, again hermitage, so that, until its closure in 1958, it was a sanatorium. The document we are presenting is an estimate for measurements and urgent repair works, made on May 29, 1930, by the Roads and Construction Service of Neamț county, estimated in an amount of 401,500 lei.

¹² *Ibidem*, f. 73-74

ARHITECTUL ȘTEFAN BALȘ, CERCETĂTOR ȘI RESTAURATOR AL MONUMENTELOR NEMȚENE¹

Anca FILIP²

Cuvinte cheie: Ștefan Balș, arhitect, restaurare, monument istoric, Comisiunea Monumentelor Istorice, Direcția Monumentelor Istorice, Mănăstirea Neamț, Cetatea Neamțului, Războieni, Piatra Neamț.

Keywords: Ștefan Balș, architect, restoration, historical monument, the Historical Monuments Commission, the Historical Monuments Directorate, the Neamț Monastery, the Neamțului Fortress, Piatra Neamț Războieni.

Arhitectul Ștefan Balș (1902-1994) este cel mai important reprezentant al școlii românești de restaurare, cu o activitate desfășurată timp de șase decenii, în cadrul Serviciului Tehnic al Comisiunii Monumentelor Istorice, apoi al Direcției Monumentelor Istorice, având o contribuție determinantă în domeniul teoriei și practicii restaurării monumentelor istorice din România și în formarea noilor generații de arhitecți restauratori (Fig. 1).

Descendent al unor vechi familii boierești din Moldova și Muntenia, Ștefan Lupu Balș s-a născut la 27 octombrie 1902, fiind unul dintre cei cinci copii ai magistratului Matei Balș și ai lui Zoe Balș, născută Manu. A fost nepotul lui George Balș (1868-1934), membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, membru al Academiei Române, autorul volumelor de referință despre arhitectura bisericească din Moldova în secolele XV-XVIII. A fost văr cu arhitectul Ion Balș (1901-1980), cu care a fost coleg în cadrul Direcției Monumentelor Istorice și cu medicul Matei Balș (1905-1989), profesor universitar și decan al Facultății de Medicină din București, întemeietorul școlii moderne românești de bacteriologie clinică.

A urmat cursurile liceului Gheorghe Lazăr din București, apoi ale Școlii de Ofițeri de artilerie, dobândind gradul de sublocotenent.

Între anii 1921 și 1927, viitorul restaurator a urmat cursurile Școlii Superioare de Arhitectură din București, obținând diploma de arhitect la 15 iulie 1927.

În perioada 1928-1929 a fost bursier al Academiei Române din Roma. A întocmit relevee și a participat la elaborarea proiectelor de restaurare pentru bisericile Santa Balbina și San Sisto Vecchio, sub coordonarea profesorului său de istoria artei bizantine, arhitectul

---

¹ Informațiile prezentate în acest articol sunt rodul cercetării inițiate în cadrul proiectului cultural *Restauratori români: arhitectul Ștefan Balș (1902-1994)* <https://stefan-bals.ro/> - derulat în cadrul Institutului Național al Patrimoniului, în anul 2016, autor și coordonator arhitect Anca Filip, finanțat de Uniunea Arhitecților din România din Fondul „Timbrul Arhitecturii” - și continuată de autor, până în prezent.

² Institutul Național al Patrimoniului, BUCUREȘTI.

Antonio Muñoz, a audiat cursurile arhitecților Gustavo Giovannoni și Camillo Boito, pregătindu-se astfel pentru viitoarea sa carieră de arhitect restaurator.

Întors de la Roma, în anul 1930, s-a angajat ca arhitect în cadrul Serviciului Tehnic al Comisiunii Monumentelor Istorice, unde va lucra până în anul 1950, la desființarea acesteia.

În perioada 1950-1959 a fost arhitect în institute de proiectare nou înființate de regimul comunist: IPL, ISPROR, ICSOR, coordonând activitatea atelierelor de restaurare a monumentelor istorice (Fig. 2).

În anul 1955 a fost condamnat la 5 ani de închisoare pentru că l-a ascuns pe vărul său, Gheorghe Florescu, în casa sa, în perioada 1947-1955. După 7 luni de detenție, a fost eliberat, datorită unei amnistii generale.

În anul 1959, odată cu înființarea Direcției Monumentelor Istorice, continuatoarea Comisiunii Monumentelor Istorice, a devenit arhitect șef, șef de proiect complex în cadrul acesteia, până la desființarea instituției, în anul 1978. Alături de el, aici au lucrat și s-au format reprezentanți de seamă ai școlii românești de restaurare, cum ar fi arhitecții: Rodica Mănciulescu, Eugen Chefneux, Virgil Antonescu, Eugenia Greceanu, Sanda Ignat, Gheorghe Sion, Virgil Polizu. A fost membru al comisiilor cu atribuții de avizare, îndrumare și control a intervențiilor asupra monumentelor istorice.

Chiar și după desființarea Direcției Monumentelor Istorice, „monumentele nu au vrut să mă părăsească”, așa cum mărturisea Ștefan Balș într-un interviu din anul 1984³ (Fig. 3). Și-a continuat activitatea de restaurator până la sfârșitul vieții.

În anul 1990 a devenit membru al reînființatei Comisii a Monumentelor Istorice (Fig. 4).

A fost membru de onoare al Academiei Române.

S-a stins din viață la 22 februarie 1994.

Printre monumentele istorice care alcătuiesc importanta operă de restaurator a arhitectului Ștefan Balș, se numără: Biserica „Sf. Elefterie” – Vechi din București (1930), Biserica Scaune din București (1934, 1937, 1947), Biserica Crețulescu din București (1932-1939), Biserica „Sf. Spiridon” – Vechi din București (1934-1937), Biserica mănăstirii Antim din București (1945-1946), Mănăstirea Neamț (1930-1934, 1954-1965), Biserica din Pătroaia (1931), Biserica din Borzești (1936), Biserica schitului Clocociov (1934), Palatul Episcopal din Huși (1936), Biserica „Sf. Sava” din Iași (1936-1939), Episcopia Romanului (1937-1938), Ansamblul Bisericii domnești „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul” din Piatra Neamț (1937-1938, 1942), Biserica mănăstirii Coșula (1938), Biserica din Vad – Someș (1938), Biserica mănăstirii Snagov (1943-1947), Biserica din Burdujeni (1943-1944), Biserica „Sf. Dumitru” din Suceava (1943), Mănăstirea Brebu (1956-1959, 1962-1963), Mănăstirea Moldovița (1955-1970), Mănăstirea Cernica (1959-1962), Palatul de la Potlogi

---

³ Cristina Mănciulescu, Ștefan Mănciulescu, *Monumentele nu au vrut să mă părăsească, convorbire cu arhitectul Ștefan Balș*, în „Revista Arhitectura”, nr. 1, 1984.

(în colaborare cu arhitect Radu Udroi) (1954-1956), Mănăstirea Căldărușani (1960-1965), Mănăstirea Hurezi (1961-1975), Biserica și paraclisul Patriarhiei (1960-1962), Schitul Balamuci (1960-1962), Cetatea țărănească Călnic (1961-1964), Mănăstirea „Radu Vodă” din București (1962-1964, 1970-1974), Cula Duca din Măldărești (1962-1967), Ansamblul Bărăția din Câmpulung (1963-1965), Cetatea Neamțului (1963-1971), Biserica „Sf. Gheorghe” din Pitești (1964-1966), Biserica schitului Brădet (1964-1966), Mănăstirea Râșca (1968-1975), Cazarma Babilon și Sala Unirii din Alba Iulia (1967-1968), Catedrala Ortodoxă din Alba Iulia (1967-1971), Catedrala Romano-Catolică din Alba Iulia (1967-1976), Biserica din Războieni (1972-1975), Biserica „Sf. Gheorghe” Nou din București (1974-1985), Mănăstirea Hodoș-Bodrog (în colaborare cu arhitect Virgil Antonescu) (1978-1979), Biserica fostei mănăstiri Tazlău (în colaborare cu arhitect Virgil Antonescu) (1985-1986), Casa domnească a mănăstirii Putna (în colaborare cu arhitect Virgil Antonescu) (1981-1991).

Intervențiile sale de restaurare s-au bazat pe o aprofundată cunoaștere a istoriei arhitecturii, a materialelor și tehnicilor tradiționale de construire, a unei consistente documentări istorico-arhitecturale și a cercetării aprofundate a monumentului istoric *in situ*. A publicat rezultatele acestor cercetări și jurnale ale restaurărilor sale în publicații de specialitate: „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, „Buletinul Monumentelor Istorice”, „Revista Muzeelor și Monumentelor”, „Revista Monumentelor Istorice”, Revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei” și „Arhitectura”. A scris despre restaurarea: Bisericii „Sf. Elefterie” din București (1934), Palatului de la Potlogi (1955), Mănăstirii Neamț (1962, 1964), Mănăstirii Hurezu (1962), Mănăstirii Gura Motrului (1964), Bărăției din Câmpulung (1966), Cetății țărănești din Călnic (1967), Bisericii din Brădet-Argeș (1970), Cetății Neamțului (1971), Bisericii Crețulescu (1972), Bisericii „Radu Vodă” din București (1975), Bisericii din Războieni (1975), Bisericii „Sf. Gheorghe” din Pitești (1976), Bisericii „Sf. Gheorghe Nou” din București (1981), Casei domnești a mănăstirii Putna (1982), Mănăstirii Râșca (1990, împreună cu arh. Rodica Mănciulescu). A publicat studii istorico-arhitecturale despre: Biserica „Precista” din Bacău (1934), Conacul Manu din Leordeni (1945), vechi locuințe boierești din Gorj (1954), Biserica mănăstirii Putna (1966), Biserica Episcopiei Argeșului (1967) ș.a.

În perioada 1957-1968 a publicat monografiile dedicate unor importante monumente istorice: Mănăstirea Neamț (1957), Mănăstirea Moldovița (1958) (ambele în colaborare cu Corina Nicolescu), Mănăstirea Secu (1966), Mănăstirea Humor (1967), Ansamblul Bărăției din Câmpulung (1968), Mănăstirea Hurezu (1968), Mănăstirea Brebu (1968), Palatul de la Potlogi (1968).

A susținut comunicări despre restaurarea unor monumente istorice la sesiunile științifice ale Direcției Monumentelor Istorice, în perioada 1963-1975: *Mănăstirea Hurezu – descoperiri* (1963), *Restaurarea cetății din Călnic* (1964), *Mănăstirea Neamț - probleme de restaurare* (1964), *Restaurarea Bărăției din Câmpulung* (1966), *Biserica din Brădet - probleme*

de restaurare (1968), *Restaurarea bisericii „Radu Vodă”* (1973), *Cula Duca din Măldărești* (1974), „*Sf. Gheorghe*” – *Nou din București – rezultatele cercetărilor* (1975).

Iată ce spun doi importanți oameni de cultură, Gheorghe Curinschi Vorona și Vasile Drăguț, despre multiplele și înaltele valențe ale activității arhitectului Ștefan Balș desfășurate în slujba monumentelor istorice:

„Trebuie scos în evidență că, fără contribuția lui Ștefan Balș și a celor care i-au împărtășit punctele de vedere, arhitectura noastră medievală din Țara Românească și Moldova ar fi avut cu totul altă înfățișare, iar istoria arhitecturii, pentru a reconstitui evoluția acesteia, ar fi trebuit să recurgă la documente arheologice sau iconografice care să completeze mental imaginea alterată a monumentelor.

Reconstituirea turlor muntenești și a acoperișurilor moldovenești a fost hotărâtoare pentru reabilitarea estetică a arhitecturii medievale. Restaurarea acestora s-a înscris pe linia unei gândiri arhitecturale corecte și consecvente care consideră spațiul, volumul, silueta drept componente fundamentale ale compoziției în arhitectură”⁴.

„... La toate aceste monumente intervenția restauratorului a făcut posibilă recuperarea formelor originale, punând în evidență fie frumusețea maiestruoasă a unor ansambluri, fie zestrea de semnificații a unor însemne istorice.

De o înaltă exigență profesională, arhitectul Ștefan Balș a fost mereu preocupat să transmită exigența sa colaboratorilor mai tineri, imprimând atelierului său caracterul unei adevărate școli în cadrul căreia, ideea de disciplină s-a asociat cu necesitatea dragostei de muncă și a respectului pentru monument. În același timp, el a stimulat permanent pasiunea pentru cercetarea istorică a monumentelor, în convingerea că, un restaurator trebuie să își depășească formația de arhitect printr-o sistematică aprofundare a istoriei. (...)

Ștefan Balș nu este doar un nume de OM. Pentru restaurarea monumentelor din țara noastră el reprezintă o întreagă epocă”⁵.

Aproape de sfârșitul vieții sale, la 90 de ani, intervievat de arhitecta Sanda Ignat despre lucrările care i-au oferit cele mai multe satisfacții profesionale, Ștefan Balș numește ca momente de vârf din activitatea sa șantierul de lungă durată de la Mănăstirile Hurezi și Neamț, catedrala din Alba Iulia și biserica Crețulescu, dar și restaurarea ruinelor Cetății Neamț și a bisericii-mausoleu din Războieni, ca restaurări reușite⁶. Iată cum, trei dintre cele șase cele mai importante restaurări numite de marele arhitect la finalul carierei sale, sunt cele ale unor monumente nemțene, la care ne vom referi în continuare.

Restaurarea Mănăstirii Neamț, comuna Vânători-Neamț, județul Neamț

Importantul ansamblu mănăstiresc, care adăpostește capodopera arhitecturii ștefaniene, biserica închinată praznicului „Înălțării Domnului”, a suferit numeroase intervenții modificatoare, în timp.

⁴ Gheorghe Curinschi Vorona, *Arhitectură, urbanism, restaurare*, București, Editura Tehnică, 1996.

⁵ Vasile Drăguț, *Profil: Ștefan Balș*, RMM-MIA, Anul XLVI, nr. 2, 1977, p. 89.

⁶ Sanda Ignat, *Arhitectul Ștefan Balș despre restaurarea monumentelor istorice (interviu)*, BCMI, anul II, nr. 4, 1991, p. 49-57.

Bisericii i s-a adăugat o veșmântărie, pe latura de sud, în secolul al XVIII-lea sau chiar mai devreme. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, zidul despărțitor dintre naos și grozniță a fost desființat, biserica a fost repictată, iar în exterior a fost tencuită și zugrăvită policrom, acoperișul a fost modificat, turla primind un acoperiș de factură barocă. Tot în secolul al XIX-lea, fațada de vest a bisericii a primit un fronton neo-gotic.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, în incintă a fost construită biserica „Sf. Gheorghe”, care a fost refăcută în secolul al XIX-lea în stil neo-clasic.

Laturile incintei mănăstirești, ridicate începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, au suferit și ele numeroase prefaceri.

Comisiunea Monumentelor Istorice, prin Serviciul Tehnic, i-a încredințat, în anul 1930, arhitectului Ștefan Balș, proaspăt alăturat colectivului, după încheierea studiilor de restaurare la Academia Română din Roma, intervențiile de restaurare a bisericii „Înălțarea Domnului”. Cercetările și intervențiile de decapare a pereților exteriori fuseseră inițiate în anul 1926⁷. În perioada 1930-1934, Ștefan Balș a înlăturat tencuielile bisericii, eliberând și reîntregind paramentul aparent din piatră, cărămidă smălțuită și ceramică⁸ (Fig. 5, 6).

În perioada 1954-1956, în cadrul atelierului de restaurare monumente istorice al I.C.S.O.R. - Institutul Central pentru Sistematizarea Orașelor, arhitectul Ștefan Balș a elaborat proiectul de restaurare a întregului anamblu al Mănăstirii Neamț⁹.

Acest proiect a fost pus în operă în perioada 1960-1962 de Direcția Monumentelor Istorice, tot sub coordonarea arhitectului Ștefan Balș, pe baza reprezentărilor de epocă ale bisericii și a elementelor găsite pe bazele turlei, acoperișul bisericii a fost refăcut, în formă tradițională moldovenească, cu învelitoare de aramă. A fost reeditat ieșindul în formă de umbrelă de pe fațada de vest. Ferestrele absidelor laterale ale naosului și grozniței, supralărgite în secolul al XIX-lea, au fost readuse la forma de origine. Au fost reconstituite ancadramentele din piatră, după modelul celor descoperite în timpul săpăturilor desfășurate în incintă. Completarea zidăriei de cărămidă aparentă, necesară în urma rectificării ferestrelor, s-a realizat cu cărămidă nesmălțuită, marcându-se, în acest fel, intervenția restauratorului. S-a decis menținerea veșmântăriei, de pe latura de sud a bisericii, ca etapă valoroasă din istoria monumentului istoric¹⁰ (Fig. 7).

În perioada 1954-1962, arhitectul Ștefan Balș a restaurat întregul ansamblu al Mănăstirii Neamț. A fost restabilit vechiul nivel de călcare, mai jos cu circa 50 cm decât cel din 1927. Au fost restaurate agheasmatarul și incinta: turnul clopotniță și ansamblul chiliilor¹¹ (Fig. 8, 9).

Biserica „Sf. Gheorghe” a fost demolată de pe amplasamentul său inițial și reconstituită parțial, ca paraclis, inclus în șirul de chilii ale incintei, pe latura de vest - decizie

---

⁷ Arhiva INP, fond CMI, dosar nr. 3726.

⁸ *Ibidem*, dosare 3727, 2728.

⁹ Idem, Fond DMI, dosar nr. 9876, 9877.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 9881.

¹¹ *Ibidem*, dosar 9886.

justificată de punerea în valoare a bisericii „Înălțarea Domnului”, ctitoria lui Ștefan cel Mare¹² (Fig. 10, 11).

Amprenta la sol a Bisericii „Sf. Gheorghe” și a clădirilor anterioare acesteia, descoperite în cursul săpăturilor arheologice sub temelile sale, au fost marcate în curtea mănăstirii (Fig. 12).

Extinse cercetări ale acestui monument istoric, care au fundamentat și intervențiile de restaurare, au fost publicate de Ștefan Balș, în calitate de coautor al unei ample monografii, în anul 1958¹³. După finalizarea lor, complexele intervențiile de restaurare ale ansamblului au fost prezentate sintetic, în publicații de specialitate¹⁴.

Restaurarea Bisericii domnești „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul” și a Turnului clopotniță, Piatra Neamț, județul Neamț¹⁵

Ansamblul domnesc din Piatra Neamț, alcătuit din biserica domnească „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul” și Turnul clopotniță, ridicate de Ștefan cel Mare, la sfârșitul secolului al XV-lea, au suferit modificări ample în secolul al XIX-lea. Bisericii i s-a modificat acoperișul și i s-a adăugat un pridvor pe latura de nord. În interior a fost desființat zidul dintre pronaos și naos (Fig. 13). Turnul clopotniță a fost supraînălțat cu un nivel cu plan octogonal, retras, cu galerie înconjurătoare, prevăzut cu ceas. Acoperișul turnului a fost și el modificat, după moda timpurilor: rotunjit și cu lanternou (Fig. 14).

Biserica a fost restaurată de Serviciul Tehnic al Comisiunii Monumentelor Istorice, șef de proiect fiind arhitectul Ștefan Balș, în perioada 1937-1938. Restauratorul a înlăturat pridvorul adăugat în secolul al XIX-lea, a refăcut acoperișul bisericii în manieră tradițională moldovenească, înalt, cu rupere de pantă și streșini ample. A acoperit biserica cu învelitoare din ceramică smălțuită. Arhitectul a menținut și restaurat paramentul aparent al bisericii, alcătuit din piatră brută, cioplitură, piatră fățuită, cărămidă aparentă și ornamente din ceramică smălțuită. A poziționat în exteriorul bisericii, pe partea de nord a acesteia, portalul ușii dintre naos și pronaos, care fusese înlăturat în secolul al XIX-lea odată cu zidul despărțitor, punându-l astfel în valoare ca pe un obiect muzeistic. Acest portal este amplasat chiar în dreptul zidului desființat (Fig. 15).

Turnul clopotniță al bisericii a fost restaurat în anul 1942. Ștefan Balș a menținut nivelul superior al turnului, prevăzut cu ceas, care fusese adăugat în secolul al XIX-lea, considerat a reprezenta o imagine identitară pentru urbe, dar a înlocuit acoperișul rotunjit, cu lanternou, realizat tot în secolul al XIX-lea, cu un acoperiș realizat în spiritul tradiției istorice moldovenești¹⁶ (Fig. 16).

---

¹² *Ibidem*, dosar 9882.

¹³ Ștefan Balș, Corina Nicolescu, *Mănăstirea Neamț*, București, Editura Tehnică, 1958.

¹⁴ Ștefan Balș, *Biserica „Înălțarea Domnului” din Mănăstirea Neamț*, în *MMS*, nr. 5-6, 1962, p. 317-326; Ion Balș, Ștefan Balș, Radu Heitel, Petre Năsturel, *Restaurarea mănăstirii Neamț*, în *Monumente Istorice. Studii și Lucrări de Restaurare*, C.S.C.A.S. – D.M.I., 1964

¹⁵ Arhiva INP, fond CMI, dosar 2625.

¹⁶ *Ibidem*.

Restaurarea Cetății Neamțului, Târgu Neamț, județul Neamț¹⁷

În anul 1939, Comisiunea Monumentelor Istorice a inițiat intervenții de degajare și cercetare a Cetății Neamțului, sub coordonarea cercetătorilor ieșeni I. Minea, N. Grigoraș, Gh. Cojoc. Acestea au continuat în anii 1940 și 1942, sub conducerea lui D. Constantinescu și în perioada 1953 – 1954, descrise în rapoartele de săpătură și în studiile lui N. Constantinescu¹⁸.

Restaurarea propriu-zisă a Cetății Neamțului s-a realizat prin Direcția Monumentelor Istorice, în perioada 1963-1971, șef de proiect fiind arhitectul Ștefan Balș, căruia îi datorăm conceptul de intervenție de conservare sub formă de "ruină romantică", - menținerea și consolidare monumentului în stare de ruină, fără reconstituirea părților dispărute - cu realizarea unor intervenții contemporane, socotite necesare vizitării în bune condiții a monumentului, acestea fiind tratate modern (Fig. 17, 18).

Degajarea masivă a straturilor vegetale și a dărâmturilor a dus la descoperirea formei crenelurilor, care încununează turnurile incintei și a părții inferioare a curtinelor și bastioanelor terasei, aflate în bună stare de conservare.

Zidurile au fost consolidate și a fost refăcut paramentul părților superioare, dislocate de rădăcinile arborilor.

Pentru valorificarea în scop muzeistic și turistic a monumentului istoric a fost ridicat, pe vechile amprente, podul de acces și a fost amenajată o terasă belvedere. Pentru marcarea etapelor istorice, intervențiile contemporane au fost realizate cu ajutorul noilor tehnologii și a materialelor moderne de construcție, inclusiv betonul armat. Ștefan Balș a documentat fotografic intervențiile de restaurare a Cetății Neamțului (Fig. 19, 20, 21) și a publicat, în anul 1971, o prezentare sintetică a ampleror intervenții pe care le-a coordonat¹⁹.

Restaurarea Bisericii „Sf. Voievozi”, Războieni, județul Neamț²⁰ (Fig. 25)

Ctitoria marelui voievod Ștefan cel Mare, ridicată în anul 1496 pentru a servi ca loc de veci și a cinsti memoria ostașilor căzuți eroic în bătălia de la Valea Albă în anul 1476, a suferit transformări în secolul al XIX-lea: în fața intrării s-a construit un pridvor, bisericii i s-au adăugat două turle din lemn, cu învelitoare din tablă, ferestrele au fost modificate.

Încă din anul 1955, în cadrul atelierului de restaurare monumente istorice al I.C.S.O.R. - Institutul Central pentru Sistematizarea Orașelor, arhitectul Ștefan Balș a elaborat proiectul de restaurare a bisericii din Războieni (Fig. 22). Această intervenție a fost posibilă peste aproape 20 de ani, în cadrul Direcției Monumentelor Istorice.

Intervenția i-a fost încredințată tot arhitectului Ștefan Balș, autorul proiectului din anul 1955. Acesta a restaurat monumentul istoric în perioada 1973-1975. Cercetarea

¹⁷ Arhiva INP, fond DMI, dosare: 9447, 9448, 9449, 9450, 9451.

¹⁸ Idem, fond CMI, dosar 3419.

¹⁹ Ștefan Balș, *Restaurarea cetății Neamț*, în *BMI*, nr. 2, 1971, p. 53-54.

²⁰ Arhiva INP, fond D. M. I., dosar 7562.

arheologică, care a precedat intervenția de restaurare, a revelat prezența unui strat de oseminte de 40 cm grosime, sub pardoseala naosului.

Restauratorul a înlăturat pridvorul atașat laturii de sud și turlele false, refăcând acoperișul înalt, în patru ape, cu streășină amplă și învelitoare din tablă de aramă. Zidăria a fost consolidată prin realizarea unor centuri perimetrale și transversale din beton armat, amplasate la partea superioară și la nașterea bolților.

Ștefan Balș a înlăturat tencuiala și a restaurat paramentul aparent din piatră, cu câmpuri de cărămidă zugrăvită, decorații din ceramică smălțuită, ornamentat cu ocnițe și firide, a restaurat ancadramentele din piatră. A refăcut timpanul dispărut al portalului de la intrarea în biserică. În interior au fost decapate straturile de tencuială și zugrăveală suprapuse și punându-se în valoare sistemul decorativ din cărămizi smălțuite, tencuială albă și cărămizi zugrăvite. Pardoseala din scânduri a fost înlocuită cu lezezi de piatră.

Întregul proces de cercetare și de restaurare a acestui monument istoric a fost publicat de Ștefan Balș, în anul 1975, după finalizarea intervențiilor²¹ (Fig. 23, 24).

Pe baza unei aprofundate cunoașteri a istoriei arhitecturii, a materialelor și tehnicilor tradiționale de construire, a unei consistente documentări istorico-arhitecturale și a cercetării aprofundate a monumentului *in situ*, Ștefan Balș a știut să „citească” urmele lăsate de turlele dispărute, pe baze, să identifice etapele istorice succesive după urmele găsite în ziduri, pe parament și în săpături, să interpreteze tablourile votive, în vederea restabilirii unei continuități formale de origine și a unității plastice a monumentului istoric. Deși a recurs uneori și la intervenții de reîntregire și reconstituire, pe bază de analogie, moștenirea sa se constituie în cea mai importantă operă de restaurare a monumentelor istorice din România, desfășurată în secolul XX.

ARCHITECT ȘTEFAN BALȘ, RESEARCHER AND RESTORER
OF NEAMȚ COUNTY MONUMENTS
(Abstract)

The architect Ștefan Balș (1902-1994) is the most prominent representative of the Romanian restoration school, serving for historical monuments for 60 years, as a restorer of the Technical Service of the Historical Monuments Commission, then of the Historical Monuments Directorate. He dedicated an important part of his activity to research and restoration of the historical monuments in the Neamț County. He is the author of the iconic restorations of the: Neamț Monastery, Neamțului Fortress, ensemble of the Royal Court in Piatra Neamț (the church and the belltower) and the Church „Sf. Voievozi” in Războieni.

The historical archive of the National Institute of Heritage and the articles and studies published by Ștefan Balș document this prestigious activity.

---

²¹ Ștefan Balș, *Restaurarea bisericii din Războieni, jud. Neamț*, în RMM-MIA, nr. 2, 1975, p. 65-71.

Fig. 1. Arhitectul Ștefan Balș
(Arhiva Ion Balș)

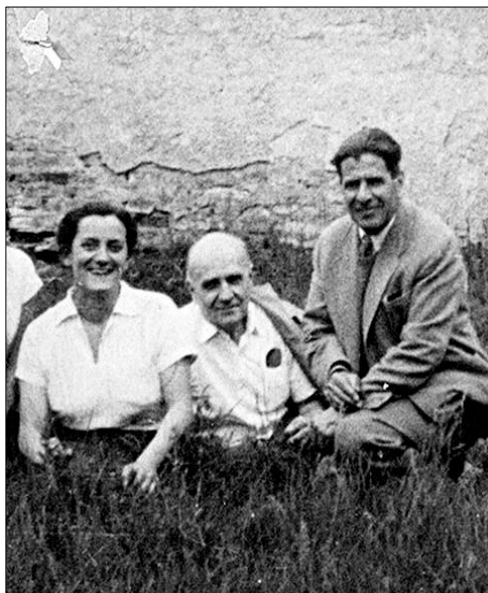

Fig. 2. Ștefan Balș alături de arhitecții Eugenia Greceanu și Paul Emil Miculescu, Potlogi, 1955
(Arhiva Ion Balș)

Fig. 3. Ștefan Balș alături de Gheorghe Florescu și Dinu Odobescu, Cetatea Neamțului, 1982 (Arhiva Ion Godeanu)

Fig. 4. Ștefan Balș participând la o ședință a Comisiei Monumentelor Istorice, alături de arhitecții Grigore Ionescu, Aurelian Trișcu, Sanda Voiculescu, Liana Bilciurescu, Sanda Ignat și inginerul Constantin Pavelescu, octombrie 1990
(Arhiva INP)

Fig. 5. Biserica „Înălțarea Domnului” a Mănăstirii Neamț, înainte de restaurare, 1925 (Arhiva INP)

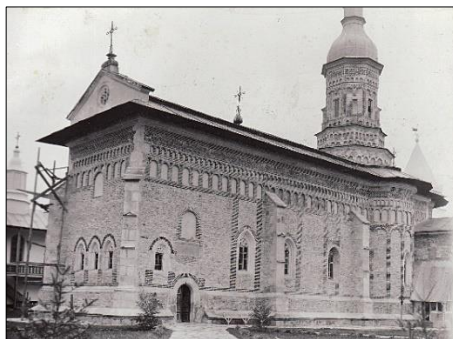

Fig. 6. Biserica „Înălțarea Domnului” a Mănăstirii Neamț, după restaurare, 1932 (foto arh. Ștefan Balș, Arhiva INP)

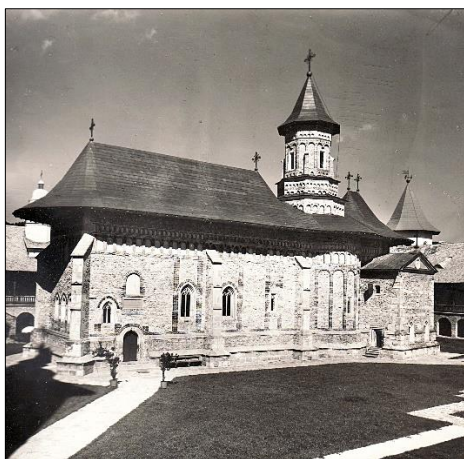

Fig. 7. Biserica „Înălțarea Domnului” a Mănăstirii Neamț, după restaurare, 1962 (foto Gh. Marin, Arhiva INP)

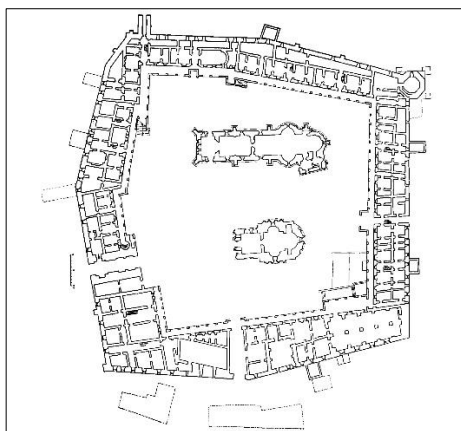

Fig. 8. Mănăstirea Neamț, plan de situație, înainte de restaurare (Ștefan Balș, Corina Nicolescu, *Mănăstirea Neamț*, Ed. Tehnică, București, 1958)

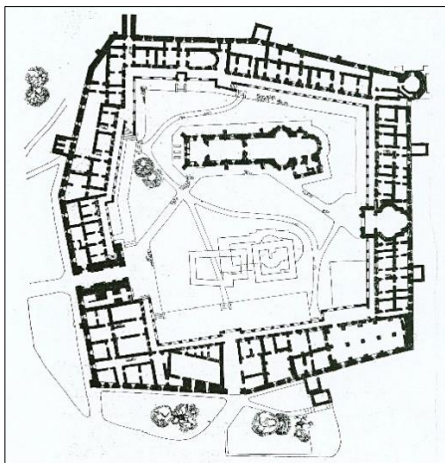

Fig. 9. Mănăstirea Neamț, plan de situație, după restaurare (Ion Balș, Ștefan Balș, Radu Heitel, Petre Năsturel, *Restaurarea mănăstirii Neamț*, Monumente Istorice. Studii și Lucrări de Restaurare, C.S.C.A.S. – D.M.I., 1964)

Fig. 10. Biserica „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii Neamț, înainte de reamplasare, 1956 (foto Șt. Butak, Arhiva INP)

Fig. 11. Biserica „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii Neamț, reconstruită ca paraclis, în corpul chiliilor, 1962 (foto Gh. Marin, Arhiva INP)

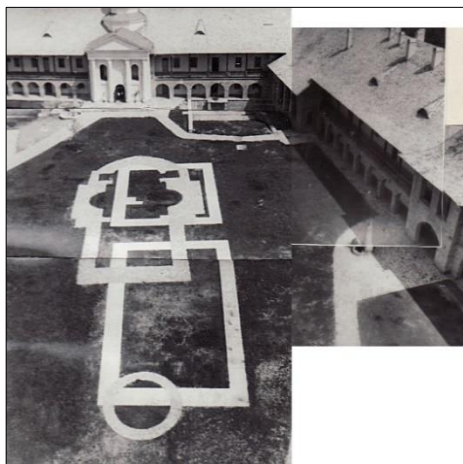

Fig. 12. Amprenta la sol a Bisericii „Sf. Gheorghe” și a clădirilor anterioare acesteia, marcate în curtea mănăstirii, 1962 (colaj foto arh. Ștefan Balș, Arhiva INP)

Fig. 13. Biserica domnească „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul”, Piatra Neamț, 1926 (foto A. Chevallier, Arhiva INP)

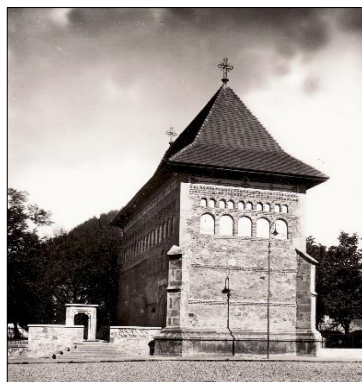

Fig. 15. Biserica domnească „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul”, Piatra Neamț, după restaurare, 1937 (Arhiva INP)

Fig. 14. Turnul clopotniță al Bisericii domnești „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul”, Piatra Neamț, înainte de restaurare, 1931 (foto W. Weiss, Arhiva INP)

Fig. 16. Ansamblul Bisericii domnești „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul”, Piatra Neamț, astăzi (foto Anca Filip)

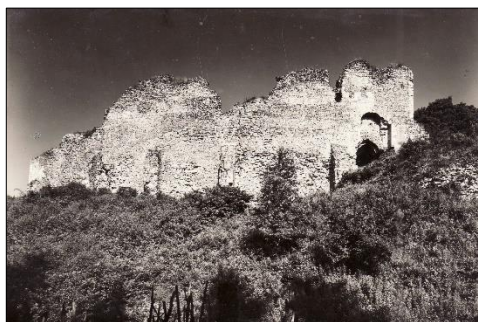

Fig. 17. Cetatea Neamțului, înainte de restaurare, 1954 (foto Șt. Butak, Arhiva INP)

Fig. 18. Cetatea Neamțului, după de restaurare, 1973 (foto S. Machedon, Arhiva INP)

Fig. 19. Cetatea Neamțului, în timpul restaurării, 1968 (foto arh. Ștefan Balș, Arhiva INP)

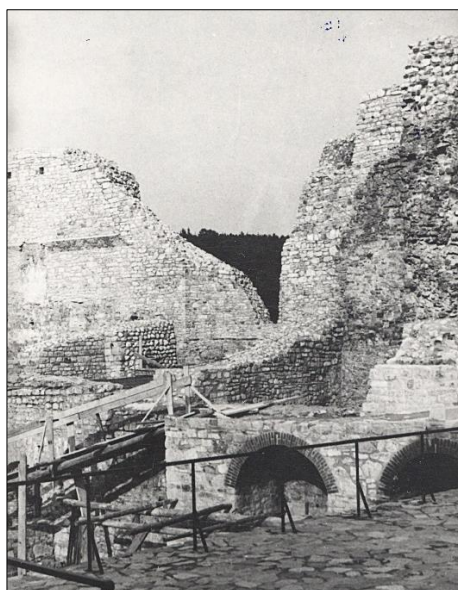

Fig. 20. Cetatea Neamțului, în timpul restaurării, 1968 (foto arh. Ștefan Balș, Arhiva INP)

Fig. 21. Cetatea Neamțului, în timpul restaurării, 1968 (foto arh. Ștefan Balș, Arhiva INP)

Fig. 22. Biserica „Sf. Voievozi”, Războieni, înainte de restaurare, 1955 (foto Gr. Doagă, Arhiva INP)

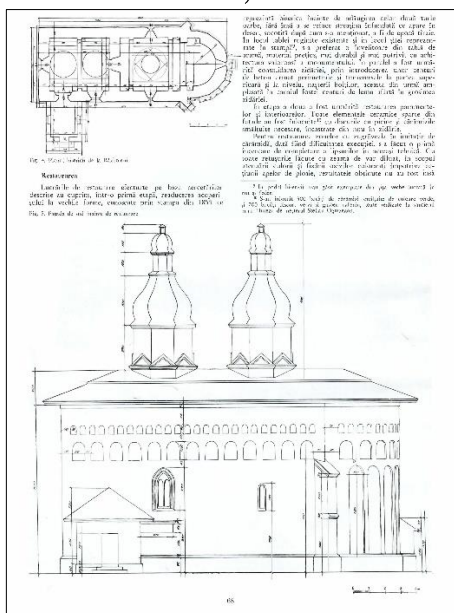

Fig. 23. Biserica „Sf. Voievozi”, Războieni, înainte de restaurare (arh. Ștefan Balș, Restaurarea bisericii din Războieni, jud. Neamț, RMM-MIA nr. 2, 1975)

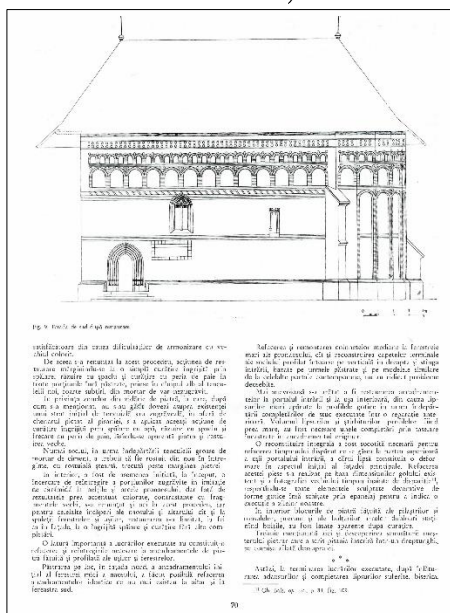

Fig. 24. Biserica „Sf. Voievozi”, Războieni, după restaurare (arh. Ștefan Balș, Restaurarea bisericii din Războieni, jud. Neamț, RMM-MIA nr. 2, 1975)

Fig. 25. Biserica „Sf. Voievozi”, Războieni, astăzi

CONDUITA ETICĂ ÎN CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA PATRIMONIULUI CULTURAL

Mirela HRENIUC¹

Cuvinte cheie: etica în conservare-restaurare, protejarea patrimoniului cultural

Keywords: ethics in conservation-restoration, protecting cultural heritage

În domeniul restaurării coabitează și interferează, ca definiție, termenii care descriu acțiunea de păstrare a bunurilor de patrimoniu. Conservarea, conservarea preventivă/curativă și restaurarea indirectă/directă presupun responsabilități și implicare în planificarea strategică, examinarea pentru diagnosticare, întocmirea-redactarea planurilor de conservare și a propunerilor de tratament; conservare preventivă: tratamente de conservare-restaurare și documentarea observațiilor fiecărei intervenții; acțiunea de păstrare a patrimoniului mobil sau imobil, tangibil. Restaurarea constă în acțiunea directă asupra patrimoniului cultural aflat în pericol sau deteriorat, în scopul facilitării percepției, evaluării și înțelegerii sale, respectând – pe cât este posibil – proprietățile și caracteristicile sale estetice, istorice și fizice².

Legea bunurilor culturale este instrumentul juridic care protejează și reglementează clasificarea materialelor semnificative din punct de vedere cultural, inclusiv bunuri imobile istorice, artefacte antice, opere de artă și patrimoniu cultural imaterial. Documentele internaționale privind conservarea patrimoniului cultural sunt emise sub denumirea de charte, convenții, recomandări sau declarații. Aceste acte nu au un caracter juridic intrinsec, însă reflectă politicile internaționale de conservare a patrimoniului și stau la baza realizării documentelor legislative naționale, precum și a formulării principiilor etice de conservare și protecție. Principiile promulgate în domeniul de referință aduc în față concepte de respectat în timpul intervențiilor aplicate operelor de artă din diferite domenii ale culturii (arheologie, urbanistică, arhitectură sau colecții de bunuri mobile). Acestea educă într-un anumit mod conștiința restauratorului, conservatorului întru protejarea și asigurarea intrinsecă a dublei instanțe a operei de artă, istorică și estetică³.

---

¹ Universitatea de Arte „George Enescu” - Facultatea de Arte Vizuale și Design, IAȘI.

² Hrib Mihai, Hrib Andrei, *Estetica restaurării științifice*, în „Anuarul Muzeului Național al Literaturii Române Iași”, anul IX, Editura Muzeelor Literare, Iași, 2016, p. 133.

³ Dubla instanță a operei de artă - istorică și estetică, este un concept susținut de Cesare Brandi în cunoscuta lucrare: *Teoria restaurării*. Unei opere de artă i se pot atribui un număr mult mai mare de instanțe și valori, începând de la instanța religioasă până la instanța politică. Raportându-ne la domeniul conservării și restaurării și la deontologia intervenției de tratament se ia în considerare nesuprimarea dublei instanțe mult susținută de Brandi. (Cesare Brandi, *Teoria Restaurării*, Editura Meridiane, București, 1996, p. 37).

În concludența amintitului concept de etică, în domeniul conservării și restaurării patrimoniului cultural există un set de principii⁴ ce au la bază conduita morală, având-se în vedere și dubla instanță artistică și istorică a bunurilor de patrimoniu. Aceste principii nu sunt doar obligatorii pentru restaurator, ci dictează în mod similar obiectivele cercetării științifice/tehnice, către care ar trebui îndreptate toate strategiile de tratament.

- păstrarea, cât mai mult posibil, a materiei originale;
- cea mai mare protecție posibilă împotriva viitoarelor deteriorări previzibile (conservare);
- cea mai apropiată interpretare posibilă a aspectului artistic original (restaurare);
- luarea în considerare a posibilității de a anula orice intervenție deja aplicată
- (reversibilitate);
- descrierea exactă a stării originalului și înregistrarea intervențiilor aplicate (documentare).

Acest set de principii poate părea simplu și concis, însă, având în vedere generalitatea lui, alegerea unui anumit tip de tratament poate genera unele divergențe anumite polemici asupra domeniului de referință. În primul rând, pot exista tensiuni între ele: între, de exemplu, „păstrarea, cât mai mult posibil, a materiei originale” și „cea mai apropiată interpretare posibilă a aspectului artistic original”. Este posibil ca substanța originală să-și fi pierdut în mod semnificativ aspectul original prin deteriorare. Atunci apare întrebarea - Este mai importantă substanța originală sau aspectul original? O dilemă des întâlnită în restaurare: se păstrează substanța deteriorată și se sacrifică aspectul original sau este reconstruit aspectul original și este afectată substanța originală. Din punct de vedere al conservării, atenția rămâne în respectarea legăturii dintre autenticitate și etică, așa cum rezuma și Frank Matero: „Implicit este noțiunea de patrimoniu cultural – ca resursă fizică valoroasă și de neînlocuit – o moștenire care promovează continuitatea culturală”⁵. Așadar, practica conservării este bine înrădăcinată în salvagardarea integrității fizice a obiectului prin minimizarea pierderilor.

Unul dintre cele mai importante ghiduri practice de arheologie subliniază conceptul de minimă intervenție în lucrarea *Primul ajutor pentru descoperiri: Ghid practic pentru arheologi*⁶. În acord cu tematica „primului ajutor acordat operelor de artă deteriorate”, este necesară oferirea unei atenții deosebite, în primul rând, a explicării

---

⁴ Rafael de Clercq, *The Metaphysics of Art Restoration*, in „British Journal of Aesthetics”, vol. 53, Nr. 3, Publisher: Oxford University Press, Oxford, 2013, p. 261-275.

⁵ Frank Matero, *Ethics and Policy in Conservation*, in *Getty Conservation Institute Newsletter*, vol. 15, Nr. 1, Los Angeles 2000, p. 6.

⁶ David Watkinson, Virginia Neal, *First Aid for Finds: Practical Guide for Archaeologists*, Publisher: Archaeology Section of the United Kingdom Institute for Conservation with the Museum of London, 3rd edition, London, 1998.

diferitelor deteriorări, degradări care se pot întâlni în munca cu diferite tipuri de obiecte de artă. De fapt, se repetă o serie de cuvinte cu inițiale „D” înrudite: deteriorarea, degradarea, distrugerea, dezintegrarea.⁷ După o explicare a fenomenului continuu de deteriorare a diferitelor tipuri de materii utilizate în procesul de punere în operă, este necesară aducerea în discuție a intervențiilor ce succedă procesul de conservare și/sau restaurare. Având în vedere intervențiile efective, ar trebui să se pună accentul, în primul rând, pe recuperarea, depozitarea și ambalarea materialului, mai degrabă decât orice fel de intervenție, chiar sub formă de curățare. Astfel, principalul obiectiv este scoaterea materialelor în afara spațiului ce provoacă degradarea („off-site”) și mutarea lor într-un loc unde poate începe conservarea reală. Abilitățile de recuperare *in-situ* sunt diferite de cele de conservare în laborator; protocolul este diferit. De multe ori activitatea de conservare-restaurare este asociată sau comparată cu medicina și grija pentru pacienții răniți, bolnavi cărora li se administrează diferite tratamente pentru combaterea bolilor sau pentru recuperare.

Un exemplu ce subliniază caracteristicile personalului care lucrează în conservarea și restaurarea patrimoniului, este „Ghidul profesional ECCO”, document promovat de Confederația Europeană a Organizațiilor Conservatorilor-Restauratorilor adoptat de Adunarea Generală de la Bruxelles la 7 martie 2002 și reactualizat, la 2 aprilie 2004. Pentru început documentele trec în revistă explicarea anumitor idei principale precum: conservatorul-restauratorul are responsabilitate nu numai față de patrimoniu ci și față de proprietarul sau deținătorul legal al acestuia, față de cel care l-a creat, față de public, față de posteritate⁸. Axându-se pe pregătirea și definirea profesiei, dar și a ceea ce implică acest domeniu, primul document este structurat pe capitolele: Definiție Conservator-Restaurator, Învățământul și pregătirea și Diferența față de alte domenii. În reactualizările ulterioare ale documentului din același an cu prima variantă 2002 și actualizarea din anul 2004 sunt adăugate capitolele: Principii generale de aplicare a codului, Obligații față de Patrimoniul Cultural, Obligațiile proprietarului și ale custodelui legal, Obligații față de colegi și profesie, Scopurile de bază ale învățământului în conservare-restaurare, Nivelul învățământului, Pregătirea practică și Învățământul teoretic. Capitolele menționate tratează subiectele prin enunțarea unor articole explicative, sub forma unui document de tip legislativ. Un instrument precum „Ghidul profesional ECCO” ne survine ca o completare și, de fapt, o compresare a vastelor aptitudini și capacități pe care un conservator/restaurator trebuie să le aibă, pentru a excela în domeniu. Acesta identifică anumite concepte privitoare la metodologia intervențiilor, dar și la anumite valori morale pe care personalul aflat în slujba

---

⁷ Peter Lamarque, *Reflections on the Ethics and Aesthetics of Restoration and Conservation*, in „British Journal of Aesthetics”, Vol. 56, Nr. 3, Publisher: Oxford University Press, Oxford, 2016, p. 281.

⁸ *Ghid Profesional adoptat de ECCO (European Confederation of Conservator-Restorers Organisations) (07 martie 2002) și reactualizat (02 aprilie 2004), Codul de deontologie al restauratorilor.*

patrimoniului trebuie să le aibă, pentru a (re-)genera o longevitate cât mai mare posibilă a valorilor culturale.

Codurile deontologice ale profesiei de conservator/restaurator au fost, în general, întocmite prin asocierea diferitelor experiențe din toate subdomeniile conexe sau experienței dobândite prin munca cu diferite colecții muzeale; cu toate acestea, există încă o diviziune fermă între principiile aplicabile bunurilor culturale mobile și cele ale patrimoniului construit. Cu mult înainte de formularea conceptelor despre etica din domeniul conservării și restaurării din secolul al XX-lea, problema a fost creionată de sociologul utopic William Morris, care în 1877, cu sprijinul activ al utopicului conservator John Ruskin a înființat Societatea pentru Protecția Clădirilor Antice⁹. Primele forme identificate de deteriorare, corodare și degradare ar trebui diminuate, pe cât posibil, însă dacă reparațiile au devenit necesare, acestea ar trebui să ia forma unor intervenții minime mai degrabă decât restaurarea activă - ceea ce Morris a numit „mentenanță zilnică”, care vizează repararea cu „nici o pretenție de altă artă”¹⁰. „Dacă pereții clădirilor vechi din Oxford sunt deteriorați și erodați odată cu vârsta sau treptele de piatră uzate cu folosirea, atunci aceasta face parte din farmecul și demnitatea lor iar un zidar care ar fi sustras urmele timpului și ar fi pus un furnir de piatră tăiată nou ar fi săvârșit un fel de insultă, dacă nu o blasfemie”¹¹. Odată cu aceleași polemici marcante afirmate de William Morris, John Ruskin este cel ce va rămâne cunoscut pentru remarcabila influență în societatea epocii sale, prin studiile aprofundate asupra arhitecturii și artelor plastice. Arhitectura, așa cum scrisese Ruskin cu aproape treizeci de ani înainte, este o artă a memoriei: o clădire nu este doar un obiect al experienței prezente, ci un memorial și un monument, o relicvă a trecutului și o comunicare către viitor. Restaurarea, spre deosebire de conservare, nu este întotdeauna privită ca având un rol pozitiv. De exemplu, istoricul de artă John Ruskin a privit-o în întregime negativ: „Nici de către public, nici de către cei ce au grijă de monumentele publice, nu este înțeles adevăratul sens al cuvântului restaurare. Înseamnă cea mai totală distrugere pe care o poate suferi o clădire: o distrugere însoțită de o reafixare falsă a unui bun pierdut. Să nu ne lăsăm amăgiți în această chestiune importantă; este imposibil, la fel de imposibil precum învierea morților, să restaurați orice a fost vreodată mare sau frumos în arhitectură”¹². Ruskin vede conceptual restaurarea ca o reconstrucție, accentul său principal fiind asupra restaurării arhitecturale. El oferă mai multe exemple contemporane, în care părți semnificative ale clădirilor fuseseră demolate pentru a fi

---

⁹ *** *Conservation – Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths, Chapter 1 – Auto-Icons*, Edited by Alison Bracker, Alison Richmond, Publisher: Elsevier Ltd, in Association with the Victoria and Albert Museum London, Oxford, 2009, p. 20.

¹⁰ William Morris, *Artist Writer Socialist, Chapter - Manifesto of the Society for the Protection of Ancient Buildings on its Foundation in 1877*, Vol. I, Publisher: May Morris, Oxford, 1936, p. 113.

¹¹ *Ibidem*, 1936, p. 113.

¹² John Ruskin, *The Seven Lamps of Architecture, Chapter - The Lamp of Memory*, in *The Works of John Ruskin*, Vol. 8, Edited by Edward Tyas Cook, Alexander Wedderburn, London, 1903, p. 242.

înlocuite cu o „imitație”. Ruskin nu a avut, în schimb, nicio obiecție cu privire la conservare și reparare, într-adevăr a făcut sugestii practice pentru efectuarea unor intervenții cu caracter etic corect. Ruskin elevează conservarea în detrimentul restaurării, prezentând un anumit mod critic de a promova pe prima și de a o restricționa pe cea din urmă. Orice restaurări sunt privite uneori ca potențiale suprimări ale obiectului din starea lui de autenticitate, în intenția de protejare sau în tratamentul realizat, punctul de limită ale celor două putând fi oricând cuantificat științific. Dacă expresiile neautentice (și anume restaurările) înșeală cumva, atunci adăugirile, pentru a compensa pierderea, nu pot să fie originale sau autentice. Aceste remarci au condus la practica actuală de a indica adăugirile, acolo unde sunt necesare, în așa fel încât să fie vizibile ca fiind neautentice și astfel să permită vizualizarea obiectului în ansamblu, dar privitorul să devină conștient de exact unde și ce este neoriginal.

Modul în care s-au comportat și conservatorii/restauratorii se schimbă în conformitate cu epoca și locația, la fel și modul în care se simt cu privire la comportamentul colegilor lor. Chiar și într-o situație având loc în aceeași epocă și aceeași arie geografică, nu este sigur că doi restauratori ar fi de acord în detaliu cu privire la un tratament propus. Ideile despre ceea ce este posibil provin din oportunitățile practice și constrângerile materialelor în forma în care sunt puse în operă de conservator. Sentimentele a ceea ce este de dorit sunt echilibrate îndeosebi de temerile de dezaprobat publică¹³. Ceea ce o majoritate crede că ar trebui aprobat sau dezaprobat va fi determinat de modul de comportament care s-a răspândit cel mai eficient în acel moment. Modelele, conceptele, ideologiile de conservare se răspândesc încet și inegal, dar constrângerile politicii și economiei favorizează dezvoltarea unor moduri de comportament mai mult decât altele. Puterea de a defini o profesie în termeni de comportament etic, mai degrabă decât de cunoaștere și competență, a dus la convingerea că există un singur set de etică pentru toate situațiile. Toleranța diversității ar fi o cale de ieșire din această situație.

Patrimoniul conservat a devenit o ancoră a industriei turistice globale, o contribuție majoră la valoarea economică a comunităților locale¹⁴. Protecția patrimoniului cultural sau a bunurilor culturale se referă la toate măsurile de ocrotire împotriva daunelor, distrugerii, furtului sau a altor pierderi, însă, factorii de decizie și cei care acționează în numele conservării patrimoniului cultural, practic readuc la viață opere de artă. Aici asumarea intervențiilor metodologice efective ce țin de stabilizarea, consolidarea, restaurarea, tratarea estetică a zonelor lacunare, pot aduce schimbări, pot genera chiar falsuri dacă acestea nu sunt realizate corect și nu se limitează până la materia originală.

Din aceste considerente, intervențiile efectuate necesită preliminar o cunoaștere în detaliu a operei de artă și a parcursului acesteia în timp. Plecând de la multiplele sale

---

¹³ Frank Matero, *op. cit.*, p. 10.

¹⁴ Françoise Choay, *Patrimoniul la răscruce: Antologie de luptă*, Editura Ozalid, București, 2014, p. 9.

implicații practice, investigarea științifică, prin diversele expertize, ajută la cunoașterea intrinsecă și exhaustivă a unei opere de artă sau a altui artefact. Investigațiile științifice aplicate acestui domeniu, se constituie dintr-un ansamblu de metode și procedee fizice și chimice, în vederea obținerii unor informații referitoare la parametri fizico-chimici și biologici, structura internă a bunului cultural, istoria punerii în operă (anamneza obiectului cu intervențiile de restaurare ulterioare) și autentificarea bunului de patrimoniu. Analiza istorică a operei plastice în cauză este bunăoară extrem de importantă, cu analiza iconografică a imaginii și a simbolurilor pe care le poartă în raport distinct cu alte opere din aceeași perioadă, din aceleași materiale de execuție sau realizate în aceeași arie geografică.

Factorii de decizie și cei care acționează în numele conservării patrimoniului cultural, practic readuc la viață opere de artă cu puternice încărcături istorice, artefacte arheologice, clădiri, monumente, ruine și situri de patrimoniu, în numele societății actuale. Ca profesioniști care lucrează în interes public, ei contribuie la procesul social prin care materialele și valorile asociate cu obiectele, clădirile și siturile sunt transmise în timp. Rolul și metodologia necesită, prin urmare, o înțelegere profundă a culturii materiale și o negociere sensibilă a interconectării dintre materialitatea și relația unui artefact sau a unui monument de-a lungul istoriei sale cu comunitatea socială pentru a permite atât acestuia cât și semnificației sale să persiste în timp.¹⁵

Cel mai important aspect, când vine vorba de elaborarea unor propuneri cu privire la metodologia ulterioară de conservare și mai apoi de restaurare, trebuie să se realizeze cu implicarea unei comisii de specialiști în domeniu. Această comisie trebuie să fie reprezentată atât de specialiști pe colecții din care face parte și obiectul în cauză, cât și specialiști restauratori, conservatori care se ocupă cu tratarea altor colecții. Nu trebuie să lipsească un istoric de artă, un curator de expoziție sau muzeograf și chiar un critic de artă. Ceea ce este de menționat este faptul că, deciziile ce vizează un obiect de artă de oarecare importanță, nu trebuie luate unanim de un număr limitat de persoane care nu au experiența și competența de a asigura prezervarea valorilor istorice dar și estetice ale bunurilor culturale. Implicarea mai multor păreri și susținerea unui punct de vedere comun, în deplin respect față de opera de artă, este ceea ce duce mai departe istoria neschimbată a parcursului epocilor peste alte și alte mărturii palpabile în obiecte sau monumente ale umanității.

Ca parte a preocupării cu privire la eficiența metodologică a conservării, profesia a subscris la anumite forme de a publica în scris intervențiile și studiul realizat asupra pieselor, centrate în mod nominal, în jurul unei documentații clare. În versiunea actuală, astfel de caracteristici documentare sunt concepute pentru a stabili procesul de tratare a

---

¹⁵ *** *Conservation – Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths*, Introduction by Alison Bracker, Alison Richmond, Publisher: Elsevier Ltd, in Association with the Victoria and Albert Museum London, Oxford, 2009, p. 15.

deciziilor de către conservatori pe baza fundamentului dovezilor empirice, astfel încât, de exemplu, viitorul custode să poată realiza o reversibilitate a prezentului, atât cu starea obiectului de dinainte de intervenții, cât și înregistrarea tratamentului efectuat. Modalitățile de documentare a procesului de conservare-restaurare se poate realiza astăzi prin intermediul a varii metode, începând cu tradiționala documentare scrisă cu expunerea propunerilor de tratament, a rezultatelor testelor și a efectuării *in extenso* a operațiilor; se mai pot realiza documentări foto-video cu puneri în evidență a stratigrafiilor, radiografiilor, reflectografiilor, anastiloze 3D, simulări grafice ale uzului în epocă sau alte metode ce nu existau înainte de tehnologia contemporană.

ETHICAL CONDUCT IN THE CONSERVATION AND RESTORATION OF CULTURAL HERITAGE

(Abstract)

The field of conservation and restoration has established its principles on the basis of scientific analysis, outwardly assimilating these methodologies into its own codes of ethics and practice. Policy makers and those who act in the name of cultural heritage conservation practically bring back to life, works of art with strong historical instances, archaeological artefacts, buildings, monuments, ruins and heritage sites, on behalf of today's society. The involvement of multiple opinions and the support of a common point of view, in full respect to the work of art, is what carries forward the unchanging history of the passage of ages over and over other tangible testimonies in objects or monuments of humanity.

**MONUMENTELE ISTORICE DIN JUDEȚUL NEAMȚ.
MĂNĂSTIREA PÂNGĂRAȚI, UITATĂ ȘI RUINATĂ**

Ioachim MORUZZI

I*

Piatra Neamț, 9 Iulie

Ne vom ocupa în primul rând de jalnica situație a mănăstirii Pângărați. Un scurt istoric: după izvoarele existente, mănăstirea pare a fi începută de către Iliș¹ Vodă, la anul 1432 și terminată de Alexandru Lăpușneanu, în 1560.

Până la anul 1872, au locuit în ea călugări, iar de la această dată înainte a fost cedată, de stăpânirea bisericească de atunci, pentru arest, având această destinație până în anul 1914, când a fost transformată în spital militar, până în 1918, de la care dată până în 1923 a servit ca sanatoriu pentru tuberculoși, iar în urmă și astăzi n-a mai avut și n-are nici un fel de întrebuințare pentru imensele încăperi ce le posedă, afară de biserica de cult, în care slujește un singur preot călugăr, Antipa I. David, care este și starețul mănăstirii.

Prin Decretul Regal din 1924, mănăstirea Pângărați, cu terenul destul de mare ce-l posedă, a fost cedată mănăstirii Secu. Cu toate acestea, în permanență, toate încăperile mănăstirii, inclusiv terenul, sunt administrate și folosite de *Societatea pentru profilaxia tuberculozei* prin Direcția Sanatorului Bisericiani.

Între timp s-au făcut fel de fel de intervenții pentru revendicarea drepturilor mănăstirii, dar toate au rămas fără nici un rezultat până în primăvara anului curent, când prin înalta bună voință a M. S. Regelui, odată cu înzestrarea altor mănăstiri cu teren, s-au recunoscut și mănăstirii Pângărați drepturile ei, rezervându-i-se 500 hectare pădure.

Cum, însă, pentru vara aceasta a rămas tot sub administrarea Sanatorului Bisericiani, bietul stareț Antipa David se găsește hărțuit continuu de custodele administrației sanatoriului.

Este interesant a arăta celor ce se interesează de sfintele lăcașuri – ajunse în paragină – prin ce metamorfoză tristă a trecut această mănăstire, pentru a mai putea supraviețui și câte diabolice piedici i s-au pus în cale de cei interesați, date culese cu multă trudă, de noi, de prin arhivele mănăstirilor Bistrița, Neamțu și Secu.

În 1934, iulie 24, s-a arătat mănăstirii Secu, de către m-reă Pângărați, că se intenționează a se dărâma clopotnița sub motiv că zidurile țin umezeală.

---

* Ioachim Moruzi, *Monumentele istorice din județul Neamț. Mănăstirea Pângărați, uitată și ruinată*, I, în „Universul”, anul 55, nr. 190, sâmbătă, 16 iulie 1938.

¹ În text Ibăș Vodă.

S-a făcut cunoscut Mitropoliei, tot de către m-reă Pângărați, să intervină pentru intrarea în stăpânire a celor 34 hectare de pământ din jurul m-rei, dar care nu sunt în stăpânirea ei, ci-s stăpânite de alții. În octombrie 1934, s-a adus la cunoștința sf. mitropolii, profanarea și nimicirea completă, a celor 4 cimitire din jurul m-rei, în care n-a mai rămas o singură cruce măcar. În 14 ianuarie 1935 s-a raportat Sf. Mitropolii că s-au tăiat 120 copaci de pe locul m-rei; în 4 februarie 1935 s-a înaintat Sf. Mitropolii un Memoriu amănunțit al întregii situații a m-rei; în 23 mai 1936 s-a trimis deasemeni Sf. Mitropolii un Raport prin care s-a cerut a se interveni locului în drept, în sensul drepturilor m-rei Pângărați. În 14 mai 1936, s-a cerut Sanatorului Bisericieni situația m-rei și administrația Sanatoriului răspunde că m-reă Pângărați, cu toate clădirele și terenurile, este proprietatea Societății pentru profilaxia tuberculozei, dar nu arată pe ce bază. În 1935 se cere Sf. Mitropolii să revendice drepturile m-rei și Sf. Mitropolie autoriză pe stareții Ghenadie și Antipa să cerceteze actele. Mănăstirea Bistrița trimite apoi acte și diferite adrese Sf. Mitropolii.

Toată această strădanie, în special a starețului Antipa David, a rămas absolut fără nici un rezultat, din cauza opoziției celor interesați.

Mai adăugăm că odată cu alipirea Basarabiei la patria mumă, m-rei Pângărați i-a mai venit și suma de 630.000 lei, depusă cu 5% venit, de la moșia sa avută pe vremuri la Bravicău, luată în primire la 6 mai 1924 de starețul Antipa.

Vom arăta în numerele viitoare că nici de această sumă nu s-a servit m-reă Pângărați, și nici vre-o altă îmbunătățire n-a intervenit în situația ei. Iar pentru a dovedi și mai mult și fără putere de dezmințire constatările noastre, pe bază de documente și afirmațiile în ce privește dezastrul și profanarea de la m-reă Pângărați vom reproduce și câteva clișee, luate la fața locului.

O parte din turnul clopotniței în paragină („Universul”, 16 iulie 1938)

Piatra Neamț, 10 iulie

Am vorbit în ziarul nostru de intervențiile, fără nici o urmă, pentru a scăpa de la ruină mănăstirea Pângărați, care nu numai că este ctitorie voevodală și încă foarte veche, dar este singura din țară, dintre monumentele istorice, care are două biserici suprapuse, una deasupra și una dedesubt, putându-se sluji în amândouă; deci, biserică cu etaj.

Vom arăta astăzi cum această mănăstire a ajuns o adevărată paragină.

Și pentru a nu se părea că afirmațiile noastre sunt luate din vânt, dăm publicității un document oficial, anume un Proces Verbal încheiat de P. C. revizor eparhial Em. Vasilovschi și pr. Ghenad(i)e Caraza, exarch al mănăstirilor și starețul m-rei Bistrița.

„Subsemnatul revizor eparhial al Sf. Mitropolii a Moldovei și Sucevei, econ. Em. Vasilovschi, însoțit de prea cuviosul părinte arhimandrit Ghenadie Caraza, starețul mănăstirii Bistrița, conformându-se înaltului ordin mitropolitan am sosit la m-reă Pângărați din jud. Neamț, spre a face cuvenitele cercetări, în legătură cu situația jalnică ce arată a fi la acea mănăstire d. Scarlat Orzescu, primarul comunei Pângărați, împreună cu șeful de post și autoritățile competente și am constatat următoarele:

Toate cele arătate de sus menționați domni, ca reprezentanți ai autorității locale din Pângărați și consemnate în procesul verbal din 30 august 1936, le-am găsit pe deplin adevărate.

Într-adevăr, pretutindeni, prin curțile și grădinile m-rei, este mare și revoltătoare necurătenie, superiorul mănăstirii neavând nici o posibilitate de a se amesteca în gospodăria generală, care și-au asumat-o oamenii străini de această m-re, ca depinzând de conducerea spitalului (sanatorului) Bisericieni. Peste tot locul am găsit băligar și gunoi de vite și de păsări, mai proaspăt și mai vechi, chiar până în preajma ușei de intrare în biserică, ca dovadă, că prin aceste curți mănăstirești hălăduiesc vite, porci, păsări în toată libertatea, neîntârziind cruțată nici sfințenia lăcașului de închinare.

Așa am găsit și înaintea ușei de intrare, la paraclisul din subsolul bisericii, băligar iar treptele pe cari cobori spre ușa paraclisului erau rămase de porci. Alături, într-o curte spațioasă, înconjurată de chilii vechi călugărești, astăzi pustii, ne-a întâmpinat zgomotos, un numeros popor de păsări domestice, într-un pitoresc amestec: curci, găște, găini... printre care, în dulcea armonie cu cei din jur se preumblau porci și purcei.

Fostele chilii le-am găsit pline de băligar, unele fiind transformate în grajduri de vite, cu grămezi de gunoi. În două încăperi, în care erau cuptoarele, am găsit pe lângă resturile de cuptor, păsări multe și murdărie, a(i)ci fiind poiata păsărilor noilor gospodari.

În alte chilii, iarăși spațioase, am văzut și urme de gunoi și mormane de murdării într-un colț deasupra căreia, sus, tavanul era spart, lăsând apa ploilor să curgă direct înăuntru.

** Ioachim Moruzi, *Monumentele istorice din județul Neamț. Mănăstirea Pângărați, uitată și ruinată*, II, în „Universul”, anul 55, nr. 193, marți, 19 iulie 1938.

Într-o curte ceva mai înainte, cea mai largă din toate, unde fusese odinioară biserica mare, am văzut iarăși pe lângă inevitabilele bălegare, împrăștiate darnic peste tot, și un scrânciob chiar pe locul fostei biserici ale cărei temelii se mai văd și acum. Ni se comunică de către cei ce participă la anchetă că acest lucru este făcut de d. Mihai Sava, d-sa fiind pus drept custode al întregii mănăstiri, cu proprietățile din jur, de către d. doctor Nicolae Vlădescu, directorul Sanatoriului Biserican, al d-sale, fiind și bogatul popor de pasări, porci și de vite care trăiesc prin curțile, grădinile și încăperile acestui așezământ mănăstiresc, al marelui ctitor Alexandru Lăpușneanu.

La două ferești de la chiliile acestei curți, am văzut scoase cu forța, zăbrelele (drugii) de fer, și din informațiile primite aflăm că autorul acestei isprăvi ar fi înusuși tatăl d-lui custode Sava, informație pe care o înregistrez cu rezerva cuvenită. Am găsit bălegar până și pe dușumelele cerdacului larg din fața acestor chilii, chiar în fața fostei stănetii, drept dovadă că vitele umblă prin toate colțurile acestui însemnat așezământ bisericesc, întemeiat din evlavie și setea de reculegere pioasă a marilor noștri ctitori din trecut.

Prin chiliile acestea părăsite am văzut, lăsate în voia soartei și supuse stricăciunii, căzi de baie, cu urme de serioase instalații de băi, apoi sobe de teracotă, pături și alte obiecte.

Din cerdacul acesta se deschide priveliștea peste zidurile înconjurătoare ale curții mari, spre poarta din față, cu sporadice plantații, unde sunt cele trei cimitire, (unul al foștilor călugări, altul al deținuților morți mai de mult și al treilea al răposaților bolnavi ai fostului spital și al actualului sanatoriu etc. Aceste trei cimitire nu au nici o împrejmuire, ba ceva mai mult, nu au nici o singură cruce, care se însemne locul de veșnică odihnă.

Peste tot starea generală a bisericii actuale și a tuturor clădirilor mănăstirești se găsesc într-o deplină dărâmare și pustiire, o parte din chiliile care se înșiruie în stânga de la intrare, fiind amenințate a se prăbuși în vale, către care sunt puțin aplecate. Unde îți întorci privirile vezi mereu ziduri crăpate, tencuieli în mare parte căzute, burlane stricate, urme de șiroaie de apă pe pereți, cu răni adânci în zidire ... pustiu și jale ca într-un castel care a fost odată măreț, dar asupra căruia păcatele și necredința oamenilor au aruncat blestemul distrugerii.

Turnul de la intrare îți atrage cel dintâi atenția cu acoperișul dezgolit de vânturi, cu o gaură deschisă ce strigă disperat ajutor și îndurare.

Biserica, pe care bietul superior de acum cată să o mențină cum poate, din îngrozitoarea sărăcie, în care a fost redus în mijlocul acestor bogății mănăstirești, ajunse pe mâini străine, abia se mai păstrează ca vai de ea, de pe o zi pe alta. Este însă adevărat, că în interiorul ei, biserica, grație bunei îngrijiri a actualului superior, a p. ieromonah Antipa David, am găsit-o într-o stare de curățenie și ordine exemplară. Sunt în biserică icoane de valoare, credem mare, fiind foarte vechi. Sunt alte lucruri de seamă, ținute în bună rânduială; ne-a surprins foarte plăcut ordinea admirabilă din dulapul cu cărțile bisericești (unele vechi de tot, altele în manuscrise) pe care atentul superior le-a catalogat și etichetat, precum și ordinea din dulapul cu veșminte și obiecte sacre.

În rezumat, constatăm, că atât cât e în seama și răspunderea omului bisericeii (a păr. superior Antipa), biserica, și ce a mai rămas direct în seama bisericii, este într-o prea frumoasă rânduială, dar în schimb toată cealaltă parte din clădiri, curți, grădini și terenuri, rămase în seama administrației laice, cu totul străină și vitregă de interesul mănăstirii, este peste tot, într-o deplorabilă stare de dărăpănare și ruină, care constituie, pe lângă o profundă durere și o mare rușine.

Pământul bisericesc al mănăstirii ce-l stăpânesc străinii este: 26 hectare în jurul mănăstirii, exploatat de administrația sanatoriului, iar 8 hectare mai jos, în țarină, stăpânit de preotul de mir din localitatea apropiată. Cele 26 hectare se închiriază anual, cu câte 20 mii lei și produc și alte venituri însemnate, de la fructele pomilor din livezi. În tot timpul administrației străine nu s-a făcut nici o îmbunătățire și în schimb s-a ruinat nespus de mult din proprietățile acestea.

Știm că toate aceste clădiri și terenuri, care au fost mulți ani în stăpânire și la dispoziția laicilor (spitale, sanatorii, închisori) au fost retrocedate mănăstirii prin Decretul Regal nr. 3171 din 1925, conform notelor istorice care le-am găsit între puținele hârtii ale arhivei mănăstirii și pe care le alătur în copie aici (n. r. înaintate Mitropoliei).

Suntem de părere că o salvare a m-rei – monument Pângărați și a proprietăților ei nu poate fi decât prin revenirea definitivă și cât mai grabnică în stăpânirea tuturor bunurilor a bisericeii, adică a Sf. Mitropolii a Moldovei. Mai credem că despre dezastrul, căruia este expusă această prețioasă ctitorie, veche voevodală, trebuie să fie înștiințați și onor Comisiunea Monumentelor Istorice.

Revizor eparhial, (ss) pr. Econ. Em. Vasilovschi

Stareț al mănăstirii Bistrița, (ss) arhim. Ghenadie Caraza

Am expus constatările oficiale ale forurilor bisericești, urmând ca în numerele viitoare, să arătăm cui se datorește acest dezastru, despre care nu s-a sesizat decât târziu și fără rezultat Sf. Mitropolie a Moldovei, la intervențiile călugărului stareț Antipa I. David.

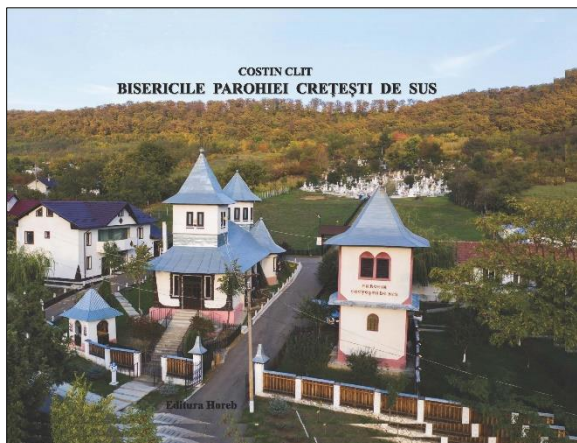
Grămada de bălegar și buruienile crescute deasupra, ajunse până în dreptul ferestrelor chiliilor („Universul”, 16 iulie 1938)

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

Costin Clit, *Bisericile Parohiei Crețești de Sus*, Editura Horeb, Huși, 2023, 334 p.

Nu sunt numeroase comunitățile parohiale care beneficiază de o monografie proprie, în care să fie surprinse aspectele esențiale privind trecutul ei, cu oamenii și faptele care s-au intersectat sau chiar legat de acel loc. Pentru ca un astfel de studiu să apară, este nevoie de mai mulți factori, ce să se întâlnească în fericite împrejurări: un inițiator, un cercetător și, nu în ultimul rând,

bunăvoința tipăririi unei astfel de monografii. La inițiativa preotului paroh Radu-Alexandru Șopu și cu binecuvântarea PS Ignatie, Episcopul Hușilor, Bisericile Parohiei Crețești de Sus au marcat, din fericire, toate punctele necesare apariției unui volum care să le fie dedicat. Responsabilitatea cercetării i-a revenit profesorului Costin Clit, care reușește să îmbine misiunea de la catedra Colegiului Național „Cuza Vodă” din Huși cu activitatea de redactor al mai multor periodice cu caracter istoric și de editor de documente privind spațiul moldovenesc și, mai cu seamă, istoria județului Vaslui. Semnătura sa apare pe numeroase lucrări în colaborare, dar și de autor, remarcând aici faptul că monografia care face subiectul prezentării de față nu este prima pentru Costin Clit. Acesta a mai publicat, printre altele, și: *Biserica „Sfântul Gheorghe” din Huși*, Bârlad, Editura Sfera, 2006; *Mănăstirea Rafaila*, Bârlad, Editura Sfera, 2007; *Mănăstirea Brădicești*, Iași, Editura Doxologia, 2013; *Biserica din satul Șopârleni. 20 de ani de dăinuire (2001-2021)*, Huși, 2021.

Cartea debutează cu un scurt *Cuvânt înainte* (p. 5) al episcopului Hușilor, urmat de *Predoslavia* autorului (p. 7) care, fără întârzieri, ne introduce în spațiul geografic și istoric al satului Crețești de Sus. Remarcăm, în acest punct, interesul membrilor comunității pentru istoria locală, existând, de-a lungul secolului trecut, mai multe încercări ale fiilor satului de a publica o asemenea monografie, unele dintre ele ajungând să vadă – chiar dacă într-un număr foarte restrâns de exemplare și cu stângăcii corectate de către Costin Clit în lucrarea sa – lumina tiparului. Înainte de a discuta, însă, despre bisericile parohiei, sunt lămurite *Câteva repere istorice* (p. 9-26), pornind de la organizarea ocolului domnesc de la Huși de către Ștefan cel Mare și prima atestare a satului într-un

ispisoc din 28 martie 1528, până la conflagrațiile mondiale și sfârșitul veacului XX. În continuare, câteva pagini sunt dedicate *Schitului Crețești* (p. 27-30), trădând o riguroasă consultare a documentelor care contrazic opiniile anterioare conform cărora se presupunea „existența unei vieți monahale aici, înainte de 1490” (p. 27). Fără îndoială, prezența unui asemenea schit în vecinătatea satului nu a influențat doar spiritual parcursul comunității, ci și aspecte pragmatice legate de viața creștinilor, cei mai înaintați în vârstă dintre ei fiind invocați în cadrul neostenitei dezbateri din secolul al XVIII-lea privind hotarele schitului (p. 29).

Cea mai consistentă parte a lucrării se desfășoară pe patru capitole: *Zidiri și rezidiri. Imobile și proprietăți* (p. 31-60), *Personalul slujitor* (p. 61-120), *Anexe* (p. 121-193) și *Album foto* (p. 193-322). Primul dintre acestea pare să descrie cele trei biserici ale parohiei în ordinea importanței lor administrative de astăzi, iar nu după vechimea lăcașului de cult. Biserica de lemn cu hramul „Sfinții Voievozi” este ridicată prin osteneala comunității în 1834 și tot enoriașii sunt cei care o rezidesc din cărămidă la sfârșitul aceluiași veac; în incinta bisericii se găsesc și casa parohială, o casă de prăznuire și cimitirul. Celelalte două biserici – „Sfântul Mare Mucenic Dimitrie, Izvorătorul de Mir” din filia Satu Nou și „Sfântul Ierarh Nicolae” din Crețești de Jos – au fost ridicate la începutul anilor 1920 (p. 50), respectiv înainte de 1812 (p. 55). De apreciat este complexitatea metodelor de cercetare folosite: lucrările speciale utilizate sunt completate cu documente editate și surse inedite din Fondul Episcopiei Hușilor, dar și de la Arhivele Naționale din Iași, București, Vaslui. Informațiile culese în urma consultării arhivei parohiale și a protopopiatului municipiului Huși calibrează datele culese de la membrii comunității.

Pentru unii dintre cititori, ar putea fi surprinzător faptul că în capitolul *Personalul slujitor* (p. 61-121) se desfășoară pagini întregi cu nume ale preoților, cântăreților, epitropilor, membrilor consiliului parohial și donatorilor cunoscuți, fiind indicat și anul, iar, acolo unde a fost posibil, câteva date biografice sumare. Acest lucru este, însă, o realitate firească în cazul unei monografii parohiale, al cărei public țintă este constituit din enoriașii ei, familiari cu numele regăsite în acest capitol, fie că e vorba de contemporani ori de strămoși mai îndepărtați pe care îi identifică din poveștile bătrânilor sau cu ajutorul numelor de familie. Este fascinantă această realitate firească a comunităților rurale românești, în care nu doar că vecinii se cunosc toți între ei și interacționează, ci sunt, de cele mai multe ori, rude. Aglomerația orașelor i-a îndepărtat, însă, pe oameni unii de alții și, astfel, pentru cineva care nu își cunoaște nici măcar vecinii scării de bloc, poate fi curioasă inventarierea tuturor numelor cunoscute ale comunității unei parohii în paginile unui studiu istoric. Aceste menționări nu sunt salutate doar de persoanele numite și familiile lor – care își dobândesc, astfel, locul între paginile unei cărți ce va dăinui peste veacuri – ci și de către istorici, pentru că își vor demonstra, indubitabil, utilitatea în cadrul unor cercetări viitoare, de peste ani, ale unor oameni, locuri și fapte legate de Crețești. Citim, însă, menționarea sumei cu care au cotizat pentru diverse lucrări recente de

refacere familiile enoriașilor... puțin curioasă; socotim, însă, că aceasta vine, probabil, mai mult din dorința preotului paroh și mai puțin din dorința autorului monografiei.

Experiența de editor a lui Costin Clit își spune cuvântul în cadrul anexelor (p. 121-192) care adună 99 de documente, însoțite de inscripțiile și însemnările de pe cărțile păstrate în biblioteca parohială. Despre aceasta aflăm că a fost înființată în 1903 (p. 115) și că adună și o mică, dar valoroasă, colecție de carte veche. Preoții creșteni au folosit și un *Tetraevanghel* în slavă, de la 1579-1582, păstrat astăzi în Biblioteca Academiei Române, „legat de Popa Lazar și preoteasa Cutora din Crețești, la 27 noiembrie 1637” (p. 245). Fotografii ale unora dintre acestea, alături de imagini de arhivă, dar și cu bisericile, icoanele și clădirile din patrimoniul parohiei sunt adunate în *Album foto*, un capitol generos (p. 193-328) ce încheie studiul. De menționat este că, privind pagina de Cuprins, poate fi sesizată o aparentă (!) inconsecvență în scrierea numelui satului/parohiei; ea se explică prin faptul că denumirea satului este articulată (Crețeștii de Sus și Crețeștii de Jos), pe când cea a parohiei păstrează forma veche, nearticulată (Crețești de Sus).

Felicităm, așadar, atât inițiativa realizării acestei monografii parohiale, cât și pe autorul ei, neobositul profesor Costin Clit, care a adunat cu hărnicie, și de această dată, o paletă largă de surse, multe dintre ele necunoscute până acum publicului, articulându-le într-un tablou coerent și complex al Bisericilor Parohiei Crețești de Sus.

Cristiana CHIRCU

Ludmila Părnău, George Bilavski, Luminița Bejenaru, Vasilica-Monica Groza (editori), **Alimentație și demografie în Moldova din Evul Mediu până în Epoca Modernă: abordări interdisciplinare**, Editura MEGA, Cluj-Napoca. 2022, 319 p.

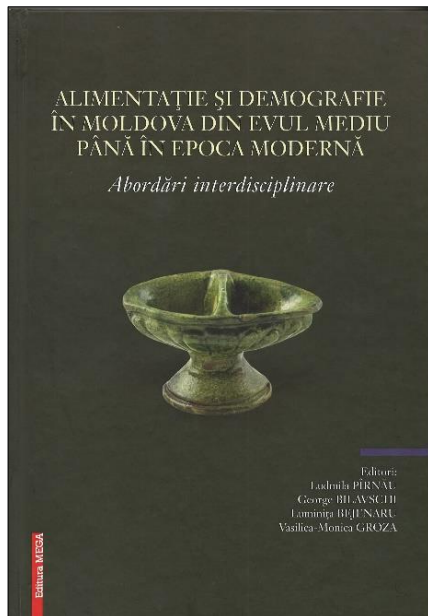
Volumul *Alimentație și demografie în Moldova din Evul Mediu până în Epoca Modernă- Abordări interdisciplinare* epatează prin fuziunea a cincisprezece lucrări ce se află sub egida unor domenii coagulate printre care se regăsesc istoria, arheologia, arheozoologia, paleoantropologia, ecologia, sociologia, etnografia și lingvistica.

Incipit-ul volumului se concretizează printr-un *Cuvânt înainte* ce definește problematicile abordate de autori, astfel, în istoriografia românească atât universul civilizațiilor urbane și în subsidiar prioritizarea activităților casnice, cât și relația dintre indicatorul demografic și accesul oamenilor la resursele de hrană corespunzătoare nu au reprezentat constant un interes deosebit, în acest chip, studiile elaborate materializează actualitatea spațiului extracarpatic românesc.

Constituenta *princeps* a volumului intitulată *Resurse alimentare și alimentație* concentrează lucrări ce surprind capacitatea de aprovizionare cu materie primă animală a indivizilor din Moldova secolelor XIV-XVIII, respectiv decupaje informaționale din aria produselor alimentare cu ocurență maximă, luând ca exemplu Curtea Domnească de la Suceava, precum dulciurile din Țara Moldovei în secolele XVII-XIX sau utilizarea sării, dar și alimentația din mediul rural din secolul XIX. De asemenea, sunt consemnate articole ce prezintă circulația mărfurilor agricole în Moldova secolelor XV-XVII, furnizarea cărnii în orașul Iași în perioada fanariotă, comerțul cu produse alimentare și alcool în ținutul Iași în perioada secolelor XVIII-XIX. În aceeași nuanță se propun spre analiză anumite recipiente cu întrebuintare gastronomică rudimentară date la lumină de descoperirile arheologice.

În altă ordine de idei, componenta secundă a volumului subliniază titlul *Realități demografice. Date arheologice și antropologice* prin ultimele trei lucrări ce se individualizează prin statisticile demografice, paralele cu practicile sepulcrale și a anamnezei stării de sănătate a populațiilor arhaice de pe regiunea istorică situată la răsărit de Carpați.

Volumul debutează cu studiul semnat de Geanina Butiseacă și Vasile Diaconu intitulat *Date preliminare despre resturile arheobotanice provenite dintr-o locuință medievală din Târgu Neamț*, ce sugerează vitalitatea unei colaborări interdisciplinare în vederea

colectării unor date ce vor contribui la modelarea panoramei comportamentale în domeniul alimentar a indivizilor din regiunea Moldovei. Astfel, identificarea prezenței speciilor din familia *Gramineae* din cadrul locuinței analizate, relevă contexte favorabile cultivării și procurării prin comerț cu zonele proximale, în corelație cu necesitățile și interesele nutritive ale indivizilor din perioada Evului Mediu.

Studiul Monicăi și al lui Ștefan Dejan se înscrie pe deplin în aceeași tematică de referință a volumului, analizând varietatea veselei utilizată de personajele ce au viețuit la Curtea Domnească de la Suceava, a materialelor utilizate pentru manufacturarea tacămurilor, făcându-se astfel legătura și cu necesitățile impuse de regimul alimentar variat. Totodată, se pun în lumină numeroase ustensile de utilizare gastronomică, toate acestea fiind mărturii ale unei istorii de interes general.

Cercetarea lui de Arcadie M. Bodale surprinde *Informații documentare privind alimentația în Țara Moldovei* și se bazează pe documentele diplomatice sau etnografice, izvoarele arheologice ce livrează informații despre procurarea alimentelor în Evul Mediu. Se arată că cei cu o situație materială potentă aveau posibilitatea de a suplimenta necesarul nutrițional cu orez, pește sau cafea, în antiteză cu indivizii modești, ce își asigurau traiul doar din producția proprie, în această categorie încadrându-se de multe ori și mănăstirile.

George Bilavski analizează *Mărfuri de origine agricolă în comerțul Moldovei (secolele XV-XVII)* astfel încât aduce, prin intermediul unei documentații calitative și cantitative apreciable, ideea angrenării societății medievale românești într-o neîntreruptă dinamică a comerțului, ce întreținea economia și traiul fiecărui om. Elementele faunistice reprezentau marfa de maximă comercializare, urmate fiind de leguminoase.

Un recipient de cupru decoperit în Târgul de jos al orașului Iași este supus analizei istorico- arheologice de către Adriana Miron, Cosmin Niță și Costică Asăvoaie, scoțând în evidență rolul și calitățile vasului de cupru, artefact cu o rată rarisimă de apariție în siturile arheologice. Piesa supusă demersului datează din perioada secolelor XVII-XVIII, însă structura sa rudimentară, dar practică, se întâlnește și în rândul populației contemporane.

Studiul realizat de Ioan Iațcu vizează uzitarea solnițelor confecționate dintr-o varietate de materiale. Condimentele, în esență, erau considerate prețioase astfel că necesitau înnobilitare prin protejare riguroasă, dar și estetică.

Cercetarea întreprinsă de Alina Felea surprinde evoluția dulciurilor în alimentația populației din Țara Moldovei, care, în stare *incipientă*, se serveau la Curtea Domnească și la mănăstiri. Aceste glucide materializate, care satisfac culinar și gustativ indivizii din orice perioadă cronologică, au intrat în lumea europeană prin preluare de la turci și dezvoltate în deosebi de francezi sau italieni. O dovadă a pătrunderii zahărului în regiunile românești o reprezintă taxele vamale, completate de mărturiile călătorilor străini.

Mihai Cristian Amărieuței consemnează în lucrarea *Aprovizionarea cu carne a orașului Iași în perioada fanariotă: contexte și evoluții cauzele din pricina cărora această activitate vitală a fost lentă, cu o intensitate inițială redusă*. Se pune accent pe scăderea

raportului cerere- ofertă din cauza războaielor, a bolilor sau a sărăciei generate de acest joc de domino politic, social și sanitar. Mai precis, categoria de comerț identificată în titlu a fost legiferată de *Regulamentele Organice* într-un mod favorabil, asigurând populației linia normalității nutritive.

Studiul lui Andrei Melinte asociază rolurile social, etnic și economic ale evreilor cu expansiunea târgurilor din Moldova, în paralel cu comercializarea alcoolului și a produselor de strictă necesitate. Aceste târguri erau organizate în orașe și sate. Un rol important în procesul de lărgire continuă a pieței a fost amplasarea în spațiu, unele case având organizate dughene către ulița principală a așezării. În unele cazuri, ca cele ale iarmaroacele, organizate la date fixe la marginea orașelor; erau fluctuante ca și participanți sau cantitate de mărfuri alimentare rulate. Ambele forme comerciale au optimizat potențialul economic, generând diversificări atât în structura socială, cât și în cea alimentară.

Vasilica-Monica Groza împreună cu Luminița Bejenaru încheie conținutul volumului prezentat aici prin *Evaluarea profilului demografic pentru populația Iașului în secolele XV-XIV. Studiu comparativ*, un studiu paleodemografic întreprins prin prisma analizării a cinci loturi numeroase de material antropologic deshumate din necropolele bisericii „Sfântul Nicolae-Chiurchi”, a bisericii Banu, a Catedralei Romano-Catolice, a mănăstirii Aroneanu și necropola estică din spațiul fostei Curți Domnești, toate dateate în perioada medievală târzie și în cea modernă. În urma analizelor precizate anterior, s-a conturat o panoramă demografică uniformă. Bunăoară, pentru etapa copilăriei (0-14 ani) s-au inventariat procente relativ similare ale deceselor în patru dintre loturi, în ultimul lipsind subiecții vizați. Indivizii aflați la vârsta adultă (20-30 de ani) au acumulat un indice dezechilibrat în cazul deceselor, iar recurența celor ce au depășit 60 de ani este scăzută în toate cele 5 componente analizate. Ca durată medie de viață, se reflectă o viabilitate favorabilă, ce surclasează alte necropole din zona Moldovei.

Volumul în ansamblu prezintă un interes istorico-cultural veritabil, oferind o perspectivă a alimentației poporului român. Inevitabil, odată cu extinderea și diversificarea cercetărilor, ideea centrală a volumului va trebui reluată și îmbogățită prin noi elemente.

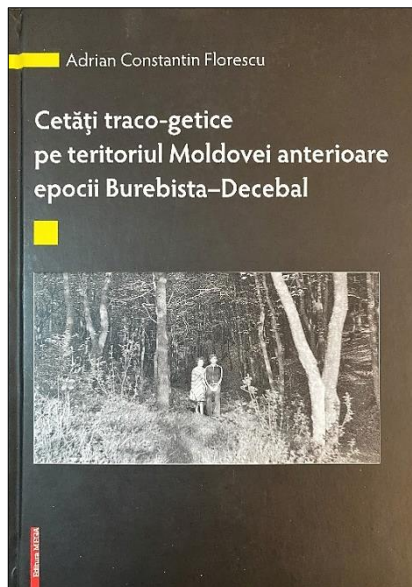
Marcela IFRIM

Adrian Constantin Florescu, **Cetăți traco-getice pe teritoriul Moldovei anterioare epocii Burebista-Decebal**, editor Alexandru Berzovan, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, 178 p.

Adeseori se întâmplă ca „hârțogăraia” sau „hârțiile”, cum în mod curent se definește arhiva – mai mare sau mai mică – rămasă după trecerea în „lumea celor dreپți” a unui cercetător să fie aruncată în neant. A fost focul, apoi D.C.A.-ul, pubela de gunoi atotînghișitoare, astăzi aceleași forme, trecute în plan secundar, întâietate căznindu-se să fie formele de distrugere „mai prietenoase cu natura”. De multe ori asemenea „notații primare”, prime forme de elaborare a unui text ulterior abandonate de autor pot ascunde rezultate semnificative ale unor „arderii interne” ce nu au fost date la iveală – cel puțin în formă oficială – din varii motive: neîncredere deplină în sine, modestie sau chiar teamă. „Urmașii cu fler” pot profita adeseori de această muncă a înaintașilor prin metode ce s-ar putea încadra în „braconaj științific”; fie își arogă toate drepturile fie „se fac colegi” cu străluciții răposați așezându-și numele famen de la egal la egal cu cel al autorului „de jure et factum”.

Colegul Alexandru Berzovan se încadrează în categoria aparte și din ce în ce mai rară a recuperatorilor onești care – cu migala unui restaurator – a refăcut din mai multe manuscrise, notații, desene izolate, instantanee fotografice o carte proiectată de reputatul cercetător Adrian Constantin Florescu. Cu o modestie care-i șade uneori bine și-a înscris numele sub un singur rol: „editor”. Condițiile de cercetare de acum mai bine de 65-40 de ani ar putea părea generațiilor mai noi mai mult decât empirice. „Folclorul” de specialitate conservă și episoade „eroice” din desfășurarea investigațiilor arheologice ale celor cu adevărat împătimiți de profesiune, așa cum a fost și autorul cărții care pricinuieste scrierea acestor rânduri. În ciuda izului vechi, *textul este de actualitate*, cel puțin pentru nivelul atins de arheologia românească în ultimile două decenii cu precădere în încercările de interpretare istorică a realităților arheologice (a se vedea în acest sens cel puțin capitolele V. *Sistemul de fortificație hallstattian traco-getic în contextul civilizațiilor învecinate: ilirică, celtică, germanică* și VI. *Relațiile între elementele componente ale sistemului de fortificație de tip hallstattian. Încercare de identificare a „principiilor teoretice” pe care se fondează raportul constant între elementele componente ale sistemului de fortificație hallstattian, la profilul și dimensiunile inițiale*).

Întregul text al autorului poate fi considerat și un etalon de exprimare științifică a unui arheolog, indiferent de perioada în care s-a specializat sau spre care abia se îndreaptă. Terminologia tehnică precisă pare de multe ori un împrumut „original” al autorului. Dar sunt termenii comuni profesiilor care presupun intervenții în sol, benefici întrucât largesc perspectivele de percepție ale altor branșe direct interesate de rezultatele investigațiilor arheologice.

Se poate afirma că volumul ce a provocat „înjghebarea” acestui text reprezintă o binemeritată actualizare a autorului și a unor idei inițiate de acesta ce merită a fi dezvoltate de noile generații, în condițiile de astăzi, cel puțin tehnice, mult mai avantajoase. Editorul merită remarcat – în mod pozitiv – și încurajat în a-și găsi răgazuri pentru astfel de recuperări, cu aceeași onestitate pe care deja a probat-o.

Costică ASĂVOAIE

Jean-Claude Larchet, *Mic ghid teologic și duhovnicesc pentru vreme de pandemie*, București, Editura Sophia, 2021, 244 p.

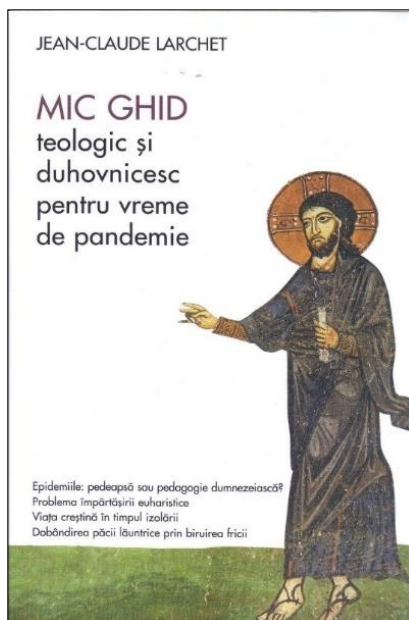
Nu există om care de-a lungul vieții sale să nu fi avut de-a face cu boala. Lucrul acesta este legat de condiția umană¹.

J.- Cl. Larchet

Pandemia provocată de coronavirusul SARS-CoV-2 a început la finele anului 2019, nefiind totalmente eradicată nici la acest început de an, 2023. În pofida unor monitorizări și evidențe stricte în fiecare țară în parte, numărul celor decedați de COVID-19 la nivel planetar nu reprezintă o certitudine statistică. În luna mai a anului 2021, prestigioasa revistă *The Economist* a numit cifra celor decedați de coronavirus – informația fiind oferită pe atunci de oficialitățile statelor lumii – cifra constituind 3.404.353 de decedați. Totodată, cei de la *The Economist* au modelat cifra reală a celor decedați de COVID-19, afirmând „că sunt între 7 și 13 milioane de decese în exces în timpul pandemiei de coronavirus”². În fiecare țară există o discrepanță între numărul de decese raportate de autorități și numărul real al celor morți de COVID-19. De

exemplu, pentru luna aprilie 2021, autoritățile române raportau 100 de morți pe zi, numărul estimat de *The Economist* fiind de 300/zi. Pentru India acest decalaj era între 6.000 de morți, raportat de autorități și, respectiv „31.000 de decese în exces pe zi”³. *Per ansamblu*, cele mai multe decese în exces, între 2,4 și 7,1 milioane, au avut loc în țările asiatice, guvernele de aici declarând oficial cifra de doar 0,6 milioane de decese, provocate de COVID-19⁴.

Ghidul teologic și duhovnicesc a lui Jean-Claude Larchet a fost publicat în plină pandemie (2021), fiind tradus din limba franceză în română de către Marinela Bojin.

¹ Jean-Claude Larchet, *Teologia bolii*, București, Editura Sophia, 2020, p. 5.

² Andreea Ofițeru, *The Economist: La nivel global, numărul morților de COVID-19 ar putea fi cel puțin dublu*, în: *Europa Liberă, România*, 17 mai, 2021, în: <https://romania.europalibera.org/a/the-economist-la-nivel-global-num%C4%83rul-mor%C8%9Bilor-de-covid-19-ar-putea-fi-cel-pu%C8%9Bin-dublu/31259356.html> (accesat: 17.02.2023).

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

Personalitatea autorului este una complexă, Jean-Claude Larchet fiind un teolog francez ortodox, filozof și teolog cu renume mondial, scrierile sale fiind traduse în mai multe limbi de circulație internațională, inclusiv în limba română⁵.

Lucrarea este structurată în mod original, fiind compusă din *Introducere* și patru compartimente, expuse în următoarea succesiune: I. *Este Dumnezeu autorul epidemiilor, cu scop pedepsitor sau pedagogic?*; II. *Măsuri de profilaxie în perioadele de izolare și după izolare*; III. *Problema pe care o ridică împărtășirea euharistică*; IV. *Virusul fricii este acela care trebuie învins, și Cuprins*⁶.

Autorul nu a formulat concluzii de final, lăsându-i, probabil, pe cititori să-și facă fiecare în parte o viziune proprie asupra rolului individual care-i revine omului și creștinului în aceste vremuri de grea încercare. Această abordare conceptuală a lui Jean-Claude Larchet, și anume de a nu oferi concluzii de final, este una asumată, mai ales în condițiile de criză pandemică extremă când boala a schimbat totul, iar oamenii, în marea lor majoritate, s-au întors cu fața spre Dumnezeu, încercând să afle răspunsuri la întrebările existențialiste privind mântuirea și supraviețuirea umanității. Oricum, formularea unor eventuale concluzii, nu ar fi cuprins tot spectrul de probleme de ordin teologic și duhovnicesc pe care le-a generat pandemia. Iar oamenii, erau profund divizați în: cei care credeau și alții care negau existența virusul ucigaș; în cei care au trecut prin calvarul bolii și cei care au fost feriți de molimă; în cei care se declarau adepți ai teoriilor conspiraționiste și cei care urmau cu strictețe instrucțiunile sanitare ale medicilor etc. Astfel, fiecare cititor al ghidului teologic și duhovnicesc pentru vreme de pandemie este liber să-și formuleze propriile concluzii, inspirate din tezele și conceptele sistematizate și expuse pe paginile acestei lucrări, cu înțelepciune și bunăvoință creștină de către Jean-Claude Larchet.

În partea introductivă autorul invocă impactul pe care la exercitat pandemia provocată de virusul SARS-CoV-2 asupra societății, fiind surprinse nepregătite atât statele cât și știința în ansamblu, în special medicina. Pandemia a demolat idealul „unui progres continuu în toate domeniile”. Iluzia ideologiei transumanismului privind existența unui „om ferit de boală și nemuritor” a fost risipită. S-a năruit și convingerea oamenilor precum că „marile epidemii au fost definitiv biruite”, reapărând vechile spaime și fobii. Pandemia a perturbat relațiile sociale, „fiecare om devenind pentru celălalt o potențială amenințare”. Virusul nemilos a afectat viața spirituală a creștinilor care nu puteau merge la biserică și participa la sfintele slujbe. Boala a zguduit credința multora, punând-o la încercare.

Jean-Claude Larchet trece în revistă un șir de manifestări științifice în cadrul cărora a fost anticipată dezlănțuirea unei pandemii devastatoare, menționându-l pe Bill Gates care în anul 2015 „spunea că marea amenințare viitoare pentru existența omenirii nu va fi” ciuperca atomică, dar coronavirusul. În aceeași ordine de idei, la 15 decembrie, 2017, în revista *Science et Avenir*, H. Jalinière publica articolul cu titlul sugestiv: „Într-o peșteră, niște

---

⁵ Jean-Claude Larchet, *Terapeutică bolilor spirituale*, București, Editura Sophia, 2006, 699 p.

⁶ Idem, *Mic ghid teologic și duhovnicesc pentru vreme de pandemie*, București, Editura Sophia, 2021, 244 p.

lilieci «clocesc» viitoarea epidemie de SARS”. Jean-Claude Larchet afirmă că familia de coronavirusuri „este de fapt cunoscută de vreo douăzeci de ani”, iar „lumea coronavirusurilor rămâne în mare parte necunoscută”: peste 500 de tipuri de coronavirusuri fiind izolate la lilieci, dar existând „motive serioase de a bănuî că există peste 5.000 de tipuri”. Și mai grav este faptul că există multiple interpolări ale virusurilor, respectiv „numărul tipurilor nedescoperite se estimează la 320.000”⁷.

Voi aminti doar că prima pandemie de coronavirus din secolul XXI a fost cea de „pneumonie atipică” – SARS-CoV, virusul fiind înregistrat în noiembrie 2002 în China, în provincia Guandong. Pe durata acestei pandemii (2002-2003) au fost contaminați 8.436 de oameni din 29 de țări, decedând 813, sau, după alte date, 916 de oameni⁸.

Cu referire la lilieci care „clocesc” virusul, Jean-Claude Larchet subscie că o familie „mai largă a virusurilor este prezentă la animale și coabitează cu omul de la începuturile existenței sale”, respectiv, trecerea virusurilor de la animal la om are loc periodic, rezultând epidemii dezastruoase. Nuanțarea liliecilor sau a chiropterelor în acest lanț epidemiologic reprezintă o problemă deschisă în continuare deoarece coronavirusul poate fi transmis și de alte animale. De exemplu, primele focare ale „pneumoniei atipice” au apărut din cauza consumului în alimentația oamenilor a rozătoarelor din specia *viverra himalayana*. Important este că aceste rozătoare au fost intermediare în transmiterea infecției de la câteva specii de lilieci-potcoavă la oameni. Focarele de răspândire a virusurilor apar în acele zone geografice în care omul, prin varia metode abuzive, a ocupat spațiile de habitat a liliecilor, în special prin defrișarea pădurilor care constituiau mediul de trai al acestor mamifere, fiind astfel încălcată armonia existentă de până atunci în raporturilor dintre om și chiroptere⁹.

În continuare autorul trece în revistă un șir de epidemii și pandemii de ciumă și de gripă din trecut: ciuma din Atena (430-426 î. Hr.); „ciuma antonină” (164-190)¹⁰ care a „

---

⁷ *Ibidem*, p. 8.

⁸ A. Cupșa, *Boli infecțioase transmisibile*, Craiova, Editura Medicală Universitară, 2007, p. 962; Valentin Arapu, *Clasificarea ciumelor: o perspectivă istorică și etnoculturală*, în „Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine = Yesterday's heritage – implications for the development of tomorrow's sustainable society = Наследие прошлого – вклад в развитие стабильного общества в будущем: Conferință științifică internațională consacrată Zilei internaționale a femeilor cu activități în cercetare”, Chișinău, 11-12 februarie 2021. Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique”, Iași, Iași-Chișinău, 2021, p. 83-90.

⁹ Valentin Arapu, *Lilieci și bolile în contextul pandemiei de SARS-CoV-2 și a medicinei magice: percepții, prejudecăți și realități (interferențe istorice, zoologice, epidemiologice și etnoculturale)*, în „Revista de Etnologie și Culturologie”, vol. XXIX, Chișinău, 2021, p. 5-12.

¹⁰ „Ciuma antonină” sau „ciuma lui Galenus” cel mai probabil a fost provocată de virusul variolei – *Variola vera* – rata mortalității fiind de 30% (Valentin Arapu, Gabriel Arapu, *Dimensiunile personalității lui Galenus prin prisma eradicării „ciumei antonine”: de la sacrificiul personal spre salvagardarea comunitară*, în „Conferința științifică internațională „Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației / Prospects and problems of research and education integration into the European area”, vol. VIII, Partea 2,

făcut între 7 și 10 milioane de morți”; „ciuma lui Ciprian” (251-271); „ciuma lui Justinian” care a „făcut între 25 și 100 de milioane de victime”; „ciuma neagră” (1346-1353) a ucis „între 30 și 50% din europeni”; gripa „spaniolă” (1918-1919) a „ucis 50 de milioane de oameni”; „gripa asiatică” (1956-1958) a pricinuit moartea a 2 milioane de persoane; „gripa de Hong-Kong” (1968-1970) „a provocat în lume decesul unui milion de persoane”¹¹.

Este de nuanțat faptul că frica oamenilor față de impactul devastator al ciumei a fost transmisă din generație în generație. Actualmente, constatăm că ciuma biologică a fost eradicată aproape totalmente, dar amintirea traumatizantă a pierderilor enorme de oameni, secerăți de această molimă, reapare periodic în spațiul mediatic prin compararea virusului SIDA cu *ciuma secolului XX*, respectiv, a pandemiei provocate de virusul SARS-CoV-2 cu *ciuma secolului XXI*.

În primul compartiment – *Este Dumnezeu autorul epidemiilor, cu scop pedeptor sau pedagogic?* – autorul abordează următoarele aspecte ale problemei: *Epidemiile ca pedeapsă dumnezeiască și pedagogie dumnezeiască; Limitele acestei concepții din punct de vedere rațional; Limitele acestei concepții din punct de vedere duhovnicesc; Limitele acestei concepții din punct de vedere teologic; A afirma că Dumnezeu nu produce epidemiile și toate celelalte calamități, și nici chiar simple boli care afectează omenirea, înseamnă a pune sub semnul întrebării atotputernicia Lui; Este necesară distincția între frica originară și firea căzută a omului; Rolul păcatului în perpetuarea bolii, a stricăciunii și a morții; Partea de lucrare a diavolului; Dacă Dumnezeu nu produce calamitățile, El le îngăduie?; Rostul rugăciunii și folosul minunilor*¹².

Autorul enumeră un șir de calamități amintite în Vechiul Testament – potopul, ciuma care a decimat 70.000 de bărbați din oastea lui David – toate fiind prezentate „ca pedepse date efectiv de Dumnezeu pentru păcatele săvârșite”. În scrierile patristice predomină explicația faptului că epidemiile de ciumă, termen generic care cuprinde mai multe boli molipsitoare, sunt o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru păcatele oamenilor. O astfel de explicație persistă în lucrările autorilor ecleziaști Ciprian al Cartaginei (cca 200-258), Fericiul Augustin (354-430), Sfântul Grigorie Palama (1296-1359), ultimul susținând că Dumnezeu „aduce cu dreptate moartea aproape peste toți laolaltă, nesuferind ca noi să trăim în rău și în păcat continuu”, respectiv, loviturile aducătoare de moarte sunt aduse „dacă săvârșim păcate mari și dacă, după ce le săvârșim, rămânem nepocăiți”¹³. Aureliu Augustin în predica sa *Despre pocăință* susține că „păcatul nu poate rămâne nepedepsit, aceasta ar fi o nedreptate; fără îndoială deci, va fi pedepsit”, respectiv, „păcatul va fi pedepsit sau prin pocăința omului, sau prin judecata lui Dumnezeu, lovind pe cel vinovat”¹⁴.

Coordonator: Sergiu Cornea, Cahul, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, 2021, p. 91-96.

¹¹ Jean-Claude Larchet, *Mic ghid teologic și duhovnicesc pentru vreme de pandemie*, p. 9-10.

¹² *Ibidem*, p. 15-82.

¹³ *Ibidem*, p. 17-18.

¹⁴ Fericiul Augustin, *Predici*, Traducere, note și comentarii de Arsenie Obreja, Prefață de Constantin Necula, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2010, p. 186.

La etapa actuală interpretarea molimelor ca pedepse dumnezeiești, atât în ortodoxie și în alte confesiuni (catolicism, protestantism), cât și în alte religii (iudaism, islam) se focalizează în jurul a „două principii subiacente (sau prezumtive): 1) Există o legătură directă între un flagel și păcatele celor asupra cărora se abate; 2) Flagelul este trimis de Însuși Dumnezeu sau prin unul dintre îngerii ori arhanghelii Lui care-I împlinește voia”¹⁵.

Odată cu apariția primelor comunități creștine, au apărut multiple acuze ale păgânilor la adresa lor, a celor care aveau un alt Dumnezeu, precum că s-ar face vinovați și răspunzători pentru epidemii, foamete, secetă, războaie și invazii de lăcuste. Acuzarea creștinilor de toate nenorocirile ivite a ajuns și în zicala: „Dacă nu plouă, creștinii sunt de vină”. Învinuirile păgânilor au fost combătute cu multiple argumente de către Sfântul Ciprian¹⁶, Aureliu Augustin¹⁷, Eusebius din Cezareea¹⁸, Evagrius (Euagrius) Scolasticul¹⁹, Paulus Orosius²⁰ și Salvianus²¹.

---

¹⁵ Jean-Claude Larchet, *op. cit.*, p. 19.

¹⁶ Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei îi răspundea acuzațiilor împăratului Demetrian care-i făcea pe creștini răspunzători pentru ciuma din anii 251-271: „Contrar celor pe care plângerile tale mincinoase și necunoașterea ta care nu știe de adevăr le profesează și le tot strigă, aceste rele se întâmplă nu pentru că noi nu ne închinăm zeilor voștri, ci pentru că voi nu vă închinați lui Dumnezeu” (*Ibidem*, p. 27).

¹⁷ Sfântul Augustin a scris *Cetea lui Dumnezeu* pentru a înlătura ideea potrivit căreia creștinismul ar fi fost instrumentul sfârșitului Romei și pentru a anihila concepția care voia ca sfârșitul Romei să fie și sfârșitul lumii, deci și sfârșitul Bisericii lui Hristos (Aurelius Augustinus, *De civitate Dei*, București, Casa Școalelor, 1923, *passim*).

¹⁸ Conform concepției istorice a lui Eusebius, toată istoria omenirii a fost o pregătire generală pentru a percepe doctrina creștină. Războaiele, bolile și calamitățile naturale erau trimise de Dumnezeu oamenilor pentru comiterea păcatelor și neînțelegerea voinței divine. Soarta popoarelor, inclusiv a iudeilor și păgânilor, era dirijată de Dumnezeu prin intermediul apostolilor. În viziunea lui Eusebius, scopul major al procesului istoric era restabilirea dominației inițiale absolute a lui Dumnezeu – *Logos* pe pământ. Creștinii sunt „poporul lui Dumnezeu”, cu toate că sunt un popor nou, dar în același timp și cel mai numeros, evlavios și nu poate fi învins de nimeni. Respectiv, și învățătura creștină nu este nouă și neînțeleasă, dar este inițială, unica și adevărată (Eusebius din Cezareea, *Viața împăratului Constantin și alte scrieri*. Ediția a doua, revizuită și adăugită, București, Editura Basilica, 2002, *passim*; З.В. Удалцова, *Церковные историки ранней Византии*, în „Византийский Временник”, том 43 (68), 1982, с. 3-21; И.Ю. Васчева, *Евсевий Кесарийский и становление раннесредневекового историзма*, (Серия „Византийская библиотека. Исследования”), СПб, Алетейя, 2006, 272 с.).

¹⁹ În *Istoria ecleziastică* Evagrius intră într-o polemică bine argumentată cu unele afirmații ale istoricului păgân Zosimus. Evagrius nu este de acord cu teza lui Zosimus precum că domnia împăraților păgâni ar fi atras asupra imperiului dezastre și nenorociri: epidemii, calamități, războaie. Dimpotrivă, anume suveranii păgâni au suferit numeroase înfrângeri militare și au avut un final tragic începând cu Iulius Caesar. (З.В. Удалцова, *К вопросу о мировоззрении византийского историка VI в. Евagriя*. În: „Византийский Временник”, Том 30 (55), 1969, с. 63-72).

²⁰ Principala sa scriere este intitulată *Istoria împotriva păgânilor* (*Historiarum Adversus Paganos Libri VII*). Lucrarea dată, inspirată în mare măsură din cronicăa lui Hieronymus, avea drept scop să respingă acuzația păgânilor că, datorită creștinismului, se abat multiple nenorociri asupra contemporanilor, arătând că totdeauna au existat calamități și epidemii, poate și mai mari, iar creștinismul, dimpotrivă, aduce o alinare pentru nenorociri. Prin încercările la care sunt supuși oamenii, se vede acțiunea Providenței, care-i supune la încercări cu scopul de a-i conduce spre o soartă mai bună (Paulus Orosius, *Historiarum Adversus Paganos Libri VII*, *passim*, în: <http://www.attalus.org/latin/orosius.html> (accesat: 04.03.2023)).

²¹ Lucrarea sa *Despre guvernarea divină* (*De gubernatione Dei*) a fost scrisă între anii 437 și 451. Opera conține un șir de idei originale, influențate în mare măsură de teologie. Astfel, în viziunea autorului, romanii au meritat toate nenorocirile

Totodată, această concepție despre răsplata păcatelor prin bolile trimise de Dumnezeu are limitele sale din punctele de vedere rațional și duhovnicesc, existând multiple exemple de recunoaștere de către creștini a medicinei profane, de exercitare a profesiei de doctori de către creștini și de fondare, sub egida episcopilor, a spitalelor în care erau acordate îngrijiri medicale²². Limitele acestei concepții din punct de vedere teologic sunt expuse prin cuvintele înșirate de Sfântul Anastasie Sinaitul (630-701) care „nefiind doctor, avea totuși în grila sa infirmeria și deținea o cultură medicală pe care alți Părinți n-au avut-o”. Sfântul Anastasie susține că „maladiile atacă persoanele în mod variabil, nu în funcție de calitatea lor morală sau duhovnicească, ci în funcție de constituția lor corporală”. Boala și menținerea sănătății depind de starea fizică a omului, de condițiile de viață, „legate mai cu seamă de mediul geografic, de calitatea aerului și a apei și de climat”. Dumnezeu l-a construit pe om așa cum este, dar omenii sunt mai apoi supuși proceselor „care țin de această constituție a lor, procese care implică o capacitate de a se naște, de a crește și de a subzista într-un anumit echilibru, dar și o capacitate de dezechilibru, de descreștere, de stricăciune și de moarte”²³. În continuarea acestor idei Sfântul Vasile cel Mare explică boala prin cauze naturale, boala nu este creatura lui Dumnezeu, oamenii „se îmbolnăvesc când își pierd starea naturală de viațuire; își pierd sănătatea sau printr-o viațuire rea, sau dintr-o pricină oarecare ce aduce îmbolnăvirea trupului. Deci Dumnezeu a făcut trupul, nu boala”²⁴.

Cel de-al doilea compartiment – *Măsuri de profilaxie în perioadele de izolare și după izolare* – cuprinde următoarele subteme: *Izolarea; Refuzul izolării de către extremiști și teoriile conspiraționiste; Acceptarea izolării de către Biserica Ortodoxă; Câteva lecții de folos pentru viitoarele perioade de izolare; Cum se poate trăi viața creștină în timpul izolării; Dificultățile care apar în perioadele de după izolare și mijloacele de a le surmonta*²⁵.

Măsurile de izolare a oamenilor pe timpul pandemiei au „permis o mai bună controlare și limitare a ei”, totodată „ipoteza imunizării colective s-a dovedit a fi falsă, pentru că eficacitatea acesteia este evaluată la 60% din populația afectată, în vreme ce, în țările care au fost cel mai grav afectate, rata medie de 10% a acestei imunizări colective nu a fost niciodată depășită”. Izolarea i-a afectat mult pe creștini. De exemplu, în Grecia au fost închise bisericile și interzisă săvârșirea oricăror slujbe în biserici și mănăstiri. Restricții similare au fost introduse și în alte țări, ca regulă, slujbele fiind oficiate cu ușile închise. Autorul este convins că „Biserica are datoria de a proteja sănătatea și viața credincioșilor,

---

din cauza viciilor lor și, pentru a-i pedepsi. Dumnezeu i-a chemat pe barbarii care erau întruchiparea cinstei și a purității. Autorul a zugrăvit în culori izbitor de depravarea, corupția și asuprirea din Imperiul Roman, existente, de altfel, și în secolele anterioare (Boethius, Salvianus, *Scrieri, Articole teologice și mângâierile filosofiei, Despre guvernarea lui Dumnezeu*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 175-186).

²² Jean-Claude Larchet, *op. cit.*, p. 25-37.

²³ *Ibidem*, p. 38-61.

²⁴ *Ibidem*, p. 62.

²⁵ *Ibidem*, p. 83-134.

dar și a-i proteja pe cei care aceștia i-ar putea contamina în afara ei, și de a nu complica munca celor care îi tratează pe bolnavi, care, dacă sistemul este suprasolicitat, riscă să nu-i poată trata pe toți, să fie nevoiți să-i trieze, altfel spus, să nu se ocupe și să-i lase să moară pe cei mai fragili”²⁶.

Pentru a da sfaturi în privința trăirii vieții creștine în timpul izolării, Jean-Claude Larchet analizează un șir de aspecte relevante în acest sens, cum ar fi: a) *Privarea la slujbele religioase*; b) *Lipsirea de Sfânta Împărtășanie*; c) *Restricțiile privind viața socială: un prilej de aprofundare a vieții duhovnicești*; d) *Să evităm închiderea în sine – să rămânem deschiși către ceilalți*. În continuare autorul invocă dificultățile perioadei de după izolare: a) *„Distanțarea socială”*; b) *Masca: avantaje și dezavantaje*; c) *Relațiile interumane „fără contact”*, concluzionând că „Măsurile sanitare care impun relații fără contact fizic cu obiectele de cult ar putea constitui un episod care să le ofere multor credincioși prilejul de a nu le mai privi pe acestea ca pe niște obiecte magice și de a-și întări legătura cu ele pe plan spiritual”²⁷.

În compartimentul trei autorul abordează *Problema pe care o ridică împărtășirea euharistică*, analizând două aspecte relevante: *Problemele puse de lingurița comună și întrebarea retorică dacă Ne putem teme de contaminare prin conținutul potirului?*²⁸.

Problema folosirii „sfintei lingurițe” sau a „linguriței sfințite” care trece de la gură la gură și este cufundată de fiecare dată în potir este abordată prin formularea următoarelor componente: a) *Era suspiciunilor* (frica de transmitere a virusului depus pe linguriță); b) *Poziții de principiu* (păstrarea modului de împărtășanie tradițional; neacordarea Sfintei Împărtășanii; utilizarea mijloacelor alternative); c) *Apariția practicilor alternative* (vărsarea conținutului linguriței în gura celui care se împărtășește fără ai atinge gurii; dezinfectarea linguriței prin cufundarea ei într-un potir cu alcool de 70 de grade; folosirea de lingurițe individuale fie din metal, fie din lemn, fie din plastic); d) *Argumente contra practicilor alternative* (păstrarea modului tradițional de împărtășanie în bisericile din Antiohia, Serbia, Bulgaria și Albania); e) *Argumente în favoarea practicilor alternative* (*Argumente pastorale* – scăderea numărului celor care vin să se împărtășească; *Argumente extrase din Tradiție* – în cursul primului mileniu creștin „Trupul Domnului se primea în căușul mâinii, iar Sfântul și scumpul Sânge al Domnului, din potirul comun, întocmai cum se împărtășesc încă și în zilele noastre preoții și diaconii”²⁹; *Argumente ecleziologice* (folosirea mai multor lingurițe ar distruge unitatea și comunitatea celor care se împărtășesc”); f) *Trebuie să facem o distincție între linguriță și ceea ce se află în ea* („la împărtășanie Trupul și Sângele lui Hristos sunt esențiale, și nu mijloacele prin care acestea

---

²⁶ *Ibidem*, p. 99.

²⁷ *Ibidem*, p. 134.

²⁸ *Ibidem*, p. 135-218.

²⁹ *Ibidem*, p. 157-158.

se dau celui care se împărtășește”); g) *Argumente în favoarea inexistenței unei contaminări* (Biserica „nu este un loc magic în care nu se poate îmbolnăvi nimeni de nici o boală”)³⁰.

Următorul aspect, elucidat de autor, ține de teama de contaminare prin conținutul potirului a) *Răspunsul afirmativ al Arhimandritului Chiril Hovorun*; b) *Natura relațiilor dintre Trupul și Sângele lui Hristos din Sfânta Împărtășanie și pâinea și vinul ce s-au sfințit*; c) *Rațiuni pentru care ceea ce se află în potir nu poate transmite boala: Rațiuni teoretice; Rațiuni extrase din credință și experiența duhovnicească; Inactivitatea prin energiile/lucrările dumnezeiești a bacteriilor și virusurilor potențiali dăunători*³¹.

În ultimul compartiment al ghidului – *Virusul fricii este acela care trebuie învins* – Jean-Claude Larchet elucidează următoarele aspecte ale temei cercetate: *O situația anxiogenă; Să ne familiarizăm cu ideea morții; Rolul primordial al credinței; Dobândirea păcii launtrice prin biruirea fricii; Biruirea fricii de moarte prin unirea cu Hristos*. Sursa cea dintâi a fricii este lipsa de credință. Omul poate alunga frica și prin iubire: „În iubire nu este frică, ci iubirea desăvârșită alungă frica” (*I Ioan 4, 18*). „Prin harul lui Hristos, creștinul nu are a se mai teme de moarte și o primește cu bună voie”, pregătindu-se pentru ea cu credință și speranță în Dumnezeu, care ne-a făgăduit viață veșnică. Sfântul Ioan Gură de Aur spunea că este importantă pregătirea pentru moarte: „A muri nu este un rău, rău este să mori rău”, adică într-o stare rea a sufletului. Autorul rezumă că „marea și cea dintâi învățătură duhovnicească pe care se cuvine s-o desprindem din pandemia recentă și din pandemiile ce vor să fie” este aducerea-aminte de moarte, „de buna pregătire pentru moarte, care, orice am face, se va petrece mai devreme sau mai târziu, într-un fel sau altul, fie ea așteptată, fie neașteptată”³².

În concluzie, lucrarea de față este un ghid-povață, un ghid scris cu inima pentru alinarea sufletului celor suferinzi de „ciuma secolului XXI”, relevant fiind atât pentru cei care s-au tălmăduit parțial sau totalmente de boală, cât și pentru apropiații aceluia pe care Dumnezeu ia luat în împărăția Sa. Este un ghid călăuzitor, îndrumător pentru acei creștini credința cărora a fost pusă la încercare de ravagiile epidemiei SARS-CoV-2, fiindu-le oferite explicații teologice la întrebările existențialiste despre viață și moarte, despre boală și vindecare, despre credință și deznădejde, despre opera pedagogică a lui Dumnezeu și uneltilor necurate ale opusului său. Întrebările formulate de autor nu sunt deloc simple, iar explicațiile oferite cuprind sinteze bazate pe surse și scrieri teologice, interferate cu informații spicuite din domeniile istoriei, geoistoriei, istoriografiei eclesiastice, filosofiei, epidemiologiei, eshatologiei etc. Ghidul teologic și duhovnicesc pentru vreme de pandemie întrunește componente caracteristice unei lucrări polivalente, complexe, axate pe retrăirile și căutările spirituale și duhovnicești ale creștinilor, aflați în plină criză pandemică, cauzată de virusul SARS-CoV-2.

---

³⁰ *Ibidem*, p. 170.

³¹ *Ibidem*, p. 171-218.

³² *Ibidem*, p. 219-241.

Deși autorul încearcă să elucideze unele aspecte medicale – epidemiologice, virusologice și sanitare – în contextul pandemiei de COVID-19, totuși, pe alocuri, pericolele prezentate de acest virus nemilos pentru umanitate sunt expuse destul de superficial și fragmentar. De asemenea, cred că era cazul de explicat mult mai amplu de ce mulți reprezentanți ai clerului ortodox s-au opus destul de vehement măsurilor sanitare luate de autoritățile laice, mai ales că însuși autorul invocă faptul că în primele secole ale creștinismului preoții și episcopii se implicau în activitățile de acordare a asistenței medicale, inclusiv și în timpul unor pandemii dezastruoase. Pe lângă toate, au existat și multiple acțiuni de sabotare din partea clerului ortodox, a restricțiilor sanitare, impuse de autorități. Culmea acestor acțiuni de nesupunere a preoților față de normele sanitare, era însuși faptul că mulți clerici ortodocși refuzau să recunoască existența virusului SARS-CoV-2, relevant fiind cazul unui episcop din nordul Basarabiei care a recunoscut existența bolii doar după ce s-a infectat cu o formă gravă a acestei maladii. Cu adevărat: „Pentru orice lucru este o clipă prielnică și vreme pentru orice îndeletnicire de sub cer (...), vreme este să îmbrățișezi și vreme este să fugi de îmbrățișare” (*Eclesiastul* 3, 1, 5).

Valentin ARAPU

ISSN: 2972 - 192X